

Marek Thue Kretschmer

Rewriting Roman History in the Middle Ages

The "Historia Romana" and the
Manuscript Bamberg, Hist. 3

Doctoral thesis
for the degree of doctor artium

Trondheim, March 2006

Norwegian University of Science and Technology
Faculty of Arts
Department of History and Classical Studies

NTNU

Norwegian University of Science and Technology

Doctoral thesis
for the degree of doctor artium

Faculty of Arts
Department of History and Classical Studies

© Marek Thue Kretschmer

ISBN 82-471-7382-4 (printed version)
ISBN 82-471-7381-6 (electronic version)
ISSN 1503-8181

Doctoral theses at NTNU, 2005:239

Printed by NTNU-trykk

Note to the reader:

Please do not quote, cite or reproduce. A revised version of this work is forthcoming.

Acknowledgements

During my work on this project I have had two excellent tutors. Professor Lars Boje Mortensen – who introduced me to the field of medieval historiography when I was studying for my master's degree at the University of Bergen – proposed the subject for this doctoral dissertation. My work would be inconceivable without his research on the subject. I am also thankful for his invitations to the Centre for Medieval Studies (Nordic Centre of Excellence) in Bergen. On several occasions I have benefitted greatly from participating in seminars and congresses held there.

My three-year scholarship, for which I also want to express my gratitude, was granted by the Norwegian University of Science and Technology in 2002, and I consider it an honour that professor Gunhild Vidén, vice-dean of the Faculty of Arts, became my tutor. I thank her for having been a constant support and a good critic.

I have received valuable comments from my friend and colleague, professor Staffan Wahlgren. I also want to thank Dr. Lena Wahlgren Smith (Southampton) for her comments and for improving my English.

Professor Odd Einar Haugen (Bergen) commented upon my work at an early stage.

Finally, my thanks are due to the following libraries, which have provided me with microfilms of manuscripts: Universitätsbibliothek in Augsburg, Staatsbibliothek in Bamberg, Staatsbibliothek in Berlin, Biblioteca Medicea Laurenziana in Florence, Historisches Archiv der Stadt Köln, Library of the Earl of Leicester, Universitätsbibliothek in Leipzig, British Library in London, Biblioteca Nacional in Madrid, Biblioteca Palatina in Parma, Biblioteca Angelica in Rome, Publichnaia biblioteka in Saint Petersburg, Universitätsbibliothek in Salzburg, Hartley Library at the University of Southampton, Universitets-biblioteket in Uppsala and the Biblioteca Apostolica Vaticana.

I am much obliged for having been permitted to consult the original manuscripts of Bamberg, Oxford, Paris and Salisbury. I therefore owe special thanks to the librarians Suzanne Eward, M.A. (Salisbury Cathedral) and Dr. Christine Ferdinand (Magdalen College, Oxford), to the conservator Monique Cohen (Bibliothèque Nationale de France) and to the director of Staatsbibliothek Bamberg Prof. Dr. Bernhard Schemmel.

Marek Thue Kretschmer

Nidrosiae die translationis beati Olavi MMV

1. INTRODUCTION	6
1.1 SUBJECT, AIM AND METHOD.....	6
1.2 THE <i>HISTORIA ROMANA</i>	10
1.3 PREVIOUS RESEARCH ON EUTROPIUS, PAUL THE DEACON AND LANDOLFUS SAGAX.....	11
1.4 PREVIOUS RESEARCH ON <i>B</i>	13
2. CLASSIFICATION AND PRELIMINARY SURVEY OF MANUSCRIPTS CONTAINING ABBREVIATIONS AND/OR PARAPHRASES OF THE <i>HISTORIA ROMANA (HR)</i>	19
2.1 MANUSCRIPTS CONTAINING ABBREVIATIONS AND/OR PARAPHRASES OF EUTROPIUS, PAUL THE DEACON AND LANDOLFUS SAGAX.....	20
2.2 CLASSIFICATION OF MANUSCRIPTS CONTAINING ABBREVIATIONS OF EUTROPIUS.....	26
2.3 CLASSIFICATION OF MANUSCRIPTS CONTAINING ABBREVIATIONS AND/OR PARAPHRASES OF PAUL THE DEACON.....	26
2.4 CLASSIFICATION OF MANUSCRIPTS CONTAINING ABBREVIATIONS AND/OR PARAPHRASES OF LANDOLFUS SAGAX.....	28
2.5 COMMENT ON THE CLASSES OF EUTROPIUS.....	29
2.5.1 Class E-1.....	29
2.5.2 Class E-2.....	31
2.6 COMMENT ON THE CLASSES OF PAUL THE DEACON.....	33
2.6.1 Class P-1.....	33
2.6.2 Class P-2.....	36
2.6.3 Class P-3.....	36
2.6.4 Class P-5.....	37
2.6.5 Class P-6.....	39
2.7 COMMENT ON THE CLASSES OF LANDOLFUS SAGAX.....	39
2.7.1 Class L-1.....	39
2.7.2 Class L-2.....	40
2.7.3 Class L-3.....	41
2.7.4 Class L-4.....	41
2.8 CONCLUSION.....	43
3. CLASS P-4: RELATIONSHIP AND HISTORICAL CONTEXT	44
3.1 THE MANUSCRIPTS.....	44
3.2 THE RELATIONSHIP OF THE MANUSCRIPTS.....	47
3.3 THE HISTORICAL CONTEXT.....	55
4. EDITION OF THE <i>HISTORIA ROMANA (=HR)</i> CONTAINED IN MS BAMBERG, STAATSBIBLIOTHEK, HIST. 3 (=B)	62
4.1 EDITORIAL PRINCIPLES.....	62
4.2 ORTHOGRAPHY AND PUNCTUATION.....	62
4.3 APPARATUS.....	62
4.4 TEXT.....	64
5. THE LANGUAGE OF TEXTS CONTAINED IN <i>B</i>	166
5.1 INTRODUCTORY REMARKS.....	166
5.2 SYNTAX AND VOCABULARY OF PAUL THE DEACON: <i>EPISTOLA AD ATHELBERGAM</i> (1R).....	173
5.3 SYNTAX AND VOCABULARY OF <i>EPITOME DE CAESARIBUS</i> (1R-17V).....	175
5.3.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i> instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI).....	176
5.3.2 Substitution of <i>oratio obliqua</i> with direct speech.....	176
5.3.3 Finite use of the present participle.....	177
5.3.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle.....	177
5.3.5 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute or participle.....	177
5.3.6 Periphrastic use of <i>debere</i> + infinitive expressing future.....	178
5.3.7 Use of <i>facere</i> + infinitive.....	178
5.3.8 Use of <i>unus</i> as indefinite article.....	179
5.3.9 Prepositional phrases replacing pure case forms.....	179
5.3.10 Vocabulary.....	179
5.4 SYNTAX AND VOCABULARY OF <i>DE PARTIBUS ET PROUINCIIS MUNDI</i> (17V-19R).....	181

5.5 SYNTAX AND VOCABULARY OF <i>EXORDIA ASSIRIORUM, AMAZONUM ET SCITHARUM</i> (19R-21V)	181
5.5.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i>	182
5.5.2 The ablative of the gerund	182
5.5.3 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive	182
5.5.4 Use of <i>facere</i> + infinitive	182
5.5.5 Use of <i>unus</i> as indefinite article	182
5.5.6 Use of prepositional phrases	182
5.5.7 Vocabulary	183
5.6 SYNTAX AND VOCABULARY OF <i>EXCIDIUM TROIE</i> (21V-24R)	184
5.6.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i> instead of accusative + infinitive (AcI)	184
5.6.2 Finite use of present participle	185
5.6.3 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive instead participle	185
5.6.4 Periphrastic use of <i>debere</i> + infinitive expressing future	185
5.6.5 Prepositional phrases replacing pure case forms	186
5.6.6 Vocabulary	186
5.7 SYNTAX AND VOCABULARY OF PAUL THE DEACON: <i>HISTORIA ROMANA</i> (24R-65V)	187
5.7.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i> instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)	187
5.7.2 Substitution of <i>oratio obliqua</i> speech with direct speech	188
5.7.3 Finite use of present participle	188
5.7.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle	189
5.7.5 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund	189
5.7.6 Periphrastic use of <i>debere</i> + infinitive expressing future	190
5.7.7 Use of <i>facere</i> + infinitive	190
5.7.8 Use of <i>unus</i> as indefinite article	190
5.7.9 Prepositional phrases replacing pure case forms	191
5.7.10 Vocabulary	191
5.8 SYNTAX AND VOCABULARY OF THE <i>LIBER HISTORIAE FRANCORUM</i> (65V-83R)	194
5.8.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i> instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)	195
5.8.2 Use of the ablative of the gerund instead of present participle	195
5.8.3 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, absolute ablative, participle or gerund	196
5.8.4 Periphrastic use of <i>debere</i> + infinitive expressing future	196
5.8.5 Use of <i>facere</i> + infinitive	196
5.8.6 Finite use of present participle	197
5.8.7 Use of <i>unus</i> as indefinite article or replacing <i>quidam</i>	197
5.8.9 Vocabulary	198
5.9 SYNTAX AND VOCABULARY OF PAUL THE DEACON: <i>HISTORIA LANGOBARDORUM</i> (133R-191R)	199
5.9.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i> instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)	200
5.9.2 Substitution of <i>oratio obliqua</i> with direct speech	200
5.9.3 Finite use of present participle	202
5.9.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle	202
5.9.5 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund	203
5.9.6 Periphrastic use of <i>debere</i> + infinitive expressing future	203
5.9.7 Use of <i>facere</i> + infinitive	204
5.9.8 Use of <i>unus</i> as indefinite article	204
5.9.9 Prepositional phrases replacing pure case forms	205
5.9.10 Vocabulary	205
5.10 SYNTAX AND VOCABULARY OF LEO ARCHIPRESBYTER <i>ALEXANDRI MAGNI VITA ET GESTA</i> (192V-219V)	208
5.10.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i>	208
5.10.2 Finite use of present participle	209
5.10.3 Use of the ablative of the gerund	209
5.10.4 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive	210
5.10.5 Use of <i>debere</i> + infinitive expressing future	211
5.10.6 Use of <i>facere</i> + infinitive	211
5.10.7 Use of <i>unus</i> as indefinite article	211

5.10.8 Use of prepositional phrases	211
5.10.9 Vocabulary	212
5.11 SYNTAX AND VOCABULARY OF <i>PALLADII COMMONITORIUM</i> (219v-221v)	214
5.12 SYNTAX AND VOCABULARY OF <i>DINDIMI DESCRIPTIO UITAE ET MORUM BRAGMONORUM IN INDIA</i> (222R-223v)	217
5.13 SYNTAX AND VOCABULARY OF <i>ALEXANDRI MAGNI ET DINDIMI COLLATIO</i> (223v-228R)	218
5.13.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i> instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)	219
5.13.2 Use of <i>facere</i> + infinitive	220
5.13.3 Prepositional phrases replacing pure case forms	220
5.13.4 Vocabulary	221
5.14 <i>EPISTOLA ALEXANDRI AD ARISTOTELEM</i> (228R-235V)	222
5.14.1 Subordinate clause with <i>ut, quia</i> or <i>quod</i> instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)	222
5.14.2 Substitution <i>oratio obliqua</i> with direct speech	223
5.14.3 Use of the ablative of the gerund instead of present participle	223
5.14.4 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund	223
5.14.5 Periphrastic use of <i>debere</i> + infinitive expressing logic future	224
5.14.6 Use of <i>facere</i> + infinitive	224
5.14.7 Use of <i>unus</i> as indefinite article	225
5.14.8 Prepositional phrases replacing pure case forms	225
5.14.9 Vocabulary	225
5.15 TABLES OF SYNTAX	227
5.15.1 Subordinate clause replacing AcI/NcI	227
5.15.2 Substitution of <i>oratio obliqua</i> with direct speech	227
5.15.3 Finite use of the present participle	228
5.15.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle	228
5.15.5 Periphrastic use of <i>coepisse/incipere</i> +infinitive	228
5.15.6 Periphrastic use of <i>debere</i> +infinitive expressing future	228
5.15.7 Use of <i>facere</i> + infinitive	229
5.15.8 Use of <i>unus</i> and as indefinite article	229
5.16 TABLE OF VOCABULARY	229
5.17 CONCLUSION	232
6. ANALYSIS OF THE PARAPHRASED VERSION OF THE <i>HISTORIA ROMANA</i> (=HR) CONTAINED IN <i>B</i>	234
6.1 ROMAN HISTORY AND MEDIEVAL HISTORICAL THEORIES	234
6.2 THE CASE OF <i>B</i> – THE <i>HR</i> AS PART OF A WORLD CHRONICLE OR OF AN ANTHOLOGY OF NATIONAL HISTORIES?	237
6.3 <i>INTERPRETATIO CHRISTIANA</i>	246
6.3.1 Systematic omission of apotheoses	247
6.3.2 Suppression of the triumphs?	250
6.3.3 Imperial portrayal and the history of the Christians	257
6.4 SIMPLIFICATION	266
6.4.1 Simplification of warfare and historical actors	266
6.4.2 Simplification of historical facts	272
6.4.2.1 Omissions of the historical chronology by leaving out historical dating or replacing of the historical chronology with general/imprecise dating	272
6.4.2.2 Omission of specific locations	278
6.4.2.3 Omission of proper names	285
6.5 NARRATIVE TECHNIQUES: CONTINUITY – COHERENCE – INVIGORATION	287
6.5.1 Avoidance of repetitions, digressions or leaps in time by omission or textual change	288
6.5.2 Textual additions designed to create narrative coherence	297
6.5.3 Textual additions designed to enliven the narrative	300
6.6 EXPLANATORY TEXTUAL ADDITIONS	304
6.7 THE PARAPHRASE OF THE <i>HR</i> AND THE QUESTION OF TEXTUAL HOMOGENEITY	306
6.7.1 Examples of simplification of historical facts	307
6.7.2 Examples of narrative techniques	308
6.7.3 Examples of explanatory textual additions	310
6.8 CONCLUSION	312

SUMMARY AND CONCLUSION.....	313
APPENDIX A: LIST OF SYNTACTIC EXAMPLES.....	315
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.3.1	315
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.3.2	316
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.3.3	318
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.3.4	319
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.3.5	320
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.3.7	320
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.3.9	322
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.1	326
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.2	332
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.3	335
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.4	336
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.5	341
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.6	346
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.7	347
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.8	351
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.7.9	352
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.1	362
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.2	368
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.3	374
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.4	375
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.5	377
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.6	383
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.7	385
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.8	388
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.9.9	389
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.10.1	393
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.10.2	395
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.10.3	396
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.10.4	398
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.10.5	400
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.10.6	400
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.13.1	401
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.14.1	402
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.14.2	404
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.14.4	405
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.14.5	406
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.14.6	407
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.14.7	409
ADDITIONAL EXAMPLES TO 5.14.8	409
APPENDIX B: VARIANT READINGS FROM <i>S</i> AND <i>U</i>.....	412
BIBLIOGRAPHY	453

1. INTRODUCTION

1.1 Subject, aim and method

The codex Bamberg Hist. 3, henceforth abbreviated as *B*, is a most fascinating document which throws light on many aspects of medieval historiography¹. It is a huge *volumen* originating from Halberstadt, produced around A.D. 1000, containing historiography from Late Antiquity up to the 10th century: the *Epitome de Caesaribus* (ca. 400), the *Excidium Troie* (6th century), Jordanes' *Romana* and *Getica* (6th century), the *Liber Historiae Francorum* (ca. 730), Bede's *Ecclesiastica Historia gentis Anglorum* and *Chronica de sex aetatibus mundi* (ca. 730), Paul the Deacon's *Historia Romana* and *Historia Langobardorum* (late 8th century) and various texts on Alexander the Great, the latest from around the year 950 (Leo Archipresbyter)². Not only is this combination of texts remarkable *per se*, what makes the codex even more interesting is that most of its texts appear to have been paraphrased and rewritten in a peculiar Latin marked by vernacularisms (Italianisms).

The purpose of the present dissertation is to offer a series of contextualisations of *B*, with special regard to its paraphrased version of the *Historia Romana* (24r – 65v = *HR*). In chapter 2, the general background is given through a classification of the entire corpus of extant manuscripts containing paraphrases of the *HR*. *B*'s historical context and relationship to other manuscripts form the subject of chapter 3. *B*'s version of the *HR* is edited in chapter 4. The final chapters 5 and 6 investigate the linguistic and literary-ideological contexts: chapter 5 is an analysis of the language of the texts contained in *B*, and chapter 6 an analysis of the literary-ideological characteristics of *B*'s version of the *HR*. This range of approaches is a necessary requirement for a better overall comprehension of the codex. In addition to adding to our knowledge of *B* itself, this study may also enhance our understanding of medieval reception, treatment and adaptation of Roman history in general.

The traditional ideas of “Author” and “Work” as fixed unities have long determined the focus of research on medieval historiography. For example, in the *Monumenta Germaniae Historica*-editions, the parts depending on older sources were usually either printed in smaller font or omitted altogether. Since medieval historiography largely consisted in combining (compiling) and changing (adapting, rewriting, abbreviating, paraphrasing, epitomising etc.)

¹ Waitz 1847 p. 673: “Diese in vieler Beziehung merkwürdige Handschrift verdient gewiss eine nähere Beschreibung.” Chiesa 1998 p. 252: “il manoscritto (...) è una delle più curiose ed enigmatiche raccolte storiche medievali.”

² See *B*'s entry in 2.1 (p. 21), for a more accurate description.

already existing sources³, a considerable number of texts has either been neglected or dismissed as unoriginal⁴.

However, confronted with the problem of understanding and explaining medieval historiography, scholars are increasingly becoming aware of the problems associated with judging historical works according to modern conceptions. It has also been pointed out that **compiling and paraphrasing are also performed with a purpose⁵: rewriting is a conscious creative act worthy of constituting the subject of independent research.** The predominant idea of the text as a “fixed unity”⁶ has favoured an unilateral focus on authenticity, thus hindering the exploration and investigation of the textual multiplicity.

Studies of single manuscripts are now seen to be useful for visualising the degree of variance and the fluidity of the textual reception, and thus supplying contextual (cultural, linguistic, ideological, literary or sociological) information. In fact, our knowledge of a medieval literary product will be incomplete until all significant manuscripts and versions have been studied individually.

³ Cf. among others Guenée 1980 p. 257: “Le plus souvent, lorsqu’elles intéressent leurs lecteurs, les œuvres historiques, passant de l’un à l’autre, s’enrichissent d’interpolations, d’additions, de continuations. Des extraits en sont tirés. Des emprunts y sont fait qu’on retrouve, longs ou brefs, avoués ou masqués, dans d’autres œuvres. Elles sont adaptées ou abrégées. Elles sont, à partir du XIIIe siècle, l’objet de traductions don’t il convient aussi de suivre le destin... et de compter le nombre de manuscrits subsistant. Au Moyen Age, lorsqu’une œuvre se répand, son texte est vivant et mouvant. Il va de soi que pour apprécier le succès d’une œuvre il ne suffit pas d’en compter les manuscrits subsistants. Il faut aussi suivre les enrichissements, les déformations et les avatars de son texte. Or, on retire de cette quête l’impression réconfortante que, très souvent, les métamorphoses et les prolongements d’un texte sont d’autant plus importants que les manuscrits en subsistent en plus grand nombre.”

⁴ Cf. Guenée 1980 p. 214: “Beaucoup, après avoir reconnu le caractère de compilation d’une œuvre historique médiévale, s’autorisent de ce diagnostic pour la négliger. En réalité, toute compilation est une construction qui mérite d’être étudiée pour elle-même, et précisément comparée aux sources qu’elle a utilisées. Chaque mot omis, chaque mot ajouté est révélateur d’une conviction religieuse, d’une attitude politique, d’un choix critique. Il y a des compilation naïves. Mais d’autres sont de parfaits chefs-d’œuvre d’érudition.”

⁵ Goetz 1999a pp. 139-42: “Es gab durchaus Gründe und ein Bewusstsein dafür, die Geschichte umzuschreiben, ohne dass man das allerdings (modern) mit einem sich wandelnden Geschichtsbild gerechtfertigt hätte. Das konnten stilistische Gründe sein (...), es konnte sich jedoch ebensogut um inhaltliche Motive handeln: Einmal war es das – in Prologen oft wiederholte – Bemühen um Kürze (wobei die Werke, wo dieses Motiv erwähnt wird, immer noch recht ausführlich ausfallen konnten), um eine kompendienhafte Zusammenfassung oder eine übersichtlichere Anordnung des Überlieferten (wie in den enzyklopädischen Weltchroniken), dann aber auch umgekehrt das Verlangen, die Vorlage aus anderen Quellen zu vervollständigen. (...) Mittelalterliche Vergangenheitsgeschichtsschreibung war im Wesentlichen Kompilation aus älteren Werken...”

⁶ Cf. Melville 1991 pp. 37-40: “Il devrait donc être parfaitement clair maintenant que le concept habituel d’«œuvre», entendue comme unité fixe, ne permet pas d’appréhender la réalité des choses. Des «œuvres», c’est-à-dire des configurations textuelles uniques créés par un auteur, se métamorphosaient sans relâche en des configurations textuelles nouvelles et différentes. En d’autres termes, on dira que la pratique propre de la compilation et la réception ne produisaient quasiment pas de points fixes mais un flux continu d’ensembles variables qui offraient, de manière toujours renouvelée, un savoir historique. Poussons ce raisonnement jusqu’à ses conséquences ultimes: le seul point fixe en lequel un savoir historique d’un moment donné se cristallise est le manuscrit. En tant que vecteur d’une configuration textuelle donnée, il doit être considéré comme un individu dont le contenu, malgré sa survie matérielle, est dépassé immédiatement par des versions ultérieures. (...) Il ne s’agit en effet pas ici – comme on l’a vu – de reconstruire une version authentique de texte à partir de plusieurs formes transmises postérieurement ; mais il s’agit à l’inverse de présenter chacune de ces formes singulières en tant qu’individus dans la mesure où elles étaient des vecteurs d’informations originaux, c’est-à-dire divergents des autres.” See also Goetz 1999b pp. 166-173.

Further, our knowledge of medieval historiography may profit from the study of single manuscripts in their entirety, because the historical texts contained in them may often be accompanied by paratextual features (glosses, marginalia, surrounding texts etc.) that modify our comprehension of the texts and genres. For instance, the concept of *Weltreichslehre* and *Heilsgeschichte*⁷ are often presented as typical of the world chronicle genre, studies of which have traditionally been based on reconstructed text-editions (disregarding the textual contexts). However, the study of a single manuscript in its entirety may also reveal that a series of national histories forms a continuous universal history, or that the histories are fitted into the tradition of the Old Testament (Eusebius – Jerome). When different sections of the manuscript seem to be intentionally combined in this manner, the question of historical theory related to genre must be reconsidered. In this case, the ideas of *Weltreichslehre* may turn out to be equally typical of the national histories. There may, of course, be enormous variation in how consciously medieval writers have compiled and/or rewritten historiographical works according to various conceptions of ideology, morals etc., yet I would argue that each case of rewriting or compiling may add to our knowledge of historical conceptions and ideas in the Middle Ages, and that this new knowledge may be more easily attained when the manuscript rather than the text is considered as a unity, in other words, when the scholar treats the manuscript as an organic structure.

I will illustrate these points by offering a couple of examples of studies on single manuscripts and versions. Discussing, *inter alia*, the tradition of the *Liber Pontificalis*, McKitterick 1994 not only shows how problematic it is to determine uniformity in establishing the text⁸, but by taking text-versions into account, she also focuses on variation when it comes to intention, use, function etc⁹. Her final conclusion indicates a path for future research on Latin medieval historiography: “What the extant manuscripts do indicate is, firstly, that not one historical text, Roman, Christian or early medieval can be regarded as an unchanging entity. Secondly, all historical writings could be transformed to serve a particular author’s or compiler’s specific purpose in relation to whatever audience, or audiences, that author or compiler had in

⁷ See discussion in 6.1, p. 234.

⁸ McKitterick 1994 p. 99: “The dissemination of the *Liber Pontificalis*, however, was very wide, and various scribes altered the text in a number of significant, and insignificant, ways. With all these manuscripts of Frankish or Italian origin of the *Liber Pontificalis*, not one, at least as far as lives of the eighth- and ninth-century Popes are concerned, can be regarded as the base text.”

⁹ Discussing the unique version contained in Lucca, Biblioteca Capitolare 490, she concludes: “Neither the sacrosanctity nor the integrity of the texts used concerned the compiler, who had his own objectives in creating an historical and legal compilation with its own internal logic and train of thoughts. Audience and purpose can, therefore, alter the emphasis of the texts compiled.” McKitterick 1994 p. 110.

mind. Only by detailed examination of the manuscripts concerned can we begin to gain some notion of what those audiences might have been.¹⁰

Schnell's edition of *Liber Alexandri Magni* (Schnell 1989) illustrates a new awareness of and care for the textual context. The *Liber Alexandri Magni* is a high medieval compilation of texts on Alexander the Great and Schnell's edition not only shows that the comprehension of the medieval literature on Alexander cannot be separated from an analysis of the manuscript tradition, but he also demonstrates how much the context of a single witness can contribute to our comprehension.

This unique compilation goes from folio 103r to 142v in the Parisian manuscript Bibliothèque Nationale n. a. l. 310 produced around the year 1200 with provenance from Tegernsee. This part of the manuscript is a compilation of eight different texts on Alexander originating from the fourth century A.D. to the compiler's own times. To previous researchers the compilation seemed to be a casual conglomerate of texts, but Schnell's analysis proves that the composition follows certain deliberate principles. One can easily suspect a principle of completeness when eight different texts of related contents are joined, but a similar principle also explains how the texts are combined. The compiler uses the different texts according to his planned version. How do they fit his new textual creation? For instance, the compiler may choose to follow a text because it fits his style, ideology etc. If this text lacks a battle scene described in one of the other texts, he simply completes it by inserting the needed battle scene into his preferred text. Or, the battle scene in a preferred text may be supplied with a longer description from one (or more) of the other texts. A long battle scene can even be divided and used as if describing two different battles. In this way one text completes another and they all form a new textual unity. But how does the compiler avoid ending up with an incongruent textual mosaic? The homogeneity can be strengthened by omitting superfluous parts as digressions, secondary characters etc, and thus concentrating on the protagonists and the main action. Another technique is to create uniformity of genre. Originally most of the eight texts were almost novel-like, but Schnell's contextual analysis explains why they appear with traits typical of the historiographic genre in this compilation. His analysis demonstrates that not only the Alexander-compilation, but the entire manuscript follows a *Gesamtkonzeption*. The different parts are arranged chronologically and with special regard to the shift of power¹¹. In order to unite all parts, the compiler has removed each

¹⁰ McKitterick 1994 p. 111.

¹¹ The manuscript contains excerpts from Orosius (1r-27v), Paul the Deacon (28r-96v), Festus (96v-103r), the Alexander-compilation (103r-142v), Einhard (143r-155r), Notker Balbulus (155r-164v), Epistola Iohannis

preface that expresses different intentions in the original texts. When the compiler has left out passages from Orosius which mention Alexander, thus avoiding redundancy, this corroborates the general idea of *Gesamtkonzeption*.

1.2 The *Historia Romana*

The *Historia Romana*, henceforth abbreviated as *HR*, was the most popular Roman history in the Middle Ages¹². The composition of the *HR* starts as early as Late Antiquity with Eutropius, the secretary or *magister memoriae* of the Emperor Valens (364-78 A.D.). Eutropius wrote an outline of Roman history, *Breviarium ab Urbe condita*, in ten books covering the 1000 years from the founding of Rome to the Emperor Jovian (753 B.C. – 363 A.D.) – equivalent to approximately 70 modern pages¹³. This handy book immediately became a success. As early as the fifth century it was used by Jerome, Orosius, Aurelius Victor and Augustine, and it was twice translated to Greek (Paianios and Capito), a most rare fate for a Latin work.

In the late 8th century Paul the Deacon (Paulus Diaconus), better known as the author of the Lombard history, *Historia Langobardorum* (=HL), expanded the *Breviarium*. His expansion, known as the *Historia Romana* consists of a mythological introduction, which precedes the text of Eutropius. The Eutropian part is supplemented with passages mostly from Orosius and Jerome, and six new books, a patchwork of Jordanes, Bede and others, are added. Paul's sixteen books end with the Emperor Justinian's reconquest of Italy through the killing of Totila, king of the Ostrogoths (565 A.D.) by the general Narses. A later continuator added a 17th book based on Paul's *Historia Langobardorum*. A letter of dedication to Adelperga, the duchess of Beneventum, precedes Paul's *HR* in a few manuscripts.

Then, around the year 1000, the *Historia Romana* of Paul the Deacon was expanded by a certain Landolfus Sagax in Southern Italy. His expansion, sometimes erroneously referred to

presbiteri (164v-167v), Robertus Monachus (167v-226r), Epistola Patriarchae Hierosolimitani (226r-226v). The scheme seems to be Roman History (Orosius, Paul the Deacon og Festus), Alexander, Charlemagne (Einhard and Notker Balbulus) and Byzantium/crusades (Robertus Monachus and the two letters) within an eschatological framework (the manuscripts opens with the Fall and ends with the Redemption).

¹² This claim is based on the number of extant manuscripts and its dissemination will be discussed in chapter 2, p. 19. Orosius' *Historiae adversus paganos* had an even greater diffusion, but his work cannot be defined as a Roman history along with the *HR*. In fact, it is a Christian world chronicle, though with its main focus on Roman history.

¹³ Latest critical edition by Santini 1992². Useful companions are Bird 1993 and Müller 1995. Both have introductions, commentaries and bibliographies.

as the *Historia Miscella*, the title of the Basel edition of 1569, brings the *Historia Romana* up to Emperor Leo V of the Eastern Empire (813-820 A.D.). Landolfus supplemented Paul's sixteen books with excerpts chiefly from Orosius, split them into eighteen and added eight new books which more or less reported Anastasius Bibliothecarius' translation of Theophanes the Confessor's chronicle. Thus, we end up with a monumental work of more than 600 pages¹⁴.

1.3 Previous research on Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax

Previous research on Eutropius limits itself to a couple of monographs and a few papers. He is worthy of scholarly interest for his part in the political life and the historiography of the 4th-century. Eutropius joined the Emperor Julian in his Persian campaign and officiated as Emperor Valens' secretary, proconsul in Asia and praetorian prefect in Illyria¹⁵. His brief work is one of our last witnesses to a pagan and senatorial view of Roman history, and its place in the 4th-century culture is defined by Scivoletti 1970.

As for Landolfus Sagax, all there is to know can be read in the introduction of Crivellucci's edition. We know practically nothing of his person, and his literary value is limited because of his rather mechanical use of Orosius and Anastasius Bibliothecarius.

Being one of the central authors of the Carolingian period, Paul the Deacon has received considerable attention by medievalists. In an early period of research (ca. 1850-1930), the major questions about Paul the Deacon concerned the biography and the chronology and authenticity of his works¹⁶.

The traditional *Quellenkritik* included monographs on the use of sources in *HR* (Bauch 1873) and *HL* (Jacobi 1877). Mommsen 1880 and Droysen 1875 continued these studies.

From the 1930s onwards, the traditional studies on life and works were increasingly replaced by literary and ideological analyses.

¹⁴ Critical editions by Crivellucci 1912-13 and 1914. For a detailed discussion on the sources used by Paul the Deacon and Landolfus Sagax, see the introductions to both editions of Crivellucci.

¹⁵ Cf. Bonamente 1977 and Bird 1988 for a biography of Eutropius.

¹⁶ The first thorough examination of the life and works of Paul the Deacon is Bethmann 1851. He defined the chronology of Paul the Deacon's life on the basis of his works and mentions of him in the works of later historiographers. The main points are his birth in Forum Iulii (Cividale del Friuli) around 720/30, his education in Pavia at the court of king Ratchis (744-9), his period as *notarius* for king Desiderius (750s) and teacher for his daughter Adelperga, wife of Arichis, duke of Beneventum (760s/770s), his entrance into the monastery of Monte Cassino (before 782), his stay at the Frankish court as a man of letters along with Alcuin and others, his return to Monte Cassino and Beneventum in 787 and his death before 800. These are still more or less our basic facts on his biography. For outlines of Paul the Deacon's life see Brunhölzl 1976 pp. 257-8 or Capo 1992 3 ff.

The first attempts of this nature were the many studies of Bianchi published in the 1930s. The *summa summarum* of his many pages of literary and ideological analysis is that rather than being an historian Paul the Deacon is a moralist and orthodox Catholic¹⁷. His qualities as an historian are poor, inclined as he is to digressions and anecdotes with a predilection for the marvellous and miraculous¹⁸, unable to combine his sources or incapable of independent creation¹⁹. Denying Paul's use of popular poems, lyrics or epics, Bianchi tackled the questions posed by the *Quellenkritik*²⁰.

Not all of Bianchi's colleagues approved of his studies. Bognetti²¹ did not see the advantage of his analyses and did not share his negative judgement of Paul the Deacon's treatment of his sources. Still, Bianchi undoubtedly paved the way for scholars like Vinay and Sestan, who continued the literary and ideological research. Common to both of these is that they suggested a lack of ideological framework or unity in the historiography of Paul the Deacon²².

Paul the Deacon's life and works form a composite subject indeed. Being a monk in Monte Cassino and also operating as a learned literate at the Lombard courts of Pavia and Beneventum and at the court of Charlemagne in Aachen, he played an important part in the political, religious and literary life of his day. His literary activity reflects his attachment to all these different milieus and many scholars have endeavoured to isolate one decisive tendency or to combine the various and apparently incompatible elements into a coherent whole. Are we to see in him the proud Lombard, the faithful Catholic or the Carolingian courtier? Or worse, how do we combine the pro-Lombard with the pro-papal or the pro-Frankish²³? During

¹⁷ Cf. Bianchi 1931-33 p. 211, 218-21.

¹⁸ Cf. Bianchi 1931-33 pp. 207 and 210, Bianchi 1934a p. 15

¹⁹ Cf. Bianchi 1931-33 pp. 208, 212-14.

²⁰ Cf. Bianchi 1934a pp.12-13 and especially Bianchi 1934b.

²¹ Cf. Bognetti 1967 pp. 159-84.

²² Cf. Sestan 1966 p. 65/74: "L'atteggiamento di Paolo Diacono di fronte alla storia romana non è di pensatore, non è di teologo, non è di colui che sia occupato dai pensieri dei fini ultimi dell'umanità. In questo egli si stacca da tutti gli storici e cronografi del suo tempo e dalle sue fonti cristiane. Il suo atteggiamento è essenzialmente di letterato e di artista... (...). Non è ben chiaro in Eutropio, né le aggiunte di Paolo valgono a chiarire quale sia il soggetto concreto, veramente operante, in questa storia di Roma e dei Romani." and Vinay 1978 p. 149: "Gli avvenimenti, la sua natura, la sua cultura fanno di Paolo Diacono tante cose insieme che, non potendo diventare una, ma tutte ponendosi come ugualmente importanti, devono procedere per segmenti paralleli variamente affiancati e scaglionati. Ha un interesse cronistico evidente donde lo spessore delle informazioni. Ha bisogno di una globalità, ma non potendosi collocare in una dinamica politica perché non vede e non vuole vedere, si ancora nel mito della giovinezza e dell'eroismo che d'altra parte ha il tempo segnato entro l'area più antica."

²³ Morghen 1974 pp. 10-11 advised against criticising Paul for what he was not or what he ought to be according to modern standards of historiography: "Da questo punto di vista la cultura dei Longobardi, della quale Paolo Diacono fu rappresentante particolarmente significativo, si inquadra in quella civiltà dell'Occidente mediterraneo greco-romano-cristiano-germanico alla quale può ricondursi l'accezione più ampia dell'idea di civiltà. Ciò è necessario premettere ad una lettura attenta dell'opera di Paolo Diacono, per evitare di cadere nell'errore di attribuire allo storico dell'VIII secolo modi di pensare e atteggiamenti di spirito che sono propri

the last decades the problem of Paul's conflicting loyalties has been the subject of a lively discussion. Why and for whom Paul wrote his incomplete history of the Lombards is perhaps the most intriguing question, and scholars have variously emphasised a Frankish²⁴ or a Lombard²⁵ context, while yet others incline towards a changing and developing ideological orientation²⁶. Pohl undertook to plot the multiplicity and complexity of the tradition and impact of Paul's historiography (*Wirkung und Überlieferung*): "Wie verstanden und veränderten Autoren der folgenden Jahrhunderte seinen Text?²⁷" and he has given an outline of examples that throw light on the contextual variance²⁸. His study shows that concepts of genre and ideology may vary from manuscript to manuscript.

1.4 Previous research on *B*²⁹

The first description of *B* appeared in Jäck 1831. He dated the manuscript to the 11th century like all later scholars (except Sprüner), but did not suggest an origin.

Sprüner 1838 based his translation of Paul the Deacon's *Historia Langobardorum* (=HL) on *B*, which he dated to the 10th century³⁰. In his preface Sprüner offered roughly the same description as Jäck and also attempted to pronounce on the manuscript's origin. On the basis of his observations of style and language, which he found most simple and natural compared to the delicate, mannered and polished text of the printed editions, he argued that the text in *B* had to be closer to the original³¹.

Without knowing *B* directly, Bethmann 1839 nevertheless delivered valid criticism of Sprüner's claim to *B*'s precedence as a textual witness. Basing his research on Jäck's description and Sprüner's translation, Bethmann called attention to the fact that not only the

della *cultura* del nostro tempo, o di imputargli limiti, presunti silenzi, errori di mestiere, che non hanno molto a che vedere con quello che egli volle essere ed effettivamente fu: *il testimone di un'età e di una tradizione cui era legato con le radici più profonde del suo essere.*"

²⁴ Cf. McKitterick 2000 and Leonardi 2001.

²⁵ Cf. Krüger 1981, Goffart 1988 and Mortensen 1991.

²⁶ Cf. Gandino 2001 and Oldoni 1986.

²⁷ Pohl 1994 p. 377.

²⁸ Pohl 1994 390 ff.

²⁹ See 2.1 (p. 21) for a technical description of the manuscript.

³⁰ The HL is contained in *B* 133r-191r.

³¹ Sprüner 1838 pp. XIV-XVI: "An eine spätere Zurückführung des zierlichen Stiles der gedruckten Ausgaben zu der natürlichen Einfachheit des von uns benützten Exemplares ist bei der Geschmacksrichtung jener Zeit wohl nicht zu denken, im Gegentheile vielmehr mit Gewissheit eine spätere Umarbeitung, Interpolierung und nach jenen Begriffen Verschönerung unseres Autors anzunehmen. Der Bamberger Codex enthielte demnach eine ältere Abschrift als die bisher von den Editoren des Paulus benützten (...). Kenner mögen nun entscheiden, ob nach den von uns angegebenen Gründen die Vermuthung statthaft sei, dass wir in diesem Exemplare eine der ältesten, ächten Abschriften des Warnefried besessen;"

HL, but most of the remaining texts in *B* (the *Epitome*, the *HR* etc) also differed from the edited texts, and pointed out that, according to Sprüner's arguments, these texts too, marked by the same simplicity, had to be more original than their editions, (the texts of which Sprüner considered to represent later interpolated versions). Bethmann, who was preparing the edition of the *HL* for the *Monumenta Germaniae Historica*, was able to draw on his knowledge of the manuscripts. He made it clear that six of the manuscripts used for his future edition of *HL* were older than *B*, but that they did not contain the "more original" version of *B*. Neither did the remaining 100 manuscripts, which he had examined for his edition. Did not the textual agreement of this great number of manuscript indicate that *B* had the diverging version of the *HL*? Further, Bethmann argued that the 9th century historiographers John the Deacon and Regino of Prüm, when using Paul's *HL* as source, did not use Sprüner's "more authentic" Bamberg version, but a text corresponding with the version of the printed edited texts.

Obviously, Sprüner's thesis was based on his opinion of *B*'s language, but it had no support in the manuscripts. Still, the idea of *B*'s authenticity was not abandoned after Bethmann. The discussion continued in Italy with Bianchi-Giovini, who agreed with Sprüner's thesis. Offering exactly the same arguments³² as Sprüner, Bianchi-Giovini concluded that *B* contained Paul the Deacon's authentic version of the *HL*³³.

No scholarly study was done of *B* until Waitz 1847. He identified a new hand on folio 169, presented an analysis of the quires and proposed that it descended from an Italian exemplar, deducing this by an analysis of its orthography, language, style and contents. He commented upon a sort of index written on folio 17v³⁴ and was the first to propose that the contents of *B* represented a continuous collection of historical texts, rewritten in a peculiar Latin, partly abridging, partly glossing or interpolating its sources. Waitz also drew attention to *B*'s

³² Bianchi-Giovini 1845 p. 642: "Ma quello che sorprende oltremodo è lo stile del nostro codice, diverso affatto da quello degli editi. (...) Se questo negli esemplari a stampa è fiorito, ornato ed ammanierato, nel codice di cui si parla è semplice e sommamente naturale. (...) Stante il gusto di quei tempi portato alle fioriture ed alle amplificazioni, non si può neppure ammettere che lo stile ornato dei codici, che servono di testo agli esemplari stampati, sia stato più tardi ridotto alla naturale semplicità del nostro codice; ma piuttosto si può ritenere con certezza, che gli esemplari stampati siano un lavoro posteriore di Paolo Diacono, che rifece, interpolò, amplificò, abbellì i concetti del suo libro. Ne vien per conseguenza che il codice di Bamberg fu copiato da un testo più antico che non quegli adoperati finora dagli editori di Paolo..."

³³ Bianchi-Giovini 1845 p. 647: "Esso è indubbiamente la copia di una prima edizione della Storia di Paolo Diacono; il quale avendo nel seguito ritoccato il suo lavoro, ed ammanieratone lo stile, questa nuova edizione prevalse, e la vecchia cadde in obbligo."

³⁴ From Bamberg 17v, a5-23 (in the following a and b refer to the 1st and 2nd column): *IN NOMINE DOMINI IHESV CHRISTI INCIPIT BREVIARIUM DE SINGVLIS CAVSIS QVE IN HOC CODICE CONTINENTVR. In primis de partibus mundi. id est de asia. europa. et affrica. et de nominibus terrarum. et prouinciis earum. Secundo de regno assyriorum et quis primus apud eos regnum tenuit; Tercio de gente scitharum que fuerat de genere magog. et ipse magog fuit filius iafet. Quarto de amazonibus qui fuerunt de predicta gente scitharum; Quinto de exordio francorum et imperio eorum. de exordio romanorum et imperio eorum. Sexto de exordio longabardorum et regno eorum.*

relationship to the Vatican codex Vat. Lat. 1984 (=V). According to Waitz, all the texts contained in *B* have been rewritten except for those of Jordanes and Bede. Since the texts of Jordanes and Bede are both missing in *V* and not mentioned in *B*'s index, Waitz inferred that they did not belong to the original elaboration, of which *B* was just a copy, expanded with texts deriving from other manuscripts. To confirm this thesis, Waitz also mentioned misreadings occurring in *B*. Finally, he connected the problem of origin with the prologue of Leo Archipresbyter (192v-193r). *B* is, in fact, not only the oldest Leo-witness, but also the only extant manuscript containing the prologue. The prologue relates how Leo was commissioned to Constantinople by the Neapolitan dukes John III (928-68/9) and Marinus II (944-75). During his stay he searched for books for the royal library, and a history “continentem certamina et uictorias Alexandri regis Macedonię” was among his discoveries, copies of which were brought back to the Neapolitan duchy. After the death of his wife Theodora, John III decided to renovate the royal library: “Post cuius transitum p̄fatus Iohannes excellentissimus consul et dux, uir eius, et Deo amabilis, statuit mente sua ordinem scripturarum inquirere, et p̄clare ordinare. Primum uero libros, quos in sua dominatione inuenit, renouauit atque meliores effectus, deinde (...) diuersos libros accumulauit et diligenter scribere iussit.” In Waitz' opinion, the rewritings (*Umarbeitungen*) in *B* derive from this activity and the related texts of the Vatican manuscript also go back to this Neapolitan origin³⁵. Waitz' study is doubtless the most exhaustive contribution of the 19th century scholarship on *B* with valuable observations on its language, vocabulary and origin.

The Italian poet, novelist and dramatist Manzoni expressed his opinion on *B*, admittedly only en passant. The discussion restricts itself to a footnote in an appendix to his “Discorso sopra alcuni punti della storia longobarda in Italia” in the volume “Tragedie e poesie” (Milano 1867). Bianchi-Giovini's small number of quotations from *B* was enough to make Manzoni question Bianchi-Giovini's thesis³⁶. Manzoni's perspicuous artistic sense told him that the style and language in the editions and in *B* could not possibly be two different manners belonging to the same man. In Manzoni's opinion, *B* was the work of a “rifacitore ignorante”, written by a person with poor knowledge of Latin and written for even less competent readers.

Andreis 1868 supported Manzoni's opinion. First, he indicated three hands (two alternating with each other up to folio 272 and a third hand that covers the last part of the

³⁵ Cf. Waitz 1847 p. 693.

³⁶ Cf. Manzoni 1867 p. 254: “La congettura riferita nel giornale suddetto, che ‘gli esemplari stampati siano un lavoro posteriore di Paolo Diacono, che rifece, interpolò, amplificò, abbellì i concetti del suo libro’ e che il codice di Bamberg contenga una sua prima dettatura non ci pare che abbia quei caratteri d'evidenza che, in mancanza di prove positive, si richiederebbero per una cosa tanto straordinaria.”

manuscript); still, his major achievement is to have scrutinised the problem of *B*'s own origin, which had not been much discussed previously. On the basis of the colophon ending the manuscript³⁷ Andreis suggested that Arnulf II, archbishop of Milan (998 – 1018), was the commissioner of *B*. He also drew attention to the fact that during this very period the Emperor Henry II gathered books from Italy and had them transported to Bamberg, where he founded his cathedral, into the chapter of which *B* found its way. Continuing the analysis of vocabulary, language and style, Andreis agreed with Waitz as to the Italian origin and proposed that *B* had been copied in Milan around the year 1000. Waitz had suggested a Neapolitan exemplar, and Andreis concurred with him and proposed a Neapolitan exemplar to be dated to around the year 950.

Andreis' article included an edition of the 6th book of *B*'s version of the *Historia Langobardorum*. In 1879, a synoptic edition of *B* and *V* containing *HR* I, XIV.1-13 and XVI appeared as an appendix to Droysen's Monumenta-edition of Eutropius. In the prooemium, Droysen mentioned the related manuscripts of Oxford Magdalen College 14 discovered by Pauli, who doubted a direct relationship between this manuscript and *B*³⁸, and the Vatican Urb. Lat. 961, which he also included in his apparatus.

Mommsen 1880 discussed the historical compilations contained in *B* and *V*. Continuing the debate on *B*'s origin, he agreed with Waitz' Neapolitan original, and gave his opinion as to which texts formed the original compilation³⁹. He also developed a longer hypothesis on the origin of *V*. He connected it with the Vatican codex Pal. Lat. 909, the autograph or idiograph

³⁷ Bamberg 351v: *codicis hanc partem pauli conscripserat igi
presulis arnulfi promptus pia iussa secutus.*

³⁸ Cf. Pauli 1876 p. 165.

³⁹ Mommsen 1880 pp. 533-34: "Das ist auch nicht zu verwundern, denn der Schreiber hat es sich zur Aufgabe gestellt ein eigenes Geschichtswerk herzustellen, für welches Paulus eigentlich nur eine der Quellen ist. Dies Werk setzt, nach der Einleitung der Bamberger Handschrift und den sonst vorliegenden Daten (footnote: Danach un nach der vergleichung der vaticanischen Recension scheint es mir nicht zweifelhaft, dass sie Schriften des Jordanes, die Alexandergeschichte, die Epitome des sogen. Victor nicht zu dieser Compilation gehören, wenn auch die beiden letzteren in gleicher Art und vermutlich von demselben Mann umgearbeitet worden sind.), sich zusammen aus einer geographischen Einleitung ‚de partibus mundi‘; aus einer hauptsächlich dem Orosius entlehnten Zusammenstellung über die Urgeschichte (Assyrer, Amazonen, Skythen, Perser, Troia). (*A footnote with reference to possible relationship to MS Laurent. 66.40 follows.*) Aus der römischen Geschichte des Paulus; aus einem Auszug der ‚Gesta Francorum‘, in der vaticanischen Recension als 17. Buch von Paulus römischer Geschichte bezeichnet; endlich aus dessen Langobardengeschichte, welche ja der Zeit nach sich an die römische anschliesst (with footnote). Dass diese unmöglich auf Paulus selbst zurückzuführenden Umarbeitungen seiner Bücher im 10. Jahrh. in oder bei Neapel entstanden sind, hat Waitz sehr wahrscheinlich gemacht. (footnote: (...)) Sie bezieht sich zunächst auf das Alexanderbuch, dessen Abfassung in oder bei Neapel um das J. 942 danach ausser Zweifel scheint. Ungefähr aber muss Zeit und Ort auch für die sonstigen gleichartigen Umarbeitungen zutreffen, die der Bamberger Codex enthält. Zu beachten ist auch, dass die Bamberger und die Oxforder Handschriften bloss abschriften sind, wonach allein schon die Entstehung des Originals wahrscheinlich dem 10. Jahrhundert zuzuweisen ist").

of Landolfus Sagax, since both manuscripts bear the same *incipit*⁴⁰. Mommsen pointed to the fact that although the titles agree, the works to which they refer are not the same. Pal. Lat. 909 is Landolfus' expanded version of Paul the Deacon's *HR*, *V* is a far more comprehensive historical work, which contains both of Paul's histories and in changed form. He imagined the following procedure: In Monte Cassino autographs of Paul's two historical works were preserved; the *HR* including a number of supplements added with an eye to a future elaboration, and the *HL* containing extra material on the Italic provinces. Now, according to Mommsen, 200 years later Landolfus happened to find himself in the same monastery completing both works: the universal history without the supplements to the Roman history (presumably *V*'s exemplar) and then, later, an expanded Roman history (Pal. Lat. 909).

Rühl 1880 and Pfister 1910/1913 edited parts of *B*. Rühl edited the *Exordia* contained in 19r-21v and claimed that this part derived from Cassiodorus' Gothic history⁴¹. Pfister edited the texts on Alexander (192v-235v). As Waitz had concluded decades earlier, Pfister also saw the rewritings of *B* as related to the literary activity of the Neapolitan duchy⁴². Waitz, Droysen and Mommsen make separate observations on *B* and *V*, and they are not very clear about the internal relationship. Crivellucci 1921 examined 115 manuscripts for his edition of Paul the Deacon's *HR*. In his *recensio* all manuscripts related to *B* are described, but there are only vague hints about their relationship⁴³.

Until the early 1990s, the thesis on *B*'s nature (Neapolitan original – Milanese copy) developed by Waitz, Andreis and others was generally accepted. Scholars like Bischoff and Ferrari appear to subscribe to this theory⁴⁴. But Hoffman 1992 challenged the *opinio communis* by submitting the manuscript to a thorough palaeographic analysis⁴⁵. He identified

⁴⁰ The *incipit* of Vat. lat. 1984 is published in Droysen 1879 p. 380 and that of Pal. Lat. 909 in Crivellucci 1912 p. 3.

⁴¹ Rühl 1880 p. 566: "Doch um auf die Hauptsache zurückzukommen, es kann nach den angestellten Erörterungen wol keinem Zweifel mehr unterliegen, dass wir es in den Florentiner und Bamberger Excerpten wirklich mit Auszügen aus der gotischen Geschichte des Cassiodorus zu thun haben."

⁴² Cf. Pfister 1913 pp. 4-5: "Wir werden also – und dies hat schon Waitz a. a. O. S. 693 und 695 getan – die Bearbeitung jener bekannten Stücke ebenso wie die Übersetzungstätigkeit des Leo mit den Nachrichten zusammenbringen dürfen, von denen uns der gleich besprochene Prolog Mitteilung macht, mit den literarischen Bestrebungen, die um die Mitte des 10. Jahrhunderts am herzoglichen Hofe in Neapel herrschten. Also auch so werden wir durch den Zustand eines Teiles der übrigen Stücke der Bamberger Handschrift in die Heimat Leos, nach Neapel, geführt."

⁴³ Cf. Crivellucci 1921 p. 95 (on Salisbury Cathedral 80): "è strettamente affine ai due precedenti (that is, Vat.lat 1984 and Urb.lat 961), ma non ne furono sinora avvertite le relazioni." and p. 98 (on Oxford, Magdalen College 14): "Questo codice dunque non è che una copia del Sarisberienese. L'uno e l'altro (that is, the Oxford and the Salisbury manuscripts) poi pare siano simili al Bambergense."

⁴⁴ Cf. Bischoff 1992 pp. 176/87 and Ferrari 1991 p. 110.

⁴⁵ Cf. Hoffmann 1992 pp. 85-91.

eight different hands (A-H) and by comparison with extant manuscripts⁴⁶ deriving from the Cathedral of Halberstadt, he proved that hand F (covering parts of 191r and 272r-327r) belongs to Igi, mentioned in the colophon⁴⁷. Hence, Arnulf, whom Andreis believed to be the archbishop of Milan⁴⁸, must be the homonymous bishop of Halberstadt (996-1023). Hoffmann does not discuss the questions of a possible exemplar, transmission to Germany, scribal milieu etc., but commenting on the only drawing appearing in *B* (192r), he believes it to be a copy⁴⁹.

Recently Chiesa has made some observations on *B*. He is the first to point out that it is no accident (or misplacement as Sprüner suggested⁵⁰) that Paul's letter of dedication to Adelperga opens the manuscript. He plausibly demonstrates how the letter gives unity to the entire compilation, at the same time conferring authority and dignity through the name of Paul the Deacon⁵¹. Chiesa also observes that the text of *HR* in *B* is close to that of *V*, which in his opinion is either a rewriting of Paul the Deacon's *HR* contaminated with Landolfus Sagax' *HR* or a preliminary version of Landolfus' *HR*⁵². In an article on the transmission of *HL*, Chiesa also suggests that the compilation originally was written for a lay public, presumably for a Campanian prince⁵³.

⁴⁶ Cf. the list in Hoffmann 1992 pp. 95-96. His analysis especially concerns the hand of Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek 676.2 and 84.3.

⁴⁷ See footnote 37.

⁴⁸ See page 16.

⁴⁹ Hoffmann 1992 p. 91: "Da Gewandfalten und Körperglieder stellenweise nicht so recht harmonisieren, ist es wahrscheinlich keine originale Komposition, sondern eher Kopie nach einer Vorlage." See also the description of *B* in 3.1, p. 44.

⁵⁰ Cf. Sprüner 1838 pp. XV-XVI: "Diese Widmung gehört offenbar an die Spitze der *Historia miscella* (sc. *HR*) und ist nur durch Irrthum der Abschreiber vor den Aurelius Victor gesetzt worden."

⁵¹ Cf. Chiesa 1998 pp. 252-4: "Si tratta dunque di una raccolta a prospettiva geografica universale, anche se in partenza priva di organicità; ma una qualche organicità esteriore è ricercata dal fatto che in capo all'intera miscellanea è stata collocata la lettera di dedica ad Adelperga dell'*Historia Romana* di Paolo Diacono, che diventa così una sorta di prologo dell'intera collezione. (...) Interessa qui sottolineare come la raccolta appaia rispondere a un progetto preciso e consapevole, anche se rozzo, per la costituzione di un'eclettica storia universale; come l'intera raccolta sia stata poi posta sotto l'egida del grande nome della storiografia meridionale, Paolo Diacono, come dimostra la collocazione del prologo ad Adelperga all'inizio del codice;" See also Chiesa 2001 p. 64.

⁵² Chiesa 1998 p. 255: "Per quanto riguarda l'*Historia Romana*, la forma testuale della raccolta vaticana riserva tuttavia delle sorprese. Non si tratta semplicemente di una riduzione o di una riscrittura dell'*Historia* di Paolo, ma di una mescolanza, variamente combinata, dell'opera paolina e dell'*Historia Miscella* di Landolfo. Dovrebbe trattarsi di una contaminazione fra le due opere; ma non si può neppure escludere che il codice Vaticano corrisponda a una fase intermedia del lavoro redazionale che all'*Historia Miscella* ha dato infine esito."

⁵³ Cf. Chiesa 2001 p. 65: "Ciò che è più interessante è che per i testi che contiene, per i criteri di composizione e per la storia del manoscritto, la raccolta appare essere stata esemplata in origine per un pubblico laico, probabilmente per qualche principe campano della metà del X secolo."

2. CLASSIFICATION AND PRELIMINARY SURVEY OF MANUSCRIPTS CONTAINING ABBREVIATIONS AND/OR PARAPHRASES OF THE *HISTORIA ROMANA* (HR)

The present chapter goes beyond the specific focus on *B*. There are, however, reasons for its inclusion here. A classification of the entire corpus of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of the *HR* provides the study on *B* with a necessary background and it also creates the basis for future research on the other abbreviated and paraphrased versions. Deeper knowledge of the remaining material, the general picture as it were, permits a contextualisation of *B* in a broader sense. The specific study of *B* naturally elicits questions like “are there other paraphrases of the *HR*?” or “what characterises the other versions?” etc. Without the classification of the entire corpus, these and similar questions remain unanswered. Finally, the general picture rendered by this broader context gives us a better understanding of the place and special significance of *B*.

Research on the manuscript dissemination of Roman histories in the Middle Ages has made progress during the last decades⁵⁴. The registration and preliminary descriptions of extant manuscripts give a good picture of the medieval knowledge of Roman history. Still, as discussed in 1.1, further studies on diverging versions (abridgements, extracts, paraphrases, continuations, compilations etc.) may help discover more about the medieval use of Roman history. In fact, such research is an expressed *desideratum*⁵⁵.

Mortensen 2000b offers a list of manuscripts containing the *HR* and the *Historiae* of Orosius, the two most widely spread histories in the Middle Ages⁵⁶. In his list, Mortensen includes manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax marking them as “abbr.”. In his introduction, he also stresses the significance of further research on these versions⁵⁷. Each unique version is a textual transformation that might reveal new information concerning historical/ideological/moral interest, stylistic change, literary milieu etc. Such studies (literary/ideological etc.), requiring proper editions, still await publication. As yet, very little has been edited and the first step required to facilitate further research is to offer a classification of the entire corpus of paraphrased versions. In the present chapter, each version of the *HR* is submitted to a general

⁵⁴ Cf. Guenée 1980 (chapter VI), Knaepen 2001, Kretschmer 2003, Mortensen 1992 & 2000b and Munk Olsen 1995.

⁵⁵ Cf. Guenée 1980 p. 257, Krüger 1976 pp. 50-53, McKitterick 1994 pp. 110-111, Mortensen 1992 pp. 115-16 and Pohl 1994 pp. 388-90.

⁵⁶ Mortensen 1992 p.110 and Mortensen 2000b p. 104.

⁵⁷ Cf. Mortensen 2000b pp. 117-18.

examination. All versions⁵⁸ have been read and studied in microfilm reproductions with the exception of Bamberg Staatsbibliothek Hist.3 (=B), Oxford Magdalen College 14 (=O), Salisbury Cathedral 80 (=S) and Paris Bibliothèque Nationale n. a. l. 1523-II (=P), which have been consulted *in situ*.

Here follows a classification with commentary of each version preceded by a description of each manuscript. The group of manuscripts *B*, *O*, *S*, *U* (and *V*) will be described and commented upon in 3.1 and 3.2.

2.1 Manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax

The information presented below follows the standard scheme – with small modifications – of Munk Olsen 1982-89:

Siglum and signature (in boldface)

Material, number and size of folios in centimetres (with occasional reference to quires)

Reference to:

catalogues (CAT.)

descriptions (DESCR.)

editions (ED.)

date (DAT.)

origin (OR.)

contents (CONT.)

Apart from Leiden, Bibliotheek der Rijksuniversitet, Vulc. 60 + B.P.L.127, mistakenly marked as an abbreviation in Mortensen (2000b), I have excluded Mortensen's manuscript number 4: Augsburg, Universitätsbibliothek, Cod.II.i.fol.190. The manuscript contains a copy of Eutropius' *Breviarium* lacking the books III-V (including parts of book II and VI). Hence, rather than being an abbreviation it should be regarded as an incomplete copy.

⁵⁸ The codex X (see the list below) has been impossible to trace.

[B] Bamberg, Staatsbibliothek, Hist 3 (olim E.III.14)

Parchment, 351 f. ("q I - XX" (exc. "VIII"). Quat. exc. 1-7 (-no.1 - front page lost), 112-17 (tern.), 142-49 (quin - nos 4,8), 150-55 (tern), 164-169 (quat.-nos 3,7), 210-221 (sen.), 270-271 (singles), 336-341 (quat. exc. nos 3,5), 342-351 singles), 37 x 29.

CAT. Leitschuh & Fischer 1895 pp. 119-27.

DESCR. Waitz 1847 pp. 673-703, Hoffmann 1992 and 1995 p. 94 and 137.

ED. Droysen 1879 = partial edition: *HR* I, XIV.1-13 and XVI.

DAT. Ca. 1000 A.D.

OR. Halberstadt, Germany.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI (24r-65v), Other texts: Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1r), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* (1r-17v), *De partibus mundi* etc (17v-19r), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians (19r-21v), paraphrase of *Excidium Troie* (21v-24r), paraphrase of *Liber Historiae Francorum* (65v-83r), Jordanes: *Romana* (83r-104r), Jordanes: *Getica* (104r-133r), paraphrase of Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (133r-191r), fragment from Isidore: *De natura rerum XXXVII*, compilation on Alexander the Great (192v-235v), Bede: *Ecclesiastica Historia gentis Anglorum* (235v-350), *Chronica de sex aetatibus mundi* (350r-351r), notes on 10th century historical events of Southern Italy (351 r/v).

[Be] Berlin, Staatsbibliothek – Preussischer Kulturbesitz, Theol.lat.fol. 632

Paper, 349 f., 31 x 22.

CAT. Becker & Brandis 1985 pp 109-111.

DAT. 15th century.

OR. Leipzig, Germany.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax I-IX.6 (339r-349v), Other texts: Rubrics and indices to *Decretum Gratiani* (1r-28r), Indices to *decretales* Gregorii IX, libri sexti Bonifacii VIII and Clementinarum (28r-39r), register of Bible passages in Gregor's *Moralia in Job* (40r-51r), *Carmen de contemptu mundi* (51r), Canons from the writings of Ambrose (51v-52r), register of a moral-theological work (52v-56v), register of Bede's and Gregor's *Homiliae* (57r), register of Bible passages in Gregor's *Homiliae in Ezechielem* (58r-61r), register of Jerome's *Epistulae* (62r-87v), Pseudo-Antonius of Padua: *Concordantiae morales bibliorum* (88r-170r), Conradus de Halberstadt senior: *Tripartitus moralium* (171r-338r).

[F] Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 67.18

Parchment, 114 f. ("2-115"), 28.5 x 21.

CAT. Bandini 1775 p. 826.

DAT. 15th century.

OR. Italy?

CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI (2r-28v), Other texts: Florus (29r-40r), Pseudo-Hegesippus (41r-114v).

[G] s'Gravenhage, Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum, 10 D 22

Parchment, 35 f. ("1-34", 27 bis), 20 x 14.

CAT. Boeren 1979 pp. 113-114.

DAT. 12th/13th century.

OR. Germany.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I-XXVI (1r-33v), Other texts: Extracts from the *Historia Tripartita* X.4 (on the eunuch Eutropius), IX.31 (on the wife of Theodosius) and IX.35 (on penitence), Landolfus Sagax XVIII.2 (on the great earthquake of Antioch in year 521 A.D.), XXV.19 (on Thomas of Alexandria, archbishop of Thessalonica) and XXVI.5 (on the rebuilding of Ancyra in Galatia by Nikephoros), some notes on Greek mythology and historical events. (33v-34v).

[Gö] Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Lüneburg 3

Parchment, 121 f., 28.5 x 20.

CAT. Meyer 1893 p. 499.

DAT. 15th century.

OR. Italy.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I-IX.6 (89r-104v), Other texts: Pomponius Mela: *Cosmographiae* (1r-40r), *Iter a civitate Venetiarum usque ad Tanaim* (40v-43r), Florus (49r-89r), *Ἐπιτομή seu σύνοψις* historiarum seu decadam Titi Livii Patavini (105r-107r), C. Plinii Secundi oratoris Veronensis *de viris illustribus* liber (107r-121v).

[H] Holkham Hall, Library of the Earl of Leicester 459

Paper, 26 f. ("41-66"), 30.5 x 20.5.

CAT. De Ricci 1932 p. 40.

DAT. 1457.

OR. Cesena, Italy.

CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* XI-XVII.

[K] Köln, Historisches Archiv der Stadt Köln, GB qu. 192

Parchment, 183 f., 21 x 14.5.

CAT. Vennebusch 1980 pp. 215-21.

DAT. 15th century.

OR. Germany (Cologne).

CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I-XI.28 (56v-82r), Other texts: Ps.-Bonaventura: *Lignum vitae*, *Opus contemplationis* (11v-21v), Heraclidis Paradisus: extract (22r), *Libellus de perfectione fratrum sanctae crucis* (22r-34r), *Sermones pro religiosis* (34v-38v), *De sancta cruce* (excerpts) (39r), Hrabanus Maurus: *De laudibus S. Crucis* (excerpts) (40r-50v), Ambrosius: *De obitu Theodosii* (50v-56v), *Historia Ecclesiastica Tripartita* (excerpts) (83r-113r), *De miraculis in imaginibus Christi factis* (119r-134r), *Miracula beatae Mariae virginis* (134r-155v), *De sanctitate meritorum et gloria miraculorum beati Caroli Magni* (155v-159v+173v-175r), *De sanguine Domini* (159v-171r), *De reliquiis quae ostenduntur Aquisgrani et in monasterio S. Cornelii* (171r-173r), feather-tests (175v-180r), *De reliquiis Aquensibus* (181r-182r), short texts on Philippus Arabs, ecclesiastical history and Origines (182v), a fragment on notarial matters (183r/v)

[Le] Leipzig, Universitätsbibliothek, 363

Paper, 375 f., 31.5 x 21.5.

CAT. Helssig 1926-28 pp. 537-541.

DAT. 15th century.

OR. Leipzig, Germany.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I-IX.6 (217r-228r), Other texts: Leo Magnus: *Sermones* (1r-92r), *Sermones de sanctis* (97r-165r), Cyrillus Hierosolymitanus: *Speculum sapientiae* (169r-216r), accent-rules (228v), Mathaeus Palmerius the elder: *Liber de temporibus sive chronicon* (229-285), Lupoldus a Bebenburg: *Libellus de zelo christianae religionis veterum principum Germanorum* (289-323), Lupoldus a Bebenburg: *Tractatus de iuribus regni et imperii Romanorum post imperii translationem* (325-375).

[L1] London, British Library, Harley 2508

Paper, 217 f., 30 x 20,5.

CAT. A Catalogue of the Harleian Collection of Manuscripts II, London 1759, no 2508.

DAT. 15th century.

OR. ?

CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI (39v-85r), Other texts: Humanistic letters (1r-9r), works of Candianus Bolanus (9v-39r), Vitruvius (85v-169v), translation of Lysias by Franciscus Philelphus (170r-179v), *Vita Homeri* (179v-187v), *De origine et regiminibus urbis Romae* (188r-193r), Aelianus: *De instruendis aciebus* (193v-211v), *Vita Iohannis* (212r-217v).

[L2] London, British Library, Harley 4793

Paper, 120 f. ("1-53", "54-119"), 28 x 19.

CAT. A Catalogue of the Harleian Collection of Manuscripts II, London 1759, no. 4793.

DAT. 15th century.

OR. ?

CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI (54r-119v), Other texts: Florus (1r-53v).

[M] Madrid, Biblioteca Nacional, 8816

Mostly paper, 260 f., 29.5 x 22.

CAT. Fernández 1984 p. 336, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Nacional XIII (8500-9500)*, Madrid 1995, p. 111.

DAT. 15th century.

OR. Italy?

CONT. Eutropius VIII-X (176r-187r) and Paul the Deacon *HR* XI-XVI (187r-201r) combined with Orosius as part of a compilation of Roman history (see discussion in 2.5.2 below), Other texts: Solinus (1r-65v), *Epistula Alexandri Magni ad Aristotelem de situ Indiae* (66v-71v), extracts from Livy XXV.40-XLV.13 (72r-99r), Orosius IV.21-VII (99r-201r) alternated with Caesar (111r-128r) and Suetonius (109v-110v + 128r-176r),

continuation of the chronicle to the year 1317 (201r-245v), Robert Holcot *Moralisationes Historiarum* (246r-259v).

[O] Oxford, Magdalen College, 14

Parchment, 154 f., 25 x 19.

CAT. Coxe 1852 pp. 13-14, Hanna (forthcoming)⁵⁹.

DESCR. Pauli 1876.

DAT. 13th century.

OR. England.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI (19r-48r), Other texts: Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1r), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* with the *incipit* of Eutropius: *Historia de imperio et gestis Romanorum secundum Eutropium* (1r-14r), *De partibus mundi* etc (14r-15r), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians (15r-17r), paraphrase of *Excidium Troie* (17r-19r), paraphrase of *Liber Historiae Francorum*: (48r-60r), Jordanes: *Romana* (60r-73v), Jordanes: *Getica* (73v-95v), paraphrase of Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (96r-133v), Eginhardus (134r-142r), Notker Balbulus (142r-153v).

[P] Paris, Bibliothèque nationale, n. a. lat. 1523 – II

Parchment, 15 f. (“7-21”), 27 x 22.

CAT. Delisle 1891 pp. 90-91.

ED. Kretschmer 2003.

DAT. 12th century.

OR. Germany.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus *HR* I-XXV.9.

[Pa] Parma, Biblioteca Palatina, 150

Paper, 140 f., 21 x 15.

DESCR. Mortensen 2000b p. 190.

DAT. 15th century.

OR. Italy?

CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI.

[R] Roma, Biblioteca Angelica, 1180

Paper, 91 f., 22.5 x 15.5.

CAT. Narducci 1893 pp. 491-92.

DAT. 15th century.

OR. Italy?

CONT. Epitome of Paul the Deacon *HR* VII-XVI (72r-75v) and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I-IX.6 (58v-72r), Other texts: Josephus (5r-58r), Isidore (78r-88v), *Epistola de mundi pravitate* (89r-91v).

[S] Salisbury, Cathedral Library, 80

Parchment, 214 f., 35 x 26.5.

CAT. Ker 1949 p. 168.

DAT. 12th/13th century.

OR. Salisbury, England.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon I-XVI (23r-60v). Other texts: Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1v), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* (1v-16v), *De partibus mundi* etc (17v-18v), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians (18v-20v), paraphrase of *Excidium Troie* (20v-23r), paraphrase of *Liber Historiae Francorum*: (60v-78r), Jordanes: *Romana* (78r-99r), Jordanes: *Getica* (99r-132v), paraphrase of Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (132v-189r), Eginhardus (189r-198r), Notker Balbulus (198r-214r).

[Sa] Salzburg, Universitätsbibliothek, M.II.280 (fragment)

Parchment, 1 f., 20 x 15.

DESCR. Mortensen 2000b p. 191.

DAT. 15th century.

OR. Italy.

CONT. Fragment of a paraphrase of Paul the Deacon: *HR* XII.2-6.

⁵⁹ I thank Dr. Christine Ferdinand, Fellow Librarian at Magdalen College, for providing me with an extract.

[Sp] Saint Petersburg, Publichnaia biblioteka im. M.E. Saltykova Shchedrina, Class. Lat Q.v.9

(once forming an entire codex together with Lat.Q.v.IV.5 and Berlin, Staatsbibliothek – Preussischer Kulturbesitz, Phill. 1885 + 1896)

parchment, 22 f., 18 x 13.5.

CAT. Dobiaš-Roždhestvenskaja & Bakhtine 1991 pp. 89-91.

DESCR. Droysen 1879 xiv-xx.

DAT. 9th century.

OR. North-East of France (Corbie?).

CONT. Abbreviation of Eutropius I – VII.9 (1v-22r). Other texts: Justinus (Lat.Q.v.IV.5), Isidore: *Historia Gothorum Wandalorum Sueuorum*, excerpts from Valesius, Gregory the Great: *Dialogi* and Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (Phill. 1885), Jordanes: *Romana* and *Getica*, excerpts from Jerome: *commentarium in Danielelem*, the *liber regum* and *Chronica* (Phill. 1886).

[U] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 961

Parchment, 109 f., 25 x 17.

CAT. Stornajolo 1912 p. 651.

DAT. 14th century.

OR. Italy.

CONT. paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI.8 (54r-106v), Other texts: Anonymus Ravennas (1r-47v), On the reign of Assyrians, Amazons, Scythians, (48r-50v), paraphrase of *Excidium Troie* (50v-54r), catalogue of popes by a later hand (15th century) (107r-108v).

[Up] Uppsala, Universitetsbiblioteket, C 33

Paper, 218 f., 21 x 14.5.

CAT. Andersson-Schmitt & Hedlund 1988 pp. 269-270.

DAT. After 1447.

OR. Germany.

CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon *HR* I – XVII.44 (206v-216r), Other texts: Petrarca: *De remediis utriusque fortunae* (4r-117v), *De contemptu mundi* (119r-166r), *Psalmi paenitentiales* (187v-189r), Boccaccio: *De mulieribus claris* (167r-185r), Coluccio Salutati: *Declamationes* (185v-187r), *nomina paparum* (204v-206r), *nomina imperatorum* (216v-217r).

[V] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1984 + 1984A

Parchment, 184 f. (“7-190”) + 1 f. (Ibis), 32 x 22.; folios 1a, 1-5, 191 and 198 detached and rebound as 1984A

CAT. Nogara 1912 pp. 387-390, Pellegrin et al. 1975-91 III,I pp. 507-509.

DESCR. Whitton 1973.

ED. Droysen (1879 = partial edition): *HR* I, XIV.1-13 and XVI.

DAT. 11th/12th century.

OR. Central Italy (Rome?), Italy.

CONT. Paul the Deacon *HR* I-XVI (27v-117v) combined with Landolfus Sagax and a text related to the paraphrase contained in *B*. Other texts: Extracts from *HR* I-II (1r-6v), *Curiosum urbis Romae* (7r-8v), *Concordatum Wormatiense* (9r), *Laterculus imperatorum* (9r-v), *Exordia regni Assyriorum*, *Amazonum*, *Scytharum* (10r-v), *Excidium Troiae* (10v-27v), paraphrase of *Liber Historiae Francorum* (117r-123v), Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (123v-166v), *Historia Apollonii regis Tyri* (167r-184r), *Alexandri epistola* (184r-190v), fragments from *Historia Langobardorum* (191r), excerpts from *Langobardorum cum Romanis Pontificibus controversia et falsum decretum Hadriani* (191r), excerpts from *liber pontificalis* (191v), *Acta quaedam pontificum annalibus Romanis permixta* (192v-202v).

[Vp] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 927

parchment, 210 f. (“3-109, 120-219”, 87 bis, 90 bis, 91 bis), 27 x 18.

CAT. Pellegrin et al. 1975-91 II,2 pp. 90-92.

DESCR. Droysen 1879 pp. XIV-XX, Munk Olsen 1982 I p. 550.

DAT. 12th century.

OR. Monastery of Sancta Trinitas (Monte Oliveto), Verona, Italy.

CONT. Abbreviation of Eutropius I.9-VII.8.4 (47v-57r), Other texts: Orosius: extracts (3v-6r), Justinus: excerpts (6v-18r), epitome of Bede: *Chronica maiora* (18v-31v), Eusebius: excerpts (32r-45r), Orosius: extracts with interpolations (57r-74r), Cassiodor: extracts from HET (74r-122r), extracts from Isidore: *Historia Gothorum* (122v-123v), extracts from Jordanes with interpolations (123v-135v), Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (135v-211r), continuation of Paul the Deacon up to 825 A. D. (211r-214r), historical events up to 1223 A.D. (214v-216r), the Easter tables of Hippolytus (216v-217r)

[V1] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 303

Parchment, 152 f., 30.5 x 21.

CAT. Vatasso & Franchi de' Cavalieri 1902 p. 303.

DAT. 15th century.

OR. ?

CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I-XVI (101r-139v), Other texts: Latin Patrology (1r-101r), Notes on the successors of Simon Maccabaeus, a tiny fragment from the *Chronicon de Caroli M. rebus gestis* (139v-140r), Isocrates translated by Guarino Guarini Veronese (140v-152r).

[V2] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat.lat. 2953

Parchment, 141 f. ("1-140", 105 bis), 19 x 12.5.

DESCR. Mortensen 2000b p. 196, Caspar 1909 p. 27

DAT. 12th century (after 1124).

OR. Italy.

CONT. paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I-IX.6 (119r-129v) and Epitome of Paul the Deacon *HR* VII-XVI (134r-136v), Other texts: Josephus: *Antiquitates Judaicae* (1r-57v), *Bellum Judaicum* (58r-116v), Ebraica varia (117r-118v), Genealogia regum Francorum et Normannorum (130r), Imperatores urbis Constantinopolis ending with John II (1118-43) (130v), Pontifices urbis Rome ending with Honorius II (1124-30) (131r-132v), patriarchae Hierosolymorum (133r), Bede: *Ecclesiastica historia gentis Anglorum* from books I-III (137r-140v).

[X] Private Collection - I + II -?

Parchment, 32 f. ("1-32") + 34 f ("33-66"), 20.5 x 12.5.

DESCR. Mortensen 2000b p. 199.

DAT. 12th century (I) and 14th century (II).

OR. ?

CONT. paraphrase (?) of Paul the Deacon *HR* I-XVI.8 (15r-59r). Other texts: *Mirabilia urbis Romae* (I).

2.2 Classification of manuscripts containing abbreviations of Eutropius

Class	Mss ⁶⁰	Date	Origin	Description
E-1	Sp	9 th century	North-East France (Corbie ?)	Abbreviation of I-VI.9 (<i>Sp</i>)/I.9-VII.8.4 (<i>Vp</i>). The abbreviation is a simplified and somewhat glorified outline of the history of the Roman republic. Attention is given to the territorial/political expansion and there is a tendency to suppress mention of revolts and internal strife. (<i>Sp</i> also includes the period of the kings).
	Vp	12 th century	Monastery of Sancta Trinitas (Monte Oliveto), Verona, Italy.	
E-2	M	15 th century	Italy?	Eutropius combined with Orosius as part of a compilation of Roman history

2.3 Classification of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Paul the Deacon

Class	Mss	Date	Origin	Description
P-1	F	15 th c.	Italy?	Stylistic adaptation of I-XVI.
	H	1457	Cesena, Italy	
	L1	15 th c.	?	
	L2	15 th c.	?	
	Pa	15 th c.	Italy?	
	Sa	15 th c.	Italy	
	V1	15 th c.	Italy?	
P-2	Up	1447	Germany	Epitome of I-XVII.44 with focus on the emperors

⁶⁰ Indicated by sigla from 2.1.

Class	Mss	Date	Origin	Description
P-3	R	15 th c.	Italy?	Epitome of VII-XVI: a catalogue of Roman Emperors from Caesar to Justinian
	V2	12 th c.	Italy	
P-4	B	ca year 1000	Halberstadt, Germany	Cf. 3.1 and 3.2
	O	13 th century	Southern England?	
	S	12 th / 13 th century	Salisbury, England	
	U	14 th century	Italy	
P-5	V	11 th / 12 th century	Rome? Italy	Paul the Deacon I-XVI combined with Landolfus Sagax, P-4 and passages from Bede, Jordanes and other unidentified sources ⁶¹
P-6	M	15 th century	Italy?	Paul the Deacon combined with Orosius as part of a compilation of Roman history

⁶¹ The presence of extracts from Landolfus is not enough to assign the P-5 version to the L(andolfus Sagax) category. Paul the Deacon's 16 books form the core text, which is occasionally combined with Landolfus' version. The P-5 version does not contain anything from Landolfus' continuation (XVII-XXVI).

2.4 Classification of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Landolfus Sagax

Class	Mss	Date	Origin	Description
L-1	Be	15 th c.	Leipzig, Germany	Abbreviation and paraphrase of I-IX.6 with focus on the emperors from Caesar to Vitellius. The narration is not always chronological. (The account of the Punic wars, for instance, is split up in two parts on the victories and the defeats). The work is attributed to Peter the Deacon (ca 1110-60)
	Gö	15 th c.	Italy	
	Le	15 th c.	Leipzig?, Germany	
	R	15 th c.	?	
	V2	12 th c.	Italy	
L-2	K	15 th century	Germany (Cologne)	Abbreviation and paraphrase of I-XI.28 marked by a systematic omission of warfare. Great attention is given to moral portraits and references to Christianity.
L-3	P	12 th century	Germany	A twofold abbreviation and paraphrase of I-XXV.9 The first part, being a fairly continuous retelling of the Roman history from the origins of Rome to Augustus, is clearly centred on the Punic wars. The second part is an incoherent and highly anecdotic series of portents, miracles, visions, natural disasters and sections on heretical matters. No concern is shown for a coherent chronology or emperor portraits.
L-4	G	12/13 th century	Germany	Abbreviation and paraphrase of I-XXVI suppressing descriptions of warfare and with clear interest in the barbarian invasions.

2.5 Comment on the classes of Eutropius

2.5.1 Class E-1

The two Eutropius-manuscripts, Saint Petersburg, Publichnaia biblioteka im. M.E. Saltykova Shchedrina, Class. Lat Q.v.9 (=Sp) and Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. Lat. 927 (=Vp)⁶², are related and their relationship was already commented upon by Droysen 1879: “Utriusque codicis non eadem sunt excerpta, veniunt autem ex eadem epitoma pleniore, quae processit usque ad Augustum.”⁶³ Although they do not contain exactly the same extracts, they both derive somehow from the same ancestor, which seems to have been a longer abridgement. Sp has several *sauts du même au même*⁶⁴ and some interpolations that probably were marginal glosses or headings in the exemplar. The identical interpolations and *sauts du même au même* in Vp (in cases where they have chapters in common) prove their presence also in the common ancestor⁶⁵. Both manuscripts completely lack book V, great parts of book II, most of book IV, the first part of book VI and the entire text after Augustus (VII.9-X). Hence, the ancestor, exceeding both manuscripts in length, probably had a similar composition.

The following comment is based on the reading of Vp.

The Eutropius-abbreviation in Vp goes from 47v to 57r and includes parts from I.9 to VII.8.4 that is from the creation of the Republic with L. Iunius Brutus and Tarquinius Collatinus to the end of the Republic comprising the death of Augustus.

In the description of the wars of the early Republic, the main interest is in the warfare against the Gauls and not in wars against the neighbouring tribes (Volscians, Veientes, Fidenates, Etruscans and Samnites). The Latin and the Samnite wars are completely omitted. Censuses and foundations of cities are systematically omitted as they are superfluous in the narration.

A longer passage might illustrate with how much art the principles of redaction have been carried through.

From 50v to 54r there is a long continuous passage that covers the years from 255 to 75 B.C. This part equals Eutropius II.21 – VI.6 and should accordingly contain a number of

⁶² Cf. 6.1 pp. 236-37 for a discussion of how the different texts of this manuscript are combined.

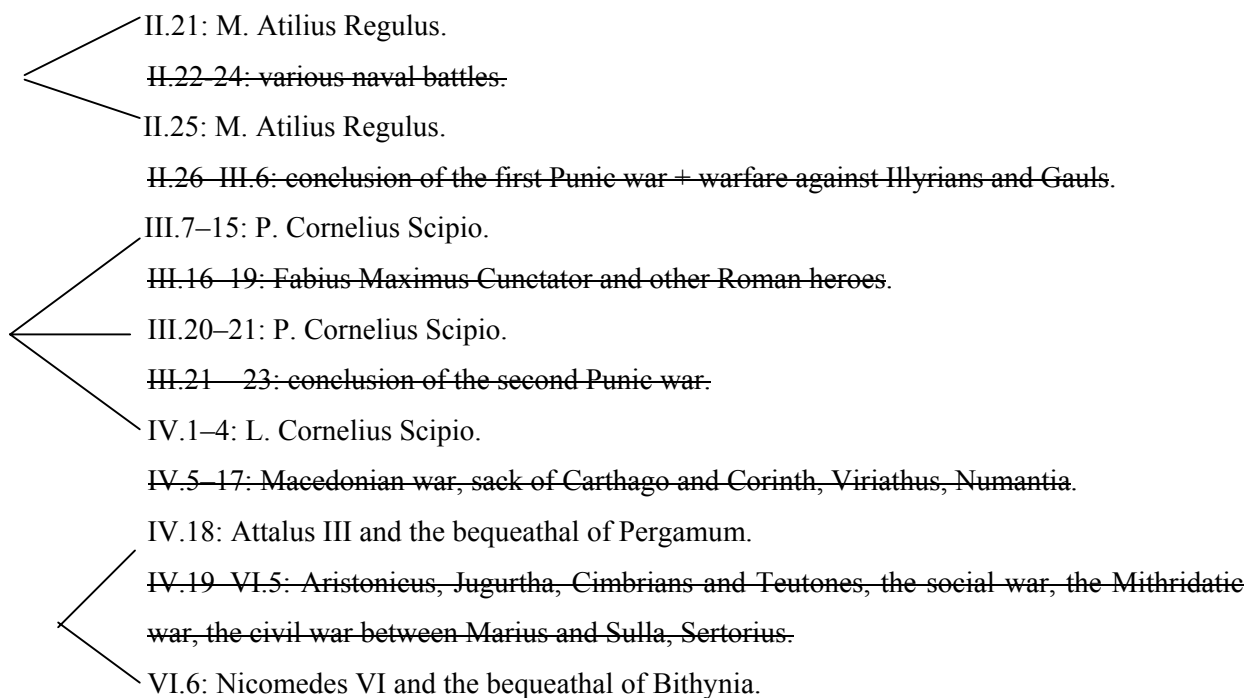
⁶³ Droysen 1879 p. xiv.

⁶⁴ *omne...omnes* (I.16), *decemuiro...decemuiris* (I.18), *milia...milia* (III.11), *Scipione...Scipione* (IV.22), *cum...cum* (IV.23), *ad se...adsurgeret* (VI, 25), *Bruti...Bruti* (VI.25) and *et...et* (VI.25).

⁶⁵ The younger Vp contains chapters which are missing in Sp, and this indicates that Vp does not derive directly from Sp, but directly or indirectly from the common ancestor.

events from the Punic wars to the death of Nicomedes IV and his bequeathal of Bithynia to Rome.

However, the parts included in the manuscript have been selected very carefully. By looking closer at the narration of the section (50v-54r), it is possible to discover the following tripartite structure: the deeds of Regulus (50v-51r), the deeds of the Scipios (51r-53v), the bequeathals of Attalus III and Nicomedes IV (53v-54r).

It is quite evident that the omitted parts have been perceived as digressions from the narration on Regulus, the Scipios and the testators of the Roman republic. As a matter of fact, the narration has become very coherent and homogeneous by these omissions, and as long as one considers the treatment of the Punic wars, this seems to be an effective simplification. The redactor has chosen to concentrate on a small number of protagonists, Regulus and the Scipios, (omitting other heroes such as Fabius Maximus Cunctator, M. Claudius Marcellus etc.), and there has been no attempt to systematically suppress Roman defeats.

If the principle of simplification is applied to the Punic wars, what about the continuation? Was the later history viewed simply as territorial expansion by heritage? It seems quite clear that warfare which did not end in successful conquest or which was considered as shameful or threatening to the Romans, has deliberately been excluded from the narrative. Where are the

insolent and presumptuous destructions of Corinth and Carthage? or the numerous Roman defeats by the Lusitanian shepherd Viriathus? or the even more shameful defeats by the Numantians? Why do we not hear about the Social War, the slave revolts and the civil war between Marius and Sulla?

These omissions are hardly casual and it thus seems as if the abbreviation of Eutropius does contain elements of glorification.

The oldest manuscript, *Sp*, is produced in the 9th century and its latest text, Paul's *Historia Langobardorum*, was written at some point during the last decade of the 8th century. Considering that *Sp* is a copy, the original version was probably composed in the first half of the 9th century.

2.5.2 Class E-2

The compilation of Roman history contained in Madrid, Biblioteca Nacional, 8816 (=M) is a special case. The histories of Eutropius and Paul the Deacon are not included in the manuscript to be read as isolated texts, but intentionally used as sources for a longer compilation. Hence, full comprehension of this use would require a study of the entire codex. This is indeed a problem worthy of special attention, but such a study goes far beyond this survey. Nonetheless, I will attempt to give an outline of the use of sources, which hopefully might facilitate further studies on this unique compilation. As many historical anthologies do, this codex begins with a geographical introduction, namely the work of Solinus. The following text, *Epistola Alexandri Magni ad Aristotelem de situ Indiae*, probably has the function of continuing this world description. The lion's share of the manuscript (72r-245v) is a compilation of Roman history. The existing codicological descriptions do not say much about the contents. Fernandez 1984 describes this part simply as "Historia Romana: compilatio" while the *inventario general* of the Biblioteca Nacional at least lists some names: "compilación de crónicas romanas según Tito Livio, César, Flavio Eutropio, Suetonio, Paulus Diaconus, Orosio, etc." The compilation has no *incipit* and starts *in medias res*, in the middle of the Second Punic war, with Livy XXV.40 describing Marcellus' capture of Syracuse in 211 B.C. After this confusing beginning (no title, *incipit* or explanatory note whatsoever⁶⁶), the changes of source seem to follow a clear principle as they take place whenever the narration is to be continued. This is, as we shall see, occasionally explained before the actual change of

⁶⁶ Nor do the other extracts contain any references to books or chapters. In any case, the compiler's comments on the sources are useful; for instance: *M* (86v, 1-2): *De tertia decada librorum titi liuii nihil ultra repperii.*

source in the compilation, although most of the many changes are not mentioned. Livy ends with XLV.13 on Popillius' forcing Antiochus Epiphanes to withdraw his army from Egypt in 168 B.C.

After Livy, Orosius is introduced thus:

M (99r, 9-10): ad scripta orosii et eutropii mixti recurremus de tito liuio enim non ultra usque repperii.

The compiler tells us that the following part will contain Orosius and Eutropius mixed together with other authors. In any case, the compiler now (99r onwards) alternates between extracts from Orosius IV.21-VII and other authors, mainly Caesar (111r-128r), Suetonius (109v-110v + 128r-176r), Eutropius (176r-187r) and Paul the Deacon (187r-201r). (99r-109v is mainly Orosius IV.21-VI.6). In some cases the change from one source to another is commented on by the compiler. Between a passage with extracts from Suetonius I.19-25 (109v-110v) and from Caesar's *De bello Gallico* (111r-114r) and *De bello ciuili* (114r-128r), the following note is found:

M (110v 28 – 111r 1): Hec prescripta ponit suetonius minor primo libro de xii cesaribus deinceps gesta cesaris in galliis breuiter perstricta que suetonius maior viii libris describit mox de bello ciuili acto per cesarem et pompeium ducem partis admerse cesari scripto per eundem suetonium tranquillum qui conuixit familiaris cesari ponam historiam.

Here the compiler accounts for the extracts and it is interesting to see how his explanation throws light on the medieval knowledge of Caesar's authorship. The "prescripta" refer to the above mentioned extracts (Suetonius I.19-25), but the Gallic war is referred to as if written for Caesar by an elder Suetonius, comrade of Caesar⁶⁷.

Finally, the compiler introduces the last part from Suetonius the elder (i.e. Caesar). After the passage on the Civil War, the account of the last years of Caesar (128r-130v), now based on the real Suetonius, is introduced with the words:

M (128r, 12-14): ideo de rebus gestis ab cesare post ciuilia bella usque ad eius mortem scribam ut alter suetonius de xii cesaribus tradidit.

⁶⁷ This error goes back to Orosius, who narrating the Gallic war, mistakenly attributes the work to Suetonius: "Hanc historiam Suetonius Tranquillus plenissime explicuit, cuius nos competentes portiunculas decerpimus" (*Historiae* VI.7).

Without introducing Eutropius on 176r, who was already mentioned in the note on 99r, the compiler declares that he cannot use Suetonius as a source for the period after the Emperor Domitian:

M (176r, 12-13): Ex libris suetonii xii cesarum nichil plus restat cum domitianus ultimus sit et duodecimus a gaio cesare dictatore.

In the same way, when he can no longer make use of Eutropius, he consults Paul the Deacon in the further supplements to Orosius:

M (187r, 20-22): Eutropius romanus scriptor hic finit hystoriam. deinceps descripsi pauli dyaconi romani partem assumptam cum orosio modum defficiente.

Hence, Eutropius and Paul the Deacon are not given in a paraphrased version in M, but incorporated between various chapters of book VII of Orosius. Further, the redactor has supplemented both texts with notes on martyrs, poets, archbishops, saints etc.

As for the continuation of the compilation, the compiler does not reveal any source, but the contents and the form itself indicate that the idea behind this compilation is to present a continuous Roman history. The transitions from Byzantine to Carolingian rulers (213r) and from Carolingian to Ottonian rulers (221v) are hardly accidental; they are most probably *translationes imperii* within this grand exposition. The continuation ends with events from October 1367, which is the *terminus post quem* for this version.

A closer study of the entire compilation would certainly be worthwhile.

2.6 Comment on the classes of Paul the Deacon

2.6.1 Class P-1

This version is contained in seven manuscripts produced in the 15th century⁶⁸. The manuscripts whose provenance is certain are Italian, and they may very well represent the product of an Italian humanist. The coexistence of Latin translations of classical Greek authors in these manuscripts also suggests a humanist milieu⁶⁹.

⁶⁸ See 2.3, p. 26.

⁶⁹ Cf. *LI* and *VI* in 2.1, p. 22 and 25.

This version is a paraphrase of Paul the Deacon I-XVI⁷⁰, although the manuscripts attribute the authorship to Eutropius⁷¹. Many passages are plain copies with insignificant variant readings such as the small alterations produced by the use of synonyms or by change of case, time, preposition, word-order etc. For instance, the opening lines of books III and V are almost word by word identical:

HR III.1: Finito igitur Punico bello, quod per XXII annos tractum est, Romani iam clarissima gloria noti legatos ad Ptolomeum Aegypti regem miserunt auxilia promittentes, quia rex Syriae Antiochus bellum ei intulerat. Ille gratias Romanis egit, auxilia non accepit. Iam enim fuerat pugna transacta.

HR III.1 in L2 (64v, 11-15): Finito igitur bello punico quod per xxii annos tractum est Romani clarissima gloria noti legatos ad Ptolomeum Egipti Regem miserunt auxilia promittentes quia Rex Sirię Antiocus ei bellum intulerat Ille gratias Romanis egit auxilia non accepit iam enim fuerat pugna transacta.

HR V.1: Dum bellum in Numidia contra Iugurtam geritur, Romani consules Marcus Mallius et Quintus Coepio a Cymbris et Teutonis et Tugurinis et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum gentes, uicti sunt iuxta flumen Rodanum et ingenti internitione etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. Timor Romae grandis fuit, quantus uix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam uenirent.

HR V.1 in L2 (75v, 4-10): Cum bellum in Numidia contra Iugurtam gereretur Romani consules M. Lelius et Q. Scipio a Cimbricis et Theutonicis et Tigurinis et Ambronibus qui erant Gallorum et Germanorum gentes uicti sunt iuxta Fluuium Rhodanum et ingenti interitione magnam partem exercitus perdiderunt. Unde tantus timor Romę fuit quantus uix tempore Hanibalis punicis bellis ne iterum Galli uenirent Romam.

A closer look at this version reveals that paraphrasing is restricted to difficult, long or complex passages. Two examples are HR XIV.10 and 18. The underlined text is either omitted or simplified in the version of P1.

⁷⁰ Omissions of a few lines occur at the end of I.10, at the end of VIII.6, at the beginning of VIII.7, at the beginning of VIII.12, at the beginning of X.2, at the beginning of X.8, at the end of X.10, at the beginning of X.11, at the end of XII.4 and the beginning of XII.5 (This might be a *saut du même au même* from *fuit* to *fuit*), at the beginning of XIII.5, at the end of XIV.4 and the beginning of XIV.5, at the beginning of XVI.22 and the beginning of XVI.23. There is also a *saut du même au même* from III.8 to III.9 (from *Simpronius Gracchus* to *Simpronius Gracchus*). The only chapters entirely left out are XVI.1 and 20.

⁷¹ Cf. the various *incipits* and *explicitis*: *Eutropii liber decimus explicit (F)*, *Liber Eutropii de origine Romanarum et de eorum imperio/Explicit Eutropius de origine Romanorum (L1)*, *Liber Eutropii de origine Romanorum et de eorum imperio/Explicit liber Eutropii de origine Romanorum et de eorum imperio (Pa)*.

HR XIV.18: Inter has procellas uir piissimus Paulinus Nolanae urbis episcopus, postquam quicquid habere poterat in captiuorum redemptionem expendit, nouissime, cum nihil ei aliud nisi ipse sibi solummodo superasset, pro cuiusdam uiduae filio, maternas non ualens piis ferre uisceribus lacrimas, cum eadem ad Africam proficiscens, quo iam hostes discesserant, sese barbaro uiro uice uicaria in seruitium tradidit.

HR XIV.18 in L2 (112v, 21-25): Inter has procellas uir piissimus Paulinus Nolane urbis episcopus postquam quicquid habere poterat in captiuorum redemptionem expenderat nobilissime cum nihil haberet se pro filio cuiusdam uiduae in captiuitatem posito cum eadem uidua ad Africam proficiscens uiro barbaro pro eodem se tradidit seruiturum.

HR XIV.10: Fuerat siquidem in ea ciuitate feminarum nobilissima digna nomine, forma quidem eximia sed candore pudicitiae amplius decorata. Haec dum habitaculum supra ipsa urbis moenia haberet turremque excelsam suae domui imminentem, subter quam Natissa fluuius uitreis labebatur fluentis, ne sordissimis hostibus ludibrium fieret animaeque pulchritudinem uel ui inlata libidine uitaret, mox ingressum hostium captamque urbem praesensit, e summa se eadem turre obuoluto capite in gurgitem praecipitem dedit metumque amittendae pudicitiae memorabili exitu terminauit.

HR XIV.10 in L2 (111r, 15-19): Erat in eadem ciuitate nobilissima feminarum Dugna nomine formę quidem eximie sed decore pudicitie amplius decorata Hec dum ciuitatem captam presensit metu amittende pudicitie in quendam fluuium se proiecit et sic stulta uitam finiuit.

The fragment Salzburg, Universitätsbibliothek, M.II.280 (=Sa) contains XII.2-6 of this version. Its relationship with the other manuscripts is proved by the common textual variance and by the lacuna in the passage from chapter four to five (mentioned in footnote 70).

The manuscript Holkham Hall, Library of the Earl of Leicester 459 (=H) begins with book XI, but the numbering goes from 41-66. This indicates that the first ten books once were included. This codex also contains book XVII and a few lines that are omitted in the other manuscripts. In addition, it is the only manuscript that attributes the work to Paul the Deacon. The *explicit* even mentions the patron of the manuscript, the Venetan humanist Giovanni Marcanova (1410-1467), friend of the famous painter Andrea Mantegna:

H (66r, 42-46): Finis Historie Composite a paolo diacono aquilegie precibus domine Adelperghe Enrici uxoris et sequitur ad Eutropium Liuii abreuiatorem patauinii historici. Opus absolutum cesene expensis Joannis marchanoue artium et medicine doctoris p. mcccclvii

This is also the only manuscript of the entire corpus that explicitly reveals anything about its use. A note attached to the last page states that the codex was to be read by the canons dwelling in the monastery of San Giovanni di Verdara in Padua⁷²:

H (nota in 67r): Hunc librum donauit eximius artium et medicine doctor M. Ioannes Marchanoua de Venetiis congregationi canonicorum regularium Sancti Augustini. Ita ut idem sit ad usum dictorum canonicorum in monasterio Sancti Ioannis in Viridario Padue commorantium. Quare omnes pro eo preorent. MCCCCLXVII

2.6.2 Class P-2

This very short version appears solely in Uppsala, Universitetsbiblioteket, C 33 (=Up), among humanist texts of Boccaccio, Petrarca and Salutati. It is a kind of synopsis that traces the political development from the period of the kings to the institution of the consulate and the decemvirate. Then it delineates the political expansion with the Punic wars, the bequeathal of Attalus and the capture of Corinth. After a hasty sketch of the turbulent prelude up to the creation of the principate, greater space is dedicated to the emperors. The treatment of the emperors gradually becomes thinner and from Hadrian onward just a few lines (concerning *vitia-virtutes* and death) are spent on each emperor. The section on the emperors covers 2/3 of the contents. The epitome is also followed by a list of rulers up to the year 1447 that obviously is meant to continue the epitome. A note at the bottom of 216v confirms this:

Explicunt abbreviata Eutropii. Verte Inuenies nomina imperatorum usque ad annum Domini MCCCCXLVII.

2.6.3 Class P-3

This epitome, contained in Roma, Biblioteca Angelica, 1180 (=R) and Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat.lat. 2953 (=V2), is a catalogue of the Roman emperors from Julius Caesar to Justinian the Great listing the duration of their rule and the place (and manner) of their death. There are also occasional mentions of barbarian invasions (Alaric, Attila, Genseric, and Odoacer), fathers of the Church (Jerome and Augustine), heresy and natural disasters. Both manuscripts also represent class L-1 attributed to Peter the Deacon (see 2.7.1, p.39)

⁷² Cf. Piovan 1997 and Sambin 1956 on the monastery and its library. For a biography of Giovanni Marcanova see Vitali 1983, and Billanovich 1989 for his acquaintance with Andrea Mantegna.

2.6.4 Class P-5

The version contained in Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1984 (=V) is no paraphrase. Paul the Deacon's *HR* forms the "base text", which is occasionally combined with Landolfus Sagax and a version similar to the class of P-4. (The text of P-4 is used only for the books I, VI.17-VII and XI-XVI). This version also contains passages from Bede, Jordanes and others. In addition, the margin is full of glosses with references to ancient authors such as Lucan, Sallust, Suetonius, Juvenal, Josephus and Solinus (probably also Livy and Valerius Maximus).

The question of how *V* relates to both Pal.lat. 909, the idiograph of Landolfus Sagax, and to the class of P-4 is indeed a complicated one. As mentioned in 1.4⁷³, this problem has been discussed by scholars such as Waitz and Mommsen in the 19th century and recently by Chiesa⁷⁴. It is likely that the "contaminator" has used Landolfus' idiograph because the *incipit* corresponds with that of Pal.lat. 909, and Landolfus' marginal notes exhorting a royal reader are incorporated in the text of *V*, or in places they remain as marginal notes here too. For instance, in the chapters on the emperors Vespasian and Titus, one such note appears in the margin: *imitare princeps* (62v), and several others in textu: *Hoc imitare; utile dictum; hoc est in principe maximum* (61v), *laudabile factum, laudabile dictum* (62r), *nota, princeps, laudem Titi* (62v).

The amount of interpolations and glosses suggests that one of the working principles was completeness of information. This might also explain the singular combination of the various versions of Paul, Landolfus and P-4.

It is not always easy to detect the changes of text. Let us see an example of how the three versions are combined. In Crivellucci's editions of Paul and Landolfus, Nero's death is described in VII.15 (Paul) and VII.31 (Landolfus). Here follows the passage from *V*:

V (58v a33 – b8): *Per hec romane urbis execrabilis ab omnibus destitutus. simul et a senatu. hostis iudicatus. cum quereret ad penam que pena talis erat. Ut nudus per publicum ductus furca in collo eius mitteretur et cum uirgis usque ad mortem cederetur atque ita precipitaretur saxo. Cuius hoc ante portenderat signum. fulmen ante eius mensam cecidit.*

⁷³ See discussion in 1.4, pp. 14-18.

⁷⁴ Cf. footnote 52.

Per hec...talis erat is the beginning from Paul's VII.15 (with the only difference that Paul has *urbi* instead of *urbis* and *quaereretur* instead of *quereret*, and twice a varying word-order: *simul destitutus* and *erat talis*). The continuation *ut nudus...saxo* could derive from either Paul or Landolfus (Landolfus has the variant reading *morte* instead of *mortem*), but the expressions *in collo eius* and *cum uirgis* belong to neither of them. They derive from the class of P-4. Then again, the last sentence, *Cuius...cecidit* is only to be found in the text of Landolfus.

The texts are very often combined without any regard for grammar, and the result might be quite confusing. Here are a couple of examples from XVI.7 and 8.

HR XVI.7: Eo tempore apud Africam defuncto Transamundo Wandalorum rege Arrianae perfidiae Heldericus eius filius ex captiua Valentiniani principis filia ortus Wandalorum adeptus est regnum. Qui non patrem hereticum, sed matris catholicae monita sequens rectae fidei cultor enituit.

HR XVI.7 of P-4 (my edition B, 2184-88):

Eo tempore mortuo apud Africam Trasamundo Hildericus filius eius Guandalorum regnum accepit, quia fuerat natus de filia Valentiniani principis, et portauerat eam Gensericus captiuam de Roma in Africam. Predictus uero Hildericus noluit permanere in errore Trasamundi patris sui, qui fuerat Arrianus, sed magis secutus est matris sue catholice monita et erat rectus Christianus.

Paul's text and that of P-4 are thus combined in *V*⁷⁵:

HR XVI.7 in V (115r, a25-b4): Eo tempore apud africanam mortuo transamundo arriano rege guandalorum. hildericus eius filius qui natus fuerat de filia ualentiniani. principis qui captiuam eam adduxerat de Roma regnum guandalorum accepit. Qui non patrem hereticum. set matris catholice monita sequens. recte fidei cultor enituit.

The contamination has seriously affected the meaning. Genserich has disappeared from the narrative and the relative clause *qui...adduxerat* (with *Valentiniani principis* as antecedent) implies that the emperor brought his own daughter as a captive to Africa!

⁷⁵ I have underlined the words from Paul in order to facilitate the reading.

The contaminator's reason for combining the texts was probably to create a version as complete as possible. If one of the texts contained an extra detail, this was to be inserted into the other. Chapter eight describes the Ostrogothic king Theoderic's diplomacy concerning the Arian religion. The main difference between Paul's version and the version of P-4 is that Theoderic's legates are named in Paul's version. The contaminator started out with copying the version of P-4. He probably compared this with Paul's version, which is wordier, and wanted to supply the version of P-4 with it. The problem is that the contaminator does not always understand his models. He read Paul's text as if both Theoderic and Pope John sent legates to Constantinople, but in Paul's text Pope John is one of Theoderic's legates.

HR XVI.8: Quod dum in Italia rex Theodericus Arriana lue pollutus audisset, Iohannem papam simulque cum eo Theodorum Inportunum atque Agapitum consulares uiros aliumque Agapitum patricium Constantinopolim ad Iustinum principem dirigit: mandat per eos interminans, ut, nisi quantocius hereticis suas ecclesias redderet eosque in pace degere sineret, uniuersos Italiae populos ipse gladio extingueret.

HR XVI.8 of P-4 (B, 2196-99): Hoc audiens Theodericus, qui in Italia regnabat et Arrianus erat, direxit missos suos in Constantinopolim ad Iustinum imperatorem mandans illi minando, quia, nisi redderet ad ipsos hereticos ecclesias et dimitteret eos in pace uiuere, omnes populos de Italia cum gladio dissiparet.

HR XVI.8 in V (115r b31 – 115v a10): Hoc audiens theodericus. qui in italia regnabat et arrianus erat. Direxit missos suos in constantinopolim ad iustinum imperatorem. Iohannes papa simulque cum eo theodorum inportunum atque agapitum consulares uiros. Aliumque Agapitum patricium Constantinopolim ad iustinum principem dirigit. Mandans illi minando quia nisi redderet ad ipsos hereticos ecclesias suas et dimitteret eos in pace uiuere. Omnes populos de italia ad gladium dissiparent.

2.6.5 Class P-6

See E-2 (2.5.2, p. 31 above).

2.7 Comment on the classes of Landolfus Sagax

2.7.1 Class L-1

This version, contained in Berlin, Staatsbibliothek, Preussischer Kulturbesitz, Theol. lat. fol. 632 (=Be), Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Lüneburg 3 (=Gö), Leipzig, Universitätsbibliothek, 363 (=Le), Biblioteca Angelica, 1180 (=R) and

Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat.lat. 2953 (=V2), is in many ways a special case, not least because of the fact that it may turn out to be one of the forgeries of Peter the Deacon (ca.1110-1160)⁷⁶. Except for a paraphrased middle part on the Punic wars and Marius and Sulla, this version is mostly an abbreviation.

The section LS I.1 – II.3 (covering 119r-122r in V2) has relatively few omissions. Most variant readings consist of synonyms. They can also be misreadings, like *a Plausino rege Parthorum* instead of *a Pausania rege Spartanorum* (V2: 120v, 10). Sometimes they are quite interesting: *Tunc uirginum pulcherrima cunctarum acclamatione sapientium Talasso duci Romanorum decernitur* instead of *Tunc una uirginum pulcherrima cunctarum acclamatione rapientium Talasso duci decernitur* (V2: 120r, 8-10).

Then, the L-1 version takes an unexpected turn. First the stories on L. Manlius Torquatus and M. Valerius Corvinus from LS II.3 and 4 are paraphrased. Then the narration suddenly jumps to Q. Caecilius Metellus Creticus and M. Licinius Crassus from LS VI.10 and 31. After the defeat at Carrhae (122v in V2), a renarration of the Punic wars follows (122v-123r in V2). Hence, the Samnite and Pyrrhic wars described in LS II.5-22 are omitted. The renarration is quite original. First we hear about the Roman heroes from the first and second Punic war. The highlights are the deeds of Regulus, Scipio Africanus maior, M. Claudius Marcellus and Appius Claudius Nero.

Just after the conclusion of this glorious version, we read the story of Roman defeats during the second Punic war (Ticinum, Trebia, Trasimenus and Cannae). Before the story continues with Marius and Sulla (123v), the narration is somewhat confusing, going from the death of Hannibal (IV.5) to the battles of Allia (I.24) and Caudinae furculae (II.8).

Then, after dealing with Sertorius from the beginning of book VI, the L-1 version continues neatly with few omissions from VI.32 to VII.35 (124r – 129r), from the civil war between Caesar and Pompey to the death of Vitellius. The emperors from VIII.1 to IX.6 (Vespasian, Titus, Domitian, Nerva and Trajan) are mentioned very briefly on 129r/v.

2.7.2 Class L-2

This version is contained only in Köln, Historisches Archiv der Stadt Köln, GB qu. 192 (=K). Just a short look at the surrounding texts in the manuscript of Cologne gives a clue to the interpretation of this version. They are all theological texts and the question whether our version is meant to be a piece of monastic literature naturally arises. Virtually all the wars are

⁷⁶ Cf. the *incipit* of V2: *Historia Romana quam Petrus diaconus composuit*.

left out. Surely this is no attempt to glorify the Romans, not even great wars like the Punic or the Gallic wars are mentioned. Moreover, when it comes to the Roman emperors, the references to Christianity play a significant part. Foreign affairs and warfare engaged in by the emperors are often left out. The compiler is clearly more interested in the emperors' morals.

The first part is basically an outline of the development of the Roman system of government⁷⁷ alternated with edifying portraits of sound Roman heroes of old, together with occasional notes on pestilence, earthquakes, prodigies, etc. The territorial and political expansion is totally ignored and a very brief note on the civil wars between Pompey and Caesar is almost all there is to tell the reader about the dissolution of the Republic. The narration of the reign of Augustus contains a long omen on the coming of Christ, and the actual mention of the birth of Christ is underlined and commented upon in the margin. All the apotheoses of the emperors are omitted and there is a clear interest in the emperors' attitude to the Christians (cruelty/clemency, persecutions etc.). On the whole, the main interest is in the emperors.

2.7.3 Class L-3

This paraphrase of I-XXV.9, contained in Paris, Bibliothèque nationale, n. a. lat. 1523 – II (=P)⁷⁸, has a twofold composition. The first part, being a fairly continuous retelling of the Roman history from the origins of Rome to Augustus, is clearly centred on the Punic wars. The second part is an incoherent and highly anecdotic series of portents, miracles, visions, natural disasters and episodes on heretical matters. No concern is shown for a coherent chronology and there is no interest in imperial portrayal.

2.7.4 Class L-4

s'Gravenhage, Rijksmuseum Meermann-Westreenianum, 10 D 22 is an interesting manuscript and is the only witness of this version. There are few omissions in the narration of the Republic. At the first reading of the paraphrase, one may not discover any tendencies in the adaptation of the material, but on closer study it will appear that all references to numbers of casualties in wars have been omitted⁷⁹. Very often⁸⁰ the battle-scenes have been omitted or

⁷⁷ The kings (I.7-13), the creation of the Republic (I.14), the first dictatorship (I.16), the tribunate (I.17), the decemvirate (I.21) etc.

⁷⁸ For a more detailed presentation of this codex see Kretschmer 2003, which contains an edition and analysis of P.

⁷⁹ In four cases the number is replaced with *plurimi* or *multi*. Only once (5v) the number is reported and probably by mistake.

softened. Before the section on Augustus there are also 29 cases⁸¹ where the indication of the year (*ab Urbe condita* or by naming the consuls) has been omitted. These omissions are probably attempts at creating a narrative free from arid facts.

A typical example of the suppression of a battle-scene is the paraphrase of Landolfus Sagax VI.16⁸². In this chapter, Landolfus describes a battle between Caesar and the Gallic king Ariovistus and in doing this he follows Orosius VI.7 almost verbatim:

Postea Cesar contra Ariobistum regem excitantem inuehentemque secum incredibiles Germanorum copias, quibus nuper uniuersos Galliarum populos se subegisse iactabat, apud Sequanos fugere compulit, cum diu exercitus Cesaris Germanorum multitudine et uirtute perterritus pugnam detractasset. Ariouistus in Germaniam arrepta nauicula Rhenum transuectus effugit. Uxores eius duę totidemque filię capte sunt. Fuerunt autem in exercitu Ariouisti Arudes, Marcomones, Triboci, Vangiones, Nemetes, Edures, Eudeses et Sueui. Pugna maxime grauis ex falange Germanorum fuit, quam coacto in unum agmine scutisque supra capita contextis ad inrumpendam Romanorum aciem tuti undique prestruxerant. Sed postquam aliquis Romanorum militum agilitate audaciaque insignes supra obductam saliere testudinem scutisque singillatim uelut squamis reuulsis desuper nudos deprehensorum detectorumque humeros perfoderunt, territi hostes nouo mortis periculo terribilem dissoluere conpagem. Exinde fugam uersi per quinquaginta milia passuum insatiabiliter cesi sunt, neque conici numerus potuit Germanorum uel quantus pugne affuerit uel quantus fuerit occisorum. Post hec Belgarum gens...

G carefully describes the flight of Ariovistus and gives a catalogue of his army, but the battle itself is entirely omitted:

G (18r, 19-24): Sequitur de ariobisto rege. quem incredibiles germanorum copias secum ducentem usque sequanos fugere compulit cesar. dehinc in germaniam arrepta nauicula rhenum transuectus aufugit. duabus uxoribus totidemque filiabus eius captis. Fuerunt autem in exercitu ariobisti arudes. marcomones. triboci. uangiones. nemetes. edure. eduenses. et sueui. Post hec belgarum gens...

The descriptions of the emperors are often limited to occasional notes on their name/origin, virtues/vices and their death, perhaps with some lines on their foreign policy. (None of the apotheoses are included). Most of the emperors are barely mentioned and much more space is

⁸⁰ Examples in the paraphrase before Augustus are: II.10, II.18, II.19, II.26, II.30, II.31, II.35, III.1, III.2, III.10, III.12, III.14, III.17, III.18, III.20, IV.3, IV.4, IV.5, IV.6, VI.9, VI.16, VI.18, VI.22, VII.1, VII.2, VII.3, VII.7 and VII.8.

⁸¹ Cf. the paraphrase of Landolfus Sagax I.3, I.4, I.5, I.6, II.1, II.3, II.6, II.13, II.14, II.20, II.21, II.26, II.35, III.13, III.21, IV.1, IV.9, IV.20, IV.28, IV.29, V.1, V.9, V.10, VI.1, VI.4, VI.14, VI.15, VI.31, VII.11

⁸² Quoted from Crivellucci 1912-13.

dedicated to the barbarian invasions. The treatment of Alaric (28r-29r), Attila (30v-31v) and Odoacer (32r) alone covers 1/3 of the narration from Augustus to Leo V.

2.8 Conclusion

Chapter 2 offers the first classification of extant manuscripts containing paraphrases and/or abbreviations of the *HR*. The various groups of manuscripts show a remarkable range of different approaches to and interests in Roman history: glorification (E-1), stylistic adaptation (P-1), brief synopses, epitomes or catalogues (P-2 and P-3), contamination (P-5), forgery (L-1), monastic reading (L-2), interest in the Punic Wars (L-3), suppression of warfare combined with interest in the barbarian invasions (L-4) as well as the use of Roman history as part of historical compilations (E-1⁸³ and E-2/P-6). Further research on each group will deepen and broaden our understanding of the medieval reception, treatment and adaptation of Roman history.

The P-4 version, which appears to stand out as a peculiar witness of both stylistic-linguistic and literary-ideological features, has not been commented upon in this chapter. It will constitute the subject of the following chapters.

⁸³ See also 6.1, pp. 236-37.

3. CLASS P-4: RELATIONSHIP AND HISTORICAL CONTEXT

The edition presented in chapter 4 below, is a single manuscript edition based on *B*, but a description of *B*'s relationship with the other manuscripts of class P-4⁸⁴ (and P-5) is necessary if we want to form a judgement of the class as a whole. A sketch of the historical context will also be useful for any scholar dealing with this version of the *HR*.

3.1 The manuscripts

B: Bamberg, Staatsbibliothek, Hist 3, produced in Halberstadt ca. 1000 A. D.

S: Salisbury, Cathedral Library, 80, produced in Salisbury ca. 1200 A. D.

O: Oxford, Magdalen College, 14; a 13th century copy of *S*.

U: Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 961, produced in Italy in the 14th century.

The manuscript *V* is also partly related to this class⁸⁵:

Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1984, produced in central Italy, probably in Rome, ca. 1150.

For more detailed descriptions of the manuscripts, I refer to the examinations of Hoffmann 1992 (*B*), Pauli 1876 (*O*) and Whitton 1973 (*V*). There are no studies of *S* and *U*.

B consists of 351 folios (37 x 29 cm) with a rather complex gathering of quires, for an analysis of which I refer the reader to the entry on *B* in 2.1 page 21⁸⁶. The codex is written in minuscule script by eight different hands (identified by Hoffmann) in two columns (30 lines each). A few corrections are made in the margin. Initials are coloured with red, blue and purple. A drawing of a holy man covers the recto of folio 192, after the conclusion of the *HL*, perhaps representing St. Paul, who makes the orator's gesture with one hand and holds a book in the other. An index of the contents up to 191r appears on 17v:

⁸⁴ Cf. 2.3 pp. 26-27 for an overview of the classification of paraphrases of Paul the Deacon.

⁸⁵ See the discussion in 2.6.4, pp. 37-39.

⁸⁶ I thank Mortensen for letting me use his analysis, which he made during a visit in Bamberg in 1992.

In nomine Domini Ihesu Christi incipit Breuiarium de singulis causis que in hoc codice continentur. In primis de partibus mundi, id est, de Asia, Europa et Affrica et de nominibus terrarum et prouinciis earum. Secundo de regno Assyriorum et quis primus apud eos regnum tenuit. Tercio de gente Scitharum que fuerat de genere Magog et ipse Magog fuit filius Iafet. Quarto de Amazonibus qui fuerunt de predicta gente Scitharum. Quinto de exordio Francorum et imperio eorum; de exordio Romanorum et imperio eorum. Sexto de exordio Longabardorum et regno eorum.

S consists of 208 folios (35x26.5 cm) gathered in 26 quaternions. It is written by one hand in a pre-Gothic script. The text runs in two columns (31 lines each) with occasional marginalia and corrections. The codex has been injured by damp which has made the parchment dark and almost all the rubrics illegible. The initials are coloured green, blue and red.

O consists of 154 folios (25x19 cm) gathered in 19 quires written in pre-Gothic script by three hands. The text is not split up in columns and the pages are 35 lines each. Initials are coloured red and blue. Marginalia refer to the texts, e. g. *unde senatores dicti* (20r), *triste signum in urbe Roma* (21r), *de bonitate terre Campanie* (21v), *nummus est decima pars denarii* (23v) etc. In addition, the text is supplied with rubrics.

I have not had the opportunity to consult the manuscript *U in situ*, but the microfilm shows a clear Gothic *textualis* written in two columns by one hand. Marginalia have been added by a Humanist hand. The codex consists of 109 folios (25x17 cm) with the text in two columns (29 lines each).

My consultation of *V* has also been restricted to a microfilm copy. The codex consists of 184 folios (32x22 cm) written in *minuscola Romana* by several hands. The text runs in two columns (37 lines each)⁸⁷.

⁸⁷ See also my discussion of the manuscript in 2.6.4, pp. 37-9.

Table of contents of manuscripts containing the P-4 version of the *HR*

<i>B</i>	<i>O</i>	<i>S</i>	<i>U</i>	<i>V</i>
Paraphrase of Paul's letter of dedication	Paraphrase of Paul's letter of dedication	Paraphrase of Paul's letter of dedication	Anonymus Ravennas	Extracts from <i>HR</i> <i>Curiosum urbis Romae</i>
Paraphrase of <i>Epitome de Caesaribus</i>	Paraphrase of <i>Epitome de Caesaribus</i>	Paraphrase of <i>Epitome de Caesaribus</i>		<i>Concordatum Wormatiense</i>
<i>Partes et provinciae mundi</i>	<i>Partes et provinciae mundi</i>	<i>Partes et provinciae mundi</i>		Laterculus imperatorum
<i>Exordia</i>	<i>Exordia</i>	<i>Exordia</i>	<i>Exordia</i>	<i>Exordia</i>
Paraphrase of <i>Excidium</i>	Paraphrase of <i>Excidium</i>	Paraphrase of <i>Excidium</i>	Paraphrase of <i>Excidium</i>	<i>Excidium</i> (authentic text with interpolations from P-4 and Virgil)
Paraphrase of <i>HR</i>	Paraphrase of <i>HR</i>	Paraphrase of <i>HR</i>	Paraphrase of <i>HR</i> (ending at XVI.8)	<i>HR</i> (faithful copy of Paul's text with interpolations from Landolf, P-4, Jordanes, Bede and others)
Paraphrase of <i>LHF</i>	Paraphrase of <i>LHF</i>	Paraphrase of <i>LHF</i>		Paraphrase of <i>LHF</i> (ending at chapter 19)
Jordanes	Jordanes	Jordanes		
Paraphrase of <i>HL</i>	Paraphrase of <i>HL</i>	Paraphrase of <i>HL</i>		<i>HL</i> (faithful copy of Paul's text <i>Historia Apollonii</i>
Isidore	Einhard	Einhard		<i>Epistola Alexandri</i> (Vulgate recension)
Leo, <i>Comm., Descriptio, Collatio & Epistola Alexandri</i>	Notker Balbulus	Notker Balbulus		Excerpta de <i>HL</i> , <i>decreto Hadriani, Libro Pontificali, actis pontificum annalibus Romanis permixtis</i>
Bede <i>Hist. eccl. & Chronica VI aetatum</i>				

3.2 The relationship of the manuscripts

Paul the Deacon's *HR* is an outline of Roman history beginning with the mythical period of Janus and Saturn and ending with the Emperor Justinian's reconquest of Italy by his general Narses, who kills Totila, king of the Ostrogoths (552 A.D.). All books are included in the paraphrase⁸⁸ of P-4. Several chapters have been left out or summarised and many chapters have been supplemented or replaced by new material, mainly Orosius.

We do not possess the original paraphrase, and I will now discuss the relationship of the extant manuscripts. Droysen knew all manuscripts except *S*, but did not offer any opinion on their relationship nor did he create a stemma for his partial edition. He simply called them similar recensions. All manuscripts share the same general structure (identical omissions, summaries, supplements and replacement), but in two different redactions: the first characterised by a Latin in a colloquial style (*B*, *V*⁸⁹ and *U*), the second by a polished remake (*S* and *O*). Since *O* is just a copy, I will only mention *S* in the following⁹⁰. I have not collated the manuscripts systematically for the remaining texts which they have in common⁹¹, but spot checks suggest that the degree of stylistic polish is very varying.

That the oldest manuscript, *B*, cannot be the archetype, is proved, *inter alia*, by the fact that it contains its own misreadings, lacunas and incorrect word divisions. Some examples are:

XIV.13: a line is anticipated by the scribe (see *apparatus ad locum*).

IX.3 *B* ex Uriam: *S* ex Syria: *U* de Syria.

IX.16 *B* Florianus, qui tacite imperium inuaserat: *S* Florianus, qui Tacito in imperio successit: *U* Florianus, qui Tacito in imperio successerat.

XV.2 *B* ab Asilisco: *SUV* a Basilisco.

⁸⁸ For an interpretation of its literary and ideological tendencies, I refer to Chapter 6.

⁸⁹ As discussed in 2.6.4, pp. 37-39, *V* is a contamination of Paul, Landolfus and our paraphrase, which has been used only for books I, VI.17-VII and XI-XVI. Where comparison is possible, it has the colloquial/vulgar redaction.

⁹⁰ *O* contains the polished version of *S* with all of *S*'s unique lacunas. *S* and *O* also have all the remaining texts in common (see table on next page). That *O* is a copy of *S* was confirmed by Crivellucci 1921 p. 98 and Pauli 1876 p. 161 ff.

⁹¹ See table on page 46.

No manuscript is a direct descendant of any of the other extant manuscripts⁹². Unique variant readings, misreadings and lacunas in all manuscripts prove this.

Examples of *B*'s unique lacunas:

II.22 *B* ambo ad Africam perrexerunt: *SU* ambo ad Africam perrexerunt **cum trecentis nauibus**.

V.4 *B* secundo: *S* LXII: *U* **sexagesimo** secundo.

XVI.4 *B* fuit quidam Arrianus nomine Barbas: *SUV* fuit quidam Arrianus **episcopus** nomine Barbas.

Examples of *B*'s unique misreadings:

IV.12 *B* murus illius in puluerem **commutatus** est: *SU* murus illius in puluerem **comminatus** est.

VI.12 *B* cum hec **habuntur**: *SUV* cum hec **aguntur**.

IX.11 *B* supra modum: *SU* in Mediolano.

Examples of *B*'s unique variant readings:

VIII.19 *B* morbo **pestifero** interiit: *SU* morbo interiit.

XIV.5 *B* interrogauit Attila **diuinatores** suos: *SUV* interrogauit Attila **diuinos** suos.

XIV.6 *B* exinde rediit: *SU* de pugna exiit: *V* de ipsa pugna rediit.

Examples of *S*' unique lacunas:

II.18 *S* anno quadingentesimo septimo: *BU* anno quadingentesimo **septuagesimo** septimo.

III.2 *S* occiderunt ex illis XX milia: *B* occiderunt de eis uiginti **tria** milia: *U* occiderunt ex eis uiginti **tria** milia.

Examples of *S*' unique misreadings:

VI.8 *S* recepit **Paglagoniam**: *B* recepit **Paflagoniam**: *U* recepit **Pafagloniam**.

VI.14 *S* finem dedit **antiquo** bello: *BU* finem dedit **antiquissimo** bello.

⁹² Except *O*'s direct dependence on *S*.

VII.10 *S* in tanto **honore** etiam apud barbaros fuit ut in honore eius: **BV** in tanto autem **amore** etiam apud barbaros fuit ut in honore eius: *U* in tantum autem **amore** etiam apud barbaros fuit ut in honore eius.

The examples of *S*' unique variant readings are so many that it is better to speak of *S* as a different version. I will now show some of its characteristics. An effort to improve the language by classicising is evident. In general, the paratactic syntax is replaced by hypotactic syntax. Subordinate clauses are replaced by ablative absolute, participial constructions etc. In the following examples *U* and *V* have not been considered. *U* generally agrees with *B*, where *S* has a polished text, and *V* is problematic to collate because of the contamination.

PD⁹³ **VI.15**: a Cicerone Urbe expulsus est. socii eius deprehensi in carcere strangulati sunt.

B VI.15: Tunc Cicero consul hoc cognoscens pugnavit cum eo et eum de ciuitate iactavit et socios eius apprehendit misitque eos in carcerem et ibi mortui sunt.

S VI.15: Tunc Cicero consul hoc cognoscens pugnavit cum eo et ipso eiecto de ciuitate socios eius apprehendit qui in carcerem missi ibidem necati sunt.

Quia-clauses are replaced by nominative or accusative with infinitive:

PD XVI.17: Belisarius non aptum sibi bellandi tempus coniciens...

B XVI.17: Videns Belisarius quia non haberet aptum tempus ad pugnandum...

S XVI.17: Videns autem Belisarius se non habere aptum tempus ad pugnandum...

The gerund in ablative is replaced by present participle:

PD IV.14: hanc Mummius consul coepit et diruit.

B IV.14: Quam pugnando apprehendit et dissipavit.

S IV.14: Qui pugnans apprehendit et dissipavit eam.

Periphrastic perfect (*coepisse*+infinitive) is replaced by simple perfect:

PD II.7: Latini, qui noluerant milites dare, hoc quoque a Romanis exigere coepereunt, ut...

B II.7: Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, ceperunt querere a Romanis, ut...

S II.7: Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, quesierunt a Romanis, ut...

⁹³ I also give the readings from Crivellucci's text of Paul, to allow the reader to follow all the stages of the stylistic change.

Replacement of use of *debere* expressing future:

PD XII.10: Ante triduum quoque quam hosti contiguus fieret, cernit noctu Ambrosium paulo ante defunctum, quo vel quando victoriam caperet diem sibi indicantem et locum.

B XII.10: Ante tres autem dies quam cum Gildone fratre suo pugnare deberet, apparuit ei in somno beatus Ambrosius et ostendit ei locum ubi et quando uictoriam habere deberet.

S XII.10: Ante tres autem dies quam cum Gildone pugnaret, apparuit ei in somniis beatus Ambrosius et ostendit ei locum et quando uictoriam habiturus esset.

unus as indefinite articles is omitted or replaced by *quidam*:

PD III.10: ...offerente ei Lentulo equum...

B III.10: ...adduxit ad eum unus Romanus nomine Lentulus unum caballum...

S III.10: ...adduxit Romanus quidam Lentulus caballum...

On the whole there is a search for more precise expressions

PD V.3: tunc etiam omnium generum animalia, quae inter homines vivere solita erant...

B V.3: Pro quo terrore omnia animalia que inter homines solita erant uiuere...

S V.3: Unde territa sunt animalia domestica...

In a very few cases the divergence also concerns the contents, not only the style, as in this passage on the death of Cleopatra:

B VII.7: Illa de custodia fugiens in precioso sepulchro se collocauit iuxta Antonium maritum suum et **fecit se mordere aspidem serpentem in sinistro brachio** et sic **de ueneno illius** mortua est.

S VII.7: sed ipsa de custodia effugiens in precioso sepulchro iuxta Antonium maritum suum se collocauit et **positis ad mamillas aspidibus** sic morte **quasi sonno** soluta est.

Unique lacunas in *U*⁹⁴:

U was written by a rather inattentive scribe. I have registered some 30 or more *sauts du même au même*. Here are two examples:

⁹⁴ In the following examples *S* and *V* have not been considered. It is not necessary to quote from the polished (*S*) and contaminated (*V*) versions to illustrate the misreadings of *U*.

U III.9 (65r): Igitur Aniuat uenit ad tussiam ut pugnaret. mortuus est autem ipse flaminus consul...

B III.9 (32r): Igitur Hannibal uenit ad Tusciam, ut pugnaret **contra Flaminium consulem. Cum autem inter se pugnarent**, mortuus est ipse Flaminus consul...

U IV.19 (71v): miturnus quadringentos quinquaginta in crucem suspendit.

B IV.19 (37r): Miturnus quadringentos quinquaginta **seruos in cruce suspendit, aput Sinuessam uero quatuor milia seruorum similiter** in cruce suspendit.

Examples of *U*'s misreadings:

U abounds in misreadings. Apart from the many distorted names, there are innumerable examples of nonsensical readings such as:

B II.9: ...fugit in **urbe**.

U II.9: ...fugit in **nube**.

B III.14: ...per Sedecimum et **Suessanum** agrum...

U III.14: ...per sedecimum et **sexagesimum** agrum...

B III.15: Iste (P. Cornelius Scipio) enim dum senatus propter timorem deliberasset ut dimitterent **Hannibali Italiam essetque** tribunus militum, apprehendit et distrixit gladium suum et coram omnibus iurauit **ut ipse primus Italiae defensor** existeret et uniuersos similiter iurare coegit et spem Romanorum quasi ab inferis **reduxit**.

U III.15: Iste enim dum senatus propter timorem deliberasset ut dimitteret **Aniuat ita esset qui** tribunus militum, apprehendit et distrixit gladium suum et coram omnibus iurauit **ut se primum Italiae defensorem** existeret et uniuersos iurare coegit et spem Romanorum quasi ab inferis **rediit**.

B III.20: **Sifacen** regem de Numidia...apprehendit

U III.20: **Sic faciendo** regem de Numidia...apprehendit

B IV.16: In campo quodam **Bonouensi spice** in arboribus nate sunt. Quintus Pompeius missus est ad **Numantiam**...

U IV.16: In campo quodam **Boensis pisces** in arboribus nate sunt. Quintus Pompeius missus est ad **Munasiam**...

Example of unique variant readings in *U*:

B VII.10: ...in oculis speciosior fuit.

U VII.10: ...in oculis **formosus et speciosus** fuit.

B IX.8: ...multa bona operatus est.

U IX.8: ...multa bona **opera** operatus est.

Through the presentation of unique readings, misreadings and lacunas (*errores disiunctivi*) in all manuscripts, we have excluded the possibility of any one manuscript descending directly from another⁹⁵.

We must now discuss whether the manuscripts descend from the original independently and directly, or indirectly via a common hyparchetype.

Where *S* has a polished text, *U* generally agrees with *B*. Nonetheless it cannot be a case of direct reliance on *B*, as *U* does not, for instance, share the following lacuna common to *S* and *B*:

PD II.15: ...anno Urbis conditae quadringentesimo **sexagesimo primo** legati Alexandrini a Ptolomeo missi...

B II.15: anno quadringentesimo direxit Ptolomeus rex de Alexandria missos suos...

S II.15 (27v): anno quadringentesimo direxit ptolomeus rex missos suos...

U II.15 (61r): Anno quadringentesimo **sexagesimo primo** direxit ptolomeus rex alexandrie missos suos

This lacuna suggests a hyparchetype (α) for *B* and *S*, but *sexagesimo primo* may also have been supplied by someone consulting an independent source of chronology. Further evidence is required to claim a common hyparchetype to *B* and *S* with certainty.

It is a rather complicated task to design the relationship of the manuscripts *S* and *V* because they can only be compared with *B* and *U* in certain passages: *S* where the text is not polished, *V* where it happens to use the vulgar redaction. A further complication is created by the fact that, even in passages where *V* uses the vulgar redaction, these passages are often combined with Paul and Landolfus⁹⁶. However, in the very few passages where *S* is not polished and *V* uses the vulgar redaction without combining with the texts of Paul and Landolfus, the manuscripts seem to group themselves as *B-S* and *V-U*, as in XIV.4:

⁹⁵ The exception of *O* has been mentioned on page 48. The contaminated passages of *V* have proved impossible to collate.

⁹⁶ See the discussion of *V* in 2.6.4, pp. 37-39.

XIV.4 B: *Fuerunt in auxilio Eçii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Briones, Sarmate, Armoriciani, Liticiani, quos omnes in auxilium suum Eçius patricius prouocauerat. Conueniunt omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habent leguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, quod fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

XIV.4 S: *Fuerunt autem in auxilio Eçii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Briones, Sarmate, Armoriciani, Liticiani. Hos omnes Etius patricius in auxilium suum prouocauerat. Conuenerunt autem omnes in campos Catalaunicos, qui centum in latitudine habebant leucas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, quod fuerunt in longitudine miliaria centum quinquaginta (...) in latitudine (...) centum quinque.*

XIV.4 V: *Fuerunt in adiutorio Etii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Brittones, Sarmate, Armoriciani, (...) quos omnes in auxilium suum uocauerat Etius patricius. Conuenerant omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudinem habuit leguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, quod fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

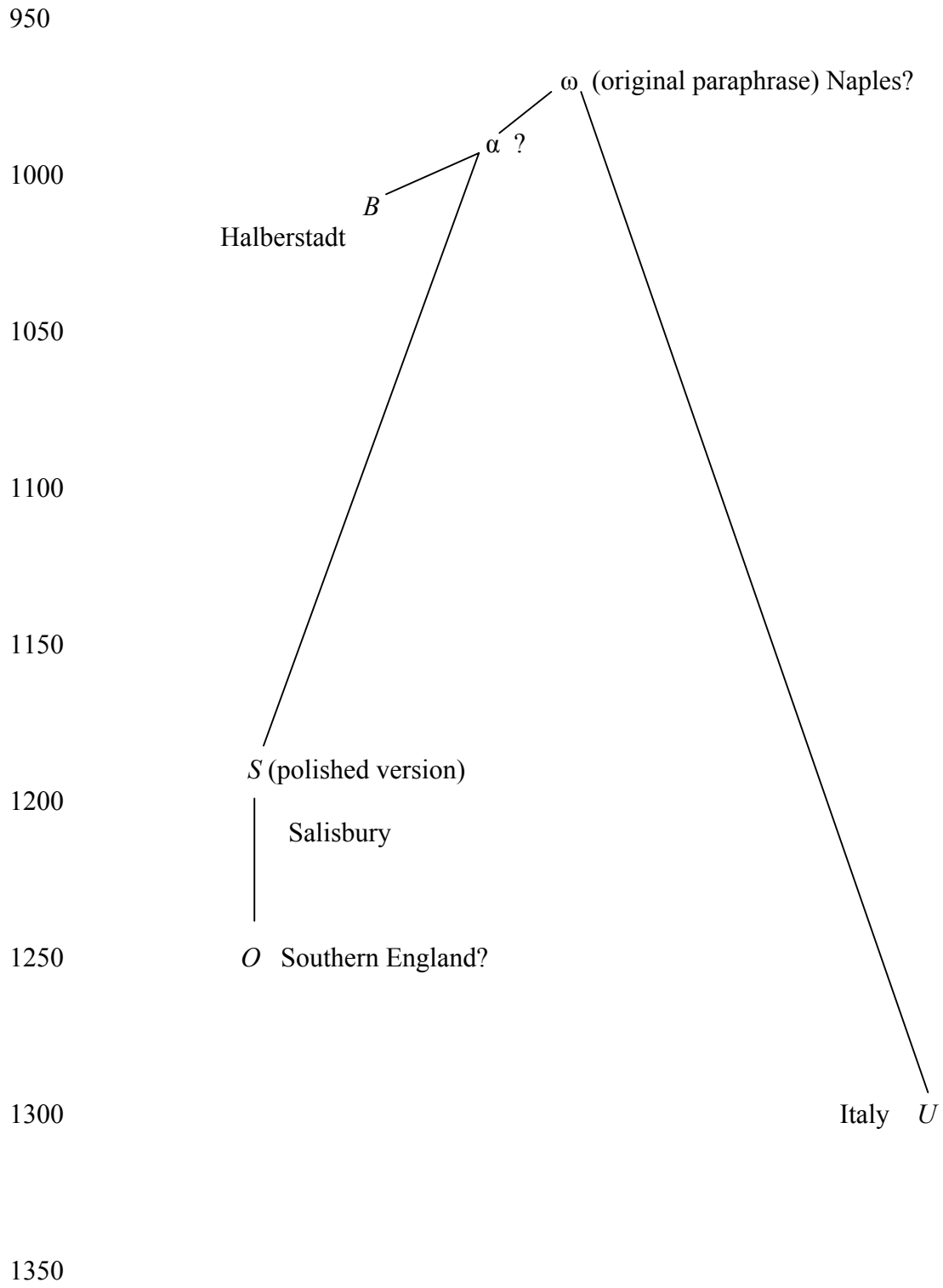
XIV.4 U: *Fuerunt in auxilium Atii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Briones, Sarmate, Armoriciani, (...), quos omnes in auxilium suum Actius patricius prouocauerat. Conueniunt omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habuerunt leguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, que fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

V and *U* are separated from *B* and *S* by the lacuna of *Liticiani*. Since *V* is contaminated and contains only certain passages from books I, VI.17-VII and XI-XVI, *U* cannot descend directly from *V*, and *V*'s direct dependence of *U* is excluded by age. Further, the common lack of *Liticiani* may indicate a common hyparchetype, but this needs to be supported by further evidence.

B agrees with *V* and *U* where *S* has generated variance (the insertions of *autem*, change of *quos* to *hos*, *fuerunt* instead of *fiunt*, the omission of *et in* and the second *miliaria*) etc. The remaining variance is either self-created or copied (*adiutorio* in *V*, *latitudine* for *longitudine* in *S* etc).

Considering the difficulties of collation described above, I propose the following stemma, at the risk of simplifying the transmission. *V* needs further examination. For this reason, also, I have excluded *V* from the stemma.

Stemma of Class P-4

3.3 The historical context

As discussed in 1.4 (esp. pp. 15-18) and in footnote 170 (p. 214), Waitz and Pfister proposed a Neapolitan origin for the Ur-text of the historical compilation and the compilation on Alexander. Further, Pfister, in his stemma of the Alexander texts, assumes a lost link (Xb) between *B* and the Ur-text (X)⁹⁷. Pfister has argued that the text of Leo Archipresbyter, written between 951 and 969, was first united with the shorter Alexander texts in X and that at the same time these shorter texts were stylistically reshaped (*sprachliche Umarbeitungen*). My own analysis of the language of many of the texts contained in *B* (chapter 5) confirms the hypothesis of an Italian origin, and I find it very probable that the texts of the historical compilation shared the same destiny; that is, all the other texts contained in *B* (except the copies of Jordanes and Bede) are likely to have been united and reshaped together with the Alexander texts.

As discussed in 1.4, we also know, that *B* was produced in Halberstadt under bishop Arnulf (996-1023), contrary to earlier research (before Hoffmann 1992) which generally agreed that it was copied in Milan. How do we explain the transmission from Italy to Halberstadt? To approach this problem, let us begin by offering a general historical frame and then narrow the discussion down to manuscript level.

The years from 951 to 1023 fall under the rule of the Ottonian emperors of the Saxon dynasty, Otto I (936-73, emperor from 962), Otto II (973-83), Otto III (983-1002) and Henry II the Saint (1002-24). All of them had political interests in Italy and resided in the peninsula for prolonged periods (*Italienzüge*). The first obvious connection with Italy is to be found in the imperial coronations in Rome (962, 967, 996 and 1014). The Italian expeditions were also provoked by papal appeals, and in that respect we see a revival of the relationship between popes and emperors as once established by the Carolingians.

During the autumn of 961, Pope John XII called on Otto I to check the offensives of Berengar II, ruler of the *Regnum Italicum*. In January the following year, Otto I reached Rome with his soldiers. Shortly afterwards he received the imperial crown and reciprocated by ratifying the Carolingian donations (*Privilegium Ottonianum*). After defeating Berengar and his son Adalbert, Otto I now became direct ruler of the Kingdom of Italy, which he had formally received as early as 951 during his first Italian expedition. However, the territorial donation to the Papacy brought Otto I into conflict with the Eastern Empire. The *Ottonianum*

⁹⁷ Pfister 1976 p. 79.

gave the pope supremacy over the Lombard principalities of Beneventum and Capua, which meant provoking the ambitious Byzantine emperor Nikephoros Phokas (963-69), who was eager to uphold his dominion not only of Calabria and Apulia. Otto I joined forces with Pandulf called “Ironhead”, prince of Capua and Beneventum, who became Otto’s vassal king, as it were, and together they led a campaign against the Byzantines in 966. The warfare came to nothing, but political change was brought about by the accession of Nikephoros’ more amenable successor John Tzimiskes (969-76) and the marriage between his niece Theophanu and Otto II (972).

Otto II succeeded his father in 973, but for years to come warfare against the princes of Bavaria, Lorraine, Poland, Bohemia and Denmark hindered him from pursuing the Italian politics of his father. Again, a papal plea caused the emperor to come to Rome. Expelled by the Byzantophile noble Roman family of the Crescentii, who had inducted Bonifatius VII as antipope, Benedict VII urged Otto II’s intervention. Once the ecclesiastical controversy was settled (980), Otto II devoted himself entirely to the ambitious plan of recovering Southern Italy from both the Byzantines and the harassing Saracens. Otto’s Italian design was then cut short by the Arabs in the battle of Capo delle Colonne off Calabrian Cotrone (982). The year after, planning a new campaign in Southern Italy, Otto II ended his days in Rome at the age of 28, succumbing to an attack of malaria.

Like his father and grand-father before him Otto III became involved in Italian politics by interfering in the papal elections, but for him it was not just a matter of defining imperial and papal power: a new intimate relationship with popes and clericals determined his own policy, which merged the idea of *Renovatio* with Christian ideology. In 994, the 14 year old Otto III assumed the power until then administered by his mother Theophanu (984-91) and grandmother Adelheid (991-994). The following year Otto received a petition from Pope John XV, who had retreated to Tuscany under the pressure of the Crescentii, and prepared for intervention. Meanwhile John XV died and the vacancy gave Otto III the opportunity not only to influence the election, but to appoint his own cousin Brun, who became Gregory V, the first German pope. The “union” of emperor and pope was promoted by intellectuals such as Leo of Vercelli, one of his courtiers, who inspired by the event wrote these verses⁹⁸:

*Christe, preces intellege, Romam tuam respice,
Romanos pie renova, vires Romę excita.
Surgat Roma imperio sub Ottone tertio.*

⁹⁸ MGH Poet. lat. 5 pp. 477-80.

*Gaude papa, gaude Caesar, gaudeat ecclesia.
Sit magnum Romae gaudium, iubilet palatium.
Sub Caesaris potentia purgat papa secula.*

*Vos duo luminaria, per terrarum spacia
Illustrate ecclesias, effugate tenebras,
Ut unus ferro vigeat, alter verbo Dei tinniat.*

After the settlement, Otto returned to Germany and Crescentius Nomentanus was quick to dismiss Gregory V and replace him by Antipope John XVI. Back in Rome Otto had Crescentius beheaded and John XVI mutilated. Subsequently Rome witnessed the effect of his new policy: the Palatine again became the imperial residence, court titles from Antiquity were resumed and diplomas were sealed with metal bulls signed *Renovatio Imperii Romanorum*. Otto was undoubtedly encouraged by his spiritual guide Gerbert of Aurillac, whom he created Pope in 998. Gerbert adopted the name of Sylvester II, regarding Otto as a new Constantine. The new Sylvester also saw to it that the territorial donations became his personal possessions. Otto declared that the Donation of Constantine was a forgery (this eventually proved to be right), and gave vast territories as a personal gift to Sylvester:

*...Otto igitur comitatus pro amore magistri nostri domni Siluestri pape sancto Petro offerimus et donamus, ut ad honorem Dei et sancti Petri cum sua et nostra salute habeat teneat et ad incrementa sui apostolatus nostrique imperii ordinet. Hos autem sibi ad ordinandum concedimus: Pisaurium, Fanum, Senogalliam, Anconam, Fossabrum, Gallim, Hesi et Ausimum...*⁹⁹

Ultimately the personal union of power between Otto and Sylvester aroused the revolt of the Curia and the Roman nobility. In February 1001 pope and emperor took flight to Ravenna. A year later, while planning reconquest of Rome, Otto III died in his 21st year.

The last Ottonian emperor, Henry II, was more discreet in his Italian affairs and did not let his Italian campaigns last longer than necessary, seeing perhaps the danger of dwelling too long in the peninsula. He directed three short Italian campaigns. In 1004, Henry repelled Arduin, Margrave of Ivrea, who had taken the crown of Italy at the death of Otto III, and had himself crowned king of Italy in Pavia by Arnulf, Archbishop of Milan. In 1012, yet another antipope, Gregory VI, was nominated by the Crescentii. By his presence in Rome two years later, Henry confirmed the candidature of Benedict VIII, who now crowned him emperor, and in 1020 the wheel came full circle: after renewed Byzantine offensives against Apulia and

⁹⁹ MGH Dipl. Ott. III. p. 820.

Lombard principalities, Benedict came to visit Henry in Bamberg. The pope sanctioned the recently established bishopric of Bamberg and Henry restored the *Ottonianum*: thus, he found himself, *volens nolens*, in the same situation as Otto I in 962. The intervention in Southern Italy was inevitable. Henry undertook his third Italian expedition (1021-22) and gained control over the Lombard principalities.

Recent research indicates that the imperial interest in Italy was not restricted to the political sphere. Huschner 2003 has investigated the cultural and political interaction between Italy and Germany under the Ottonians. Not only does he document a lively cultural exchange, but the picture he draws makes it more reasonable to speak of a cultural symbiosis. Scribes, clerics and intellectuals – Germans as well as Italians – were just as itinerant as the emperors. It is incorrect and anachronistic, albeit traditional, to speak of a German institution north of the Alps and an Italian one south of the Alps¹⁰⁰.

Huschner also demonstrates that the intellectual travelling across the Alps involved transport and copying of books. Bishops and clerics played an important part in this activity. Books were either brought as gifts to Germany by learned Italian clerics, or German bishops and clerics looked for books to supply their home libraries during their stays south of the Alps. Interestingly, Huschner mentions Saxon bishops particularly¹⁰¹.

Huschner's study offers a clearer background to the discussion of the textual transmission. Our Bamberg manuscript fits remarkably well as a document belonging to the cultural exchange and book transfer described by Huschner.

To give an even firmer basis to the discussion, I should like to draw the attention to some possible parallel cases. The most striking example, which may serve as a good indicator for the history of the textual collection contained in *B*, is the origin of Bamberg Staatsbibliothek Hist. 2. This codex is in fact a German copy of an Italian exemplar, namely, Landolfus Sagax'

¹⁰⁰ Huschner 2003 p. 938: "Von einem Zusammenwirken der Geistlichen nord- und südalpiner Provenienz im Rahmen der ottonischen Hofkapelle zeugen auch mehrere Diplome, die in 'deutsch-italienischer' Gemeinschaftsproduktion entstanden. (...) Die Auffassung von der Existenz einer gesonderten 'italienischen Kanzlei' als einer 'Institution', die im 10. Jahrhundert separat von der ottonischen Hofkapelle bestanden und damit eigenständigen Status des südalpinen Königreiches widergespiegelt habe, kann deshalb nicht mehr geteilt werden."

¹⁰¹ Huschner 2003 pp. 957-58: "Der Büchertransfer aus Italien in das nordalpine Reich erfolgte hauptsächlich auf zwei Wegen. Gelehrte bzw. geistliche Grosse aus Italien brachten sie als Geschenke oder als Leihgaben für Abschriften in das nordalpine Reich. In erster Linie besorgten aber Bischöfe, Kleriker und Äbte aus dem Norden im Verlauf ihrer zahlreichen Aufenthalte auf der Apenninenhalbinsel im 10. Jahrhundert die begehrten Bücher für ihre heimatlichen Bibliotheken und Schulen. Gerade die Repräsentanten der kirchlichen und geistigen Elite aus den Norden wussten den Bücherreichtum Italiens zu schätzen. Zu dem süd-nordalpinen Büchertransfer leisteten überdies die Herrscher mit ihrem geistlichen Gefolge keinen geringen Beitrag. Vor allem die Bischöfe in Sachsen, Thüringen und Franken mussten die grundlegenden Voraussetzungen für eine angemessene Schulbildung an ihren Heimatkirchen oft erst schaffen."

idiograph, the Vatican codex Pal. Lat 909, which was brought to the monastery of Corvey by Henry II¹⁰². On the front page the following note says:

*hic liber gesta narrat romanorum. heinricus imperator istum dedere dinoscitur
librum monasterio sanctorum Martyrum Stephani Viti Iustini atq: dyonisii*¹⁰³

The codex was produced in the 11th century¹⁰⁴, which would mean that it was brought to Germany immediately after it was written. Later it belonged to the Palatine Library of Heidelberg, and it was not transported to the Vatican Library until 1622. Not only was Landolfus' idiograph promptly transported across the Alps, the very same monks of Corvey were commissioned by Henry to produce the German copy for the see of Bamberg. Knowing that Pal. Lat. 909 also contains Vegetius' military treatise and marginalia exhorting a royal reader¹⁰⁵, we can be quite certain that the codex formed part of Henry's reading-matter on the definition of Roman imperial power (*Kaiserideologie*).

Also of interest is Otto III's much debated library, which Henry II allegedly inherited and donated to the see of Bamberg, the evidence for the reconstruction of the library being a number of French manuscripts obtained for Otto III by Gerbert of Aurillac and a list of books written by the hand of Leo of Vercelli in the manuscript of Bamberg Staatsbibliothek Med. 1¹⁰⁶. Leo's note stated that Johannes Philagathos, Archbishop of Piacenza and later Antipope John XVI, conserved books for Otto III in Piacenza:

*Isti sunt libri tercii imperatoris Ottonis, quos ~~Johan~~ Placentiae inuenit sibi
serbatos...*

Although there has been some debate as to whether the list was written before or after Otto's death (and in the latter case rather commissioned to Bamberg by Henry), as to how many of the books mentioned may be identified with extant manuscripts in Bamberg and finally through whom – Otto, Henry, Gerbert and/or Leo? – the books in question came to Bamberg, it is clear that there is evidence of transport of books from Italy to Germany related somehow to Otto III, Henry II and their intellectual circles.

This gives us a clue to the transmission of the textual collection represented by our Bamberg manuscript. Further, *B* probably found its way from Halberstadt to Bamberg as early

¹⁰² Cf. Bischoff 1992 p. 177. See also Hoffmann 1995 p. 137 and 1986 pp. 15 and 128 ff.

¹⁰³ Quoted from Crivellucci 1912 p. XIII.

¹⁰⁴ Crivellucci 1912 p. XIII.

¹⁰⁵ Cf. the discussion in 2.6.4. p. 37.

¹⁰⁶ Cf. Mütterich 1986, Ferrari 1991 p. 107 ff, Bischoff 1992 pp. 175-76, Hoffmann 1995 pp. 5-33 and Huschner 2003 pp. 471-74.

as the 11th century, because Frutolf of Michelsberg († 17/1 1103) used it for his world chronicle¹⁰⁷. Reconstructing the transmission is admittedly an arduous and conjectural undertaking, but should nonetheless be the subject of scholarly discussion until new evidence emerges. The exemplar of *B* was perhaps transported to Halberstadt from Italy (Campania, Rome, Monte Cassino?), by Henry II or bishop Arnulf himself (or by someone of their entourage) or by an Italian cleric visiting Halberstadt.

One such possible event could have been the consecration of the cathedral of Halberstadt in 992¹⁰⁸. Attending the ceremony were Adelheid and Otto III, the dukes of Saxony, the majority of German archbishops and bishops, and, invited from Italy, the archbishop Johannes Philagathos of Piacenza and Agio of Capua, the bishops Urso of Padua and Reinward of Trento, the abbot Manso of Monte Cassino and Landolf, prince of Capua. It is not inconceivable that, say, Agio, Manso or Landolf brought with him a manuscript as a gift to the bishopric, and that it was copied some years later under Arnulf.

A more likely guess would perhaps be that Arnulf came across the exemplar of *B* during a participation in one of the Italian campaigns. Görich 1995¹⁰⁹ discusses the possible participants in Otto III's Italian campaigns, and it appears that Arnulf joined the second campaign (997-99). His presence in Rome is verified by his signing Otto III's diploma 339 written the 2nd of December 999:

*Arnolfus ... ecclesie episcopus interfui et subscripsi*¹¹⁰.

Also signing the diploma we find among others Margrave Hugo of Tuscany and Leo¹¹¹ Archbishop of Ravenna (before June the same year abbot of SS Bonifacio e Alessio in Aventino). Both Hugo and Leo joined the emperor together with Gerbert-Sylvester, Leo of Vercelli and Heribert the archbishop of Cologne in a meeting at Farfa in October¹¹². Could this indicate that Arnulf was also present at Farfa? In the company of intellectuals such as Gerbert, Leo of Vercelli and Leo of Ravenna and in spiritual milieus like S Maria di Farfa or SS Bonifacio e Alessio in Aventino Arnulf may have found the opportunity to enrich his bishopric with a manuscript or two. Years later he finished a copy in Halberstadt and presented Henry II with it.

¹⁰⁷ Edition by Waitz, MGH SS 6, pp. 33-210, who explains the use of *B* on page 5. Latest edition by Schmale/Ott, *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit* 15, 1972, pp. 48-121.

¹⁰⁸ Cf. Althoff 1998 and Huschner 2003 pp. 490-91 and 954.

¹⁰⁹ Görich 1995 pp. 140-146 and 170.

¹¹⁰ MGH, *Dipl. Ott. III* p. 769.

¹¹¹ Cf. Görich 1995 pp. 216-23 on him. Leo is also frequently mentioned by Huschner 2003.

¹¹² Görich 1995 p. 219 and Huschner 2003 p. 371.

Considering the intellectual traffic between Germany and Italy recently proved by Huschner, the Ottonian emperors' use of their bishops and scribes for book production and the examples of Pal. Lat. 909 and the Bamberg library¹¹³, it certainly would be astonishing if the textual collection represented by *B* did not turn out to be a further document related to the Ottonian interest in Roman history and the definition of worldly power. The contents, the style, the re-narration also point in this direction: the collection was to be read in a court. The many representations of Roman emperors, the accounts on Alexander the Great etc. fit very well into the picture of a collection of royal *Bildungsromane*, and both the language and the narrative itself indicate consideration for a reader not possessing the learning of a monk or a cleric.

Admittedly, this sketch is highly conjectural, but, as mentioned, this is necessarily the situation until we have new evidence. Advancing our hypothesis that the textual collection represented by *B* forms a document of Ottonian literature, when, where and how did it all start? Did it at some point belong to Otto III in Rome? Was the original written for a Campanian prince as suggested by Waitz, Chiesa and others, or might already Otto I or Otto II have commissioned it during one of their many Italian campaigns? These are some of the central questions to pursue in future research.

¹¹³ Cf. Hoffmann 1986 p.15: "Nicht zu leugnen ist jedoch die grosse Mannigfaltigkeit der Schrift, die nur aus einer Vielzahl von beteiligten Skriptorien zu erklären ist und die Bamberg heute zum idealen Ort einer vergleichenden Paläographie der Ottonenzeit macht. Verdankt wird das offensichtlich dem Bitten und Drängen Heinrichs II., der seine Bischöfe und Äbte um Bücherspenden für das Bistum anging. Dieser oder jener Codex mag von den neuen Domherren mitgebracht worden sein. Aber insgesamt können solche Mitbringsel nicht der Grund des ungewöhnlichen Reichtums an Schriftarten sein, der in Bamberger Bibliothek zu entdecken ist. Dahinter kann letzten Endes nur die treibende Kraft des Königs stecken, der seine Gründung wohlversorgt sehen wollte und wusste, was Bücher bedeuten."

4. EDITION OF THE *HISTORIA ROMANA* (=HR) CONTAINED IN MS BAMBERG, STAATSBIBLIOTHEK, HIST. 3 (=B)

4.1 Editorial principles

In my study, the main interest has not been to reconstruct the genealogy of the manuscripts, but to explore *B* and its literary, ideological and historical contexts. Hence, I have chosen to do a single manuscript edition of *B*. I have excluded an *apparatus lectionum aliorum codicum*, except where the other manuscripts¹¹⁴ agree against *B*. These readings are included in the final *apparatus* (See 4.3). With three different apparatus already I did not wish to compromise the readability by adding a fourth. However, I have included an appendix with readings from *S* and *U*¹¹⁵. (The readings of *O* are excluded as the manuscript is a copy of *S*. The text of *V* is problematic because it is contaminated, but I have occasionally included its variant readings).

4.2 Orthography and punctuation

This is a diplomatic edition, and I have tried to follow the manuscript as closely as possible. I have not normalised the orthography unless it compromises the comprehension. This means that I have not made distinction between *v* and *u*. I follow the manuscript's confusion of *ci* and *ti*, occasionally also (especially in proper names) *b* and *v*, *t(h)* and *d*, *i* and *y* and *i* and *e*. Neither have I normalised "incorrect" use of double consonants. In all other cases where the use of vowels differs from the convention (that is, forms not appearing in Lewis and Short's Latin Dictionary or the Oxford Latin Dictionary), I have added the normal form in the third *apparatus*. (For instance *Saguntam* – *Saguntum*). This also applies to deformed readings such as *Nummus* – *Mummius*. The punctuation is my own.

4.3 Apparatus

The edition is supplied with three *apparatus*. Textual passages in italics are referred to in an *apparatus fontium*. These parts are textual supplements and the used sources are quoted in

¹¹⁴ See description on page 44 and 45.

¹¹⁵ See appendix B, p. 412.

parentheses. When a passage in italics has no counterpart in the *apparatus*, this means that I have not found any source and that the redactor is thought to be responsible for the wording. The second *apparatus* marks corrections, additions, expunctions etc made in the codex. The actual places are signed with small superscript letters in the text. The scribes have erased in two manners, by expunging (expunging) and by erasure (*erasure*). I have distinguished them in the *apparatus* by using the expressions *expunctum* and *in rasura (est)*. The final *apparatus* explains distorted or confusing readings. Such places are introduced by the actual line number in the *apparatus*. This *apparatus* also includes readings from the other manuscripts where they agree against *B*.

The numbers in parentheses introducing each chapter refer to the corresponding chapters in the text of Paul the Deacon edited by Crivellucci.

Sigla

- S* Sarisberiensis cathedralis bibliothecae codex 80
U Bibliothecae apostolicae Vaticanae codex urbinatis Latinus 961
V Bibliothecae apostolicae Vaticanae codex Vaticanus Latinus 1984
a consensus codicum *S, U* (et *V* ad locos quosdam)
Epitome *Epitome de Caesaribus*
HET *Historia ecclesiastica tripartita*
Or *Historiae adversus paganos* Orosii
PD *Historia Romana* Pauli Diaconi

Signa et abbreviata

- // initium paginae
r recto
v verso
i. e. id est
s. r. spatium relicto
* littera legi non potest
[] delenda
<> supplenda

4.4 Text

Et dicunt alii: primus in Italia regnauit rex nomine Ianus.

Deinde *quidam nomine* Saturnus fugit^a de Grecia Iouem filium suum et uenit in Italiam. Fecitque ciuitatem in partibus Tuschię non longe a Roma, quę de suo nomine Saturnia dicta est. Et quia Saturnus in Italia latuit, *id est absconditus fuit*, inde Lacium appellauerunt Italiam.

5 Istę namque Saturnus docuit populum ipsius terrę facere domos, laborare terras, plantare uineas et uiuere sicut homines. Nam antea nesciebant laborare sed erant sicut bestię manducantes glandes et habitabant in criptis et in casellis de frondibus coopertis. Ipse enim monstrauit facere nummos aereos, *quos uulgo follares nominamus*. Et pro his omnibus, que monstrauit, a ruscicis deus appellatus est.

10 Post Saturnum regnauit Picus filius eius.

Post Picum Faunus filius eius, qui fuit pater Latini. Huius mater Carmentis Nicostrata dicitur, quia latinas litteras inuenisset.

Deinde regnauit Latinus, qui latinam linguam emendauit, et Latini de suo nomine appellati sunt. Isti predicti reges regnauerunt per centum quinquaginta annos. Inter hęc Troia a Grecis
15 capta est et Eneas, Veneris et Anchisę filius, in Italiam uenit et cum Turno, *ut supradictum est*, pugnavit et occidit eum et sponsam eius Lauiniam, filiam Latini regis, uxorem accepit et *post mortem Latini tenuit regnum eius* et regnauit annis tribus.

Mortuo itaque Enea accepit regnum Aschanus filius eius, qui et Iulius *dictus est*, quem de Troia secum adduxerat. Inter hęc relinquens Aschanus Lauiniam suam nouercam, *que uulgo*
20 *matrinia dicitur*, [et] fecit sibi ciuitatem, quam Albam Longam^b nominauit. Lauinia uero genuit post mortem Eneę filium ex ipso creatum^c, /24v/ quem appellauerunt Posthumum. Aschanus uero tulit eum et cum magno amore nutriuit. Deinde Aschanus genuit filium, quem Iulum appellauit. De quo generatio Iulii descendit. Aschanus autem, cum regnasset per uiginti octo annos, mortuus est et dimisit regnum fratri suo Postumio.

a littera u supra lineam addita est – **b** littera n supra lineam addita est – **c** littera a supra lineam addita est

25 Postumius autem Siluius regnavit annis viginti et novem. Postumius autem inde^d est dictus, quia post mortem patris sui natus est, Siluius dictus^e est, quia in silva nutritus. Inde et omnes reges Albanorum Silvii nominati sunt.

Post hunc Eneas Siluius regnavit annis triginta unum.

Deinde Latinus Siluius regnavit annis quinquaginta.

30 Post mortem eius Alba Siluius regnavit annis quadraginta.

Post hunc Egiptus siue Athis, filius eius, regnavit annis viginti quattuor.

Deinde regnavit Capis Siluius annis viginti octo. Iste fecit Capuam in Campania.

Item Carpentus Siluius regnavit annis tredecim.

35 Post istum Tyberius Carpentus regnavit annis novem. De istius nomine dictus est Tyberis fluvius, quia cadens ibi mortuus est. Nam antea Albula dicebatur ipse fluvius.

Post istum regnavit Agrippa Siluius annis quadraginta. Istius tempore dicitur fuisse in Grecia Homerus *doctor*.

Deinde regnavit Siluius, filius Agrippe, annis decem et novem.

40 Post hunc regnavit Auentinus Siluius annis triginta tribus, et de istius nomine dicitur mons Auentinus, quia ibi sepultus est.

Deinde successit ei in regnum Procax Siluius, eiusdem Auentini filius, qui regnavit annis viginti tribus.

d fere duae litterae ante inde in rasura – **e** fere duae litterae ante dictus in rasura

33 Carpentus: *i. e.* Capetus – 34 Carpentus: *i. e.* Capeti – 41 Procax: *i. e.* Procas

Post istum regnauit Amulius eius filius paruulus annis quadraginta tribus. Iste iactauit Numitorem fratrem suum de regno, et habitauit ipse Numitor in rebus suis. Rea Siluia, filia
45 eiusdem Numitoris, electa est, ut esset uirgo deę Vestę in templo eius. Postea concubuit cum ea deus Martis, et nati sunt ex ea duo filii Remus et Romulus. Mater uero illorum propter adulterium, quod commisit, uiua sepulta est secundum legem, quę aput illos erat instituta. Filios eius, id est Remum et Romulum, iactauerunt prope ripam Tyberi^f fluminis. Videns autem eos quidam pastor regis *nomine* Faustulus leuauit eos et portauit ad^g Accam
50 Laurentiam uxorem suam, et nutriuit eos. Ipsa uero Acca Laurentia propter quod erat formosa et meretrix et multum lucrum querebat de corpore suo, uicini eius appellabant eam lupam. Unde et ab illo tempore cellulę ubi meretrices habitabant lupanaria nominata sunt. Predictus uero Romulus et Remus, /25r/ cum creuissent, collegerunt pastores ac latrones et abeuntes occiderunt intra ciuitatem Amulium, qui auum illorum de regno eiecerat, et predictum auum
55 suum Numitorem in regno restituunt.

(I.1) Romanum igitur imperium a Romulo *et Remo* initium accepit et sicut in primis quando exortum est minus fuit omnibus aliis regnis, ita postea crescendo exaltatum est super alia regna. Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte.

f una littera in rasura ante fluminis – **g** adacc am scriptum est

46 Remus et Romulus: *a*: Romulus et Remus – 48 Tyberi: *i. e.* Tiberis – 49 regis: *a*: gregis – 59 Paletino: *i. e.* Palatino

60 (I.2) Post hanc ciuitatem factam, quam de nominibus suis Romam uocauerunt, a qua et
Romani nomen acceperunt, hoc consilium habuit Romulus^h: fecit templum, quod nominauit
asilum, *id est templum misericordię*, et promisit, ut quicumque malefactor ibi fugisset non
aliquod malum pateretur. Propter hanc causam omnes uicini eius, qui male in sua terra
faciebant, fugiebant ad illud. Denique elegit centum senatores, per quorum consilia omnia
65 faceret, et propter illorum senectutem appellauit eos senatores, et quia habebant curam de
omnibus, appellauit eos patresⁱ. Mille etiam pugnatores elegit, quos a millenario numero
milites appellauit. Cumque ille et populus eius uxores non haberent, per fraudes rapuerunt
filias Sabinorum. Tunc ceperunt pugnare contra eos Sabini, Cecinenses, Antemnates,
Crustumii et Fidenates^j propter quod rapuerunt filias eorum, et hos omnes Romulus uicit cum
70 suo populo. Fecerunt tamen amicitias Romani cum Sabinis, quorum filias rapuerunt, in
tantum, ut rex Stacius cum Romulo de Sabinis regnaret, Sabini quoque et Romani efficerentur
unus populus. Illo namque tempore, ut firmaret Roma amicitiam cum Sabinis, nomine suo
uocabant filios suos et prenomina illis inponebant de Sabinis. Similiter faciebant Sabini
Romanis, et ex illo tempore exiit consuetudo, ut nullus Romanus esset absque prenomine.
75 Propter istam autem societatem habuit prenomen Romulus Quirinus, eo quod lingua Sabina
hasta longa Quiris nominatur, quam semper Romulus in manu portabat. Unde et Romani^k ab
hastis longis^l Quiriti appellati sunt. Postea Fabius^m dux Romuli per consilium Romuli Remum
occidit, fratrem eius, et tenuit solus Romulus ipsum regnum. Postquam regnauit annis triginta
nouem, abiit ad quendam paludem, quę Caprea dicitur, et nusquam comparuit. Post mortem
80 autem illius per unum annum rexerunt senatores regnum eius.

h Remus *ante* Romulus *expunctum est* – **i** patres *ex* pretores *correctum* (?) – **j** littera *a supra lineam addita est* –
k hastas quiritas *post* Romani *expunctum est* – **l** una littera *in rasura ante* longis – **m** Fabius *ex* Fauius
correctum

68 Cecinenses: *i. e.* Caeninenses – 71 Stacius: *i. e.* Tatius – 77 Quiriti: *i. e.* Quirites – 77 Romuli¹: *a: deest* –
77/78 Remum occidit: *a: occidit Remum* – 79 quendam: *i. e.* quandam

(I.3) Postea Numa Pompilius rex ordinatus est. Ipse legem Romanis dedit. Nam antea per consuetudinem pugnandi quasi latrones et barbari erant. Regnavit autem predictus /25v/ Numa Pompilius rex annis quadraginta et unum.

85 (I.4) Eo mortuo succes<s>it in regnum Tullius Ostilius. Hic primum purpura indutus est et gloria honoratus. Iste iterum pugnareⁿ cepit et Albanos uicit, qui erant longe a Roma miliaria duodecim. Vegetes et Fidentes similiter uicit, qui erant longe a Roma alia decem et octo miliaria alia sex. Romam ampliavit adiu<n>cto ibi Celio monte. Et cum regnasset per triginta et duos annos, fulmine percussus cum *toto* domo sua arsit. In his temporibus Bizantium ciuitas facta est a *Pausanio rege Sparthanorum*, quę postea Constantinopolim dicta est.

90 (I.5) *Eo mortuo* post illum Ancus, nepos eiusdem Nume Pompilii, suscepit imperium. Contra Latinos pugnavit, Auentinum et Ianiculum montes Rome adiunxit. Sexto decimo miliario ab urbe Roma condidit Osti ciuitatem supra mare. Regnavit annis uiginti tribus et mortuus est.

95 (I.6) Deinde Priscus Tarquinius suscepit imperium. Iste uero constituit, ut ducenti essent senatores. *Nam Romulus antea solummodo centum senatores constituit, ut supradictum est.* Circum in Roma edificauit, iocos Romanos ordinauit. Sabinos pugnando superauit, primus Romam intrauit cum triumpho, *id est cum uictoria*. Muros Rome fecit et cloacas, *que uulgo clauaca dicuntur*. Ipse cepit fabricare Capitolium. Regnavit annis triginta septem.

100 (I.7) Post istum regnavit Seruius Tullius. Iste quoque subiugauit Sabinos et adiunxit Rome tres montes, id est Quirinalem, Viniralem atque Esculina. Fossam circa muros fecit. Primus omnium ordinauit, ut census daretur, que causa adhuc incognita erat in mundo.

89: ...a *Pausanio rege Sparthanorum*...: Or. III.13.2 ...a Pausania rege Spartanorum...

n pugnare cepit *ex* pugnam recepit *correctum*

84 Tullius: *i. e.* Tullus – 86 Vegetes et Fidentes: *i. e.* Veientes et Fidenates – 88 toto: *i. e.* tota – 89 Constantinopolim: *i. e.* Constantinopolis – 92 Osti: *i. e.* Ostia – 100 Viniralem atque Esculina: *i. e.* Viminalem atque Esquilinum – Fossam: *S:* fossatum; *U:* fossatos – 101 daretur: *a:* tolleretur

(I.8) Isto mortuo Lucinius Tarquinius Superbus inuasit imperium. Iste primum excogitauit omnia genera tormentorum: catenas, exilium, carceres, ferrum in pedibus mittere^o. Gabios ciuitatem et Suessam et Pomeciam subiugauit. Postea, cum sederet ad expugnandam Ardeam
105 ciuitatem, que octauo decimo miliario fuit ab urbe Roma, regnum perdidit. Nam cum ipse Tarquinius super Ardeam ciuitatem cum exercitu sederet, mouit^p se inde filius eius et uenit Romam et adulterauit quandam feminam nomine Lucreciam, que erat uxor Collatini. Illa uero manifestauit marito et patri et amicis suis de adulterio, quod commisit cum ea filius T[r]arquinii, et *de nimio dolore* occidit se ante omnes. Pro ista causa cepit Brutus, pater eius,
110 concitare omnem populum contra Tarquinium et tulit imperium eius. Nam in ipso campo ubi sedebat super Ardeam, dimisit eum ipse exercitus et reuer/26r/si sunt Romam. Quando uenit ipse rex Tarquinius ad portam Rome, non dimiserunt intrare. Tenuit imperium triginta quinque annis et fugit cum uxore et filiis. Usque ad illud tempus, quo Tarquinium eiecerunt a se Romani, regnauerunt super eos reges per annos ducentos quadraginta.

(I.9) Post hec autem habuerunt consilium et pro uno rege ordinauerunt duos consules, ut si unus propter hoc fortior esse uoluisset, alter eum constringeret et non consentiret ei facere quod non esset rectum. Et placuit eis, ut non amplius quam unum annum regnarent consules, nisi plus regnarent, eleuarentur in superbiam. Proinde expleto anno regnabant alii, ut semper cognoscerent se esse similes de aliis ciuibus. Primum namque ordinauerunt consules Lucium
120 et Iunium Brutum, qui multum decertauerat, ut Tarquinius Superbus eieceretur de Roma. Simulque maritus Lucrecie, quia nomen habebat Tarquinius Collatinus, et ipsum eiecerunt de Roma. Placuerat enim omnibus, ut nullus iam in Roma esset, qui Tarquinius diceretur. Interea Tarquinius^q Superbus, qui eiectus fuerat de Roma, adunauit populum multum et cepit pugnare contra Romam, ut posset redire in regnum.

o *secunda littera t supra lineam addita est* – **p** *ex mouit correctum* – **q** *s.r. fere duarum litterarum inter litteras i et u propter chartam mutilatam*

102 Lucinius: *a*: Lucius – 104 Suessam et Pomeciam: *i. e.* Suessam Pometiam – 108 commisit: *a*: commiserat – 111 reuersi sunt: *a*: reuersus est – 119 de: *a*: *deest* – 119-122 *Primum...Roma*: PD: fuerunt igitur anno primo expulsis regibus consules Lucius Iunius Brutus, qui maxime egerat ut Tarquinius pelleretur, et Tarquinius Conlatinus maritus Lucretiae. sed Tarquinio Conlatino statim sublata est dignitas.

125 (I.10) In prima pugna Arruns, filius Tarquini, et Brutus consul occiderunt se ambo.
Romani tamen habuerunt uictoriam.

(I.11) Secundo quoque anno iterum cepit decertare Tarquinius, ut reciperetur in regnum, et pugnam fecit cum Romanis. Fuitque illi in adiutorium Prosenna rex de Tuscia, et prope fuit, ut Romam apprehenderet.

130 Tercio anno, cum uideret T[r]arquinius, quia non posset redire in regnum, eo quod et Porsenna rex de Tuscia faceret pacem cum Romanis, abiit in ciuitatem nomine Tusculum, que non longe est a Roma, et ibi fuit per quattuordecim *dies* et annos.

(I.12) Nono anno post reges eiectos de Roma congregauit gener Tarquini exercitum propter uindicandam iniuriam soceris sui^f. Creuit honor, qui dictatura nominabatur. Forcior honor erat
135 quam consolatus. In ipso anno factus est magister equitum, qui ministrabat dictatori.

(I.13) Sexto decimo anno postquam reges expulsi sunt, populi Romani dicebant, quod a senatu et consulibus premerentur, et pro ista causa iterum fecerunt tribunos, qui essent sicut iudices et defensores contra ipsum senatum.

(I.14) Sequenti uero anno gens Bulscorum contra Romanos pugnam parauit, sed /26v/ uicti
140 sunt a Romanis. Eciam unam ciuitatem optimam, quam habebant, perdiderunt, que dicebatur Coriolos.

(I.15) Postea uero Qui<n>tus Marcius dux Romanus, qui prius Bulscorum ciuitatem apprehenderat, a Romanis expulsus est de Urbe. Ille iratus perrexit ad Bulscos et petiuit ab eis adiutorium. Accepto uero adiutorio pugnauit cum Romanis et uicit eos. Denique Romani
145 miserunt ad eum missos, ut pacem facerent. Ille uero despexit eos. Deinde abiit mater nomine Bethuria et uxor Velumnia et rogauerunt eum, et sic pacem cum eis fecit. Iste fuit secundus post Tarquinium, qui contra patriam suam pugnauit.

r ex suis correctum

128 Prosenna: *i. e.* Porsenna – 130 et: *a: deest* – 134 soceris: *i. e.* socii – 135 consolatus: *i. e.* consulatus – 139/142 Bulscorum: *i. e.* Volscorum – 143 expulsus...Urbe: *a:* de Urbe expulsus est – 145-46 mater...Velumnia (*i. e.* Volumnia): *a:* mater eius Beturia (*U:* Bertulia) et uxor eius Velumnia (*U:* Velumina)

(I.16) Postea trecenti nobiles de gente, que dicebatur Fabia, promiserunt se ire soli et pugnare contra Vegetes, sed dum irent, omnes ibi mortui sunt, et tantum unus ex eis remansit, qui nuncium inde portaret.

(I.18) Anno trecentesimo primo cessauerunt regnare duo consules, et pro duobus consulibus ordinauerunt decem, ut ipsi haberent potestatem, et a numero decem decemuirii dicti sunt. Primo anno bene fecerunt, secundo anno quidam Appius Claudius ex eisdem decemuiris uirginem filiam cuiusdam Romani corrumpere uoluit, sed pater suus occidit eam, ne turpitudinem a decemuiro^s sustineret. Ingressus ad milites monuit eos, ut a decemuiris potestas tolleretur, quod factum est.

(I.19) Anno trecentesimo quinto decimo Fidenates^t contra Romanos bellum habuerunt. Erant his in adiutorium Vegentes. Quę ambe ciuitates tam uicinę sunt Rome, ut decem et octo miliaria prope sint. Victi sunt ab Ēmilio dictatore et Lucio Quintio Cincinnato, et Fidelis ciuitas capta est et euersa.

(I.20) Post uiginti autem annos Vegentes rebellauerunt se. Missus est contra eos Furius Camillus. Obsidens eos cepit ciuitatem ualde ditissimam de Italia. Postea cepit eo Fidiscos non minus de nobili ciuitate. Sed habuerunt Romani inuidiam contra eum, quasi non bene diuidisset ipsam predam. Pro hac causa dampnatus et ei^ectus est de ciuitate. Igitur Galli^u Senones *cum duce Brenno* pugnaverunt cum Romanis apud Allium fluuium et uicit eos. Deinde uenerunt et apprehenderunt Romam. Solummodo ipsum Capitolium non potuerant apprehendere. Illi uero, qui in eodem Capitolio inclusi erant, dederunt^v predictis Gallis^w mille libras auri et sic liberauerunt se. *Audiens hoc* Furius Camillus, qui de Roma per inuidiam eiectus fuerat, /27r/ secutus est eos et occidit ex eis multos et recollegit ab eis ipsum aurum et omnem predam, quam de Roma portabant, tulit ab eis.

^s decemuiro *ex* decimouiro *correctum* – ^t littera a *supra lineam addita est* – ^u Galli *in rasura* – ^v *s. r. fere duarum litterarum inter litteras u et n propter chartam mutilatam* – ^w Gallis *in rasura*

148 soli: *i. e. solos* – 149 Vegetes: *i. e. Veientes* – 156 quod: *a: et quod* – 158/161 Vegentes: *i. e. Veientes* – 159 Fidelis: *i. e. Fidenae* – 161 Missus: *S: missusque; U: et missus* – 162 Fidiscos: *i. e. Faliscos* – 163 non...ciuitate: *i. e. non minores quam nobilis ciuitas aut non minus nobilem ciuitatem* – 164 diuidisset: *i. e. diuisisset* – 165 Allium: *i. e. Alliam* – 166 potuerant: *a: potuerunt*

(II.1) Anno trecentesimo sexagesimo quinto tribuni militares a Romanis ordinati sunt, et sic iam cepit Romana causa crescere. Nam Camillus eo anno comprehendit ciuitatem Bulscorum, que per septuaginta annos pugauerat cum Romanis.

175 (II.2) Titus etiam Quincius Cincinnatus pugnavit cum Prenestinis ad flumen Alliam et uicit eos et octo ciuitates, que sub potestate illorum erant, adiunxit Romanis simulque et ipsam Prenestem ciuitatem Romanis adiunxit.

180 (II.3) Verum non multum regnauerunt ipsi tribuni. Nam per quattuor annos nulla potestas maior in Roma fuit. Presumpserunt tamen tribuni habere potestatem et permanserunt in ipso honore per tres annos. Iterum ordinauerunt consules, id est Lucius Genucius et Quintus Seruilius.

(II.4) His temporibus magna mortalitas afflixit Romanos per duos annos. Tercio autem anno triste signum Rome apparuit: in media^x namque urbe terra aperta est, et subito quasi inferna apparuerunt. Tunc interpretauerunt malefici, quod uiuum hominem peteret. Marcus Curcius iniecit se in ipsum incendium, et sic clausa est ipsa apertio terre^y.

185 (II.5) Iterum ueniens multitudo Gallorum quarto ab Urbe miliario consederunt ad flumen, qui dicitur Aniene. Missus est contra eos ad pugnandum Titus Quincius. Tunc unus de Gallis prouocauit quendam de senatoribus Romanorum, ut pugnaret cum eo. Cumque ambo decertarent, ipse Romanus occidit Gallum^z et tulit torquem aureum de collo eius et misit in collum suum. Ab illo ergo die ipse Romanus, et qui de eius genere nati sunt, Torquati
190 dicuntur. Non multo post Gaius Marcus pugnavit cum Tuscanis et uicit eos et octo milia captiuos exinde adduxit.

x media ex medio correctum – y cęli (?) ante terre in rasura – z Gallum in rasura

173 Bulscorum, *i. e.* Volscorum – 179-80 Lucius...Seruilius: *i. e.* Lucium Genucium et Quintum Seruilium – 181 Tercio: *a:* sequenti – 186 qui: *i. e.* quod – Aniene: *i. e.* Anien/Anio – 189 collum suum: *a:* collo suo – ergo: *a: deest* – 190 dicuntur: *a:* dicti sunt – Marcus: *i. e.* Marcius

(II.6) *Tercia autem uice iterum uenerunt Galli et maritima loca depredabant.* Romani uero *hoc audientes* petierunt adiutorium a Latinis, quos subiectos iam habebant, sed noluerunt eos adiuuare. Romani autem fecerunt nouos milites et mandauerunt Lucium Furium cum
195 sexaginta milibus armatis contra eosdem Gallos^a. Cumque ad pugnandum peruenissent, quidam Gallus prouocauit unum de Romanis, qui optimus esset, ut feriret cum eo. Cumque
exisset Marcus Valerius tribunus contra ipsum Gallum, coruus adueniens sedit in brachio
illius. Et cum cepissent pugnare, coruus /27v/ alis et unguibus percuciebat oculos Galli, ne
rectum posset uidere. Ita a tribuno Valerio ipse Gallus occisus est, et non solum uictoriam ex
200 eo habuit sed etiam et nomen. Nam ab illo die Corbius est dictus. *Hoc uidentes Galli fugierunt.* Romani eos sequentes multos ex eis occiderunt, et propter hoc itaque meritum
Valerius consul est factus. Tunc siquidem dilatata est nox et usque ad plurimam diei partem
extensa est. Tunc etiam petre de nubibus ceciderunt. Eodem tempore Magnus Alexander natus
est, *filius Philippi de Macedonia.*

205 (II.7) Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, ceperunt querere a Romanis, ut unus consul esset ex eis et unus de Romanis. Quod cum Romani facere noluisent, pugnatum est inter eos, et uicerunt eos Romani.

192 *Tercia...depredabant*: Or. III.6.4 Tertio autem in isdem diebus Galli se in praedam per maritima loca subiectosque campos ab Albanis montibus diffuderunt.

200-201 *Hoc... occiderunt*: Or. III.6.5 Occiso enim prouocatore Gallo, hostes territi sparsimque fugientes grauiter trucidati sunt.

a ex Gallas *correctum est*

198 cepissent: *a*: cepissent ambo – 200 Corbius: *i. e.* Coruinus – 201 fugierunt: *a*: fugerunt – 207 noluisent: *a*: nollent

(II.8) Iam Romani potentes esse ceperunt et in centesimo tricesimo miliario longe a Roma
contra Samnitas, qui medii sunt inter Picenum, Campaniam et Apuliam. Qui Samnites aurea
210 et argentea arma habebant et uarias uestes et ornatas. Denique priusquam cum Romanis
pugnarent predicti Samnites, pugnaverunt in Lucania cum Alexandro rege de Epyro, qui fuit
frater Olimpię, matris Alexandri Magni, et uenerunt in Italiam, ut pugnarent cum Romanis, et
occiderunt eundem Alexandrum. Romani igitur contra Samnitas pugnare ceperunt pro
Campanis et Sedicinis. Campanie namque terra omnium siquidem non Italię tantum sed prope
215 in toto orbe terrarum preciosissima est. Nam de terra Campanie sunt nobiles portus, id est
Gaieta, Misenus et calidas fontes Baias, nec non et duo lacus, id est Lucrinus et Auernus et
montes ubi optime uites sunt, Scaurus, Falernus Massicus et pre cunctis^b precio<si>ssimus
Vesuuius, urbes ad mare Formię, Cumeę, Puteolis, Erculanium, Compeia et ipsa caput urbium
Capua nominata quondam inter tres maxima Romam Cartaginemque. Pro hac urbe et pro his
220 regionibus populus Romanus cum Samnitis pugnavit. Missus est contra^c illos ad pugnandum
Lucius Poperius Cursor. Ille autem posuit super exercitum Fabium magistrum equitum et
precepit ei, ut sine ipso non pugnaret, sed ubi cognouit, quod bene pugnare posset, pugnavit et
uiginti milia Samnitum occidit.

223: *...uiginti milia Samnitum occidit*: Or. III.15.2 Nam cum superiore bello uiginti milia Samnitum Fabio magistro equitum pugnam conserente cecidissent...

b *ex cunctas correctum – c s. r. fere duarum litterarum inter n et t propter chartam mutilatam*

209 Samnitas: *a*: Samnites *et sic semper* – Apuliam: *S*: Apuliam pugnaverunt – 212 uenerunt (sc. Alexander et Epirotes) – 214 Sedicinis: *i. e.* Sidicinis – 216 Misenus: *i. e.* Misenum – calidas... Baias: *i. e.* calidae... Baiae – 217 Scaurus: *i. e.* Gaurus; PD: Caurus – 218 Puteolis: *i. e.* Puteoli – Compeia: *i. e.* Pompeii; PD Pompeia – 221 Poperius: *i. e.* Papirius

(II.9) Postea Samnites^d congregati uenerunt in Caudinas furculas ibique cum Romanis
225 pugnauerunt^e /28r/ et uicerunt. Concluseruntque^f namque illos in locis districtis. Tunc Poncius
dux misit interrogando Herennium, patrem suum, si occideret clausos an parceret eis. Elegit,
ut uiuos ad turpitudinem reseruaret. Itaque Samnites uictores effecti populum Romanum,
quem turpiter comprehenderant, exspoliauerunt uestimentis et armis, et singulos pannos uiles
230 dimittentes illis propter membra cooperienda miseruntque illos sub iugo. Sexcentos ex eis
tenuerunt obsides, alios dimiserunt sub tali seruitute pacis. Sed si Romani sic obseruassent
pacem Samnitibus, sicut illi uolunt pacem sibi obseruare subiectis suis, hodie Romani aut non
essent aut, Samnio domina<n>te, seruirent. Expleto anno pax, quę cum Samnitibus facta
fuerat, rupta est, et directus est contra Samnitas Lucius Papirius consul, qui in tantum erat
nominatissimus apud Romanos, ut, cum diceretur, quod Alexander in Italiam transire deberet,
235 ipsum elegerunt, qui Alexandri impetum sustineret. Commissa pugna *ex utraque parte*
moriebantur. Tamen fortiter pugnarunt Romani et septem milia de Samnitibus *cum ipso duce*
comprehenderunt et sub iugo miserunt. Eo tempore Appius Claudius aquam Claudiam Rome
introduxit et uiam Appiam strauit.

235-6 *ex utraque parte moriebantur*: Or. III.15.8 bellum quod...magnas strages utriusque populi dedit.
236 *cum ipso duce*: Or. III.15.9 ...uictis Samnitibus et capto duci eorum iugum reposuerunt.

d ex Samnitas *correctum est* – **e** litterae nt *in rasura* – **f** que *in rasura*

230 alios dimiserunt sub tali seruitute pacis: PD consules remiserunt sub tali tamen condicione pacis qualis
facienda Samnitibus placuit – 231 obseruare subiectis suis: S: obseruari a subiectis suis

240 Samnites reparato bello uicerunt Fabium^g Maximum, *qui male aduersus Samnitas pugnauit. Nam perduto exercitu fugit in urbe. Itaque senatores statuerunt, ut remouerent eum a consulatu. Pater uero eius rogabat pro filio suo, ut non talem ignominiam pateretur, et promisit se ire cum filio suo ad pugnandum contra Samnitas. Quod et factum est. Commissa pugna cum subito uidisset filium consulem conclusum ab inimicis, iecit^h se in medium pius senex et cepit pugnare. Videntes hoc Romani fortiter pugnare ceperunt et uiginti milia*
245 *Samnitum occiderunt et quattuor milia cum rege suo comprehenderunt. Sicque finita est pugna, quam per quadraginta et octo annos habuerunt inter se Samnite et Romani, et ita euerterunt ipsam ciuitatem Romani, ut requiratur ubi fuisset Samnium, et inuenire non possit. Et nullus hostis fuit intra Italiam, qui tantum fatigaret Romanos quantum Samnite.*

(II.11) Eodem tempore Romani cum Tarenti<ni>s pugnare ceperunt propter iniuriam, quam
250 fecerunt missis Romanorum. Miserunt Tarenti<ni> ad Pyrrum regem de Epyro, ut ueniret et adiuuaret eos contra /28v/ Romanos. Statim Pyrrus uenit ad Italiam. Tunc primum Romani cum transmarinis pugnauerunt. Missus est contra Pyrrum Leuinus consul cumque exploratores Pyrrici comprehendisset, precepit eos portare per castra et ostendere illis quid populus Romanus faceret, et sic eos dimisit, ut nunciarent illud Pyrrico. Commissa pugna, cum
255 iam fugeret Pyrrus, per adiutorium elefantorum uicit, quos incognitos habebant Romani. Facta est nox, et Leuinus consul per noctem fugit. Pyrrus de Romanis mille octingentos comprehendit et eos summo honore tractauit et occisos sepeliuit. Nam cum uideret eos Pyrrus iacere mortuos, eleuauit manus ad celum et dixit: “Tocius orbis dominus esse potueram, si tales milites habuissem.”

239-45 *qui male aduersus... ..cum rege suo comprehenderunt*: Or. III.22.6-10 ...Fabius Gurges consul male aduersum Samnitas pugnauit. Namque amisso exercitu uictus in Urbem refugit. Itaque cum senatus de summouendo eo deliberaret, pater eius Fabius Maximus ignominiam filii deprecatus legatum se filio iturum ultro obtulit, si illi depellendae ignominiae et gerendi iterum belli facultas daretur. Qua impetrata proelioque conserto cum subito pugnantem filium consulem insistente Pontio Samnitarum duce et infestis hostium telis conclusum uideret, in medium se agmen pius senex equo uectus ingressit. Quo facto commoti Romani tota ibi incubuere acie, donec ipsum Pontium ducem deleto hostili exercitu uictum oppressumque ceperunt. Caesa sunt in eo proelio Samnitium XX milia, capta autem III milia cum rege suo;

g Fabium *ex* Fauium *correctum* – **h** iecit *ex* eiecit *correctum*

247 inuenire: *S*: inueniri – 253 portare: *S*: portari – ostendere: *S*: ostendi

260 (II.12) Post coniunxerunt se ad Pyrrum Samnites, Lucani, Brizii et cum illis omnibus abiit
Romam et iuit dissipando omnia ad gladium et ad ignem. Campaniam depredauit atque usque
ad Prenestam uenit octauo decimo miliario prope Romam. Mox missus est contra eum consul
cum exercitu, qui eum terruit, et ille uenit in Campaniam. Direxerunt Romani ad eum missos,
ut emerent captiuos. Honorificę namque ab eo suscepti sunt missi, et captiuos sine precio
265 reddidit. Cumque uidisset unumⁱ de eisdem missis nomine Fabricium et uidisset eum
pauperem, admirari cepit paupertatem eius et dixit: “Medietatem^j tibi de regno meo dabo, si
ad me ueneris.” Fabricius autem despexit Pyrrum in talibus dictis. Interea misit Pyrrus
Cineam missum suum Romam, ut pacem cum Romanis faceret tali ordine, ut partem^k Italie,
quam iam pugnando sibi subiugauerat, teneret. Cineas ingressus Romam omnes onoratos,
270 quos in ipso publico conuentu inuenit, propriis nominibus salutauit.

(II.13) Pax tamen, quam Pyrrus querebat, non placuit Romanis, et mandauerunt ei: “Nisi
de Italia exieris, pacem nobiscum habere non poteris.” Tunc statuerunt Romani, ut omnes
captiui, quos Pyrrus reddiderat, sine honore essent, eo quod armati apprehensi fuerunt, nec
ante eis honor est datus, quam spolia inimicorum pugnando tollerent et sic Romam portarent.
275 Itaque missus Pyrri reuersus est ad eum. Interrogauit eum Pyrrus dicens, qualem Romam
inuenisset. Ille respondit: “Vidi terram de regibus et tales illic sunt omnes, qualis unus Pyrrus
apud Epyrum et reliquam Greciam computaris.”

Missi sunt contra Pyrrum ad pugnandum Publius Sulpicius et Decius consules. Commissa
pugna Pyrrus plagatus est, de /29r/ elephantis mortui sunt, uiginti milia mortui homines ex
280 parte illius, de Romanis ceciderunt quinque milia. Pyrrus Tarentum fugatus est.

i ex unus correctum est – **j** secunda littera e supra lineam addita est – **k** ex patrem correctum est

262 Prenestam: *i. e.* Praeneste – 279 de elephantis: *numerus deest*

(II.14) Expleto uno anno missus est contra Pyrrum Fabricius ille, qui prius ad eum inter alios missos directus fuerat, cui et dixerat Pyrrus, ut si ad eum iret et eius fieret, quartam partem regni sui ei daret. Cumque uicina castra Fabricius et Pyrrus haberent, medicus Pyrru uenit nocte ad Fabricium et dixit ei: “Quid mihi dare promittis, si occidero Pyrrum cum ueneno?” Fabricius uero fecit ligari eundem medicum et sic direxit eum domino suo mandauitque Pyrro dicendo qualia medicus eius contra eum facere cogitasset. Tunc admiratus rex dixit: “Ille est Fabricius, qui sicut sol non potest recedere a cursu¹ suo, sic nec ille a bonitate sua.” Tunc rex abiit *ad Siciliam accipere regnum Siracusanum. Interea reuersus de Sicilia*, occurrit ei Curius consul, pugnavit cum eo et exercitum eius occidit, ipsumque Pyrrum Tarentum fugauit. Castra eius apprehendit. Predictus Curius in consulatu triumphauit et primum in Romam elefantos quattuor^m portauit. *Pyrrus quinto decimo anno, quo in Italiam uenerat*, uictus fugit et in Grecia *apud Argos, nobilissima ciuitate, petra percussus mortuus est*. Post hæc uero Tarentini audita morte Pyrru noua iterum arma aduersus Romanos sollicitant et ad Africam missos dirigunt petentes auxilium contra Romanos. Venientes Cartaginenses in adiutorium Tarentinis pugnauerunt cum Romanis et uicti sunt ab eisdem Romanis. Et quamuis non iudicati essent Cartaginenses a Romanis sicut hostes, *id est inimici*, tamen senserunt, quia possent eos superare Romani.

(II.15) Anno quadringentesimo <sexagesimo primo> direxit Ptolomeus, rex deⁿ Alexandria, missos suos Romam, ut amicitiam cum Romanis firmarent. Romani uero amicitiam, quam petierat, firmauerunt cum eo.

288: ...*ad Siciliam...Siracusanum*: Or. IV.1.23 ...ad Siciliae arcessitus imperium Syracusas concessit.

291-92: *Pyrrus quinto...uenerat*: Or. IV.2.7 Pyrrhus quinto demum anno, quam uenerat...

292-3: ...*apud Argos...mortuus est*: Or. IV.2.7 ...apud Argos Achaiae florentissimam urbem, Spartani regni auiditate seductus, saxo ictus occubuit.

I litterae su propter chartam obsoletam vix legi possunt – m ex quottuor correctum – n ex a correctum

292 nobilissima ciuitate: *i. e.* nobilissimam ciuitatem

(II.16) Post hæc Picentes, *quæ gens infra Italiam erat*, cum Romanis pugnaverunt, et uicerunt Romani. Fuerunt ibi consules tres: Publius, Simphronius, Appius Claudius, qui hanc uictoriam habuerunt. A Romanis facte sunt ciuitates Ariminus in Gallia, Beneuentus in Samnio. Crotona ciuitas a Romanis tunc capta est. Et in eo tempore de multis locis et de
305 fontibus sanguis exiit, et pluuia in similitudinem lactis de nubibus descendit.

(II.17) Marcus /29v/ Lucius et Iulius consules in Apulia cum Salentinis pugnaverunt et uicerunt eos et sic apprehenderunt ciuitatem Brindisim.

(II.18) Anno quadingentesimo septuagesimo septimo cum iam Roma magnum nomen haberet et pugna adhuc extra Italiam non fuisset facta, et, ut cognosceretur quantus populus in
310 Roma fuisset, perquisitum est et inuenti sunt in ipsa ciuitate pugnatore ducenti nonaginta duo milia trecenti triginta quattuor, quamuis numquam cessantes pugne postquam Roma facta fuit. Deinde primum Appius Claudius et Fuluius consules in Sicilia cum Africanis pugnaverunt et uicerunt eos.

(II.19) In altero anno Valerius Marcus et Cotta consules Romani in Sicilia quinquaginta
315 ciuitates subiugauerunt.

Tercio anno Hieronem regem Siculorum uicerunt, qui dedit eis argenti^o ducenta talenta et fecit pacem cum eis. Afri in Sicilia uicti sunt, et de istis secunda uice Romani uictoriam habuerunt.

(II.20) Iterum quinto anno pugnaverunt Romani cum Africanis in mari ubi fuit Gaius
320 Duillus et Gneus^p [et] Cornelius cum ipsis nauibus. Cornelius autem consul per fraudem apprehensus est. Duillus uero cepit pugnare cum ipso duce Cartaginis et uicit eum. Triginta naues eius apprehendit, quattuordecim de ipsis nauibus in mare submersit, septem milia homines ibi apprehendit, triginta milia occidit et nulla uictoria talis fuit Romanis, eo quod et in terra et in mari uicerunt.

o una littera ante argenti in rasura – p s. r. unius litterae inter g et n propter chartam obsoletam

302 fuerunt ibi...Claudius: sic! Publius Simphronius (i. e. Sempronius) legendum erat. Consules semper duo sunt – 303 Beneuentus: i. e. Beneuentum – 305 similitudinem: a: similitudine – 306 Marcus Lucius et Iulius: i. e. Marcus Atilius Regulus et Lucius Iulius Libo – 307 Brindisim: i. e. Brundisium – 311 cessantes: a: cessassent – 314 Cotta: i. e. Otacilius (Crassus) – 323 homines: a: hominum

325 Gaio Aquilio Floro Lucio Scipione consulibus Scipio consul perrexit in Corsicam et Sardiniam et predauit eas et multos captiuos inde adduxit.

(II.21) Deinde Mallius et Atilius Regulus perrexerunt in Africam, ut pugnarent contra Amilcarem regem de Cartagine. Primum itaque pugnauerunt in mari et uicerunt predicti consules Amilcarem. Et perdidit ibi ipse Amilcar sexaginta quattuor naues et sic fugiit.
330 Romani uero perdididerunt uiginti duas naues. Quando^d autem primum Romani in Affricam uenerunt, apprehenderunt Clipeam ciuitatem Africę et eam subiugauerunt, *ut semper censum Romanis persolueret*. Consules autem Mallius et Atilius Regulus perrexerunt ad Cartaginem et multa castella ibi depredauerunt et Mallius cum uictoria Romam rediit. Viginti septem milia captiuos secum adduxit. Atilius uero Regulus in Africa reman/30r/sit. Hic contra
335 Africanos ad pugnandum iuit ibique pugnavit cum tribus regibus de Cartagine et uicit eos. Nam et in ipsa pugna decem et octo milia homines occidit, quinque milia apprehendit cum decem et octo elephantis. Septuaginta quattuor ciuitates sibi subiugauit. Postea enim Atilius Regulus ad Bagradum fluium Africę serpentem occidit, cuius magnitudo ammirabilis fuit, et corium illius ad Romam mandauit propter miraculum, quia centum uiginti pedum erat
340 longitudo eius. Postquam uicit Atilius Regulus Cartaginenses, rogauerunt eum, ut pacem cum eo facerent. Quam cum Regulus noluisset dare, nisi essent sub dura seruitute, Cartaginenses^f adiutorium a Grecis petierunt, *ut contra Regulum pugnarent*. Cum autem Cartaginenses cum Regulo pugnarent, in ipsa pugna apprehensus est Regulus cum quingentis de suo exercitu, et triginta milia de suis ibi occisi sunt, et de omni suo exercitu duo tantum fugere potuerunt.
345 Ipsum autem Regulum in catenam miserunt.

q littera q in rasura – **r** s. r. unius litterae propter chartam mutilatam inter e et n

327 Mallius: *i. e.* Lucius Manlius Vulso – 331 uenerunt: *a:* peruenerunt – 331-2 censum Romanis: *a:* Romanis censum – 336 homines: *a:* hominum – 338 Bagradum: *i. e.* Bagrada

(II.22) Marcus Emilius Paulus Seruilius Fuluius nobiliores consules Romani ambo ad Africam perrexerunt et cum pugnans pugnassent cum Africanis in nauibus, centum et quattuor naues de Africanis in mare demersę sunt, et triginta naues cum suis pugnatoribus apprehenderunt et quindecim milia ex eis apprehenderunt^s et multos ex illis occiderunt et de
350 preda, quam acceperunt, suos milites diuites fecerunt. Et eo tempore capta Africa fuisset, si non tantam famem exercitus haberet, ut amplius ibi stare non posset. Consules itaque cum uictoria in nauibus redeuntes iuxta Siciliam tantam tempestatem habuerunt, ut quadringentas sexaginta naues *cum pugnatoribus* ibi perdiderunt, et octoginta tantum liberauerunt, quia tanta tempestas maris nullo tempore uisa est. Romani uero statim ducentas naues iterum fecerunt,
355 ut contra suos inimicos pugnare semper potuissent. Hoc tempore Romani nummos argenteos figurauerunt. *Nummus itaque est decima pars denarii.*

(II.23) Gneus Seruius^t Cipio Gaius Simphronius Blessus consules cum ducentis sexaginta nauibus ad Africam perrexerunt ibique aliquantas ciuitates ceperunt et predam magnam secum adducentes naufragium magnum in mari passi sunt. Itaque cum multa damna iam in mari
360 haberent Romani propter pugnam, quam in nauibus faciebant, habuerunt in/30v/ter se consilium, ut iam amplius non pugnarent sed haberent sexaginta naues propter defensionem Italię.

(II.24) Interea^u Metellus in Siciliam abiit cum nauibus^v et pugnavit cum rege Africanorum, qui ueniebat contra eum cum triginta elephantis, et uicit eum predictus Metellus et apprehendit
365 in ipsa pugna uiginti sex elephantos et uiginti milia homines ibi occidit et cum gloria uictor Romam reuersus est. Postea uero Cartaginenses dimiserunt Regulum, quem prius apprehenderant, ut rediret ad Romam et daret consilium Romanis, ut pacem cum Cartaginensibus Romani facerent.

^s et quindecim milia ex eis apprehenderunt *in margine additum est* – ^t ex Seruilius *correctum* – ^u ex item *correctum* – ^v cum nauibus *in margine additum est*

346 Seruilius: *a*: Seruius – nobiliores: *i. e.* Nobilior – 347 perrexerunt: *a*: perrexerunt cum trecentis nauibus – 348 demersę sunt: *a*: demerserunt – 355 semper: *a*: *deest* – 357 Cipio: *i. e.* Caepio – Blessus: *i. e.* Blaesus – 365 homines: *a*: hominum – 367 ad: *a*: *deest* – 368 Romani: *a*: *deest*

(II.25) Sed predictus Regulus cum Romam uenisset, non egit sicut Romanus sed dicebat:
370 “Ab illo etenim die, ex quo in potestate Cartaginensium fui, Romanus nolo nominari.” Itaque
neque ad uxorem pergere uoluit sed tantummodo dixit ad Romanos, ut pacem cum Africanis
nequaquam facerent, quia sic illos afflictos et superatos esse nunciabat, ut, si cum illis pacem
non facerent, cicius eos sibi subiugare potuissent. Igitur Regulus Cartaginem rediit sed, *cum*
375 *Cartaginenses pacem a Romanis non optinuissent*, palpebras Reguli inciderunt. Sed, cum ille
dormire non potuisset, cum nimio cruciatu uitam amisit^w.

(II.26) Deinde Claudius consul contra Africam abiit cum Romano exercitu sed a
Cartaginensibus in tantum uictus est, ut ex ducentis et quindecim nauibus cum triginta tantum
fugere potuisset.

(II.27) Anno uicesimo tercio cum pugnassent Romani cum Africanis, et postea Luctacius
380 Catulus contra Africanos ad pugnandum perrexit cum trecentis nauibus, sed Africani contra
ipsum preparauerunt quadringentas naues, at cum inter se preliare cepissent, uicti sunt
Africani, et numquam in mari tam maxima pugna facta est, et Luctacius Catulus in eadem
pugna plagatus est. Pugnantes uero fortiter Romani apprehenderunt septuaginta tres naues
Africanorum et uiginti quinque in mare submerserunt^x. Tredecim milia hominum occiderunt
385 et multum aurum et argentum de preda acceperunt. A parte Romanorum submerse sunt in
mari duodecim naues. Tunc Cartaginenses a Romanis pacem petierunt. Romani uero fecerunt
cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos
darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. *Talentum autem*
habet libras quinquaginta.

^w ex admisit correctum est – x s. r. duarum litterarum inter r et s propter chartam mutilatam

376 Claudius: i. e. Claudius Pulcher

390 (III.1) Postquam finierunt Romani pugnam cum Africanis, quam per uiginti duos annos
inter se habuerunt, et Romanorum gloria ubique iam diuulgata esset, miserunt ad
Ptolomeum, regem Egypti, adiutorium ei promittentes, quia rex Sirie Antiochus contra
eundem Ptolomeum bellum commouerat. Ille gratias Romanis egit sed adiutorium ab eis
accipere noluit, quia iam pugnauerat cum predicto rege Antiocho. Eodem tempore
395 potentissimus rex Sicilie nomine Gero Romam uenit ad uidendos iocos Romanorum.

(III.2) Quando autem Gero Romam intrauit, Romani contra Ligures intra Italiam ad
pugnandum miserunt. Nam primum Lucius Cornelius et Lentulus Fuluius consules trans
Padum populum Romanum portauerunt et pugnauerunt cum eis de Liguribus et Subribus et
occiderunt de eis uiginti tria milia hominum et quinque milia apprehenderunt et cum uictoria
400 Romam redierunt. Sequenti anno uersus esse uidebatur fluuius Piceus in sanguinem, et in
Tuscia celum ardere uidebatur, et in Arimino tres lune in celo apparuerunt. Interea
Cartaginenses contra Romanos bellum parare uolebant. Insuper et mouebant Sardienses, ut
se Romanis rebellarent, qui erant sub condicione Romanorum, pro eo quod pacem cum illis
habebant. Tamen miserunt Cartaginenses ad Romanos, *quia hoc, quod cogitauerant, explere*
405 *non poterant*, et pacem ab eis obtinuerunt.

(III.3) Deinde^y Titus^y Mallius^y [et] Torquatus Gaius [et] Atilius Vulgus consules
pugnauerunt cum Sardis et uicerunt eos. Post hec facta est pax omnibus locis, et Romani a
pugna illo tempore cessauerunt. Nam ex quo Roma facta est, numquam sic in pace Romani
fuerunt excepto tempore Numę Pompilii.

^y Deinde Titus Mallius *in rasura*; Decius Maius *forte scribendum erat*

390 duos: *a: deest* – 395/96 Gero: *i. e. Hiero* – 397 Lucius Cornelius et Lentulus Fuluius: *i. e. Lucius Cornelius
Lentulus et Fuluius (Flaccus)* – 398 Subribus: *i. e. Insubribus* – 399 de: *a: ex* – 406 Titus Mallius et Torquatus
Gaius et Atilius Vulgus: *i. e. Titus Manlius Torquatus et Gaius Atilius Bulbus*

410 (III.5) Interea iurauerunt inter se Galli et Ariobistones, ut contra Romanos pugnarent, et
non sua baltea prius discinxissent quam Capitolium Romę incenderent, sed contra eos
perrexit Emilius consul cum Romano exercitu et pugnavit cum eis atque superavit eos et tulit
baltea et torques illorum et optulit Ioui deo suo pro gloria uictorię, eo quod Maro, dux
eorundem Gallorum, uotum uouerat, ut de Romanis torquem auream deo suo Marti offerret.
415 Nam supradictus Emilius consul multos de Gallis apprehendit et secum Romam adduxit et in
Capitolio, quod incendere promiserat, suorum baltea ibi discinxit, et per multos annos Galli
cum Romanis non pugnaverunt. Gallorum siquidem sunt animi feroces, et corpora forciora
quam alii homines habent. Sed hoc comprobatum est, quod uirtus eorum sicut in primo
impetu forcior est aliis hominibus, ita postea minor est uirtus eorum quam uirtus feminarum.
420 Homines autem, qui in frigido loco nutriti sunt, habent aliquid simile cum nubibus, et mox
dum calor eos /31v/ tetigerit, sudare incipiunt et neque calorem solis durare possunt.

(III.6) Cum autem pugnarent Galli cum Romanis, apprehenderunt Marcellum Romanum
consulem. Ut uidit autem predictus Marcellus se esse in potestate Gallorum, interrupit in
medios hostes cum magna audacia et occidit regem Gallorum nomine Rodomarum et unde
425 numquam sperabat fugere, inde cum uictoria iuit. Postea cum collega suo magnam predam de
Gallis fecit. Deinde Mediolanum expugnauit et maximam predam inde Rome adduxit. Etiam
spolia illius regis, quem occiderat, quando Romam intrauit, in collo suo pro gloria uictorię
portabat.

(III.7) Eodem anno per Hannibalem exortum est bellum Africanorum contra Romanos.
430 Nam idem Hannibal cum esset nouem annorum iurauerat patri suo, ut, quando primum
pugnare potuisset, statim aduersus Romanos bellum ageret. Hannibal ergo cum esset uiginti
annorum, cepit obpugnare Saguntam ciuitatem Hispanię, quę erat amica Romanis. *Audientes
hoc* Romani mandauerunt ad Cartaginem, ut Cartaginenses dicendo mitterent ad Hannibalem,
ut non pugnaret contra amicos et socios Romanorum. Sed dura responsa a Cartaginensibus
435 data sunt. Interea Hannibal apprehendit Saguntinos propter famem. Nam et antea tale signum
in eadem ciuitate factum est: cum esset mulier pregnans et uenisset ad partum, subito puer,
qui iam medius foris erat, regressus est iterum in uterum matris suę. Hoc autem significauit
captiuitatem ipsius ciuitatis.

410 Ariobistones: *i. e.* Ariouistus – 413 Maro: *i. e.* Brittomarus – 416 promiserat: *a:* promiserant – ibi: *a:* *deest* –
420 nubibus: PD niuibus – 424 Rodomarum: *i. e.* Viridomarum; PD: Vitrodomarum – 425 iuit: *a:* exiuit – 426
Rome: *a:* Romam – 428 portabat: *a:* portauit – 432 Saguntam: *i. e.* Saguntum

(III.8) Tunc Publius Scipio cum exercitu ad Hyspaniam iuit. Tyberius Simphronius contra
440 Cartaginenses in Siciliam ad pugnandum perrexit. Hannibal enim reliquit fratrem suum
Astrubalem^z in Hyspania et uenit ad Pireneos montes *ubi erat durissima gens Gallorum et in
eosdem montes cum ferro et igne petras^a scidit et uias ante homines ibidem fecit*. Dicitur enim
quando Hannibal ad Italiam uenit, quia adduxit secum octoginta milia pedestres et decem
milia caballicantes, triginta elefantos ideoque multi Galli et Ligures se Hannibali adiunxerunt.
445 Postquam autem cognouit Simphronius Graccus, quia uenisset Hannibal ad Italiam, uenit cum
exercitu ad Ariminum.

(III.9) Sed prius Publius Cornelius Scipio apud Ticinum fluuium Hannibali occurrit.
Commissoque cum eo prelio superatus est /32r/ ab Hannibale, et de suis multi mortui sunt et
multi fugierunt, et ipse predictus Simphronius per Scipionem filium suum liberatus est et
450 quamuis plagatus in castra rediit. Deinde isdem Simphronius pugnavit cum iam dicto
Hannibale iterumque Romani superati sunt. Postea reparauit superius dictus Simphronius
pugnam contra Hannibalem ad Triuiam fluuium iterumque uictus est et dimisso exercitu solus
fugit. In ea tamen pugna ipse Hannibal plagatus est. Tunc se Hannibali multi de Italia
subdiderunt. Quia Hannibal postea, cum in Etruriam primo hibernali tempore transiret, in
455 summo Appennino magnam angustiam habuit, nam ibi per duos dies propter niuis
multitudinem stetit et ibi multa iumenta et multos elefantos perdidit atque homines plurimos
propter frigus. Inter haec crudelia signa in celo apparuerunt, unde Romani conturbati sunt.
Nam et rota solis quasi minor apparuit, et apud Arpos similitudo manus hominis in celo
apparuit, et sol cum luna pugnare uisus est. Apud Capenas *per diem* in celo duae lunae ortae sunt.

441-42: *ubi erat...ibidem fecit*: Or. IV.14.3-4 ...Pyrenaeos montes transgressus inter ferocissimas Gallorum gentes ferro uiam aperuit et nono demum die a Pyrenaeo ad Alpes peruenit; ubi dum montanos Gallos, repellere ab ascensu obnitentes, bello superat atque inuias rupes igni ferroque rescindit, quadriduum commoratus quinto demum die cum maximo labore ad plana peruenit.

459/61: *per diem/metentibus*: Or. IV.15.1 ...apud Capenas interdiu duas lunas ortas, in Sardinia sanguine duo scuta sudasse, Faliscis caelum scindi uelut magno hiatu uisum, apud Antium metentibus cruentas spicas in corbem decidisse.

z ex Asdruaalem correctum est – **a** littera a supra lineam addita est

449 predictus Simphronius: *i. e.* Publius Cornelius Scipio

460 In Sardinia duo scuta sanguinem sudauerunt, et apud Faliscos cælum apertum apparuit, et apud
Ancium sanguinolente picæ in cofinum *metentibus* uisæ sunt. Igitur Hannibal uenit ad
Tusciam, ut pugnaret contra Flaminium consulem. *Cum autem inter se pugnarent*, mortuus
est ipse Flaminius consul et Romani uiginti quinque milia. Ceteri fugierunt. Interea missus est
465 iterum aduersus Hannibalem Fabius Maximus et cum uenisset isdem Fabius^b Maximus, cepit
tardare pugnam *per multos dies*. Cum autem pergeret iam dictus Fabius^b Maximus per
summitatem montis, [et] Hannibal ad suos dixit: “Videtis nubes, que per montem modo
pergunt? Quandoque ad nos descendunt in campo.” Quod et factum est. Inuenta uero
occasione Fabius^b Maximus descendit super Hannibalem et uicit eum.

(III.10) Deinde Terentius et Barro ambo consules perrexerunt ad Cannum Apuliæ ciuitatem,
470 ut pugnarent contra Hannibalem. Tunc pugnare inter se ceperunt. Superati sunt predicti
consules ab Hannibale. Cum autem ordinaret Hannibal campum, cogitauit in tali parte
ordinare suum exercitum, ut uentus maximus, qui eadem hora puluerem^c a terra mouebat,
esset a dorso suorum populorum et in faciem daret Romanorum. Pro hac itaque causa
pugnando uicit. In ea uidelicet pugna mortui sunt tria milia de Africanis, et magna pars de
475 exercitu Hannibalis uulnerata est. In nullo /32v/ tamen Africano bello sic grauiter Romani
superati sunt. Mortuus est ibi Æmilius Paulus consul. Nam cum esset plagatus et sederet super
unam petram, adduxit ad eum unus Romanus nomine Lentulus unum caballum, ut fugeret. Ille
uero noluit sed sedit super eandem petram donec uenirent Affricani et occiderent eum. De
consularibus autem et de pretoriis mortui sunt ibi uiginti, de^d senatoribus enim mortui uel
480 apprehensi ibi sunt triginta, de nobilibus uiris trecenti mortui sunt, quadraginta milia de
militibus, centum milia de equitibus. Postea Varro consul cum quinquaginta equitibus
Venusium fugit. Et si Hannibal illo tempore Romam pergere uoluisset, sine dubio Romani ab
Hannibale capti fuissent. Interea predictus Varro consul Romam rediit, gratiasque ei egerunt
senatus et omnis populus Romanorum, eo quod rem publicam non desperaret, sed ab illo die
485 honoratus esse noluit. Romani uero quamuis multis uicibus uicti essent, pacem tamen
dedignauerunt habere cum Hannibale.

b ex *Faius correctum est* – **c** ex *pulueram correctum est* – **d** de *sato ante* de senatoribus *expunctum*

461 picæ: *i. e.* spice – 463 Romani: *a:* de Romanis – 469 Terentius et Barro: *i. e.* Lucius Æmilius Paulus et
Publius Terentius Varro – Cannum: *i. e.* Cannas – 481 centum milia: PD III milia et quingenti – 482 Venusium:
i. e. Venusiam

(III.11) Post hanc pugnam expletam multę ciuitates de Italia se subdiderunt Hannibali, quę antea fuerant subiectę Romanis. Tunc Hannibal mandauit Romanis dicendo, ut compararent homines, quos apprehensos habebat. Romani enim noluerunt eos emere dicentes: “Nolumus eos homines habere, quos armatos apprehendistis.” Hannibal enim *iratus* omnes occidere fecit cum uariis supplicibus et tres modios impleuit de anulis manuum eorum aureis, et sic transmisit ad Cartaginem. Deinde Simphronius Graccus et Marcellus Claudius dixerunt ad Romanos, ut omnes parati essent ad pugnandum contra Hannibalem. Interea abiit Marcellus Claudius in Yspaniam ubi erat Hastrubal^e, frater Hannibalis, et cum eo abierunt duo Scipiones, ut pugnarent contra eundem Hastrubalem^f fratrem Hannibalis. Qui propter hanc^g causam cum magno exercitu super Hispaniam sedebat, ut eam Affricanis subiugaret. *Itaque cum pugnarent inter se*, uicerunt Romani^h predictum Hastrubalemⁱ, et perdidit ibidem Hastrubal^j triginta quinque milia homines, et de suis capti sunt decem milia. Deinde Centenerius Penula pugnavit contra Hannibalem sed ipse cum octo milibus militum ab Hannibale occisus est.

(III.12) Anno quarto postquam Hannibal ad Italiam uenit, interfecit ibi Gneum Fuluium proconsulem et /33r/ undecim tribunos et decem et septem milia militum. Marcellus autem consul per tres dies pugnavit cum Hannibale in finibus Nolę. Primo die pugnaverunt inter se et nec Hannibal uicit Marcellum nec Marcellus Hannibalem. Secundo die iterum pugnaverunt et uicit Hannibal Marcellum consulem. Denique tercio die iterum pugnaverunt inter se et occidit Marcellus consul de exercitu Hannibalis octo milia homines, et ipse Hannibal cum aliis, qui remanserant, fugit in castra. Ipse autem Hannibal cepit multas ciuitates, quę erant subiecte Romano imperio, id est de Apulia et Calabria atque Briccia. Ipso ęciam tempore Philippus, rex Macedonie, misit missos suos ad eundem Hannibalem promittendo ei adiutorium contra Romanos in tali ordine, ut, si Hannibal uinceret Romanos, ipse ei contra Grecos adiutorium prestaret. Igitur apprehenderunt Romani ipsos missos Philippi et cognoscentes consilia, pro quibus missi fuerant, miserunt in Macedoniam Marcum Valerium, in Sardiniam Titum Mallium Torquatum proconsulem.

e ex Asdrual correctum est – **f** ex Asdrualem correctum est – **g** littera n supra lineam addita est – **h** litterae ni supra lineam additae sunt – **i** ex Asdrualem correctum est – **j** ex Asdrual correctum est

491 supplicibus: a: suppliciis – 499 Centenerius: i. e. Centenius – 506 homines: a: hominum – 512 Marcum Valerium: i. e. Marcum Valerium Laeuinum – 513 Mallium: i. e. Manlium

(III.13) Ita in uno tempore in istis quatuor locis pugnaverunt Romani: in Italia^k contra
515 Hannibalem, in Hispania^l contra Hastrubalem^m, fratrem Hannibalis, in Macedoniaⁿ contra
Philippum, in Sardinia^o contra Sardos et alium Hastrubalem^p Cartaginensem. Iste autem
Hastrubal^q uiuus fuit apprehensus a Tito Mallio proconsule cum mille quingentis hominibus
absque duodecim milia homines, qui illic mortui sunt, et sic Sardinia Romanis subiugata est.
Mallius uictor Hastrubalem^p cum aliis captiuis Romam deportauit. Interea Marcus Valerius
520 uicit Philippum in Macedonia. Scipio uicit Hastrubalem^p in Hispania.

(III.14) Decimo anno postquam uenerat Hannibal in Italiam, Gneus Fuluius et Fuluius
Sulpicius consules fuerunt. Hannibal uero mouit exercitum de Campania et cum magna
dissipatione perrexit per Sedecimum et Suessanum agrum uia Latina et sedit *tribus milibus*
longe ab Urbe ad fluuium Anienum. Equites uero eius usque ad portam ciuitatis peruenerunt.
525 Sed statim consules exierunt cum exercitu Romanorum et Hannibalem fugere fecerunt usque
ad Campaniam. Interea duo Scipiones, qui per multos annos uictores fuerant, ab Hastrubale^r,
fratre Hannibalis, non per uirtutem sed per fraudem occisi sunt. Illo enim tempore magna pars
Sicilię per Mar/33v/cellum consulem apprehensa est, quam antea Africani tenuerunt, et
nobilem ciuitatem Siracusanam apprehendit et cum magna preda Romam reuersus est.
530 Lauinus in Macedonia cum Philippo et multis Grecię populis et cum Attalo rege Asię
amiciciam fecit et sic in Siciliam profectus est. Deinde Annonem, principem Africanorum,
apud Agrigentum ciuitatem apprehendit et ipsam ciuitatem sibi subiugauit et quadraginta alias
ciuitates et uiginti sex expugnauit et predictum Annonem cum multis nobilissimis captiuis
Romam mandauit. Postea uero tota Sicilia per^s iam dictum Lauinum consulem Romę
535 subiugata est, et Macedonia ab eodem consule dissipata est, et cum magna gloria Romam
reuersus est. Interea Hannibal in Italia subito superuenit Gneum Fuluium consulem et
interfecit eum et nouem milia homines de exercitu eius.

523-24: *tribus...Anienum*: Or. IV.17.2 ...Hannibal de Campania mouit exercitum et cum ingenti clade omnium
per Sedecinum Suessanumque agrum uia Latina profectus ad Anienem fluuium tribus milibus ab Urbe
consedit...

k ex Italiam correctum est – **l** ex Hispaniam correctum est – **m** ex Asdruualem correctum est – **n** ex Macedoniam
correctum est – **o** ex Sardiniam correctum est – **p** ex Asdruualem correctum est – **q** ex Asdrual correctum est –
r ex Asdruale correctum est – **s** supra lineam additum est

517 Mallio: *i. e.* Manlio – 519 Mallius: *i. e.* Manlius – 521 Fuluius²: *i. e.* Publius, PD Puluio – 523 Sedecimum:
i. e. Sidicinum; PD Sedecinum – 530 Lauinus, *i. e.* Laeuinus – 532 Agrigentum: *i. e.* Agrigentum – 534
Lauinum: *i. e.* Laeuinum

(III.15) Deinde ad Hispaniam, ubi duo Scipiones mortui fuerant, nullus Romanus pergere cum exercitu uolebat, sed mittitur ibidem Publius Cornelius Scipio, filius Publii^t Scipionis, qui ibidem in Hispania bellum duxerat. Iste Publius Cornelius Scipio erat annorum uiginti quatuor et fere primus erat inter maiores et fortiores de sua etate. Iste enim dum senatus propter timorem deliberassent, ut dimitterent Hannibali Italiam, essetque tribunus militum, apprehendit et distrixit gladium suum et coram omnibus iurauit, ut ipse primus Italie defensor existeret, et uniuersos similiter iurare coegit et spem Romanorum quasi ab inferis reduxit. Iste apprehendit Cartaginem, ciuitatem in Hispania, in qua omne aurum et belli arma Africani habebant ibique apprehendit Magonem, fratrem Hannibalis, et multos alios uiros nobilissimos, qui fuerant obsides ibidem de Hispania, et omnes istos simul cum Magone fratre Hannibalis Romam mandauit et exinde magna leticia^u apud Romanos exorta est. Iam dictus uero Scipio reddidit obsides, *quos apprehenderat in Cartagine*, parentibus suis, *qui erant de Hispania. Cum autem sederet super Hispaniam*, apprehendit unam uirginem *de eadem ciuitate* et eam, ac si pater eius fuisset, integram seruabat, insuper dicendo mandauit parentibus eius, ut eam redimerent, etiam et uiro^v, qui eam desponsatam habebat^w, rogando direxit, ut ad eum ueniret et precium, quod a parentibus illius puellę acceperat, ei donare pro dotis nomine iussit. Pro hoc facto, quod fecerat Scipio, multi Hispanienses tam pro parentibus puelle quam pro parentibus /34r/ sponsi eius illi se subdiderunt. Post hec Hastrubalem^x, fratrem Hannibalis, predictus Scipio uicit et eum fugere fecit et predam maximam de Hispania secum Romam adduxit.

(III.16) Interea Publius Fauius Maximus Tarentum in Italia apprehendit, in qua Hannibal multas diuicias habebat, ibique occidit Cartal[e]onem, ducem eiusdem ciuitatis, et quindecim milia captiuos exinde uendidit et predam suis militibus distribuit. Tunc multe ciuitates Romanis se subdiderunt, quę Hannibali propter timorem subiugate fuerant. Sequenti uero anno Scipio cum fratre suo Lucio Scipione in Hispania septuaginta ciuitates pugnando Romano imperio subdidit. In Italia tamen Claudius Marcus consul cum pugnasset cum Hannibale, uictus est.

(III.17) Tercio anno postquam Scipio ad Hispaniam profectus fuerat ibique magnam

^t Philippi expunctum et Publii in margine additum est – ^u secunda littera i supra lineam addita est – ^v ex uirum correctum est – ^w ex habebant correctum est – ^x ex Asdrualem correctum est

541 senatus: PD senatores – 546-47 uiros nobilissimos: a: nobilissimos uiros – 559 ducem eiusdem ciuitatis: PD ducem Annibalis – 560 distribuit: a: dispertiuit

uictoriam habuit, et regem de Hispania cum magno prelio uicit et in amicitiam accepit et pacem cum eo habuit.

(III.18) Cum autem sperasset Hannibal, quod in Hispania contra Scipionem contendere posset, fratrem suum Hastrubalem^y cum exercitu eius ad Italiam uenire fecit. Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluuium Hastrubali^z occurrerunt et pugnando eum interfecerunt et quinquaginta milia de exercitu eius apprehenderunt, et quadringenti quatuor milia Romani inter eos inuenti sunt. *Cum hanc uictoriam haberent Romani, perrexerunt in partes Apulię, ubi erat Hannibal, et eo die, quo cum eo pugnare debebant, predicti consules caput predicti Hastrubalis^a ante castra illius iactare fecerunt.* Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis^a et cognouit perdicionem Africanorum, fugit in Briciam. *Nec habebat uoluntatem pugnandi nec sperabat se uincere Romanos.* Romani uero fortissimum animum habere ceperunt et mandauerunt in Hispaniam et fecerunt uenire Publium Cornelium Scipionem et cum magna gloria Romam intrauerunt.

(III.19) Deinde omnes ciuitates, quas Hannibal in Bricia tenuerat, Romanis se^b subdiderunt.

(III.20/21) Preterea predictus Scipio, qui multa iam bene in Hispania fecerat, consul est factus et in Africam missus, qui in tantum bonus fuit, ut diceretur etiam cum diis eum habere colloquium. Prius namque pugnavit cum Annone duce Africanorum et occidit populum eius. In secunda pugna undecim milia occidit et uiginti quattuor milia apprehendit, etiam et ipsa castra. Sifacen, regem de Numidia, qui se Africanis coniunxerat, apprehendit, simul et castra /34v/ eius. Predictum uero regem cum nobilissima et infinita preda Romam mandauit. Hoc audiens omnis Italia Hannibalem dereliquit^c. Et ita liberata est ab eius potestate in anno septimo decimo, postquam intrauerat, et planxit quando dimisit Italiam, et abiit ad subueniendum Africanis, quos Scipio dissipauerat. Cartaginenses uero miserunt missos ad Scipionem, ut illis pacem daret. Scipio misit illos Romam et dedit induciam per quadraginta et quinque dies, ut possent ire Romam et reuerti. Senatores uero iusserunt, ut secundum arbitrium Scipionis pax cum Africanis fieret. Scipio in tali ratione dedit illis pacem, hoc est, ut non amplius quam octoginta naues haberent et quinquaginta milia pondera argenti darent. *Pondus pro libra posuerunt.*

y ex Asdruaalem correctum est – z ex Asdruali correctum est – a ex Asdrualis correctum est – b in rasura – c litterae re supra lineam additae sunt

568 Cum autem sperasset: PD Desperans – 569/70 Appius Claudius et Nero Libius: *i. e.* Appius Claudius Nero et Marcus Liuius Salinator – 571/72 quadringenti quatuor milia: Or. IV.18.14: IIII – 574 predicti²: *a: deest* – 581 eum: *a: deest*

(III.22) Postquam reuersus est Hannibal in Africam, pax rupta est, et cum multum isdem
595 Hannibal cum Romanis^d pugnaret, a Scipione uictus est. Etiam et ipse cepit petere pacem, sed
Romani dicendo illi mandauerunt^e, ut centum milia libras de argento illis censum daret
propter nouam perfidiam, quam contra Romanos habuerat, sed displicuit Cartaginensibus.
Deinde misit Hannibal tres exploratores ad castra Scipionis, *ut uiderent quantum populum*
Scipio haberet. Apprehenditque eos Scipio et fecit illis monstrare suum exercitum et sic
600 dimisit eos. *Cum autem reuersi essent ad Hannibalem*, nunciauerunt quantum populum
uidissent apud Scipionem.

(III.23) Interea commisit bellum Hannibal cum Scipione quale numquam aliquando tam
grande fecerat, sed Scipio superauit eum et prope fuit, ut eum apprehenderet. Nam cum solis
quatuor equitibus fugit. Inuenta sunt autem in castris Hannibalis uiginti pondera de argento et
605 octoginta de auro et alia plurima. Post hanc pugnam pax cum Cartaginensibus facta est, qui
per decem et nouem annos cum Romanis pugnauerunt. Scipio Romam rediit cum magna
gloria et uictoria, et quia Africanos uicerat, Scipio Africanus nominabatur, et amplius non
potuerunt Africani cum Romanis pugnare.

(IV.1/2) Finito Africano bello Titus Quintus Flaminius missus est in Macedoniam, ut
610 pugnaret cum Filippo, rege eiusdem ciuitatis. Cum quo pugnans superauit eum et subdito eo
tulit filium nomine Demetrium obsidem et dedit pacem illis in tali ordine, ut captiuos
Romanorum, quos ab Hannibale emerant^f, redderent^g et non pugnarent^h cum ciuitatibus
Grecie, quas Romani de sua potestate tulerant, et non haberent nisi quinquaginta naues et
alias Romanis darent et per decem annos quattuor milia libras argenti darent. Postea predictus
615 Titus contra Lacedemones bellum comisit, et cum pugnaret cum Nauide rege illorum, uicit
eum et conditionibus, quibus uoluit, subiugauit et cum ingenti gloria Romam rediit et secum
duxit ante currum suum Demetrium, Philippi regis filium, et Armen[en]em, filium Naudis
regis Lacedemoniorum, et omnes Romanos ab Hannibale uenditos. Eodem tempore Insubres
et Boii atque Cenomanni iunxerunt se Amilca rege Africanorum et acceperunt pugnando
620 Cremonam et Placentiam. Cum quibus pugnans Fuluius spretor superauit eos *et uictor Romam*

d ex Romanus correctum est – **e** una littera inter a et n in rasura – **f** ex emerat correctum est – **g** ex redderet correctum est – **h** ex pugnaret correctum est

594 Postquam: *a*: postquam autem – 596 de argento: *a*: argenti – 601 uidissent apud Scipionem: *a*: apud Scipionem uidissent – 614 darent: *a*: daret – 619 Amilca rege: *S*: Amilcari regi – 620 spretor: *S*: pretor

rediit. Iterum Marcellus consul in Etruria a Boiis oppressus est et magnam partem de populo suo perdidit, sed in adiutorium ei uenit Furius consul et una cum ipso uniuersam gentem Boiorum interfecit, ut parui exinde remansissent.

(IV.3) Postea Acilius G[a]labrio contra Antiochum, regem ad Siriam, abiit et tempore
625 noctis super castra illius irruit *et multos de exercitu illius occidit et multos apprehendit*, et ipse Antiochus fugatus est. Huic enim Antiocho coniunxerat se Hannibal, qui reliquerat suam ciuitatem Cartaginem propter metum Romanorum. Interea Publius Scipio Africanus et Titus Simphronius consules aput Mediolanum decem milia Gallorum occiderunt et in altero prelio undecim milia, et de Romanis mortui sunt quinque milia. Eo tempore Minucius a Liguribus
630 cum insidiis circumuentus est et solus ipse perduto exercitu fugit.

(IV.4) *Deinde Scipio Africanus ad Antiochum missus est. Etiam cum Hannibale pacifica uerba locutus est, et cum pax non posset esse inter Antiochum et Romanos*, Hannibal cum nauibus contra Romanos pugnavit et uictus est a Scipione Africano. Ipse postea Antiochus a consule Cornelio Scipione circa Sipulam ciuitatem Asię uictus est, sed in adiutorium uenit
635 Romanis Eumenes, frater regis Attali, qui Omeniam in Frigiam fecit. Tunc rex Antiochus pacem petit, et concessa est ei a Romanis in tali ordine, ut de Asia et Europa recederet et daret decem milia libras argenteas insuper et obsides daret. Eumeni enim regi donatę sunt a Romanis omnes ciuitates Asię, quas Antiochus antea habuerat. Scipio deinde Romam cum magna gloria reuersus est. Tunc Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens, *ut pugnaret contra*
640 *Ligures*, sed ita superatus est ab eis, ut nec unus nuncius quidem de cuncto exercitu suo remansisset.

(IV.5) Postquam /35v/ autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithinię, ne traderetur Romanis. Iterum petierunt Romani eum a Prusia rege. Ille uero hoc agnoscens, ne traderetur in potestatem Romanorum, bibebat uenenum et mortuus est.

625: *et multos...apprehendit*: Or. IV.20.20-21 ...a consule Glabrione superatus uix cum paucis fugit e proelio Ephesumque peruenit. Is habuisse fertur armatorum LX milia, ex quibus XL milia caesa, capta plus quam V milia fuisse referuntur.

631-2: *Deinde...Romanos*: Or. IV.20.18 Scipio Africanus inter ceteros legatos ad Antiochum missus, etiam cum Hannibale conloquium familiare habuit. Sed infecto pacis negotio...

623 parui: *a*: pauci – 631-32: *pacifica uerba*: *a*: pacificis uerbis – 634 Sipulam: *i. e.* Sipyllum – 635 Omeniam: *i. e.* Eumeniam – 637 libras argenteas: *a*: librarum argenti – 638 habuerat: *a*: tenuerat

645 (IV.6/7) Perseus itaque, filius Philippiⁱ, rebellauit Macedoniam Romanis et habebat in adiutorium Contum, regem Tracie, et Gentium, regem Illirici. Contra quem missus est Publius Licinius consul cum rege Antiocho de Siria et cum Ptolomeo, rege Egypti, et cum Prusia, rege Bithinie, sed cum pugnassent, uicti sunt Romani. Tamen noluerunt pacem dare, nisi se Perseus Romanis daret. Iterum missus est contra ipsum Lucius Emilius Paulus et, cum
650 pugnasset cum eo, uicit eum et occidit uiginti milia hominum de exercitu eius, et ipse rex apprehensus est et cum uoluisset ad pedes cadere Lucii Emili Pauli consulis, non permisit eum sed iuxta se sedere eum fecit non quasi apprehensum sed quasi amicum. *Cum autem apprehenderet* Emilius Paulus Macedoniam et Illiricam, dedit ibidem hanc legem, ut medietatem de censu darent, quam antea reges dederant Romanis, ut appareret, quod non pro
655 auaritia sed pro iusticia pugnarent Romani.

(IV.8) Postea uero isdem consul apprehendit septuaginta ciuitates Epyri^j et predam, quam inde accepit, militibus suis distribuit. Predictus uero Paulus cum uictoria Romam rediit et secum adduxit nauim Persei, que sic magna fuisse dicitur, ut sedecim ordines remorum haberet. Et secum adduxit Perseum cum duobus filiis suis et Gentium regem cum fratre et
660 filiis suis.

Anno sexcentesimo postquam Roma condita fuit, cum omnes Romani haberent timorem propter gentes Celtiberorum et noluisent ire in Hispaniam, Publius Scipio Africanus uoluntate sua illic perrexit et multos homines ibi occidit. Etiam solus cum uno barbaro fortissimo pugnauit et uicit eum.

665 (IV.10) Interea Lucius Mallius Censurinus et Marcus Mallius consules perrexerunt ad pugnandum contra Cartaginem, *qui rebellauerunt se Romanis*, et, cum ibi essent, dixerunt ad Cartaginenses, ut naues et arma, que habere poterant, traderent Romanis. *Subito enim ut recederent Romani*, omnia arma sua illis dederunt. Postquam autem dederunt arma, iterum iusserunt Romani, ut relinquerent ciuitatem et habitarent decem miliaria longe a mari. Tunc dolore commoti Cartaginenses fecerunt sibi duos seniores et, quia ferrum habere non poterant,
670 de auro et argento arma fecerunt et sic pugnaverunt /36r/ cum Romanis et uicerunt eos.

(IV.11) Eodem tempore mortuus est Massinissa, rex Numidarum, qui habebat quadraginta filios.

i litterae pi supra lineam additae sunt – j ex et Pyri correctum est

645 Macedoniam: *a*: in Macedonia – 646 Contum: *i. e.* Cotyn – 652 eum¹: *S*: eum hoc facere; *U*: eum facere – 665 Censurinus: *i. e.* Censorinus – Mallius: *i. e.* Manlius

(IV.12) Cum igitur Scipio iam nominatissimus esset et adhuc iuuenis esset, consulem illum
675 fecerunt et mandauerunt illum ad pugnandum in Africa. Cumque per sex dies et per sex
noctes in ipsa ciuitate pugnarent Romani, ceperunt Cartaginenses deficere, et cum iam
pugnare non possent, rogauerunt Scipionem, ut illis, qui remanserant, seruire liceret. Primum
namque miserabilis multitudo mulierum descendit, deinde uirorum. Nam fuerunt mulierum
680 uiginti quinque milia et masculorum fuerunt triginta milia. Rex Asdrual in ignem se iactauit
et mortuus est. Uxor uero eius, sicut solet esse nimius furor femine, iactauit se in ignem cum
duobus filiis suis. Disrupta est autem Cartago, et murus illius in puluerem commutatus est.
Fuit autem positio ipsius ciuitatis talis: uiginti duo milia passuum et totam ipsam ciuitatem
mare cingebat absque tribus miliaribus^k, quæ a mari in mare habebat in terra. Et erat murus in
685 isto loco de lapidibus quadratis in altitudine cubita quadraginta et in latitudine pedes triginta.
Inuenerunt in ipsa ciuitate predam, quam de singulis ciuitatibus Africani apprehenderant,
simulque et uaria ornamenta de Sicilia et de Italia inuenerunt ibi, et quicumque cognoscebant
sua, tollebant illa. Ita Cartago, quæ per septingentos annos regnauerat, dissipata est, et pro eo
quod iam dictus Scipio Iunior uicit Africam, accepit cognomen, ut diceretur Scipio Africanus.

(IV.13) *Dissipata Cartagine* ceperunt pugnare in Macedonia cum Pseudophilippo et
690 mandauerunt Romani Publium Iuuentium pretorem, qui pugnaret cum eo, et uicit eum
Pseudophilippus. Postea mandauerunt Romani in Macedoniam Cecilius Metellum, qui
pugnaret cum Pseudophilippo, et occidit illi uiginti quinque milia hominum et Macedoniam
sibi subiugauit cum ipso rege.

(IV.14) Contra Corinthum, nobilissimam Græciæ ciuitatem, missus est Nummus consul.
695 Quam pugnando apprehendit et dissipauit propter iniuriam, quam fecerant missis
Romanorum.

(IV.15) Iterum in Macedonia Pseudoperseus collectis undique seruis rebellauit contra
Romanos et, cum sedecim milia armatorum haberet, a Tremellio Romano superatus est.

^k ex miliaribus correctum est

681 commutatus: *a*: comminutus – 682 passuum: *a*: passuum cingebatur muro – 694 Nummus: *i. e.* Mummius

(IV.16) Eodem tempore quidam Variatus nomine homo pastor et latro cepit pugnare in
700 Hispania cum Romanis et per quattuordecim annos Romanos superauit. /36v/ Primo namque
Sextum Vecelium nomine uicit et omnem illius populum occidit. Deinde duos alios consules
uicit et omnem illorum populum occidit. Post hoc factum idem Variatus a suis militibus
occisus est et, cum postea eius interfectores quererent premium a Romanis, responsum est illis
705 numquam Romanis placuisse, ut milites suum imperatorem occiderent. Ipso tempore natus est
puer ex quadam ancilla, qui habuit quattuor pedes et quattuor manus, quattuor oculos et
quattuor aures et naturam uirilem duplicem habuit. In campo quodam Bonouensi spice¹ in
arboribus nate^m sunt.

(IV.17) Quintus Pompeius missus est ad Numantiam, quæ est ciuitas Hispaniæ, ibique fuit
superatus et fecit rusticam pacem cum eis. Postea Gaius Hostilius iterum peiorem pacem cum
710 Numantinis fecit, quam pacem senatores et populus Romanus ruperunt et preceperunt, ut
Mancinus, qui rusticam pacem fecerat, traderetur Numantinis. *Tunc exspoliauerunt illum et
ligatis manibus posuerunt eum ante portas Numantinorum, et ibi usque ad noctem permansit,
et neque Numantini eum tollebant neque Romani eum recolligebant, sed deridebant eum et
Romani et Numantini.* Cumque per quattuordecim annos quattuor milia Numantini cum
715 quadraginta milibus Romanorum pugnassent et nullam uictoriam Romani habuissent, post
talem turpitudinem Scipio Africanus secundo consul factus est et ad Numantiam missus.
Abiens Scipio contra Numantiam, ingressus Hispaniam non statim pugnare cepit sed milites,
qui erant uiciosi et pigri, docuit eos *in castris per aliquantum tempus, quasi essent in scola.*
Adueniente tempore ut pugnare deberent, exeuntes Numantini contra Romanos fugierunt
720 Romani ante illos. Cepit Scipio increpare milites suos de fuga, quam faciebant. Indignantes

711-14: *Tunc...Numantini*: Or. V.4.21 ...qui nudato corpore manibusque post tergum reuinctis ante portas Numantinorum expositus ibique usque in noctem manens, a suis desertus, ab hostibus autem non susceptus lacrimabile utrisque spectaculum praebuit.

718: *in castris...scola*: Or. V.7.4 ...sed aliquamdiu militem suum in castris uelut in scholis exercuit.

I ex pice correctum est – **m** ex nata correctum est

699/702 Variatus: *a*: Viriatus – 704 occiderent: *a*: interficerent – 705 quattuor²: *a*: et quattuor – 706 Bonouensis: *i. e.* Bononiensis

Romani de tali turpitudine, retornauerunt se et fecerunt fugere Numantinos, ante quos illi antea fugiebant. Habuit ex hoc gaudium Scipio. Tamen non est ausus iterum pugnare cum Numantinis. Sed *quia erat ipsa ciuitas in altum posita*, abiit et fecit ibi in circuitu fossatum, *qui habuit in altitudine pedes uiginti et in latitudine pedes decem, et in ipsa fossa fixit palos et*
725 *fecit ibi turres et sedit nec uoluit pugnare cum Numantinis.* Cumque per multum tempus conclusi essent Numantini et famis penuria cruciarentur, rogabant, ut pugnare possent et liceret eis mori tamquam uiros. Deinde predicti /37r/ Numantini biberunt pocionem, quæ aput gentem illorum conficiebatur de farina. Subito namque exeuntes de ipsa ciuitate irruerunt super Romanos, et facta est nimium dura pugna. Nam si Scipio non fuisset, certissime
730 fugerant Romani, sicut antea fugierunt. Et mortui sunt de fortissimis Numantinorum. Reliqui uero ordinati reuersi sunt in urbem et clausa urbe interfecerunt se alii ferro alii ueneno atque igne. Romani de Numantinis nihil aliud habueruntⁿ nisi solam securitatem et neque unum Numantinum ligatum portauerunt. Tunc Scipio interrogauit quendam Tirresum principem dicens: “Pro qua causa prius Numantia non fuit uicta et postea quare fuit euersa?” Tyrresus
735 respondit: “Concordia uictoriam, discordia mortem parat^o.” Igitur Scipio Numantiam a fundamentis euertit et multas ciuitates de Hispania cepit et alias ciuitates subiugauit, ut pensionem Romanis persoluerent.

(IV.18) Eodem tempore Attalus, rex Asie, mortuus est et Asiam populis Romanis^p dimisit ita, ut Romani Asiam per scriptionem haberent.

740 (IV.19) Interea in Siciliam pugna seruilis facta est, et missus est super eos Caper Fuluius et Rutilius et occiderunt ex eis triginta milia. Miturnus quadringentos quinquaginta seruos in cruce suspendit, aput Sinuessam uero quattuor milia seruorum similiter in cruce suspendit.

723-25: *quia...posita (...)* *qui habuit...Numantinis*: Or. V.7.8-10 ...cuius latitudo pedibus decem, altitudo uiginti fuit. Ipsum deinde uallum sudibus praestructum crebris turribus communiuit, ut, si qua ab erumpente hoste in eum temptaretur inruptio, iam non quasi obsessor cum obsesso sed uersa uice obsessus cum obsessore pugnaret. Numantia autem in tumulo sita...

n ex habuerunt *correctum est* – **o** parat *in margine additum est* – **p** Romanis *in margine additum est*

727 viros: *S*: viris – 730 de fortissimis: *S*: fortissimi – 740-41 Caper...milia: *PD* ac per Fuluium et Rutilium amplius quam uiginti milia tunc seruorum trucidata sunt – 741-42 Miturnus...suspendit: *PD* Minturnis CCCCL serui in cruce suspensi sunt

(IV.20) Interea in Asiam direxerunt Romani Crassum consulem, ut pugnaret *contra Aristonicum, fratrem Attali, qui inuaserat Asiam*. Fuerunt autem in adiutorio iam dicti
745 consulis multi reges. Tamen uicit eum Aristonicus et comprehendit eum. Crassus uero consul magis desiderans mori quam comprehensus portaretur, percussit cum uirga oculum illius, qui eum tenebat. Barbarus uero pro dolore oculi percussit Crassum et tollens caput eius portauit illud Aristonico. Postea Perpenna consul *audita morte Crassi et perdicione de Romano populo festinus abiit in Asiam pugnavitque cum Aristonico et tulit omnes illius diuicias*
750 *eumque fugere fecit*. Ciuitatem illam, in qua Aristonicus confugerat, obsedit Perpenna consul et apprehendit *eum ibi et Romam transmisit*, et iussu senatorum in carcere stranguillatus est.

His quoque diebus per totam Asiam multitudo locustarum creuit, que non solum spicas uerum etiam herbas et folia arborum et teneros ramos consumpserunt, nec non et amaras cortices et ligna sicca rodebant. Tunc ueniens uentus portauit eas in Africanum pelagum.
755 Eiectę uero de mari ipse locustę et per litora disperse, talis fetor ex illis exiebat^q unde magna morta/37v/litas facta est in hominibus, in bestiis et uolatilibus. In <N>umidia uero mortui sunt de ipsa mortalitate octingenti homines. In Cartagine autem mortui sunt de eadem pestilentia ducenti homines, de Romanis autem, qui in eisdem partibus erant, mortui sunt triginta milia.

(IV.22) Anno sexcentesimo uicesimo septimo Gaius et Domicius ambo consules in Gallia
760 ultra Alpes pugnauerunt cum Vituitu, rege Francorum. Fecerat namque idem Vituitus pontem de nauibus in flumine Rodano, et quia habebat centum septuaginta milia^f milites armatos, despiciebat Romanos, qui uidebantur esse pauci, et dicebat Romanis: “Tanti homines non sufficiunt ad manducandum canibus, quos nobiscum habemus.” Cumque pugnare cepissent, uictus est a Romanis, et quanti in ipsa pugna, quanti sunt mersi in flumine Rodano cum ipso
765 ponte, quem ibi fecerant. Perierunt de populo Gallorum centum quinquaginta milia, et Vituitum regem illorum secum Romam adduxerunt. Ipsi consules multasque torques aureas de ipsa preda tulerunt et cum magna gloria Romam reuersi sunt.

743-44: *contra...Asiam*: Or. V.10.1 ...aduersus Aristonicum Attali fratrem, qui traditam per testamentum Romanis Asiam peruaserat...

748-50: *audita...fecit*: Or. V.10.4 Perpenna consul, qui Crasso successerat, audita morte Crassi et clade exercitus Romani raptim in Asiam peruolauit, Aristonicum recenti uictoria feriatum in prouiso bello adortus nudatumque omnibus copiis in fugam uertit;

q fere duae litterae ante unde in rasura – **r** milia supra lineam additum est

747 tollens caput eius: *S*: occidit eum capudque eius; *U*: occidit eum et tulit caput eius – 751 stranguillatus: *a*: strangulatus – 752 Asiam: PD Africam – 757 octingenti: PD DCCC milia – 758 ducenti: PD CC milia – 759 Gaius et Domicius: PD Gaius Cassius Longinus et Sextus Domitius Calvinus

(IV.26) Anno sexcentesimo tricesimo quinto missus est consul Calpurnius Bestia, ut pugnaret contra Iugurtham^s, regem Numidarum, eo quod ille occiderat fratres suos, qui fuerant amici de Romanis. Veniens Calpurnius^t Bestia noluit cum Iugurtha pugnare sed accipiens ab eo premium pacem cum illo fecit. Que pax a Romanis dirupta est.

(IV.27) Deinde missus est contra eum Cecilius Metellus, qui per multas pugnas Iugurtham uicit, elephantos occidit, multas illius ciuitates comprehendit. Secunda uice consul Marius pugnavit cum Iugurtha et uicit eum. Et Romam rediens fecit illum ire ante currum suum catenatum^u cum duobus filiis suis. Postea^v iubente^w eodem consule in carcere stranguilatus est idem Iugurtha. Eodem tempore *Eluius Romanus cum uxore sua et filia de Roma in Apuliam rediebant*, et filia eius de percussione fulminis mortua est et iacebat exspoliata^v nuda de omnibus uestimentis suis, et separatim iacebant omnia uestimenta illius sana. Etiam et anuli de digitis illius excussi sunt et ornamentum de collo et calciamentum de pedibus, et caballus illius mortuus est, et corrigie de freno et sella saluate et solute^x iacebant.

(V.1) Post hec Marcus Mallius et Quintus Scipio, consules Romani, abierunt ad pugnandum ad flumen Rodanum contra Cimbros, /38r/ Teutones et Tugurinos et Ambrones. He gentes de Germania^y et Gallia congregatę sunt. Commissa pugna perdiderunt maximam partem de populo suo *et fugerunt*. Proinde fuit grandis timor Rome, quantus tempore Hannibalis fuit, et timebant Romani, ne iterum Galli Romam uenirent. Marius ergo post uictoriam, quam de Iugurtha rege habuit, secundo consul est factus, et direxerunt eum ad pugnandum contra Cimbros et Teutonas. Tercia et quarta uice consul est factus, et quia bellum Cimbricum^z protrahebatur. In quarto consulatu collegam habuit Quintum Luctacium Catulum, et cum Cimbris pugnam fecerunt et inter duas pugnas ducenta milia homines occiderunt et septuaginta milia ex eis apprehenderunt simul cum duce eorum.

776-77 *Eluius...rediebant*: Or. V.15.20 L. Heluius eques Romanus cum uxore et filia de Roma in Apuliam rediens...

s una littera inter r et t in rasura – **t** littera i supra lineam addita est – **u** duae litterae ante secundam litteram t in rasura – **v** littera s supra lineam addita est – **w** ex iuuenta correctum est – **x** et solute in margine additum est – **y** littera i inter g et e in rasura – **z** cum ante Cimbri expunctum est et cum post Cimbri supra lineam additum est

775 stranguilatus: a: strangulatus – 781 Mallius: i. e. Manlius – Scipio: i. e. Caepio – 782 Teutones: a: et Teutones

(V.2) Iterum Gaius Marius et Quintus Catulus cum eis pugnaverunt et occiderunt ex eis centum, sexaginta milia apprehenderunt, de Romanis perierunt trecenti. Signa uero de Cimbris, *quae uulgo bandos dicimus*, triginta milia tulerunt Romani.

Postea uero mulieres Cimbrorum forciolem pugnam fecerunt cum Romanis quam prius
795 fecissent mariti earum. Nam congregatę in unum de gyro in gyrum posuerunt sibi^a carras et sic desuper stando pugnant cum Romanis. Romani enim ut eas quas apprehenderunt excoriabant capita earum cum capillis, ille uidentes talem crudelitatem ceperunt occidere filios suos et semetipsas^b inter se. Quedam ex eis duos suos filios sibi ad pedes ligauit et sic se in altum suspendit et mortua est cum duobus filiis suis. In his duobus preliis mortui sunt
800 trecenti quadraginta milia Gallorum et centum quadraginta milia apprehensi, et sic in istis preliis finem fecerunt de ipsa terra.

(V.3) Anno sexcentesimo quinquagesimo nono postquam Roma condita fuit, et prope omnia iam bella cessauerunt, in Italia forte bellum factum est. Nam Picentes^c, Marsi, Peligni cum iam per multos annos subditi essent populo Romano, tunc libertatem querere ceperunt.
805 Unde crudelis pugna facta est. Nam per quattuor annos fortiter pugnaverunt. Quinto enim anno per Lucium Cornelium Sillam consulem finem acceperunt ipse pugne, quam fecerunt Romani cum Picenis, Marsis et Pelignis.

In ipso tempore crudelia signa apparuerunt. Nam a parte Orientis quasi ignis rotundus cum magna factura cęli splenduit^d. Aput Arre[n]tinis in conuiuio sanguis de panibus currebat, quasi curreret de /38v/ plagis corporum. Per septem denique dies grandines^e cum lapidibus et testis de cęlo cadere uidebantur^f et deuastauit maximam partem ipsius terre. In Samnio flamma de terra exire uisa est et quasi ad celum ire uidebatur. Pro quo terrore omnia animalia, que inter homines solita erant uiuere, exeuntes de stabulis alia in montibus alia in siluis se absconderunt. Canes etiam, qui numquam sine hominibus uiuere possunt, luporum ritu^g ibant
815 cum magnis ululatus uagando per plateas siluias et montes. Et post hec signa, que iam diximus, crudeles inter ciues pugne exorte sunt.

a ex siba correctum est – **b** ex semetipsos correctum est – **c** duae litterae ante Picentes in rasura – **d** ex resplenduit correctum – **e** ex grandis correctum est – **f** ex uidebatur correctum est – **g** ex rugitu (?) correctum est

792 centum: PD CXL milia – 793 triginta milia: PD tria et triginta – 796 apprehenderunt: a: apprehendebant – 803 cessauerunt: a: cessassent – 805 enim: a: autem – 809 factura: S fractura; PD fragore – 813 exeuntes: i. e. exeuntia

(V.4) Anno sexcentesimo secundo Romę bellum ciuile exortum est *inter Marium et Sillam consules*. Eodem anno ętiam Mitridaticum bellum *exortum est*. Nam cum Silla consul contra Mitridatem ad pugnandum mitteretur, qui Asiam occupauerat^h, uenit idem consul cum exercitu in Campaniam et non per multosⁱ dies ibi moratus^j est. Marius uero desiderabat, ut ipse mitteretur contra Mitridatem. Pro qua causa iratus Silla uenit cum exercitu Romam et illic contra Marium et Sulpicium pugnavit. Primus urbem armatus ingressus est, Sulpicium interfecit et Marium fugauit.

(V.5) Igitur Mitridates, qui erat rex^k Ponti atque Armenię, uoluit tollere regnum Nicomedis, regis de Bithinia, qui erat amicus populi Romani^l. Senatores Romanorum mandauerunt eidem Mitridati^m, quia, si hoc faceret, certissimę populus Romanus cum eo pugnare inciperet. Iratus Mitridates statim abiit et Capadociam comprehendit et eiecit ex ea Ariobarzanem regem et totam ipsam prouinciam dissipauit. Bithinam cepit, similiter Paflagoniam apprehendit et eiecit ex ea duos reges Philomenem et Nicomedem. Deinde Ephesum uenit. Epistolas permisit per totam Asiam, ut ubicumque inuenirentur ciues Romani, sub uno die omnes occiderentur. *Quod et factum est. Nec potest aliquis dicere quanta multitudo Romanorum ibi occisa sit.*

(V.6) Mathona, ciuitas Agaie, ab Arithone Atheniense Mitridato tradita est. Iam enim mandauerat Mitridates Archelaum ducem suum ad ciuitatem Achaię cum centum uiginti milibus et sic apprehendit reliquam Greciam. Deinde Silla Archelaum apud Pyreum circumdedit et postea cum eo pugnam commisit. Et sic eum uicit, ut de omni exercitu suo solus ipse Archelaus fugere potuisset. ętiam et uiginti milia hominum, quos ibi habuerat, omnes perdidit. De exercitu uero Sillę tredecim tantum mortui sunt. Cum uero hoc audisset, Mitridates misit ad Archelaum septuaginta milia homines, sed /39r/ iterum cum eodem Archelao Silla pugnam commisit et in prima pugna occidit quindecim milia de exercitu

831-32 *Quod...sit*: Or. VI.2.3 Et factum est; nec explicari aut comprehendi ullo modo uerbis potest, quae tunc multitudo Romanorum ciuium caesa sit...

h ex preoccupauerat (?) *correctum est* – **i** ex multos *correctum est* – **j** ex moratum *correctum est* – **k** rex *supra lineam additum est* – **l** qui erat amicus populi Romani *in margine superiore additum est* – **m** ex Mitridato *correctum est*

817 secundo: *a*: sexagesimo secundo – 827 comprehendit: *a*: apprehendit – 829 Philomenem: *i. e.* Pylaemenes – 833 Mathona: *i. e.* Athenae; PD Mathone – Agaie: *i. e.* Achaiae – Arithone: *i. e.* Aristone – Mitridato: *a*: Mitridati

Archelai et filium eius nomine Di<o>genem. In secunda autem pugna totum exercitum Mitridatis ita occidit, ut solus ipse Archelaus fugeret et per tres dies in palude absconsus essetⁿ. Cumque hoc audisset Mitridates, mandauit dicendo, ut pacem cum illo faceret.

(V.7) Cum uenissent missi a rege Mitridato, qui pacem petebant, Silla ad eos respondit
845 dicens: “Nullo modo regi uestro pacem daturus sum, nisi ciuitates, quas deuastando apprehendit, dimittet et ad regnum suum reuersus fuerit.” *Reuersi uero missi nunciauerunt hæc regi Mitridati^o*. Postea enim uenit Mitridates ad colloquium cum Silla. Pacem inter se fecerunt et firmauerunt in tali ordine, ut cum ille cum populo in suo regno reuersus fuisset, nullus esset, qui ei a dorso absconse feriret^p uel aliquas insidias faceret. *Quod et factum est*.
850 Eodem tempore Sylla Dardanos, Scordicos, Dalmatas et Mesos pugnando uicit et sibi siubiugauit. Marius etenim, de quo diximus, quousque Sylla Mitridatem uicit, una cum Cornelio Cinna consule consiliatus est, ut bellum in Italia prepararent, et ingressi Romam multos nobilissimos consules et multos senatores interfecerunt et multos tribunos fecerunt. Etiam et domum Sillæ subuerterunt et filios et uxorem^q illius ad fugam committere fecerunt.
855 Deinde uniuersus senatus, qui remanserat, ex urbe fugiens ad Sillam in Greciam perrexit et rogauit eum, ut cito Romæ subueniret. *Audiens autem hoc* Silla commouit bellum in Italiam aduersum Norbanum et Scipionem consules. Primum pugnauit contra Norbanum non longe a Capua et occidit de exercitu illius sex milia et sex milia apprehendit et de suo exercitu uiginti quattuor milia perdidit. Deinde pugnare cepit predictus Silla contra Scipionem, et antequam
860 inter se pugnassent, totus exercitus Scipionis se Sillæ uoluntariè subdidit.

(V.8) Cum autem mutati essent consules Romæ et Marius, filius predicti Marii, ac Papirius Carbo consulatum acceperunt, Silla contra Marium, filium Marii, pugnauit. Quindecim milia hominum^r de illius exercitu^s occidit^t et quadringenti mortui sunt. Silla deinde cum Campanio, duce de Samnia, et cum suo exercitu ad portam Collinam octoginta milia hominum occidit et
865 statim urbem ingressus est et tria milia, qui sine armis erant, occidit. Cumque Silla magnam crudelitatem aduersum populum culpatum et non culpatum faceret, Quintus Catulus uoce magna dixit ad Sillam: “De quibus /39v/ hominibus uictores sumus, si populum in pace qui

n est in textu scriptum in margine in esset correctum est – **o** ex Mitridato correctum est – **p** ex ferirent correctum est – **q** ex uxores correctum est – **r** hominum in margine additum est – **s** duae littera ante exercitu in rasura – **t** occidit supra lineam additum est

858-59 uiginti quattuor milia: Eutropius CCXXVI; PD XXVIII – 863 quadringenti: PD CCCC de suis

sine armis sunt, occidimus?” Silla Marcum Marium de caprili casa trahere iussit et precepit illi ligare^u manus et ducere ad Tiberim fluuium et mandauit populo suo, ut ei oculos eruerent et omnia membra eius crudeliter minuerent, *ut cum dolore uitam perderet*. Marius itaque, filius eiusdem Marii, *cum pugnasset cum Silla, ut iam diximus*, fugit ad Prenestam. Quem persecutus est Silla et obsedit eum et usque ad mortem perduxit eum. Rursus idem Silla maximam pugnam commisit ad portam Collinam cum Lamponio et Carinate regibus Mariane partis, qui septuaginta milia homines secum adduxerant. Cum uero inter se pugnarent, duodecim milia Silla de exercitu eorum apprehendit et alios, qui remanserant, occidit et fugere fecit. Gaius Carbo consul fugit in Ariminum ibique per Gneum Pompeium consulem interfectus est.

(V.9) Occiso ergo Carbone Pompeius ad Siciliam abiit et inde uenit ad Africam. Et pugnando uicit Domicium, regem Mariane partis, et Gerdam, regem Maritanie, qui in adiutorium Domicii regis uenerat. Post hec Silla in Grecia^v uicit Mitridatem. Gneus etiam Pompeius uiginti et quattuor annos habens uictoriam de Africanis habuit, quam nullus Romanus de tantis annis habere potuit. Interea finita sunt duo crudelissima bella, id est Italicum et ciuile, que per decem et octo annos tractata^w sunt. *A Romanis* mortui sunt in istis duobus preliis plus quam centum quinquaginta milia homines, consules uiginti tres, pretorii septem et senatores prope ducenti. Post hec Silla mortuus est et Lepidius, rex Marine partis, aduersus Catulum consulem bellum reparauit et duabus uicibus inter se pugnauerunt, et multi ex Romanis mortui sunt. Ciuitas etenim Albana pro eo quod illuc Scipio, filius Lepidi, confugisset, expugnata et apprehensa est *a Romanis*. Brutus in Cisalpinam Galliam fugiens [et] occisus est apud Regium ciuitatem.

(VI.1) Hoc denique tempore noua bella contra Romanos surrexerunt: unum in Hispania, aliud^x in Pamphilia et Cilicia, tercium in Macedonia, quartum in Dalmatia. Nam Sertorius, rex Marine partis, bellum commouit in Hispania. Tunc contra eum missi sunt Quincius Cæcilius [et] Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem uicit, et Lucius Domicius. *Nam cum inter se pugnarent*, Domicius occisus est ab Hirtuleio rege, qui cum Sertorio erat. Deinde iterum /40r/ pugnauerunt^y predicti consules cum iam dicto Sertorio et sic omnes a parte Romanorum

^u ex ligare correctum est – ^v ex Greciam correctum est – ^w ex tractata correctum est – ^x ex alium correctum est – ^y predicauerunt ante pugnauerunt expunctum est

868 trahere: *S*: extrahi – 870 minuerent: *a*: minutarent – 871 Prenestam: *i. e.* Praeneste – 876 Gaius: *a*: Gaius quoque – 876 in Ariminum: PD ab Arimino in Siciliam – 879 Gerdam: *i. e.* Hierdam – Maritanie: *S*: Mauritanie – 883 decem et octo: PD decem – 885 Lepidius: *i. e.* Lepidus

mortui sunt, ut tantum solus Metellus consul remansisset. Post octauum decimum annum predictus Sertorius a suis ciuibus interfectus est. Missi sunt autem ad Hispaniam Gneus Pompeius et Quintus Metellus et prope omnes ciuitates sibi subiugauerunt Hispanię.

(VI.2) Ad Macedoniam missus est Appius Claudius et preliare cepit contra uarias gentes, que habitabant in prouincia Rodopa, et ibi mortuus est. Deinde missus est ad Hispaniam Gaius Scribonius consul. Iste uicit Dardanos et per tres annos pugnando usque ad Danubium^z sibi subiugauit.

(VI.3) Ad Siciliam et Pamphiliam missus est Seruilius consul, uir nobilissimus, et apprehendit pugnando Siciliam et ad multas ciuitates Licię pugnam commisit et illas apprehendit. Deinde apprehendit Phaselidam^a ciuitatem et Olimpium et Coracum, ciuitates Cilicię^b, et ipse in Isauriam ante omnes Romanos abiit atque illam subiugauit et propter hanc causam Gaius Sauricus appellatus est.

(VI.4) Post hec missus est in Illiricum Gaius Cosconius et multam partem Dalmacię sibi subiugauit et Salonam ciuitatem apprehendit et post duos annos cum uictoria Romam rediit.

(VI.5) Hoc tempore bellum ciuile uoluit committere Marcus Emilius consul sed non potuit.

(VI.6) Anno postquam Roma condita est sexcentesimo septuagesimo sexto Mitridates pacem cum Romanis rupit et uoluit iterum apprehendere Bithiniam et Asiam. Contra quem missi sunt ad pugnandum Lucius Licinius et Marcus Aurelius, et cum pugnassent, uicerunt consules, et inde fugit ad Cicium ciuitatem et obsedit eam. Cogitauit enim, ut, si Cicum apprehendere potuisset, totam Asiam in sua potestate haberet. Sed cum uenisset Lucullus consul ad pugnandum contra eum, a dorso illum obsedit, et quia ab una parte habebat Cicum^c ciuitatem, ex alia Lucillum consulem, multum pugnando et famem sustinendo defecit et fugit ad Bizancium ciuitatem, quam modo Constantinopolim nominamus. Lucullus autem hoc cognoscens duces eius cum nauibus^d apprehendit, *et solus Mitridates cum paucis effugit*.

919 *et solus...effugit*: Or. VI.2.19 ipse cum paucis arrepta naue clam fugit e castris.

z ex Danuuium correctum est – **a** duae litterae in rasura ante Phaselidam – **b** ci in margine additum est – **c** duae litterae in rasura ante Cicum – **d** ex mauibus correctum est

900 Hispaniam: *i. e.* Macedoniam – Gaius: *S*: Gaius – 903/4 Siciliam: *i. e.* Ciliciam – 905 Olimpium: *i. e.* Olympum – Coracum: *i. e.* Corycum – 907 Sauricus: *i. e.* Isauricus – 910 Marcus Emilius: *i. e.* Marcus Aemilius Lepidus – 913 Lucius Licinius et Marcus Aurelius: *i. e.* Lucius Licinius Lucullus et Marcus Aurelius Cotta – 914/916 Cicum/Cicum: *i. e.* Cyzicum

920 (VI.7) Interea Marcus Licinius Lucullus perrexit ad Macedoniam, et subito in Italia
magnum bellum surrexit /40v/, et septuaginta quattuor milites de eodem bello ad Capuam
fugerunt cum duobus ducibus, id est Sparto Corixo et Enomao Effracto, et uoluerunt
apprehendere Vesuuium montem. Tunc Claudius pretor cepit obsidere eos. Illi uero *uidentes*
hoc irruerunt castra eius et eum fugere fecerunt et predam multam de illis acceperunt. Inde
925 uenientes per Consentiam iuxta maritimas ciuitates magnam predam fecerunt et *per alia loca,*
ubi ire potuerunt, multos occiderunt et multa incendia fecerunt et adulteria, et propter hoc
multe mulieres semetipsas occiderunt, quia adulterate sunt. Non minorem crudelitatem ibi
fecerunt quam Hannibal. Nam multos duces etiam et duos consules Romanos uicerunt. Prope
sexaginta milia armatos congregauerunt sed uicti sunt a Marco Licinio consule in Apulia, *cum*
930 *pugnam cum eo committere uoluissent.*

(VI.8) Interea *nullus erat, qui pugnam contra Romanos committere auderet, et de nullo*
alio timebant Romani aliquid, nisi de Mitridate et Macedonio. Missus est autem contra
Mitridatem Lucius Lucullus, qui eum iam ad Cicicenum conclusit et fugere fecit et persecutus
est eum et recepit Paflagoniam et Bithiniam, quas ille per forciam apprehenderat. Etiam et ad
935 regnum eius peruenit et pugnavit cum eo apud Gaueram ciuitatem et triginta milia homines^e,
quos ipse secum adduxerat, occidit, et ipse Mitridates fugatus est. Armeniam quoque
minorem, quam ipse Mitridates tenuerat, predictus Lucius Lucullus sibi subiugauit. Postquam
uero Mitridates fugiit, recepit eum Tigranes^f, rex Armenię, qui eo tempore cum maxima gloria
regnabat, etiam exercitum de Persida uicerat et maximam partem de Asia et Syria
940 apprehenderat.

e homines *post* homines *expunctum est* – f ex Atigranes *correctum est*

922 (cum duobus ducibus) id est Sparto Corixo et Enomao Effracto: *i. e.* Spartaco Crixo et Oenomao; PD (ducibus) Partaco, Crixo et Oenomao (effracto Capuae ludo) – 923 Claudius: *i. e.* Clodius – 931 contra Romanos: *a:* cum Romanis – 933 Cicicenum: *i. e.* Cyzicenum (sc. agrum) – 935 Gaueram: *i. e.* Cabira; PD Gaueran

(VI.9) *Audiens hoc* Lucius Lucullus consul persecutus est Mitridatem usque ad regnum Tigranis^g, ubi fugerat. Cepit obsidere ciuitatem eius. *Cum cognouisset hoc Tigranes^h*, exiit inde et abiit ad Arcianem ciuitatem nobilissimam, quę pertinebat de suo regno, et congregauit decem milia sagittatores et nonaginta milia pugnatores, et commissa pugna cum Lucullo
945 consule, qui non amplius quam decem et octo milia militum habebat, ita uictus est Tigranes^h, ut magnam partem de suo exercitu perderet. Deinde abiit idem consul ad aliam ciuitatem Armenię, ubi erat frater Tigranis^g, et apprehendit eam simul cum ipso. Quando autem uenit predictus consul supra Tigranemⁱ, reliquit partem de suo /41r/ exercitu cum nauibus in mari, ut sederet a parte maris, ne posset fugere Mitridates. *Nam cum illi audissent quantam*
950 *uictoriam Lucullus haberet, per negligentiam non habuerunt curam*, ne fugere posset Mitridates. Ille inuenta occasione fugiit, et renouatum est iterum bellum contra Romanos. Lucullus uero Romam rediit.

(VI.10) Deinde missus est Lucius Lucullus alter ad Macedoniam et primus omnium Romanorum contra Bessos pugnavit et uicit eos sibi que subiugauit. Etiam et Scudamam
955 ciuitatem eorum apprehendit et multas alias ciuitates eorum et usque ad Danubium^j peruenit. Postea uero expugnauit gentes, quę habitant in Rodopeis montibus. Quę est gens crudelissima et nimium horribilis ad audiendum. Nam quando apprehendebant homines, decollabant illos et tollebant capita eorum et excuciebant exinde tantummodo cerebrum et capillos et carnem dimittebant et sic in eis uinum bibebant^k, ac si in fiala biberent. *Cum uero pugnasset predictus*
960 *consul cum eisdem gentibus, uicit eas et sibi subiugauit*. Inde uenit ad ciuitates, quę erant iuxta mare constructę, et pugnando destruxit Apolloniam, Galaciam, Parthenopolim, Histrium, Tomam et Burzionem apprehendit et postea cum magna uictoria Romam rediit.

g ex Atrigranis correctum est – **h** ex Atigranes correctum est – **i** ex Atigranem correctum est – **j** Danubium ex nuuium correctum est – **k** et sic in eis uinum bibebant in margine additum est

942 Cepit: *a*: et cepit – 943 Arcianem: *i. e.* Arzanenae – 954 Scudamam: *i. e.* Uscudamam – 961 Galaciam: *i. e.* Callatim, PD Galatiam – Histrium: *i. e.* Histrum – 962 Tomam: *i. e.* Tomos – Burzionem: *i. e.* Burziaonem

(VI.11) Inter hec exortum est bellum Creticum. Tunc ibi missus est Cecilius Metellus
ibique pugnauit per tres annos et totam Creticam sibi subiugauit et cum uictoria Romam
965 rediit, et quia Creticam prouinciam uicit, Creticus appellatus est. Eo tempore Affrica rediit in
potestatem Romanorum. Cum esset mortuus Appius, rex eiusdem ciuitatis, dixit, ut omnes
ciuitates Africe, quas ipse tenuerat, essent subdite Romanis. Deuenerunt autem iste ciuitates
ad Romanos, id est Beronice, Ptolomais et Cirene.

(VI.12) Dum hec habuntur, multe ciuitates iuxta mare positę rebellauerunt se Romanis, sed
970 contra eas abiit Gneus Pompeius et intra paucos menses eas superauit. Deinde abiit ad
pugnandum contra regem Mitridatem Armenię et tempore noctis super eum irruit et occidit
quadraginta milia homines et duos centuriones. De suo exercitu tantum triginta perierunt.
Mitridates cum uxore et cum duobus comitibus fugiit et cepit esse contra suos nimium
crudelis, etiam et duos filios suos, Piodramam et Garem, occidit. Farnaces uero, alter filius
975 eius, *fugiit*. Ille misit exercitum ad persequendum eum. Farnaces autem pacificauit sibi
exercitum et cum eo per/41v/rexit aduersus patrem suum, *ut se uindicaret*. Mitridates uero
cepit rogare filium suum, ne illum occideret cumque Farnaces illum audire noluisset, ille
uelociter uenit ad domum suam et dedit uenenum bibere ad uxorem et ad filias suas et postea
ipse bibit, *ut cum illis moreretur*. Sed cum ipse solus cito mortuus non esset, rogauit unum
980 militem *nomine* Gallum, ut eum decollaret, quod et factum est. Mortuus est autem apud
Bosforum. Vixit septuaginta duos annos et pugnauit cum Romanis quadraginta annis.

(VI.13) Deinde Pompeius iuit ad pugnandum contra Tigranidem, regem Artaxate, *cumque*
uenisset, predictus rex noluit pugnare cum eo, sed statim coronam suam ante pedes predicti
consulis posuit et ad genua eius flectere se uoluit. Sed Pompeius consul hoc facere non
985 permisit sed honorifice eum suscepit. Sed de sua potestate tulit Syriam, Fenicem, Ofenem et
septem milia libras de argento censum populo Romano dare illum iussit, quia sine causa se
rebellasset contra Romanos.

963 Inter hec: *a*: Interea – 965 Affrica: PD Libya – 966 Appius: *i. e.* Appion – 968 Beronice: *a*: Berenice –
Ptolomais: *i. e.* Ptolemas – 969 habuntur: *a*: aguntur – 972 et duos...perierunt: PD uiginti tantum de exercitu suo
perdidit et duos centuriones – 973 cum²: *a*: *deest* – 974 Piodramam: *i. e.* Exipodram – Garem: *i. e.* Macharem;
PD Magare – alter: *a*: tercius – 985 Ofenem: *i. e.* Sopenem – 986 de argento: *a*: argenti

(VI.14) Postea enim predictus consul contra Froden, regem Albanie, ad pugnandum perrexit et, cum uicissent eum, tulit ab eo censum et sic pacem illi dedit. Deinde pugnando subdidit Hyberiam. Postea uicit Itureos et Arabas et dedit Armeniam minorem Deiotaro, regi^l Galacie, quia adiuuauerat eum contra Mitridatem. Paflagoniam reddidit Attalo. Postea dedit pacem in Syriam et Seleuciam tantum, ut Tigranem non recepissent, et obsides de Antiochia reddidit. Post hec uenit ad Iudeam in Hierosolimam et eam obsedit et cum per tres menses ibidem sederet, duodecim milia Iudeorum pugnando occidit, et alii se tradiderunt. 995 Tunc euertere iussit Pompeius consul muros ciuitatis usque ad terram. Dicitur enim fuisse Hierosolimam in circuitu quattuor miliaria. Percussitque idem consul multos principes Iudeorum *et postquam apprehendit ciuitatem*, restituit Hyrcanum in sacerdocio, Aristobolum captiuum inde Romam adduxit. Tunc bellum in Oriente cum triginta duobus regibus fecit *et omnes superauit*. Post hec uenit in Asiam et finem dedit antiquissimo bello, *quod per multos* 1000 *in perfidiam contra Romanos perseuerauit annos*.

(VI.15) *Dum hec fecisset iam dictus consul et cum gloria uictor Romam redisset*, Lucius Sergius Catilina^m, uir nobilissimus sed nimium prauus simul consiliauit cum multis aliis uiris, /42r/ ut bellum commoueretⁿ ciuile et patriam deleret. Tunc Cicero consul *hoc cognoscens pugnavit cum eo et eum de ciuitate iactauit et socios eius apprehendit misitque eos in* 1005 *carcerem, et ibi mortui sunt. Postea autem Antonius consul pugnavit cum Lucio consule, qui bellum contra suos ciues committere uoluit*, et in eadem pugna Antonius occidit eum.

(VI.16) Eodem tempore *multas uictorias habuerunt Romani*: Metellus uictoriam habuit de Cretico bello, Pompeius de Pyratice bello et de multis aliis. Nam adduxit ante currum suum filium Mitridatis et filium Tigranis et Aristobolum, regem Iudeorum, et aurum et argentum 1010 multum.

l ex rege *correctum est* – **m** ex Catilena *correctum est* – **n** commoueret ex commouerent *correctum est*

988 Froden: *i. e.* Oroden; PD Proden – 993 eam obsedit: *a*: obsedit eam – 995 euertere: *S*: euertere – 1005 Antonius...consule: PD ab Antonio altero consule Catilena ipse uictus proelio est interfectus

(VI.17) Anno sexcentesimo nonagesimo tercio postquam Roma facta est, Gaius Iulius Cesar factus est consul et perrexit ad Galliam et Illiricum cum decem legionibus. *Legio autem habebat apud antiquos sex milia homines*. Primum namque uicit gentem, quę dicitur Ełbecia. Deinde fortiter pugnando peruenit usque ad oceanum Britannicum. Pugnauit namque cum
1015 Tulignis, Latouois et Rauracis, ex quibus quadraginta milia occidit, et ceteri fugierunt. Deinde uicit Ariobistum regem, in cuius adiutorio multę gentes erant, et tulit duas uxores eius et duas filias et persecutus est exercitum eius occidendo per quadraginta milia. Post hęc congregatę sunt multę gentes de Germania ad pugnandum contra Iulium Cesarem. Quos dicunt fuisse septuaginta duo milia pugnatores. Qui subito de siluis exientes exercitum Cesaris in fugam
1020 uerterunt, sed superueniens Cesar restitit eis et deleuit eos. Dehinc Albinus, missus Cesaris, Albercos Lixouiosque dissipauit. Similiter Crassus, alter missus Cesaris, de Aquitanis et Cantabris triginta octo milia interfecit. Cesar uero iterum Germanos, qui *fluuium*^o Renum transierant et totas Gallias certabant sibi subiugare, pugnando dissipauit. Quos dicunt fuisse quadringenta quadraginta milia. Deinde transiens Renum *fluuium* Sueuos ferocissimos
1025 perterruit et totam simul Germaniam et inde uenit in Galliam. Per nouem annos domuit prope omnem Galliam. Pugnauit cum Britannis, qui nec nomen Romanorum cognitum habebant, et cum uicisset^p eos, tulit ab eis obsides et fecit illos tributarios.

(VI.18) In hoc tempore missus est in Parthiam Marcus Lucius Crassus et cum pugnasset ibi, mortuus est cum filio suo. Reliquus exer/42v/citus seruatus est a Cassio questore^q, qui
1030 cum ipso exercitu transiens fluuium Eufraten assidue pugnando Persas uicit.

(VI.19) Interea surrexit horribilę et abhominabile bellum inter Romanos. Nam rediens Cesar de Gallia quesiuit alterum consulatum, sed contradictum est ei a Marcello consule et a ceteris, et mandauerunt illi, ut dimitteret exercitum foras et ille solus ad Urbem ueniret, et per iussionem Marcelli consulis missus est Pompeius ad ciuitatem Miceriam super legiones, quę

^o littera m *superuacanea post litteram u cum abbreviacione in rasura* – ^p ex uicissent *correctum est* – ^q ex questiore *correctum est*

1015 Tulignis: *i. e.* Tulingis – 1017 milia: *a:* miliaria – Latouois: *i. e.* Latobogii; PD Latobolis *habet* – 1019 exientes: *a:* exeuntes – 1020 Albinus: *i. e.* Sabinus; PD Albinus – 1021 Albercos Lixouiosque: *i. e.* Aulercos Lexouiosque; PD Aluercos Eburouices Lixouiosque – 1028 Lucius: *i. e.* Licinius – 1034 Miceriam: *i. e.* Luceriam

1035 ibi erant. Cesar autem hoc audiens iratus est et congregatis militibus perrexit super Romam. *Per hanc causam* consules uero et prope omnis senatus simul cum Pompeio exeuntes de Roma fugerunt in Greciam, in Epyram, in Macedoniam et per ceteras ciuitates.

(VI.20) Tunc Cesar Romam intrauit et factus est dictator, *qui est forcior consule*. Post hec iuit ad Hyspaniam et *congregato exercitu* uenit in Greciam et pugnauit cum Pompeio. 1040 Pompeius^f uicit eum et fugere eum fecit. Deinde pugnauit cum Pompeio in Thessalia, et habuit Pompeius quadraginta milia peditum et equites mille centum, Cesar uero habuit pedites^s triginta milia, caballicantes mille.

(VI.21) Numquam adhuc fuerat tantus populus Romanus congregatus in unum ad pugnandum sicut illo die. Qui etiam potuissent totum orbem terrarum subiugare, si contra 1045 barbaros pugnassent. Pugnatum est fortiter inter illos. Fugit omnis populus Pompeii^t, et ipse Pompegius fugit in Alexandriam et petiuit auxilium a rege Egypti. Ipse rex propter amicitiam Cesaris decollauit eum et caput eius et anulum Cesari transmisit. Quod cum uidisset Cesar, lacrimatus est de morte illius, quia gener eius fuerat.

(VI.22) Inde Cesar Alexandriam uenit, et Ptolomeus rex preparauit illi insidias *uolens* 1050 *illum occidere*. Cesar non sustinens hostes superuenientes intrauit in unam nauiculam, que statim submersa est propter alios, qui cum eo intrauerunt. Ille uero natando per ducentos passus cum una manu ad naues suas uenit. In alia uero manu cartas portabat et sic in mari pugnauit cum eodem Ptolomeo et apprehendit nauim, ubi erat rex Ptolomeus. Postea petentibus hominibus reddidit ipsum regem et monuit eum, ut magis haberet amicitiam^u cum 1055 Romanis quam pugnam. Ille autem ut dimissus est, statim cepit iterum pugnare cum eis sed in ipsa pugna ipse et omnis exercitus eius necatus est et deiectus in mare. Corpus uero eius /43r/ ad litus peruenit, et sic cognouerunt eum, quia lorica aurea fuerat uestitus. Cesar Alexandriam apprehendit. Regnum Cleopatre dedit. Rediens Cesar de Alexandria Farnacem, filium Mitridatis, occidit propter quod Pompegio in adiutorium fuerat apud Thessaliam.

r et ante Pompeius in rasura – **s** ex pedones correctum est – **t** ex Pompegi correctum est – **u** secunda littera i supra lineam addita est

1037 Epyram: *i. e.* Epyrum – 1046-47 ipse...eum: PD qui fortunam magis quam amicitiam secutus occidit Pompeium – 1046 Pompegius: *i. e.* Pompeius – 1059 Pompegio: *i. e.* Pompeio

1060 (VI.23) Inde Cesar Romam regressus est et factus est consul tercia uice. Postea uenit in Africam cum multis nobilibus Romanis et pugnavit cum Iuba, rege Mauritanie, et ibi fuerunt cum eo duces Romanorum Cornelius Scipio, Faustus Sille dictatoris filius et alii^v duces, et facto prelio Cesar uicit.

1065 (VI.24) Postea Romam ingressus Cesar quarta uice factus est consul et inde ad Hyspaniam perrexit, ubi G[e]neus Pompeius, filius Pompei, magnam pugnam cum ipso Cesare fecit ita ut fugientibus hominibus Cesaris uellet se occidere, ut ille, qui iam habebat quinquaginta et sex annos et de multis preliis uictor fuerat, non ueniret in potestatem infantum. Deinde cum reuersus fuisset populus eius ad eum, reparata pugna iterum pugnavit cum predictis filiis Pompei. Ipsum maiorem occidit, minor uero fugiit.

1070 (VI.25) Inde Cesar Romam rediit et cepit facere, quod non erat rectum sicut rex et tyrannus. Etiam nec senatoribus assurgebat, quod eos uidebat. Consiliauerunt contra eum, *ut occiderent illum sexaginta Romani*. Quadam uero die cum Cesar uenisset ad curiam, *que erat domus, ubi de causis publicis ordinabant*, fecerunt ei plagas uiginti tres, et sic mortuus est uir, de quo nullus homo sic clarus et laudabilis in preliis fuit, nullus celerius scripsit, nemo uelocius legit. Quattuor etiam epistolas^w in unum dictabat. Tante fuit bonitatis, ut quos armis subiugauit, magis pietate^x uinceret. Eodem tempore tres simul soles Rome apparuerunt. Inter cetera signa alia, que in toto mundo facta sunt, bos ad hominem locutus est, qui eum ad aratrum minabat, et dixit: “Quare me in tantum opprimis? Non enim erit paupertas de uictualio sed in breui tempore homines non erunt.”

1080 (VII.1) Anno septingentesimo nono, postquam occisus est Iulius Cesar, ciuilia bella reparata sunt. *Ciuilia bella dicuntur, quando ciues inter se pugnant, id est homines habitatores ciuitatis, qui inter se pugnant. De ipsis dicitur, quod ciuile bellum inter se faciunt*. Senatores namque defendebant illos, qui Cesarem occiderunt. Antonius consul pro parte Cesaris uolebat illos opprimere. Propter hoc conturbata est causa publica, et multa mala
1085 Antonius facere cepit. Tunc a senatu hostis iudicatus est Antonius, missique sunt contra eum

v ex aliis correctum est – w ex apistolas correctum est – x ex pietatem correctum est

1060-61 Postea...Mauritanie: PD Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuua, Mauritaniae rege, bellum reparauerat – 1064 ingressus: a: regressus – 1077 alia: a: deest

ad persequendum illum duo consules, /43v/ Yrticus et Pansa^y, et *cum eis* Cesar Octavianus, qui habebat annos decem et septem. Pater eius fuit senator et dictus est <Oc>tabius. De matre uero habuit originem ab Enea per familiam Iuliam fuitque nepos Iulii Cesaris. Quem predictus Iulius Cesar heredem sibi reliquerat. Qua de causa contra Antonium abierunt Yrtius
1090 et Bansa consules et Octavianus et uicerunt eum apud Mutinam. Accidit autem, ut post uictoriam factam ambo consules morerentur. Post hæc autem tres partes exercitus coniunctę sunt ad Cesarem.

(VII.2) Fugatus itaque Antonius confugit ad Lepidum, qui fuerat magister Cesaris et equitum. Qui et multitudinem populi habebat. Inter hæc Cesar pacem fecit cum Antonio et
1095 uolens uindicare mortem Iulii Cesaris patri sui Romam cum exercitu rediit et cum esset annorum uiginti, petiit, ut consulatus honor ei daretur.

(VII.3) Interea Brutus et Cassius, qui occiderunt Iulium^z Cesarem, mouerunt grande prelium *contra Antonium*. Erant enim per Macedoniam et Orientem multi populi, qui se ad illos coniunxerant. Perrexerunt contra Brutum et Cassium Cesar Octavianus et Marcus
1100 Antonius. In prima pugna uicti sunt Antonius et Cesar, tamen mortuus est Cassius. Secunda pugna periit Brutus et infinita nobilitas, quę illis in adiutorium fuerat. Post hæc autem diuisa est causa publica ita, ut Augustus teneret Hyspaniam, Galliam et Italiam, Antonius teneret Pontum, Asiam et Orientem.

(VII.4) Interea Sextus Pompeius magnam pugnam in Sicilia commouit. Nam confugerant
1105 ad eum illi milites, qui fuerant Cassii et Bruti. Tunc abierunt contra Pompeium Octavianus et Antonius, *sed cum non posset eis resistere Pompeius*, pax inter eos firmata est.

(VII.6) Interea Pompeius pacem ruperat et *cum Agrippa, qui erat ex parte Cesaris*, pugnavit in mare et uictus est ab eo fugitque in terram Asię et ibi occisus est. Antonius uero, qui Asiam et Orientem tenebat, dimisit sororem Octauiani Cesaris, quam habebat uxorem, et
1110 accepit uxorem Cleopatram, quę erat regina Eęgypti.

1086 *cum eis*: Or. VI.18.3 Consules Hirtius et Pansa et cum his Caesar...

1107 *cum Agrippa...Cesaris*: Or. VI.18.26 Deinde Agrippa inter Mylas et Liparas aduersus Democham et Pompeium nauale proelium gessit ac uicit...

y ex Bansa correctum est – z –um supra lineam additum est

1086 Yrticus: i. e. Hirtius – 1107 ruperat: a: rupit

(VII.7) Deinde quoque magnum ciuile bellum commouit Antonius per monita Cleopatře uxoris suę, quę cupiebat regnare in Roma sicut mulier, quę omnia concupiscit. Pugnauerunt in mari Antonius et Octauianus apud Acium, qui est locus in Epyra. Fugit Antonius in Egyptum et cum omnes, qui cum eo fuerant, tran/44r/sissent ad Octauianum, uidens se in tali
1115 desperatione esse ipse se occidit. Cleopatra, *uxor illius*, ornata diuersis ornamentis ad Cesarem uenit sperans eum ad suam libidinem prouocare, sed ille ad eius concupiscentiam minime animum inflexit. Tunc illam mandauit custodire. Illa de custodia fugiens in precioso sepulchro se collocauit iuxta Antonium, *maritum suum*, et fecit se mordere aspidem serpentem *in sinistro brachio* et sic de ueneno illius mortua est. Egyptus post hęc per
1120 Octauianum Augustum imperio Romano subiugata est, et ordinauit ibi Cornelium Gallum. Tunc primum Egyptus Romanum iudicem habuit.

(VII.8) Ita preliis in toto mundo finitis Octauianus Augustus Romam rediit et cum triumpho Romam intrauit. Atque ab illo tempore solus potestatem Romę tenuit, quod Greci monarchiam uocant. His diebus trans Tiberim fons olei de terra exundauit et per totum diem
1125 largissimo riuo fluxit. Tunc etiam circulus apparuit circa solem ad similitudinem arcus celestis. Igitur cum quadagesimo secundo anno firmissimam et uerissimam pacem Cesar composuit, Christus dominus in Behtleem natus est, cuius aduentu in mundo pax ista data est.

(VII.9) Nullo tempore ante eundem Octauianum Cesarem plus Romanorum causa creuit
quam tempore illius. Nam absque ciuilibus bellis, in quibus uictoriam habuit, adiunxit ille
1130 Romano imperio Egyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illiricum, Reciam, Vindelicos et omnes Ponti maritimas ciuitates. Vicit Dacos et multitudinem populi Germanorum occidit. Sed istam pugnam Drusus fecit priuignus eius, *id est filiaster*, sicut et per Tiberium alterum priuignum suum fecit in Pannonia, in qua pugna quadraginta milia captiuos de Germano populo adduxit, et posuit eos in Galliam supra ripas Reni fluminis.
1135 Armeniam a Parthis recollegit. Obsides tulit a Persis, quos nulli antea dederunt. Reddiderunt ei etiam signa Romana, quę tulerant, quando Crassum consulem occiderunt.

1119 *in sinistro brachio*: Or. VI.19.18 Cleopatra postquam se ad triumphum seruari intellexit, uoluntariam mortem petens, serpentis, ut putatur, morsu in sinistro tacta brachio exanimis inuenta est...

1113 Acium: *i. e.* Actium – Epyra: *i. e.* Epiro – 1117 custodire: *S*: custodiri – 1123 triumpho: *a*: triplici triumpho – 1127 dominus: *a*: dominus noster – data: *a*: donata

(VII.10) Gens Scitharum et Indorum, quæ antea nomen Romanorum nesciebant, missos ad eum miserunt. Galatia quoque prouincia facta est, cum antea regnum fuisse[n]t. In tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut in honore eius construerent ciuitates, quas Cesareas
1140 nominabant, sicuti in Maritania fecit Iuba rex, et in Palestina factum est, ubi clarissima /44v/
ciuitas in nomine illius edificata est. Multi autem reges exeuntes de regnis suis uenerunt ad seruiendum ei et uestiti uestimentis sicuti et Romani uestuntur et ante currum illius currebant.

In tantum namque abhominatus est turmas, bella, contentiones, ita ut nisi de iusta causa nullo modo pugnare uoluisset contra quamcumque gentem. Dicebat enim causam esse
1145 superbiæ et contrarietatis, ut pro concupiscentiæ uictoria et propter coronam de lauro, quæ folia sine fructu habet, mitteret in periculum populum suum, quem debet in securitate [fieri] esse. Insuper et hæc dicebat bono imperatori non esse aliud minus nisi tantum, ut omnia cum discrecione faceret, arma autem non mouere<t> contra alterum nisi pro maiori lucro, ita ut esset talis in hoc discrecio, ne forte, dum sperat uincere inimicum, perdat ille et fiat similis
1150 piscatori, qui hamum aureum misit ad piscandum et, dum uoluit piscem apprehendere, hamum aureum perdidit et sibi nihil profuit. Denique increpabat auunculum suum Iulium Cesarem, qui solitus erat dicere militibus suis: “Commilitones mei estis” et hoc faciebat nouo et blando amore et desiderabat carior fieri, magnitudinem principis minorabat. Erga populum suum piissimus fuit, in amicos fidelissimus, quorum carissimi erant illi Mecenases et Agrippa.
1155 Mecenases erat tacitus, Agrippa uero paciens in labore et moderatus. Preterea Virgilium et Flaccum poetas optime diligebat. Rarus erat predictus Octauianus ad recipiendas amicitias, sed ubi eam recipiebat, fortiter retinebat. In litterarum studiis nimis intentus erat, ita ut nullus pretermitteretur dies, ut non legeret aut scriberet.

1139 costruerent ciuitates: *a*: ciuitates costruerent – 1140 Maritania: *a*: Mauritania – 1141 in: *a*: *deest* – 1143 turmas: *PD* turbas – 1145 concupiscentiæ uictoria: *S*: uictorie concupiscentia – 1146 quem: *U*: qui – 1147-9 bono...discrecio: *PD*: imperatori bono quicquam minus quam temeritatem congruere, satis celeriter fieri quicquid commode gereretur – 1150 misit: *a*: mittit – 1151 perdidit: *a*: perdit – 1154 fidelissimus: *a*: fidelissimus extitit

Ornauit Romam multis edificiis et gloriam habens exinde dicebat: “Urbem factam de
1160 lateribus, *id est de tegulis*, inueni, relinquo marmoream, *id est de marmore factam*.” Fuit
nimium formosus et delicato corpore sed super omnia in oculis speciosior fuit. Nam quando
in oculis eius aliquis aspiciebat, uidebatur quasi radius solis ab oculis eius exiret. Nam die
quadam miles quidam cum eo loqueretur uidens pulchritudinem oculorum eius, auertit faciem
suam a uultu illius, cumque interrogaretur ab eo cur hoc faceret, respondit: “Quia splendorem
1165 oculorum tuorum sustinere non possum.” *Quamuis ista omnia bona habuisset*, tamen sine
uiciis non fuit. Fuit enim modicum inpaciens, /45r/ leniter iracundus, occulte inuidus, palam
deceptor, habuit cupiditatem dominandi plus quam alter homo, semper delectabitur iocare ad
tabulas, habebat abstinentiam in cibo et potu et somno sed erat nimium luxuriosus. Nam inter
duodecim catamitos, *id est concubinas*, seu et duodecim puellas dormire solitus erat.
1170 Dimiserat enim uxorem suam nomine Scriboniam et tulit uxorem alteram a marito nomine
Libiam. Et ipsa Libia habebat de marito suo priore filios duos, unum nomine Tiberium et
alium Drusum. Quamuis esset tantum luxuriosus, erat tamen in aliis nimium discretus, qui
fornicatores erant, secundum consuetudinem hominum [et] qui in eo uicio, quo illi positi sunt,
persequi decertant illos, qui similia committunt. *Pro quo et Ouidium poetam in tali exilio*
1175 *direxit, a quo Romam non est reuersus.*

Cumque complisset annos septuaginta sex, mortuus est in Campanie^a loco, qui dicitur
Atelle, et sepultus est Romę in campo Marcio. Igitur postquam mortuus est, multis et nouis
honoribus senatores glorificauerunt illum. Nam absque eo quod illum prius diceba<n>t
patrem esse patrię, post mortem uero eius non tantum in Roma sed etiam per alias
1180 nominatissimas ciuitates templa in honore eius constituerunt et in palam cunctis dicebant:
“Aut non fuisset natus talis homo aut non fuisset mortuus”. Qui ex aliqua parte similis fuit
diis.

1174-75 *Pro quo...est reuersus*: *Epitome* I.24 Nam poetam Ouidium, qui et Naso, pro eo quod tres libellos artis
amatoriae conscripsit, inreuocabili damnauit exilio.

1176-77 *Cumque complisset...Campo Marcio*: *Eutropius* VII.8.4 Obiit autem septuagesimo sexto anno morte
communi in oppido Campaniae Atella. Romae in campo Martio sepultus...

a ex Campania correctum est

1162-3 die quadam: *a*: quadam die – 1163 cum eo loqueretur: *S*: dum loqueretur cum eo – 1167 delectabitur: *S*:
delectabatur – 1169 catamitos: *a*: catamitas – 1172 discretus: *U et V*: districtus – 1176 Campanie loco: *a*:
Campania in loco – 1180 in²: *a*: *deest*

Tenuit imperium annis quinquaginta et sex, duodecim annis regnavit cum Antonio, quadraginta et sex regnavit solus. Post eum suscepit imperium Tiberius, priuignus eius, *id est*
1185 *filiaster*, qui etiam gener illius fuit, nec non et adoptatus in filio.

(VII.11) Iste Tiberius dictus est Claudius Tiberius Mero et propter quod multum uinum bibebat, nominabatur a iocularibus Claudius Biberius Mero. Valde fuit prudens in armis et antequam imperator esset, multa prospera habuit sub tempore Octauiani. Habuit namque magnam scientiam in litteris, fuit clarus in loquela, sed tamen fuit crudelis, auarus, insidiosus,
1190 fingebat se ea uelle, quae noluit, ad illos, quibus erat iratus et quos odio habebat, apparebat ilaris et letus et ad illos, quos amabat, apparebat quasi iratus. Tanta fuit illius prudentia quamuis sic reus fuisset, ut melius responsum redderet ille subito in consilio quam respondisset ille, qui meditatum habebat ipsum consilium. Regnavit annis uiginti tribus. In istis annis non pugnavit per semetipsum, sed pugnas per legatos /45v/ suos fecit. Aliquos
1195 reges per blandicias ad se uenire fecit et non eos ad sua regna iam redire permisit. Cumque suos et extraneos omnes crudeliter occideret, recessit ab eius dominatione Pannonia, Gallia, Armenia, Mesia. Mortuus est in Campania, et gauisi sunt omnes de morte illius. Quinto decimo imperii eius anno dominus Iesus Christus predicare cepit et in octavo decimo eiusdem anno crucifixus est.

1200 (VII.12) Mortuo Tiberio suscepit imperium Gaius Caligula et *regnavit annis non plenis quattuor*. *Fuit enim crudelior omnibus hominibus. Nam super omnia mala, quae fecit, etiam cum sororibus suis fornicabat et ex una sorore sua filiam genuit. Postea in exilium illas mandauit*. Nam cum esset nimium auarus, libidinosus et crudelis, occisus est in palatio.

1200-1 *regnavit...hominibus*: Or. VII.5.1: ...mansitque in imperio annis non plenis quattuor, homo omnium ante se flagitiosissimus...

1201 *Nam...fecit*: Or. VII.5.9: ...libidinibus suis etiam illud sceleris adiecit...

1202-3 *Postea...mandauit*: Or. VII.5.9: (...ut sorores suas primum stupro pollueret,) deinde exilio damnaret.

1184 quadraginta et sex: PD: quadraginta uero et quattuor – 1186 Mero: S: Nero – 1187 Claudius: *i. e.* Caldius – 1190 ad illos: *a*: illis

(VII.13) Post hunc *Tiberius Claudius accepit imperium et regnavit annis quattuordecim.*

1205 In aliis quidem causis fuit moderatissimus, in aliis uero crudelis. Abiit in Britanniam et ibi *in quadam insula pugnauit cum Britannis, ubi neque ante Iulium Caesarem neque post eum nullus intrare ausus est ibique, ut Suetonius Tranquillus dicit, sine ulla pugna et sanguine intra paucissimos dies plurimam partem insule sibi subiugauit. Insulas etiam Orcadas, que ultra Britanniam in oceano sunt, adiunxit Romano imperio et rediit Romam sexto mense*
1210 *postquam inde egressus fuerat.* Postquam mortuus est, consecratus est inter deos.

(VII.14) *Nero quintus ab Octauiano Augusto accepit principatum,* qui Romanum imperium et deformauit et minuit. *Regnavit annis non plenis quattuordecim. Secutus est omnia uicia Caligule, auunculi sui. Etiam peiora fecit quam ille. Fuit luxuriosus, auarus, crudelis,* homicidia multa commisit, *cum matre sua fornicauit et cum sorore.* Postea illas
1215 *interfecit. Romam incendit, ita ut per sex dies et septem noctes ciuitas ipsa arderet, et ipse stans in altissima turre uidebat incendium et dicebat: "Videamus qualiter aliquando Troia arsit." Tantum autem fuit auarus, ut post incendium ipsius ciuitatis nullum dimitteret tollere causam suam, que de incendio remanserat, sed ipse omnia exinde tulit.*

1207 *ut Suetonius Tranquillus dicit:* Suet. Claud. 17

1204 *Tiberius...quattuordecim:* Or VII.6.1: ...Tiberius Claudius ab Augusto quartus regnum adeptus est mansitque in eo annis quattuordecim.

1205-10 *in...fuerat:* Or VII.6.9-10: transuctus in insulam est, quam neque ante Iulium Caesarem neque post eum quisquam adire ausus fuerat, ibique – ut uerbis Suetoni Tranquilli loquar – “sine ullo proelio ac sanguine intra paucissimos dies plurimam insulae partem in deditionem recepit.” Orcadas etiam insulas ultra Britanniam in Oceano positas Romano adiecit imperio ac sexto quam profectus erat mense Romam rediit.

1211 *Nero...principatum:* Or VII.7.1: ...Nero Caesar ab Augusto quintus principatum adeptus est...

1212-14 *Regnavit...crudelis:* Or VII.7.1 ...mansitque in eo annis non plenis quattuordecim. Gaii Caligulae auunculi sui erga omnia uitia ac scelera sectator immo transgressor, petulantiam libidinem luxuriam auaritiam crudelitatem nullo non scelere exercuit.

1214 *...cum matre...sorore:* Or VII.7.4: (libidinibus porro tantis exagitatus est) ut ne a matre quidem uel sorore ullaue consanguinitatis reuerentia abstinuisse referatur...

1215 *per...arderet* Or VII.7.4: per sex dies septemque noctes ardens ciuitas regio pauit aspectus.

1215-16 *et ipse...incendium:* Or VII.7.6 quod ipse ex altissima illa Macenatiana turre prospectans laetusque flammae ut aiebat pulchritudine...

1217-18 *Tantum...tulit:* Or VII.7.7 auaritiae autem tam praeruptae exstitit, ut post hoc incendium Urbis, quam se Augustus ex latericia marmoream reddidisse iactauerat, neminem ad reliquias rerum suarum adire permiserit; cuncta, quae flammae quoquo modo superfuerant, ipse abstulit.

(VII.15) Cumque esset abhominabilis omnibus, statuerunt senatores, ut mitteretur furca in
1220 collo eius et nudus per publicum duceretur et cum uirgis usque ad^b mortem cederetur.
Cumque hoc cognouisset, fugit de palatio nocte et ad quartum urbis miliarium ad uillam
cuiusdam liberti /46r/ sui *absconditus est* et ibi se occidit. Ipse namque super omnia mala, que
fecit, *etiam christianos persecutus est et Petrum apostolum crucifigi precepit et Paulum
decollari.*

1225 (VII.16) Mortuo Nerone Seruius Galla accepit imperium. De antiquissima nobilitate
senatorum fuit. In medio Romane urbis foro decollatus est per consilium cuiusdam Othonis,
qui post eum imperium tenuit. Regnauit autem solummodo menses septem.

(VII.17) Mortuo predicto Galla Lucius Otho inuasit imperium. Ex matre nobilior fuit quam
ex patre. Sed cum nunciatum ei fuisset, quia Vitellus in Gallia a militibus imperator esset
1230 factus, abiit contra eum ad pugnandum *et tria prelia cum eo commisit.* Cumque uideret, quia
non posset resistere Vitellio, ipse se interfecit. Regnauit autem menses tres.

(VII.18) *Vitellius cum uictoria Romam rediit, sed cum multas crudelitates* et alia mala
faceret, nec non etiam et nimium esset latro ad manducandum et bibendum, a Vespasiani[s]
ducibus occisus est. Tantum autem fuit insaciabilis in manducando et bibendo, quod
1235 impossibile uidebatur omnibus. Memoratissimam namque cenam fecit ei frater suus. Nam
extra omnia, que preparata habuit ad cenam sicut imperator^c, apposuit ei in ipsa cena duo
milia pisces et septem milia aucellos. Turpiter namque occisus est. Tractus est per urbem
Romam publice nudus, caput erectum sursum et gladium habebat positum sub barba, et
omnes iactabant ei stercus in faciem. Postea uero decollatus est et in fluuium Tiberim
1240 proiectus. Regnauit menses octo.

1223-24 *etiam christianos...decollari*: Or. VII.7.10 Nam primus Romae Christianos suppliciis et mortibus
affecit ac per omnes prouincias pari persecutione excruciarum imperauit ipsumque nomen exstirpare conatus
beatissimos Christi apostolos Petrum cruce, Paulum gladio occidit.

1230-31 *et tria...menses tres*: Or. VII.8.6 ...bellum ciuile molitus tribus primum leuibus proeliis... cum
animaduertisset suos uinci, mense tertio quam imperare coeperat sese interfecit.

1232 *Vitellius...crudelitates*: Or. VII.8.7 Vitellius uictor Romam uenit: ubi cum multa crudeliter ac nequiter
ageret...

b *duae vel tres litterae ante ad in rasura* – **c** *littera e supra lineam addita est*

1220 uirgis: *a*: uirga – 1223 precepit: *a*: fecit – 1225/28 Galla: *i. e.* Galba – 1229 Vitellus: *i. e.* Vitellius

(VII.19) Vespasianus accepit imperium et factus fuerat imperator *a militibus*, quando super Hierusalem sedebat cum Tito, filio suo. *Reliquit namque eundem Titum, filium suum, super Hierusalem et ipse per Alexandriam rediens uenit Romam imperator factus*. Rectissime namque imperium tenuit. Fuit cupidus ad tollendam pecuniam, *id est censum publicum*, sed a
1245 nullo eam iniuste abstulit. Cum omni^d diligentia eam colligebat et studiosissime largiebatur, super omnia pauperibus.

(VII.20) Istę cum filio suo Tito de Hierosolima uictoriam habuit. Post hęc, cum esset senatoribus et populo et cunctis amabilis ac iocundus, profluuio uentris mortuus est in uilla propria circa Sabinos. Regnauit annos nouem.

1250 (VII.21) Tytus, filius eius, successit in regnum, qui et ipse Vespasianus est dictus. Fuit in omnibus mirabilis, ita ut amor et delicia populi diceretur. Fuit eloquentissimus, bellicosus, moderatissimus. Quando /46v/ Hierosolimam cum patre obsedit, duodecim propugnatores duodecim sagittarum ictibus occidit. In tantum omnes suos dilexit, ut nullum omnino interficeret, illos etiam, qui contra eum insurrexerant, ut eum occiderent, postquam eos
1255 comprehendit, dimisit eos et in ea familiaritate illos habuit, in qua prius habuerat. Tantę largitatis fuit, ut quicumque ab eo aliquid quereret, non negaret quod postulabat cumque reprehenderetur ab amicis quare hoc faceret, respondit nullum debere tristem ab imperatore exire. Quadam enim die cum cenaret et recordatus fuisset, quod nullum bonum illo die fecisset, dixit *amicis, qui cum eo ad mensam sedebant*: “Perdidi hodie istum diem.” Iste in
1260 Roma edificauit amphitheatrum et quinque milia ferarum in eius dedicatione occidit. Post hęc periit morbo in ea uilla, qua pater eius. Regnauit annos duos et menses octo. Tantus autem planctus fuit in urbe Roma, ut uideretur omnibus quasi orphani remansissent ex patre.

1241 *a militibus*: Or. VII.9.6 ...imperator ab exercitu pronuntiatus...

1242-43 *Reliquit...factus*: Or. VII.9.3 imperium adeptus est, relictoque in castris ad procurationem obsidionis Hierosolymorum filio Tito, per Alexandriam profectus est Romam;

d ex omnia correctum

1251 bellicosus: *a*: bellicosissimus – 1253 In: *a*: *deest* – omnes: *a*: homines – 1259-60 in Roma: *a*: Rome

(VII.22) Domicianus, frater eius, suscepit imperium. Primis annis moderatissimus fuit in imperio. Postea in tanta uicia incidit, ut propter libidinem, iracundiam, crudelitatem, auariciam omnes odio illum haberent. Occidit nobilissimos senatores. Primum se dominum et deum appellari iussit et statuam auream et argenteam in Capitolio poni pro honore suo precepit. Consobrinos suos interfecit. Superbus quoque nimium fuit. Nam cum esset omnibus odiosus, occisus est in palatio a suis hominibus. Regnauit annos quindecim.

(VIII.1) Mortuo Domiciano Nerua senex factus est imperator ab illis, qui occiderunt Domicianum. *Iste primum precepit, ut reuocarentur omnes, qui in exilium missi fuerant. Unde et Iohannes apostolus rediit de Epheso, quo exiliauerat.* Regnauit autem predictus Nerua annum unum et menses tres. Mortuus est Romę.

(VIII.2) Post eum accepit imperium Ulpus Crinitus Traianus genere Hispanus. Aput Agrippinam, ciuitatem Gallię, factus est imperator. Causam publicam optime rexit. *Mox Germaniam trans Renum in pristinum statum reuocauit. Trans Danubium^e multas gentes subiugauit.*

(VIII.3) Seleuciam^f et Thesifontem et Babiloniam apprehendit. Tenuit usque ad Indię fines. Fecit naues et misit in Rubro mari, ut posset dissipare fines Indię.

(VIII.4) In Roma et per prouincias^g omnibus se equalem demonstrauit. Si quis de eius amicis egrotasset, frequenter ibat ad uisitandum eum. Quando festos dies habebat ille, /47r/ faciebat conuiuia amicis suis, et eius amici faciebant conuiuia illi. Nullum senatorem lesit. Bonus omnibus fuit et occulte faciebat diuites omnes et eleuabat in honore illos, quos cognoscebat, quod non essent de nobili gente. Multa^h opera per singula loca fecit. Nullus senator tempore illius dampnatus est absque uno solo, qui dampnatus est a senatoribus eo nesciente.

1270-71 *Iste...exiliauerat*: Or. VII.11.2 hic primo edicto suo cunctos exules reuocauit – unde et Iohannes apostolus hac generali indulgentia liberatus Ephesum rediit...

1274-76 *Mox...subiugauit*: Or. VII.12.2 mox Germaniam trans Renum in pristinum statum reduxit; trans Danuuium multas gentes subegit.

e ex Danuuium correctum est – **f** secunda littera e supra lineam addita est – **g** in prouinciis correctum est – **h** ex multe correctum est

1269-70 occiderunt Domicianum: *a*: Domicianum occiderant – 1277 Thesifontem: *i. e.* Ctesiphontem – Babiloniam: *a*: Babilonem – 1277-78 Tenuit...fines: *i. e.* Tenuit usque ad Indiam fines *aut* ...apprehendit et tenuit usque ad Indię fines

(VIII.5) Inter alia dicta ipsius hoc perclarum dictum est, quia dum culpasset eum amici, quod sic nimium circa omnes communis esset, dicitur respondisse: “Talis debet esse imperator erga suos subiectos quales uult ille suos esse subiectos erga se.” *Tempore illo quattuor ciuitates de Asia terremotu corruerunt, id est Helea, Murina, Pithona, Cuma, et de*
1290 *Grecia ciuitates due et de Galatia ciuitates tres.* Regnauit Traianus annos decem et nouem. Solus omnium inter alios imperatores intus in urbe Roma sepultus est, et missa sunt ossa illius in urna aurea et posita in foro sub columna, quam ipse faciebat, et fuit altitudo columnae ipsius centum quadraginta pedes.

(VIII.6) Traiano mortuo Helius Adrianus accepit imperium, qui fuit filius de consobrina
1295 sorore Traiani. Iste habens inuidiam¹ contra Traiani gloriam dimisit tres prouincias, quas Traianus Romano imperio adiunxerat, id est Asiriam, Mesopotamiam et Armeniam, et reuocauit exinde exercitum Romanum et statuit, ut esset finis imperii Eufrates.

(VIII.7) Pacem tamen omni tempore habuit. *Causam publicam per iustissimam legem ordinauit. Pugnauit contra Iudeos et uicit illos et precepit, ut nullus Iudeus Hierosolimam*
1300 *intraret. Quam ipse edificauit extra portam, ubi dominus fuerat crucifixus, et ex nomine suo appellauit eam Heliam. Nam prior Hierusalem funditus a Romanis euersa est.* Iste Adrianus fuit eloquentissimus in sermone tam Latino quam Greco. Regnauit annis uiginti unum. *Morbo intercutis* mortuus est in Campania apud Baias.

1288-90 *Tempore...tres*: Or. VII.12.5 Terrae motu quattuor urbes Asiae subuersae, Elea Myrina Pitane Cyme, et Graeciae ciuitates duae, Opuntiorum et Oritorum; tres Galatiae ciuitates eodem terrae motu dirutae;
1298-1300 *Causam...portam* Or. VII.13.3-5 Hadrianus rempublicam iustissimis legibus ordinauit; (...) Iudaeos sane, perturbatione scelerum suorum exagitados et Palestinam prouinciam quindam suam depopulantes, ultima caede perdomuit (...) praecepitque, ne cui Iudaeo introeundi Hierosolimam esset licentia, Christianis tantum ciuitate permissa, quam ipse in optimum statum murorum extructione reparauit...
1300-1 *et ex...Heliam*: Or. VII.13.5 ...et Aeliam uocari de praenomine suo praecepit.
1302-3 *Morbo intercutis* Epitome XIV.9 Hic morbo subcutaneo (...) exstinxit.

¹ ex inuidiam correctum est

1287 sic: a: deest – 1289 Murina, Pithona, Cuma: i. e. Myrina, Pitane, Cyme

(VIII.8) Antonius cognomento Pius accepit imperium cum filiis suis Aurelio et Lucio.
1305 Laudabiliter uixit. Cunctis fuit bonus. Magis habuit studium defendere causam publicam
quam certaret multiplicare eam. Illis, qui boni erant, faciebat honorem. Illis, qui inportuni
erant^j, dicebat^k cum bona uoluntate, quia amici regis non possent esse. Iste namque plus fuit
honorabilis quam terribilis, ita ut multę gentes de barbaris, quę inter se contentiones^l habebant,
non prius inter se pugnarent nisi cau/47v/sationes suas ante ipsum adducerent, ut ab eo
1310 iudicarentur. Istę antequam imperator esset, multas diuicias habuit et diuisit eas per milites et
amicos suos. Inde dictus est pius propter misericordiam, *quam habuit in omnibus*. Erarium, *id
est uestarium*, plenum reliquit quando mortuus est. Mortuus est apud Loricum uillam suam
duodecimo miliario ab Urbe.

(VIII.9) Post istum imperauit Marcus Antonius Verus *cum Lucio Aurelio Commodo fratre*
1315 *suo*.

(VIII.10) *Pugnauerunt contra Parthos mirabili uirtute*. Ad istam pugnam Marcus
Antonius abiit. *Rex namque Parthorum deuastauerat Armeniam et Cappadociam et Syriam*.
Sed Antonius per duces suos eos uicit, nec non et Seleuciam, ciuitatem Assyrię, cum
quadringentis milibus hominum comprehendit et *cum fratre de uictoria Parthica triumphauit*.
1320 Cumque cum fratre suo in curru sederet, subito mortuus est *a suff<f>ocatione*, quam Greci
apoplexin uocant.

(VIII.11) Mortuo Antonio Antonius frater eius accepit imperium, quem plus debet homo
admirari quam laudari. Ab infancia sua tantum fuit mansuetus, ut neque de gaudio neque
tristitia mutaret uultum. Iste uerissimus philosophus.

1314-15 *cum...suo*: Or VII.15.1 ...cum Aurelio Commodo fratre...

1317 *Rex...Syriam*: Or VII.15.2 ...rex Parthorum graui eruptione Armeniam Cappadociam Syriamque uastabat.

1319 *cum...triumphauit*: Or VII.15.3 ...cum fratre de uictoria Parthica triumphauit.

1320 *a suffocatione*: Or VII.15.3 ...suffocatus (interiit).

j *supra lineam additum est* – **k** *in margine additum est* – **l** *ex intentiones correctum est*

1304/1314/1317/1318/1322 Antonius: *i. e.* Antoninus – 1312 Loricum: *i. e.* Lorium – 1313 ab: *a*: longe ab –
1306 apoplexin: *a*: apoplexiam – 1323 laudari: *S*: laudare – 1324 Iste: *a*: Iste fuit

1325 *Illius tempore persecucio facta est in Christianos in Asia et in Gallia, multique sancti martyrio coronati sunt. Deinde facta est mortalitas, quę totam Italiam dissipauit, ita ut castella et uillę sine hominibus remanerent.*

(VIII.13) Interea contra Germanos et Marcomannos, Quados et Dacos et Sarmatas pugnauit et multa milia hominum in ipsa pugna interfecit. Quando uero contra istas gentes ad pugnandum uenit, non inuenit in uestario stipendium, id est annonam, quod suis militibus daret, et noluit pro ista causa census, id est pensionem, colligere, ut eis daret, sed tantum ornamenta regalia, id est aureas uestes, et multa ornamenta gemmarum et uasa aurea fecit poni in foro Traiani, et ibi uendita sunt per duos menses et precium, *quod exinde tulit, dedit militibus suis et sic ad predictam pugnam abiit.* Post uictoriam factam reuersus in Romam reddere fecit precia illis, quibus uendita fuerant ornamenta illius. Qui uoluit ea reddere, 1335 recollegit precium suum. Illis uero, qui noluerunt reddere, molestus non fuit.

(VIII.14) Iste permisit, ut nobilissimi Romani conuiuia sic honorif[ff]ice facerent sicut et ille faciebat. *Repentino morbo mortuus est in Pannonia.*

(VIII.15) Post eum regnauit filius eius Commodus *annis tredecim. Aduersus Germanos* 1340 *optimę pugnauit. /48r/ Postea in luxuriis et omni sorde uixit. Interfecit multos senatores et maximę illos, quos uidit nobilitate et sapientia optimos esse.* Iste subito a suffocatione mortuus est.

Post hunc a senatoribus imperator factus est Eluius Pertinax. Qui sexto mense postquam regnare ceperat, a quodam Iuliano in palatio occisus est.

1325-27 *Illius...remanerent*: Or VII.15.4-5 sed in diebus Parthici belli persecutiones Christianorum quarta iam post Neronem uice in Asia et in Gallia graues praecepto eius exstiterunt multique sanctorum martyrio coronati sunt. secuta est lues plurimis infusa prouinciis, totamque Italiam pestilentia tanta uastauit, ut passim uillae, agri atque oppida sine cultore atque habitatore deserta in ruinas siluasque concesserint.

1338 *Repentino...Pannonia*: Or VII.15.12 postremo in Pannonia constitutus repentino morbo diem obiit.

1339 *annis...Germanos*: Or VII.16.1-2 (...mansitque in eo) annis XIII. aduersus Germanos (bellum feliciter gessit.)

1340-41 *Interfecit...esse*: Or VII.16.2 interfecit etiam quamplurimos senatores, maxime quos animaduertit nobilitate industriaque excellere.

1343-44 *Post...occisus est* Or VII.16.5 Post hunc a senatu creatus est senex Heluius Pertinax sextus decimus ab Augusto. qui sexto decimo mense quam regnare coeperat Iuliani iuris periti scelere in palatio occisus est.

1341 esse: a: deest

1345 (VIII.17) *Post ipsius mortem idem Iulianus inuasit imperium, sed ueniens Seuerus pugnauit cum eo apud pontem Molbium et occidit illum in septimo mense postquam regnare ceperat.*

(VIII.18) Et sic accepit imperium idem Seuerus natus ex Affrica Tripolitana, castello Lepici. Hic natura crudelis fuit. *Rem publicam fortissimę rexit sed cum labore.* Iste namque
1350 Pertinacem se appellari^m uoluit *de nomine illius imperatoris, cuius mortem uindicauit.* Prelia multa fecit. Vicit Parthos, Arabas Adiabenosque. Idcirco dictus est Parthicus, Arabicus, Adiabenicus.

(VIII.19) *Quintam post Neronem persecutionem in Christianos fecit, plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt.* Nobilissimam quoque pugnam in
1355 Britannia fecit et *recepit partem insule et eandem insulam separauit ab aliis gentibus indomitis, quę ibi uicinę erant,* fecitque ibi *firmissimum uallum, id est fossam,* quam per triginta duo milia passuum a mare deduxit ad mare. *Multisque turribus ipsum locum muniuit. Illic namque morbo pestifero interiit. Reliquit duos filios, Fassianum et Getam. Geta uero inimicus publicus iudicatus interiit.*

1345 *Post...imperium:* Or VII.16.6 Iulianus interfecto Pertinace inuasit imperium...

1346-47 *occidit...ceperat:* Or VII.16.6 ...interfectus est mense septimo postquam coeperat imperare.

1349 *Rem...labore:* Or VII.17.2 ...fortissime quidem rempublicam sed laboriosissime rexit.

1350 *de...uindicauit:* Or VII.17.1 ...ex nomine imperatoris, quem occisum ultus fuerat...

1353-4 *Quintam...sunt* Or VII.17.4 quinta post Neronem persecutione Christianos excruciauit, plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt.

1355-56 *recepit...indomitis:* Or VII.17.7 ...receptam partem insulae a ceteris indomitis gentibus (uallo distinguendam putauit.)

1356-57 *firmissimum...fossam/Multisque...muniuit:* Or VII.17.7 itaque magnam fossam firmissimumque uallum, crebris insuper turribus communitum, (per centum triginta et duo milia passuum a mari ad mare duxit.)

1358-59 *Illic...interiit:* Or VII.17.8 ibique apud Eboracum oppidum morbo obiit. reliquit duos filios, Bassianum et Getam: quorum Geta hostis publicus iudicatus interiit...

m *secunda littera l supra lineam addita est*

1346 Molbium: *S:* Muluium; *PD* Miluium – 1349 Lepici: *S:* Lepti – 1356 firmissimum uallum id est fossam: *Or:* magnam fossam firmissimumque uallum – 1358 Fassianum: *i. e.* Bassianum – pestifero: *a: deest* – uero: *a: deest*

1360 (VIII.20) Vassianus autem *accepit imperium et tenuit illud annis non plenis septem. Peior uixit quam pater eius. Lauacrum quoque, quod balneum dicitur, nobilissimum fecit Romę. Fuit enim impaciens libidinis, qui et nouercam suam duxit uxorem. Hic dum uoluisset pugnare contra Parthos, inter Edessam et Charram ab inimicis conclusus occisus est.*

(VIII.21) *Post hunc* Opilius Marinus, qui prefectus p̄torii erat, cum filio Diadumeno
1365 *inuasit imperium. Regnauerunt per annum unum et menses duos. Nichilⁿ aliud memorabile fecerunt nisi quod modicum regnauerunt. A militibus autem eorum sedicione facta ambo pariter occisi sunt.*

(VIII.22) *Anno ab Urbe condita nongentesimo Marcus Aurelius Antonius, qui erat iam uicesimus ab Octauiano imperatore, accepit imperium /48v/ et regnauit annos quattuor. Hic*
1370 *sacerdos fuit in templo, ubi statua solis erat. Iste cum Romam uenisset, senatores et milites cum magno gaudio illum receperunt, sed ille omnibus turpitudinibus se contaminabat^o et nimium turpiter uixit. Sedicione quadam in Roma facta ipse cum matre sua occisus est.*

(VIII.23) *Post hunc accepit imperium Aurelius Alexander. Ab exercitu nominatus est Cesar, a senatoribus Augustus. Tredecim annos regnauit. Nimium fuit laudabilis et bonus.*
1375 *Mater eius Christiana fuit. Abiit namque in Persidem et pugnavit contra Xersen, regem eorum, et gloriosissime illum uicit. Milites, qui sub eo erant, optime rexit. Reuersus a Perside periit in Gallia.*

1360-61 *accepit...eius*: Or VII.18.1 ...principatum adeptus est mansitque in eo annis non plenis septem. uixit patre asperior...

1362-63 *Hic...est*: Or VII.18.2 hic contra Parthos bellum moliens, inter Edessam et Carras ab hostibus circumuentus occisus est.

1364/65 *Post hunc/inuasit imperium*: Or VII.18.3 Post hunc nonus decimus ab Augusto Ophilus Macrinus, qui praefectus praetorio erat, cum filio Diadumeno inuasit imperium...

1368-69 *Anno...quattuor*: Or VII.18.4 Anno ab Vrbe condita DCCCCLXX Marcus Aurelius Antoninus uicensimus ab Augusto imperium adeptus tenuit annis quattuor.

1372 *Sedicione...est*: Or VII.18.5 tumultu autem militari exorto, Romae cum matre interfectus est.

1374 *Nimium...bonus*: Or VII.18.6/8? ...digno aequitatis praeconio fuit; ...summam sui moderationem reipublicae exhibuit;

13775 *Mater...fuit*: Or VII.18.7 Cuius mater Mamea Christiana Originem presbyterum audire curauit:

n littera c supra lineam addita est – **o** ex contaminabatur correctum est

1363 Charram: *i. e.* Carr(h)as – 1364 Marinus: *i. e.* Macrinus – 1368 Antonius: *i. e.* Antoninus

(IX.1) *Anno ab Urbe condita nongentesimo septimo* Maximinus accepit imperium et regnauit annos quattuor. Iste cum aduersus Germanos pugnasset et uictoriam in eis habuisset, a militibus imperator est factus sed sine uoluntate senatorum. *Persecutionem in Christianos fecit*. Occidit eum Pupienus apud Aquilegam una cum filio suo adhuc puero, cum quo regnauerat.

(IX.2) Postea tres simul imperatores facti sunt: Pupienus, Baluinus, Gordianus. Sed Pupienus et Baluinus de rustica gente fuerant. Gordianus autem fuit nobilis, cuius pater senior Gordianus, consentientibus militibus proconsulatum in Africa tenuit et Maximiano regnante princeps fuit electus. Itaque cum Romam uenissent Baluinus et Pupienus, in palacio occisi sunt, et Gordianus solus tenuit imperium. Abiit namque ad pugnandum contra Parthos et multas pugnas cum eis faciens multitudinem illorum occidit. Rediens inde occisus est non longe a finibus Romanorum^p in quodam castello super Eufraten. Et occisus est per fraudem Philippi, qui post eum regnauit.

(IX.3) Accepit imperium predictus Philippus et *fecit sibi consortem in imperio Philippum, filium suum*, atque cum integro exercitu suo ex Uriam reuersi sunt in Italiam. Istis ambobus imperatoribus regnantibus compleuerat Roma annos mille *ex quo facta est*. *Hic primus imperatorum omnium Christianus fuit, sed ambo per fraudem Decii occisi sunt*. Philippus senior occisus est in Berona, et filius eius occisus est Rome. Regnauerunt annos quinque. Iunior Philippus tam moderatissimo animo /49r/ fuit, ut per nullum ingenium posset eum quisquam commouere ad ridendum. Etiam cum pater eius delectaret se in ludis secularibus et rideret quando iocus aliquis ante eum fieret, auertebat ille faciem suam et culpabat patrem suum de talibus factis.

1378 *Anno...septimo*: Or O VII.19.1 Anno ab Urbe condita DCCCCLXXXVII Maximinus...

1380-81 *Persecutionem in Christianos fecit*: Or VII.19.1 ...persecutionem in Christianos sextus a Nerone exercuit.

1391-92 *fecit...suum*: Or VII.20.1 ...Philippum filium suum consortem regni fecit...

1393-94 *Hic...Christianus fuit*: Or VII.20.2 Hic primus imperatorum omnium Christianus fuit...

1394 *sed ambo...occisi sunt*: Or VII.20.4 Ambo tamen quamuis diuersis locis tumultu militari et Decii fraude interfecti sunt.

p eorum *ante Romanorum expunctum est*

1379 annos: *a*: annis – in: *a*: ex – 1381 Aquilegam: *i. e.* Aquileiam – 1392 Uriam: *a*: Syria – 1395 et: *a*: *deest* – annos: *a*: annis – 1397 delectaret se: *a*: delectaretur

1400 (IX.4) *Mortuis Philippis, id est patre et filio*, Decius e Pannonia inferiore Bubalia natus accepit imperium. Bella ciuilia repressit. Filium suum Cesarem fecit. Rome lauacrum fecit. *Persecutionem in Christianos fecit*. Cumque per duos annos regnasset, ambo pariter interierunt. Pater uero submersus est in gurgite paludis, ita ut nec corpus eius quisquam potuisset inuenire, digno Dei iudicio dampnatus, quia persecutionem in Christianos fecit et
1405 inter ceteros beatissimum leuitam Laurentium interfecit.

(IX.5) Deinde imperatores facti sunt duo, id est Gallus Hostilius et Volusianus, filius eius. Istis regnantibus nouam causam cogitauit facere Emilianus in Mesia. Contra quem ambo pergentes in uia occisi sunt. Nichil aliud bonitatis fecerunt quod commemorari possit, nisi quod pestilentia et mortalitas tempore illorum in omni prouincia Romana fuit.

(IX.6) Emilianus, qui post eos imperium tenuit, cum fuisset rusticus et auarus, tercio mense occisus est.

1410 (IX.7) Post hæc *duo imperatores facti sunt: Valerianus in Recia et ab exercitu Augustus appellatus est, et in Roma senatores Galienum Cesarem* fecerunt. Valerianus namque abiit ad pugnandum in Mesopotamiam, ibique rex Persarum uicit illum et comprehendit, et quamdiu uiuus fuit, semper rex eiusdem prouincie faciebat eum ponere manus in terram ponensque ei pedem in ceruicem sic ascendit in caballum, atque in tali seruitio positus ibi consenuit.

1400 *Mortuis Philippis*: Or VII.21.1 ...occisis Philippis...

1402 *Persecutionem...fecit*: Or VII.21.2 ...ad persequendos interficiendosque Christianos...

1410-11 *duo...Cesarem*: Or VII.22.1 ...duo imperatores uicensimo septimo post Augustum loco creati sunt: Valerianus in Raetia ab exercitu Augustus appellatus, Romae autem a senatu Gallienus Caesar creatus;

1400 Bubalia: *i. e.* Budaliae – 1406 Hostilius: *a*: Hostilianus – 1411 namque: *a*: *deest*

1415 (IX.8) Galienus cum in adolescentia factus fuisset imperator, primum prospere rexit
imperium, postea crudeliter. Nam dum esset iuuenis in Gallia, tamen in Illirico, multa bona
operatus est. Mortuo Genuo, qui purpuram imperii sumpserat, per aliquantum tempus
predictus Galienus placidus et quietus fuit. Postea luxuriose et turpiter uixit et imperium ad
1420 nichilum deduxit. Alamanni dissipantes Galliam intrauerunt Italiam. Dacia, quę ultra
Danuuium est, quę sub Traiano imperatore subiecta fuerat *Romano imperio*, /49v/ perdita est.
Greciam, Macedoniam, Pontum et Asiam dissipauerunt Gothi. Quadi et Sarmate Pannoniam
dissipauerunt. Germani Hispaniam inuaserunt. Parthi Mesopotamiam abstulerunt.

(IX.9) Inter hæc Postumius in Gallia indutus est purpuram et per decem annos sic
imperauit, ut cum magna uirtute et moderatione repararet dissipatas prouincias. Per
1425 sedicionem tamen militum occisus est. Post eum Maurius^q uilissimus artifex purpuram accepit
et secundo die interfectus est. Victorianus postea in Gallia accepit imperium sed cum nimie
libidinis esset et mulieres aliorum adulteraret, occisus est.

(IX.10) Successit ei Tericus senator, qui in Aquitania preses erat ordinatus. Dum non
essent ibi milites, imperator electus est et apud Burdigalem purpuram indutus est. Multas
1430 sediciones a militibus sustinuit. Cum ista omnia in Gallia fierent, Odenatus *quidam collecta*
multitudine rusticorum uicit Persas in Oriente et defendit Suriam, recollegit Mesopotamiam.

1430-31 *quidam...rusticorum*: Or VII.22.12 At uero in Oriente per Odenatum quendam collecta agresti manu...

q littera m supra lineam addita est

1415 in adolescentia: *S*: adolescens existens; *U*: adolecens – 1416 postea: *a*: postea uero – tamen: *a*: et – 1417
Genuo: PD Ingenuo; Or VII.22.10: Igitur primus Genuus, qui purpuram imperii sumpserat, apud Myrsam
occiditur – 1418 predictus Galienus: *a*: *deest* – 1425 Maurius: *i. e.* Marius – 1426 Victorianus: *i. e.* Victorinus –
1428 Tericus: *i. e.* Tetricus – 1428-29 Dum non...electus est: PD absens a militibus imperator electus est – 1429
Burdigalem: *i. e.* Burdigalam – 1431 Suriam: *S*: Syriam

(IX.11) Et sic dum Galienus causam publicam deseruit, seruatum est Romanum imperium in Oriente per Postumium, per Odenatum in Occidente. Galienus autem *cum supra modum luxurie deseruisset*, occisus est cum Valeriano, fratre suo, per fraudem Aureoli, ducis sui.
 1435 *Regnavit autem annos quindecim*. Dehinc Claudius accepit imperium. A militibus electus est et a senatoribus appellatus est Augustus. Pugnavit cum Gothis, qui Illiricum et Macedoniam iam *per quindecim annos* dissipauerant^f, et cum fortissima pugna uicit eos. Fuit abstinens, modestus et aptus ad causam publicam regendam. Iste apud lacum Benacum cum trecentis milibus Alamannorum pugnavit et uicit eos et tantam multitudinem illorum occidit, ut uix
 1440 dimidia pars remaneret. Qui tamen *apud Sirmium correptus* morbo uitam finiuit. Senatores enim cum tanto honore illum glorificauerunt, ut in curia scutum aureum in honore illius ponerent et in Capitolio statuam auream. Regnavit duos annos^s non plenos.

(IX.12) *Claudio mortuo Quintilius eius frater a militibus imperator electus* et a senatoribus Augustus appellatus est. In bonitate autem similis fuit fratri suo. Septimo decimo imperii sui
 1445 die occisus est.

(IX.13/14) Eo mortuo Aurelianus accepit imperium, /50r/ *qui regnavit annos quinque et menses sex*. Iste fuit uir fortis et potens in prelio. Gothos optime uicit. Non fuit dissimilis Magno Alexandro seu Cesare dictatore. *Nam potestatem Romanam iuxta antiquam legem statuit*. In Italia tribus preliis uictor fuit. Huius temporibus apud Dalmatas^t Septimius

1433-34 *cum...deseruisset*: Or VII.22.13 Gallienus autem cum rempublicam deseruisset ac Mediolani libidinibus inseruisset...

1435 *Regnavit...quindecim*: Epitome XXXIII.3 Regnavit annos quindecim...

1437 *per quindecim annos*: Or VII.23.1 ...Gothos iam per annos quindecim Illyricum Macedoniamque uastantes...

1440 *apud Sirmium correptus*: Or VII.23.1 Sed continuo apud Sirmium, priusquam biennium in imperio expleret, morbo correptus interiit.

1443 *Claudio...electus*: Or VII.23.2 Claudio mortuo Quintillus frater eius ab exercitu imperator electus...

1446-47 *qui...sex*: Or VII.23.3 ...quinque annis ac sex mensibus tenuit...

1448-49 *Nam...statuit*: Or VII.23.4 ...dicionemque Romanam antiquis terminis statuit.

r ex dissipauerat *correctum est* – **s** una littera inter litteras n et n in rasura – **t** ex Dalmatos *correctum est*

1432 deseruit: *a*: desereret – 1433 in Oriente...in Occidente: PD in Occidente per Postumum, per Odenachum in Oriente – supra modum: *a*: in Mediolano – 1435 autem: *a*: *deest* – annos: *a*: annis – 1441 enim...ut: *a*: eum in magno honore glorificauerunt in tantum ut – 1442 annos...plenos: *a*: non completis duobus annis – 1446 annos: *a*: annis – 1447 menses: *a*: mensibus – 1448 Magno Alexandro: *a*: Alexandro Magno – Cesare dictatore: *i. e.* Cesari dictatori

1450 imperator factus est et statim a suis interfectus. Iste primus apud Romanos coronam capiti suo
inposuit^u, quod antea Romani in consuetudine non habuerunt, et uestimenta habuit cum auro
et gemmis texta. Hic *urbem Romam muris firmioribus cinxit* ac templum in honorem Solis
edificauit, in quo infinitum aurum et gemmas posuit. Iste populo Romano carnem porcinam
primum manducare precepit. Ingressus Romam cum nobili uictoria, quasi recollegisset
1455 Orientem et Occidentem, multorum nobilium capita damnauit. Etiam et nepotes suos occidit.
In omnibus itaque fuit crudelis et nullo amabilis.

(IX.15) Occisus est per fraudem serui sui. Nam seruus ille monstrauit nomina scripta
militibus, quomodo idem Aurelianus imperator scripsisset eos manu sua singulos, ut uellet
illos occidere. Hoc uidentes ipsi milites occiderunt illum in medio itinere inter
1460 Constantinopolim et Heracleam. Regnauit annos quinque et menses sex.

(IX.16) Tacitus post istum accepit imperium. Vir bonus et prudens ad causam publicam
regendam. Nichil aliud memorabile ostendere potuit, nisi quia mortuus est intra sex menses.
Florianus, qui tacite imperium inuaserat, duos menses et uiginti dies in imperio fuit. Nichil
aliud dignum^v fecit, quod memorari possit.

1465 (IX.17) Post hunc Probus, uir nobilis, causam publicam regere cepit. *Per multa et fortia
prelia perfecte liberauit Galliam, quam barbari occupauerant. Duo ciuilia bella fecit: unum
in Oriente contra Saturnium, qui imperator iam esse uoluit, alterum contra Proculum^w
Bonosum in Agrippina. Iste concessit, ut Franci et Pannonii uineas haberent, et ipse in Alba
monte apud Syrmium uineas posuit, similiter et in Aureo monte, et commisit illas ad
1470 excolendum habitatoribus ipsius terre. Fuit igitur bonus et iustus et in gloria sua similis
Aureliano. Apud Sy<r>mium a sedicione militum suorum occisus est in turre quadam ferrata.
Reg/50v/nauit^x annos sex et menses quattuor.*

1452 *urbem...cinxit*: Or VII.23.5 *Urbem Romam muris firmioribus cinxit*.

1465-67 *Per multa...contra Proculum*: Or VII.24.2-3 Gallias iam dudum a barbaris occupatas per multa et graua
proelia deletis tandem hostibus ad perfectum liberauit. Bella deinde ciuilia equidem plurimo sanguine duo gessit:
unum in Oriente, quo Saturninum tyrannide subnixum oppressit et cepit, aliud, quo Proculum et Bonosum apud
Agrippinam magnis proeliis superatos interfecit.

1471 *Apud Symium*: Or VII.24.3 Ipse autem apud Sirmium in turre ferrata...

u et uestimenta habuit cum auro et gemmis *in margine additum est* – **v** *in margine additum est* – **w** *fere duae
litterae ante Proculum in rasura* – **x** *litterae na in margine additae sunt*

1451-52 et uestimenta...texta: *a: deest* – 1463 tacite...inuaserat: *S: Tacito in imperio successit (U: successerat)* –
1465 fortia: *a: fortissima* – 1467-68 Proculum Bonosum: *PD Proculum et Bonosum* – 1468 Alba: *i. e. Alma* –
1470 igitur: *a: deest* – 1471 Apud...ferrata: *a: occisus est per seditionem militum suorum apud Sirmium in
quadam turre ferrata*

(IX.18) Post hunc factus est imperator Carus, qui fuerat natus Narbone in Gallia. Iste ubi^y imperator factus est, statim Cesares fecit Carinum et Numerianum, filios suos, cum quibus
1475 regnauerat annos duos. Pugnavit aduersus Sarmatas^z, contra Persas fortiter pugnavit et uicit
eos et duas *nobilissimas* ciuitates eorum apprehendit. Cumque haberet castra super Tygridem,
ictu fluminis percussus mortuus est. Numerianus, filius eius, quem in Persidem uexerat, cum
dolerent ei oculi, portabatur in lecticula^a. Tunc Aper, socer eius, per insidias eum occidit et
per fraudem celauit mortem eius usque dum inuaderet imperium. Milites autem, qui eum
1480 portabant, cognouerunt mortem illius per fetorem corporis. Nam cum eleuassent pannos, qui
super lecticulam^b eius positi erant, cognouerunt, quia mortuum portabant.

(IX.19) Carinus autem, *frater Numeriani*, quem pater eius reliquerat in Gallia et in Illirico
et in Italia [et] quando primum in Persidem uenit, cepit multa mala facere et multos
innocentes occidit. Uxores nobilium adulterauit. Postea a Diocleciano in magno prelio uictus
1485 occisus est. Reuersus exercitus a Perside, ubi Carus imperator mortuus fuerat, Dioclecianum
sibi imperatorem fecerunt, qui fuit natus de Dalmatia. Dicunt alii, ut fuisset filius cuiusdam
scribe, alii dicunt, ut fuisset libertinus Anolini senatoris.

(IX.20) Iste primum in conuentu militum iurauit, quod Numerianus non fuisset per suam
fraudem occisus, cumque staret iuxta eum Aper, qui Numerianum iam dictum per fraudem^c
1490 occiderat, statim manu sua^d illum occidit Dioclecianus^e asstante omni suo exercitu. Post hec
in Gallia Amandus et Emilianus collecta multitudine rusticorum rebellauerunt se. Tunc
Dioclecianus^f Cesarem *fecit* Maximianum Herculium et direxit illum contra Amandum et
Hemilianum, qui pugnavit cum eis et uicit eos.

1476 *nobilissimas*: Or VII.24.4 ...duas nobilissimas Parthorum urbes...

1477 *ictu fluminis*: Or VII.24.4 ...fulmine ictus...

1491 *in Gallia...rusticorum*: Or VII.25.2 Dehinc cum in Gallia Amandus et Aelianus collecta rusticorum manu...

1492 *fecit*: Or VII.25.2 ...Maximianum cognomento Herculium Caesarem fecit misitque in Gallias:

y fuit ante ubi expunctum est – z ex armatas correctum est – a ex lectulo correctum est – b ex lectum correctum est – c per fraudem supra lineam additum est – d manu sua supra lineam additum est – e Dioclecianus supra lineam additum est – f ex Diocletionus correctum est

1475 aduersus: a: contra – 1477 fluminis: a: fulminis – 1480 portabant: a: sequebantur – 1483 uenit: a: abiit – et²: a: deest – 1486 Dicunt alii ut: a: alii dicunt quod – 1487 ut: a: quod – Anolini: i. e. Anullini; PD: Anuli – 1491 Emilianus: S: Helianus; U: Elianus – 1492 Cesarem fecit: a: fecit Cesarem – 1493 Hemilianum: S: Helianum; U: Elianum

(IX.21) *Deinde* Carausius, qui uilissime natus fuerat, sed erat *consilio* et fortitudine
1495 *promptus*, induit se purpura et occupauit Britanniam. *Nam cum fuisset positus ad*
conseruanda oceani litora, quæ Franci et Saxones dissipabant, et multam predam semper a
barbaris tolleret et neque redderet eam illis, quos predauerat, neque mitteret eam imperatori
suo, sperabant, quod per eius^s fraudem uenirent barbari et depredarent /51r/ eandem terram,
quia ille se finxit eos persequi et tulit ab eis multam predam, ut fieret exinde diues. Pro ista
1500 causa precepit eum Maximianus occidi. Ille uero induit se purpura et rebellauit se in
Britannia.

(IX.22) *Igitur per omnes Romanorum fines* causa Romana turbata est. Carausius rebellauit
se in Britannia, Achileus in Egypto, Africam dissipabant Quinquegentiani, Narseus *rex de*
Perside Orientem prelio fatigauit. Pro his omnibus motus Dioclecianus Maximianum
1505 Herculium Cesarem fecit imperatorem, Constantium et Maximianum fecit Cesares.
Constantius accepit *uxorem* Theodoram, filiastram Maximiani Herculii, de qua tres filios
genuit. *Carausius uero, de quo supra diximus, qui in Britannia fuerat, cum per septem annos*
fortissime uindicaret Britanniam, postea per fraudem occidit eum Allectus, socius suus, et
insulam Britanniæ per tres annos tenuit. *Contra quem* pugnavit Asclpiodatus prefectus et
1510 occidit eum, et sic recepta est Britannia *post decem annos*.

(IX.23) In hoc tempore uiriliter pugnavit in Gallia Constantius Cesar. *Tamen in prima*
pugna Alamanni occiderunt exercitum eius, et ipse cum magna angustia exinde fugit. Postea
in secunda pugna habuit Constantinus uictoriam et sexaginta milia Alamannorum occidit.
Deinde Maximianus Augustus uicit in Africa Quinquegentianos. Dioclecianus autem per octo
1515 menses obsedit Achileum apud Alexandriam et comprehendit illum atque occidit.

1494-95 *Deinde...consilio...promptus... Nam...quæ*: Or VII.25.3 *Deinde* Carausius quidam, genere quidem infimus sed consilio et manu promptus, cum ad obseruanda Oceani litora, quae tunc Franci et Saxones infestabant, positus...

1502 *Igitur...fines*: Or VII.25.4 *igitur per omnes Romani imperii fines...*

1503-4 *rex de Perside*: Or VII.25.4 ...Narseus etiam rex Persarum...

1506 *uxorem*: Or VII.25.5 ...priuignam Theodoram accepit uxorem...

1507-8 *Carausius...Allectus*: Or VII.25.6 Carausius, Britannia sibi per septem annos fortissime uindicata ac retenta, tandem fraude Allecti socii sui interfectus est.

1509-10 *...insulam...per...quem...post decem annos*: Or VII.25.6 Allectus postea ereptam Carausio insulam per triennium tenuit: quem Asclpiodotus praefectus praetorio oppressit Britanniamque post decem annos recepit.

1511-12 *Tamen...fugit*: Or VII.25.7 ...primo proelio ab Alamannis profligato exercitu suo, uix ipse subreptus est;

g per *post eius in rasura*

1498 sperabant: a: suspicabantur – 1503 se: a: *deest*

(IX.24) *Praeterea* Galerius Maximianus pugnauit contra Narseum^h, *qui in Oriente regnauerat*ⁱ, et *perdito populo fugiit ad Dioclecianum* in Mesopotamiam.

1520 (IX.25) Postea Galerius congregauit populum et iterum pugnauit cum Narseo, rege de Perside, et uicit illum atque fugauit. Castra illius comprehendit et omnem multitudinem diuiciarum suarum accepit, nec non et uxores et sorores et filios eius et multos alios *captiuos* de Perside adduxit. *Reuersus* inde recepit eum Dioclecianus cum maximo honore.

(IX.26) Dioclecianus iste ualde fuit astutus et subtile habuit ingenium. Primusque se fecit adorari sicut deum. Gemmas uestibus suis et calciamentis imponere iussit. Ante illum namque omnes imperatores salutabantur *sicut et iudices*.

1525 (IX.27) *Maximianus* autem Herculius fuit publice crudelis et duriciam animi /51v/ sui in uultu monstrauit. Cumque uideret Dioclecianus, quia propter senectutem non posset imperium regere, dixit Herculiano [et] *Maximiano*, ut bonum esset iunioribus committere causam publicam regendam. Herculianus uero quamuis non ex tota uoluntate fecisset, tamen consensit ei in hoc dicto, et in uno die *Dioclecianus apud Nicomediam et Maximianus apud*
1530 *Mediolanum potestatem imperii dimiserunt simulque ornamenta regalia posuerunt* et post gloriam, quam in Roma ex multis gentibus adduxerunt, simulque et de uictoria, quam de uxore Narsei et sororibus et filiis habuerunt, quos ante currum suum ducere fecerunt, subito imperium post tantam gloriam dimiserunt.

1516 *Praeterea*: Or VII.25.9 Praeterea Galerius Maximianus...

1517 *perdito...Dioclecianum*: Or VII.25.9 ...amissis copiis ad Diocletianum refugit:

1520-21 ...*captiuos*... ...*Reuersus*...: Or VII.25.11 ...captiuos quamplurimos Persarum nobilium abduxit. Reuersus in Mesopotomiam a Diocletiano plurimo honore susceptus est.

1525 *Maximianus*: Or VII.25.13 ...Maximianus Herculius...

1527 *Maximiano*: Or VII.25.14 ...exegit Maximiano, ut...

1529-30 *Dioclecianus...posuerunt*: Or VII.25.14 Itaque sub una die Diocletianus apud Nicomediam, Maximianus apud Mediolanum potestatem imperii simul cultumque deposuerunt.

h in margine additum est – **i** Narseum post regnauerat expunctum est

1530 regalia: a: imperialia

(IX.28) Dioclecianus autem in Salona consenuit. Nam dum Herculus et Galerius eum
1535 rogarent, ut rediret in imperium, respondit eis: “Utinam uenissetis in Salonam et uidissetis
hortum, quem nostris manibus posuimus, numquam dixeratis, ut ego in imperium iam
redirem.” Vixit annos sexaginta octo. Mortuus est autem propter timorem Constantini et
Licinii in isto modo: fecerat namque Constantinus et Licinius nuptias et mandauerunt
inuitando Dioclecianum, ut interesset eorum nuptiis. Ille uero propter senectutem excusauit se
1540 non posse uenire. Cumque Constantinus iterum mandasset eum increpando, quare non
uoluisset uenire, timens Dioclecianus, ne turpiter eum Constantinus occideret, bibit uenenum
et mortuus est. Verumtamen non fecit sicut uirtus Romanorum fuit, ut solus ille ex omnibus
imperatoribus ad talem turpitudinem uite sue et mortis perueniret.

(X.1) Post hec acceperunt imperium Constantius et Galerius et *diuiserunt* inter se
1545 *Romanum imperium*. Constancius tenuit Galliam, Italiam et Africam. Galerius tenuit
Illiricum, Asiam et Orientem et *elegit duos Caesares, Maximinum, quem in Orientem* posuit,
et Seuerum, cui permisit regere Italiam. Ipse uero Illiricum tenebat. Constantius autem
recusauit regere Italiam atque Africam sed dixit sufficere sibi imperialem gloriam.
Constantinum, filium suum, fecit imperatorem in Gallia. Fuit namque idem Constantius uir
1550 bonus, qui uolebat, /52r/ ut omnes sui diuites essent. Dicebat enim: “Melior est, ut de publico
fiant omnes diuites quam ipsae diuiciae teneantur conclusae^j in uno loco.” Tantum habuit
modica ornamenta in domo sua, ut, quando in diebus festis uolebat manducare cum multis
amicis suis, ab aliis argentum sibi prestare faciebat quando comedebat. Mortuus est in
Brittannia, et *accepit imperium iam dictus Constantinus, quem ex concubina Helena creatum*
1555 *imperatorem in Gallia reliquerat*.

1544-45 *diuiserunt...Romanum imperium*: Or VII.25.15 ...Romanum imperium in duas partes diuiserunt:

1546-47 *elegit...Orientem...et Seuerum cui permisit...Italiam. Ipse uero Illiricum...*: Or VII.25.16 Galerius duos
Caesares legit: Maximinum, quem in Oriente constituit, et Seuerum, cui permisit Italiam, ipse in Illyrico
constitutus.

1554-55 *accepit...reliquerat*: Or VII.25.16 Qui Constantinum filium ex concubina Helena creatum imperatorem
Galliarum reliquit.

j ipsae diuiciae teneantur conclusae ex ipsa diuicia teneatur conclusa *correctum est*

1518 autem: *a*: deest – 1518-19 eum rogarent: *a*: rogarent eum – 1521 autem: *a*: deest – 1533 namque: *a*: deest –
1534 Melior: *a*: melius

Iste Constantinus imperator Christianus fuit in imperio Romano factus secundus ab illo Philippo Christiano imperatore, quando compleuerat Roma mille annos, ex quo facta fuerat. Nam ante predictum Philippum imperatorem, qui Rome Christianus fuit, et usque ad iam dictum Constantinum Christianum imperatorem nullus ex imperatoribus Romanis Christianus fuit. A Constantino autem omnes semper imperatores Christiani fuerunt absque solo Iuliano Apostata. Constantino itaque in Gallia optime causam publicam procurante milites pretoriani, qui Rome erant, elegerunt imperatorem Maxencium, filium Maximiani Herculii, qui morabatur in Lucania. Predictus uero Maximianus Herculus, qui iam cum Diocleciano dimiserat imperium, sollicitatus per occasionem filii sui, quem milites imperatorem elegerant, cepit tenere ipse una cum filio suo. Tunc Galerius imperator mandauit Seuerum Cesarem cum exercitu in Romam contra Maxentium. Cumque Seuerus Urbem obsideret, dimiserunt illum milites sui. Ipse uero fugiens occisus est in Rauenna.

(X.3) Herculus tamen Maximianus propter iniurias et sediciones, quas milites contra eum Rome fecerant, abiit in Galliam fingens per fraudem quasi filius eius eum eiecisset. Hoc ideo faciebat, ut coniungeretur Constantino, qui erat gener illius, quatenus si posset occidere illum. Constantinus^k autem regnabat in Galliis, et habebant illum milites sui in magna gloria et laude simulque et habitatores ipsius terre. Nam occiderat Francos Alamannos et reges eorum comprehenderat. Tunc fraudem, quam Herculus, socer eius, contra eum facere uoluit, manifestauit illam filia ipsius Herculii Maximiani, quae erat uxor iam /52v/ dicti Constantini. Hoc cognoscens Herculus Maximianus fugiit et occisus est in Massilia. Fuit enim homo durus et crudelis et sine fide et omni bonitate.

1556-63/1564-67 *Iste...Herculus/sollicitatus...Rauenna*: Or VII.28.1-2/5-8 Constantinus imperator creatus, primus imperatorum Christianus excepto Philippo, qui Christianus annis admodum paucissimis ad hoc tantum constitutus fuisse mihi uisus est, ut millesimus Romae annus Christo potius quam idolis dicaretur. a Constantino autem omnes semper Christiani imperatores usque in hodiernum diem creati sunt excepto Iuliano... (...) Constantino in Gallis strenuissime rempublicam procurante praetoriani milites Romae Maxentium filium Herculii, qui priuatus in Lucania morabatur, Augustum nuncupauerunt. Maximianus Herculus, iam ex Augusto priuatus et adhuc publicus persecutor, occasione filii sollicitatus, qui imperium abiecerat, arripuit tyrannidem. Galerius Augustus Seuerus Caesarem aduersus Maxentium Romam cum exercitu misit. Seuerus cum Urbem obsideret, militum suorum scelere desertus et proditus atque ex eo fugiens Rauennae interfectus est. 1563-64 qui iam...imperium: uide 1529-30

k Constinus in *textu scriptum in margine in Constantinus correctum est*

(X.4) Mortuo Seuero, quem superius diximus, tunc Galerius fecit imperatorem Licinium, qui fuerat natus de Dacia. Ita causa publica *tunc sub* quattuor nouis *principibus fuit*: Constantino et Maxentio, filiis Augustorum, et Licinio et Maximino, nouis hominibus. Quinto
1580 tamen imperii sui anno Constantinus pugnam ciuilem commouit contra Maxentium et multum exercitum illius occidit. *Ad ultimum ad pontem Molbium* pugnavit cum eo et uicit illum atque occidit. Iterum in Oriente Maximinus, *persecutor Christianorum*, pugnavit cum Licinio et ab eo occisus est.

(X.5) Constantinus¹ interea, uir magnus omnia facere decertans, quę in animo cogitauit,
1585 simulque et desiderans tocius orbis principatum tenere, cepit pugnare cum Licinio, qui erat cognatus illius. Prius namque in Pannonia illum uicit. In secunda pugna uicit eum apud Cibalas. Deinde Constantinus Dardaniam et Mesiam, Macedoniam subiugauit sibi.

(X.6) Post hec inter uaria bella, quę cum Licinio habuit, et pacem, quam cum eo fecerat,
1590 pax inter eos dirupta est. Licinius cum uideret, quia et in terra et in mari uinceret eum Constantinus, fugit apud Nicomediam et exinde ueniens in Macedoniam ibique occisus est. Iste namque Licinius fuit auarus, cupidus et durus atque inpaciens. Iratus contra litteras, quia non poterat discere, dicebat de litteris, quia uenenum sunt littere et mors publica. Nimium in odio habuit spadones, id est castratas. Dicebat enim: “Tineę”, *quod uulgo tinirole dicuntur*, “simulque et sicut sorices ita sunt castrati in palatio.”

(X.8) *Preterea Constantinus multas gentes per diuersas pugnas subiugauit* sibi et primus
1595 ex Romanis imperatoribus urbem in nomine suo restaurauit, *quam appellauit Constantinopolim*, et in tantum ab eo exaltata est, *ut de magnitudine et potentia sola ipsa possit se Rome aequare*. Cumque regnaret per triginta annos *et bene ordinasset causam publicam et tradidisset eam filiis suis*, mortuus est iuxta Nicomediam.

1578 *tunc sub...principibus fuit*: Or VII.28.14tunc sub nouis quattuor principibus fuit...

1581 *Ad...Molbium*: Or VII.28.16 ...ultime ad pontem Muluium...

1582 *persecutor Christianorum*: Or VII.28.17 Maximinus, persecutionis Christianorum inceptor...

1595 *Preterea...subiugauit*: Or VII.28.27 Praeterea multas gentes diuersis proeliis subegit.

1580-81 *ut de...aequare*: Or VII.28.27 ...ut sola Romae, tot saeculis miseriisque proeuctae, forma et potentia merito possit aequari.

1598-99 *et bene...suis*: Or VII.28.31 ...iuxta Nicomediam, dispositam bene rempublicam filiis tradens, diem obiit.

I-tan- *supra lineam additum est*

1590 exinde: *a*: deinde – ibique: *a*: ibi

1600 (X.9-14) Filii uero predicti Constantini multas inter se contentiones et dissensio/nes in regno habuerunt. Post omnia autem prelia et sediciones, quas filii predicti Constantini fecerunt, factus est Iulianus Apostata Cesar et missus est ad pugnandum in Galliam et recollegit eam ab inimicis, qui eam inuaserant, simulque et cum Alamannis pugnauit et uicit eos.

1605 (X.15) *Pro his omnibus prosperis exaltatus* Iulianus consentientibus militibus factus est imperator et *statim Italiam et Hilliricum inuasit*. Constantio uero, qui erat occupatus in Parthica pugna, *tulit partem regni*, quam tenebat. Constancius uero cognoscens *facta Iuliani*, reuersus de pugna, quam contra Parthos facere uoluerat, mortuus est inter Ciliciam et Cappadociam. Fuit bonus in imperio, tranquillus et placidus, amicis et familiaribus multum
1610 credulus^m.

Post hoc Iuli<an>us, qui fuerat Cesar, accepit imperium et tenuit illud solus. Persecutionem in Christianos fecit. Et cum esset ipse Christianus, nolebat per potestatem persecutionem in Christianos facere sed per dona et honores uolebat illos flectere ad adorandum idola. Interea cum in Parthiam ad pugnandum perrexisset, promisit, ut, si uictor
1615 *exinde reuerteretur, publicam persecutionem in Christianos faceret, ita ut episcopos et abbates bestiis traderet ad deuorandum, sed misericors Deus impia consilia illius dissoluit. Nam postquam mouit castra a Tesifonte et quidam eum per deserta duceret ad demonstrandam uiam, subito uenit quidam et percussit eum lancea, et mortuus est.*

1605-7 *Pro...exaltatus... ..statim inuasit. ...tulit partem regni... ..facta Iuliani*: Or VII.29.16-17 His elatus successibus fastigium usurpauit Augusti et mox Italiam Illyricumque peruadens Constantium Parthicis proeliis occupatum regni parte priuauit. Constantius Iuliani scelere comperto...

1611-14 *Post...idola*: Or VII.30.1-2 Iulianus dudum Caesar, post autem tricesimus sextus ab Augusto rerum potitus anno uno et mensibus octo imperii summam solus obtinuit. Christianam religionem arte potius quam potestate insectatus, ut negaretur fides Christi et idolorum cultus susciperetur, honoribus magis prouocare quam tormentis cogere studuit.

1614-19 *Interea...est*: Or VII.30.4-6 Iulianus autem bellum aduersum Parthos parans cum Romanas uires contractas undique ad destinatam secum traheret perditionem, Christianorum sanguinem dis suis uouit, palam persecuturus ecclesias, si uictoriam potuisset adipisci. nam et amphitheatrum Hierosolymis extrui iussit, in quo reuersus a Parthis episcopos monachos omnesque eius loci sanctos bestiis etiam arte saeuioribus obiceret spectaretque laniandos. itaque postquam a Ctesiphonte castra mouit, dolo cuiusdam transfugae in deserta perductus, cum ui sitis et ardore solis atque insuper labore harenarum confectus periret exercitus, imperator tanto rerum periculo anxius dum per uasta deserti incautius euagatur, ab obuio hostium equite conto ictus interiit. sic misericors Deus impia consilia morte dissoluit.

m ex credulis correctum est

1605 Iulianus: *a*: *deest* – 1607 Parthica pugna: *a*: Parthico bello – 1608 uoluerat: *S*: deberet; *U*: debebat – 1616 abbates: *a*: monachos – 1617 Tesifonte: *i. e.* Ctesiphonte

1620 *Dicitur in alio loco, quia percussus fuisset diuino iudicio in iam dicto bello Persico et impleuit manum suam de sanguine suo et sparsit in celum et dixit: “Vicisti, Galileeⁿ, uicisti” et sic mortuus est.*

(X.17) Post Iulianum Iouianus suscepit imperium et fuit nobili corpore, letus, studiosus. Ad suscipiendum imperium per consensum militum est electus. Fuit studiosus in litteris. Pacem cum Saphore, rege Persarum, fecit propter nimiam necessitatem, *ut exercitum incolumem*
1625 *reuocaret, qui erat in fame positus. Inde ad Illiricum rediens per Galatiam* transitit.

(X.18) Cumque intraret ad quiescendum *in quoddam cubiculum*, qui erat ex recenti calce linitus, et fecisset ibi multas prunas, id est carbones, propter nimium frigus, tunc dicitur, ut de calore et odore calcis *adgrauatus et suffocatus* sit. Regnavit /53v/ *menses octo*.

Nunc usque historiam Eutropius composuit, cui tamen aliqua Paulus Diaconus addidit,
1630 iubente domina^o Athelperga^p christianissima Beneuenti ductrice, coniuge domini Arechis sapientissimi et catholici principis. Ista alia, que secuntur, idem Paulus Diaconus ex diuersis auctoribus composuit.

(XI.1) Anno ab Urbe condita millesimo centesimo octauo decimo Valentinianus
1635 *imperator est factus a militibus apud Niciam. Regnavit annos undecim* fratremque suum Valentem sociavit sibi in imperio, *ita ut ambo regnarent*. Gracianus, pater illorum, non fuit de nobili gente natus. Nominatus est Gracianus funarius, eo quod^q dum die quadam portaret funem ad uendendum, quinque milites non potuerunt illum de manu eius tollere. Pro ista

1619-21 *Dicitur...est*: HET VI.47 (?) Contra quem iaculum repente delatum, discurrens per brachium, in eius latus immersum est. Ex hoc uulnere suscepit terminum uitae. Quis uero iustissimum intulerit uulnus, hactenus ignoratur. sed alii quemdam inuisibilem hoc intulisse ferunt; alii uero unum pastorum Ismahelitarum, alii militem fame et itinere fatigatum. Sed siue homo, siue angelus fuerit, palam est quia diuinis iussionibus ministravit. Aiunt enim quia dum fuisset uulneratus, mox manum sanguine suo compleuerit, et in aerem proiecerit, dicens: “Galilaeae, uicisti”. Et in eo ipso confessus est cum blasphemia uictoriam.

1624 *ut exercitum incolumem*: Or VII.31.2 Quippe, ut tutum et incolumem Romanum exercitum non solum ab incursu hostium uerum etiam a locorum periculo liberaret...

1625-28 *Inde...Galatiam... ..in quoddam cubiculum... adgrauatus et suffocatus... ..menses octo*: Or VII.31.3 Inde dum ad Illyricum rediens per Galatiam iter agit, cum in cubiculum quoddam nouum sese cubitum recepisset, calore prunarum et nidore parietum nuper calce inlitorum adgrauatus et suffocatus, octauo demum mense quam imperare coeperat uitam finiuit.

1634 *imperator...undecim*: Or VII.32.1 ...apud Nicaeam consensu militum imperator creatus est mansitque in eo annis undecim.

n littera i supra lineam addita est – **o** ex dommina correctum est – **p** Ad ante Athelperga expunctum est – **q** duae litterae post quod in rasura sunt

1626 qui: *i. e.* quod – 1627 linitus: *i. e.* linitum – 1636 die quadam: *a*: quadam die

causa missus est in miliciam et deinde prefectus factus est pretorii. Predictus autem
Valenti<ni>anus illo tempore quando Iulianus Apostata regnabat, tribunus scutariorum erat.
1640 Mandauerat namque ei Iulianus, ut adoraret idola aut de milicia recederet. Ille uero propria
uoluntate miliciam^f dimisit et idolis sacrificare noluit. Inter hec non post multum tempus
mortuo Iuliano recepit idem Valentinianus imperium. Cumque iam esset tercius annus, ex quo
ambo fratres regnassent, Gratianus, Valentiniani filius, imperator est factus.

(XI.2) Eodem anno descendit uera lana de nubibus mixta cum pluuis^s, et in
1645 Constantinopoli admirabilis magnitudinis grando descendit et multos homines interfecit. Circa
hec tempora terremotus per totum orbem factus est, et in tantum mare exiit foras ipsum litus,
ut et in Sicilia et in multis aliis insulis ciuitates corruisset et innumerabilem populum
occidisset.

(XI.3) Inter hec baptizatus est Valens ab Eudoxio, Arriano episcopo, et uoluit facere
1650 persecutionem in Christianos, sed non dimisit ei Valentin<ian>us, frater eius, *qui fuit uir
Christianissimus*. Isto in tempore Hattanaricus, rex Gothorum, Christianos in regno suo
crudelissime persecutus est et ad coronam martyrii eos perduxit.

(XI.4) Valentinianus uicit et oppressit Saxones, qui per /54r/ litora habitabant et terram
Romanorum inuadere uoluerunt.

1655 (XI.5) Post hec omnia, dum Valentinianus contra Sarmatas pugnare uoluisset, subito
effusione sanguinis, *quod Grece apoplexia uocatur, suffocatus et mortuus est*.

(XI.6) Fuit bonus imperator astutus et quamuis non esset multum eloquentissimus, tamen
compositus fuit in eloquio. Omnia uicia in odio habuit, maxime auariciam. Districcionem uero
illius nimiam et abstinentiam, quam habebat, dicebant alii, quod crudelitas et auaricia esset.
1660 Multas namque artes didicerat. Nouit enim pingere, arma facere et statuas de cera seu limo
facere.

1656 *quod...est*: Or VII.32.14 quod Graece apoplexis uocatur, suffocatus et mortuus est.

r iuxta ante miliciam expunctum est – s mixta cum pluuis in margine additum est

1647 et¹: a: *deest* – 1651 in¹: a: *deest* – Hattanaricus: i. e. Athanaricus – 1653 litora: a: littora oceani – 1656
quod: i. e. quae

(XI.7/8) Mortuo Valentiniano Valens accepit imperium et impietatem, quam prius in animo meditauerat, operando cepit adimplere. Legem namque dedit, ut omnes monachi militarent. Monachi uero, qui iam per Egypti loca deserta habitabant nec non et per Nitriam,
1665 noluerunt obedire mandatis illius. Ille uero direxit tribunos et milites et multitudinem monachorum occidi precepit et per singulas prouincias direxit et persecutionem facere iussit in Christianos.

(XI.9) Interea in partibus Affrice quidam Firmius rex constitutus Africam et Mauritaniam dissipauit. Missus est contra eum comes Theodosius, qui et Mauros uicit et ipsum Firmium
1670 afflixit et oppressit usque ad mortem. Postquam idem Theodosius Africam ordinauit, per inuidiam iussit eum Valens occidi, sed ille prius baptizatus est in remissionem peccatorum et sic decollatus est.

(XI.10) Isto in tempore gens Unnorum egressa de locis, in quibus inclusa fuerat, [et] irruiit super Gothos eosque eiecit de locis, in quibus ab antiquis temporibus habitauerant^t. Gothi
1675 transito Danubio recepit eos Valens sine omni pace. Deinde propter nimiam auariciam, quam habebat idem imperator, *non dabat illis Gothis quod eis sufficeret*. Illi uero non sustinentes famem apprehenderunt arma et euntes per Thraciam omnia dissipabant occidendo et incendendo. Hoc audiens Valens egressus ab Antiochia exercitum congregauit, ut cum Gothis pugnaret. Interea quamuis tarde tamen penituit se quod episcopos et ceteros sanctos in exilium
1680 mandauerat, precepit eos de exilio reuocari.

(XI.11) Commissa pugna cum Gothis /54v/ primo impetu Gothorum deseruerunt equites Romani ipsos pedestres. Tunc Gothi circumdederunt eosdem pedestres. Cumque sustinere non possent multitudinem sagittarum^u atque propter timorem quasi sine mente huc et illuc fugerent omnes, funditus perierunt. Ipse imperator cum esset plagatus de sagitta, fugit, atque
1685 propter dolorem nimium frequenter de equo caderet, in casellam uilissimam deportatus est. Ibiq[ue] superuenientes Gothi incenderunt eum. *Iusto Dei iudicio sic periit predictus imperator Valens. Nam prius quam Gothi contra eum talia commiterent, qualia superius diximus, rogauerunt eum Gothi, ut eis mitteret episcopos, a quibus fidem Christianam susciperent. Ille autem^v misit ad eos doctores Arrianos, unde omnis illa gens Arriana effecta est. Proinde iusto*

^t ex habitauerat correctum est – ^u ex sagittorum correctum est – ^v s. r. unius litterae propter chartam mutilatam inter a et u

1668 Firmius: *i. e.* Firmus – 1669 Firmium: *i. e.* Firmum – 1673 irruiit: *a:* irruerunt – 1674 eiecit: *S:* eiecerunt; *U:* deiecerunt *V:* egecerunt – 1674-75: Gothi...pace: *PD:* Gothi transito Danubio fugientes, a Valente sine ulla foederis pactione suscepti sunt – 1675 pace: *a:* pactione – 1678 audiens: *a:* audito

1690 Dei iudicio ab ipsis igne incensus est. Mortuo Valente imperatore Gothi iam securi ad urbem pergunt Constantinopolim, ubi tunc domina imperatrix uxor Valentiniani^w erat, quę multa dona tribuens, cessauit inimicosa dissipatio urbis, et fideliter ac uiriliter seruauit regnum cum Gratiano cognato suo.

(XI.12) Anno ab Urbe condita millesimo tricesimo secundo Gracianus quadragesimus
1695 imperator ab Octauiano electus est post mortem Valenti<s> et sex annis regnauit. Igitur cum esset iuuenis et uideret multitudinem inimicorum Romanos fines introisse, et quamuis non haberet multum populum, tamen adiutus Christi potentia pugnam commisit cum suis aduersariis et plus quam triginta milia Alamannorum occidit.

(XI.13) Post hoc factum cum usque ad id tempus omnes in Italia Arriani essent, Ambrosius
1700 ex pagano iudice subito apud Mediolanum diuina misericordia a cunctis episcopus est electus et mox a Catholico presule baptizatus est. In eadem ciuitate episcopus est ordinatus. Cumque pro fide Catholica scripturam mandasset Gratiano imperatori^x et ille eam honorifice suscepisset, statim omnis Italia ad fidem rectam conuersa est.

(XI.15) Itaque Theodosius uidens afflictam causam publicam propter iram Dei, credidit
1705 Dei /55r/ misericordia eandem rem publicam posse reparari. Omnem fiduciam suam ad misericordiam Christi conuertit. Pugnavit contra Alanos, Unos et Gothos et cum magnis et multis preliis uicit eos. Urbem Constantinopolim cum uictoria intrauit et ne assidue pugnando fatigaret Romanum populum, pacem cum Athanarico^y fecit rege Gothorum. Athanaricus rex ad Theodosium in Constantinopolim uenit, quem Theodosius cum magna leticia suscepit.
1710 Denique cum urbem Athanaricus intrauit et uidit edificia ciuitatis simulque et multitudinem populi nec non et postquam ingressus est palacium imperatoris uidens diuersa ministeria, dixit: “Sine dubio deus terrenus est iste imperator. Quicumque contra eum manum leuare ausus fuerit, ipse sibi mortem parat.” Infra paucos uero dies mortuus est^z Athanaricus ibi in Constantinopolim. Theodosius uero imperator abiit et per semet ipsum fecit eum sepeliri.
1715 itaque defuncto uidentes Gothi bonitatem Theodosii omnes se subiugauerunt Romano imperio. In^a his etiam diebus gens Parthica et alie barbare gentes, quę prius cum Romanis inimiciciam habuerunt, uoluntarie missos miserunt Constantinopolim ad Theodosium rogantes, ut pacem illis daret. Quod et factum est.

w ex Valentinianis correctum est – x ex imperatore correctum est – y ex Atharico correctum est – z una littera in rasura post est – a una littera in rasura post In

1691 Valentiniani: *i. e.* Valentis – 1696 et²: *a: deest*

(XI.16) Interea cum Theodosius in Oriente barbaras gentes sibi subiugasset et Traciam ab
1720 hostibus liberasset, Arcadium, filium suum, consortem sibi fecit in imperio. Maximus uero in
Brittannia ab exercitu imperator factus Galliam transiuit et Gratianum imperatorem per
fraudem occidit et fratrem eius Valentinianum de Italia eiecit. Valentinianus in Orientem
fugiens a Theodosio susceptus est et in imperium restitutus.

(XI.17) Fuit autem Gratianus homo litteratus. Versus gramaticos optime facere nouit et
1725 ornatè, id est composite, loqui^b potuit. Cotidie occupatus erat ad sagittandum. Dicebat enim
summe bonitatis esse et optime artis, si feriret homo sagittam ubi uoluit^c. Habuit abstinentiam
de cibo *et potu* et somno simulque et de libidine et omnibus bonis plenus fuit, si habuisset
scientiam ad causam publicam regendam.

(XII.1) Anno ab Urbe condita millesimo centesimo tricesimo octauo /55v/ Theodosius
1730 natus ex patre Theodosio solus Romanum imperium tenuit per annos undecim et iam in
Oriente sex annos regnauerat uiuente Gratiano. Itaque Theodosius parauit se ad pugnandum
contra Maximum tyrannum, qui in Aquileia sedebat. Andragatius autem comes preparabat
multitudinem populi, cum quibus idem Theodosio^d Maximus resistere posset. Deinde astuto
consilio posuit milites per omnia loca Alpium seu et per transitus fluminum, *per quæ sperabat,*
1735 *quod Theodosius^e transire^f posset,* cumque post hec prepararentur, idem Andragatius, qualiter
cum exercitu per mare subito ueniret contra Theodosium, deseruit loca, quæ prius custodire
precepit.

(XII.2) Ita Theodosius nemine sentiente uacuas Alpes inueniens intrauit atque Aquileiam
subito ueniens ibi crudelissimum inimicum suum Maximum comprehendit et occidit. Istam
1740 persecutionem, quam Maximus fecerat, beatus Martinus antea predixit. Inter hec
Valentinianus recollegit regnum Italie, *unde eum Maximus eiecerat.* Andragatius audita morte
Maximi iactauit se de nauis^g in mari et mortuus est. Deinde Theodosius occidit filium Maximi,
quem ille in Gallia imperatorem reliquerat.

1727 *et potu*: Epitome XLVII.5 Parcus cibi somnique et uini ac libidinis uictor;

b ex loquere *correctum est* – **c** ex uoleret *correctum est* – **d** ex Theodosius *correctum est* – **e** ex Theodosios
correctum est – **f** post transire *fere quattuor litterae in rasura* – **g** de nauis ex dominari *correctum est*

1723 imperium: *a*: imperio – 1736-37: custodire precepit: *a*: custodiri fecerat – 1739 suum: *a*: *deest* – 1740
fecerat: *a*: habuit – 1742 mari: *a*: mare

(XII.3/4) Igitur predictus Valentinianus cum transiret in Galliam ibique causam publicam
1745 in pace ageret, occisus est per fraudem Arbogasti, comitis sui, et mortuus est. Mortuo
Valentiniano Arbogastes elegit Eugenium imperatorem, et collecta multitudine Francorum
atque Gallorum preparauerunt se ad pugnandum contra Theodosium. Theodosius uero in
summis Alpibus constitutus in ieiuniis^h et orationibus dominum exorabat, ut ei uictoriam
concederet. Predictus uero Arbogastes et Eugenius districta loca Alpium tenebant, cumque die
1750 constituta utrique ordinarentur ad pugnam, statim maximus turbo uentorum a parte Theodosii
surrexit in faciem populi Arbogasti et Eugenii. Inter hec uicit Theodosius, et comprehensus
est Eugenius et occisus. Arbogastes sua se manu interfecit.

(XII.5) Fuit autem idem Theodosius optimus conseruator et defensor in causa publica. Fuit
misericors, communis cum omnibus, honorificus in omnes *et semper /56r/ magis fiducia Dei*
1755 *quam potentia hominis uictoriam habuit.*

(XII.6) Quante autem mansuetudinis fueritⁱ apud homines, tante humilitatis apud Deum, in
isto exemplo monstratur quod dicitur: *cum esset predictus Theodosius in Tesalonica^j ciuitate,*
orta est in eadem ciuitate sedicio, quam uulgo litem dicimus, et mortuus est ibi unus ex eius
militibus, quem ille amabat. Cumque ei nunciatum esset, subito accensus in [in] ira fecit
1760 *inuitare omnem populum ad ludos circenses, id est iocos, et fecit exire milites suos, et omnem*
populum, qui currebat ad ipsum locum, occidebant predicti milites. Rediens autem in Italiam
Theodosius cum esset apud Mediolanum et uoluisset intrare ecclesiam ad missarum
sollempnia audiendum, ubi intellexit beatus Ambrosius malum, quod in Thesalonica^k fecerat,
non prius^l eum in ecclesiam intrare permisit quam publice penitentiam ageret. Hoc audiens
1765 cum humilitate peniten[ten]ciam publicam egit et tunc eandem^m ecclesiam ingressus est.

1754-55 *et semper...habuit*: Or VII.35.12 potentia Dei non fiducia hominis uictorem semper extitisse Theodosium...

1757-61 *cum esset...predicti milites*: HET IX.30: Thessalonica ciuitas est grandis et populosa, in qua dum fuisset orta sedicio, quidam iudicum lapidati sunt atque trucidati. Hinc indignatus Theodosius, iracundiae non refrenauit infirmitatem; sed iussit iniustos gladios super omnes evaginari et una cum nocentibus innocentes interimi.

h ex ieiuniis *correctum est* – **i** ex fuit *correctum est* – **j** ex Salona *correctum est* – **k** ex Salonica *correctum est* – **l** enim ante prius *expunctum est* – **m** ex eadem *correctum est*

1745/51 Arbogasti: *i. e.* Arbogastis – 1745 occisus: *a:* strangulatus – 1755 hominis: *a:* hominum – 1756 tante: *a:* et quante – 1759 esset: *a:* fuisset – 1765 tunc: *a:* sic

Deinde statuit legem, ut uindictam, quam principes pro aliqua causa contra culpatos facere precepissent, usque ad triginta dies darentur eisdem culpatis inducieⁿ, quatinus aut pro misericordia aut, si causa esset, penitentia iudicaretur eisdem culpatis, ut non perirent.

1770 (XII.8) Mortuo Theodosio apud Mediolanum dimisit imperium duobus filiis suis Archadio et Honorio.

(XII.9) Archadius regnabat in Oriente, Honorius in Occidente.

1775 (XII.10) Interea Gildo comes, qui Africam regebat, audita morte Theodosii rebellauit se. Mascizel uero frater eius odio habens perfidiam^o fratris sui uenit ex Africa in Italiam. Gildo uero frater illius per inuidiam occidit filios illius. Missus est ad pugnandum contra Gildonem Mascizel frater eius. Mascizel abiit in Caprariam insulam et extraxit inde sanctos, cum quibus die noctuque in oratione et ieiunio fuit. Ante tres autem dies quam cum Gildone fratre suo pugnare deberet, apparuit ei in somno beatus Ambrosius et ostendit ei locum ubi et quando uictoriam habere deberet. Habebat autem Gildo comes in exercitu suo septuaginta milia hominum, et frater eius Mascizel quinque milia. Commissa pugna uictoriam habuit Mascizel.
1780 Gildo /56v/ uero frater eius fugiit in Africam et ibi post aliquantos dies uitam finiuit.

1785 (XII.12) Post hæc namque crudelissimus Radegausus, rex Gothorum, repentino impetu totam inuasit Italiam. Romani uero ualde conterriti sunt, et omnes pagani, qui a foris fuerunt, intrauerunt Romam et omnes adclamabant dicentes: “Ideo tanta mala fiunt in Italia, quia^p non adoramus et colimus idola sicut usque modo factum est.” Sed non dimisit Deus causam potentię suę per uirtutem hominum superare. Per diuinam namque potentiam territus est Radegausus et fugiit in quendam montem *cum ducentis militibus Gothorum*. Cumque de fame et siti angustiaretur, uolens fugere solus comprehensus est a Romanis et missus in carcerem ibique mortuus est. Tanta uero ibi multitudo de Gothis fuerat comprehensa, ut sicut uilia pecora sic uenderentur. Nam Gothus uno solido uendebatur.

1766-68 *Deinde...perirent*: HET IX.30 scribe legem quae decreta furoris evacuet, ut triginta diebus sententia necis atque proscriptionis in litteris tantummodo maneat, et iudicium rationis exspectet; quibus transactis diebus, ira uidelicet iam cessante, ratio causam iudicans, apud semetipsam quae cognoverit sub veritate disponat. In his enim diebus agnoscetur an iusta sit quam protuleris, an iniusta sententia. Et siquidem ratio probauerit iniusta quae sunt prolata, disrumpet, si uero iusta, firmabit.

1786 *cum...Gothorum*: Or VII.37.13 Conterritum diuinitus Radagaisum in Faesulanos montes cogit eiusque – secundum eos qui parcissime referunt – ducenta milia hominum...

n ex inducia correctum est – **o** post perfidiam eius expunctum est – **p** una littera in rasura post quia

1777 pugnare deberet: *a*: pugnaret – 1780 eius: *a*: deest – uitam finiuit: *a*: strangulatus et mortuus est – 1785 superare: *i. e.* superari – 1788 fuerat: *a*: fuit

1790 (XII.13) Post Radegausum Alaricus, *rex Gothorum*, Italiam intrauit et ab Honorio, filio Theodosii, petiuit, ut daret ei locum, in quo cum exercitu suo habitare posset. Qui concessit ei Gallias ad habitandum. Alaricus dum ad Galliam pergeret, per aliquantum tempus in quodam loco moratus est. Dum uero in securitate predictus Alaricus cum suo esset exercitu, tunc
1795 Primum perturbati sunt Gothi, postea apprehendentes arma multos de exercitu Stiliconis occiderunt. Deinde in magnam iram excitati noluerunt iam ire ad Gallias, sed ceperunt uenire contra Romam et per cuncta loca, per que ibant, omnia cum igne et gladio dissipabant. Inde uenientes Romam apprehenderunt illam et totam deuastabant et incendebant. Tamen prius dederunt talem iussionem, ut, si quis in basilica sanctorum Petri et Pauli confugisset uel in
1800 alia sancta loca, non aliquod mali pateretur, et quamuis totam ipsam ciuitatem depredarent, tamen ab occisione cessauerunt. Capta est itaque Roma ab Alarico, rege^d Gothorum, post annos mille et centum sexaginta quattuor, ex quo facta est.

(XII.14) Exeuntes Gothi ab Urbe inde per Campaniam, Lucaniam, Briciamque pergentes et omnia dissipantes peruenerunt Regium. Ascendentes autem in nauibus et uolentes transire in
1805 Siciliam multi ex eis in mare perierunt. Alari/57r/cus inter hec dum deliberaret^f quid ageret, subita morte defunctus est apud Consenciam. Gothi extorserunt Vasentum fluuium de alueo suo et Alaricum, regem illorum, in medio flumine sepelierunt cum multis diuiciis, et postea ipsum flumen in alueum suum reduxerunt et captiuos, qui illum auerterunt, ibi decollauerunt, ne quis ipsum locum postea scire posset.

1810 (XII.15) Deinde predicti Gothi fecerunt super se regem Athaulfum, parentem Alarici regis, et Romam reuersi sunt, et quicquid ibi remansit, totum exinde eraserunt sicut locustę et tulerunt inde filiam Theodosii imperatoris, quam sibi idem Athaulfus rex in coniugium sociauit. Non multo post cum subtilibus blandimentis flexit animum mariti sui, ut pacem cum Romanis haberet. Profectus Athaulfus rex ad Galliam occisus est apud Barcilonam per
1815 fraudem suorum hominum. Post quem Segericus regnum accepit et ipse a suis occisus est.

q ex rego correctum est – **r** intelligeret in textu scriptum expunctum et deliberaret supra lineam additum est

1794 ipsa sacratissima: *a*: ipso sacratissimo – 1808 reduxerunt: *a*: reuocauerunt – 1811 et²: *a*: *deest*

(XII.16) Interea comes Stilico, qui fuerat natus de perfida et dolosa gente Guandalorum et erat socer Honorii imperatoris, uoluit per fraudem tollere ipsum imperium socero suo et facere Eucherium filium suum imperatorem. Honorius congregato exercitu suo pugnavit cum Stilicone et uicit illum atque occidit simulque et filium eius Eucherium.

1820 (XIII.1) Igitur imperator Honorius cum uideret causam publicam cotidie decrescere, elegit uirum fortem et pugnatores Constantium comitem et transmisit eum ad Gallias cum exercitu. Qui Galliam ingressus statim Constantinum *imperatorem clausit* apud Arelatem ciuitatem et *comprehendit illum atque occidit*. Deinde Constantium filium eius occidit in Vienna ciuitate Geroncius comes eius. Occiso Geroncio a militibus suis Maximum ordinauit in loco illius.

1825 Tunc Maximus deposuit imperialem purpuram et in Hispania in paupertate^s mortuus est. Eraclianus quoque *comes Africe* cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam ueniens, Marinus comes occurrit ei et exterruit eum atque fugere fecit. Ille uero ascendit in unam nauim solus et in Africam rediit ibique occisus est. In his ergo diebus precipiente Honorio et adiuuante Constantio reddita est firma pax omnibus Catho/57v/licis ecclesiis per

1830 uniuersam Africam, donec perclarissimus et tocius magister ecclesie apud Ypponi regium florebat Augustinus^t.

(XIII.2) Wallia interea rex Gothorum pacem cum Honorio fecit et promisit, ut ipse iret pro Romanis in Hispaniam ad pugnandum contra barbaros. Reges uero Wandalorum, Alanorum et Sueuorum mandauerunt legationem ad imperatorem Honorium in hæc uerba dicentes: “Tu

1835 cum omnibus pacem habe, omnium obsides accipe. Nos pro nobis pugnamus, nobis perimus, tibi uincimus. Tu acquires rem publicam, si omnes perimus.”

(XIII.3) Taliter Deo auxiliante pax sit ordinata. Tunc Honorius imperator dedit sororem suam uxorem Constancio comiti suo. Deinde consentientibus omnibus fecit sibi illum socium ad tenendum imperium. Non completis septem mensibus Constantio regnante in imperio

1840 mortuus est.

1822-3 *imperatorem clausit... ..comprehendit...occidit*: Or VII.42.3 ...Constantinum imperatorem apud Arelatem ciuitatem clausit cepit occidit.

1826 *comes Africe*: Or VII.42.10 Heraclianus interea Africae comes...

s littera u supra lineam addita est – t ex Augustus correctum est

1817 ipsum: *a: deest* – 1818 suo: *a: deest* – 1824-5 Occiso...Maximus...: *a: et in loco illius ordinauit Maximum. Occiso deinde Geroncio (U: Gratiano) a militibus suis Maximus...* – 1828 ergo: *a: deest* – 1829 pax: *a: pax et unitas* – 1830 donec: *a: quando* – Ypponi: *i. e. Hipponem* – 1837 pax sit ordinata: *a: pace ordinata*

(XIII.4) In ipsis diebus apud Bethleem beatissimus Ieronimus completis nonaginta et uno uite sue annis ex hac luce migravit ad Christum.

(XIII.5) In tempore illo gens Scotorum et Pictorum intrauerunt in Britanniam. Dum non possent eos sustinere Britanni, miserunt missos Roman, ut mandarent Romani, qui eos
1845 liberaret, et illi essent sub potestate illorum. Statim Honorius misit exercitum Romanorum in Britanniam, qui multitudinem barbarorum ibi occiderunt et alios de finibus Britannie eiecerunt. Cumque Romani ab illis partibus recessissent, iterum cum nauibus intrauerunt Scotti et Picti in Britanniam. Statimque Romani pergentes eos trans maria fugauerunt.

(XIII.7) Honorius uero postquam cum Theodosio nepote suo, filio Archadii, quindecim
1850 annos regnavit et pacificatam causam publicam dimisit, mortuus est Romę.

(XIII.9) Predictus uero Theodosius nepos Honorii regnum Romanorum Orientale regebat. Audita morte Honorii patris sui statim Valentinianum Cesarem fecit et direxit eum ad recipiendum regnum Orientis. Veniens Valentinianus in Italiam cum con[con]sensu omnium imperator electus est.

(XIII.10) Illo tempore Bonifacius Africam custodierat. Mittuntur contra eum ad
1855 pugnandum duo duces Mauricius et Galbio, qui dum Bonifacium obsidere uellent, ab eo occisi sunt. Deinde missus est contra Bonifacium Sigiboldus^u comes. Sentiens ergo Bonifacius, quia /58r/ non posset Africam sustinere, transmisit in Hispaniam et fecit exinde uenire Gensericum regem cum Gaudalis et Alanis *et Gothis* et misit eos in terram illorum de
1860 Africa. Illi uero discurrentes per totam ipsam terram omnia cum gladio et igne et rapinis crudeliter dissipauerunt. Sub hoc tempore beatissimus Augustinus, ne uideret ciuitatem suam dissipatam, tercio mense postquam eam obsidere ceperant Gothi et Guandali^v, Halani, migravit ex hoc mundo ad Dominum.

(XIII.11) Bonifacius autem, *qui Gensericum regem inuitauerat*, ueniens postea in Italiam
1865 magister militum effectus est. Non multo post morbo extinctus est. Deinde dederunt Romani partem de Africa ad habitandum Guandalis^w et pacem cum eis fecerunt.

^u ex Sigibaldus correctum est – ^v ex Guandalani correctum est – ^w ex Guandalanis correctum est

1843 In...illo: *a*: illo tempore – 1850 annos: *a*: annis – regnavit: *a*: regnasset – 1852 Valentinianum Cesarem fecit: *a*: Cesarem fecit Valentinianum – 1852-53 direxit...Orientis: PD ad recipiendum Occidentis dirigit regnum – 1857 Sigiboldus: *i. e.* Sigisuuldus – 1859 Gaudalis: *i. e.* Guandalis (*i. e.* Wandalis) – 1860 cum: *a*: *deest*

(XIII.12) Gensericus uero infra terminum habitacionis sue apud Africam persecutionem contra Christianos fecit et quia erat Arrianus ille, catholicam fidem uolebat euertere et multos episcopos in tantum persecutus est, ut de ipsis ecclesiis eos eiecisset insuper et de ciuitatibus ecclesias expelleret.

(XIII.14) Deinde per fraudem pacis inuasit Cartaginem et omnes diuicias exinde abstulit. Eciam et ecclesiastica ornamenta abstulit. In omnibus cepit esse crudelis, super omnia in nobilibus et religiosis hominibus. Sequenti uero anno idem Gensericus ad Siciliam transiens magnis eam calamitatibus afflixit.

(XIII.15) Post hæc imperator Theodosius cum Guandalis^x pugnavit.

(XIII.16) Unni uero Traciam et Illiricum deuastabant. Exercitus uero, qui in Sicilia morabatur, reuersus est ad defendendas prouincias Orientis.

In his diebus terribili terremotu Roma concussa est, ita ut multa ibi edificia corruerent.

(XIII.18) Post hec uero Theodosius apud Constantinopolim mortuus est. Regnavit annos xxvi.

(XIV.1) Mortuo Theodosio Marcianus^y in Oriente imperator factus est. Valentinianus uero, qui imperator in Occidente erat, pacem firmavit cum Gensericus rege, et Africam inter se diuiserunt. Gensericus uero eleuatus in gloria^z de tantis suis prosperitatibus cepit esse crudelis contra suos. Illi autem de morte illius cogitauerunt. Quod ubi manifestatum est, multos ex eis per diuersa supplicia occidit.

(XIV.2) Interea Attila rex Unnorum cum Bleua fratre suo /58v/ regnum intra Scythiam et Daciam tenebant. Inde exiens iam dictus Attila crudeliter dissipauit Macedoniam, Misiam, Achaïam. Deinde et fratrem suum occidit. Confusus itaque in multitudine de fortissimis gentibus, quas sibi subiugauerat, posuit in animo suo uenire ad dissipandum Occidentale imperium. Erant namque sub eius potestate nominatissimus Ardaricus rex de Gypidis et Gualamir rex Gothorum nec non et fortissime gentes Marcomani, Suebi, Quadi, Heroli, Turcilingi seu et Rugi cum propriis regibus suis et alie barbære gentes, quæ habitabant in parte Aquilonis. *Hæc itaque omnes in eius adiutorio erant.*

x ex Guandalanis correctum est – y -an- supra lineam additum est – z ex gladio correctum est

1872 et: a: *deest* – 1878 ibi edificia: a: edificia ibi – 1879 mortuus: S: morbo oppressus et mortuus; U: morbo correptus mortuus – 1888 et: a: *deest* – 1890 Gypidis: i. e. Gepidis – 1891 Heroli: i. e. Heruli – 1893 He...erant: a: *deest*

(XIV.3) Horum omnium Attila superbus imperio, quamuis speraret se posse facere quod
1895 uellet per uirtutem tantarum gentium, tamen et per astuciam sperabat se uincere. Itaque dum
esset nimis astutus et subtilis, timens ne forte Gothi, qui intra Gallias habitabant, iungerentur
Romanis in adiutorium, finxit se Gothis mandare dicens, quod non uellet pugnare cum eisdem
Gothis sed contra Romanos pugnare uellet. Ex alia parte mandabat Romanis, ut amicitiam
cum eis firmaret dicens quod contra Gothos pugnare uellet. Hoc itaque faciebat per astutiam,
1900 ut, si Romanos a Gothis diuidere posset, postea bene posset separatim illos et illos uincere.
Intellegens Ectius patricius astuciam Attilę mandauit missos ad Theodericum regem
Gothorum, qui illo tempore apud Tolossam regnabat, ut pacem cum eo firmaret. Consensit in
hoc Theodericus rex Gothorum et firmissimam pacem cum Ectio patricio faciebat promisitque
ei pariter pugnare contra^a Attilam.

1905 (XIV.4) Fuerunt in auxilio Ectii patricii Burgundiones^b, Alani, Franci, Saxones, Riparioli,
Briones, Sarmate, Armoriciani, Litici[ni]ani, quos omnes in auxilium suum Ectius patricius
prouocauerat. Conueniunt^c omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habent
leguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, *quod fiunt in longitudine
miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

1910 (XIV.5) Cumque ad locum uenissent, ubi iam pugnare debuerant, interrogauit Attila
diuinatores suos, quid ei dicerent de ipsa pugna. Illi per artem diabolicam nunciauerunt ei,
quod uincere non deberet. Tamen dix/59r/runt ei, quod a parte inimicorum eius magnus homo
mori deberet. Sperans Attila, quod Ectius patricius^d in ipsa pugna periret, cuius mortem ille
desiderabat, non habuit curam de perdicione suorum hominum nec dubitauit committere
1915 pugnam, tantum ut posset occidere inimicum, qui ei resistebat. Cepit pugnare inter horam
nonam et uesperam et hoc ideo fecit, ut, si forte perdic[i]onem haberet, sub ipsa nocte posset
liberare.

1908-9 *quod...quinque*: Jordanes Get. 192 Leuua autem Gallica una mille et quingentorum passuum quantitate metitur.

1916 *nonam*: Jordanes Get.196 ...circa nonam diei horam proelium sub trepidatione committit...

a contra *ex conta correctum est* – **b** ex Burgundiniones *correctum est* – **c** ex conueniuntur *correctum est* – **d** -ci-
supra lineam additum est

1908 leguas: *i. e.* leugas – 1910 debuerant: *a:* deberent – 1911 diuinatores: *a:* diuinos – 1914 desiderabat: *a:*
sistebat – 1917 liberare: *a:* se liberare

(XIV.6) Facta est pugna nimium dura et fortis, et tantus amor erat pugnandi inter ambas partes, ut neque illa pars neque illa requiem sibi daret a pugna donec nox superueniret. Mortui sunt in ea pugna centum septuaginta milia, et tantus ibi sanguis effusus est, quod paruus riuulus, qui ibi decurrebat, in tantum subito de sanguine oscisorum augetur, ut corpora mortuorum ante se expelleret. Attila uero, qui de Ecius morte sciebat, fefellit eum sua cogitacio, *et sicut diuinatores ei dixerunt, ut magnus homo in ipsa pugna moreretur*, mortuus est ibi rex Gothorum Theodericus, et Ecius patricius sanus exinde rediit.

(XIV.7) Altera uero die Attila precepit sibi ponere carras ex omni parte et ille cum suis intus stabat clausus et quamuis foras non auderet exire ad pugnandum, tamen non cessabat intus cum tubis et clamore sonitum facere. Filius uero Theoderici regis Gothorum dolens de morte patris sui cogitauit, qualiter illum obsideret Attilam et eius exercitum dissiparet. Iam desperans Attila, quod non haberet spem uiuendi, precepit congregare multas sellas equorum et ponere unam super alteram, ut, si uideret, quia uincerent eum Gothi, ascenderet super eas et faceret ponere focum subtus, ut ibi incenderetur, ne rex tantarum gentium in potestatem inimicorum deueniret.

(XIV.8) Timens autem Ecius patricius, ne mortuo Attila Gothi superuenirent postea Romanos, dedit consilium Torismundo, ut domum reuerteretur et custodiret regnum patris sui, quia, si fratres eius regnum inuaderent, peius illi^e esset cum fratribus suis pugnare quam cum inimicis. Hoc consilium^f cum bona uoluntate recepit Torismundus, quia saluationem eius dixerat, et reuertens domum regnum patris sui accepit. Ecius uero patricius proinde tale consilium dedit illi, ut posset liberare Attilam, cumque sperasset melius sibi facere, fecit peius.

1923 *et sicut...moreretur*: Jordanes Get. 209 (?) Hoc fuit, quod Attilae praesagio aruspices prius dixerant, quamuis ille de Aetio suspicaret.

e una littera ante illi in rasura – **f** ex consilium correctum est

1921 oscisorum: *i. e.* occisorum – 1923 diuinatores: *a:* diuini – ut: *a:* quod – 1924 exinde rediit: *a:* de pugna exiit – 1925 Attila precepit sibi: *a:* fecit sibi Attila – carras: *a:* carra – 1929 precepit: *a:* fecit – 1930 eas: *a:* easdem sellas – 1934 domum: *a:* ad domum suam – 1937 uero patricius: *a:* patricius uero

- 1940 (XIV.9) Nam uidit Attila, quia inimici eius recesserunt ab eo. Exaltatus in gloria rediit in Pannoniam multumque populum congregans, /59v/ meliorem quam prius habuisset, cum magna ira in Italiam intrauit. Primum namque Aquileiam cepit depredari^g et per tres annos possedit illam. Cepit inter hec exercitus eius murmurare, quia non possent sustinere penuriam famis, cumque quadam die idem Attila circuiret ciuitatem, ut uideret ex quali parte posset eam
- 1945 expugnare, subito aspexit, quia ciconie, que in ipsa ciuitate filios genuerant, uno impetu exirent de ciuitate et pullos eorum in ore deportarent. *Quod cum uideret predictus Attila*, dixit militibus suis: “Videtis aues, que a nidis suis filios foris portant. Sciunt enim perituram esse istam ciuitatem. Pro^h eo filios suos foris excuciant.” Tunc cepit obpugnare eandem ciuitatem fortiter, et eam apprehenderunt et incenderunt et *multa milia hominum* ibi occiderunt.
- 1950 (XIV.10) In ea denique ciuitate fuerat nobilissima femina nomine digna et nimis erat speciosa. Que habitabat in altissima domo supra muros ciuitatis ipsius, sub quam currebat Natissus fluuius, et dum uideret ab inimicis ciuitatem esse comprehensam, ne ueniret in potestatem inimicorum et ne eam adulterarent, iactauit se de ipsa turre in fluuium et mortua est.
- 1955 (XIV.11/12) Deinde multa castella idem Attila comprehendit, dissipauit et incendit nec non et apprehendit Concordiam et Altinam ciuitates, que erant uicine Aquileia et inde uenientes per Vincenciam, Veronam, Pergamum et Brixiamⁱ, que sunt Venecie ciuitates, ac et per alias uenientes ciuitates nemo eis resistebat. Mediolanum quoque et Ticinum similiter depredauerunt^j, tamen nec occidebant nec incendebant. Venientes autem in illo loco, ubi
- 1960 Mincius fluuius Padum intrat, castra posuerunt. Habebat autem idem Attila dubitacionem in animo utrum ueniret contra Romam annon, timens ne ei similiter accidisset, sicut Alarico rege Gothorum, qui postquam Romam apprehendit, modicum tempus uixit. Dum uero istam cogitacionem in animo reuolueret, uenit ad eum missus a Roma sanctissimus Leo papa. Qui cum ad regem barbarum intrasset, omnia ei concessit loqui Attila, unde eum idem Leo papa
- 1965 interrogauit. Dei namque potestate territus fuerat Attila et non aliud loquebatur eidem pape

g ex depredare correctum est – **h** pro supra lineam additum est – **i** ex Frixiam correctum est – **j** -da- supra lineam additum est

1940 recesserunt: *a*: recessissent – 1947 a: *a*: de – 1948 Tunc: *a*: et tunc – 1952 Natissus: *a*: Natissa – 1956 Aquileia: *i. e.* Aquileiae – 1957 Vincenciam: *i. e.* Vicenciam – Pergamum: *i. e.* Bergamum – 1961 timens: *a*: timebat enim

nisi quod ipse uoluit. Itaque postquam ipse papa abiit, interrogauerunt Attilam sui homines, quare, quod facere solitus non erat, tantam obedientiam /60r/ habuisset erga eundem papam. Ille respondit, quod non hoc fecisset pro persona illius, qui uenerat, sed dicebat uidisse se alium stantem iuxta eum in similitudine sacerdotis, qui tenebat euaginatam gladium et
1970 terribiliter^k ei minabatur, si non omnia compleret.

(XIV.13) Post hec Attila tali modo repressus a sua crudelitate exiuit de Italia et rediit Pannoniam. Habebat autem Valentinianus princeps sororem nomine Honoria, quam habebat sub custodia, ut non fornicaret. Tunc occulte direxit castratum suum ad predictum Attilam et mandauit ei, ut eam peteret sibi ad uxorem. Audito hoc nuncio Attila quia iam exierat de
1975 finibus Italie nec propter fatigationem populi sui poterat reuerti^l, mandauit Valentiniano imperatori minando, quia nisi ei suam sororem dirigeret, iterum intraret in Italiam et peiora ibi faceret quam fecisset. Reuersus^m autem Attila ad proprias sedes tulit uxorem nomine Hildiguth super multas alias uxores, quas habebat. Fecit itaque conuiuia multa et bibebat uinum quantum numquam antea bibebat. Solitus namque erat ei exire sanguis de naribusⁿ. Qui
1980 cum supinus iaceret, descendit ei *in guttur*^o sanguis de naribus, et suffocatus est. In ipsa nocte apparuit Dominus in somnis Marcellino imperatori in Constantinopolim et demonstrauit ei arcum Attilae fractum, eo quod gens Unnorum multum confidebant in sagittis.

(XIV.15) Igitur quia semper^p uirtus inuidiam facit^q, habuit Valentinianus inuidiam de uictoria, quam habuit Ecius patricius, et timens illum occidit eum gladio simulque et Boecium
1985 nobilissimum senatorem. Ita mortuus Ecius uir fortissimus, et quem nimium Attila rex Unnorum timuit. Ab illo tempore imperium Orientis et causa publica minorata est nec ultra potuit crescere. Valentinianus uero non sine uindicta ex hac^f uita discessit. Nam et ipse a quodam milite Ecii patricii occisus est. Regnauit annos triginta.

1980 *in guttur*: Jordanes Get. 254 ? ...redundans sanguis, qui ei solite de naribus effluebat, dum consuetis meatibus impeditur, itinere ferali faucibus illapsus extinxit.

k s. r. fere sex litterarum inter terribi- et -liter propter chartam mutilatam – **l** ex reuertere correctum est – **m** procidens in textu scriptum supra lineam in reuersus correctum est – **n** et suffocatus est. In ipsa post naribus expunctum est – **o** ex guttorem correctum est – **p** fere sex litterae post semper in rasura – **q** ex faciat correctum est – **r** ex ac correctum est

1966 ipse: *a*: deest – 1973 occulte: *a*: absconse – 1973-74 et mandauit: *a*: mandans – 1974 ut...uxorem: *S*: ut eam sibi peteret a Valentiniano ad uxorem habendam; *U*: ut eam sibi peteret ad fratrem uxorem habendam; *V*: ut eam sibi peteret a fratre ad uxorem habendam – 1978 Hildiguth: *a*: Ildicco – 1981 Marcellino: *i. e.* Marciano – 1985 mortuus: *a*: mortuus est – 1986-87 imperium Orientis...crescere: *PD* pariter et Occidentis imperium salusque reipublicae corrui nec ultra actenus ualuit releuari – 1987 potuit crescere: *a*: crescere potuit – 1988 annos: *a*: annis

(XIV.16) Mortuo Valentiniano Maximus, qui Rome erat, inuasit imperium et nec dum
1990 completis nouem mensibus *in imperio* occisus est a Romanis. Inter hæc subito uenit ab Affrica
Gensericus per mare cum multitudine populi. In Romę ecclesia adhuc erat pontifex Leo.
Itaque territi Romani pro aduentu Gensericum omnes de Roma fugerunt. /60v/ Veniens
Gensericus et inueniens ciuitatem uacuam apprehendit eam. Occurrit ei predictus Leo
pontifex extra portam et per auxilium Dei in tantum sibi placauit eundem Gensericum regem,
1995 qui, cum omnia metus potestate essent tradita, tamen ab incendio et occisione et supplicio^s
cessauit. Per quattuordecim namque dies uacuata est Roma de omnibus suis diuiciis, et multos
exinde captiuos tulerunt nec non et reginam Eudoxiam, quę Gensericum ad hoc malum
inuitauerat, simulque et duas filias eius Africam deportauerunt.

(XIV.17) Hoc modo apprehensa est Roma in secunda uice postquam illam Alaricus
2000 apprehendit. Egressi Guandali et Mauri de Roma diuiserunt se per Campaniam et omnia
gladio et incendio dissipauerunt et apprehenderunt nobilissimam ciuitatem Capuam et usque
ad terram eam euerterunt. Similiter et Nolam ciuitatem ditissimam et alias multas ciuitates
similiter subuerterunt. Neapolim uero, quia erat firmissima, non potuerunt apprehendere.
Tamen a foris omnia dissipauerunt.

(XIV.18) Inter istas angustias uir sanctissimus Paulinus Nolane urbis episcopus postquam
2005 omnia quę habere poterat expendisset pro redemptione captiuorum, uenit ad eum quedam
mulier et cum multis lacrimis cepit ab eo petere precium unde filium suum redimeret, quem
Guandali in [in] Affricam deportauerant. Sanctissimus uero Paulinus dum non haberet aliud
nisi solummodo^t se ipsum solum, dum non potuit sustinere plangentem uiduam, abiit cum
2010 illa ad Africam et tradidit se in seruicium pro filio illius mulieris. Cumque predictus Paulinus
episcopus in Africa habitaret et per Dei misericordiam cognita fuisset sanctitas illius, tunc
reuersus est cum omnibus captiuis, qui de terra sua ibi fuerant. *Hoc autem plenius beatus
Gregorius^u in libro dialogorum commemorat.*

2012-13 *Hoc...commemorata*: Greg., Dial. III.1

s s. r. fere sex litterarum inter suppli- et -cio propter chartam mutilatam – **t** s. r. fere quattuor litterarum inter
solum et modo propter chartam mutilatam – **u** duae litterae post Gregorius in rasura

1991 Romę: *a*: Romana

(XIV.19) Postquam uero Gensericus diues factus de diuiciis Italiae ad Africam rediit, dedit
2015 uxorem Trasamundo filio suo filiam Valentiniani principis, quam de Roma captiuam
adduxerat, ex qua Hildericus natus est, qui quartus post Gensericum supra Guandalos
regnavit. Wisigothę quoque circa hec tempora cum rege suo Theoderito transcendentibus
Pyreneos montes Hispaniam inuaserunt.

In hoc uero tempore Marcianus imperator, cum iam septem annos apud Constantinopolim
2020 regnasset, a suis hominibus occisus est. /61r/

(XV.1/2) Mortuo Marciano imperatore Leo quadragesimus quintus ab Octauiano regnum
Romanorum apud Constantinopolim accepit et deinde Leonem filium suum socium sibi fecit
in regno.

Mortuo in Italia Auito Maiorianus apud Rauennam inuasit imperium. Quod cum prope
2025 quattuor annos tenuisset, non longe a Dertona ciuitate occisus est, statimque Seuerus apud
Rauennam imperator factus est.

Tercio uero anno regni eius Gugo rex ueniens, occurrit ei Ricimer patricius et pugnavit
cum eo non longe a Pergamo ciuitate et occidit illum. Seuerus uero cum per quattuor annos
imperium tenuisset, propria morte defunctus est Rome.

2030 Deinde consentientibus omnibus Anthemius accepit imperium.

Eodem tempore subito ignis egressus in Constantinopolim multa edificia incendit.

Sequenti anno Serbandus, qui fuerat prefectus in Gallia, uolens inuadere imperium directus
est in exilium per iussionem Anthemii principis.

His quoque diebus Gensericus iterum ad Italiam cum nauibus uenire uolens, ab Asilisco
2035 patricio in mari superatus est et sine gloria rediit ad Africam.

In Orientali uero parte Asper patricius surrexit contra Leonem imperatorem et fecit filium
suum Cesarem. Leo autem imperator precepit uenire exercitum, qui erat in Sicilia, et pugnavit
contra predictum Asperum patricium et filium eius et uicit eos.

2014 factus: *a*: factus est – 2015 Trasamundo: *i. e.* Honorico (= Hunerico), uide PD ad locum – 2025 annos: *a*:
annis – 2027 regni: *a*: imperii – Gugo *i. e.* Biorgor; uide PD ad locum – 2031 edificia: *a*: ibi edificia – 2034 ab
Asilisco: *a*: a Basilisco – 2036 Orientali uero parte: *a*: Orientis uero partibus – Asper: *i. e.* Aspar – surrexit: *a*:
insurrexit – 2037 – precepit: *a*: fecit – 2038 Asperum: *i. e.* Asparem

(XV.3) Hoc in tempore magna discordia exorta est inter Anthemium principem et
2040 Ricimerem patricium generum eius, inter quos fecit pacem sanctissimus Epyphanus
episcopus de Ticino. Sed quia idem Ricimer erat de gente Gothorum et erat nimium perfidus,
disrupit pacem, quam socero suo habebat. Erat namque positus in Medi<o>lano. Inde cum
multitudine populorum uenit Romam contra Anthemium socerum suum. Diuisa est itaque
Roma. Alii sequebantur Anthemium, alii Ricimerem patricium.

2045 Inter hec mandauit Leo imperator Olibrium ad Romam, qui ueniens accepit regiam
potestatem.

(XV.4) Vilimer, qui erat rector in Gallia, audiens, quia Ricimer patricius insurgeret contra
Anthemium principem, uenit, ut adiuuaret predictum Anthemium. Pugnavit cum eo Ricimer
apud pontem, qui uocatur Adrianus, et occidit illum. Statimque Ricimer patricius Romam
2050 inuasit et Anthemium *principem, socerum suum*, occidit et super afflictionem famis, quam
Roma in illo tempore paciebatur, insuper etiam fortiter depredata est. Sed non multum letatus
est /61v/ Ricimer de sua perfidia. Nam post mensem tertium incidit in infirmitatem et
mortuus est.

(XV.5) Item Olibrius dum per septem annos imperium tenuisset, morte propria Rome
2055 defunctus est. Post cuius mortem Licerius apud Rauennam imperator factus est. Deinde
sequenti anno ueniens cum exercitu Gaudiuarus patricius, filius Cimeris patricii, tulit
imperium Licerii et ordinauit eum episcopum in Salona ciuitate Dalmacie.

Eo tempore Euricus regnabat apud Tolossam super Guisigothos.

(XV.6) Est namque ratio, ut dicamus quare Gothorum populus alio <O>strogothe alio
2060 Guisigothe sunt dicti et necesse est, ut ad superiora redeamus, quatenus uera ratio possit
exponi. Temporibus Valentiniani imperatoris communiter habitabant Gothi infra fines Tracie,
que est terra de Europa. Postea predicti Gothi diuisi sunt in duas partes, id est inter Alaricum
et Fridigernum, et statuerunt, ut Fridigernus cum suis esset in Oriente et Alaricus in
Occidente.

2042 pacem: *a*: ipsam pacem – suo: *a*: *deest* – 2044 Alii: *a*: et alii – 2045 Romam: *a*: urbem Romam – 2049
uocatur Adrianus: *a*: nominatur Adriani – 2054 Item...tenuisset: *PD* Olibrius quoque dum septem menses
imperium gessisset – 2055 Licerius: *i. e.* Glycerius – 2056 Gaudiuarus: *i. e.* Gundobadus; *PD*: Gundibarus –
filius Cimeris: *i. e.* nepos Ricimeris – 2057 Licerii: *i. e.* Glycerii – 2059-60 Gothorum...dicti: *S*: Gothorum alii
Ostrogothe alii Wesegothe nominati sunt; *U*: Gothorum populus alii Ostrogothi et alii Guisigothi sunt dicti; *V*:
Gothorum populus alii Ostrogothe alii Guisigothe sunt dicti – 2063 Alaricus: *a*: Alaricus cum suis

2065 Hi ergo, qui cum Fridiurnio in Orientali parte erant, Ostrogothe dicti sunt, id est orientales Gothi. Hi uero, qui in Occidente cum Alarico erant, Guisigothe, id est occidentales^v Gothi dicti sunt.

(XV.7) Leo igitur imperator postquam decem et septem annos imperium regebat, mortuus est, et Zeno accepit imperium et Leonem filium predicti Leonis imperatoris querebat, qui cum
2070 patre suo regnum rexerat. Timens mater eius furorem Zenonis fecit eum clericum et ostendit illi alium pro eo.

(XV.8) Dum ista omnia apud Romanos fierent, exiit Odoaccar^w a finibus Pannonie cum multitudine Erulorum et cum Turcilignis, ut intraret Italiam. Audiens autem famam beati Seuerini, qui in finibus prope ripam Danuuu fluminis habitabat, abiit ad illum, ut
2075 benedictionem ab eo accipiat. Post acceptam benedictionem cum uoluisset exire de cellula eius, inclinauit caput, quia erat longus, ut non feriret capud in superliminari. Tunc dixit ei sanctissimus Seuerinus: “Vade Odoaccar ad Italiam cum isto uestimento, quod habes, de uilissimis pellibus. Quia^x in proximo multa habebis^y, que aliis dones.” Quę propheta completa est. Nam non post multos annos et totam Italiam et Romam in sua tenuit potestate.

(XV.9) Postquam uero predictus Adoaccar intrauit Italiam, occurrit ei apud Liguriam ad
2080 pugnandum cum eo Orestes patricius. Sed cum uideret multitudinem populi, quam habebat Odoaccar, /62r/ fugiit Orestes patricius et conclusit se intra Ticinum. Veniens Odoaccar cum exercitu fortiter expugnauit eandem ciuitatem et apprehendit eam et omnia cum igne et gladio dissipauit. Orestem uero patricium adduxit ad Placentiam et ibi eum decollari precepit. Exinde
2085 dispersi barbari per uniuersas ciuitates totam Italiam sibi^z subdiderunt. Multas autem ciuitates, quę illis resistere uoluerunt, occisis habitatoribus eas usque ad solum euerterunt.

v -tal- supra lineam additum est – w ex Odoaccer correctum est – x ex qua correctum est – y una littera ante habebis in rasura – z una littera post sibi in rasura

2075 accipiat: a: acciperet – 2080 Adoaccar: i. e. Odoaccar – 2086 eas: a: deest

(XV.10) Videns itaque Odoaccar prospera sibi accrescere statim rex factus est. Augustulus uero, qui presumpserat imperialem accipere potestatem, uidens, quia totam Italiam sibi subiugasset Odoaccar, timore perterritus propria uoluntate abiecit imperialem purpuram, cum
2090 iam per undecim menses regnasset. Ita Romanum imperium, quod in toto mundo gloriosum est, et illa imperialis altitudo, quae ab Octauiano imperatore cepta est, cum predicto Augustulo periit. Inter haec^a autem intrauit Odoaccar in Romam et tenuit totius Italiae regnum per quattuordecim annos. Post hec rex Gothorum Theodericus uenit ab Orientis partibus et intrauit, ut possideret Italiam. Sed ut apertius dicamus, qu[i]a pro causa, seu quo modo idem
2095 Theodericus uenerit, necesse est, ut ad superiora tempora redeamus.

(XV.11) Walamir rex Gothorum, de quo superius diximus, qui subiectus fuerat Attilae regi Unnorum, presentaliter ut Attila mortuus est, subtraxit se de subpotestate Hunnorum. Similiter et Ardaricus rex Gepidarum exiuit subdominium Hunnorum, et aliae gentes, quae illis subditae fuerant, recesserunt a seruitute illorum. Talia uidentes Hunni doluerunt, quia Walamir et
2100 Ardaricus recesserunt ab illis. Ceperunt persequi illos, ut eos ad pristinam seruitutem reuocarent. Congregato itaque Walamir populo suo irruit super Unnos^b et tantos ex eis occidit, ut aliquanti, qui ex eis remanserant, semper iam timerent Gothos.

(XV.12) Post haec Leo imperator pacem fecit cum Gothis, et dedit ei iam dictus Walamir obsidem predictum Theodericum, qui erat filius Thiudimeris fratris sui. Mortuo Walamir
2105 Thiudimer frater eius accepit imperium. Cui Leo imperator reddidit Theodericum filium eius, quem obsidem tenuerat.

(XV.13) Mortuo iam dicto Thiudimero accepit imperium Theodericus filius eius. Audiens hoc Zeno imperator precepit ad se uenire in Constantinopolim eundem Theodericum et exaltauit eum in magno honore et multa diuicia. Etiam et consulem fecit eum, qui honor
2110 primus est post imperatorem, nec non et aream /62v/ statuam posuit illi ante palatium suum.

a *super lineam additum est* – **b** *ex gunnos correctum est*

2108 precepit: *a*: fecit – 2109 et²: *a*: *deest*

(XV.14) Dum uero in tantis^c deliciis^d apud Constantinopolim uiueret Theodericus, ceperunt Ostrogothe murmurare propter penuriam famis, eo quod non^e licebat eis predare, ut consuetudo illorum erat, et ipse imperator non dabat eis tantam annonam, ut illis sufficeret. Vituperant pacem, quam cum imperatore habebant. Mandant qui dicerent Theoderico, quia,
2115 dum ille in deliciis uiueret apud Grecos <et> populus eius famem pateretur, rediret festinanter, ut non periret gens illius. Hoc Theodericus audiens abiit ad Zenonem imperatorem et dixit ei angustias, quas populus eius paciebatur, et rogabat eum, ut daret illi Italiam ad habitandum. Talia Zeno imperator audiens contristatus est, quia nolebat eundem Theodericum perdere. Tamen deliberato consilio dedit illi Italiam et commendauit illi senatores et populum
2120 Romanum et sic eum permisit abire.

(XV.15) Egressus igitur a Constantinopoli Theodericus reuersus est ad Ostrogothos et dixit eis, ut repararent se, quatinus intrarent cum eo ad Italiam pos<s>idendam. Prius namque quam Italiam intraret, pugnavit cum Gepidis et uicit eos nec non et cum Bulgaris et uicit illos. Exiens de Misia cum omni multitudine Ostrogothorum^f et cum omnibus, quae habebat, <et>
2125 ueniens per Pannonias intrauit in Italiam. Cumque prope Aquileiam in quodam loco resideret, iuit contra eum Odoaccar cum magno exercitu. Pugnavitque cum eo Theodericus et uicit illum fecitque eum fugere. Mouens se de eodem loco Theodericus cum uenisset Veronam^g, iterum occurrit ei Odoaccar ad pugnandum cum eo. Contra quem Theodericus pugnavit et multos de illius exercitu occidit et illum cum aliis fugere coegit.

(XV.16) Theodericus cepit illos persequi atque in ipso impetu comprehendit Veronam^g.
2130 Odoaccar autem cum quantis fugere potuit, uenit Romam, sed noluerunt eum Romani accipere. Ille uero omnia, quae adtingere potuit, gladio et igne dissipauit. Inde abiit Rauennam et clausit se ibi. Theodericus itaque motus de Verona^h uenit Mediolanum.

c ex tanta correctum est – **d** ex delicia correctum est – **e** supra lineam additum est – **f** -tho- supra lineam additum est – **g** ex Beronam correctum est – **h** ex Berona correctum est

2120 permisit abire: *a*: abire permisit – 2122 namque: *a*: tamen – 2125 ueniens: *a*: et ueniens

(XV.17) Dum talie uarię cause in Italia fierent, rex Burgundiorum Gundauarus intrauit in
2135 Liguriam prouinciam, *in qua est Mediolanus*, et omnia, quę inuenire potuit, depredauit et cum
multitudine captiuorum ad Gallias reuersus est. Deinde Theodericus dimisit intra Ticinum
matrem, sorores et omnia, quę habebat, et abiit Rauennam, ut obsideret Odoaccar, et obsedit
eum per tres annos. Postea uero recepit eum in fide. Ad ultimum crudeliter eum occidi fecit.

(XV.18) Mortuo itaque Odoaccar Theodericus tocus Italie accepit potestatem et
2140 ue/63r/niens Romam cum magno gaudio a Romanis susceptus est, quibus ille per singulos
annos centum uiginti milia modiorum de uictu eis donabatⁱ.

(XV.19) Quando ista apud Italiam fierent, uniuersa Tracia crudeliter dissipabatur a
Bulgaris, et Constantinopolis^j in ipsis diebus fortiter arsit.

Apud Africam namque Honoricus, qui post Gensericum regnum acceperat, Arrianum
2145 heresem sequebatur. Trecentos triginta quattuor episcopos mandauit in exilium, propter quod
defendebant catholicam fidem, et clausit eorum ecclesias et aliis manus abscidit et linguas, et
quamuis linguas abscisas habere uiderentur, tamen pro fide catholica fortiter repugnabant, sic
quasi linguas integras haberent. *Hoc et beatus Gregorius in libro dialegorum commemorat.*

(XV.20) Zeno itaque imperator, cum per sedecim annos regnasset, aput Constantinopolim
2150 mortuus est.

(XVI.1) Cessante iam imperio de Roma aptum mihi uidetur, ut ab annis Dominice
incarnationis computemus, ut possit homo agnoscere quid quo tempore factum sit.

(XVI.2) Anno ab incarnatione Domini quadringentesimo nonagesimo secundo post
mortem Zenonis imperatoris, Anastasius imperium accepit in Constantinopoli^k, qui heresem
2155 Euticii heretici secutus est.

2148 *Hoc...commemorat*: Greg., Dial. III.32

ⁱ ex donobat *correctum est* – ^j ex Constantinopolim *correctum est* – ^k ex Constantinopolim *correctum est*

2134 talie: *i. e.* tales – Burgundiorum Gundauarus: *i. e.* Burgundionum Gundobadus – 2135 Mediolanus: *S*:
Mediolanum – 2138 uero: *a: deest* – 2148 dialegorum: *S*: dialogorum – 2155 Euticii: *i. e.* Eutyichis

Istius temporibus magna discordia facta est Romę propter electionem Simmachi et Laurentii. Alii namque elegerant Laurencium et alii Simachum. Pro qua causa multa homicidia in medio Rome facta sunt. *Tamen ad ultimum uicerunt illi, qui ex parte Simachi erant, et ipsum ordinauerunt papam.*

2160 (XVI.3) Eodem tempore Trasamundus, qui Honorico fratri suo apud Africam in regno Guandalorum successerat, clausit omnes ecclesias catholicas et ducentos uiginti episcopos mandauit in exilium in Sardinia. Beatus uero papa Simmachus cotidie mandauit eisdem episcopis illuc in Sardiniam, unde uiuerent.

2165 (XVI.4) In ipsis diebus fuit in Africa Arrianus quidam nomine Olympus, qui cum se in balneo lauaret et uerba blasfemie diceret de fide sanctę Trinitatis, subito uenit gladius igneus de celo, qui uisibiliter eum percussit. Iterum fuit quidam Arrianus nomine Barbas, qui dicebat minorem esse Filium Patri simulque et Spiritum Sanctum, et cum quadam die uenisset baptizare et dixisset: “Baptizo te ego Barbas in nomine Patris per Filium in Spiritum Sanctum”, subito aqua, ubi baptizare debebat, nusquam comparuit. Ille autem, qui baptismum
2170 accipere uolebat, uidendo tam nouam causam subito abiit ad catholicam ecclesiam et secundum consuetudinem recte fidei baptismum Christi suscepit. /63v/

Theodericus uero infra ista tempora dum in pace in Italia regnaret, per singula loca regalia sibi habitacula preparauit.

2175 (XVI.5) Anastasius itaque imperator dum in herese perseueraret, quam ceperat, tunc Ormisda papa, qui post Simmachum ordinatus fuerat, transmisit missos suos Constantinopolim, ut predictum imperatorem ad regulam catholice fidei reuocarent. Ille uero despexit monita eorum et de^l suo conspectu cum iniuria eiecit. Insuper eciam fecit illos ponere in nauim ueterem et precepit, ut in nullam ciuitatem apud Greciam intrarent. Non post multum tempus diuina uindicta percussit^m eum. Nam a tonitruo percussus uitam finiuit.

2180 (XVI.6) Anno ab incarnatione Domini quingentesimo octauo decimo, Iustinusⁿ catholicus accepit imperium. Tunc Ormisda papa direxit ad illum Germanum^o Capuanę ciuitatis episcopum, quem Iustinusⁿ honore recepit. Idem uero Germanus episcopus multos, qui in heresim ceciderant, ad fidem rectam reuocauit.

l supra lineam additum est – m ex percussus correctum est – n ex Iustinianus correctum est – o post Germanum suum (?) in rasura

2164 Arrianus: *a*: Arrianus episcopus – Olympus: *i. e.* Olimpius – 2167 Patri: *a*: Patre – 2173 preparauit: *S*: fecit; *U*: fecerat – 2177 de: *a*: a – 2179 uitam finiuit: *a*: mortuus est

(XVI.7) Eo tempore mortuo apud Africam Trasamundo Hildericus filius eius
2185 Guandalorum regnum accepit, quia fuerat natus de filia Valentiniani principis, et *portauerat*
eam Gensericus captiuam de Roma in Africam. Predictus uero Hildericus noluit permanere in
errore^p Trasamundi patris sui, qui fuerat Arrianus, sed magis secutus est matris sue catholice^q
monita et erat rectus Christianus. Verumtamen predictus Trasamundus quando ad mortem
uenit, cum uideret, quia filius eius catholicus Christianus esset, tulit ei sacramentum, ut non
2190 aliquando in suo regno catholicos Christianos haberet. Ille autem, ubi pater suus mortuus est,
prius etiam quam regnum apprehenderet, precepit reuocare omnes episcopos, quos pater eius
in exilium mandauerat, et precepit eis restaurare ecclesias. Nam tempore Gensericus usque ad
tempora Hildericus^r per septuaginta annos ecclesie catholice in Africa destructe erant.

(XVI.8) Interea in partibus orientalibus illo adhuc in tempore per singula loca Arriana
2195 heresis erat. Iustinus^s uero pro ardore catholice fidei decertabat hereticos dissipare et precepit,
ut illorum ecclesias catholici episcopi consecrarent. Hoc audiens Theod~~e~~ricus, qui in Italia
regnabat et Arrianus erat, direxit missos suos in Constantinopolim ad Iustinum^t imperatorem
mandans illi minando, quia, nisi redderet ad ipsos hereticos ecclesias suas et dimitteret eos in
pace uiuere, omnes populos de Italia cum gladio dissiparet.

(XVI.9) Venientes predicti missi ad eundem imperatorem recepit illos honorifice. Tunc
2200 ceperunt cum magno planctu rogare eum, /64r/ ut, quamuis iniusta causa^u uideretur esse,
quam petebant, tamen concederet^v eis illam, hoc est, ut Arrianos in sua potestate esse
dimitteret et non dissiparet Theodericus Italiam. Videns Iustin[ian]us angustiam illorum
concessit eis quod petebant Arrianosque in sua potestate esse dimisit. Cumque predicti missi
2205 per aliquantum tempus in uia demorarentur^w, incitatus Theodericus rabie iniquitatis sue gladio
occidit Simachum patricium et Boecium^x senatorem.

p ex errore correctum est – **q** supra lineam additum est – **r** usque ad tempora Hildericus supra lineam (et in margine) additum est – **s** ex Iustinianus correctum est – **t** ex Iustinianum correctum est – **u** supra lineam additum est – **v** ex concessit correctum est – **w** ex demorarentur correctum est – **x** ex Venecium correctum est

2184 Trasamundo: *i. e.* Honorico, uide apparatus ad lineam 2015 – 2185 quia: *a:* qui – 2191 precepit: *a:* fecit – 2192 ecclesias: *a:* ecclesias suas – 2194 Interea...tempore: *a:* In orientis partibus adhuc in eodem (*U:* illo) tempore – 2195 Iustinus: *a:* Iustinianus – precepit: *a:* ordinauit

(XVI.10) Iohannes uero papa rediens a Constantinopoli abiit Rauennam ad Theodericum. Ille uero in carceris afflictione illum occidi precepit cum^y sociis suis, cum quibus Constantinopolim fuerat, et hanc impietatem pro nimia crudelitate sua fecit Theodericus
2210 contra eundem papam, propter quod^z Iustin[ian]us, qui erat defensor catholice fidei, receperat eundem papam honorifice. Pro ista namque sua impia crudelitate diuinum iudicium uenit super eum. Nam post nonaginta et octo dies postquam talia mala fecit, subita morte defunctus est. Erat autem quidam solitarius magne uirtutis et ipse uidit animam eiusdem Theoderici quomodo portabatur inter Iohannem papam et Simmachum patricium, et proiecerunt illam in
2215 ollam uulcani, que in ipso loco^a Lipari proxima^b erat.

(XVI.11) Igitur mortuo Theoderico fecerunt sibi Gothi regem Athanaricum nepotem illius. Iustinus^c uero imperator cum per undecim annos apud Constantipolim regnasset, in pace quieuit.

Anno ab incarnatione Domini quingentesimo uicesimo nono Iustinianus accepit imperium, qui fuerat natus de sorore predicti Iustini^d prioris. Statim uero ubi imperialem accepit potestatem, posuit animum ad reparandam causam publicam. Primum namque Velisarium patricium contra Persas direxit ad pugnandum, qui intrauerant^e infra terminos Romanorum et fortiter dissipabant^f terras illorum. *Audiens* autem idem Velissarius pugnavit cum predictis Persis et uictor ab eis reuersus est.

(XVI.12) Interea Athalaricus rex Gothorum non completis quattuor annis in regno mortuus est. Mater uero eius nomine Amalasuintha sociavit sibi in regnum Theodatum. Ille uero oblitus est bonorum, que illa in eo fecerat. Post aliquot dies fecit eam stranguillari in balneo. Et quia illa, quando cum ipso filio suo Athalarico regnabat, commendauerat se et suum filium Iustiniano imperatori, audiens mortem illius idem imperator in graui ira /64v/ accendit se
2230 contra Theodatum^g.

y littera s ante cum in rasura – *z* in margine additum est – *a* littera p post loco in rasura – *b* una littera inter pro- et -xima in rasura – *c* ex Iustinianus correctum est – *d* ex Iustiniani correctum est – *e* ex intrauerat correctum est – *f* ex dissipabat correctum est – *g* ex Theodotum correctum est

2216 Athanaricum: *i. e.* Athalaricum

(XVI.13) Senciens Theodatus^h, quod iratum haberet imperatorem, beatumⁱ Agapitum papam direxit Constantinopolim, ut gratiam imperatoris per eum posset acquirere. Pergens predictus pontifex ad Iustinianum imperatorem cepit cum eo habere colloquium de fide. Inuenit illum tenere doctrinam Euticetis heretici. Primitus namque multum minatus est^j idem
2235 imperator iam dicto pape. Ille uero immobilis stabat in fide catholica. Videns predictus imperator firmum animum beati Agapiti in fide catholica, ex uoluntate Dei acquieuit eius monitis et cum multis aliis, qui eundem errorem^k sequebantur sicut et ille, reuersus est ad catholicam fidem. Nam dixerat illi Agapitus pontifex: “Ego desiderauit uenire ad Iustinianum imperatorem Christianissimum, sed, *ut uideo*, Dioclecianum inueni.” Reuertente autem eodem
2240 imperatore ad fidem catholicam, tunc isdem Agapitus papa publice conuicit Antimum Constantinopolitanum episcopum, qui eandem heresem defendebat, et [et] priuauit^l illum a communione. Insuper et suavit imperatorem, ut eundem episcopum in exilium mandaret. Hoc facto non multo post idem Agapitus pontifex in Constantinopoli defunctus est.

(XVI.14) Interea cum iam per multos annos Guandali tenerent Africam, misit contra eos
2245 Iustinianus imperator Velisarium patricium cum exercitu. Commissa pugna^m Belisarius cum Guandalis multos ex eis occidit. Gelimerum regem ipsorum uiuum comprehendit et direxit Constantinopolim et sic recollegit Africam.

(XVI.15) Pro his omnibus, quę fortiter Belisarius faciebat, cepit gloriosus esse apud Iustinianum imperatorem, et direxit eum ad pugnandum contra Theodatum, *qui super Gothos in Italia regnabat*, ut Italiam a seruitio Gothorum liberaret. Veniens itaque Belisarius in Siciliam, cum aliquantum tempus ibi moraretur, rex Gothorum Theodatus mortuus est. Successit in regnum eius Guitigis. Statim autem ut regnum inuasit, abiit Rauennam et tulit ibi filiam Alamasguinthe sibi ad uxorem.

h ex Theodotus correctum est – **i** ad ante beatum expunctum est – **j** ex minauit correctum est – **k** ex herrore correctum est – **l** ex priuabit correctum est – **m** in margine additum est

2253 Alamasguinthe: *i. e.* Amalasuinthe

(XVI.16) Egressus de Sicilia uenit ad Campaniam in Neapolim. Neapolitani uero noluerunt
2255 eum recipere. Iratus Belisarius cepit cum tota uirtute fortiter expugnare Neapolim cumque per
aliquantos dies ibi pugnaret, per uirtutem apprehendit illam, et ingressus in eam tanta fuit
illius ira non solum super Gothos, qui ibi habitabant, sed etiam in hominibusⁿ ipsius ciuitatis,
ut^o nulli homini parceret, non senibus, non iuuenibus, etiam nec sanctimonialibus feminis
pepercit. Maritos de uxoribus suis decollari precepit et ipsas^p uxores captiuas exinde portauit
2260 una cum filiis illarum. Omnia de/65r/predauit. Etiam et ipsas sanctas ecclesias exspoliavit.

(XVI.17) Exiens de Neapoli abiit Romam. Tunc Gothi, qui ibi habitabant, nocte
egredientes Urbem et portas apertas relinquentes fugerunt Rauennam. Guitigis autem ut talia
cognouit, statim cum magno exercitu uenit Romam contra Belisarium. Videns Belisarius, quia
non haberet aptum tempus ad pugnandum, clausit se infra Romam et posuit custodes, qui eam
2265 ex omni parte custodirent. Interea Gothi obsidere ceperunt Romam et omnia per circuitum
depredabant et incendebant, quantoscumque Romanorum inueniebant, gladio extinguebant.
Cuncta loca sacra exspoliabant. Deinde fortiter ipsam ciuitatem expugnabant, sed per
circuitum cura et uigilantia Belisarii optime defenditur.

(XVI.18) Angustiabatur Roma a foris per Gothos, qui ibi pugnabant, intus uero famis
2270 penuria cruciabatur. Tanta siquidem in ipso anno fames fuit per uniuersum mundum, maxime
apud Liguriam, ut, sicut uir sanctissimus Dacius episcopus de Mediolano dixit, multę matres
filios suos comederent. Cumque per integrum annum possedissent Gothi Romam, inmissus
est super eos terror et fugerunt Rauennam. Belisarius autem ueniens in Neapolim ordinauit
eam et iterum reuersus est Romam.

n *duae vel tres litterae post hominibus in rasura* – **o** *fere tres litterae post ut in rasura* – **p** *ex ipsa correctum est*

2275 (XVI.19) Iterum Guitigis congregato exercitu Gothorum uenit contra Belisarium ad
pugnandum cum eo. Commissa pugna multi ex parte Guitigis mortui sunt. Ille uero fugiens,
quem Iohannes magister militum persecutus est uiuumque illum comprehendit et Romam ad
Belisarium adduxit. Post hanc factam uictoriam rediit Belisarius Constantinopolim et Guitigis
secum portauit. Videns Iustinianus imperator eundem Guitigis magnum gaudium ex eo habuit
2280 et non post multum tempus fecit eum patricium et dedit illi ad regendam^q terram iuxta fines
Persarum, ibique mortuus est. Belisarium^r uero dignis honoribus exaltauit Iustinianus^s
imperator^t et remisit eum ad Africam contra Guintarium, qui regnum Guandalorum
apprehenderat et eos sollicitauerat ad rebellandum. Cumque ad Africam Belisarius
peruenisset, statim per fraudem occidit Guintarium et Guandalos sibi subiugauit. Exinde
2285 uictor Belisarius Romam rediens adduxit secum crucem auream, quę centum libras auri habuit
et fuit exornata de preciosissimis gemmis, in qua etiam suas uictorias descripserat, et optulit
illam beato Petro per manum Vigilie pape.

(XVI.20) In ipsis temporibus apud castrum, quod Casinum dicitur, beatissimus pater
Benedictus habitabat.

2290 Illo etiam tempore gens Longobardorum, quę tunc amica populo Romano erat, apud
Pannonias habitabat et regnabat super eos Aluuin.

q ex regendum *correctum est* – **r** ex Belisarius *correctum est* – **s** ex Iustinianum *correctum est* – **t** ex imperatorem
correctum est

2287 Vigilie: *i. e.* Vigilii – 2291 Aluuin: *S*: Alboin

(XVI.22) Interea postquam captus est Guitigis a *Belisario patricio, sicut iam superius diximus*, tunc Gothi transpa/65v/dini fecerunt super se regem quendam nomine Heldeuatum, qui in ipso anno occisus est. Deinde fecerunt super se alium regem, qui et ipse non expleto
2295 anno occisus est. Deinde constituerunt super se Totilam regem et congregato undique exercitu totam Italiam inuaserunt. Exinde per Campaniam et beati Benedicti monasterium uenientes inde per Lucaniam atque Bricciam transeuntes uenerunt in Regium. Inde transeuntes mare apprehenderunt Siciliam. Reuertentes quoque de Sicilia uenerunt Romam eamque obsidere ceperunt. Tantam namque penuriam famis Roma paciebatur, ut pre nimia fame carnes
2300 filiorum manducare uellent. Lassis iam nimium Romanis, cum non possent defendere ciuitatem, Totila ad portam Ostensi intrauit. Volens autem parcere Romanis precepit sonare bucinam per totam noctem, ut a Gothorum gladiis populus Romanus aut in ecclesiis se defenderet aut quibuscumque modis posset se abscondere. Habitauit autem aliquantum tempus cum Romanis quasi pater cum filiis. Sed ista animi benignitas, ut estimo, ex alia causa
2305 aduenit, hoc est, propter admonicionem beati Benedicti, quam fecit ei, quando ad illum abiit, *ut probaret, si firmum prophecię spiritum haberet beatus Benedictus*. Nam antea idem Totila nimium crudelis fuit.

(XVI.23) Egressi sunt inter hec aliqui de senatoribus Rome et afflicti uadunt Constantinopolim adnunciantes imperatori, sub quali angustia Roma posita esset. Ipse uero
2310 imperator presentaliter mandat cum multo populo Narsim eunuchum suum cubicularium, ut festinanter succurret Rome, que in tali afflictione posita erat. Veniens isdem Narsis ad Italiam magnum certamen habuit pugnando cum Gothis et prope ad mortem deduxit illos regemque eorum Totilam occidit, qui super decem annos regnauit, et uniuersam Italiam sub potestate ipsius imperii reuocauit.

2301 Ostensi: *i. e.* Ostiensi – 2306 *ut probaret...Benedictus*: Greg. Dial. II.14 ...ipse, sicut perfidæ mentis fuit, an uir Domini prophetiæ spiritum haberet, explorare conatus est.

5. THE LANGUAGE OF TEXTS CONTAINED IN *B*

5.1 Introductory remarks

There has been almost no analysis of the language of the texts contained in *B*. The usual comment of scholars is that the different texts seem to have been changed into some sort of vulgar Latin¹¹⁶. There will be no firm evidence for this claim, until the texts are submitted to a linguistic analysis. As yet, the opinion of the scholars rests on impressions.

An analysis of the language of the texts contained in *B* serves a triple purpose. On the one hand, a linguistic study will be helpful to determine the question of which texts of *B* form a unity. That is, if certain texts are assumed to have been rewritten to form a coherent compilation, this assumption should be substantiated by a study of the *usus scribendi*, the idiosyncrasies of the writer. On the other hand, a linguistic study may be helpful to reject or confirm the Italian origin¹¹⁷. Finally, in our case, such a study is also valuable if it brings new evidence on the study of the transition from Latin to vernacular (Italian).

The most thorough study of the language of *B* is still that of Waitz, who concluded that most of the texts had been adapted except Jordanes, Bede and the final historical notes¹¹⁸. Waitz admitted that a complete analysis would require extensive inquiries¹¹⁹; nevertheless he commented upon some phenomena related to syntax and vocabulary¹²⁰.

¹¹⁶ For instance Chiesa 1998 p. 252: “Ma più singolare ancora è il fatto che la maggior parte dei testi che la compongono appaiono costantemente modificati nella loro forma linguistica, che viene resa più semplice e volgare, con assoluta coerenza e sistematicità.”

When some scholars claim that all the texts have been altered, this must be considered a rhetorical exaggeration: Mommsen 1880 p. 533: “Alle in diese Compilation aufgenommenen Bestandtheile sind darin geändert und stark verschlechtert.”

¹¹⁷ Cf. Waitz 1847 p. 693, Andreis 1868 p. 25, Mommsen 1880 pp. 533-34, Hoffmann 1992 pp.85-91 and Chiesa 2001 p. 65. See also the discussion in 1.4 (pp. 15-18) and 3.3 (55 ff.).

¹¹⁸ Waitz 1847 p. 694: “Blicken wir auf der Inhalt unserer Handschrift zurück, so zeigt sich mit Ausnahme der Schriften des Jordanis und Beda und der letzten kleinen Nachrichten einer fast überall gleichförmige Behandlung. Der Text bekannter Schriftwerke wird in eine ganz andere Sprache umgeschrieben.”

¹¹⁹ Cf. Waitz 1847 p. 695: “Die Sprache unsers Autors vollständig zu charakterisiren, müsste man sehr weitläufig werden; man kann fast sagen, jede Wendung habe ihr Eigenthümliches und Unlateinisches an sich.”

¹²⁰ Cf. Waitz 1847 pp. 695-703 discussing *inter alia* the use of *gerund* in the ablative instead of present participle, preposition instead of case, active forms of deponentia and *unus* as indefinite article.

Beyond Waitz's observations, all our present knowledge about the language of *B*'s texts is due to the efforts of Hanetseder¹²¹. She has examined the language of the last part of the compilation on Alexander (228r-235v), the so-called *Epistola Alexandri*. Her hypothesis is that this text is a sort of spoken version. The redactor has deliberately rendered the text more comprehensible with a view to oral performance (*Vorlesen*). The literary product can be seen as an early step towards the vernacular literature's detachment from Latin¹²². Before Italian was established as a literary language, an assimilation of the Latin to the spoken *volgare* became a transitional form of literary language.

“Visum est unanimitati nostre, ut quilibet episcopus (...) omelias (...) aperte transferre studeat in rusticam Romanam linguam aut Thiotiscam, quo facilius cuncti possint intellegere quae dicuntur”. This is an often quoted passage from the Council of Tours in 813, which marks a “crisis” of literary Latin¹²³. Banniard dates the “end” of the illiterate's comprehension of literary Latin (*communication verticale*) to 750-800 in France d'oïl and to 900-950 in Northern and Central Italy¹²⁴. A growing conflict between the written and the spoken Latin gave rise to the creation of a written vernacular. This was, however, a long gradual process and it was not fulfilled until roughly 1100. The transition was faster in regions where literary Latin was less comprehensible. Thus, the emergence of literary French took place long before Italian was established as a written language. The development of written vernaculars certainly ranges from all kinds of Latin literature *sermone humili* to *Early Romance*¹²⁵. As mentioned on page 15, *B* is the oldest witness of Leo Archipresbyter, whose work was created in the area of Naples around the year 950, a most fruitful time and place for the study of the birth of Italian. The transitional process is evident in the the 10th century Campania where a written Italian (such as the witness formulas from Capua) started to become distinguished

¹²¹ Hanetseder 1994.

¹²² Hanetseder 1994 pp. 170-171: “Im folgenden soll die Hypothese, es handle sich um eine Vorleseform, anhand einiger ausgewählter Untersuchungsgegenstände verifiziert werden. (...) Es scheint, als ob der Vervasser die Sprache absichtlich verständlicher gestalten wollte, ja, als ob in der Schriftlichkeit des Bamberger Textes eine geplante Mündlichkeit vorliege und damit ein Schritt in Richtung des Volgare getan werden sollte. (...) Eine solche Umgestaltung des Lateins, d. h. dessen Durchsetzung mit romanischen Idiomen, mutet aber gerade in Italien noch weniger erstaunlich an. Hinlänglich bekannt ist ja die Tatsache, dass die Bewohner Italiens die Verschiedenheit von Latein und italienischem Volgare recht lange nicht empfunden habe. (...). Insofern erfüllte also eine ‘Glättung’ des Textes durchaus ihren Zweck, und der Verfasser konnte somit der erwünschten Rezeption gewiss sein. (...) Eine vollständige Umsetzung in die Sprachform, die später als Volgare in Erscheinung treten sollte, war nicht notwendig und auch undenkbar.”

¹²³ Banniard 1992 p. 500, Herman 1996 p. 369, Löfstedt 1959 p. 4, Uytfanghe in Goyens 2003 p. 8 and Wright 2002 p. 127 ff.

¹²⁴ However, Banniard emphasises that further research is needed and reserves a question mark for Southern Italy, a region which might preserve a more lasting comprehension. Cf. Banniard 1992 p. 492.

¹²⁵ I use this term rather than *Proto-Romance*. Cf. discussion of terminology in Wright 2002 p. 198 ff.

from Latin at the same time as the written Latin (such as the *Chronicon Salernitanum*¹²⁶) was heavily influenced by the spoken Italian¹²⁷.

The Latin of the Bamberg compilation, similar as it is to the Latin of the *Chronicon Salernitanum*, seems to constitute another witness of literary language in the process of transition from Latin to Italian. The general tendency of the linguistic alteration is a rendering towards a more spoken/colloquial syntax. This is done by replacing hypotactic syntax with paratactic syntax, resolving constructions which are unusual in the spoken language or replacing them by a more colloquial syntax. The following example may illustrate some of the linguistic metamorphoses¹²⁸.

Historia Langobardorum (=HL) III.30: Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam, quod in regiis septis situm erat, cum magno tonitruorum fragore ui fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agilulf quendam de suis aruspitem puerum, qui per artem diabolicam, quid futurum portenderet ictus fulminum, intellegebat. Qui secrete, cum Agilulf ad requisite naturae resideret, eidem dixit: "Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus coniux futura est." Quod ille audiens, caput se eius amputaturum, si hac de re amplius aliquid diceret, comminatus est.

HL III.30 in B (157r, a2-14): In illo loco aer subito turbatus est. cepit tonare et coruscare fortiter. statimque fulmen cum magna uirtute ueniens percussit unum lignum. quod erat positum in clusura de ipso rege. Agilulfus autem habebat unum puerum. qui per diabolicam artem intellegebat quod hoc significaret. iste puer dixit agilulfo secrete. ista mulier quam modo rex tulit uxorem. non post multum tempus. tua coniunx erit. ille hoc audiens. iratus dixit illi. quia si alia uice alicui homini hoc dixeris. caput tuum abscidam.

First, comparing the syntax of the first period (*Quo...intellegebat*), the change from hypotactic to paratactic structure is evident:

main clause (*In illo loco aer subito turbatus est*) + main clause (*cepit tonare et coruscare fortiter*) + main clause (*statimque fulmen cum magna uirtute ueniens percussit unum lignum*) + relative clause (*quod erat positum in clusura de ipso rege*) + main clause (*Agilulfus autem habebat unum puerum*) +

¹²⁶ Edition by Westerbergh 1957.

¹²⁷ Banniard 1992 pp. 494-6: "Au milieu du Xe siècle se révèlent à la fois les premiers documents où l'italien est écrit de manière consciemment distincte du latin, et les premiers *testimonia* révélant que la communication verticale est très perturbée. (...) Le Xe siècle marque, soit à son commencement, soit à mi-parcours, soit plus probablement sur la fin, le terme de la communication verticale latine. Deux types de textes dévoilent les contacts qu'eurent nos témoins avec la langue parlée populaire. L'un aspire à être latin. La chronique de Salerne use en effet d'une langue très particulière; animée et nourrie par la parole vive et spontanée, habillée d'une orthographe à peu près classique, elle manie une morphologie et une syntaxe peu soucieuses des normes de l'école ancienne. L'autre texte est rédigé en italien."

Cf. also Herman 1996 p. 379: "The first real evidence of a conscious difference between Latin and spoken language which was *not* Latin is from March 960 in the witness formulas from Capua."

¹²⁸ See 5.9.8 on the same quotation.

relative clause (*qui per diabolicam artem intellegebat*) + dependent interrogative (*quod hoc significaret*)

instead of temporal clause (*Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam cum magno tonitruorum fragore ui fulminis ictum fuisset*) + relative clause (*quod in regiis septis situm erat*) + main clause (*habebat tunc Agilulf quendam de suis aruspitem puerum*) + relative clause (*qui per artem diabolicam intellegebat*) + dependent interrogative (*quid futurum portenderet ictus fulminum*), that is four main clauses instead of one.

In the second section with the dialogue there is a clear tendency to keep an explicit subject close to the verb: *puer dixit, rex tulit, coniunx erit, ille hoc audiens iratus dixit.*

On the whole, literary constructions are resolved or paraphrased according to a more colloquial style:

absolute ablative and accusative+infinitive-constructions are resolved:

perturbato aere becomes *aer subito turbatus est*, and *caput se eius amputaturum (...)* *comminatus est* is avoided by direct speech: *dixit illi. quia (...) caput tuum abscidam.*

The long combination of prepositional phrase + ablative and genitive *cum magno tonitruorum fragore ui fulminis* is paraphrased with *cepit tonare et coruscare fortiter.*

Finally, there is use of definite and indefinite article: *In illo loco, unum lignum, unum puerum.*

Note also the reduction of the diphthong *au* in *clusura*.

In the following I will study the occurrence of what appears to be the most prominent features concerning the syntactic changes. These are:

1. Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)¹²⁹.
2. Substitution of *oratio obliqua* with direct speech.
3. Finite use of the present participle¹³⁰.
4. Use of the ablative of the gerund instead of present participle¹³¹.
5. Periphrastic use of *coepisse/incipere*+infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, absolute ablative, participle or gerund¹³².
6. Periphrastic use of *debere*+infinitive expressing future¹³³.
7. Use of *facere* + infinitive¹³⁴.
8. Use of *unus* and as indefinite article¹³⁵.
9. Use of preposition instead of case¹³⁶.

The analysis includes all texts except those which Waitz has proved to be faithful copies (Jordanes 83r-104r, the Isidore¹³⁷ fragment 191r/v, Bede 235v-351r and the final historical notes 351 r/v). Thus, the analysis includes:

Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* = *Dedicatio* (1r), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* = *Epitome* (1r-17v), *De partibus mundi* (17v-19r), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians = *Exordia* (19r-21v), *Excidium Troie* = *Excidium* (21v-24r), Paul the Deacon: paraphrase of *Historia Romana* = *HR* (24r-65v), paraphrase of *Liber Historiae Francorum* = *LHF* (65v-83r), Paul the Deacon: paraphrase of *Historia Langobardorum* = *HL* (133r-191r), the compilation on Alexander the Great containing Leo Archipresbyter: *Alexandri Magni Vita et Gesta* = *Vita* (192v-219v), *Palladii Commonitorium* = *Comm.* (219v-221v), *Dindimi descriptio uitae et morum Bragmonorum in India* = *Descriptio* (222r-223v), *Alexandri Magni et Dindimi Collatio* = *Collatio* (223v-228r), *Epistola Alexandri ad Aristotelem* = *Epistola* (228r-235v)

¹²⁹ Cf. Stotz 1998 IX §§ 103-107.

¹³⁰ I have not distinguished between the finite use proper and *nominativus pendens* or *absolutus*. See also Stotz 1998 IX § 2-3 and Eklund 1970 pp. 119-205.

¹³¹ Cf. Stotz 1998 IX § 111.26.

¹³² Cf. Stotz 1998 IX § 66.

¹³³ Logical future is meant rather than grammatical future. See also Stotz 1998 IX § 61.7.

¹³⁴ Cf. Stotz 1998 IX § 74.5

¹³⁵ Cf. Stotz 1998 IX § 37.13.

¹³⁶ Cf. Stotz 1998 IX §§ 27-36.

¹³⁷ Not identified by Waitz. Cf. Leitschuh/Fischer 1895 p. 123.

The analysis of the syntactic changes of these texts is intended as a preliminary attempt to define the degree of linguistic homogeneity in the rewriting. In other words, the object is to find out to what extent the different parts share syntactic structures and vocabulary. This is, however, not unproblematic. The copied texts are of different length (from one to 58 folios) and originally composed during different periods (from the 4th to the 10th century). This means that the short texts have very limited comparative material. It also means that the Latin of the later texts is much closer to any redactor's language. Consequently, these texts must have required a minimum of alteration. This being the case, one cannot expect the linguistic homogeneity to be perfect and we can only speak of a certain degree of assimilation. Still, if all the texts appear to be marked by the same syntactic alterations, this speaks in favour of one redactor's scribal idiosyncrasies. A further complication is that for some of the texts we do not possess any presumable model. In such cases it is impossible to prove any syntactical changes, but a comparison with the Latin of the other texts is still possible and worthwhile. Finally, this analysis presupposes that the textual discrepancies caused by the copying process are minimal, that is, that the Latin represented by the text of *B*, largely follows the Latin of the original paraphrase.

The analysis also includes some observations on the vocabulary. This may turn out to be helpful when it comes to detecting certain Italianisms; if they occur in all the texts, they are likely to demonstrate scribal idiosyncrasies. In this case, they will also substantiate the hypothesis of an Italian origin.

All examples follow this pattern: First I quote the model (if known) from (one of) the edited version(s) listed in the bibliography. The example is then followed by my own copy of the adapted version in *B* with reference to column (a or b marking the 1st or 2nd column) and lines, or by quotations from editions of *B* for some of the texts¹³⁸. I usually quote one or two examples for each category. The remaining cases are to be found in Appendix A.

¹³⁸ So far the editions of texts based on *B* are: *Exordia* (Rühl 1880) and the compilation on Alexander edited by Pfister 1910 & 1913. In addition there are two partial editions: *HR* I, XIV.1-13 and XVI (Droysen 1879) and *HL* VI (Andreis 1868). Alessandro Manzoni's proposal is far from its realisation: "**Aspettando la pubblicazione del codice intero**, e il giudizio definitivo degli eruditi, noi crediamo che queste poche osservazioni rendano fin d'ora più probabile la congettura che esso contenga un'interpretazione, una specie di glossa perpetua, fatta da uno che sapeva poco il latino, a uso di quello che lo sapeva meno di lui." Manzoni 1867 p. 255.

In many cases the paraphrase is too free to permit direct comparisons of syntax. For instance, there are several cases of periphrastic use of *debere* and ablative gerund in the *Collatio* without the corresponding use of future or present participle in the model¹³⁹. With few exceptions I have chosen not to include such examples, as they are not effective for the comparison even if they illustrate the new syntax.

¹³⁹ To give an idea:

Collatio I.1: ...et recte consulere per has te, Dindime, litteras properavi...

Collatio I.1 in B (223v): ...et proinde per istas litteras te, Dindime, interrogando mandavi...

Collatio I.2: ...quaeso ut hanc nihil moratus aperias.

Collatio I.2 in B (223v): ...unde rogando mitto te, ut sine aliqua tarditate hoc nobis dicendo mittas...

Collatio I.2: Quapropter obsecro ut praebeas responsa quaesitis.

Collatio I.2 in B (223v): Quapropter, sicut iam diximus, sine aliqua tarditate nobis dicendo mandate hoc, unde vos rogando mandamus.

Collatio II.1: ...expediam, ut potero, quae requiris.

Collatio II.1 in B (224r): ...quantum possum de hac causa, unde rogando misisti, scribam.

Collatio II.12: Camporum quin etiam laeta uirentium specie delectamur, ex quibus odor gratissimus florum suauitate exhalans oculos simul pascit et animum.

Collatio II.12 in B (225r): Delectamur denique videre florentes campos, de quibus in nostris naribus suavissimus odor ascendit, unde et oculi nostri videndo satiantur et corpora nostra.

Collatio II.2: Iudicia non habemus quia corrigenda non facimus.

Collatio II.2 in B (224r): Iudicia non habemus, quia malum non facimus, unde ad iudicium ire debeamus.

Collatio II.2: Misericordiam nulli tribuimus quia nec ipsi miseranda committimus.

Collatio II.2: ...nec nos talem causam facimus, unde misericordiam petere debeamus.

Collatio II.4: Nihil facimus quod paenitentia castiget.

Collatio II.4 in B (224r): ...nec aliquod uitium facimus, unde ad penitentiam ire debeamus.

Collatio II.16: In honorem diuinum pecudes innocuas non mactamus, nec delubra metallis argenteis incrustata fundamus, nec altaria auro et gemmis splendentia dedicamus. Quae si ut non habenti Deo largiaris, superiorem te asseris; si ut habenti parem. Quod utrumuis feceris, contumelia est. Nam quisquis caelestia pretiis inuitat offendit.

Collatio II.16 in B (225v): Nos in honore deorum pecudes non occidimus neque templum facimus, ubi statuam auream vel argenteam ponamus de quaecumque deo. Vos autem talem legem habetis, ut de omnibus bonis vestris honoretis deos vestros, ut vos exaudire debeant.

Collatio II.20: ...miserum corpus obstructum in officia numerosa marcescit.

Collatio II.20 in B (226r): ...miserum corpus vestrum debet deficere propter tanta seruitia...

Collatio II.21: O uos felicissimos, quorum et religio crimen est et uita supplicium!

Collatio II.21 in B (226v): Heu vos miseri, qui talem fidem tenetis, unde post mortem tormenta sustinere debeatis!

Collatio IV.1: Nos, inquit Dindimus, non sumus incolae huius mundi sed aduenae. Nec ita in orbem terrarum uenimus ut in eo libeat consistere sed transire. Properamus enim ad larem proprium...

Collatio IV.1 in B (226v): Ad haec respondit Dindimus. Nos non sumus habitatores istius mundi, quasi semper hic esse debeamus, sed sumus peregrini in isto mundo, quia morimur; pergimus ad domus patrum nostrorum.

5.2 Syntax and vocabulary of Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1r)

Syntax

The presence of the *dedicatio*¹⁴⁰ in *B* is in itself quite remarkable considering how few of the many manuscripts of Paul's *HR* contain the letter¹⁴¹. What is more, *B* is in fact the earliest witness of Paul's letter of dedication. Crivellucci does not adopt any of its readings in his edition.

This is the shortest of all the texts. Still, a few places show syntactic changes.

The use of the ablative of the gerund occurs once in the *Dedicatio*, but it does not replace present participle:

*Dedicatio*¹⁴²: *Vale diuinis domina mater fulva praesidiis celso cum compare tribusque natis et utere felix.*

Dedicatio in *B* (1r, b10-13): *Gaude domina mater diuinis adiutata auxiliis. cum glorioso tuo consimile et tribus filiis gaudia **habendo** beata.*

The periphrastic use of *coepisse/incipere*+infinitive is used once instead of conjugated verb in past tense and once instead of perfect participle:

Dedicatio: *...utinam tam efficaciter imperata facturus quam libenter **arripui**.*

*Dedicatio*¹⁴³ in *B* (1r, a24-25): *<...utinam> imperata tua sic expl<eam sicut **cepi facere**>.*

Dedicatio: *Et quia Eutropius usque ad Valentis tantummodo imperium narrationis suae in ea seriem deduxit, ego deinceps meo ex maiorum dictis stilo **subsecutus** sex in libellis, superioribus, in quantum potui, haud dissimilibus, usque ad Iustiniani Augusti tempora perueni...*

¹⁴⁰ See discussion on page 18.

¹⁴¹ Cf. Crivellucci's discussion in *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano* 19 & 23, Roma 1897 and 1901.

¹⁴² Examples quoted from Crivellucci 1914.

¹⁴³ Parts of 1r is illegible, and the text of *B* is collated and restored with those of *O* (=Magdalen College 14) and *S* (=Salisbury cathedral 80). This is marked by *<...>*.

Dedicatio in *B* (1r, b2-6): *Et quia ipse eutropius usque ad imperium ualentis historiam suam descripsit, ego ab ipso ualente scribere cepi. et in sex libris in quantum potui. usque ad iustiniani tempora perueni...*

Finally, there is one instance of substituting the case with use of preposition:

Dedicatio: ...*ipsa quoque subtili ingenio et sagacissimo studio prudentium arcana rimeris...*

Dedicatio in *B* (1r, a6-7): <...*ipsa per subtilem sapientiam et*> *per sapientissimum <studium sapientium obscura> perquiras...*

Vocabulary

The letter of dedication has three explanations (*id est*) or vulgar “translations” (*quod...uulgo dicitur*) of Latin words:

Dedicatio: *Dominae Adelpergae eximiae summaeque ductrici Paulus exiguus et supplex.*

Dedicatio in *B* (1r, a1-3): <*domine adelberge clarissime et*> *magne <ductrici quod uulgo duci>sse¹⁴⁴ dicitur <Paulus paruus et humilis.>*

Dedicatio: ...*legendam tibi Eutropii historiam tripudians optuli.*

Dedicatio in *B* (1r, a12-14): ...*et modo legendam tibi eutropii historiam optuli id est dedi.*

Dedicatio: ...*hoc tibi in eius textu praeter immodicam etiam breuitatem displicuit...*

Dedicatio in *B* (1r, a15-17): *hoc tibi in eadem historia displicuit id est non placuit absque eius breuitate...*

In spite of its brevity the *dedicatio* is clearly marked by changes concerning both syntax and vocabulary.

¹⁴⁴ For the medieval use of *ducissa* (cf. Italian *duchessa*), see Stotz 2000 VI § 37.4.

5.3 Syntax and vocabulary of *Epitome de Caesaribus* (1r-17v)

Syntax

There is a general tendency throughout the *Epitome* to substitute the hypotaxis with parataxis.

A good example is the description of the killing of Vitellius:

*Epitome VIII.3-4*¹⁴⁵: *Huius tempore Vespasianus in Oriente principatum arripuit; a cuius militibus certamine sub muris Urbis habito superatus, e Palatio quo se abdiderat Vitellius, uinctis a tergo manibus productus, circumducitur ad spectaculum uulgi. Ac ne homo impudens in extremis saltem malorum quae gesserat rubore faciem demitteret, subiecto in mentum gladio, seminudus, multis caeno fimoque et ceteris turpioribus dictu purgamentis uultum eius incessentibus, per scalas Gemonias trahitur ubi Sabinum, Vespasiani fratrem, necari permiserat.*

Epitome VIII.3-4 in B (4v, b5-20): *Huius tempore uespasianus in oriente principatum adprehendit. quam propter sub muro urbis rome predictus uitellius cum militibus uespasiani pugnauit. et ab eis uictus est. ligatis itaque post dorsum manibus adductus est. ante presentiam uulgarium populorum. sed ne esset aliquis homo de facto eius turpitudinem haberet de tantis et multis malis quæ ille commiserat. statim gladium in guttur eius miserunt. et sic nudum per stercora et sordidissima loca traxerunt. deinde per scalas iemonias ubi ipse aliquando sabinum fratrem uespasiani occidi fecerat.*

The *participium coniunctum*-construction *superatus...productus...circumducitur* is replaced with two main clauses, the first with the two coordinate main verbs *pugnauit et...uictus est*, the second with *adductus est*. The subsequent period with final subordinate, relative subordinate, absolute ablatives, main clause and relative clause is replaced by final subordinate, relative subordinate, a main clause with two coordinate main verbs and a main clause with relative subordinate.

¹⁴⁵ All examples quoted from Festy 2002.

5.3.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)

There are 13 cases of such replacements in *B*'s version of the *Epitome*, 4 with *ut*, 3 with *quia* and 6 with *quod*.

Ut is only introduced by *dicere* and the following verb is always in the subjunctive mood.

Quia is introduced by *dicere* with the verb in the subjunctive, by *cognitum est* with the verb in the indicative and by *certum est* with the verb in the indicative.

Quod is introduced by *scribere* with the verb in the indicative, by *intelligere* and the verb in the subjunctive mood, by *fama exire* and the verb in the subjunctive, by *dicere* and the verb in the subjunctive, by *affirmare* and the verb in the subjunctive and by *male putare* with the verb in the subjunctive.

An example with both *quod* and *quia* is *Epitome* IX.7 on a rumour of Vespasian's avarice.

Epitome IX.7: *Infirmus tamen, uti quidam praue putant, aduersus pecuniam, cum satis **constet** aerarii inopia et clade urbium nouas eum neque postea habitas uectigalium pensiones **exquisiuisse**.*

Epitome IX.7 in *B* (5r, b3-8): *Male **putans** aliquis. **quod** in dandis diuiciis piger **fuert**. cum **certum sit** et ualde clarum **quia** ipse pro paupertate et fame ciuitatum. non solum noua datia illis **requisiuit**. sed etiam que habuit dedit.*

5.3.2 Substitution of *oratio obliqua* with direct speech

The changing of indirect speech to direct speech is probably a device to render the language more colloquial. In addition, the direct speech renders the narrative more lively. There are eight instances of change from indirect to direct speech in the *Epitome*.

Epitome XIV.10 describes how Hadrian brags about his successful peaceable foreign policy:

Epitome XIV.10: *A regibus multis pace occultius muneribus impetrata, iactabat palam plus se otio adeptum quam armis ceteros.*

Epitome XIV.10 in *B* (8v, b24-29): *Cum multis regibus pacem faciebat occulte. tollendo ab illis munera. et in manifesto dicebat. quia plures ciuitates apprehendo uacando quam pugnando.*

5.3.3 Finite use of the present participle

I have registered seven cases of finite use of present participle.

Epitome XLI.5 describes the difficulty of sharing power:

Epitome XLI.5: *Verum enimvero, ut imperia difficile concordiam custodiunt, discidium inter Licinium Constantinumque exoritur;*

Epitome XLI.5 in *B* (14v, b4-6): *Sed dum pro gloria imperii inter se discordiam tenentes. inter licinium et constantinum odium et lites nascuntur.*

5.3.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle

The use of the ablative of the gerund occurs four times replacing present participle (and four times paraphrasing grammatical structures other than the present participle).

Epitome I.19 narrates how Augustus boasts of his building activities in Rome:

Epitome I.19: *Auxit ornauitque Romam aedificiis multis, isto **glorians** dicto: “Urbem latericiam repperi, relinquo marmoream.”*

Epitome I.19 in *B* (2r, 19-23): *Ampliauit et ornauit romam de ēdificiis multis. et **gloriando** isto sermone dicebat. ciuitatem latericiam inueni. dimitto marmoream.*

5.3.5 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute or participle

In its description of the death of Nero, the *B* version replaces the ablative absolute with this construction:

Epitome V.7: *Ubi aduentare Nero Galbam didicit senatusque sententia constitutum ut, more maiorum collo in furcam coniecto, uirgis ad necem caederetur, desertus undique, noctis medio egressus Urbe sequentibus Phaone, Epaphrodito Neophytoque et spadone Sporo, quem quondam exsectum formare in mulierem temptauerat, semet ictu gladii transegit, **adiuuante** trepidantem manum impuro de quo diximus **eunucho**, cum sane prius nullo reperto a quo feriretur exclamaret: “Itane nec amicum habeo nec inimicum? Dedecorose uixi, turpius peream.”*

*Epitome V.7 in B (4r, a29-b16): Et ubi intellexit nero aduenire galbam et ordinatum esse a senatoribus ut secundum consuetudinem maiorum malefactorum ceruicem eius in furcam figerent, et sic ferientibus uirgis spiritum redderet. Tunc ille noctis medio fugiens Romam exiuit. et secuti sunt eum faon. epafroditus. et nefitus. et spado nespuro. quem aliquando transformauerat in feminam. Cumque se uellet gladio percutere. tantum tremuit manus eius. ut hoc facere non posset. Videns hoc **eunuchus** de quo diximus. **cepit adiuuare** manum eius trementem. Et cum nullum inueniret a quo occideretur. exclamauit dicens. nec amicum nec inimicum habere possum. Turpiter uixi. turpiter pereo.*

5.3.6 Periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future

The periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future occurs twice.

Epitome IX.14 narrates how the friends of Vespasian warned him against Mettius Pomposianus:

*Epitome IX.14: Hic, monentibus amicis ut caueret a Mettio Pomposiano, de quo sermo percrebuerat **regnaturum fore**, consulem fecit.*

*Epitome IX.14 in B (5r b29 – 5v a1): hic consulem fecit tamecium. pomposianum quem amici eius dicebant ut ipse **regnare deberet**.*

Epitome XVII.2 records the beginning of Commodus' reign:

*Epitome XVII.2: Hic qualis **futurus esset** in ipso primordio ostendit.*

*Epitome XVII.2 in B (10r, a14-16): hic qualis postea **debuit esse**. in initio imperii ostendit.*

5.3.7 Use of *facere* + infinitive

This is the prototype of the construction of modern French or Italian: *Faire faire quelque chose à quelqu'un – far fare qualcosa a qualcuno*¹⁴⁶. I have noted 13 occurrences (with or without direct object). Occasionally, the paraphrase may be rather free. The case of *Epitome IX.15* narrates Vespasian's daily duties:

*Epitome IX.15: Institutum uero uniforme omni imperio tenuit; **uigilare** de nocte, publicisque actibus absolutis caros **admittere**, dum salutatur calciamenta sumens et regium uestitum; post autem negotiis, quaecumque aduenissent, auditis, **exerceri** uectatione, deinde requiescere;*

¹⁴⁶ That the Romance construction derives from the Latin, is proved by Norberg 1974 pp. 17-60.

*Epitome IX.15 in B (5v, a6-16): **uigilare per noctem faciebat**. ut res publica ab omni dubitatione esset secura. Omnes quos diligebat. ad se **intromittere faciebat** quando salutabatur. ipse pro humilitate. apprehendebat calciamenta et uestimenta sua. Deinde auditis causis quecumque erant. ipsas causas **meditari faciebat** studiosissime. inde eas pausare. quousque in finem exinde poneret.*

5.3.8 Use of *unus* as indefinite article

Use of *unus* as indefinite article occurs in the chapter on Heliogabalus:

*Epitome XXIII.3: Vestalem **uirginem** quasi matrimonio iungens suo abscisisque genitalibus Matri se magnae sacrauit.*

*Epitome XXIII.3 in B (11r, b14-18): tulit itaque **unam uirginem** que in templo ueste deę seruiebat. eam sibi quasi in matrimonium iuncxit. et abscisis genitalibus suis. matri se magne sacrauit.*

5.3.9 Prepositional phrases replacing pure case forms

The use of prepositions instead of case is the most frequent change. I have not registered every single instance, but the examples given in the appendix cover most types.

The following example shows how both locative and ablative of origin are replaced with the use of prepositions:

*Epitome XXVII.1: Gordianus, nepos Gordiani ex filia, ortus **Romae clarissimo patre**, imperauit annos sex.*

*Epitome XXVII.1 in B (11v, b7-9): Gordianus nepos Gordiani de filia natus **in roma de nobilissimo patre**. imperauit annos .vi.*

5.3.10 Vocabulary

Many words and expressions no longer used in the spoken language are replaced by words more common in the vulgar. Some of them are clear Italianisms, such as *ad penam*, *filiaster/filiastra*, *propria voluntate* and *thius*¹⁴⁷.

¹⁴⁷ For the medieval use of *thius* (cf. Italian *zio*), see Stotz 2002 IV § 12.18, 1998 VIII § 48.10 and IX § 34.12. See also Löfstedt 1959 p. 51.

Ad penam instead of *uix* (7r)
Aliperga instead of *castra* (6r)
Aperiri facere instead of *patefacere* (1v)
Auscultare used in free paraphrases (5v, 17r)
Bibere instead of *haurire* (13v)
Bucca instead of *os* (7v),
Caballus instead of *equus* (3r, 161r)
Campus instead of *ager* (6v, 10r, 13v)
Causa instead of *res* (17r)
*Conbattere*¹⁴⁸ instead of *pulsare* (1v)
Consuetudo instead of *mos* (1v, 2r, 4r, 13r)
Filiaster instead of *priuignus* (2v), *Filiastra* instead of *priuigna* (2v, 3v x 2)
Fingere instead of *simulare* (2v, 3v, 6v, 8v, 14v, 15r)
Iocator instead of *lusor* (2r), *Iocus* instead of *ludus* (11v)
Malum/male facere instead of *scelus/facinus/nefanda* (13v)
Mandare instead of *(im)mittere* (9r, 10r)
Manducare instead of *uesci* (4v)
Maritus instead of *coniux/vir* (3v, 4r, 5r),
Missus instead of *legatus* (1v, 4r, 9r, 17r)
Mori instead of *interire* (2v, 11v, 16r), *mors* instead of *exitus* (9r), *mors* instead of *funus* (3v)
Mundus instead of *orbis terrarum* (5r, 6v, 9r)
Natus instead of *genitus* (8v, 14r)
occidere instead of *fundere* (15v)
Perdere instead of *amittere* (17r)
Plangere instead of *flere, lugere* (1v, 6v)
Portare instead of *uehi/referre* (13v, 16v)
Propria uoluntate instead of *sponte* (13v)
Sanguis instead of *cruor* (16r)
Scutum instead of *clipeum* (16v)
Spissus instead of *creber* (9v)
Thius instead of *auunculus/patruus* (1r/v, 2r, 17r)
Uindicator instead of *ultor* (2r)

¹⁴⁸ For the medieval use of *combattere* (cf. Italian *combattere*), see Stotz 2000 VI § 115.7 and 2002 I § 55.2.

5.4 Syntax and vocabulary of *De partibus et prouinciis mundi* (17v-19r)

Syntax

This short text, based on Orosius I.2.1 and Isidore's *Origines* XV.15, is no narrative text, but a list of geographical definitions. A syntactic analysis is of little value.

Vocabulary

However short this text is, the following example shows a tendency to replacements similar to the above-mentioned *Epitome*, which also has *mundus* and *campus* for *orbis terrarum* and *ager*:

Orosius I.2.1/Isidore *Origines* XV.15.1: *Maiores nostri orbem totius terrae, oceani limbo circumsaeptum, triquetrum statuere eiusque tres partes Asiam, Europam et Africam uocauerunt. (...) territoria in agros (...) diuiserunt.*

Orosius I.2.1 and Isidore *Origines* XV.15.1 in *B* (17v, b1-6/16-17): *MAIORES NOSTRI. id est antiqui sapientes. diuiserunt totum mundum in tres partes. et easdem partes nominauerunt. asiam. europam. affricam. (...) deinde territoria in agris. id est campis.*

5.5 Syntax and vocabulary of *Exordia Assiriorum, Amazonum et Scitharum* (19r-21v)

Syntax

As mentioned in 1.4 (p. 17), this short text was edited by Rühl 1880, who believed it to derive from Cassiodorus' Gothic history. The first half surely bears traces of the first two chapters of Justinus' *Epitome*. The entire paraphrase probably diverges from its model, which can not be reconstructed without further research. Although I can not be sure about the model which corresponds to the text of the syntactic categories, I have chosen to include examples of them. They prove idiosyncrasies common to the other texts, whether there is a model or not.

5.5.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod*

Rühl 58-59: *uidentes autem mulieres eorum, quia remanserant uidue, irate appraehenderunt arma...*

Rühl 124-25: *...dicunt quidam, ut aliquando fuisset gens sapiens et mansueta.*

5.5.2 The ablative of the gerund

Rühl 162-63: *sed uidendo se in mortis periculo stare Perdicca proconsuli suo regnum tradidit et commendauit illi uxorem suam Roxanem.*

5.5.3 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive

Rühl 4: *ipse caepit pugnare...*

Rühl 21-22: *...fugit in Persas et congregato exercitu de Persis cepit pugnare cum Astiage auo suo...*

Rühl 38: *...ceperunt manducare et bibere...*

Rühl 44-45: *ille uero reuersus cepit eam persequi.*

Rühl 46: *...et sic cum eo cepit pugnare...*

Rühl 53: *qualiter pugnare ceperunt*

Rühl 60-61: *deinde ab illo die noluerunt habere maritos, sed tantum pugnare ceperunt...*

Rühl 166: *...regnare cepit et regnauit annos tredecim.*

5.5.4 Use of *facere* + infinitive

Rühl 48: *caput Cyri fecit decollari...*

Rühl 133-34: *Daryum regem cum turpitudine fecerunt fugere predicti Scithe...*

5.5.5 Use of *unus* as indefinite article

Rühl 6-7: *predictus uero Ninus cum sederet super unam ciuitatem de terra Asiae...*

5.5.6 Use of prepositional phrases

Rühl 28-29: *ipsa uero Tameris regina non expauit sicut mulier de aduentu ipsius Cyri...*

Rühl 33-34: ...*alia uero die repleuit castra, que uulgo aliperga dicuntur, de uino et de omnibus deliciis...*

Rühl 48-50: *caput Cyri fecit decollari et in utrem plenum de humano sanguine misit et cum inproperio*¹⁴⁹ *dicebat: “sacia te, impie, de sanguine humano...*

Rühl 90-91: *erant enim in illo tempore Amazones armate cum aequitibus plus quam ducenta milia...*

Rühl 127: *uestiti erant de pellibus ferarum.*

Rühl 6-7: *predictus uero Ninus cum sederet super unam ciuitatem de terra Asiae...*

Rühl 21-22: ...*fugit in Persas et congregato exercitu de Persis cepit pugnare cum Astiage auo suo...*

Rühl 75-76: *et in ea pugna occidit Hercules de ipsis Amazonibus centum milia...*

5.5.7 Vocabulary

It is, of course, impossible to compare with a non-existent model, but the translation in vulgar *que...uulgo dicitur* occurs in the other texts:

Rühl 33-34: ...*alia uero die repleuit castra, que uulgo aliperga dicitur, de uino et de omnibus deliciis...*

Further, *pugnare*, *occidere* and *mori* are almost the only verbs used for waging war, killing and dying. Even though we do not know the model for this text, this is a general feature of the other texts in passages on warfare. Finally, many of the words correspond with the vocabulary of the other texts:

Alipergum (19v × 2)

Bibere (19v, 21r)

Consuetudo (19v)

Mandare (20r)

Manducare (19v, 21r × 2)

Missi (20r)

Mundus (20v)

Populus used as *exercitus* (19v × 3, 20r)

Vindicare (19v)

¹⁴⁹ Cf. Italian *rimprovero*. See Stotz 2000 VI § 59.1

5.6 Syntax and vocabulary of *Excidium Troie* (21v-24r)

Syntax

Excidium Troie is an anonymous work dated to the sixth century. The edited text¹⁵⁰ covers about 100 pages. The Bamberg manuscript contains an abbreviated and paraphrased version. For two reasons a syntactic analysis is not very helpful. First, the Bamberg text, reduced to three folia, is mainly a summary and there are few parallel passages. Secondly, the Latin of the original *Excidium Troie* is already close to the Latin of the version represented by *B*. Thus, there would have been only minor adjustments of syntax to do. However, in a few passages, where comparison was possible, I have registered some instances of diverging syntax. They are all quoted:

5.6.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI)

Both instances are with *quod* and the subjunctive:

Excidium 1: Merito hoc fabula **iactitat** Nereidas in mari **esse**, eo quod in insula procreate sunt.

Excidium 1 in *B* (21v, a28-b1): Et propter hoc. fabulose **dicitur. quod** nereite **habitent** in mari ideo quod create sunt in ipsa insula.

Excidium 52: Iuno (...), ut **sensit** Eneam sibi auxilium contra Turnum ab Euandro **petere**, ad Turnum Allecto furiam misit.

Excidium 52 in *B*¹⁵¹ (23r, a7-10): **Audiens** latinus **quod** eneas ad euandrum **pergeret**. mandauit turnum super aschanium filium eneę.

¹⁵⁰ Bate 1986, from which I quote for the examples below.

¹⁵¹ Note that the gods have been expelled from the narrative.

5.6.2 Finite use of present participle

Excidium 55: Turnus uero, fugiens ab Enea, ad Laurentinam ciuitatem, ubi Latinus rex socer eius fuit, se contulit. Eneas uero de post commissionem pugne uel de post nauigium se paucis diebus posuit, cum quo etiam et Pallas filius Euandri regis fuit. Qui Euander cum exercitu filium suum Aeneae dederat.

Excidium 55 in B (23r, b21-25): Turnus uero fugiens ad laurentinam ciuitatem. ubi sedebat latinus socer suus. Tulit itaque eneas exercitum una cum pallante filio euandri. quem ei in adiutorium dederat.

5.6.3 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive instead participle

Excidium 38: Et dum casus Troie in eodem templo pictos uideret, animum pictura pascit inani, et repletus lacrimis armigero suo ait...

*Excidium 38 in B (22r b29 – 22v a1): cum uideret ipsam picturam. **cepit plangere** nimis. et sic dicere...*

*Excidium 70: Et **erigens** ad sidera palmas, uoce magna Eneam deprecatus est, dicens...*

*Excidium 70 in B (23v, b28-30): tunc **cepit** turnus **leuare** manus contra eneam. et dicere illi...*

5.6.4 Periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future

There are two cases, but they do not unambiguously express future. In the model, Aeneas is told by the Gods that “the reign is promised to me” (*mihi regnum deuotum est*), but the *B* version reads “that I was to reign” (*deberem regnum tenere*). Neither does the other example about the apple of discord express future in the model: “discord about having the apple” (*de tollendo malo contentio*), while the *B* version reads “discord about who was to have (take) it” (*qualis illum tollere deberet*):

*Excidium 49: Et dum Troia ciuitas nostra a Grecis expugnaretur et periret, amonitus ex precepto deorum quia mihi **regnum deuotum est**...*

*Excidium 49 in B (22v, a19-22): ...et quando apprehensa est troia a grecis. dixerunt mihi per somnium ipsi dii. quod in italia **deberem regnum tenere**;*

*Excidium 2: ...et **de tollendo malo contentio** inter eas facta est.*

*Excidium 2 in B (21v, b22-24): ...et facta est contentio inter illas. **qualis illum tollere deberet**...*

5.6.5 Prepositional phrases replacing pure case forms

Excidium 2: Hoc dolore ducta malum aureum subornauit...

Excidium 2 in B (21v, b15-17): pro isto dolore dea discordiæ quia inuitata in ipsa cena non fuit. fecit malum aureum...

Excidium 3: Iste Paris filius fuit Priami regis Troianorum...

Excidium 3 in B (22r, a7-8): iste paris fuit filius priami regis de troia...

5.6.6 Vocabulary

The text has three instances of *quod uulgo...dicitur*-translations.

Excidium 2: Discordia uero, dea litis, ad ipsas nuptias uocata non est; hoc dolore ducta malum aureum sobornauit...

Excidium 2 in B (21v, b15-18): pro isto dolore dea discordiæ quia inuitata in ipsa cena non fuit. fecit malum aureum quod uulgo milum dicitur...

Excidium 50: Et ut dictis meis credas, cum ceperis nauigare, admediato itinere inuenies super ora fluminis sub arbore ilicis suem albam iacentem – triginta capitum fetus enixa, alba colore, solo cubans, albi circum ubera nati.

Excidium 50 in B (22v, b11-15): Et ut credas quia uerum est quod tibi dico. dabo tibi signum istud. quando uadis inuenies sub arbore ilicæ suem albam quod uulgo dicitur scrofa. et habet triginta filios albos.

Excidium 54: Et tulerunt arma eius, id est scutum auro gemmisque rigentem, galeam similiter necnon et uaginam eius uel astam.

Excidium 54 in B (23r, a29-b1): ...et tulerunt inde unam galeam auream. quæ uulgo cassidem dicimus...

In addition *aliperga* (23r) and *populus* (22v, 23r × 2, 23v) are used for *castra* and *exercitus*.

5. 7 Syntax and vocabulary of Paul the Deacon: *Historia Romana* (24r-65v)

Syntax

5.7.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)

There are 26 cases of replacements in *B*'s version of the *HR*, 1 with *ut*, 13 with *quod* and 12 with *quia*. (In addition there are 24 cases without AcI or NcI in the model, 7 with *ut*, 6 with *quod* and 11 with *quia*).

Ut is introduced by *dicere* and the following verb is in the subjunctive mood.

In the cases of *ut* without AcI or NcI in the model, *ut* is introduced three times by *dicere*, once by *cogitare* and twice by *necesse esse* and once by *uidere*. The verbs following are always in the subjunctive.

Quod is introduced by *apparere*, *cognoscere*, *dicere* (four times), *iurare*, *recordari*, *respondere*, *sentire* and *sperare* (three times). The following verbs are always in the subjunctive. In the cases of without AcI or NcI in the model, *quod* is introduced by *dicere* (twice), *desperare*, *cognoscere*, *nuntiare* and *sperare*. The verbs following are always in the subjunctive.

Quia is introduced by *dicere* (twice), *sentire* (twice), *uidere* (five times), *aspicere*, *minare* and *dolere*. The following verbs are in the subjunctive except once after *dicere*, *dolere* and *uidere*. In the cases without AcI or NcI in the model *quia* is introduced by *audire*, *cognoscere* (twice), *dicere* (four times), *mandare*, *nuntiare* and *uidere* (three times). The verbs following are in the subjunctive except after *cognoscere* and once after *dicere*.

The following passage from book XIV contains many examples of subordinate clauses replacing the AcI. Before the battle of Châlons on the Catalaunian fields (451 A.D.) Attila foresees that he will be in danger if the Goths dwelling in Gaul are to join the Romans, and devises a plan to save his skin. But Attila's diviners reveal a misfortune:

HR¹⁵² XIV.3-5: *praevidens itaque sagacitate, qua callebat, non sibi fore tutum, si Gothi, qui intra Gallias morabantur, Romanis auxilio iungerentur, amicum se Gothis simulans adversum Romanos se asserit proeliaturum, Romanorumque e diverso quasi amicitias appetens in Gothos, eorum videlicet hostes, se pollicetur arma moturum. (...) qui arte daemoniaca exta pecudum perscrutans Attilae infausta denuntiat, hoc tamen quantumcumque solacium fore, quod summus de parte hostili in certamine ductor occumberet. Attila vero dum haec de Aetii interitu, cuius mortem sitiebat, denuntiari putaret, non dubitavit vel cum suorum perditione bellum committere, dummodo Aetium suis motibus fortiter obsistentem possit extinguere.*

HR XIV.3-5 in B (1895-99/1911-15): *Itaque dum esset nimis astutus et subtilis, timens ne forte Gothi, qui intra Gallias habitabant, iungerentur Romanis in adiutorium, finxit se Gothis mandare dicens, quod non uellet pugnare cum eisdem Gothis sed contra Romanos pugnare uellet. Ex alia parte mandabat Romanis, ut amicitiam cum eis firmaret dicens, quod contra Gothos pugnare uellet. (...) Illi per artem diabolicam nunciauerunt ei, quod uincere non deberet. Tamen dixerunt ei, quod a parte inimicorum eius magnus homo mori deberet. Sperans Attila, quod Ecius patricius in ipsa pugna periret, cuius mortem ille desiderabat, non habuit curam de perditione suorum hominum nec dubitavit committere pugnam, tantum ut posset occidere inimicum, qui ei resistebat.*

5.7.2 Substitution of *oratio obliqua* speech with direct speech

There are 17 instances of change from indirect to direct speech in the HR.

In VI.25 the redactor lets an ox speak directly:

HR VI.25: *...bos in suburbano Romae ad arantem locutus est frustra se urgeri, non enim frumenta sed homines brevi defuturos.*

HR VI.25 in B (1077-79): *...bos ad hominem locutus est, qui eum ad aratrum minabat, et dixit: "Quare me in tantum opprimis? Non enim erit paupertas de uictualio sed in breui tempore homines non erunt."*

5.7.3 Finite use of present participle

I have registered 9 instances of finite use of the present participle.

In XVI.15, the Ostrogothic king Theodatus dies during Belisarius' stay in Sicily:

HR XVI.15: *Belisarius itaque dum aliquantum temporis apud Siciliam moram faceret, rex Gothorum Theodatus extinctus est.*

HR XVI.15 in B (2250-51): *Veniens itaque Belisarius in Siciliam, cum aliquantum tempus ibi moraretur, rex Gothorum Theodatus mortuus est.*

¹⁵² Examples quoted from Crivellucci 1914.

5.7.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle

The ablative of the gerund is almost exclusively found in connection with *verba dicendi* and verbal expressions designating messages, or verbs designating war, conquest and victory, such as *mandare/mittere dicendo* and *pugnando uincere/subdere* etc. There are eight cases replacing present participle (plus an additional 30 cases where there is no present participle in the model).

In the following example Philip, king of Macedonia, offers Hannibal help against the Romans:

*HR III.12: quo tempore etiam rex Macedoniae Philippus ad eum legatos misit **promittens** auxilia contra Romanos sub hac conditione, ut deletis Romanis ipse quoque contra Grecos ab Hannibale auxilia acciperet.*

*HR III.12 in B (508-11): Ipso etiam tempore Philippus rex Macedoniae misit missos suos ad eundem Hannibalem **promittendo** ei adiutorium contra Romanos in tali ordine, ut, si Hannibal uinceret Romanos, ipse ei contra Grecos adiutorium prestaret.*

5.7.5 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund

This periphrastic construction occurs as much as 42 times. There is a clear tendency to use it when describing warfare or siege. *Cepit/ceperunt pugnare* occurs no less than 16 times, *c. obsidere* 4 times, *c. deficere*, *c. expugnare*, *c. obpugnare*, *c. occidere* and *c. preliare* all occur once. The 17 remaining cases involve the verbs *adimplere*, *admirari*, *concitare*, *crudelis esse* (twice), *fabricare*, *mala facere* (twice), *animum habere*, *colloquium habere*, *regere*, *persequi* (twice), *rogare* (twice), *tardare*, *uenire*. 23 of the cases replace a conjugated verb in the past tense, 7 in the historical present, 10 in the ablative absolute and one case replaces gerund.

This example narrates Belisarius' siege of Naples:

*HR XVI.16: qui indignatus acriter **ad** eiusdem urbis **expugnationem** totis se viribus **erexit**.*

*HR XVI.16 in B (2255): Iratus Belisarius **cepit** cum tota uirtute **expugnare** Neapolim...*

5.7.6 Periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future

The periphrastic use of *debere* occurs five times. The example of Attila from 5.7.1 is an appropriate illustration of this syntactic category:

*HR XIV.5: qui arte daemoniaca exta pecudum perscrutans Attilae infausta denuntiat, hoc tamen quantulumcumque solacium fore, quod summus de parte hostili in certamine ductor **occumberet**.*

*HR XIV.5 in B (1911-12): Illi per artem diabolicam nunciauerunt ei, quod **uincere non deberet**. Tamen dixerunt ei, quod a parte inimicorum eius magnus homo **mori deberet**.*

5.7.7 Use of *facere* + infinitive

I have registered 32 instances of use of *facere* + infinitive. *HR III.18* on the battle of Metaurus (207 B.C.) offers three examples:

*HR III.18: Desperans Annibal Hispanias contra Scipionem diutius posse retineri **fratrem suum Hasdrubalem** ad Italiam cum omnibus copiis **evocavit**. is veniens a consulibus Appio Claudio Nerone et Marco Livio Salinatore apud Metaurum fluvium in insidias conpositas incidit. strenue tamen pugnans occisus est, LVIII milia de eius exercitu perempta, V milia capta sunt. CCCCIII milia civium Romanorum inter eos reperta et revocata sunt. magnum pondus auri et argenti Romam relatum est. Annibali **caput** fratris sui Hasdrubalis ante castra **proiectum est**, quo viso et simul clade Poenorum cognita, anno tertio decimo quam in Italiam venerat, refugit in Britiam. post haec Annibal diffidere iam de belli coepit eventum. Romanis ingens animus accessit; itaque et ipsi **evocaverunt** ex Hispania **Publium Cornelium Scipionem**. is Romam cum ingenti gloria venit.*

*HR III.18 in B (568-78): Cum autem sperasset Hannibal, quod in Hispania contra Scipionem contendere posset, **fratrem suum Hastrubalem** cum exercitu eius ad Italiam **uenire fecit**. Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluvium Hastrubali occurrerunt et pugnando eum interfecerunt et quinquaginta milia de exercitu eius apprehenderunt, et quadringenti quatuor milia Romani inter eos inuenti sunt. Cum hanc uictoriam haberent Romani, perrexerunt in partes Apulie, ubi erat Hannibal, et eo die, quo cum eo pugnare debebant, predicti consules **caput** predicti Hastrubalis ante castra illius **iactare fecerunt**. Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis et cognouit perdicionem Africanorum, fugit in Briciam. Nec habebat uoluntatem pugnandi nec sperabat se uincere Romanos. Romani uero fortissimum animum habere ceperunt et mandauerunt in Hispaniam et **fecerunt uenire Publium Cornelium Scipionem** et cum magna gloria Romam intrauerunt.*

5.7.8 Use of *unus* as indefinite article

Unus is used nine times as indefinite article. A passage from *HR III.10*, on the dying Aemilius Paulus during the battle of Cannae (216 B.C.), contains three instances:

HR III.10: *periit enim in eo consul Aemilius Paulus, qui dum saucius in **quodam saxo** resedisset, offerente ei **Lentulo equum** quo fugeret, ut cladi superesset, noluit atque ibi persedit, donec ab hostibus peremptus est.*

HR III.10 in B (476-78): *Mortuus est ibi Emilius Paulus consul. Nam cum esset plagatus et sederet super **unam petram**, adduxit ad eum **unus Romanus** nomine Lentulus **unum caballum**, ut fugeret. Ille uero noluit sed sedit super eandem petram donec uenirent Affricani et occiderent eum.*

5.7.9 Prepositional phrases replacing pure case forms

I have not registered every single instance, but the examples given in appendix A cover most types.

The following example shows both genitive of property and ablative of means replaced with the use of prepositions:

HR XVI.8: *...universos **Italiae** populos ipse **gladio** extingueret.*

HR XVI.8 in B (2199): *...omnes populos **de Italia cum gladio** dissiparet.*

5.7.10 Vocabulary

Replacement of words no longer used in the spoken language (the list is not complete). *Causa* usually replaces *respublica*.

Aucellus instead of *avis* (VII.18)

Bibere instead of *haurire*, *potare* or *sitim levare* (VI.12, IX.28)

Caballus instead of *equus* (III.10, IV.27, IX.7)

Caballicantes instead of *equites* (III.8, VI.20)

Campus instead of *ager* (IV.16)

Causa instead of *res* (I.7, II.1, VII.1, VII.3, VII.9, VIII.2, VIII.7, VIII.8, IX.11, IX.11, IX. 16, IX.17, IX.22, IX.27, X2, X.4, X.8, XI.15, XI.17, XII.3, XII.5, XIII.1, XIII.7, XIV.15, XVI.11)

Consuetudo instead of *mos* (VII.10, IX.13, XV.14, XVI.4)

De gyro in gyrum (V.2)

Filiaster instead of *priuignus* (VII.9, VII.10)

Filiastra instead of *priuigna* (IX.22)

Fingere instead of *simulare* (VII.11, XIV.3)

Focus instead of *ignis* (XIV.7)

Iocus instead of *ludus* (I.6, III.1, XII.6), *iocare* instead of *ludere* (VII.10)

Inimicus instead of *hostis* (II.14)

Malum instead of *scelus* (VII.1, IX.19)

Malum instead of *facinus* (XIV.16, XVI.10)

Mandare instead of *(im/re)mittere* or *dirigere* (III.14, III.15, III.20, IV.12, IV.13, IV.13, V.6, X.2, XIII.2, XV.3, XV.14)

Manducare instead of *comedere* (XVI.22)

Maritus instead of *uir* (XVI.16)

Missus instead of *legatus* (I.15, II.11, II.12, II.12, II.12, II.13, II.14, II.14, II.15, III.12, III.12, III.21, IV.14, V.7, VI.17, VI.17, VII.10, XI.15, XIV.3, XVI.5)

Mori instead of *caedi*, *cadere* (II.13, XIV.6), *concredi* (I.16), *defungi* (VIII.6, XIV.1, XVI.7), *eximi* (XV.1), *extingui* (1a, III.9, IV.20, V.9, VII.7, VII.20, XVI.15), *interire* (VII.10, XV.4), *interfici* (II.13, IV.17, V.6, VI.18), *interimi* (III.9), *obire* (VIII.7, VIII.8, VIII.10, X.1, X.8, X.15, XIII.1, XIII.18), *occidi* (II.14, III.13, III.15, IV.3, V.2V.8, VII.17), *occumbere* (XIV.5, XIV.6, XIV.15, XV.1, XV.11), *perire* (I.5, III.10, III.10, III.10, IV.20, VI.12, IX.18), *perimi* (XIV.8)

Mors instead of *excessus* (XVI.2), *funus* (XIII.9, XIV.7, XV.5), *internicio* (XVI.23), *nex* (XII.2) or *obitus* (1a)

Mundus instead of *orbis terrarum* (I.7, VI.25, VII.8, XV.10)

Natus instead of *editus* (intro, XII.16), *genitus* (XII.1) *ortus* (XI.1, XVI.7) or *oriundus* VIII.18, IX.19, X.4)

Occidere instead of *affligere* (IX.2), *caedere* (II.14, II.21, II.24, III.11, IV.3, IV.16, V.1, V.2, V.7, VI.17, VII.9, IX.23, X.3), *configere* (VII.21), *conterere* (XV.15), *extinguere* (I.2, V.6, IX.6, XII.2, XIII.1, XIV.5, XV.1, XV.9), *fundere* (IX.11, X.4, XVI.14), *interimere* (intro, IV.26, VII.7, XIII.10), *interficere* (intro, II.6, III.2, III.11, III.12, III.14, III.20, IV.16, V.6, V.9, VI.15, VII.1, VII.6, VII.12, VII.15, VII.18, VII.22, VII.22, VIII.17, VIII.22, IX.2, IX.2, IX.3, IX.5, IX.9, IX.15, IX.17, IX.20, X.2, X.3, XI.8, XI.9, XI.12, XI.16, XII.4, XVI.23), *iugulare* (XVI.22), *necare* (VI.7), *opprimere* (IX.22, X.3, XI.2), *percutere* (IX.20), *perimere* (III.10, V.8, VI.17, XII.15, XIII.1, XIII.1, XIV.2, XIV.15, XIV.16, XIV.19, XV.17, XVI.10, XVI.19, XVI.22), *(pro)sternere* (XII.13, XIII.5) *strangulare* (XII.3), *trucidare* (IV.19, VI.12, XIV.9, XV.4, XVI.9), *uastare* (VI.8)

Perdere instead of *amittere* (II.21, V.7, VII.10, IX.8, XV.14)

Plangere instead of *flere* (III.21)

Populus instead of *exercitus/milites* (II.18, III.2, III.20, IV.2, VI.21, VII.2, XI.15, XIV.9, XIV.16)

Portare instead of *abducere* (IV.20), *deferre* (1a), *ducere* (II.11, II.14, III.12), *ferre* (I.2), *referre* (II.13) or *uehi* (III.6, IX.18)

Propria uoluntate instead of *sponte* (XI.1, XV.10)

Pugnare instead of *arma mouere* (IV.13, XIV.3), *bellare* (XI.15, XVI.17), *bellum decernere* (III.11), *bellum gerere* (II.1, III.7, V.4, VIII.10, IX.1, IX.18), *bellum habere* (VI.12), *bellum indicere* (II.11, II.16, VII.10), *bellum inferre* (IV.2, IV.22, V.5, VI.10, VI.17, VI.22, VII.13, X.5), *bellum suscipere* (II.7, II.8, II.18, VIII.23), *bellum trahere* (V.3), *bellum (com)mouere* (I.9, II.16, XIII.15), *bellum parare* (II.8, XI.5), *certamen implere* (I.16), *certare* (V.9), *confligere* (II.8, XIII.2, XV.15), *congregari* (IV.8), *dimicare* (1a, I.5, II.8, II.11, II.20, II.21, III.12, IV.7, V.2, V.4, V.7, V.8, VI.18, VI.20, VI.20, IX.11, XIV.8), *inuadere* (II.8), *proelium committere* (XV.4), *proelium habere* (IX.24), *proeliare* (XIV.3), *res gerere* (IX.18)

Sanguis instead of *cruor* (II.16, V.3, X.16)

Scutum instead of *clipeum* (IX.11)

Vindicta instead of *ultio* (XVI.5)

The text contains a few *quod uulgo...dicitur*-translations. The first one is particularly interesting. It refers to a specific silver coin from Byzantium, which was probably circulating widely in Southern Italy; therefore this may have been a natural reference either to the redactor of the original or to a later glossator:

*HR Ia: ipse etiam eis **nummos aereos** primus instituit.*

*HR Ia in B (7-8): Ipse enim monstrauit facere **nummos aereos, quos uulgo follares nominamus.***

*HR Ia: qui Ascanius, derelicto **novercae** suae Laviniae regno, Albam Longam condidit...*

*HR Ia in B (19-20): Inter hæc relinquens Aschanius Lauiniam suam **nouercam, que uulgo matrinia**¹⁵³ **dicitur**, et fecit sibi ciuitatem, quam Albam Longam nominauit.*

*HR I.6: muros fecit et **cloacas**...*

*HR I.6 in B (97): Muros Rome fecit et **cloacas, que uulgo clauaca dicuntur.***

HR V.2: tria et triginta Cymbris signa sublata sunt.

*HR V.2 in B (792-93): **Signa** uero de Cimbris, **que uulgo bandos**¹⁵⁴ **dicimus**, triginta milia (sic) tulerunt Romani.*

*HR VIII.20: **opus** Romae egregium fecit **lauacri**...*

¹⁵³ Cf. Italian *matrigna*.

¹⁵⁴ For the medieval use of *bandus* (cf. Italian *banda*, *bandiera*), see Stotz 2002 III § 28.11, 2000 V § 105.7 and VI § 95.6.

HR VIII.20 in B (1361): *Lauacrum quoque, quod balneum dicitur, nobilissimum fecit Rome.*

HR X.6: *spadonum et auligorum omnium vehemens domitor tineas soricesque palatii eos appellans.*

HR X.6 in B (1592-94): *Nimum in odio habuit spadones, id est castratas. Dicebat enim: "Tineę" quod uulgo tinirole dicuntur "simulque et sicut sorices ita sunt castrati in palatio."*

5.8 Syntax and vocabulary of the *Liber Historiae Francorum* (65v-83r)

Scholars commenting upon the contents of *B* wrongly define this text as extracts from Gregory of Tours. This misconception goes back to the scholars of the 19th century, who either erroneously attributed it to Gregory or described the work with the less known title *Gesta (Regum) Francorum*¹⁵⁵. It is a paraphrase of the *Liber Historiae Francorum*¹⁵⁶, a work extant in two redactions, the A version composed in year 727 by an anonymous Neustrian writer using Gregory and Fredegar's Frankish histories as sources, and the B version written by an Austrasian some ten years later. The text of Bamberg relies on the B redaction.

Syntax

Relatively few changes have been made to this text. Hence, every instance of each category is quoted below. The small number of alterations can be explained with the fact that the Latin of the model – provided that the model was something like the text of the MGH-edition¹⁵⁷ – is similar to the Latin of the redactor. All the syntactic categories mentioned on page 170 occur frequently in the *LHF*.

¹⁵⁵ Jäck 1831 p. 45: "An dieses (sc. the *HR*) schliesst sich (...) an: (...) die *Gesta regum Francorum*."

Bethmann 1839 p. 329: "Bamberg sub litt. E. XIII. (sic)14. mbr. fol. sec. XI. enthält (...) die *Gesta Francorum*..."

Sprüner 1838 p. XIII: "Derselbe sub litt. E. III. 14 enthält (...) Gregor von Tours..."

Bianchi-Giovini 1845 p. 641: "Questo volume, oltre alcune operette insignificanti, contiene (...) Gregorio Turonense..."

Waitz 1847 p. 684: "Es folgt in der Bamberger Handschrift die ganz entsprechende Umarbeitung der *Gesta Francorum*..."

Andreis 1868 pp. 24-5: "Oltre alla storia dei Longobardi contiene (...) *Geste Regum Francorum*..."

Mommsen 1880 p. 534: "...setzt (...) sich zusammen aus (...) einem Auszug der *Gesta Francorum*..."

Leitschuh 1891 p. 119: "Bl. 65^r – 83 *Gesta Regum Francorum* (e Gregorio Turonensi: excerpta)."

¹⁵⁶ Edited by Krusch. See Krusch 1888 = MGH SRM 2 (see bibliography).

¹⁵⁷ Krusch described its Latin as *Fredegariano* (sc. *sermone*) *aliquanto melior*. Cf. Krusch 1888 p. 218.

5.8.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)

There are four cases, three with *quia* followed by the indicative mood, and one instance with *quod* followed by the subjunctive mood:

LHF¹⁵⁸ 6: “*Quando istam aliam partem tibi transmisero, scias, me Francos tecum habere pacatos...*

LHF 6 in B (66v b30 – 67r a3): *quando mandauero tibi istam partem de isto solido. scias quia pacatos habeo francos erga te.*

LHF 7: *Penitet nos hoc fecisse contra regem nostrum.*

LHF 7 in B (67r, a21-23): *penitet nos quia hoc fecimus contra regem nostrum.*

LHF 12: “*Scio, domine mi rex, ante hos annos tibi pro munere aurea munuscula a missis Chlodoueo deferta*¹⁵⁹...”

LHF 12 in B (68v, b15-17): “*scio mi domine rex. quia ante hos annos missi clodouei adduxerunt tibi munera...*

LHF 15: *Velis diuinitus depictis adumbrantur plateae, fabricantur ecclesiae, conponitur baptistryum, balsamum redolent cerea odorata. Talem gratiam Dominus subministravit in populo, ut aestimarent se paradysi odoribus collocare.*

LHF 15 in B (70r, b8-13): *...et ornauit locum baptisterii de picturis. et de uariis ornamentis auri et argenti. et ipsam ecclesiam fecit explere ex odore balsami et incensi ut omnis populus existimaret quod paradisi gaudia uiderent.*

5.8.2 Use of the ablative of the gerund instead of present participle

LHF 16: *Illic bestiae multae oberrantes, lupi, ursi ac cerui ingressi per portam ciuitatis deuorantesque plurimos, per totum annum hoc faciebant.*

LHF 16 in B (70v, a19-22): *nam et bestie. id est ursi. lupi. et cerui. ingressi per portam ciuitatis ibant errando per totam ciuitatem. et factum est hoc per multum tempus.*

¹⁵⁸ Examples quoted from Krusch 1888 = MGH SRM 2 (see bibliography).

¹⁵⁹ *defertus* for *delatus*, cf. Stotz 1998 VIII § 119.5.

5.8.3 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, absolute ablative, participle or gerund

LHF 14: *Pro quo rex nimis contristatus, **reputabat** increpando, **dicens**, quia...*

LHF 14 in B (69v, a13-15): *Rex uero contristatus nimis. **cepit** regine increpando **dicere**...*

LHF 15: *Factum est autem, pugnantibus inter se Francorum et Alamannorum exercitu, ut populus Chlodoueo nimis **caderet**.*

LHF 15 in B (69v, b7-10): *Factum est autem bellum inter francos et alamannos. in quo exercitus clodouei regis fortiter **cadere cepit**.*

LHF 15: *Acta sunt haec anno 15. **Chlodoueo regnante**.*

LHF 15 in B (70r, a11-14): *Hoc autem factum est in anno quinto decimo clodouei regis francorum. **ex quo cepit regnare**.*

5.8.4 Periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future

LHF 13: *“Quid restat aliud, nisi ut omnem regnum meum cum Chlodoueo **diuidam?**”*

LHF in B (69r, b22-23): *quid aliud mihi restat nisi solum regnum meum clodoueo regi **dare debeam?***

LHF 33: *Rex uero cum eos per ingenium inde eiecere non posset, dolose eis iurans quia, “si”, inquit, “uoluntas Dei fuerit, ipse uos **separare non conaretur**.”*

LHF 33 in B (77v, b11-15): *Rex uero cum eos per ingenium inde eiecere non posset. dolose eis iurans inquit. si uoluntas dei fuerit. uos **separare non debeo**.*

5.8.5 Use of *facere* + infinitive

LHF 11: *Gundobadus igitur Chilpericum, fratrem suum, interfecit gladio uxoremque eius, **legato** ad collum **saxo**, in aqua negare precepit.*

LHF 11 in B (68r, b7-10): *Igitur gundeuadus occidit fratrem suum. chilpericum. et uxori illius **fecit ligare lapidem** ad collum et in aquam deiecit.*

LHF 12: *...et ecclesias sanctas, quas succendisti, **restaura**.*

LHF 12 in B (69r, a11-12): *ecclesias sanctas quas succendisti. **restaurare facias**...*

LHF 13: ...ego *interficiam te*.”

LHF 13 in B (69r, b2): ...*occidere te faciam*.”

LHF 15: *Velis diuinitus depictis adumbrantur plateae, fabricantur ecclesiae, conponitur baptistryum, balsamum redolent cerea odorata*¹⁶⁰.

LHF 15 in B (70r, b8-11): ...*et ornauit locum baptisterii de picturis. et de uariis ornamentis auri et argenti. et ipsam ecclesiam fecit explere ex odore balsami et incensi*...

5.8.6 Finite use of present participle

LHF 12: *Ille autem cum sociis suis, accepta Chrotchilde, cum magno gaudio et leticia Chlodoueo adduxerunt eam*....

LHF 12 in B (68v, b23-25): *aurelianus autem accipiens eam et cum magno gaudio clodoueo domino suo eam presentauit*...

LHF 15: *Nunciantur haec sancto Remegio. Ille quoque gaudio magno repletus, iussit baptismi lauacrum parare.*

LHF 15 in B (70r, b5-8): *nunciantes hoc remedio (sic) episcopo. gaudio magno repletus est. et iussit sacrum baptismum preparare.*

LHF 17: *Tunc rex proiecit in directum a se bipennem suam, quod est francisca, et dixit*...

LHF 17 in B (70v, b20-22): *Tunc rex proiciens in directo latere bipennem suam que est francisca. et dixit*...

5.8.7 Use of *unus* as indefinite article or replacing *quidam*

LHF 10: *De quadam autem ecclesia urceum mire magnitudinis pulchrum hostes eius tulerant cum alio ministerio ecclesiae et ornamenta multa.*

LHF 10 in B (67v, b8-10): *quadam autem die milites eius tulerant de una ecclesia unum urceum mire magnitudinis et pulchrum nimis.*

LHF 36: ...*dixit uir ad socium suum*...

LHF 36 in B (79v, a27-28): ...*dixit unus* (sc. *vir* or the like) *ad socium suum*...

¹⁶⁰ The meaning is not clear. A possible reading according to Krusch's apparatus is *balsamum decoratur, redolent odoramenta*.

5.8.8 Prepositional phrases replacing pure case forms

Ablative of time

*LHF 10: **Eo tempore** multae ecclesiae a Chlodouecho exercitu depredatae sunt.*

*LHF 10 in B (67v, b4-6): **in illo** itaque **tempore** multę ecclesie ab exercitu clodouei regis depredate sunt.*

*LHF 15: Acta sunt haec **anno 15**. Chlodoueo regnante.*

*LHF 15 in B (70r, a11-14): Hoc autem factum est **in anno quinto decimo** clodouei regis francorum. ex quo cepit regnare.*

Genitive of property

*LHF 2: Ille itaque, commoto **exercitu magno Romanorum**, direxit aciem contra eos superauitque eos, adtriuuit atque debellauit.*

*LHF 2 in B (66r, a12-14): ille uero iratus direxit contra eos **exercitum de romanis**. et occiderunt ex eis multos.*

Partitive genitive

*LHF 13: Audiensque eorum consilio Gundobadus, dedit per manus Auriliano ad partem Chlodoueo **partem maximam thesauri sui**...*

*LHF 13 in B (69r, b18-19): Audiens hoc gundiuadus rex dedit aureliano **partem de thesauris suis**.*

*LHF 17: "Satis mihi molestum est, quod Gothi Arriani **partem optimam Galliarum** teneant.*

*LHF 17 in B (70v, b8-10): **maximam** habeo angustiam. eo quod gothi arriani sunt. **optimam partem de gallia** teneant.*

*LHF 17: **Multa pars hostium** per territorium Toronicum transiebat.*

*LHF 17 in B (70v, b28-29): **quidam** enim **de exercitu** illius per turoniensem territorium transierunt...*

5.8.9 Vocabulary

Let me quote Krusch once more: *neque vocabula barbara desunt*¹⁶¹. Evidently, the writer of the *LHF* also avoids words no longer intelligible in the vulgar. This is the reason why we find almost no substitutions in the version of *B* (except *caballus* instead of *equus* twice on folio 71r).

¹⁶¹ Cf. Krusch 1888 (= MGH SRM 2, see bibliography), p. 218.

Of the utmost interest, however, is a series of replacements of expressions related to dying, killing and fighting. This is a *usus scribendi* completely correspondent with the other texts, and a tendency that is very likely to prove textual unity:

Mori instead of *cadere/caedi* (66r) and *strages magna fuit* (66r)

Occidere instead of *atterere* (66r), *interficere* (66v, 68r, 69r, 69r), *irruere* (66r), *percutere* (66r) and *uastare* (67v).

Pugnare instead of *bellum (com)mouere* (69v), *certare*: (81v) and *dirigere aciem* (66r).

5.9 Syntax and vocabulary of Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (133r-191r)

Syntax

As for the other texts, the *HL* also displays a general tendency to substitute the hypotaxis with parataxis. This example narrates the refoundation of Montecassino in 718 by Abbot Petronax of Brescia:

HL VI.40: Hic non post multum tempus, cooperante divina misericordia et suffragantibus meritis beati Benedicti patris, iamque evolutis fere centum et decem annis, ex quo locus ille habitatione hominum destitutus erat, multorum ibi monachorum, nobilium et mediocrium, ad se concurrentium pater effectus, sub sanctae regulae iugum et beati Benedicti institutione, reparatis habitaculis, vivere coepit atque hoc sanctum coenobium in statum quo nunc cernitur erexit.

HL VI.40 in B (187r, a22-b6): Ab illo namque tempore. ex quo locus ipse dissipatus fuit. et usque ad iam dictum abbatem petronacem completi fuerunt centum et decem anni. Ceperunt namque ibi concurrere ad eum multi nobiles. et mediani uiri. post uero multum temporis adiuuante diuina misericordia. et meritis beati benedicti factus est omnium pater. et reparauit ipsa habitacula. cepitque cum omnibus uiuere sub iugo sanctę regule. et ordine beati benedicti patris. atque hoc sanctum monasterium exaltauit in ea firmatione in qua modo est.

The long period of Paul has a temporal adverbial clause (prepositional phrase + two absolute ablatives + relative clause) followed by a participium coniunctum- construction and another adverbial clause (prepositional phrase + absolute ablative) before the final main clause. In *B* the period is replaced by three main clauses. The first main clause is introduced by the temporal adverbial *Ab illo...Petronacem* (prepositional phrase + relative clause). The last main clause is the most paratactic. After a prepositional phrase (*Post...temporis*) and an absolute ablative (*adiuuante... Benedicti*) four coordinate main verbs follow (*factus est, reparauit, cepit uiuere, exaltauit*).

5.9.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)

I have recorded 44 cases of such replacements in *B*'s version of the *HL*, 9 with *ut*, 13 with *quia* and 22 with *quod*.

Ut is introduced by *cogitare* (twice), *cognoscere*, *dicere* (twice), *promittere*, *sperare* (three times). The verb following is always in the subjunctive mood¹⁶².

Quia is introduced by *apparere*, *certum esse* (twice), *cognoscere*, *credere*, *dicere* (twice), *scire* (twice), *recordari*, *sperare* (twice), *uidere*. Seven times the verb following is in the subjunctive: after *apparere*, *dicere* (twice), *scire*, *sperare* (twice), and *uidere*; and six times in the indicative: *cognoscere*, *certum esse* (twice), *credere*, *recordari* and *scire*.

Quod is introduced by *considerare*, *dicere* (four times), *diuulgare*, *nescire*, *intelligere* (three times), *nuntiare* (twice), *respondere*, *scire*, *sperare* (five times), *significare*, *uenire nuntius* and *uidere* (twice). The verb following is always in the subjunctive.

In VI.6 Cunincpert the Lombard king (688-700) realises that a fly he has mutilated was an evil spirit, or the devil himself:

HL VI.6: Tunc intellexit rex, muscam illam cui pedem truncaverat malignum spiritum fuisse et ipsum sui secreti consilia prodidisse.

HL VI.6 in B (182r b29 – 182v a1): Tunc rex cunipertus intellexit. quod musca illa. cui pedem truncauerat. diabolus fuisset. et ipse eis hoc nuntiasset.

5.9.2 Substitution of *oratio obliqua* with direct speech

Change of indirect to direct speech occurs 44 times.

Sometimes the retelling follows Paul's narrative neatly, as in IV.37, when Romilda the widow of Gisulf II, duke of Cividale, makes advances to the king of the Avars, who has just slaughtered her husband. In other cases, the redactor's own words give life to the narrative

¹⁶² Although the second verb is in the indicate mood in the fifth example (see p. 363).

through an invented dialogue. This is the case in V.8. This chapter relates the siege of Beneventum by the Emperor Constans II (641-668). Romvald, the young duke of Beneventum, has called his father Grimvald for help. Grimvald sets out from Pavia to rescue his son and when approaching Beneventum he sends Romvald's tutor Sesvald to announce his arrival. However, the besieging Greeks catch him and deliver him to the emperor, who orders him not to reveal the approach of Romvald's father.

*HL IV.37: ...hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum cerneret iuuenili aetate florentem, meretrix nefaria concupivit, eique mox per nuntium mandavit, ut, **si eam in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem cum omnibus qui aderant traderet.** Quod rex barbarus audiens, eidem malignitatis dolo quod mandaverat se facturum promisit eamque **se in matrimonium accipere spondit.***

*HL IV.37 in B (164v, a18-25): **predicta romilda cum uidisset eum iuuenili etate florentem. meretrix impia concupiuit eum et mandauit ei dicens. quia **si me accipiet uxorem. tradam illi ciuitatem cum omnibus intro habentibus**** Rex barbarus ut hoc audiuit tam malignum nuntium. respondit. **accipiam et habeo eam uxorem.***

*HL V.8: Eius vero nutricium Sesualdum ad muros duci praecepit (sc. Constans augustus), **mortem eidem minatus, si aliquid Romualdo aut civibus de Grimualdi adventu nuntiaret, sed potius asseveraret, eundem venire minime posse.** Quod ille ita se facturum ut ei praecipiebatur promisit;*

*HL V.8 in B (173v, b19-31): Tunc precepit augustus illis hominibus qui illi adduxerant sesoaldum missum romoaldi. ut eum portarent ad murum beneuenti. et primum clamauit ad se predictum sesoaldum et dixit ei. **uade ad murum beneuenti. et dic hominibus qui in muro stant. ut grimoaldus nullo modo huc uenire debet. si autem aliud dixeris. presentialiter te decollari facio.** Tunc sesoaldus dixit. **omniaquecumque uolueris ut dicam. ego dico. quia in manus uestras me tradidit dominus.***

In addition long passages with *oratio obliqua* are resolved as can be seen in these examples:

*HL¹⁶³ I.8: Refert hoc loco antiquitas ridiculam fabulam: quod accedentes Wandali ad Godan victoriam de Winnilis postulauerint, illeque responderit, **se illis victoriam daturum** quos primum oriente sole conspexisset. Tunc **accessisse Gambaram** ad Fream, uxorem Godan, et **Winnilis victoriam postulasse, Freamque consilium dedisse**, ut Winnilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem conponerent manequae primo cum viris adessent seseque Godan videndas pariter e regione, qua ille per fenestram orientem versus erat solitus aspicere, conlocarent. Atque ita **factum fuisse**. Quas cum Godan oriente sole conspiceret, **dixisse**: “Qui sunt isti longibardi?” Tunc **Fream subiunxisse**, ut quibus nomen tribuerat victoriam condonaret. Sicque **Winnilis Godan victoriam concessisse**.*

*HL I.8 in B (135r b19 – 135v a6): Referunt antiqui fabulam aptam ad ridendum quod issent wandali ad godan. et petissent ei ut haberent uictoriam de winnilis. ille respondit. quos primum uidero sole exeunte. **ipsi erunt uictores.** Tunc **iuuit gambara** ad fream uxorem godan. et **petiuit ut winniles essent uictores. et dedit consilium frea.** ut mulieres winnilorum solutis capillis ponerent sibi iuxta faciem ad similitudinem barbe. et primo mane cum maritis suis. ante godan uenirent. et starent in illa parte de qua ille per fenestram solebat aspicere. et sic **factum est**. Godan uero sole exeunte cum uideret illas.*

¹⁶³ Examples quoted from the MGH-edition. See bibliography.

*dixit. qui sunt isti longibarbe? tunc **frea rogauit.** ut sicut eis nomen daret. et **uictoriam winnilis dicitur dedisse.***

*HL III.32: Fama est enim, tunc **eundem regem** per Spoletium Beneventum **pervenisse** eandemque regionem **cepisse** et usque etiam Regiam, extremam Italiae civitatem vicinam Siciliae, **perambulasse**; et quia ibidem intra maris undas columna quaedam esse posita dicitur, usque ad eam equo sedens **accessisse** eamque de hastae suae cuspide **tetigisse**, dicens: “Usque hic erunt Langobardorum fines.”*

*HL III.32 in B (157v, b1-9): quando **uenit** per poletium (sic) in beneuentum. et **apprehendit** totam ipsam regionem. usque ad regium que est in extrema parte italię. et uicina sicilię. et ad columnam que intra undas maris posita esse dicitur. **accessit** sedens super equum et **tetigit** eam cum cuspide dicens. usque huc erunt fines longobardorum.*

*HL V.39: Nuntius subito ad Alahis pervenit, **adimplesse Aldonem et Grausonem** quod ei promiserant: et caput Cunincperti **attulisse**, et non solum caput, sed et totum corpus, **eumque** adfirmans in palatio **consedere.***

*HL V.39 in B (178v, b12-17): Subito namque nuntius exinde iuit ad regem Alachis. et dixit ei. quod **aldo. et grauso.** sicut ei promiserant. non tantum caput cuniperti. sed et totum corpus eius **adducerent.** et eum in suo palatio **mitterent.***

5.9.3 Finite use of present participle

I have noted nine instances of finite use of present participle.

In III.2 a Lombard army in Gaul encounters a hermit. One of the soldiers draws his sword to kill him, but suddenly his arm stiffens:

HL III.2: Haec videntes socii eius, clamorem in caelo dederunt, flagitantes a sancto, ut, quid eis agendum esset, clementer insinuaret. Ipse uero inposito salutis signo arens brachium sanitatis restituit.

HL III.2 in B (151r, b11-17): Ut autem uiderunt socii eius hoc. dederunt clamorem in celum. et interrogantes ipsum uirum dei pro qua causa esset. patenter ut demonstraret. Ipse uero signauit signum sancte crucis in brachium illius. et statim eum sanum restituit.

5.9.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle

I have registered 11 cases of the ablative of the gerund replacing present participle. III.5 describes Saxon ravages in Gaul:

HL III.5: *Post haec Saxones, qui cum Langobardis in Italiam venerant, in Gallias prorumpunt et intra territorium Regensem, id est apud Stablonem villam, castra constituunt, **discurrentes** per villas urbium vicinarum, **diripientes** praedas, captivos abducentes vel etiam cuncta vastantes.*

HL III.5 in B (151v, a20-27): *Post hec saxones qui uenerant cum longobardis in italiam perrexerunt in galliam. et intra terram regensem in uilla stablonem constituerunt castra. que uulgo aliperga dicimus. Ibant **discurrendo** et **depredando** per uillas uicinarum ciuitatum. et que inueniebant dissipabant. et omnes captiuos secum portabant.*

5.9.5 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund

Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive occurs 42 times (22 times replacing a conjugated verb in the past tense, seven times replacing the historical present, twice replacing ablative absolute and 11 times replacing a participle).

A passage from IV.37 contains two examples. The sons of Gisulf II, duke of Cividale, flee from the Avars. One of the pursuers catches the youngest son, Grimvald, who subsequently manages to kill his captor and escape:

HL IV.37: *Qui (sc. Grimuald) cum se captivum trahi doleret, **ingentes animos angusto in pectore versans**, ensem, qualem in illa aetate habere poterat, vagina exemit seque trahentem Avarem, quantulo adnisi ualuit, capitis in vertice percussit. Moxque ad cerebrum ictus perueniens, hostis ab equo deiectus est. Puer uero Grimuald uerso equo **fugam** laetabundus **arripiens**, tandem fratribus iunctus est eisque liberatione sua, nuntiato insuper hostis interitu, inaestimabile gaudium fecit.*

HL IV.37 in B (165r, a8-17): *Et cum se captiuum uidebat trahere. **cepit angustiare. et fortiter dolere** tamen gladium qualem in illa etate habere poterat traxit de uagina. et in uertice capitis illum qui eum captiuum trahebat percussit. et mortuus est. Puer uero grimoald **cepit letus currere**. et uenit post fratres suos. et nunciauit eis quomodo illum occideret et se liberaret.*

5.9.6 Periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future

This periphrastic construction appears 15 times.

In IV.51 we hear about the killing of Garipald, duke of Turin, in the church of St. John:

HL IV.51: *Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati Iohannis basilicam **uenturum** sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens laeuaque manu se ad columellum tugurii continens, unde Garipaldus **transiturus erat**, evaginato ense sub amictu tenens, cum iuxta eum Garipald uenisset, ut pertransiret, ipse, elevato amictu, toto adnisi eodem ense in cervice percussit caputque eius protinus amputauit.*

HL IV.51 in B (169v, a24-b12): *iste cum sciret quia iam dictus garibaldus ipso die sacratissimo paschali **uenire deberet** ad orationem in ecclesiam beati Iohannis baptiste. abiit ille homuncio. et ascendit super fontem sacrum baptisterii. et cum sinistra manu tenuit se ad unum columnellum. unde garibaldus **transire debebat**. et subtus uestimentum suum tenuit euaginatam gladium. cumque prope eum garibaldus uenisset. ille homuncio euaginato gladio cum tota uirtute qua potuit percussit eum in ceruicem. et capud illius amputauit.*

5.9.7 Use of *facere* + infinitive

This construction appears 25 times.

VI.31 contains the account of how the Emperor Justinian II (685-95, 705-11) blinds the patriarch of Constantinople and replaces him with an abbot from Pontus. He then bids the pope to come to him:

*HL VI.31: Gallicinum uero patriarcham Constantinopolitanum **erutis oculis** Romam misit Cyrumque abbatem, qui eum in Ponto exulem aluerat, episcopum in loco Gallicini constituit. Hic Constantinum papam **ad se uenire iubens**, honorifice suscepit ac remisit;*

*HL VI.31 in B (185r b26 – 185v a2): Deinde **fecit rumpere oculos** gallicini patriarche. et mandauit eum Romam. Circumquoque abbatem qui eum in ponto nutrierat. ordinauit patriarcham in loco gallicini. Hic **fecit ad se uenire constantinum papam** et honorifice illum suscepit.*

5.9.8 Use of *unus* as indefinite article

I have recorded nine cases of *unus* used as indefinite article.

In III.30 a diviner of Agilulf, Duke of Turin, interprets a stroke of lightning as an omen of his master's future wedding:

*HL III.30: Quo in loco cum perturbato aere **lignum quoddam**, quod in regiis septis situm erat, cum magno tonitruorum fragore vi fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agilulf **quondam de suis aruspice puerum**, qui per artem diabolicam, quid futurum portenderent ictus fulminum, intellegebat. Qui secrete, cum Agilulf ad requisita naturae resideret, eidem dixit: "Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus coniux futura est."*

*HL III.30 in B (157r, a2-12): in illo loco aer subito turbatus est. cepit tonare et coruscare fortiter. statimque fulmen cum magna uirtute ueniens percussit **unum lignum**. quod erat positum in clusura de ipso rege. Agilulfus autem habebat **unum puerum**. qui per diabolicam artem intellegebant quod hoc significaret. iste puer dixit agilulfo secrete. ista mulier quam modo rex tulit uxorem. non post multum tempus. tua coniux erit.*

5.9.9 Prepositional phrases replacing pure case forms

Even if not exhaustive, Appendix A offers many examples of prepositional replacement.

The following example involves replacement of ablative of time and genitive of property:

HL IV.10: Eo quoque mense defunctus est Iohannes archiepiscopus Ravennae.

HL IV.10 in B (161r, a28-b1): et in illo mense mortuus est iohannes archiepiscopus. de Rauenna.

5.9.10 Vocabulary

We find the same word substitutions as in the other texts. Note Italianisms like *bracae*, *de hora in horam*, *de ista et illa parte*, *gamba*, *per fortiam* etc.

Aliperga instead of *castra* (IV.37, IV.44, V.36, V.39, VI.24, VI.46)

Bibere instead of *libare* (V.2)

Bracae instead of *femoralia* (V.38)

Bucca instead of *os* (IV.22)

Caballicare instead of *equitare* (IV.22)

Caballus instead of *equus* (III.30, IV.16, IV.37×2, V.4, VI.8×2, VI.24, VI.56)

Causa instead of *res* (II.28, III.12, IV.19, IV.26, IV.51),

Consuetudo instead of *mos* (I.13, III.12, III.30, IV.38, VI.55)

De hora in horam instead of *paulatim* (IV.37)

De ista et illa parte instead of *hinc et inde* (V.3)

De una parte....et de alia instead of *hinc et inde* (V.41)

Fingere instead of *simulare* (I.11, I.20, VI.2)

Focus instead of *ignis* (I.11),

Gamba instead of *crus* (V.41)

(per) gyrum instead of *in circulo* (III.13)

Iocare instead of *ludere* (I.20)

malum instead of *scelus* (I.20)

mandare instead of *dirigere* (II.1, II.5, II.29, II.30, III.4, III.22, III.31, III.34, IV.5, IV.42, IV.51, V.2, V.7, V.29, V.40, VI.34×2, VI.36, VI.52)

Mandare instead of *mittere* (I.7, II.5, II.30, III.22, III.25, III.27, III.28, III.30, III.35, IV.1, IV.12, IV.20, IV.28, IV.35, IV.38, V.7, VI.31×2, VI.54) and *remittere* (V.1)

Manducare instead of *ali* (III.1), *cibum sumere* (IV.37), *prandere* (IV.29), *uti* (III.1) and *uesci* (I.5)

Maritus instead of *uir* (IV.50)

Missus instead of *legatus* (II.1, II.5, III.13, III.22, III.28×4, III.30×2, III.31×2, III.34, III.35×3, IV.12, IV.24×2, IV.30, IV.35, IV.50×2, V.2, V.21, VI.54) and *notarius* (IV.35)

Mori instead of *caedere* (IV.28), *defungi* (II.2, IV.10, VI.28, VI.58×2), *extingui* (I.23, III.3), *interire* (III.31, V.41, VI.5, VI.47), *obeire* (V.40), *occumbere* (IV.51, VI.54) *perire* (III.2) and *perimi* (II.2, VI.20, VI.45)

Mors instead of *funus* (I.20, IV.47, VI.35) and *obitus* (VI.56)

Occidere instead of *iugurel* (I.17), *perimere* (I.15, I.24, VI.38, VI.55, VI.56) and *prosternere* (I.16)

Per fortiam instead of *fortius* (V.7) and *uiribus* (V.22)

Populus instead of *exercitus* (V.8, V.21, VI.35) and *milites* (IV.40)

(*Secum*) *portare* instead of *abducere* (III.5), *aufferre* (III.1), *deferre* (IV.17, V.7), *ducere* (III.30), *ferre* (II.20, V.10), *gestare* (III.30), *transferre* (IV.3)

Propria uoluntate instead of *sponte* (I.12, II.28)

Pugnare instead of *confligere* (I.27), *arma conuertere* (I.17), *bellum gerere* (I.24, IV.4, VI.17), *congrredi* (I.12) and *dimicare* (I.23)

Sanguis instead of *cruor* (I.11)

Scutum instead of *clipeum* (IV.16)

Thius instead of *patruus* (IV.28)

Vindicare instead of *ulcisci* (III.31, IV.44, IV.51, V.26, VI.45)

The *quod vulgo...dicitur* translations are also present. *Incensum* and *rame* are clear Italianisms.

HL II.14: *Huius Venetiae Aquileia civitas extitit caput; pro qua nunc **Forum Iulii**, ita dictum, quod Iulius Caesar negotiationis forum ibi statuerat, habetur.*

HL II.14 in B (146r, a12-14): *In uenecia fuit caput ciuitas aquileia. ubi modo **forum iulii** est. **quod uulgo mercatum dicitur.***

HL II.16: *Sexta provincia Tuscia est, quae a **ture**, quod populus illius superstitiose in sacrificiis deorum suorum incendere solebant, sic appellata est.*

HL II.16 in B (146r, b7-10): *Sexta prouincia tuscia est. que nominata est a ture quod incensum uulgo dicitur. populus ipsius prouincie incendebat diis suis et a ture tuscia appellata est.*

HL II.27: *...equus eius in portae medio concidens, quamvis calcaribus stimulatus, quamvis hinc inde hastarum verberibus caesus, non poterat eleuari.*

HL II.27 in B (148r, b9-15): *equus super quem sedebat fixit se in medio portę. et ille cepit eum uerberare cum calcaribus que uulgo sporan dicimus. et illi qui stabant circa eum ex omni parte uerberabant equum cum astis. tamen non potuit se moueri.*

HL III.5: *...castra constituunt...*

HL III.5 in B (151v, a23-24): *...constituerunt castra. que uulgo aliperga dicimus.*

HL III.6: *Hi Gallias ingressuri, duos ex se cuneos faciunt;*

HL III.6 in B (151v, b21-23): *Ut autem intrarunt galliam. fecerunt ex se duos cuneos. quos uulgo fulcos dicimus.*

HL V.2: *Perctarit uero statim suo pincernae praecepit, ut sibi in fiala argentea non aliud quam aliquantulum aquae propinaret.*

HL V.2 in B (171r b30 – 171v a3): *Pertari uero statim clamauit ad se suum pincernam quem uulgo scaffardum dicimus. et dixit ei. ut illi in fiala aurea misceret. et semper ibi aquam mitteret. non merum.*

HL V.8: *...iussu imperatoris caput eius abscisum atque cum belli machina quam petrariam uocant in urbem proiectum est.*

HL V.8 in B (174r, a19-23): *statim decollauerunt eum sicut iusserat imperator. et posuerunt caput eius in machina petraria quam uulgo dicimus mancolam. et iactauerunt illud super murum...*

HL V.10: *...tunc unus de regis exercitu nomine Amalongus, qui regium contum ferre erat solitus, quendam Greculum eodem contulo utrisque manibus fortiter percutiens...*

HL V.10 in B (174v, a2-7): *tunc unus de exercitu grimoaldi regis qui nomen habebat amalongus qui solebat portare regium contum. quem uulgo uandum regis dicimus. unum greculum quendam percussit cum eodem conto ambabus manibus...*

HL V.11: *...tegulasque aereas exinde auferret...*

HL V.11 (174v, b7-9): *...et tegulas que factę fuerant de ere. quod uulgo rame dicitur. exinde tulisset...*

HL VI.54: *...et capta Arelate...*

HL VI.54 in B (189r, b27-29): *apprehenderunt ciuitatem Arelate quam modo uulgo arrate dicitur...*

Compilation on Alexander the Great (192v-235v)

5.10 Syntax and vocabulary of Leo Archipresbyter *Alexandri Magni Vita et Gesta* (192v-219v)

Leo's original is unknown¹⁶⁴. *B*¹⁶⁵ is actually our eldest witness and is supposed to be closest to the original, which would have been a translation of the so-called δ -recension of Pseudo-Callisthenes. Consequently, here follows only the *B* text.

Syntax

5.10.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod*

I have noted 50 cases, 2 with *ut*, 34 with *quia* and 14 with *quod*.

Ut is introduced both times by *cogitare* and both times followed by a verb in the subjunctive.

Quia is introduced by *audire* (+verb in indicative) twice, *cognoscere* (+verb in indicative) three times, *cognoscere* (+verb in subjunctive), *credere* (+verb in indicative) three times, *dicere* (+verb in subjunctive), *intelligere* (+verb in indicative) twice, *nescire* (+verb in indicative) twice, *recordari* (+verb in indicative), *referre* (+verb in indicative), *scire* (+verb in indicative) seven times (+verb in future perfect) once and (+verb in future) three times, *videre* (+verb in indicative) six times and (+verb in subjunctive) once.

Quod is introduced by *audire* (+verb in indicative) once and (+verb in subjunctive) four times, *cogitare* (+verb in subjunctive) four times, *credere* (+verb in indicative), *dicere* (+verb in subjunctive), *sperare* (+verb in subjunctive), *videre* (+verb in subjunctive once and +verb in indicative once).

¹⁶⁴ See, *inter alia*, Schnell 1989 p. 59: "Leos Übersetzung ist nicht in ihrer ursprünglichen Form auf uns gekommen, sondern nur mit Hilfe von vier davon abgeleiteten Fassungen zu erschliessen."

¹⁶⁵ Edition based on *B* by Pfister 1913.

Two illuminating examples are when the mother of Darius hears that her son is about to engage with Alexander's armies, and when Alexander is reproved for his self-confidence:

206r (Pfister 88.28-89.1): *Cum autem **audisset** mater Darii, **quod preparasset se iterum facere pugnā cum Alexandro**, direxit illi epistolam: "Dario regi, mater dirigit illi gaudium. **Audivimus itaque, quia congregas alias gentes et vis pugnare cum Alexandro.***

215r (Pfister 116.24-28): *Unde **scias**, Alexander, **quia** nullomodo **debet elevari** cor hominis in elatione, qualiacumque sequantur eum prospera, et ne **cogitet** in corde suo, **quod non inueniat** alium hominem fortiozem sibi...*

5.10.2 Finite use of present participle

I have registered 20 passages with finite use of the present participle.

In the following passage the Macedonians chase Darius and a troop of Persians who succumb when the river which they are crossing starts melting:

208r (Pfister 93.26-31): *Veniens autem Darius ad ipsum fluvium et invenit eum coagulatum, transiit. Plenitudo vero postergum veniens ingressa est; venientes vero in medio loco dissoluta est nix et plurimi mortui sunt. Alii autem applicantes ad ipsum fluvium et, cum transire non potuissent, insequentes eos Macedones occidebant illos.*

5.10.3 Use of the ablative of the gerund

There are 64 cases of ablative in the gerund with the same functions as a present participle (couples connected by copulative conjunction such as *laudando et celebrando* count as one). This is by far a higher frequency than for the other texts. The reason for this discrepancy may be that the model already had a very high frequency of this use. Otherwise, it indicates a diverging *usus scribendi*. However, the difference is not only restricted to the frequency. The gerund also appears analogous with the finite use of present participle. This does not occur in any of the other texts. Here are some examples:

196r (Pfister 55.17-18): *Sic **respiciendo** sursum Nectanebus accessit ei propius Alexander...*

197r (Pfister 59.23-60.3): *...quando Philippus non habebat filium, gallina generabat ei ovum aureum, nunc autem **nascendo** Philippo filius ipsa gallina facta est sterilis.*

204r (Pfister 83.3-6): Hoc **consiliando** Darius rex congregata multitudine hostium, moram faciente in Cilicia venit (sc. Alexander) ad fluvium Oceanum, ex quo decurrit aqua pulcherrima et fortis.

206v (Pfister 89.10-11): Perlecta Darius hac epistola flevit **veniando** illi in memoriam parentes suos.

Another peculiar use not found in the other texts is that of the gerund functioning as a participle in object sentences governed by verbs of perception, such as *vidit quenquam tenendo* (= *tenentem*)¹⁶⁶:

207v (Pfister 92.13-15): ...vidit quendam Persem **tenendo** in manu facculam tollensque eam illi percussit eum...

Furthermore, as can be seen from the examples below, the prologue (192v-193r) has a more hypotactic syntax and is generally marked by a loftier style.

192v (Pfister 44.6-45.12): Nam prelati, id est rectores, **legendo et considerando**, quemadmodum praedicti pagani idolis servientes agebant se caste et fideliter atque in omnibus se inreprehensibiliter ostendebant, per eorum exempla bonorum operum ita acuant mentes suas, eo quod fideles et membra Christi esse videntur, ut multo magis meliores se illis demonstrent in castitate et iusticia atque pietate. Subiecti vero, id est milites sub milicia constituti, **legendo vel audiendo** talia certamina et operationes commilitum suorum, qui magis daemonibus quam deo militabant, certent se prudentiores ostendere illis in omni opere bono, sicut decet militibus Christi. Nam dominis carnalibus pure et fideliter secundum praeceptum apostoli deserviant, deo vero, creatori suo, tota mente ita decertent famulari **custodiendo** precepta eius, nulli unquam violentiam facientes aut aliena auferentes, sed in sua substantia (h)abundantes, sicut precursor et baptista Christi, beatus Johannes, in evangelio precepit, ne, quod absit, **militando** saeculo alienentur a militia caelesti. Licet namque et spirituales homines audire, quae et qualia certamina vel quam benignas operationes propter amorem saeculi in se habebant pagani ab initio usque ad adventum Christi, ut **merendo** considerent, quam sapientes et pios viros tunc possidebat diabolus **excecando** mentes illorum, ne suum agnoscerent creatorem et servirent creaturae potius quam creatori, et ideo intellegebant, quam iustum et necessarium fuit humano generi adventus Christi, quia secundum sacram scripturam, si nos non visitasset ex alto redemptor noster **demonstrando** se ipsum nobis viam salutis, per quam salvaremur, ut eum solum in trinitate adoraremus ipsumque verum creatorem omnium agnosceremus, funditus nos omnes in aeternum perieramus.

5.10.4 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive

Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive occurs 44 times.

An example of this syntactic construction is found in the following passage, describing the affectionate relationship between Alexander and his famous Bucephalus:

¹⁶⁶ Indeed, this is the only case I have noted of this kind.

196r (Pfister 56.16-57.2): *Statim extendit collum suum ipse caballus et **coepit lambere** manum illius atque complicatis pedibus proiecit se in terram, tornansque caput respexit Alexandrum. Intelligens itaque Alexander voluntatem caballi aperuit cancellum et **coepit** mansuete **tangere** dorsum eius manu dextera.*

5.10.5 Use of *debere* + infinitive expressing future

I have registered 13 cases of a use of *debere* analogous with that of the other texts.

In the passage below, Philip's soothsayer predicts the birth of Alexander:

195r (Pfister 53.12-13): "*Rex Philippe, nascetur tibi filius, qui **debet regnare et circumire mundum** subiugando omnes...*

5.10.6 Use of *facere* + infinitive

Use of *facere* + infinitive occurs 19 times.

In the example below Alexander marries Roxane:

210r/v (Pfister 100.17-20): *Secundum praeceptionem Darii regis **fecit venire Roxani**, filiam eius, accipiens eam in uxorem et una secum **fecit eam sedere** in regali throno, ut adoraretur ab omnibus sicut regina.*

5.10.7 Use of *unus* as indefinite article

I have noted only one case where *unus* appears as indefinite article and not as numeral:

213v (Pfister 112.4-5): *Iacebat ibi **unus homo** magnissimus atque clarissimus...*

5.10.8 Use of prepositional phrases

The substitution of prepositions for pure case seems to occur somewhat less frequently than in the previous texts of some length. The missing use of *de* + noun in the function of genitive is striking.

Functioning as ablative of time

195v (Pfister 54.12-13): *In ipsis temporibus quidam principes Cappadoces adduxerunt Philippo polletrum magnum...*

197r (Pfister 59.7-8): *In hoc itaque tempore exturbate sunt ipse nuptiae.*

200r (Pfister 69.24-25): *...sedebat tunc illo in tempore cum valida manu hostium super Arabiam.*

210r (Pfister 100.14-15): *Tunc illo in tempore erat ibi Duriti, avunculus Darii;*

217r (Pfister 123.14-15): *Accidit autem illo in tempore, ut percuteret Alexander Iolum...*

Functioning as instrumental ablative

196v (Pfister 59.3-4): *Ubi hoc audivit Alexander, percussit eum cum baculo...*

209r (Pfister 97.21-22) : *Ferientes autem illi cum gladiis et illi preparabant manus;*

219r (Pfister 129.10-13): *Illi autem, qui erant cum eo, dixerunt: "Congregati omnes Macedones cum armis volunt nos occidere dicentes: Ostendite nobis seniore nostrum."*

Functioning as ablative of manner

207v (Pfister 92.15-16): *Perses vero insequabantur eum armati cum omni velocitate.*

213r (Pfister 110.25-111.1): *mugiit ut fera et quamvis cum maxima angustia apprehendimus eum.*

218r (Pfister 126.16-18): *Mare autem ita videbatur mihi sicut draco girans ea et cum forti angustia iunctus sum militibus meis..*

5.10.9 Vocabulary

I have listed instances of words similar to those which I consider replacements in the previous texts, but since we do not know how Leo's authentic text looked like, the list cannot reveal much.

Bibere (201v, 204v x 7, 207r x 3, 212v, 217r, 218r x 3)

caballus: (195v x 2, 196r x 5, 196v x 3, 201r x 5, 206v x 3, 207v, 209r, 211v x 2, 216v)

Campus: (195v, 197r, 201r, 205r, 207r, 207v, 208r, 210v, 213r x 2, 216v)

Causa: (196r, 198r, 198v, 211r x 2, 211v, 212v x 3, 215r x 2, 217r x 2, 217v, 218r, 219r)

Consuetudo: (200v, 207r, 207r, 211v, 216r)

Focus: (203v, 212v, 212v)

Iocare: (198v) or *Iocus*: (205r)

Malum (male facere) (195v, 197r x 2, 198v x 2, 199v x 2, 201v, 205v, 209r, 216r)

Mandare: (197v, 200r x 2, 203r x 2, 205v, 206r, 206v, 212r, 214r, 216v x 2, 217r x 2)

Manducare (207r)

Mundus (192v, 195r, 198v, 199r, 199v, 206r, 211r, 212v, 214r, 215v x 3, 216v)

Natus (208r, 209v, 219r)

Perdere (202r, 206v x 2, 208r, 211v)

Populus used as *exercitus/milites*: (201v, 202v x 2, 211v x 5, 212r, 217v)

Sanguis: (198r, 200r, 201r)

I have, however, registered words for dying/death, killing and fighting, and here the results are more interesting. In analogy with the previous texts, the biography of Alexander prefers *mori*, *occidere* and *pugnare*. For these words I refer to the chapters of Pfister's edition (=Pfister 1913) instead of the folio number.

Mori: I.11, I.13, I.14, I.18, I.24, I.24, I.24, I.24, I.24, I.24, I.33, I.41, I.44, I.46, II.1, II.10, II.11, II.11, II.15, II.16, II.19, III.3, III.III, III.VII, III.20, III.23, III.24, III.31b, III.32.3, III.32.4, III.32.4, III.34

Defungi: I.11.

Obire: III.35.

Perire: prol., I.45, II.9, III.26, III.26.

Mors: I.14, I.15, I.17, I.24, I.25, I.33×3, II.19, II.21, III.4, III.24, III.33, III.32.1, III.32.4×2, III.34×2, III.35.

Obitus: III.30.

Occidere: I.19, I.21, I.22, I.24, I.35, I.41, II.8, II.9, II.10, II.16×2, II.20×7, II.21×4, III.2, III.4, III.IV×2, III.VI×2, III.VII, III.19, III.22×4, III.23×6, III.32.2, III.32.4×2, III.34×2.

Interficere: II.5.

Percutere: III.I.

Pugnare: I.8, I.9, I.13, I.30, I.35×3, I.37×2, I.38×2, I.39×2, I.40, I.41×4, I.43, I.46×3, I.47×2, II.2, II.3×2, II.4×3, II.5, II.7×6, II.9×3, II.10×2, II.12, II.16×3, II.17, II.19, III.1×3, III.2×5, III.3×3, III.4×6, III.5×2, III.18, III.24, III.25×4, III.26, III.35.

Pugnam facere: I.18, II.12, III.1, III.25.

Pugnam inire: II.6.

This text contains no translations into the vernacular (*quod vulgo...dicitur*). This, however, occasions no surprise, as Leo was, in fact, translating directly from Greek and wrote a Latin typical of the 10th century Campania.

5.11 Syntax and vocabulary of *Palladii Commonitorium*¹⁶⁷ (219v-221v)

The Greek text¹⁶⁸ appears both as an interpolated part of Pseudo-Callisthenes (III. 7-10) and as an independent work in several manuscripts. In Latin two versions exist: the earlier version of Pseudo-Ambrose, which Pfister dated to the fifth or sixth century¹⁶⁹, and the version of *B* depending on the former, both deriving from a now lost Latin translation¹⁷⁰. Pritchard, the modern editor of the ps.-Ambrosian text, has questioned *B*'s dependence on the ps.-Ambrosian, her only argument for this stance, however, being that the ps.-Ambrosian and the Bamberg version “differ too much” from each other¹⁷¹:

¹⁶⁷ Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.

¹⁶⁸ Editions by Derret 1960 and Berghoff 1967.

¹⁶⁹ Editions in PL 17 pp. 1167-72 and Pritchard 1993. For the dating see Pfister 1976 p. 62.

¹⁷⁰ Pfister 1921: “Wie verhält sich nun der Ambrosius-Text zur Bamberger Fassung? Ein Vergleich der ‘Bamberger’ Fassung mit der Ambrosius Übersetzung lehrt dass beide nicht unabhängig voneinander sind, dass wir nur eine Übersetzung vor uns haben. Die Originale Übersetzung, auf die jene beiden zurückgehen, besitzen wir nicht mehr.” Later, Pfister demonstrated that all the texts on Alexander (the lost Leo, the Ambrosian texts, the *Collatio* and the so-called vulgate recension of the *Epistola*) were united and rewritten in one manuscript: “Diese drei Traktate (i.e. the Ambrosian texts) ... wurden... ins Lateinische übersetzt, und diese Bearbeitung hat eine längere Textgeschichte gehabt, die sich aber noch ziemlich deutlich erkennen lässt. (...) Von der ursprünglichen, mit Überschriften versehenen lateinischen Fassung haben sich aber auch Handschriften abgezweigt. (...) Schliesslich wurde dem Text der zwei ersten Stücke (= *Comm.* and *Descriptio*) die *Collatio Alexandri Magni et Dindimi* und die *Epistola Alexandri ad Aristotelem* angehängt... ..es wurde ihnen der Alexanderroman des Archipresbyters Leo vorausgeschickt. Dies ist in einer in Neapel in der 2. Hälfte des 10. Jahrhunderts geschrieben, jetzt verlorenen Hs. geschehen (X), auf welche unsere Bamberger Hs. E III 14 (s. XI init.; Bamb), die den besten Text des Leo und die vier kleinen Alexanderstücke (...) enthält, zurückgeht. Bei dieser Vereinigung mit dem Leo-Text in *einer* Hs. wurden die vier kleinen Texte auch sprachlich umgearbeitet, so dass ihre Sprache der des Leo nahe verwandt erscheint und wie diese den Einfluss der damaligen italienischen Volkssprache zeigt. Hier in dieser Hs. X taucht also zuerst die sprachliche Umarbeitung der kleinen Alexandertexte auf. (...) Daher unterscheiden wir die zwei Bamberger Brahmanentraktate von der ps.-ambrosianischen Übersetzung, mit der zusammen sie auf den gleichen lateinischen Urtext zurückgehen, und wir unterscheiden eine Ep.1 und eine (im cod. Bambergensis überlieferte) Ep. 2, und so auch eine Coll.1 von einer (ebenfalls in Bamb. überlieferten) Coll. 2. Dass letztere nur eine Bearbeitung der ersteren ist, habe ich früher bereits gezeigt.” Pfister 1976 pp. 60-62.

¹⁷¹ Cf. Pritchard 1993 pp. 111-12: “Thus in Wilmart’s view as in Pfister’s, Bamberg hides behind the Vatican text. But such a view is far from convincing. Overall, for all their similarities, they differ too much for one to be merely a reworking of the other. Bamberg is altogether less elegant and drastically simplified. To me it smacks of an independent translation. Compare, for example, the following passages:

Nos autem Bragmani, quia omnia que intrinsecus habebamus bella superavimus, iam de relinquo incolumes atque securi in summa pace requiescimus. Silvas videmus celumque suspicimus, aquilarum diversarumque avium gratissimas voces semper audimus. Aere ac foliis corpora nostra protegimus eorumque fructibus vescimur. Aquam bibimus. Hymnos Deo canimus et futuri seculi vitam desideramus. Nullumque qui prodesse ita nobis non possit audimus. His ergo nos Bragmani moribus vivimus, contentique paucis sermonibus mox tacemus. (II.7 – my edited text)

Nos autem Bragmani omnes inimicos, quos in corpore habuimus, occisos habemus et ideo inimicos, quos foris habemus, non timemus, sed securi semper et sine aliquo timore uiuimus. Siluam uidemus, caelum suspicimus et semper audimus cantationes de omnibus aucellis. Corpora nostra cooperta habemus de frondibus arborum et fructus arborum manducamus, aquam bibimus, laudes deo semper canimus et desideramus uitam futuri seculi et non desideramus ullam causam audire, quae ad utilitatem non pertinet (II.7 – Pfister’s Bamberg text)

Syntax

This is a short text with correspondingly few examples. I quote all cases registered.

Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)

There are three clauses with *ut* and one with *quod*. In all cases the verb following is in the subjunctive mood:

*Comm. I.4*¹⁷²: *Esse autem illic ac dudum ibidem degere videbatur regulus quidam parvus Indorum.*

Comm. I.4 in B (Pfister 2.5-6): *Dicebat autem isdem Thebeus, ut esset ibi regulus Indorum parvus...*

Comm. I.10: *Dicuntur autem non solum fortiter honorare Romanorum imperatorem sed fortiter et timere...*

Comm. I.10 in B (Pfister 4.5-6): *Sic autem illi dicunt, ut debeatur honorari Romanus imperator atque timeri.*

Comm. I.14: *Animal enim quoddam in supradicto fluvio esse memoratur...*

Comm. I.14 in B (Pfister 5.5-6): *...dicunt, ut sit in eodem fluvio tale animal...*

Comm. I.13: *Quo tempore temperati aeris et ad concubitus magis apti esse dicuntur.*

Comm. I.13 in B (Pfister 4.28-30): *et hoc tempore temperatum est tempus apud illos et dicunt, quod sit aptum tempus ad inpregnandum mulieres suas.*

It is difficult to see why simple words and phrases should be changed if one is directly based on the other. Why should *bella* become *inimicos* or vice versa? Why should *in summa pace* be rendered *sine aliquo timore*, or the plural *Silvas* become singular? The ending, too, in Bamberg is abbreviated.”

I cannot reply otherwise than by asking why *bella* should not become *inimicos* (etc.) seeing that word replacements, renderings, abbreviations and paraphrases are the general tendency of the Bamberg texts? Pritchard’s very textual example is in perfect analogy with these tendencies, such as *cantationes de omnibus aucellis* replacing *diversarumque avium gratissimas voces* and *manducamus* replacing *vescimur*. In my opinion it is not Pfister’s view that is “far from convincing”, but rather, Pritchard’s own.

¹⁷² Examples quoted from Pritchard 1993.

Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund

Comm. I.9: *Post sex autem annos, dum paulatim ediscerem eorundem loquelam...*

Comm. I.9 in B (Pfister 3.30-31): *Post sex autem annos cepi aliquid discere de lingua eorum...*

Use of *facere* + infinitive

Comm. I.8: *...ab eo qui illic plurimum poterat correptus ac tentus sum.*

Comm. I.8 in B (Pfister 3.14-15): *...ille, qui fortior erat, me apprehendere fecit.*

Comm. I.15: *...propter ingenium grande nature ad philosophie instituta pervenit temporibus imperatoris Neronis, qui Petrum et Paulum sanctos apostolos interemit.*

Comm. I.15 in B (Pfister 5.20-22): *...propter magnam sapientiam, quam habuit, ad maximum pervenit honorem temporibus Neronis imperatoris, qui Petrum crucifigere et Paulum decollari fecit.*

Use of *unus* as indefinite article

Comm. I.14: *Formicas esse illic ad modum palme hominis...*

Comm. I.14 in B (Pfister 5.11-12): *Sunt et ibi formicae sic grandes, quomodo una manus hominis...*

Use of prepositional phrases replacing pure case forms

Instrumental ablative:

Comm. I.6: *Vivunt autem habitatores loci illius pomorum et orize et lactis cibo.*

Comm. I.6 in B (Pfister 2.30-31): *Vivunt autem habitatores ipsius terre de pomis et de lacte.*

Comm. I.7: *...nobis ille referebat, hoc dicens: "Indos quosdam" inquit "inveneram qui de Axumitarum locis mercandi gratia navibus transfretabant..."*

Comm. I.7 in B (Pfister 3.2-4): *...dicebat nobis, quod vidisset homines de India, qui fuerant cum nauibus in eisdem partibus propter negotium...*

Comm. I.12: *Habent et patrias arbores quasdam nescio quos fructos ferentes, quibus vesci semper solent.*

Comm. I.12 in B (Pfister 4.21-22): *Habent et alias arbores, quas ego nescio, de quarum fructibus semper manducant.*

Partitive genitive:

Comm. I.9: ...unus tantum frumenti modius...

Comm. I.9 in B (Pfister 3.29-30): ...nisi tantum unum modium de grano.

Genitive of specification:

Comm. I.11: ...nullus ferri usus...

Comm. I.11 in B (Pfister 4.13-14) ...nullum gladium de ferro...

Vocabulary

The list shows some similarity to other texts despite its brevity. The text is not on warfare. Accordingly, the absence of *mori*, *occidere* and *pugnare* should occasion no surprise.

Consuetudo instead of *conuersatio*: (221v)

Manducare instead of *uesci*, *edere*, *consumere*, *absumere*, *cibum capere/sumere*, *cenare*: (220v, 221r x 2)

Propria uoluntate instead of *sponte*: (220r)

5.12 Syntax and vocabulary of *Dindimi descriptio uitae et morum Bragmonorum in India* (222r-223v)

This text corresponds to Pseudo-Callisthenes III.11-12¹⁷³ and, as in the case of the previous text, the Latin versions are those of *B*¹⁷⁴ and Pseudo-Ambrose¹⁷⁵.

Syntax

Except for a couple of instances of prepositional phrases replacing pure case forms, I have found almost no syntactical changes done to this texts. This cannot be explained solely by brevity of the text. Rather, it might depend on the similar syntactic nature of the model.

¹⁷³ Editions Derrett 1960 and Berghoff 1967.

¹⁷⁴ Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.

¹⁷⁵ Editions in PL 17 pp. 1172-74, Yankowski 1962, Schwartz 1975/76 and Pritchard 1993.

Prepositional phrases replacing pure case forms

Descriptio II.7.¹⁷⁶: ...**diversarum avium** gratissimas voces semper audimus.

Descriptio II.7 in *B* (Pfister 8.1-2): ...et semper audimus cantationes **de omnibus aucellis**.

Descriptio II.7: ...ac **foliis** corpora nostra protegimus...

Descriptio II.7 in *B* (Pfister 8.2-3): Corpora nostra cooperta habemus **de frondibus** arborum...

Vocabulary

I have noted some replacements of words:

Aucellus instead of *avis*: (222v)

Bibere instead of *haurire*, *potare* or *sitim leuare*: (222r, 223r)

Bucca instead of *os* or *fauces*: (223r)

Consuetudo instead of *mos*: (222r, 222v)

Focus instead of *prunae ardentis*: (222r)

Manducare instead of *uesci*, *edere*, *consumere*, *absumere*, *cibum capere/sumere*, *cenare*: (222r, 222v, 223r x 2)

Mori instead of *succumbere*: (222v)

Occidere instead of *superare*: (222v)

5.13 Syntax and Vocabulary of *Alexandri Magni et Dindimi Collatio*¹⁷⁷ (223v-228r)

Three Latin versions exist: the eldest (*Collatio* I)¹⁷⁸, variously dated from the fourth to the sixth century, is by far the most diffused. Schnell mentions 83 extant manuscripts¹⁷⁹. The second (*Collatio* II) is the version contained in *B*, on the basis of which an expanded and altered version was made in the twelfth century (*Collatio* III)¹⁸⁰. There has been much debate about the origin of this work, and about the relationship between *Collatio* I and II. The general opinion up to about 1920 was that *Collatio* I and II were two independent Latin translations of a lost Greek original¹⁸¹. In 1920 Klotz refuted the hypothesis of a Greek

¹⁷⁶ Examples quoted from Pritchard 1993.

¹⁷⁷ Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.

¹⁷⁸ Edition by Kübler 1888 and Pritchard 1995.

¹⁷⁹ Cf. Schnell 1989 p. 72.

¹⁸⁰ Edition by Hilka 1979.

¹⁸¹ Cf. Kübler 1888 p. XXVI, Becker 1890 p. 888 ff, Kübler 1892 p. 206, Makowsky 1919 p. 12.

original, claiming that both *Collatio* I and II derived from a common Latin model¹⁸². In the same year, Morelli argued that *Collatio* II depended on *Collatio* I, also questioning the existence of a Greek original¹⁸³, and the following year Pfister himself subscribed to this thesis¹⁸⁴. The latest editor of the text, Pritchard, appears to resume the theory of a Greek original, but I do not find her arguments convincing and follow Pfister treating *B* as dependent on *Collatio* I¹⁸⁵.

The Syntax

5.13.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)

I have noted 12 cases, 1 with *ut*, 7 times with *quia* and 4 with *quod*.

Ut is introduced by *dicere* (+verb in subjunctive).

Quia is introduced by *confirmare* (+verb in indicative) and *dicere* (+verb in indicative) four times and (+verb in subjunctive) twice.

Quod is introduced by *nuntiare* (+verb in subjunctive) twice, *tenere* (+verb in subjunctive) and *dicere* (+verb in subjunctive).

In his last reply to Dindimus, Alexander sums up the customs of the Brahmins:

*Collatio*¹⁸⁶ V.3: *Ais non habere Bragmanos consuetudinem semina mandare telluri, nec arbores vitibus decorare, nec plantariis nuda vestire camporum, nec aedificia pulchra construere.*

¹⁸² Cf. Klotz 1920 p. 1153 ff.

¹⁸³ Cf. Morelli 1920 pp. 51-57.

¹⁸⁴ Cf. Pfister 1921 pp. 570-571.

¹⁸⁵ Pritchard 1995 p. 257: "The question naturally arises: was there a Greek original as in the case of the face to face encounter between Alexander and Dindimus in Pseudo-Arrian? No copy has survived, but it is quite possible that a Greek original did exist. Examples of the Latin writer's participial usage would appear to support such a view in sentences such as *Nam nec terrae nec pelagi subsidiis uti uos asserunt nuntiantes* (I.1) or *Desiderantem, te, Alexander, scire quid sit perfecta sapientia...* (II.1)"

I do not see why this participial usage should require a Greek model.

¹⁸⁶ All quotations from Pritchard 1995.

Collatio V.3 in B (Pfister 18.38-19.1): **Dicitis enim, quia Bragmani non habent consuetudinem seminandi nec vites ponere ad arbores, non edificia pulcra facere.**

5.13.2 Use of *facere* + infinitive

I quote all four cases:

Collatio II.9: Vos **in maternum concubitus verecundos iuvenes ipso cupidine stupentes duxistis.**

Collatio II.9 in B (Pfister 13.16-17): vos **facitis adulterare vestras matres;**

Collatio II.10: ...**illa quod vivum corpus in Tartarum non aliter nisi auro suscepit oblato.**

Collatio II.10 in B (Pfister 13.22-23): ...**et illa multos viros ad infernum descendere fecit.**

Collatio II.10: ...vos **iudices integritate nudatis.**

Collatio II.10 in B (Pfister 13.25): vos **iudices mutare legem facitis...**

Collatio II.20: **Unus trahit ad bellum, alter eundem ducit ad luxum. Ille lucrandi causas hortatur inquiri, hic desiderium suggerit epulandi.**

Collatio II.20 in B (Pfister 16.6-7): **Unus deus vos facit fornicare, alter manducare, alter bibere, alter litigare;**

5.13.3 Prepositional phrases replacing pure case forms

Since few other categories are represented I quote every case:

Instrumental ablative:

Collatio II.2: ...**mensam epulis oneramus innocuis.**

Collatio II.2 in B (Pfister 11.26-27): **De talibus cibis implemus mensas nostras, qui nos non nocent....**

Collatio II.4: **Nefas est apud nos iuga montium vulnerare dentibus vel camporum nitorem rugare aut gementibus tauris stridentia plaustra subiungere. Cruentis dapibus uterum non torquemus.**

Collatio II.4 in B (Pfister 12.7-9): **Inclitum est apud nos arare campum cum vomere et ad carrum boves iungere. Non inplemus ventrem nostrum de multo cibo...**

Collatio II.5: *Sole calescimus, **rore** umectamur...*

Collatio II.5 in B (Pfister 12.18-19): *Sol nobis calorem dat et **de rore** infundimur.*

Collatio V.3: *Harum rerum manifesta ratio est quod ferri metallum vobis indignatio naturae non praebuit, **quo** cuncta quae numeravimus excoluntur.*

Collatio V.3 in B (Pfister 19.1-3): *In hoc manifesta ratio est, quia non habetis ferrum, **cum quo** laborare possitis ista, quae diximus.*

Ablative of manner/instrumental ablative:

Collatio II.13: *...videmus polum pulchre formatum signorum varietatibus **stellarumque fulgoribus** rutilare...*

Collatio II.13 in B (Pfister 14.1): *...videmus caelum optime resplendere **de stellis**...*

Genitive of specification:

Collatio II.18: *Martem **bellorum** praesulem pectora vulneribus apta distinguere;*

Collatio II.18 in B (Pfister 15.15-16): *Martem pro eo, quod fuit deus **de pugna**, dicitis illum deum esse pectoris.*

5.13.4 Vocabulary

Some word replacements occur:

Causa instead of *res* (223v x 2, 227v)

Consuetudo instead of *mos* (224v)

Malum (male facere) instead of *scelus/facinus/nefanda* (224r, 225r)

Manducare instead of *consumere* (225r)

Mundus instead of *orbis (terrarum)* (225r, 226v)

Mori instead of *transire* (226v)

Occidere instead of *mactare* (225v)

5.14 *Epistola Alexandri ad Aristotelem*¹⁸⁷ (228r-235v)

Alexander's letter exists as part of the novel of Pseudo-Callisthenes (III.17)¹⁸⁸ and as a separate work in two Latin versions. The earliest, composed before the seventh century and probably at some point during the sixth century, goes by the name of the Vulgate recension¹⁸⁹. This version enjoyed a great diffusion: the extant manuscripts number around 130. A younger version is found in *B* alone. The general opinion is that this is a rewriting of the Vulgate recension¹⁹⁰, and I will treat it accordingly.

5.14.1 Subordinate clause with *ut*, *quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)

Subordinate clause replacing AcI or NcI occurs 18 times, 2 with *ut*, 12 times with *quia* and 4 with *quod*.

Ut is introduced both times by *dicere* and both times followed by a verb in subjunctive.

Quia is introduced once by *affirmare* (+verb in subjunctive), twice by *cognoscere* (+verb in indicative), six times by *dicere* (+verb in subjunctive), three times by *scire* (once followed by a verb in indicative, once in subjunctive and once in future).

Quod is introduced by *cogitare*, twice by *dicere* and once by *scire*. The verb following is always in the subjunctive mood.

In the passage below, a priest tells Alexander when the oracles will reveal their secrets:

*Epistola*¹⁹¹ 42.7–43.3: *Undecima diei hora exspectabat sacerdos solis occasum: nam solis arborem loqui ac responsa dare ad primos iubaris ortus affirmabat. Item noctis eadem tempora custodire lunae enarrabat arborem.*

¹⁸⁷ Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.

¹⁸⁸ Edition by Feldbusch 1976.

¹⁸⁹ Editions by Kübler 1888 and Walther Boer 1973.

¹⁹⁰ Cf. Pfister 1976 p. 62, Gunderson 1980 p. 37 and Hanetseder 1994 pp. 168-9.

¹⁹¹ All quotations are from Walther Boer 1973. The numbers refer to pages and lines in his edition. 43.1-3 equals page 43, lines 1-3.

*Epistola 42.7–43.3 in B (Pfister 33.2225): ...expectabat sacerdos, ut poneret sol; nam **dicebat, ut sic loqueretur** et responsum **daret**. Item **dicebat** de arbore lunae, **quia**, quando luna inradiaret, sic **daret responsum**.*

5.14.2 Substitution *oratio obliqua* with direct speech

Changes from indirect to direct speech occur five times.

In the following example Alexander asks a priest (cf. previous example) to let him see the tree of the sun and the tree of the moon:

Epistola 42.2-3: Dixi me cupientem inspicere sacras arbores solis ac lunae.

Epistola 42.2-3 in B (Pfister 33.16-17): Ego vero dixi ei: Veni, ut videam sacras arbores solis et lunae.

5.14.3 Use of the ablative of the gerund instead of present participle

I have registered two cases:

*Epistola 8.9-10: Ego certe **respiciens** felicitatem meam insigni numero iuventutis immenso afficiebar gaudio.*

*Epistola 8.9-10 in B (Pfister 24.10-11): Ego certe **videndo** prosperitatem meam nimium gaudebam de nobilissimo numero iuventutis.*

*Epistola 30.2-4: ...cum subito pabulatores lignatoresque exanimis omnes simul **advenientes** nuntiabant, ut celerius arma caperemus: venire e silvis elephantorum immensos greges ad expugnanda castra.*

*Epistola 30.2-4 in B (Pfister 30.9-11): ...et ecce subito veniebat **fugiendo** pastor et illi, qui ligna trahebant, nuntiantes nobis, eo quod veniret de silvis contra nos multitudo elephantorum.*

5.14.4 Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund

Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive occurs 14 times, twice replacing participle and in all the other cases replacing a conjugated verb in the past tense.

In the passage below Alexander prays to the Gods that he may return to his mother in Macedonia. Note also the use of *victoria* instead of *triumphus* (cf. the discussion in 6.3.2):

Epistola 37.2-5: Supplex orabam numina, ut me regem totius orbis terrarum cum sublimibus tropheis triumphantem in Macedoniam Olympiadi matri meae remitterent.

Epistola 37.2-5 in B (Pfister 32.5-8). Coepi rogare ipsos deos, ut me, qui essem rex totius mundi, facerent me redire in Macedoniam cum victoria ad Olimpiadem matrem meam.

5.14.5 Periphrastic use of *debere* + infinitive expressing logic future

I have registered six instances of periphrastic use of *debere* + infinitive expressing logical future.

In the example below, Alexander and his army are in need of water and consult some locals who offer to guide them:

Epistola 14.8-10: ...dixerunt ingens nos stagnum dulcissimae aquae inventuros, quo et ipsi nos quinquaginta itinerum duces erant deducturi.

Epistola 14.8-10 in B (Pfister 26.9-11): ...dixerunt, quia deberemus invenire lacum cum aqua dulcissima, in quo loco portare nos debebant illi, qui nobis viam traebant.

5.14.6 Use of *facere* + infinitive

I have noted 18 cases of *facere* + infinitive.

Having been guided to a lake (cf. the previous example), Alexander and his men suffer great casualties when a series of wild beasts attack during the night. In the examples below, Alexander punishes his guides:

Epistola 22.3-7: Tunc ego locorum demonstratores qui nos semper in insidias deducebant, pessime meritos, crurifragio puniri iussi ut et nocte vivi spirantesque a serpentibus consumerentur, ut nos consumi voluerunt. Manus quoque eis confringi imperavi...

Epistola 22.3-7 in B (Pfister 28.10-14): Tunc ego iratus sum contra illos, qui mihi viam traebant et per talia dura loca nos portabant. Fecimus illis frangere crura, quae vulgo gambas dicimus, ut vivos eos comederent serpentes; similiter et manus illis abscidere fecimus...

5.14.7 Use of *unus* as indefinite article

Unus occurs seven times as indefinite article.

In the following passage Alexander discovers a village constructed with reed on an islet in a river:

Epistola 12.3-4: ...*ad oppidum* pervenimus quod in medio amne in *insula* ex his arundinibus quas paulo ante descripsimus, erat aedificatum...

Epistola 12.3-4 in *B* (Pfister 25.22-25): ...venimus ad *unum castellum*, quod erat positum in eodem flumine in *una insula* et erat edificatum ex praedictis cannis, de quibus supra diximus.

5.14.8 Prepositional phrases replacing pure case forms

Preposition is frequently used instead of case. Appendix A contains many different examples.

In the example below our heroes are fighting a wild beast:

Epistola 29.5-8: *Quam ferreis* vix unquam comminuimus *malleis*, quam *hastis* non valuimus transfigere. Admirati autem sumus diu novitatem eius. Pervenimus deinde ad *silvas Indorum* ultimas.

Epistola 29.5-8 in *B* (Pfister 30.1-6): Non potuimus eam transforare *cum lanceis*, tantum *cum malleis ferreis* occidimus illam. Obstupefacti de tali nova bestia, quam vidimus, pervenimus deinde ad ultimas *silvas de India*.

5.14.9 Vocabulary

A unique Italianism for this text is *subficta*.

Aliperga instead of *castra* (229v x 2, 230v x 3, 231r x 3, 231v, 232r x 2, 232v x 4)

Aucellus instead of *avis* (229r, 231r, 234v)

Bibere instead of *haurire*, *potare* or *sitim leuare* (229v, 230r, 230v x 2, 231r, 234v)

Bucca instead of *os* or *fauces* (230v)

Caballicantes instead of *equites* (229v, 232r x 5, 233v),

caballus instead of *equus* (229v, 231r)

Causa instead of *res* (228r x 2, 229v, 230r x 2, 232v, 233r, 233v, 234r)

De gyro in gyrum (230v, 232v)

Focus instead of *ignis* (230v, 231v, 232v x 2, 233r)

Iocus instead of *ludus* (233r)

Manducare instead of *uesci, edere, consumere, absumere, cibum capere/sumere, cenare* (230r, 230v, 232v, 233v, 234v x 2)

Mori instead of *deperire* (235r), *exitum habere* (234v), *exspirare* (231r), *perire* (233r)

Mors instead of *exitus* (234v x 2)

Mundus instead of *orbis (terrarum)* (233r)

Occidere instead of *comminuere* (232r), *defigere* (213r), *exanimare* (235r), *interficere* (234r x 2), *necare* (230v) and *rumpere* (235r)

Populus used as *exercitus/milites* (229v, 230r)

Pugnare instead of *bellum gerere* (230r), *debellare* (230v), *manum conferre* (231v), *proelium committere* (231v) and *resistere* (230v)

Scutum instead of *clipeum* (230v)

Subficta instead of *lacunaria* (229r)

Finally, the *Epistola* is the only one of the texts on Alexander that contains *quod vulgo...dicitur*-translations:

Epistola: ...ipse sitim levare cupiens amariorem **elleboro** fluminis aquam gustavi, quam neque homo bibere neque ullum pecus haurire sine tormento potuit.

Epistola in *B* (Pfister 24.29-32): Cumque ex eadem aqua bibere voluissem, tantum erat amara sicut **elleborum, quod vulgo velatrum**¹⁹² dicitur, unde nec homo nec ulla animalia sine tormento bibere poterant.

Epistola: Tunc ego locorum demonstratores qui nos semper in insidias deducebant, pessime meritos, **crurifragio** puniri iussi...

Epistola in *B* (Pfister 28.10-13): Tunc ego iratus sum contra illos, qui mihi viam trahebant et per talia dura loca nos portabant. Fecimus illis frangere **crura, quae vulgo gambas dicimus**...

¹⁹² *Velatrum* for *ueratrum*, cf. Stotz 1996 VII § 292.6.

5.15 Tables of syntax

Dedicatio, *De partibus et provinciis* and *Descriptio* have not been considered as they have no (or almost no) instance of syntactic change.

() = including cases of free paraphrase; in other words, cases, which are not, strictly speaking, syntactic changes.

[] = cases without any known model. Comparison proved impossible.

5.15.1 Subordinate clause replacing AcI/NcI

	<i>Epitome</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>
ut+ind.					
ut+subj.	4	[1]		1 (8)	
quia+ind.	2	[1]		3 (5)	3
quia+subj.	1			9 (18)	
quod+ind.	1				
quod+subj.	6		2	13 (19)	1
AcI/NcI					

	<i>HL</i>	<i>Vita</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
ut+ind.					
ut+subj.	9	[2]	3	1	2
quia+ind.	6	[27] ¹⁹³		5	3 ¹⁹⁴
quia+subj.	7	[3]		2	8
quod+ind.		[3]			
quod+subj.	22	[11]	1	4	4
AcI/NcI					

5.15.2 Substitution of *oratio obliqua* with direct speech

The texts of *Exordia* and *Vita* are not considered since no comparison was possible.

<i>Epitome</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>	<i>HL</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
8	0	17	0	44	0	0	5

¹⁹³ This text also has 3 cases of *quia* with future and one case with future perfect.

¹⁹⁴ This text also has 1 case of *quia* with future.

5.15.3 Finite use of the present participle

<i>Epitome</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>
7	[0]	1	9	3

<i>HL</i>	<i>Vita</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
9	[20]	0	0	0

5.15.4 Use of the ablative of the gerund instead of present participle

<i>Epitome</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>
4 (8)	[1]	0	8 (38)	1

<i>HL</i>	<i>Vita</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
11	[64]	0	0	2

5.15.5 Periphrastic use of *coepisse/incipere*+infinitive

<i>Epitome</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>
4	[8]	2	42	3

<i>HL</i>	<i>Vita</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
42	[44]	1	0	14

5.15.6 Periphrastic use of *debere*+infinitive expressing future

<i>Epitome</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>
2	0	2	5	2

<i>HL</i>	<i>Vita</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
15	[13]	0	0	6

5.15.7 Use of *facere* + infinitive

<i>Epitome</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>
13	[2]	0	32	4
<i>HL</i>	<i>Vita</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
25	[19]	2	4	18

5.15.8 Use of *unus* and as indefinite article

<i>Epitome</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>LHF</i>
1	[1]	0	9	2
<i>HL</i>	<i>Vita</i>	<i>Comm.</i>	<i>Collatio</i>	<i>Epistola</i>
9	[1]	1	0	7

5.16 Table of vocabulary

Latin of models	Replacement in the codex of <i>B</i>	Texts
<i>aes</i>	<i>rame</i>	<i>HL</i>
<i>ager</i>	<i>campus</i>	<i>Epitome, De partibus et provinciis, HR, [Vita]</i>
<i>avis</i>	<i>aucellus</i>	<i>HR, Descriptio, Epistola</i>
<i>avunculus/patruus</i>	<i>thius</i>	<i>Epitome, HL</i>
<i>clipeum</i>	<i>scutum</i>	<i>Epitome, HR, HL, Epistola</i>
<i>castra</i>	<i>aliperga</i>	<i>Epitome, [Exordia], Excidium, HL, Epistola</i>
<i>coniux, vir</i>	<i>maritus</i>	<i>Epitome, HR, HL</i>
<i>creber</i>	<i>spissus</i>	<i>Epitome</i>
<i>cruor</i>	<i>sanguis</i>	<i>Epitome, HR, HL, [Vita]</i>

<i>crus</i>	<i>gamba</i>	<i>HL, Epistola</i>
<i>dimicare, bellum gerere, certare etc.</i>	<i>pugnare</i>	<i>[Exordia], HR, LHF, HL, [Vita], Epistola</i>
<i>ductrix</i>	<i>ducissa</i>	<i>Dedicatio</i>
<i>editus, genitus, ortus</i>	<i>natus</i>	<i>Epitome, HR, [Vita]</i>
<i>equites</i>	<i>caballicantes</i>	<i>HR, Epistola</i>
<i>equus</i>	<i>caballus</i>	<i>Epitome, HR, LHF, HL, Vita, Epistola</i>
<i>exercitus</i>	<i>populus</i>	<i>[Exordia], Excidium, HR, LHF, HL, [Vita], Epistola</i>
<i>extingui, defungi, occumbere, cadere, perire etc.</i>	<i>mori</i>	<i>Epitome, [Exordia], HR, LHF, HL, [Vita], Descriptio, Collatio, Epistola</i>
<i>fortius/viribus</i>	<i>per fortiam</i>	<i>HL</i>
<i>forum</i>	<i>mercatum</i>	<i>HL</i>
<i>funus, exitus etc.</i>	<i>mors</i>	<i>Epitome, HR, HL, [Vita], Epistola</i>
<i>haurire, potare etc.</i>	<i>bibere</i>	<i>Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita], Descriptio, Epistola</i>
<i>hinc et inde</i>	<i>de ista et illa parte</i>	<i>HL</i>
<i>hinc et inde</i>	<i>de una et alia parte</i>	<i>HL</i>
<i>ignis or prunae</i>	<i>focus</i>	<i>HR, HL, [Vita], Descriptio, Epistola</i>
<i>interficere, perimere, caedere etc.</i>	<i>occidere</i>	<i>Epitome, [Exordia],</i>
<i>lacunaria</i>	<i>subficta</i>	<i>Epistola</i>
<i>later</i>	<i>tegula</i>	<i>HR, HL</i>
<i>lavacrum</i>	<i>balneum</i>	<i>HR</i>
<i>legatus, legatio</i>	<i>missus</i>	<i>Epitome, [Exordia], HR, HL, LHF</i>
<i>ludere</i>	<i>iocare</i>	<i>HR, HL, [Vita]</i>
<i>ludus</i>	<i>iocus</i>	<i>Epitome, HR, [Vita], Epistola</i>
<i>lusor</i>	<i>iocator</i>	<i>Epitome</i>
<i>(im/re)mittere or dirigere</i>	<i>mandare</i>	<i>Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita]</i>

<i>mos/mores</i>	<i>consuetudo</i>	<i>Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita], Comm., Descriptio (in stead of conversatio), Collatio</i>
<i>noverca</i>	<i>matrinia</i>	<i>HR</i>
<i>orbis (errarum)</i>	<i>mundus</i>	<i>De partibus et provinciis, [Exordia]</i>
<i>os or fauces</i>	<i>bucca</i>	<i>Epitome, HL, Descriptio, Epistola</i>
<i>patefacere</i>	<i>aperiri facere</i>	<i>Epitome</i>
<i>paulatim</i>	<i>de hora in horam</i>	<i>HL</i>
<i>privignus/a</i>	<i>filiaster/filiastra</i>	<i>Epitome, HR</i>
<i>res</i>	<i>causa</i>	<i>Dedicatio, Epitome, HR, HL, [Vita], Collatio, Epistola</i>
<i>scelus, facinus, nefandum</i>	<i>malum, male facere</i>	<i>Epitome, HR, HL, [Vita], Collatio</i>
<i>simulare</i>	<i> fingere</i>	<i>Epitome, HR, HL</i>
<i>sponte</i>	<i>propria voluntate</i>	<i>Epitome, HR, HL, Comm</i>
<i>sus</i>	<i>scrofa</i>	<i>Excidium</i>
<i>tus</i>	<i>incensum</i>	<i>LHF, HL</i>
<i>vesci, edere, consumere, cibum capere etc.</i>	<i>manducare</i>	<i>Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita], Comm., Descriptio, Collatio, Epistola</i>
<i>vix</i>	<i>ad penam</i>	<i>Epitome</i>
	<i>de gyro in gyrum (free paraphrase)</i>	<i>HR, Epistola</i>

Texts with *quod vulgo...dicitur*-translations

<i>Dedicatio</i>	<i>Exordia</i>	<i>Excidium</i>	<i>HR</i>	<i>HL</i>	<i>Epistola</i>
-------------------------	-----------------------	------------------------	------------------	------------------	------------------------

5.17 Conclusion

The *Epitome*, the *HR* and *HL* are the only texts with all categories represented. In the *LHF* and the *Epistola* all but one occur. The *LHF* has no changes to direct speech, but anyone who has read the MGH-edition, will understand why. The narrative abounds in direct speech, and there would have been no need for additional dialogues. The same argument goes for the scanty use of gerund instead of present participle and the absence of *quod vulgo*-translations. These also occur in the Austrasian text¹⁹⁵. The *Epistola* has no instance of finite use of the present participle, which is a more serious discrepancy. On the whole, this text is distinguished by its scanty use of participles compared to the other texts. My impression is also that the constructions of comparative + *sicut* (*erant maiores sicut tauri*) and *plus* + comparative¹⁹⁶ (*plus fortiores de illis*) is, if not unique, surely much more frequent here than in the remaining texts. Besides, the *Epistola* stands out with its relatively higher frequency in the other categories (use of *coepisse* + infinitive, *debere* + infinitive, *facere* + infinitive¹⁹⁷ and *unus* as indefinite article). Still, it must be taken in consideration that the *Epistola* has changes from indirect to direct speech, *quod vulgo...dicitur*-translations and similar word replacement (and expressions such as *de gyro in gyrum*, which it shares with the *HR*). Despite some anomalies in the *Epistola*, my view is that these texts have been rewritten by the same redactor.

The text of Leo Archipresbyter seems to pose something of a problem. There is no extant model to compare it with, and the syntactic pattern is clearly diverging from that of the other texts in *B*. Apart from one instance in the *Epitome*, it is the only text that has *quod*-clauses with indicative. The use of ablative replacing present participle by far exceeds the frequency of the other texts in which this usage occurs. The same tendency, in a somewhat lesser degree, applies to the remaining categories. It thus seems unlikely that Leo's *Vita* was rewritten by the redactor of the other texts. Indeed, it would be surprising if it was a rewriting at all. Considering that Leo and our redactor are contemporaries and probably also from the same milieu, why would one change the language of the other?

¹⁹⁵ See the presentation in 5.8, p. 194.

¹⁹⁶ This use is discussed by Hanetseder 1994 pp. 189-91.

¹⁹⁷ Particularly as regards this category, the *Epistola* is at variance with the other texts, and it cannot solely be explained by the fact that Alexander was fond of giving orders.

Because of their shortness it is more difficult to prove uniformity or homogeneity for the texts of the *Dedicatio*, *De partibus*, *Exordia*, *Excidium*, *Commonitorium*, *Descriptio* and *Collatio*. They are too short to offer enough material for syntactic comparison. Nevertheless, each text has elements of syntactical change, I believe, enough to be considered as rewritings. The question of a common *usus scribendi* is more easily detectable on the basis of the analysis of the vocabulary. To conclude, I suggest that the shorter texts are also part of the same rewriting, even if their brevity calls for some reservation. Further research on the subject is necessary before an absolute conclusion can be drawn.

6. ANALYSIS OF THE PARAPHRASED VERSION OF THE *HISTORIA ROMANA (=HR)* CONTAINED IN *B*

In this chapter I will discuss possible tendencies (ideological, literary, moral etc.) in the paraphrased version of the *HR* contained in *B*. Since all the manuscripts related to *B*, regardless of their stylistic variance, share the same structure of content, this discussion is valid for the entire group of P-4 (see 3.2, p. 47.).

6.1 Roman history and medieval historical theories

A central idea in medieval historiography is that of *translatio imperii*, the theory of succeeding reigns (*Weltreichslehre*), often within a Christian eschatological framework (*Heilsgeschichte*)¹⁹⁸. With Christianity, history became theology. The idea is expressed in Daniel II.21: “Et ipse mutat tempora et aetates, et transfert regna atque constituit.” Every event on earth is part of God’s plan. Thus, history is the realisation of the divine plan and comprehending history is comprehending God. A theory of shifting power *per se* is not a uniquely Christian thought. Pagan historiographers such as Justinus (Pompeius Trogus) express similar concepts, but the Christian historiographers introduced a completely new element when attempting to synchronise the sacred history with the pagan, and a new concept of beginning and end came into force when the theory of *regna* was combined with the theory of *aetates*, that is, history (God’s plan) is the passage of Man from Creation and Fall to Judgement and Salvation¹⁹⁹. The theory of reigns commonly refers to the four world monarchies according to the expositions in Jerome or Orosius²⁰⁰.

The integration of Roman history into the apologetic world chronicle in the West began with Jerome’s translation and expansion of Eusebius of Caesarea’s chronicle. Eusebius developed a diachronic system of tables of regents exposing the history of the peoples of the world. Between the tables he inserted annalistic notes and separate columns on sacred and

¹⁹⁸ Standard works on the subject are *inter alia* Brincken 1957a and Goetz 1958. See also Grundmann 1965 (chapter 3), Fleckenstein 1982, Melville 1982 126 ff., Schmale 1985 (chapters 4-5, 10 and 12).

¹⁹⁹ The theory of six ages, paralleling the week of Creation, usually attributed to Augustine (*Civitas Dei* XXII.30), is not infrequently combined with the theory of reigns in medieval historiography, as in the *Annales Quedlinburgenses* and in the works of Bernold of St. Blasien and Honorius Augustodunensis (book 3 of *Imago Mundi*) or in single manuscripts like *Vp* or the *B* itself.

²⁰⁰ In his commentary on the prophet Daniel (*Commentarium in Daniele* II.38-40 and VII.2-7), Jerome developed his theory of the four world monarchies Assyria-Babylonia, Persia-Media, Macedonia Greece and Rome. In the introduction to the second book of his history, Orosius endorsed this theory replacing Persia-Media with Africa.

pagan history beginning with the postdiluvian patriarch Abraham and the Assyrian king Ninus. However, Eusebius' chronicle contained very little of Roman history, a subject which therefore Jerome undertook to extend. In his preface Jerome explains that Eusebius' poor treatment of Roman history was due to his writing for a Greek audience rather than to ignorance, and he explains his own treatment of the Eusebian chronicle. The period from Ninus and Abraham to the sack of Troy was a pure translation, the period from Troy to Constantine's 20th year of reign was excerpted from Suetonius and other historians, and the period from Constantine to Valens, finally, was his own addition²⁰¹.

Jerome's integration of Roman history in a Christian world chronicle had enormous impact on medieval historiography. It not only affected the composition of later Roman histories, but the integration of barbarian peoples into the Latin West was also seen in terms of political continuations (and the national histories of Franks, Lombards etc. are often written within such a framework)²⁰². All history came together in Roman history and the *Imperium Romanum* could not be succeeded, only transferred or continued.

Let us take a brief look at the Roman history of Paul the Deacon and of Jordanes before him. To his dedicatee Vigilius, Jordanes writes that he will briefly relate the origins of the Roman power and how it subjugated the whole world²⁰³. Doing this he will follow the sacred history of the patriarchs up to the Deluge and then treat the shifts of power from Assyria to Media, from Media to Persia, from Persia to Macedonia and from Macedonia to Rome²⁰⁴. Thus, the first part of Jordanes' *Romana* is a perfect exposition of the *Heilsgeschichte* and *Weltreichslehre*. The very first line states that the Romans have taken possession of the world by arms and laws²⁰⁵. Then, after the enumeration of years from Adam to Abraham, the description of the succeeding *translationes imperii* could not be more explicit or the mission of Rome more indisputable:

²⁰¹ PL 27 p. 225: "...nonnulla quae mihi intermissa videbantur, adjeci, in Romana maxime historia, quam Eusebius hujus conditor libri non tam ignorasse, ut eruditus, quam ut Graece scribens, parum suis necessariam perstrinxisse mihi videtur. Itaque a Nino et Abraham usque ad Trojae captivitatem pura Graeca translatio est. A Troja usque ad vicesimum Constantini annum nunc addita, nunc mista sunt plurima, quae de Tranquillo, et caeteris illustribus historicis curiosissime excerpimus. A Constantini autem supradicto anno usque ad consulatum Augustorum Valentis sexies et Valentiniani iterum totum meum est."

²⁰² Cf. Goetz 1958 37 ff. and Schmale 1985 125 ff.

²⁰³ Romana 2: "...quomodo Romana res publica coepit et tenuit totumque pene mundum subegit..."

²⁰⁴ Romana 3: "Et prius ab auctoritate divinarum scripturarum, cui et inservire convenit, inchoantes et usque ad orbis terrae diluvium per familiarum capita currentes, devenimus ad regnum Nini, qui Assyriorum in gente regnans omnem pene Asiam subiugavit, et usque ad Arbacem Medum, qui destructo regno Assyriorum in Medos eum *convertit* tenuitque usque ad Cyrum Persam, qui itidem Medorum regnum subversum in Parthos *transtulit*, et exinde usque ad Alexandrum Magnum Macedonem, qui devictis Parthis in Grecorum ditione rem publicam *demutavit*. Post hec quomodo Octavianus Augustus Cesar subverso regno Grecorum in ius dominationemque Romanorum *perduxit*."

²⁰⁵ Romana 6: "Romani, ut ait Iamblicus, armis et legibus exercentes orbem terrae suum fecerunt."

“Regnum ergo Assyriorum post annorum numero mille ducentos et quadraginta finem tantae diurnitatis accepit ad Medosque *translatum est*. (...) Sic regnum Medorum, quod per ann. CCLVIII regnavit, distructum est et in Persas *translatum* (...) Hunc (sc. Darium) Alexander Magnus Macedo occidit regnumque eius in suo redegit dominio (...) Quem (sc. Antonium) Augustus Octavianus in certamine superans Actiatico in litore, egit, ut utrique iugales (sc. Antonius et Cleopatra) se ipsos peremerent, *regnumque eorum in Romanorum imperium devenit, ubi et usque actenus, et usque in finem mundi secundum Danielis prophetiam regni debetur successio.*”²⁰⁶

Paul also promised to his dedicatee, Adelperga duchess of Beneventum, that he would adapt his Roman history to the Sacred Scripture²⁰⁷. Paul did not work out any *Weltreichslehre*, but in his Roman history he integrated several of Jerome’s references to the history of the Hebrews and the Christians (the birth, teachings and death of Christ, persecutions of the Christians etc). These extracts from Jerome, paralleling the Roman history, add a Christian element to the pagan core-text of Eutropius.

Taking our corpus of manuscripts into account, it seems quite evident, as we have seen in 2.5.2 (pp. 31-33), that in some cases, the Roman histories are intended as parts of universal histories rather than as independent national histories.

The manuscript *Vp*²⁰⁸ furnishes what is perhaps the most striking example of how clearly the Roman history is fitted into a series of other national histories which all form a universal history, a chain of *translationes imperii*. A first glance at the contents might not reveal much: extracts from Orosius, Justinus, Bede, Eusebius/Jerome, Cassiodorus, Isidore, Jordanes and Paul the Deacon. Evidently these form a compilation of history, but do they manifest a series of *translationes imperii*?

On examining the different parts closer, the “editorial plan” seems to be the following: The first three parts are to be read as a theoretic preface to the following universal history. They are no doubt a presentation of the theories of the four reigns and six ages. After a drawing of St. Augustine (Orosius’ patron) and Orosius on 3v, the manuscript opens with Orosius II.1.-3.6 and II.6.7-11. This tiny extract covers only two folios (4r-6r), but it is the exact passage by which Orosius describes the theory of the four reigns. (The last part, II.6.7-11, is a description of the city of Babylon). On the remaining space of 6r appears a drawing of Pompeius Trogus and his abbreviator Justinus. The drawing is followed by a version of the succession of reigns: Justinus I.1-II.5.12 and XLIII.1.1-3.3 (6v-16r + 16r-17v), which relates the shifting of power

²⁰⁶ Cf. Romana 49-84.

²⁰⁷ Cf. Crivellucci 1914 p.14: “placuit itaque tuae excellentiae, ut eandem historiam paulo latius congruis in locis extenderem eique aliquid ex sacrae textu Scripturae, quo eius narrationis tempora evidentius clarerent, aptarem.”

²⁰⁸ In the following I use the sigla from 2.1. See also 2.5.1, pp. 29-31.

from Assyria (Ninus – Sardanapallus) to Media (Arbactus – Astyages), from Media to Persia (Cyrus – Dareus) and from Persia to Rome (Saturnus – Remus/Romulus). The last part, preceded by a drawing of Adam, Seth and Enos (18r), is entitled *De sex huius seculi etatibus* and sets forth the theory of the six ages (18v-31r)²⁰⁹.

After these preliminary expositions of *regna* and *aetates* the remaining parts form the actual world history. They are clearly to be read as one continuous text. A drawing of King Ninus and the birth of Abraham on 31v – probably symbolising the sacred and the pagan history – precedes the *Excerptum ex chronica Eusebii* (32r-47v), which narrates the history from Assyrian to Roman kings. It is no mere chance that the following epitomised version of Eutropius (47v-57r) starts with the creation of the Roman republic (I.9), thus taking up the thread from the conclusion of Jerome. Further, the Roman history is supplied with extracts from Orosius and Cassiodorus' ecclesiastical history (57r-73v + 74v-121v)²¹⁰. The rest of the manuscript is dedicated to Goths (122v-134r) and Lombards (135v-211r), with a combination of extracts from Isidore's *Historia regum Gothorum* (122v-123v), Jordanes' *Getica* (123v-135v) and Paul the Deacon's *Historia Langobardorum* (135v-211r). The Gothic section is introduced by a drawing of the Gothic kings Alaric, Radagais and Theodoric fighting Odoacer (122r), and the Lombard section by drawings of this people's exodus from Scandinavia and coming to Italy (134v-135r). The continuation covers the Carolingian history up to 825 A. D. (211r-214r).

6.2 The case of *B* – The *HR* as part of a world chronicle or of an anthology of national histories?

The Bamberg manuscript contains national histories²¹¹. Were they intended to form a continuous universal history? Let us begin by looking at the section containing the *HR* (24r-65v). It has no *incipit*, introductory note or the like. In fact, our version begins thus: “Et dicunt alii, primus in Italiam regnavit rex nomine Ianus”, as if the following text gives an alternative explanation of the origin of the Romans. And if one reads further, after the mention of the first kings of Italy (before Romulus) – Ianus, Saturnus, Picus, Faunus and Latinus – Aeneas appears for the first time in the text under the reign of Latinus: “...Eneas

²⁰⁹ This is an epitomised version of Bede's *De temporum ratione* with a continuation up to 842 A. D. *Vp*'s additions are edited in MGH *Chronica minora* III (1898), pp. 341-42.

²¹⁰ The excerpts from Cassiodorus are preceded by a drawing of Theodoretus, Sozomenus, Socrates and their epitomiser Cassiodorus with Constantine in the background (74r).

²¹¹ Cf. the list in chapter 2.1 for an overview of the other texts.

Veneris et Anchise filius in Italiam uenit et cum Turno, ut supradicum est, pugnavit et occidit eum...”. The words “ut supradicum est” imply an earlier mention of Aeneas, which can not be found within the text of *HR*. The connection is found only by reading the preceding *Excidium Troie* (21v-24r). This text gives one version of the origin of the Romans, that is, how Aeneas abandoned Troy, settled in Italy and encountered the pretendent Turnus. The duel between Aeneas and Turnus appears just before our text starts:

B (23v b25 – 24r a15): “in die uero constituto exiit turnus de ciuitate. et pugnavit cum enea. et percussit eum et iactavit in terram. tunc cepit turnus leuare manus contra eneam. et dicere illi. uicisti. uicisti. tua sit lauinia coniunx. miserere patri meo dauno. sed cum eneus uidisset eum cinctum bracile pallantis. dolore commotus occidit eum. Cumque hoc uidisset latinus. recepit eum in laurentinam ciuitatem. et lauiniam filiam suam dedit ei uxorem. Et post mortem latini tenuit eneus regnum eius. et fecit ciuitatem. quam de nomine uxoris suę appellauit lauiniam. et regnavit tres annos. et mortuus est. **Et dicunt alii** primus in italia regnavit rex nomine ianus.”

This explains “Et dicunt alii” and the following “ut supradicum est”. “Et dicunt alii” simply means that now we are to read an alternative explanation of the origin of the Romans and the “ut supradicum est” clearly refers to the battle of Turnus and Aeneas described a few lines above. Evidently, the *HR* was not intended as an isolated text. There is no prologue, no *incipit*, and the very opening itself refers to preceding contents. As a matter of fact, *Excidium Troie* does not have an *incipit* or title either. Now, it seems evident that the *HR* and *Excidium Troie* are connected, and if these two texts form a continuous Roman part, how do they relate to the surrounding texts? First, the lack of *incipits* or titles must be explained with the presence of a general index on 17v:

B (17v, a5-23): “IN NOMINE DOMINI IHESV CHRISTI INCIPIT BREVIARIUM DE SINGVLIS CAVSIS QVE IN HOC CODICE CONTINENTVR. In primis de partibus mundi. id est de asia. europa. et affrica. et de nominibus terrarum. et prouinciis earum. Secundo de regno assyriorum et quis primus apud eos regnum tenuit; Tercio de gente scitharum que fuerat de genere magog. et ipse magog fuit filius iafet. Quarto de amazonibus qui fuerunt de predicta gente scitharum; Quinto de exordio francorum et imperio eorum. de exordio romanorum et imperio eorum. Sexto de exordio longabardorum et regno eorum.”

According to the index, the manuscript contains a geographical description of the world and texts on the reigns of its inhabitants: the Assyrians, the Scythians, the Amazons, the Romans, the Franks and the Lombards. The short texts on the Assyrians, the Scythians and the

Amazons – henceforth abbreviated as *Exordia* – go from 19r to 21v, and the main source appears to be Justinus. As we have seen above, the texts of Justinus and Orosius represent the succeeding world powers.

The idea of worldly power implies a will and ability to possess control over others. This requires military force and in the *Exordia* we are told that the first Assyrian king Ninus was also the first on earth to claim such a power:

Rühl 3-5: “Ninus fuit rex primus qui regnauit super Assyrios. Ante illum omnes gentes in pace erant. ipse primus caepit pugnare et primam pugnam fecit cum Zoroastre rege Bactrianorum.”

Subsequently Ninus falls in battle and his wife Semiramis takes over the Assyrian rule, founds the city of Babylon and subjugates Asia. After her, female rulers held the sway until the power was transferred to king Astyages, ruler of the Medes:

Rühl 17-19: “postea uero per multos annos feminae regnum Assiriorum /19v/ tenuerunt. deinde peruenit regnum Persarum et Medorum ad quendam regem nomine Astiagen.”

Continuing the narrative we hear about the Persian kings Cyrus and Darius and how their warfare led them to Scythia. After a long excursus on the Scythians and the Amazons, the conclusion of *Exordia* is dedicated to the translation of power from Persia to Macedonia:

Rühl 147-167: “Darius uero rex Persarum, de quo ante diximus, duas pugnas fecit cum Alexandro et uicit eum Alexander et occidit illi triginta milia Persarum, et postquam Darium uicit, totum orientem subiugauit sibi Alexander sine regno Scitharum. inde rediens expugnauit Albaniam. cum Talisaridae regina Amazonum pacem fecit. pace facta introiuit ad pugnandum in Indiam et cum forti pugna Indos uicit et deinde totam Libiam perdomuit usque ad mare Caspium. ad ultimum in terram Bactrianorum introiuit et filiam Iroastrae regis Bactrianorum uxorem accepit. deinde uenit in castellum nomine Susis et uidit ibi regiam domum Cyri la/21v/pide candido et uario ornatam et columnas aureas et pauimenta exornata, continens etiam simulachrum caeli stellibus fulgentibus ornatum et cetera humanis mentibus incredibilia. postquam eandem gloriosam domum uidit, accepit uxores duas filias Darii. deinde uenit in Babiloniam ibique a Cassandro et Iobas, qui fuerunt filii Antipatris, ueneno occisus est. sed uidendo se in mortis periculo stare Perdicca proconsuli suo regnum tradidit et commendauit illi uxorem suam Roxanem. alia sua regna, quae caepit, principibus suis diuisit et praecepit Arideo, ut de centum talentis auri faceret illi sepulchrum in Aegypto, quod et fecit; ibique sepultus est. a uicesimo natiuitatis suae anno regnare cepit et regnauit annos tredecim.”

Now, this narration of Alexander's oriental conquest and his death is followed by the *Excidium Troie* which, as we have seen, sets forth the origin of the Romans. Hence, it would not be too daring to claim that the transition from *Exordia* to *Excidium Troie* marks the *translatio* from Macedonia to Rome.

Assuming that the *Excidium* and the *HR* (21v-65v) are meant to cover the Roman part of the universal history, specified as *de exordio Romanorum et imperio eorum* in the index, how suitable was Paul's text? Did it require changing?

A Roman history already provided with a universal context, such as Jordanes' *Romana*, would be superfluous, as the universal context was already given with the *Exordia*. An appropriate Roman history would be one without references to peoples alien to the specific Roman history. It would of course be impossible to present a completely Roman history, but there is a great difference between passages on foreign regions involved in Roman affairs through war etc. and events of non-Roman peoples synchronised with the Roman history. Such non-Roman references would be disturbing digressions in the Roman section of a universal history. For instance, there would be no point in referring to Assyrians if they had been dealt with already in the proper "Assyrian" part of the manuscript.

Paul did not develop a theory of *Weltreichslehre* in the same sense as that of Jordanes. He began directly with the primordial rulers of Italy: Janus, Saturn, Picus, Faunus and Latinus. However, the reign of Latinus is linked to the history of both the Old Testament (= *OT*) and the pagan history (Assyria)²¹²:

“quibus regnantibus (sc. the rulers from Janus to Latinus) centum quinquaginta anni referuntur evoluti.

Regnante tamen Latino, qui latinam linguam correxit et Latinos de suo nomine appellavit, Troia a Grecis capta est, cum apud Hebreos Labdon tertium sui principatus annum ageret et apud Assyrios Tautanes, apud Aegyptios Thous regnaret, expletis a mundi principio annis quattuor milibus decem et nouem, a diluvio annis mille DCCLXXVII, a natiuitate Abraham et quadragesimo tertio anno Nini regis Assyriorum annis DCCCXXXV, a nativitate Moysi annis CCCCX, ante Urbem autem conditam annis CCCCHIII, ante primam quoque olympiadem annis CCCCVI.

Capta igitur Troia, Aeneas Veneris et Anchisae filius ad Italiam venit, anno tertio post Troiae excidium. cum Turno Dauni Tuscorum regis filio dimicans, eum interemit eiusque sponsam Laviniam, Latini regis filiam, in coniugium accepit...”

²¹² All quotations of Paul the Deacon's *HR* are from the edition of Crivellucci 1914 (=PD).

The reference to the history of *OT* and the Assyrians is omitted in *B*. There was no need for a second universal context supplementing the *Exordia*. Further, the reference would interrupt the account of Aeneas' arrival in Italy:

B (13-16): “Deinde regnavit Latinus, qui latinam linguam emendavit, et Latini de suo nomine appellati sunt. Isti predicti reges regnauerunt per centum quinquaginta annos. Inter hæc Troia a Grecis capta est, et Eneas, Veneris et Anchisæ filius, in Italiam uenit et cum Turno, ut supradictum est, pugnavit et occidit eum et sponsam eius Lauiniam, filiam Latini regis, uxorem accepit...”

This is no unique omission. Every single reference to the history of the Hebrews has also been omitted. As explained in 1.2 (p. 10), Paul provided the text of Eutropius with extracts from Jerome, but these were of no use to the editor of the paraphrase contained in *B*.

Here follows a complete list of the omissions with transcriptions from Paul (*PD*) and *B*. (The numbers refer to the chapters in Crivellucci):

PD 1a: *Deinde Latinus Silvius regnavit annis quinquaginta, quo etiam tempore apud Hebreos David regnabat. Post cuius obitum regnavit Alba Silvius annis XXXIX.*

PD 1a in *B* (29-30): *Deinde Latinus Silvius regnavit annis quinquaginta. Post mortem eius Alba Silvius regnavit annis quadraginta.*

PD 1a: *Successor extitit Procas Silvius, eiusdem Aventini filius, qui regnavit annis XXIII; quo regnante Fidon Argiuis mensuras et pondera repperit, cum apud Hebreos Azarias in Iuda et Hieroboam in Israel regnarent. Isti quoque Amulius succedens, eius iunior filius, regnavit annos quadraginta tres.*

PD 1a in *B* (41-42): *Deinde successit ei in regnum Procax Silvius, eiusdem Auentini filius, qui regnavit annis uiginti tribus. Post istum regnavit Amulius, eius filius paruulus annis quadraginta tribus.*

PD I.1: *is (sc. Romulus) cum inter pastores latrocinaretur, XVIII annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit, X kal. maias, olympiadis sextae, anno CCCCXIX post Troiae excidium, sive, ut placet Orosio, CCCCIII, ante sex annos, quam decem tribus Israel a Sennacherib, rege Chaldeorum, transferrentur in montes Medorum. Condita ergo ciuitate, quam ex nomine suo Romam vocavit...*

PD I.1 in *B* (58-60): *Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte. Post hanc ciuitatem factam, quam de nominibus suis Romam uocauerunt...*

PD I.3: *Postea Numa Pompilius rex creatus est, cum apud Hebreos Ezechias regnaret. Qui bellum quidem nullum gessit, sed non minus ciuitati quam Romulus profuit. Nam et leges Romanis moresque constituit...*

PD I.3 in *B* (81): *Postea Numa Pompilius rex ordinatus est. Ipse legem Romanis dedit.*

PD I.4: Huic successit Tullus Hostilius. hic primus Romanorum purpura et fascibus usus est, **Manasse in Iudea regnante**. hic bella reparavit...

PD I.4 in B (84-85): Eo mortuo succesit in regnum Tullius Ostilius. Hic primum purpura indutus est et gloria honoratus. Iste iterum pugnare cepit...

PD I.5: Post hunc Ancus Martius, Numae ex filia nepos, suscepit imperium. **quo etiam tempore Iosias regnabat apud Hebreos**. contra Latinos dimicavit...

PD I.5 in B (90-91): Eo mortuo post illum Ancus, nepos eiusdem Nume Pompilii, suscepit imperium. Contra Latinos pugnavit...

PD I.6-7: ...Capitolium inchoavit (sc. Priscus Tarquinius). XXXVII imperii anno per Anci filios occisus est, regis eius cui ipse successerat. regnante Tarquinio Arion Methimneus a delfino in Taenarum dicitur transportatus; tunc est etiam Massilia condita. **eodemque tempore Hierusalem a Nabuchodonosor rege Chaldeorum subversa**. Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina captiva tamen et ancilla, regnavitque annis triginta quatuor; **quo regnante Baltasar imperabat Chaldis, sub quo Danihel scripturam mysticam in pariete legit et interpretatus est**. hic quoque Sabinos subegit...

PD I.6-7 in B (98-99): Ipse cepit fabricare Capitolium. Regnavit annis triginta septem. Post istum regnavit Servius Tullius. Iste quoque subiugavit Sabinos...

PD I.8: Lucius dehinc Tarquinius Superbus septimus atque ultimus regum invasit imperium. **quo tempore ad relaxationem Cyri regis Persarum reuersi sunt Hierosolymam Iudaei quadraginta duo milia quadringenti**. iste primus excogitavit vincla, taureas, fustes, lautumias, carceres, compedes, catenas, exilia, metalla.

PD I.8 in B (102-3): Isto mortuo Lucinius Tarquinius Superbus inuasit imperium. Iste primum excogitavit omnia genera tormentorum: catenas, exilium, carceres, ferrum in pedibus mittere.

PD I.8: ita Romae regnatum est per septem reges annos CCXLIII, cum adhuc Roma ubi plurimum vix usque ad quantum decimum miliarium possideret. **Tarquiniū sane temporibus castissima Iudit Olofernem peremit**. Isdemque temporibus Pithagoras philosophus claruit, qui Samo oriundus Cotrone deguit, nouissime Metapontum adiit ibique sepultus est. Hinc consules coepere, pro uno rege duo, hac causa creati ut...

PD I.8 in B (113-15): Usque ad illud tempus, quo Tarquinium ieicerunt a se Romani, regnauerunt super eos reges per annos ducentos quadraginta. Post hec autem habuerunt consilium et pro uno rege ordinauerunt duos consules, ut...

PD I.13: tum et ipse sibi tribunos plebis quasi proprios iudices et defensores creavit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset. **eodem tempore, concedente Xerxe Persarum rege, Neemias Iudeam uenit, muros urbemque restituit**. Sequenti anno Vulsci contra Romanos bellum reparaverunt...

PD I.13 in B (137-39): ...et pro ista causa iterum fecerunt tribunos, qui essent sicut iudices et defensores contra ipsum senatum. Sequenti uero anno gens Bulscorum contra Romanos pugnam parauit...

PD I.20: postea tamen accepto etiam auro mille librarum, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his datum fuerat, et omnia, quae coeperant, militaria signa revocaret. ita tertio triumphans Urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus, quasi et ipse patriae conditor. **Circa haec tempora Hester putatur historia conscripta**. Plato quoque philosophus his fuisse temporibus perhibetur. Anno trecentesimo sexagesimo quinto ab Urbe condita, post captam autem primo, dignitates mutatae sunt et pro duobus consulibus facti tribuni militares consulari potestate.

PD I.20 in B (167-71): *Illi uero, qui in eodem Capitolio inclusi erant, dederunt predictis Gallis mille libras auri et sic liberauerunt se. Audiens hoc Furius Camillus, qui de Roma per inuidiam eiectus fuerat, secutus est eos et occidit ex eis multos et recolegit ab eis ipsum aurum et omnem predam, quam de Roma portabant, tulit ab eis. Anno trecentesimo sexagesimo quinto tribuni militares a Romanis ordinati sunt...*

PD II.9: *eo tempore Appius Claudius censor aquam Claudiam induxit et viam Appiam stravit. **Circa haec tempora Iaddus apud Hierosolymam pontifex extitit, cuius frater Manasses templum in monte Garizi construxit.** Samnites, reparato bello, Quintum Favium Maximum vicerunt...*

PD II.9 in B (237-39): *Eo tempore Appius Claudius aquam Claudiam Rome introduxit et uiam Appiam strauit. Samnites reparato bello uicerunt Fabium Maximum...*

PD II.14: *Pyrrus etiam a Tarento mox recessit et apud Argis Graeciae civitatem occisus est. **apud Iudaeos hoc tempore pontifex maximus Simon Oniae filius claruit, cui cognomentum Iusto fuit.** dehinc Tarentini, Pyrri morte comperta, iterum nova arma aduersum Romanos sollicitant.*

PD II.14 in B (291-94): *Pyrrus quinto decimo anno, quo in Italiam uenerat, uictus fugit in Grecia apud Argos, nobilissima ciuitate, petra percussus mortuus est. Post hec uero Tarentini audita morte Pyrri noua iterum arma aduersus Romanos sollicitant...*

PD II.21: *...Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. nam duo tantum ex omni Romano exercitu refugerunt, D cum imperatore Regulo capti sunt, XXX milia occisa, Regulus ipse in catenas coniectus. **hac tempestate Ptolomeus Filadelfus Iudeos, qui in Aegypto erant, liberos esse permisit et uasa Eleazaro pontifici Hierosolimorum uotiuu transmittens diuinas Scripturas in grecam uocem ex ebraea lingua per LXX interpretes transferre curauit, quas in Alexandrina bibliotheca habuit, quam sibi ex omni genere litteraturae comparauerat.** Marco Aemilio Paulo Servio Fulvio Nobiliore consulibus ambo Romani consules ad Africam profecti sunt...*

PD II.21 in B (342-47): *Cum autem Cartaginenses cum Regulo pugnarent, in ipsa pugna apprehensus est Regulus cum quingentis de suo exercitu et triginta milia de suis ibi occisi sunt et de omni suo exercitu duo tantum fugere potuerunt. Ipsum autem Regulum in catenam miserunt. Marcus Emilius Paulus Seruilius Fuluius nobiliores consules Romani ambo ad Africam perrexerunt...*

PD II.26: *nam ex CC et XX nauibus cum XXX fugit, XC cum pugnatoribus captae sunt, demersae coeterae. alius quoque consul naufragio classem amisit, exercitum tamen saluum habuit, quia vicina litora erant. anno etiam consequenti classis Punica in Italiam transiit eiusque plurimas partes longe lateque vastauit. **Dum haec agerentur, apud Iudeam pontificatum post Eleazarum suscepit Manasses auunculus eius.** Gaio Lutatio Catulo Aulo Postumio Allino consulibus, anno belli Punici XX et tertio, a Catulo bellum contra Afros commissum est.*

PD II.26 in B (377-80): *...ut ex ducentis et quindecim nauibus cum triginta tantum fugere potuisset. Anno uicesimo tercio cum pugnassent Romani cum Africanis, et postea Lutatius Catulus contra Africanos ad pugnandum perrexit...*

PD II.27: *captiui Romanorum, qui tenebantur a Carthaginiensibus, redditi sunt. (...) Carthaginienses sane sub hac conditione cum Romanis pacem fecerunt, ut eis per continuos XX annos persoluerent argenti puri tria milia talentorum. **His diebus Iudaeorum pontifex Onias Simonis Iusti filius clarus habebatur.** tunc etiam Quintus Ennius poeta Tarenti nascitur, qui post Romae deguit contentus unius ancillae ministerio. Quintus Lutatius Aulus Mallius consules creati sunt. bellum Faliscis intulerunt, quae ciuitas Italiae opulenta quondam fuit, quod ambo consules intra VI dies, quam uenerant, transigerunt, XV milibus hostium cesis, coeteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato. Finito igitur Punico bello...*

PD II.27 in B (386-90): *Romani uero fecerunt cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. Talentum autem habet libras quinquaginta. Postquam finierunt Romani pugnam cum Africanis...*

PD III.7: *ac triumphans Marcellus spolia Galli stipiti inposita humeris suis vexit. Minucio Rufo Publio Cornelio consulibus Histris bellum inlatum est, quia latrocinati navibus Romanorum fuerant, quae frumenta exhibebant, ac multo Romanorum sanguine fuso perdomiti sunt. **Hac tempestate Iudaeorum pontifex Simon Oniae filius extitit.** Eodem anno bellum Punicum secundum Romanis inlatum est per Annibalem...*

PD III.7 in B (426-29): *Etiam spolia illius regis, quem occiderat, quando Romam intrauit, in collo suo pro gloria uictorie portabat. Eodem anno per Hannibalem exortum est bellum Africanorum contra Romanos.*

PD III.18: *itaque et ipsi evocaverunt ex Hispania Publium Cornelium Scipionem. is Romam cum ingenti gloria venit. **Per idem tempus Hierosolymis pontifex maximus Onias filius Simonis fuit.** Quinto Caecilio Lucio Valerio consulibus omnes ciuitates quae in Britiis ab Annibale tenebantur, Romanis se tradiderunt.*

PD III.18 in B (577-79): *...et mandauerunt in Hispaniam et fecerunt uenire Publium Cornelium Scipionem et cum magna gloria Romam intrauerunt. Deinde omnes ciuitates, quas Hannibal in Bricia tenuerat, Romanis se subdiderunt.*

PD IV.5: *et cum tradendus Romanis esset, venenum bibit et apud Libyssam in finibus Nicomedensium sepultus est. eodem anno Scipio Africanus ab ingrata sibi Urbe diu exulans apud Amiternum morbo periit. tunc Vulcani insula, quae ante non fuerat, repente mari est edita. **his quoque diebus actum est quod de Heliodoro Machabaeorum narrat historia.** Philippo rege Macedoniae mortuo, qui et adversus Romanos bellum gesserat et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit...*

PD IV.5 in B (643-45): *Ille uero hoc agnoscens, ne traderetur in potestatem Romanorum, bibebat uenenum et mortuus est. Perseus itaque, filius Philippi, rebellauit Macedoniam Romanis...*

PD IV.17: *tunc Scipio Tyresum quendam Celticum principem consuluit, qua de causa Numantia aut prius invicta aut post eversa fuisset; Tyresus respondit: "Concordia uictoriam, discordia exitium praebuit." **hac tempestate apud Iudaeos occiso Iuda Machabeo frater eius Ionathas pontifex habetur.** tunc etiam claruit apud Brindisium Pacuuius tragoediarum scriptor. igitur Scipio multas Hispaniae ciuitates partim coepit, partim in deditionem accepit, Numantiam a solo evertit, reliquam provinciam in fidem accepit.*

PD IV.17 in B (733-37): *Tunc Scipio interrogauit quendam Tirresum principem dicens: "Pro qua causa prius Numantia non fuit uicta et postea quare fuit eversa?" Tyrresus respondit: "Concordia uictoriam, discordia mortem parat." Igitur Scipio Numantiam a fundamentis evertit et multas ciuitates de Hispania cepit et alias ciuitates subiugauit, ut pensionem Romanis persoluerent.*

PD V.3: *nec mora post haec tam graua prodigia civilia bella secuta sunt. **apud Iudaeos ea tempestate primus Aristobolus rex pariter et pontifex diadematis sumpsit insigne.** Anno Urbis conditae sexcentesimo sexagesimo secundo primum Romae bellum ciuile commotum est.*

PD V.3 in B (815-17): *Et post haec signa, quae iam diximus, crudeles inter ciues pugnae exortae sunt. Anno sexcentesimo secundo Romae bellum ciuile exortum est...*

PD V.9: *Brutus in Cisalpinam Galliam fugiens apud Regium interfectus est. **hoc tempore Hierosolymis Alexandra uxor Alexandri regnabat, ex cuius aetate Iudaeos rerum confusio et uariae clades oppressere.** Marco Aemilio Lepido Quinto Catulo consulibus, cum Sylla rempublicam conposuisset, bella noua exarserunt...*

PD V.9 in B (888-90): *Brutus in Cisalpinam Galliam fugiens et occisus est apud Regium ciuitatem. Hoc denique tempore noua bella contra Romanos surrexerunt.*

All these instances have no other function than *synchronising* the history of the Jews with the Roman history. In fact, they are all introduced by a temporal indication: “quo etiam tempore...”, “eodem tempore...”, “circa haec tempora...”, “ea tempestate...”, “per idem tempus...”, “his diebus...”, “dum haec agerentur...” etc.

The only mentions of the Jews preserved in *B* are *directly* related to Roman warfare, that is, the capture of Jerusalem by Pompey and Titus in 63 B.C. and 70 A.D., and Hadrian’s expulsion of the Jews and his pagan rebuilding of Jerusalem in 135 A.D. These episodes are narrated in VI.14/16, VII.19-21 and VIII.7.

This also explains why the Anglo-Saxon dominion of Britannia is completely left out. It was not Roman history:

PD XIII.17: Brittani itaque, de quibus praemisum est, cum rursus Scottorum Pictorumque incursionibus premerentur, mittunt Aetio epistolam lacrimis erumnisque refertam eiusque quantotius auxilium efflagitant. quibus dum Aetius minime annuisset, eo quod contra viciniore hostes occupatus existeret, quidam Brittanorum strenue resistentes hostes abigunt, quidam vero coacti hostibus subiciuntur. denique subactam Picti extremam eiusdem insulae partem eam sibi habitationem fecere nec ultra exinde actenus valuerunt expelli. at vero residui Brittanorum, dum continue Scottorum impetus formidarent, ultra iam de Romanorum praesidio diffidentes, Anglorum gentem cum suo rege Vertigerno ad defensionem suae patriae invitavere. quos amicali societate exceptos versa in contrarium vice hostes pro adiutoribus impugnatoreque sensere. sequenti deinceps tempore gens Anglorum sive Saxonum Britanniam tribus longis navibus advehitur. quorum dum iter prosperatum domi fama retulisset, mittitur nihilominus exercitus multiplex, qui sociatus prioribus primum hostes, propter quos petebatur, abigit, deinde in Brittones arma convertens conficta occasione, quasi pro se eis militantibus minus stipendia praeparassent, totam prope insulam ab orientali eius plaga usque ad occidentalem incendio sibi seu gladio subegit.

PD XIV.14: Dum haec geruntur, apud Britanniam Pelagianae hereseos adsertores Brittanorum temptabant subvertere fidem; qui a Gallorum episcopis auxilium petentes ad rectae fidei defensionem sanctissimum virum Germanum multisque iam virtutibus clarum Altiodorensis ecclesiae episcopum accipiunt et Lupum Trekasenum praesulem aequae apostolicae gratiae virum, qui non minus signorum miraculis quam doctrinae verbis omnes ad sanae fidei confessionem reduxere. ecce autem adhuc ibidem sanctis episcopis consistentibus valida Saxonum Pictorumque manus Britanniam advehitur. nihilominus Brittones mox arma corripientes hostibus obviam pergunt, cum quibus beatissimus Germanus sponte se offerens una pergit ad proelium, cumque ipse dux belli ante consertam aciem constitisset iamque hostes conglobati propius adventarent, non tubae clangoribus, non gladiis fidens, imperat solummodo sanctus antistes, ut, cum ipse prior inclamasset, omnes voce consona eundem responderent sermonem. moxque elevata magna voce “Alleluia” sonuit; cumque omnis exercitus sublato ad sidera clamore “Alleluia” respondisset cunctaque per circuitum loca resultassent, continuo tantus hostes pavor invadit, ut dissoluta acie fugam arripientes, ac si singulorum cervicibus gladius immineret, tremebundi ad propria refugerent.

PD XV.19: Apud Britannias quoque Ambrosius Aurelianus, qui solus forte Romanae gentis Saxonum cedi superfuerat, purpuram induit victoresque Saxones Brittonum ducens exercitum saepe superavit, atque ex eo tempore nunc hii nunc illi palmam habuerunt, donec Saxones potentiores effecti tota per longum insula potirentur.

In *B*, Britannia is mentioned only when directly connected with Roman affairs, such as the invasions of Caesar and Claudius (55 B.C. and 43 A.D.), Severus' campaigns and restoration of Northern Britain (208-11 A.D.), the rebellion of Carausius under Diocletian (287-93 A.D.), and finally Honorius' dispatch of Roman troops against the invading Scots and Picts (early 5th century) in VI.12, VII.13, VIII.19, IX.21-22 and XIII.5.

6.3 *Interpretatio Christiana*

As demonstrated in 6.2, Paul's extracts from Jerome's Christian world chronicle have been systematically removed in the version of *B*. This was done because the relationship of Roman history to world history was already given by the chronological arrangement of the texts. However, an interest in relating Roman history to early Christian history is conspicuous *within* the Roman history. An effort to combine the two has resulted in a series of textual changes. The rewriting involves both suppressing pagan elements conflicting with Christianity and supplementing the Roman history with details of Christian history from Orosius. The most striking feature is a systematic omission²¹³ of the apotheoses of the emperors, clearly as being offensive to the Christian religion. Could one not reasonably expect similar operations at work in the text of Paul the Deacon? Was he not a Christian historiographer? Rather, it is a question of how far Christian historiography is the determining factor in Paul's work. Although Paul did not systematically suppress Eutropius' mention of apotheoses, he clearly could not tolerate the apotheosis of an emperor who had persecuted the Christians²¹⁴.

²¹³ The inclusion of the apotheosis of emperor Claudius was probably not intended: *Postquam mortuus est, consecratus est inter deos.* (Cf. line 1210, my edition).

²¹⁴ Compare Eutropius' and Paul's descriptions of Decius. I quote from Santini 1992 and Crivellucci 1914:

Eutropius IX.4: *Post hos Decius e Pannonia inferiore, Budaliae natus, imperium sumpsit. bellum civile quod in Gallia motum fuerat oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt. inter Divos relati.*

PD IX.4: *Post hunc Decius e Pannonia inferiore Bubaliae natus imperium sumpsit. bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt. e quibus senior gurgite paludis submersus est ita ut nec cadaver eius potuerit inveniri; digno damnatus iudicio, qui persecutionem in Christianos movens inter coeteros beatissimum levitam et martyrem Laurentium extinxit.*

6.3.1 Systematic omission of apotheoses

PD VII.20 (on Vespasian): *per haec cum senatui, populo, postremo cunctis amabilis ac iocundus esset, profluvio ventris extinctus est in villa propria circa Sabinos, annum agens aetatis sexagesimum nonum, imperii nonum et diem septimum, **atque inter diuos relatus est.** genituram filiorum ita cognitam habuit, ut cum multae contra eum coniurationes fierent, quas patefactas ingenti dissimulatione contempsit, in senatu dixit aut filios sibi successuros aut neminem. Huic Titus filius successit...*

PD VII.20 in B (1247-50): *Post hæc, cum esset senatoribus et populo et cunctis amabilis ac iocundus, profluvio uentris mortuus est in uilla propria circa Sabinos. Regnavit annos nouem. Tytus, filius eius, successit in regnum...*

PD VII.21 (On Titus): *tantus luctus eo mortuo publicus fuit, ut omnes tamquam in propria doluerint orbitate. senatus, obitu ipsius circa uesperam nuntiato, nocte inrupit in curiam et tantas ei mortuo laudes gratiasque congegissit, quantas nec uiuo unquam egerat nec praesenti. **inter diuos relatus est.** Domitianus mox accepit imperium...*

PD VII.21 in B (1261-63): *Tantus autem planctus fuit in urbe Roma, ut uideretur omnibus quasi orphani remansissent ex patre. Domicianus, frater eius, suscepit imperium.*

PD VIII.1 (On Nerva): *mortuus est Romae post annum et quattuor menses imperii sui ac dies octo, aetatis septuagesimo et altero anno, **atque inter diuos relatus est.** Successit ei Ulpius Crinitus Traianus...*

PD VIII.1 in B (1271-73): *Regnavit autem predictus Nerua annum unum et menses tres. Mortuus est Romæ. Post eum accepit imperium Ulpius Crinitus Traianus...*

PD VIII.5 (On Trajan): *obiit autem aetatis anno sexagesimo tertio, mense uno, die quarto, imperii nono decimo, mense sexto, die quinto decimo. **inter diuos relatus est.** solus omnium intra Urbem sepultus est...*

PD VIII.5 in B (1290-91): *Regnavit Traianus annos decem et nouem. Solus omnium inter alios imperatores intus in urbe Roma sepultus est...*

PD VIII.7 (On Hadrian): *obiit in Campania maior sexagenario, imperii anno vicesimo primo, mense decimo, die vicesimo. **senatus ei tribuere noluit diuinos honores; tamen cum successor ipsius Titus Aurelius Antonius Fuluius hoc uehementer exigeret et uniuersi senatores palam resisterent, tandem optinuit.** Ergo Adriano successit Marcus Antonius Fuluius Boionius, isdem etiam Pius nominatus...*

PD VIII.7 in B (1302-4): *Regnavit annis uiginti unum. Morbo intercutis mortuus est in Campania apud Baias. Antonius cognomento Pius accepit imperium...*

PD VIII.8 (On Antoninus Pius): *obiit apud Orium villam suam miliario ab Urbe duodecimo, vitae anno septuagesimo septimo, imperii vicesimo tertio, **atque inter diuos relatus est et merito consecratus.** Post hunc imperavit Marcus Antonius Verus...*

PD VIII.8 in B (1312-14): *Mortuus est apud Loricum uillam suam duodecimo miliario ab Urbe. Post istum imperavit Marcus Antonius Verus...*

PD VIII.10 (On Lucius Verus): *obiit tamen in Venetia, cum a Concordia civitatem Altinum proficisceretur et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus, casu morbi, quem Greci apoplexin vocant. vir ingenii parum civilis, reverentia tamen fratris nihil unquam atrox usus. cum obisset undecimo imperii anno, **inter deos relatus est.** Post eum Antoninus solus rempublicam tenuit...*

PD VIII.10 in B (1320-22): *Cumque cum fratre suo in curro sederet, subito mortuus est a sufocatione, quam Greci apoplexin uocant. Mortuo Antonio Antonius frater eius accepit imperium...*

PD VIII.14 (On Marcus Aurelius): *Hic permisit viris clarioribus ut convivia eodem cultu quo ipse et ministris similibus exhiberet. in editione munerum post victoriam adeo magnificus fuit, ut centum simul leones exhibuisse tradatur. cum igitur fortunatam rempublicam et virtute et mansuetudine reddidisset, obiit octavo decimo anno imperii, vitae sexagesimo primo, **et omnibus certatim adnitentibus inter diuos relatus est.** Huius successor Lucius Antoninus Commodus nihil paternum habuit...*

PD VIII.14 in B (1337-39): *Iste permisit, ut nobilissimi Romani couiua sic honoriffice facerent sicut et ille faciebat. Repentino morbo mortuus est in Pannonia. Post eum regnavit filius eius Commodus...*

PD VIII.19 (On Severus): *decessit Evoraci admodum senex, imperii anno sedecimo, mense tertio. **diuus appellatus est.** nam filios duos successores reliquit, Bassianum et Getam...*

PD VIII.19 in B (1358): *Illic namque morbo pestifero interiit. Reliquit duos filios, Fassianum et Getam.*

PD IX.2 (On Gordianus): *rediens haud longe Romanis finibus interfectus est fraude Philippi qui post eum imperavit. miles ei tumulum vicesimo miliario a Circesso, quod castrum nunc Romanorum est Euftrate inminens, aedificavit, exsequias Romam revexit, **ipsum diuum appellavit.** Philippi duo, filius ac pater, Gordiano occiso, imperium invaserunt...*

PD IX.2 in B (1388-92): *Rediens inde occisus est non longe a finibus Romanorum in quodam castello super Eufraten et occisus est per fraudem Philippi, qui post eum regnavit. Accepit imperium predictus Philippus et fecit sibi consortem in imperio Philippum filium suum...*

PD IX.3 (On Philip and his son): *ambo deinde ab exercitu interfecti sunt, senior Philippus Veronae, Romae iunior. annis quinque imperaverunt. **inter diuos tamen relati sunt.** ex quibus iunior Philippus adeo severi animi fuit, ut nullo cuiusquam commento ad ridendum solvi potuerit patremque ludis saecularibus petulantius cacinnantem vultu aversato notaverit.*

PD IX.3 in B (1394-99): *Philippus senior occisus est in Berona et filius eius occisus est Romę. Regnauerunt annos quinque. Iunior Philippus tam moderatissimo animo fuit, ut per nullum ingenium posset eum quisquam commouere ad ridendum. Etiam cum pater eius delectaret se in ludis secularibus et rideret quando iocus aliquis ante eum fieret, auertebat ille faciam suam et culpabat patrem suum de talibus factis.*

PD IX.11 (On Claudius II): *qui tamen intra imperii biennium morbo interiit. **diuus appellatus est.** senatus eum ingenti honore decoravit, scilicet ut in curia clipeus ipsi aureus, item in Capitolio statua aurea poneretur.*

PD IX.11 in B (1440-42): *Qui tamen apud Sirmium correptus morbo uitam finiuit. Senatores enim cum tanto honore illum glorificauerunt, ut in curia scutum aureum in honore illius ponerent et in Capitolio statuam auream. Regnavit duos annos non plenos.*

PD IX.15 (On Aurelianus): *...interfectus est in itineris medio quod inter Constantinopolim et Eracliam est stratae veteris; locus Cenofrurium appellatur. mors tamen eius inulta non fuit. **Meruit quoque inter diuos referri.** imperavit annos quinque menses sex.*

PD IX.15 in B (1459-60): *...occiderunt illum in medio itinere inter Constantinopolim et Heracleam. Regnavit annos quinque et menses sex.*

PD IX.28 (On Diocletian): *inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum Romanum imperium ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remearet; **contigit igitur ei, quod nulli post natos***

homines, ut, cum priuatus obisset, inter diuos tamen referretur. His igitur abeuntibus administratione reipublicae Constantius et Galerius Augusti creati sunt...

PD IX.28 in B (1542-44): *Verumtamen non fecit sicut uirtus Romanorum fuit, ut solus ille ex omnibus imperatoribus ad talem turpitudinem uite sue et mortis perueniret. Post hec acceperunt imperium Constantius et Galerius...*

PD X.1 (On Constantius I): *obiit in Brittainia Eboraci principatus anno tertio decimo **atque inter diuos relatus est.***

PD X.1 in B (1553-55): *Mortuus est in Brittainia et accepit imperium iam dictus Constantinus, quem ex concubina Helena creatum imperatorem in Gallia reliquerat.*

PD X.8 (On Constantinus I): *...uno et tricesimo anno imperii, aetatis sexto et sexagesimo, Nicomediam in villa publica obiit. denuntiata mors eius etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis aliquandiu fulsit, eam Greci cometem vocant. **atque inter diuos meruit referri.** Is successores filios tres reliquit...*

PD X.8 in B (1598-1601): *Cumque regnaret per triginta annos et bene ordinasset causam publicam et tradidisset eam filiis suis, mortuus est iuxta Nicomediam. Filii uero predicti Constantini multas inter se contentiones et dissensiones in regno habuerunt.*

PD X.15 (On Constantius II): *...in itinere obiit inter Ciliciam Cappadociamque anno imperii octavo et tricesimo, aetatis quinto et quadragesimo, **meruitque inter diuos referri,** vir egregiae tranquillitatis, placidus, nimium amicis et familiaribus credens...*

PD X.15 in B (1608-10): *...mortuus est inter Ciliciam et Cappadociam. Fuit bonus in imperio, tranquillus et placidus, amicis et familiaribus multum credulus.*

PD X.16 (On Julian): *...castra apud Tesifontem stativa aliquamdiu habuit. remeansque victor, dum se inconsultus proeliis inserit, hostili manu interfectus est ad sexto kalendas iulias, imperii anno septimo, aetatis altero et tricesimo, **atque inter diuos relatus est,** vir egregius et rempublicam insigniter moderaturus, si per fata licuisset.*

PD X.16 in B (1617-19): *Nam postquam mouit castra a Tesifonte et quidam eum per deserta duceret ad demonstrandam uiam, subito uenit quidam et percussit eum lancea et mortuus est. Dicitur in alio loco, quia percussus fuisset diuino iudicio...*

PD X.18 (On Jovian): *Multi exanimatum opinantur nimia crudelitate, inter cenandum enim nimium epulis indulserat, alii odore cubiculi, quod ex recenti textorio calcis grave quiescentibus erat, quidam nimietate prunarum, quas gravi frigore adoleri multas iusserat. decessit imperii mense septimo, quarto decimo kal. martias, aetatis, ut qui plurimum vel minimum tradunt, tertio et tricesimo anno, ac benignitate principum, qui ei successerunt, **inter diuos relatus est.** nam et civilitate propior et natura admodum liberalis fuit.*

PD X.18 in B (1626-28): *Cumque intraret ad quiescendum in quoddam cubiculum, qui (sic) erat ex recenti calce linitus (sic), et fecisset ibi multas prunas, id est carbores, propter nimium frigus, tunc dicitur, ut de calore et odore calcis adgrauatus et suffocatus sit. Regnauit menses octo.*

6.3.2 Suppression of the triumphs?

To equate the emperor with Christ was obviously impossible for a Christian historiographer. The idea that worldly rulers receive their power from God is the very core of Christian historiography. This explains the omission of the apotheoses. The tendency to avoid the mention of triumphs is harder to grasp. Did the scribe remove the descriptions of triumphs because he judged the concept unsuitable to his readers? That is, might a medieval scribe see a Roman triumph as a similar offence to Christianity? Was the pagan idea of a triumphator appearing as a sort of god-king and the idea of a procession ending with a sacrifice to Jupiter known and seen as opposing the Christian idea of thanking God for victory in war? Whatever the reason, the triumphs in Paul's history have been omitted or replaced by terms as "uictoria" or "gloria" Four exceptions, most probably unintentional, are the mentions in I.6, II.14, VII.8 and VIII.10.:

*PD I.6 in B (94-98)²¹⁵: Deinde Priscus Tarquinius suscepit imperium. Iste uero constituit, ut ducenti essent senatores. Nam Romulus antea solummodo centum senatores constituit, ut supradictum est. Circum in Roma edificauit, iocos Romanos ordinauit. Sabinos pugnando superauit, primus **Romam intrauit cum triumpho, id est uictoria**. Muros Rome fecit et cloacas, que uulgo clauaca dicuntur. Ipse cepit fabricare Capitolium. Regnauit annis triginta septem.*

*PD VII.8 in B (1122-27): Ita preliis in toto mundo finitis Octauianus Augustus Romam rediit et **cum triumpho Romam intrauit**. Atque ab illo tempore solus potestatem Rome tenuit; quod Greci monarchiam uocant. His diebus trans Tiberim fons olei de terra exundauit et per totum diem largissimo riuo fluxit. Tunc etiam circulus apparuit circa solem ad similitudinem arcus celestis. Igitur cum quadragésimo secundo anno firmissimam et uerissimam pacem Cesar composuit, Christus dominus in Behleem natus est, cuius aduentu in mundo pax ista data est.*

*PD VIII.10 in B (1316-21): Pugnauerunt contra Parthos mirabili uirtute. Ad istam pugnam Marcus Antonius abiit. Rex namque Parthorum deuastauerat Armeniam et Cappadociam et Syriam. Sed Antonius per duces suos eos uicit, nec non et Seleuciam, ciuitatem Assyrie, cum quadringentis milibus hominum comprehendit et **cum fratre de uictoria Parthica triumphauit**. Cumque cum fratre suo in curru sederet, subito mortuus est a sufocatione, quam Greci apoplexin uocant.*

Apart from these three exceptions, all triumphs are omitted or avoided by paraphrase (mostly with the synonymous term *victoria/vincere*)²¹⁶:

[PD I.11: Tertio anno post reges exactos Tarquinius cum suscipi non posset in regnum neque ei Porsenna, qui pacem cum Romanis fecerat, praestaret auxilium, Tusculum se contulit, quae ciuitas non longe ab Urbe est,

²¹⁵ In this case the word *triumpho* is supplied with a glossa. Similar cases are discussed in chapter 5, in the sections on vocabulary: 5.3.10, 5.5.7, 5.7.10 etc.

²¹⁶ I have put some of the chapters in square brackets. This indicates longer omissions, that is, not only the triumph is left out. Hence, these chapters can not be considered equal to the rest. In addition, Paul's mentions of triumphs in chapters which are entirely omitted are not quoted. These are *PD* I.17, III.4, IV.23, IV.25 and VII.5.

atque ibi per quattuordecim annos privatus cum uxore consenuit. Quarto anno post reges exactos, cum Sabini Romanis bellum intulissent, uicti sunt et **de his triumphatum est**. Quinto anno Lucius Valerius, ille Bruti collega et quarter consul, fataliter mortuus est, adeo pauper, ut collatis a populo nummis sumptum habuerit sepulturae. quem matronae, sicuti Brutum, per annum luxerunt. Nono anno post reges exactos, cum gener Tarquini ad iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum...

PD I.11 in B (130-34): Tercio anno, cum uideret T[r]arquinius, quia non posset redire in regnum, eo quod et Porsenna rex de Tuschia faceret pacem cum Romanis, abiit in ciuitatem nomine Tusculum, que non longe est a Roma et ibi fuit per quattuordecim dies et annos. Nono anno post reges eiectos de Roma congregauit gener Tarquini exercitum propter uindicandam iniuriam soceris sui.]

[PD I.20: statim Galli Senones ad Urbem uenerunt et victos Romanos undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti, etiam Urbem occupauerunt. neque defendi quicquam nisi Capitolium potuit; quod cum diu obsidissent et iam Romani fame laborarent, a Camillo, qui in vicina ciuitate exulabat, Gallis superuentum est gravissimeque uicti sunt. postea tamen accepto etiam auro mille librarum, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his datum fuerat, et omnia, quae coeperant, militaria signa revocaret. **ita tertio triumphans Urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus, quasi et ipse patriae conditor.** Circa haec tempora Hester putatur historia conscripta. Plato quoque philosophus his fuisse temporibus perhibetur. Anno trecentesimo sexagesimo quinto...

PD I.20 in B (164-71): Igitur Galli Senones cum duce Brenno pugnauerunt cum Romanis apud Allium fluium et uicit eos. Deinde uenerunt et apprehenderunt Romam. Solummodo ipsum Capitolium non potuerant apprehendere. Illi uero, qui in eodem Capitolio inclusi erant, dederunt predictis Gallis mille libras auri et sic liberauerunt se. Audiens hoc Furius Camillus, qui de Roma per inuidiam eiectus fuerat, secutus est eos et occidit ex eis multos et recollegit ab eis ipsum aurum et omnem predam, quam de Roma portabant, tulit ab eis. Anno trecentesimo sexagesimo quinto...]

PD II.1-2: nam Camillus eo anno Vulscorum ciuitatem, quae per septuaginta annos bellum gesserat, uicit et Aequorum urbem et Sutrinorum atque omnes, deletis earundem exercitibus, occupauit et **tres simul triumphos egit**. Titus etiam Quintius Cincinnatus Praenestinos, qui usque ad urbis Romae portas cum bello uenerunt, persecutus, ad flumen Alliam uicit, octo ciuitates, quae sub ipsis agebant, Romanis adiunxit, ipsam Praenestem aggressus in deditionem accepit; quae omnia ab eo gesta sunt uiginti diebus, **triumphusque ipsi decretus**.

PD II.1-2 in B (172-76): Nam Camillus eo anno comprehendit ciuitatem Bulscorum, que per septuaginta annos pugnauerat cum Romanis. Titus etiam Quincius Cincinnatus pugnauit cum Prenestinis ad flumen Alliam et uicit eos et octo ciuitates, que sub potestate illorum erant, adiunxit Romanis simulque et ipsam Prenestem ciuitatem Romanis adiunxit.

PD II.5: Non multo post a Gaio Marcio Tusci uicti sunt et octo milia captiuorum ex his in **triumphum** ducta.

PD II.5 in B (190-91): Non multo post Gaius Marcus pugnauit cum Tuscanis et uicit eos et octo milia captiuos exinde adduxit.

[PD II.7: Latini, qui noluerant milites dare, hoc quoque a Romanis exigere coeperunt, ut unus consul ex eorum, alter ex Romanorum populo crearetur. quod cum esset negatum, bellum contra eos susceptum est et ingenti pugna superati sunt; **ac de his perdomitis triumphatum est**. statuae consulibus ob meritum victoriae in rostris positae sunt. eo anno etiam Alexandria ab Alexandro Macedone condita est. Iam Romani potentes esse coeperant.

PD II.7 in B (205-8): Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, ceperunt querere a Romanis, ut unus consul esset ex eis et unus de Romanis. Quod cum Romani facere nolissent, pugnatum est inter eos et uicerunt eos Romani. Iam Romani potentes esse ceperunt...]

PD II.9: congressi itaque Samnites cum Papirio superati sunt, quorum septem milibus sub iugum missis, **Papirius de Samnitibus triumphauit**. eo tempore Appius Claudius censor aquam Claudiam induxit et viam Appiam stravit.

PD II.9 in B (235-38): Commissa pugna ex utraque parte moriebantur. Tamen fortiter pugnarunt Romani et septem milia de Samnitibus cum ipso duce comprehenderunt et sub iugo miserunt. Eo tempore Appius Claudius aquam Claudiam Rome introduxit et viam Appiam stravit.

PD II.14: tum rex ad Siciliam profectus est. **Fabricius uictis Lucanis et Samnitibus triumphauit**. consules deinde Curius Dentatus et Cornelius Lentulus aduersum Pyrrum missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius caecidit, ipsum Tarentum fugavit, castra coepit.

PD II.14 in B (288-90): Tunc rex abiit ad Siciliam accipere regnum Siracusanum. Interea reuersus de Sicilia occurrit ei Curius consul; pugnavit cum eo et exercitum eius occidit ipsumque Pyrrum Tarentum fugavit. Castra eius apprehendit.

PD II.16 *Quinto Gulone Favio Pictore consulibus Picentes bellum commovere et ab insequentibus consulibus Publio Sempronio Appio Claudio victi sunt; et de his triumphatum est*. conditae a Romanis civitates Ariminus in Gallia et Beneventum in Samnio.

PD II.16 in B (301-4): Post haec Picentes, quae gens infra Italiam erat, cum Romanis pugnaverunt et uicerunt Romani. Fuerunt ibi consules tres: Publius, Simphronius, Appius Claudius, qui **hanc uictoriam habuerunt**. A Romanis factae sunt ciuitates Ariminus in Gallia, Beneuentus in Samnio.

PD II.17: Marco Atilio Regulo Lucio Iulio Libone consulibus Sallentinis in Apulia bellum indictum est, captique sunt cum ciuitate simul Brundisini, et **de his triumphatum est**.

PD II.17 in B (306-7): Marcus Lucius et Iulius consules in Apulia cum Salentinis pugnaverunt et **uicerunt** eos et sic apprehenderunt ciuitatem Brundisim.

PD II.18: et contra Afros bellum susceptum est primum Appio Claudio Quinto Fulvio consulibus. in Sicilia contra eos pugnatum est et Appius Claudius **de Afris et rege Siciliae Hierone triumphauit**.

PD II.18 in B (312-13): Deinde primum Appius Claudius et Fuluius consules in Sicilia cum Africanis pugnaverunt et **uicerunt** eos.

PD II.19: Afri in Sicilia uicti sunt, et **de his secundo Romae triumphatum est**.

PD II.19 in B (317-18): Afri in Sicilia uicti sunt et de istis secunda uice Romani **uictoriam habuerunt**.

PD II.20: Gaius Aquilio Floro Lucio Scipione consulibus Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multa milia inde captiuorum adduxit, **triumphum egit**.

PD II.20 in B (325-26): Gaius Aquilio Floro Lucio Scipione consulibus Scipio consul perrexit in Corsicam et Sardiniam et predauit eas et multos captiuos inde adduxit.

PD III.2: nam idem consules primi trans Padum Romanas duxere legiones. pugnatum est ibi cum Insubribus et Liguribus, quorum interfecta sunt XXIII milia, V milia capta sunt, et **de his triumphatum est**.

PD III.2 in B (397-400): Nam primum Lucius Cornelius et Lentulus Fuluius consules trans Padum populum Romanum portauerunt et pugnaverunt cum eis de Liguribus et Subribus et occiderunt de eis uiginti tria milia hominum et quinque milia apprehenderunt et **cum uictoria** Romam redierunt.

PD III.3: Tito Mallio Torquato Gaio Atilio Vulgo consulibus **de Sardis triumphatum est...**

PD III.3 in B (406-7): *Deinde Titus Mallius et Torquatus Gaius et Atilius Vulgus consules pugnauerunt cum Sardis et **uicerunt** eos.*

PD III.5: *Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fauio historico, qui ei bello interfuit, DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse. Sed per consules tantum prospere gesta est. XL milia hostium interfecta sunt et **triumphus Aemilio decretus**. Gallorum siquidem animi feroces, corpora plus quam humana erant, sed experimento deprehensum est, quod virtus eorum, sicut primo impetu maior quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum; alpina corpora humenti caelo educata habent quiddam simile nivibus suis, cum mox calore pugnae statim in sudorem eunt et levi modo quasi sole laxantur. hii Brittomaro duce non prius posituros se baltea iuraverunt, quam Capitolium incendissent. factumque est; nam victos eos Aemilius in Capitolio discinxit, et quia dux eorum de Romano milite Marti suo torquem auream devotasset, de ipsius Ariobistonis reliquorumque Gallorum torquibus aureum trophaeum Iovi erexit.*

PD III.5 in B²¹⁷ (410-421): *Interea iurauerunt inter se Galli et Ariobistones, ut contra Romanos pugnarent, et non sua baltea prius discinxissent quam Capitolium Romae incenderent, sed contra eos perrexit Emilius consul cum Romano exercitu et pugnavit cum eis atque superavit eos et tulit baltea et torques illorum et optulit Ioui deo suo pro gloria uictoriae, eo quod Maro, dux eorundem Gallorum uotum uouerat, ut de Romanis torquem auream deo suo Marti offerret. Nam supradictus Emilius consul multos de Gallis apprehendit et secum Romam adduxit et in Capitolio, quod incendere promiserat, suorum baltea ibi discinxit et per multos annos Galli cum Romanis non pugnauerunt. Gallorum siquidem sunt animi feroces et corpora forciora quam alii homines habent. Sed hoc comprobatum est, quod uirtus eorum sicut in primo impetu forcior est aliis hominibus ita postea minor est uirtus eorum quam uirtus feminarum. Homines autem, qui in frigido loco nutriti sunt, habent aliquid simile cum nubibus et mox dum calor eos tetigerit, sudare incipiunt et neque calorem solis durare possunt.*

PD III.6: *postea cum collega ingentes copias Gallorum peremit, Mediolanum expugnavit, grandem praedam Romam pertulit. Ac **triumphans** Marcellus spolia Galli stipiti inposita humeris suis uexit.*

PD III.6 in B (425-28): *Postea cum collega suo magnam predam de Gallis fecit. Deinde Mediolanum expugnauit et maximam predam inde Rome adduxit. Etiam spolia illius regis, quem occiderat, quando Romam intrauit in collo suo **pro gloria uictoriae** portabat.*

PD III.23: *Scipio Romam rediit, **ingenti gloria triumphauit...***

PD III.23 in B (606-7): *Scipio Romam rediit **cum magna gloria et uictoria...***

PD IV.2: *Titus Quintius etiam Lacedaemoniis intulit bellum. duces eorum Nabidem uicit et quibus uoluit conditionibus in fidem accepit. **ingenti gloria triumphauit...***

PD IV.2 in B (614-16): *Postea predictus Titus contra Lacedaemones bellum comisit et cum pugnaret cum Nauide rege illorum, uicit eum et conditionibus, quibus uoluit, subiugauit et cum **ingenti gloria Romam rediit...***

PD IV.4: *Scipio Romam rediit, **ingenti gloria triumphauit.***

PD IV.4 in B (638-39): *Scipio deinde Romam **cum magna gloria reuersus est.***

²¹⁷ Note the change in composition. PD's thematic structure A-B-B2-A2 (the consulate of Aemilius – the description of the Gauls – the vow of the Gauls – the victory of Aemilius) has been changed to B2-A2-B, that is, the first part (A) has been left out, and the remaining parts have a different order: the vow of the Gauls – the victory of Aemilius – the description of the Gauls.

PD IV.5: *Spurio Postumio Albino Marco Philippo consulibus Marcus Fulvius de Aetolis triumphavit. Annibal qui, victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniae regem fugerat...*

PD IV.5 in B (642-43): *Postquam autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithynie, ne traderetur Romanis.*

[PD IV.8: *Mox septuaginta civitates Epyri, quae rebellabant, coepit, praedam militibus distribuit. Romam ingenti pompa rediit in naue Persei, quae inusitatae magnitudinis fuisse traditur, adeo ut sedecim ordines dicatur habuisse remorum. triumphavit autem magnificentissime in curru aureo cum duobus filiis suis utroque latere adstantibus. Ducti sunt ante currum duo regis filii et ipse Perseus XLV annos natus. Post eum etiam Anicius de Illiriis triumphavit. Gentius cum fratre et filiis ante currum ductus est. Ad hoc spectaculum reges multarum gentium Romam uenerunt, inter alios etiam Attalus atque Eumenes Asiae reges et Prusias Bithyniae. magno honore excepti sunt et permittente senatu dona quae adtulerunt in Capitolio posuerunt. Prusias etiam filium suum Nicomedem senatui commendavit. Anno ab Urbe condita sexcentesimo Lucio Licinio Lucullo Postumio Altino consulibus, cum omnes Romanos ingens Celtiberorum metus inuasisset...*

PD IV.8 in B (656-62): *Postea uero isdem consul apprehendit septuaginta ciuitates Epyri et predam, quam inde accepit, militibus suis distribuit. Predictus uero Paulus cum uictoria Romam rediit et secum adduxit nauim Persei, que sic magna fuisse dicitur, ut sedecim ordines remorum haberet. Et secum adduxit Perseum cum duobus filiis suis et Gentium regem cum fratre et filiis suis. Anno sexcentesimo postquam Roma condita fuit, cum omnes Romani haberent timorem propter gentes Celtiberorum...]*

PD IV.14: *Corinthiis quoque bellum indictum est, nobilissimae Graeciae civitati, propter iniuriam legatorum Romanorum. hanc Mummius consul coepit et diruit. Tres igitur Romae simul celeberrimi triumphi fuerunt: Africani ex Africa, ante cuius currum ductus est Hasdrubal; Metelli ex Macedonia, cuius currum praecessit Andariscus idem qui et Pseudophilippus; Mummii ex Corintho, ante quem signa aenea et pictae tabulae et alia urbis clarissimae ornamenta praelata sunt.*

PD IV.14 in B (694-96): *Contra Corinthum, nobilissimam Graeciae ciuitatem, missus est Nummus consul. Quam pugnando apprehendit et dissipauit propter iniuriam, quam fecerant missis Romanorum.*

PD IV.19: *Mox etiam Decimus Iunius Brutus de Callecis et Lusitanis magna gloria triumphavit. Et post Scipio Africanus de Numantinis secundum triumphum egit XIII anno postquam priorem de Africa egerat. interea in Sicilia bellum est seruile exortum...*

PD IV.19 in B (740): *Interea in Siciliam pugna seruilis facta est...*

PD IV.20: *...ciuitatem, quo confugerat, fame ad deditionem compulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus est. Triumphari enim de eo non poterat, quia Perpenna apud Pergamum, Romam rediens, diem obierat. His diebus tanta per totam Africam lucustarum multitudo conualuit...*

PD IV.20 in B (750-52): *Ciuitatem illam, in qua Aristonicus confugerat, obsedit Perpenna consul et apprehendit eum ibi et Romam transmisit et iussus senatorum in carcere stranguillatus est. His quoque diebus per totam Asiam multitudo locustarum creuit...*

PD IV.22: *praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Vituitus se Domitio dedit atque ab eo Romam deductus est, magnaue gloria consules ambo triumphauerunt.*

PD IV.22 in B (766-67): *Vituitum regem illorum secum Romam adduxerunt. Ipsi consules multasque torques aureas de ipsa preda tulerunt et cum magna gloria Romam reuersi sunt.*

[PD IV.27: *Tertio missus Quintus Caecilius Metellus consul. is exercitum ingenti severitate et moderatione correctum, cum nihil in quemquam cruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Iugurtam variis proeliis vicit, elefantos eius occidit vel coepit, multas ciuitates ipsius coepit. et cum iam finem bello positurus esset,*

*successum est ei a Gaio Mario. is Iugurtam et Bocchum Mauritaniae regem, qui auxilium Iugurtae ferre coeperat, pariter superavit. XC milia armatorum ad internitionem cecidit. aliquanta et ipse oppida Numidiae coepit belloque terminum posuit capto Iugurta per questorem suum Cornelium Syllam ingentem virum, tradente Boccho Iugurtam qui pro eo ante pugnaverat. a Marco Iunio Silano collega Quinti Metelli Cymbri in Gallia victi sunt et a Minutio Rufo in Macedonia Scordisci et Tribelli et a Servilio Coepione in Hispania Lusitani victi sunt, **et duo triumphi de Iugurta, primus per Metellum, secundus per Marium, acti sunt.** ante currum tamen Marii Iugurta cum duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in carcere strangulatus est.*

PD IV.27 in B (772-76): Deinde missus est contra eum Cecilius Metellus, qui per multas pugnas Iugurtham uicit, elephantos occidit, multas illius ciuitates comprehendit. Secunda uice consul Marius pugnavit cum Iugurtha et uicit eum. Et Romam rediens fecit illum ire ante currum suum catenatum cum duobus filiis suis. Postea iubente eodem consule in carcere strangulatus est idem Iugurtha.]

*PD V.2: ita his duobus proeliis CCCXL milia Gallorum occisa, CXL milia capta sunt absque innumera multitudine mulierum, quae femineo furore se suosque parvulos necauerunt. his belli finis fuit; **triumphus utriusque decretus est.** Sexto Iulio Caesare et Lucio Marcio Philippo consulibus sexcentesimo quinquagesimo nono anno ab Urbe condita...*

PD V.2 in B (799-802): In his duobus preliis mortui sunt trecenti quadraginta milia Gallorum et centum quadraginta milia apprehensi et sic in istis preliis finem fecerunt de ipsa terra. Anno sexcentesimo quinquagesimo nono postquam Roma condita fuit...

*PD V.9: Post haec Sylla de Mitridate ingenti gloria **triumphauit.** Gneus etiam Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et uicesimum annum agens **de Africa triumphauit.***

*PD V.9 in B (880-82): Post hec Silla in Grecia **uicit** Mitridatem. Gneus etiam Pompeius uiginti et quattuor annos habens **uictoriam de Africanis habuit,** quam nullus Romanus de tantis annis habere potuit.*

*PD VI.2: missus ei successor Gaius Scribonius Curio post consulatum. is Dardanos uicit et usque ad Danubium penetravit **triumphumque meruit** et intra triennium bello finem dedit.*

PD VI.2 in B (900-2): Deinde missus est ad Hispaniam (sic) Gaio (sic) Scribonius consul. Iste uicit Dardanos et per tres annos pugnando usque ad Danubium sibi subiugauit.

*PD VI.3: Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est post Seruilium ex consule, vir strenuus. is Ciliciam subegit, Lyciae urbes clarissimas oppugnauit et coepit, in his Faselidam, Olympum, Coracum Ciliciae. Isauros quoque adgressus ad deditionem redegit atque intra triennium bello finem dedit. primus omnium Romanorum in Tauro iter fecit. is revertens **triumphum accepit** et nomen Isaurici meruit.*

PD VI.3 in B (903-7): Ad Siciliam (sic) et Pamphyliam missus est Seruilium consul, uir nobilissimus, et apprehendit pugnando Siciliam (sic) et ad multas ciuitates Liciae pugnam commisit et illas apprehendit. Deinde apprehendit Phaselidam ciuitatem et Olimpium et Coracum, ciuitates Cilicie, et ipse in Isauriam ante omnes Romanos abiit atque illam subiugauit et propter hanc causam Gaius Sauricus appellatus est.

*PD VI.5: Isdem temporibus consul Marcus Aemilius Lepidus, Catuli collega, civile bellum uoluit commovere, intra unam tamen aestatem motus eius oppressus est. ita uno tempore **multi simul triumphi fuerunt, Metelli ex Hispania, Pompei secundus ex Hispania, Curionis ex Macedonia, Seruilii ex Isauria.** Anno Urbis conditae sexcentesimo septuagesimo sexto...*

PD VI.5 in B (910-11): Hoc tempore bellum ciuile uoluit committere Marcus Emilius consul, sed non potuit. Anno postquam Roma condita est sexcentesimo septuagesimo sexto...

*PD VI.10: inde multas supra Pontum positas ciuitates adgressus est. illic Apolloniam evertit, Galatiam, Partenopolim, Tomam, Histrium, Burtiaonem coepit, belloque confecto Romam rediit. **ambo tamen***

triumphauerunt, Lucullus qui contra Mitridatem pugnauerat maiore gloria, cum tantorum regnorum uictor redisset. Confecto bello Macedonico, manente Mitridatico, quod recedente Lucullo rex collectis auxiliis reparauerat, bellum Creticum ortum est.

PD VI.10 in B (960-63): Inde uenit ad ciuitates, quae erant iuxta mare constructae, et pugnando destruxit Apolloniam, Galaciam, Parthenopolim, Histrium, Tomam et Burzionem apprehendit et postea cum magna uictoria Romam rediit. Inter hec exortum est bellum Creticum.

PD VI.11: Ad id missus Caecilius Metellus ingentibus proeliis intra triennium omnem prouinciam coepit appellatusque est Creticus atque **ex insula triumphauit**.

PD VI.11 in B (963-65): Tunc ibi missus est Cecilius Metellus ibique pugnavit per tres annos et totam Creticam sibi subiugauit et **cum uictoria Romam rediit** et quia Creticam prouinciam uicit, Creticus appellatus est.

PD VI.16: ...Metellus de Creta **triumphauit**, Pompeius de bello Pyratice et Mitridatico.

PD VI.16 in B (1007-8): Metellus **uictoriam habuit** de Cretico bello, Pompeius de Pyratice bello et de multis aliis.

PD VI.24: Post annum Caesar Romam **cum quattuor triumphis** ingressus quarto se consulem fecit...

PD VI.24 in B (1064): Postea Romam ingressus Cesar quarta uice factus est consul...

PD VII.13: Post hunc Claudius fuit, patruus Galiculae, Drusi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius, cuius Galicula nepus erat. hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter et insulse. Britannis intulit bellum, quo nullus Romanorum post Gaium Caesarem attigerat, eaque deuicta per Gneum Sentium et Aulum Plautium, illustres et nobiles uiros, **triumphum celebrem egit**. quasdam insulas etiam ultra Britannias in oceano positas imperio Romano addidit, quae appellantur Orcades, filio autem suo Britannici nomen inposuit. tam ciuilibus autem circa quosdam amicos extitit, ut etiam Plautum nobilem uirum, qui expeditione Britannica multa egregie fecerat, **triumphantem** ipse prosequeretur et conscendenti Capitolium leuus incederet. vixit annos IIII et LX, imperavit XIII. post mortem consecratus est diuusque appellatus.

PD VII.13 in B (1204-10): Post hunc Tiberius Claudius accepit imperium et regnavit annis quattuordecim. In aliis quidem causis fuit moderatissimus, in aliis uero crudelis. Abiit in Britanniam et ibi in quadam insula pugnavit cum Britannis, ubi neque ante Iulium Caesarem neque post eum nullus intrare ausus est ibique, ut Suetonius Tranquillus dicit, sine ulla pugna et sanguine intra paucissimos dies plurimam partem insulae sibi subiugauit. Insulas etiam Orcadas, quae ultra Britanniam in oceano sunt, adiunxit Romano imperio et rediit Romam sexto mense postquam inde egressus fuerat. Postquam mortuus est, consecratus est inter deos.

PD VII.20: Hic cum filio Tito **de Hierosolymis triumphauit**.

PD VII.20 in B (1247): Iste cum filio suo Tito **de Hierosolima uictoriam habuit**.

[PD VII.22: superbia quoque in eo execrabilis fuit. expeditiones quattuor habuit, unam adversus Sarmatas, alteram adversus Catthos, duas adversus Dacos. **de Dacis Catthisque duplicem triumphum egit, de Sarmatis solam lauream usurpauit**. multas tamen calamitates isdem bellis passus est; nam in Sarmatia legio eius cum duce interfecta est et a Dacis Oppius Sabinus consularis et Cornelius Furcus praefectus praetorio cum magnis exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit, in his Capitolium et Forum transitorium, Divorum Porticus, Isium ac Serapeum et Stadium. verum cum ob scelera universis exosus esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in palatio, anno aetatis tricesimo quinto, imperii quinto decimo. funus eius ingenti dedecore per bispelliones exportatum et ignobiliter erat sepultum.

PD VII.22 in B (1267-68): Superbus quoque nimium fuit. Nam cum esset omnibus odiosus, occisus est in palatio a suis hominibus. Regnavit annos quindecim.]

PD VIII.13: *Ingenti ergo labore et moderatione, cum apud Carnuntum iugi triennio perseverasset, bellum Marcomanicum confecit, quod cum his Quadi, Wandali, Sarmatae, Suevi atque omnis barbaria commoverat, multa hominum milia interfecit, ac Pannoniis seruitio liberatis Romae rursus cum Commodo Antonino filio suo, quem iam Caesarem fecerat, triumphauit. ad huius belli sumptum, cum aerario exhausto largitiones nullas haberet neque indicere provincialibus aut senatui aliquid vellet...*

PD VIII.13 in B (1328-31): *Interea contra Germanos et Marcomannos, Quados et Dacos et Sarmatas pugnauit et multa milia hominum in ipsa pugna interfecit. Quando uero contra istas gentes ad pugnandum uenit, non inuenit in uestario stipendium, id est annonam, quod suis militibus daret, et noluit pro ista causa censum, id est pensionem, colligere...*

PD IX.13: *...ingressusque Romam **nobilem triumphum** quasi receptor Orientis Occidentisque egit...*

PD IX.13 in B (1454-55): *Ingressus Romam **cum nobili uictoria**, quasi recollegisset Orientem et Occidentem...*

PD XVI.11: *Quos Belisarius magnis proeliis fudit atque uoluntate principis Constantinopolim **triumphans** ingressus est.*

PD XVI.11 in B (2223-24): *...idem Velissarius pugnauit cum predictis Persis et **uictor** ab eis reuersus est.*

6.3.3 Imperial portrayal and the history of the Christians

There is also an evident tendency to omit the emperors' warfare, campaigns and provincial politics. An immediate result of these omissions is a shift of focus from politics to morals. The emperors' vices and virtues are admittedly important as they provide the reader with material for the moral edification. This is one significant aspect, but not the only one. The depiction of imperial warfare yields to the description of the emperors' Christian sympathies or antipathies. The suppression of imperial warfare is surely connected with the insertion of material on early Christian history deriving from Orosius²¹⁸ which also has the function of describing the gradual Christianisation of the Empire.

Paul's one mention of **Caligula's** warfare is omitted and what remains is a picture of his depraved life:

PD VII.12: *Successit Tiberio Gaius Caesar cognomento Galicula, Drusi privigni Augusti et ipsius Tiberii nepos, sceleratissimus et qui etiam Tiberii dedecora purgauerit. **bellum contra Germanos suscepit et ingressus Suauiam nihil strenue fecit. supra sororibus intulit, ex una etiam natam filiam cognovit. cum aduersum cunctos ingenti avaritia, libidine, crudelitate saeviret, interfectus in palatio est anno aetatis suae XXXIX, imperii tertio, mense decimo dieque octavo.***

²¹⁸ These passages are marked in an *apparatus fontium* in my edition.

PD VII.12 in B (1200-3): *Mortuo Tiberio suscepit imperium Gaius Caligula et regnavit annis non plenis quattuor. Fuit enim crudelior omnibus hominibus. Nam super omnia mala, quæ fecit, etiam cum sororibus suis fornicabat et ex una sorore sua filiam genuit. Postea in exilium illas mandavit. Nam cum esset nimium avarus, libidinosus et crudelis, occisus est in palatio.*

The creation of two new provinces under **Nero** and his poor efforts at war are omitted:

PD VII.14: *Successit huic Nero, Galiculae, avunculo suo, simillimus, qui Romanum imperium et deformavit et minuit, inusitatae luxuriae sumptuumque, ut qui exemplo Gai Galiculae in calidis et frigidis lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funibus extrahebat. In finitima senatus partem interfecit; bonis omnibus hostis fuit. ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut et saltaret et cantaret in scaena cytharedico habitu vel tragico. parricidia multa commisit, fratre, uxore, matre interfectis. urbem Romam incendit, ut spectaculi eius imaginem cerneret, quale olim Troia capta arserat. **In re militari nihil omnino ausus, Britanniam poene amisit. Nam duo sub eo nobilissima oppida capta illic atque euersa sunt. Armeniam Parthi sustulerunt legionesque Romanas sub iugum miserunt. Duae tamen sub eo prouinciae factae sunt, Pontus Polemoniacus concedente rege Polemone et Alpes Cottio rege defuncto.***

PD VII.14 in B (1211-18): *Nero quintus ab Octaviano Augusto accepit imperium, qui Romanum imperium et deformavit et minuit. Regnavit annis non plenis quattuordecim. Secutus est omnia uicia Caligulae avunculi sui. Etiam peiora fecit quam ille. Fuit luxuriosus, avarus, crudelis, homicidia multa commisit, cum matre sua fornicavit et cum sorore. Postea illas interfecit. Romam incendit, ita ut per sex dies et septem noctes ciuitas ipsa arderet et ipse stans in altissima turre uidebat incendium et dicebat: "Videamus qualiter aliquando Troia arsit." Tantum autem fuit avarus, ut post incendium ipsius ciuitatis nullum dimitteret tollere causam suam, quæ de incendio remanserat, sed ipse omnia exinde tulit.*

A note on Nero's persecution of the Christians, probably based on Orosius VII.7.10 is integrated in the conclusion of chapter 15:

PD VII.15: *denique omnibus flagitiis suis etiam hoc addidit, quod sanctos Dei apostolos Petrum Paulumque trucidavit.*

PD VII.15 in B (1222-24): *Ipse namque super omnia mala, quæ fecit, **etiam christianos persecutus est** et Petrum apostolum crucifigi precepit et Paulum decollari.*

The omission of **Galba's** political career leaves us with the mention of his death and of the duration of his short rule:

PD VII.16: *Huic Servius Galba successit antiquissimae nobilitatis senator, cum septuagesimum et tertium annum ageret aetatis, ab Hispanis et Galiis imperator electus, mox ab universo exercitu libenter acceptus. **nam priuata eius uita insignis fuerat militaribus et ciuilibus rebus. Saepe consul, saepe pro consule, frequenter dux grauissimis bellis.** Huius breue imperium et quod bona haberet exordia, nisi ad seueritatem propensior uideretur. insidiis Othonis occisus est imperii mense septimo. iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis suis, qui sunt Aurelia via non longe ab urbe Roma.*

PD VII.16 in B (1225-27): *Mortuo Nerone Seruius Galla accepit imperium. De antiquissima nobilitate senatorum fuit. In medio Romane urbis foro decollatus est per consilium cuiusdam Othonis, qui post eum imperium tenuit. Regnavit autem solummodo menses septem.*

Vespasian's political career and constitution of new provinces are left out. Exception is made for the capture of Jerusalem which is relevant to the Hebrew – Christian theme²¹⁹:

PD VII.19: *Vespasianus huic successit, factus apud Palestinam imperator, princeps obscure quidem natus, sed optimis comparandus, priuata uita inlustris, ut qui a Claudio in Germaniam et deinde in Britanniam missus tricies et bis cum hoste conflixerit, duas ualidissimas gentes, uiginti oppida, insulam Vectam Britanniae proximam imperio Romano adiecerit. Romae se in imperio moderatissime gessit. pecuniae tantum avidior fuit, ita ut eam nullis iniuste auferret. quam cum omni diligentiae provisione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, praecipue indigentibus. nec facile ante eum cuiusquam principis vel maior est liberalitas conperta vel iustior. placidissimae lenitatis, ut qui maiestatis quoque contra se reos non facile punierit ultra exilii poenam. **sub hoc Iudaea Romano accessit imperio et Hierosolyma, quae fuit urbs nobilissima Palaestinae. Achaiam, Liciam, Rodum, Bizantium, Samum, quae liberae ante id tempus fuerant, item Trachiam, Ciliciam, Commaginem, quae sub regibus amicis egerant, in prouinciarum formam redegit.***

PD VII.19 in B (1241-46): *Vespasianus accepit imperium et factus fuerat imperator a militibus, quando super Hierusalem sedebat cum Tito filio suo. Reliquit namque eundem Titum filium suum super Hierusalem et ipse per Alexandriam rediens uenit Romam imperator factus. Rectissime namque imperium tenuit. Fuit cupidus ad tollendam pecuniam, id est censum publicum, sed a nullo eam iniuste abstulit. Cum omni diligentia eam colligebat et studiosissime largiebatur, super omnia pauperibus.*

Domitian's many campaigns are passed over in silence, and the remaining description of a cruel tyrant resembles that of Caligula:

PD VII.22: *Domitianus mox accepit imperium, frater ipsius iunior, Neroni aut Galiculae aut Tyberio similior quam patri aut fratri suo. primis tamen annis moderatus in imperio fuit, mox ad ingentia vitia progressus libidinis, iracundiae, crudelitatis, avaritiae tantum in se odii concitavit, ut merita et patris et fratris aboleret: interfecit nobilissimos e senatu, dominum se et deum primus appellari iussit, nullam sibi nisi auream aut argenteam statuum in Capitolio passus est poni, consobrinos suos interfecit. superbia quoque in eo execrabilis fuit. **Expeditiones quattuor habuit, unam aduersus Sarmatas, alteram aduersus Catthos, duas aduersus Dacos. De Dacis Catthisque duplicem***

²¹⁹ Evidently an important subject for the editor who has supplemented the story with the following account of Hadrian's expulsion of the Jews from Jerusalem. Compare PD VIII.7 with B:

PD VIII.7: *Pacem tamen omni imperii sui tempore habuit, semel tantum per praesidem dimicavit. orbem Romanum circumiit; multa aedificavit. facundissimus latino sermone, greco eruditissimus fuit. non magnam clementiae gloriam habuit; diligentissimus tamen circa aerarium et militum disciplinam. obiit in Campania maior sexagenario, imperii anno vicesimo primo, mense decimo, die vicesimo. senatus ei tribuere noluit diuinos honores; tamen cum successor ipsius Titus Aurelius Antonius Fuluius hoc uehementer exigeret et uniuersi senatores pacem resisterent, tandem optinuit.*

PD VIII.7 in B (1298-1303): *Pacem tamen omni tempore habuit. Causam publicam per iustissimam legem ordinauit. Pugnavit contra Iudeos et uicit illos et precepit, ut nullus Iudeus Hierosolimam intraret. Quam ipse edificauit extra portam, ubi dominus fuerat crucifixus, et ex nomine suo appellauit eam Heliam. Nam prior Hierusalem funditus a Romanis euersa est. Iste Adrianus fuit eloquentissimus in sermone tam Latino quam Greco. Regnavit annis uiginti unum. Morbo intercutis mortuus est in Campania apud Baias.*

triumphum egit, de Sarmatis solam lauream usurpauit. Multas tamen calamitates isdem bellis passus est; nam in Sarmatia legio eius cum duce interfecta est et a Dacis Oppius Sabinus consularis et Cornelius Furcus praefectus praetorio cum magnis exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit, in his Capitolium et Forum transitorium, Divorum Porticus, Isium ac Serapeum et Stadium. verum cum ob scelera universis exosus esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in palatio, anno aetatis tricesimo quinto, imperii quinto decimo. funus eius ingenti dedecore per bispelliones exportatum et ignobiliter est sepultum.

PD VII.22 in B (1263-68): Domicianus, frater eius, suscepit imperium. Primis annis moderatissimus fuit in imperio. Postea in tanta uicia incidit, ut propter libidinem, iracundiam, crudelitatem, auariciam omnes odio illum haberent. Occidit nobilissimos senatores. Primum se dominum et deum appellari iussit et statuam auream et argenteam in Capitolio poni pro honore suo precepit. Consobrinos suos interfecit. Superbus quoque nimium fuit. Nam cum esset omnibus odiosus, occisus est in palatio a suis hominibus. Regnavit annos quindecim.

The entire chapter VIII.12 dealing with *inter alia Marcus Aurelius'* provincial politics and campaigns against Germans and Persians, is suppressed and replaced by an Orosian note on persecution of Christians and a subsequent plague in Italy (i.e. God's punishment).

PD VIII.12: Institutus est ad philosophiam per Apollonium Calcedonem, ad scientiam litterarum grecarum per Chaeronensem Plutarchi nepotem, latinis autem eum litteras Fronto orator nobilissimus docuit. Hic cum omnibus Romae aequo iure egit, ad nullam insolentiam elatus est imperii fastigio, liberalitatis promptissimae. prouincias ingenti benignitate moderatione tractauit. Contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. Bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. nam eo grauius est factum, quod uniuersi exercitus Romani perierant; sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac per Italiam prouinciasque maximas hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

PD VIII.12 in B (1325-27): Illius tempore persecutio facta est in Christianos in Asia et in Gallia, multique sancti martyrio coronati sunt. Deinde facta est mortalitas, quae totam Italiam dissipauit, ita ut castella et uillae sine hominibus remanerent.

Paul's information on **Severus'** military glory and on his political, literary and philosophical education is replaced with another Orosian mention of persecution:

PD VIII.19: Severus tamen praeter bellicam gloriam etiam civilibus studiis clarus fuit et litteris doctus, philosophiae scientiam ad plenum adeptus. novissimum bellum in Britannia habuit, utque receptas prouincias omni securitate muniret, vallum per XXXII passuum milia a mari ad mare deduxit. decessit Evoraci admodum senex, imperii anno sedecimo, mense tertio. diuus appellatus est. nam filios duos successores reliquit, Bassianum et Getam, sed Bassiano Antonini nomen a senatu voluit inponi; itaque dictus est Marcus Aurelius Antoninus Bassianus patrique successit. nam Geta hostis publicus iudicatus confestim periit.

PD VIII.19 in B (1353-59): Quintam post Neronem persecutionem in Christianos fecit plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt. Nobilissimam quoque pugnam in Britannia fecit et recepit partem insule et eandem insulam separauit ab aliis gentibus indomitis, quae

ibi uicinę erant, fecitque ibi firmissimum uallum, id est fossam, quam per triginta duo milia passuum a mare deduxit ad mare. Multisque turribus ipsum locum muniuit. Illic namque morbo pestifero interiit. Reliquit duos filios, Fassianum et Getam. Geta uero inimicus publicus iudicatus interiit.

Paul does not mention that **Aurelius Alexander**'s mother was a Christian. This information, probably based on Orosius VII.18.7, is added in *B*:

PD VIII.23: Successit huic Aurelius Alexander, ab exercitu Caesar, a senatu Augustus nominatus, iuuenis admodum, susceptoque aduersus Persas bello Xeren eorum regem gloriosissime vicit. militarem disciplinam severissime rexit; quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. adsessorem habuit vel scrinii magistrum Ulpianum iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. periit in Gallia militari tumultu, tercio decimo imperii anno et die octavo. in Mammeam matrem suam unice pius.

*PD VIII.23 in B (1373-77): Post hunc accepit imperium Aurelius Alexander. Ab exercitu nominatus est Cesar, a senatoribus Augustus. Tredecim annos regnauit. Nimum fuit laudabilis et bonus. **Mater eius Christiana fuit.** Abiit namque in Persidem et pugnavit contra Xersen, regem eorum, et gloriosissime illum uicit. Milites, qui sub eo erant, optime rexit. Reuersus a Perside periit in Gallia.*

Similarly **Maximinus**' persecution and **Philippus**' Christian confession are also new additions in *B*. **Decius**' prosecution, however, was already mentioned by Paul.

PD IX.1: Post hunc Maximinus ex corpore militari primus ad imperium accessit sola militum voluntate, cum nulla senatus intercessisset auctoritas neque ipse senator esset. is, bello aduersus Germanos feliciter gesto, cum a militibus imperator esset appellatus, a Puppieno Aquileia occisus est, deserentibus eum militibus suis cum filio adhuc puero, cum quo imperauerat triennio et paucis diebus.

*PD IX.1 in B (1378-82): Anno ab Urbe condita nongentesimo septimo Maximinus accepit imperium et regnauit annos quattuor. Iste cum aduersus Germanos pugnasset et uictoriam in eis habuisset, a militibus imperator est factus sed sine uoluntate senatorum. **Persecutionem in Christianos fecit.** Occidit eum Puppienus apud Aquilegam una cum filio suo adhuc puero, cum quo regnauerat.*

PD IX.3: Philippi duo, filius ac pater, Gordiano occiso, imperium invaserunt atque exercitu incolumi reducto ad Italiam ex Suria profecti sunt. his imperantibus millesimus annus Romae urbis ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est. ambo deinde ab exercitu interfecti sunt, senior Philippus Veronae, Romae iunior. annis quinque imperauerunt. inter divos tamen relati sunt. ex quibus iunior Philippus adeo severi animi fuit, ut nullo cuiusquam commento ad ridendum solvi potuerit patremque ludis saecularibus petulantius cacinnantem vultu aversato notaverit.

*PD IX.3 in B (1391-99): Accepit imperium predictus Philippus et fecit sibi consortem in imperio Philippum, filium suum, atque cum integro exercitu suo ex Uriam reuersi sunt in Italiam. Istitis ambobus imperatoribus regnantibus compleuerat Roma annos mille ex quo facta est. **Hic primus imperatorum omnium Christianus fuit sed ambo per fraudem Decii occisi sunt.** Philippus senior occisus est in Berona et filius eius occisus est Rome. Regnauerunt annos quinque. Iunior Philippus tam moderatissimo animo fuit, ut per nullum ingenium posset eum quisquam commouere ad ridendum. Etiam cum pater eius delectaret se in ludis secularibus et rideret quando iocus aliquis ante eum fieret, auertebat ille faciam suam et culpabat patrem suum de talibus factis.*

*PD IX.4: Post hunc Decius e Pannonia inferiore Bubaliae natus imperium sumpsit. bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt. e quibus senior gurgite paludis submersus est ita ut nec cadaver eius potuerit inveniri; digno damnatus iudicio, qui **persecutionem in Christianos movens** inter coeteros beatissimum levitam et martyrem Laurentium extinxit.*

*PD IX.4 in B (1400-5): Mortuis Philippis, id est patre et filio, Decius e Pannonia inferiore Bubalia natus accepit imperium. Bella ciuilia repressit. Filium suum Cesarem fecit. Rome lauacrum fecit. **Persecutionem in Christianos fecit.** Cumque per duos annos regnasset, ambo pariter interierunt. Pater uero submersus est in gurgite paludis, ita ut nec corpus eius quisquam potuisset inuenire, digno Dei iudicio dampnatus, quia **persecutionem in Christianos fecit** et inter ceteros beatissimum leuitam Laurencium interfecit.*

Paul's chapter X.2 on the civil wars arising after the reign of Diocletian is replaced with a version that follows Orosius VII.28.1-2 + 5-8, a version that relates, in substance, the same events, but which, in place of Galerius' appointment of the Caesars Maximianus and Severus, contains information on Christian emperors preceding and succeeding Constantine:

PD X.2: Galerius, vir et probe moratus et egregius re militari, cum Italiam quoque sinente Constantio administrationi suae accessisse sentiret, Caesares duos creavit, Maximianum, quem Orienti praefecit, et Severum, cui Italiam dedit. ipse Illirico commoratus est. verum Constantio mortuo Constantinus ex obscuriore matrimonio eius filius in Brittaniam creatus est imperator et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae interea praetoriani excitato tumultu Maxentium Herculi filium, qui haut procul ab Urbe in villa publica morabatur, Augustum nuncupaverunt. quo nuntio Maximianus Hercules ad spem arrectus resumendi fastigii, quod invitatus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat in agris amoenissimis consenesens, Dioclitianumque etiam per litteras adhortatus est, ut depositam resumeret potestatem, quas ille irritas habuit. sed adversum motum praetorianorum atque Maxentii Severus Caesar Romam missus a Galerio cum exercitu venit obsidensque Urbem militum suorum scelere desertus est. auctae Maxentio opes confirmatumque imperium. Severus fugiens Ravennae interfectus est.

PD X.2 in B (1556-67): Iste Constantinus imperator Christianus fuit in imperio Romano factus secundus ab illo Philippo Christiano imperatore, quando compleuerat Roma mille annos ex quo facta fuerat. Nam ante predictum Philippum imperatorem, qui Rome Christianus fuit, et usque ad iam dictum Constantinum Christianum imperatorem, nullus ex imperatoribus Romanis Christianus fuit. A Constantino autem omnes semper imperatores Christiani fuerunt absque solo Iuliano Apostata. Constantino itaque in Gallia optime causam publicam procurante milites praetoriani, qui Rome erant, elegerunt imperatorem Maxencium, filium Maximiani Herculi, qui morabatur in Lucania. Predictus uero Maximianus Hercules, qui iam cum Diocleciano dimiserat imperium, sollicitatus per occasionem filii sui, quem milites imperatorem elegerant, cepit tenere ipse una cum filio suo. Tunc Galerius imperator mandavit Seuerum Cesarem cum exercitu in Romam contra Maxentium. Cumque Seuerus Urbem obsideret, dimiserunt illum milites sui. Ipse uero fugiens occisus est in Rauenna.

To Paul's account of the **tetrarch Maximinus** mention of his persecution of the Christians is added:

PD X.4 : *non multo deinceps in Oriente quoque adversus Licinium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.*

PD X.4 in B (1582-83): *Iterum in Oriente Maximinus, persecutor Christianorum, pugnauit cum Licinio et ab eo occisus est.*

Julian's oriental campaigns and warfare against the Parthians are replaced by a description of his anti-Christian politics based on Orosius VII.30.1-2 + 4-6:

PD X.16: *Hinc Iulianus rerum potitus est ingentique apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui. aliquot oppida et castella Persarum in deditionem accepit vel vi oppugnavit, Assyriamque populatus castra apud Tesifontem stativa aliquamdiu habuit. remeansque victor, dum se inconsultus proeliis inserit, hostili manu interfectus est ad sexto kalendas iulias, imperii anno septimo, aetatis altero et tricesimo, atque intra divos relatus est, vir egregius et rempublicam insigniter moderaturus, si per fata licuisset. liberalibus disciplinis adprime eruditus, grecis doctior atque adeo ut latina eruditione quamquam cum greca scientia conveniret, facundia ingenti et prompta, memoriae tenacissimae atque amplissimae, in quibusdam philosopho propior. in amicos liberalis sed minus diligens quantum principem decuit; fuerunt enim nonnulli qui vulnera gloriae eius inferrent. in provinciales iustissimus et tributorum, quatenus fieri posset, repressor. civilis in cunctos, mediocrem habens aerarii curam, gloriae avidus ac per ea animi plerumque inmodici, nimius religionis christianae insectator, perinde tamen ut cruore abstineret, Marco Antonino non absimilis, quem etiam aemulari studebat.*

PD X.16 in B (1611-21): *Post hoc Iulianus, qui fuerat Cesar, accepit imperium et tenuit illud solus. Persecutionem in Christianos fecit. Et cum esset ipse Christianus, nolebat per potestatem persecutionem in Christianos facere sed per dona et honores uolebat illos flectere ad adorandum idola. Interea cum in Parthiam ad pugnandum perrexisset, promisit, ut si uictor exinde reuerteretur, publicam persecutionem in Christianos faceret, ita ut episcopos et abbates bestiis traderet ad deuorandum, sed misericors Deus impia consilia illius dissoluit. Nam postquam mouit castra a Tesifonte et quidam eum per deserta duceret ad demonstrandam uiam, subito uenit quidam et percussit eum lancea et mortuus est. Dicitur in alio loco, quia percussus fuisset diuino iudicio in iam dicto bello Persico et impleuit manum suam de sanguine suo et sparsit in celum et dixit: "Vicisti, Galilee, uicisti" et sic mortuus est.*

Valentinian I is described as a Christian man:

PD XI.3: *Valens interea ab Eodoxio Arrianae hereseos episcopo baptizatus in saevissimam heresim dilapsus est conatusque catholicos persequi fratris auctoritate conpressus est.*

PD XI.3 in B (1649-51): *Inter hæc baptizatus est est Valens ab Eudoxio, Arriano episcopo, et uoluit facere persecutionem in Christianos sed non dimisit ei Valentinus (sic), frater eius, **qui fuit uir Christianissimus.***

Finally, the rewriting of the chapter on **Theodosius I** is worth mentioning. Paul's text contains a long laudation that covers two whole pages in Crivellucci's edition. This disproportion is due to the fact that Paul reported the text from the final chapter of the

Epitome de Caesaribus, a work written with the precise purpose of praising Theodosius²²⁰. The laudation was probably considered unsuitable both because of its length and because it represents a pagan view of the emperor. Two lines remain in the version contained in *B*, and they are followed by a Christian conclusion:

PD XII.5: Huic ferunt somnio nomen parentes monitos sacravisse, quod in latinum A Deo datum potest intellegi. de hoc etiam oraculo in Asia divulgatum est eum Valenti successurum, cuius nomen ΘΕΟ atque Δ litteris initiaretur; qua cognitione principii deceptus Theodorus, cum sibi imperium deberi praesumeret, scelestae cupidinis supplicia persolvit. fuit autem Theodosius propagator reipublicae atque defensor eximius; moribus et corpore Traiano similis, quantum scripta veterum et picturae docent, a quo et originem traxit: sic eminens status, membra eadem, par caesaries, os, absque eo, quod illi aliquantum vellendo steriles genae, neque tam ingentes oculi erant; nescio an et tanta gratia tantusque flos in facie seu tanta dignitas in incessu fuisset. mens vero prorsus similis, adeo ut nihil dici queat quod non ex libris in istum videatur transferri. clemens animus, misericors, communis, solo habitu differre se ceteris putans; in omnes homines honorificus, verum effusius in bonos, simplicia ingenia aequae diligere, erudita mirari sed innoxia, largiri magno animo magna, amare cives vel privato contubernio cognitos eosque honoribus, pecunia, beneficiis ceteris munerari, praesertim quorum erga se vel patrem aspero casu officia conprobasset. illa tamen, quibus Traianus aspersus est, vinolentiam scilicet et cupidinem triumphandi, usque eo detestatus ut bella non moverit sed invenerit. ministeria lasciva psaltariasque commensationibus adhiberi lege prohibuit; consobrinarum nuptias tanquam sororum interdixit. litteris mediocriter doctus, sagax plane multumque diligens ad noscenda gesta maiorum; execrabatur cum legisset superbiam dominantium, praecipue perfidos et ingratos; irasci sane rebus indignis, sed subito flecti, unde quoque dilatione modica emoluebantur interdum severa praecepta; habuitque a naturae munere quod Augustus a philosophiae doctore; qui cum vidisset eum facile commoveri, ne asperum aliquid statueret, monuit, ubi irasci coepisset, quattuor atque viginti graecas litteras memoria recenseret, ut illa concitatio, quae momenti est, mente alio traducta parvi temporis interiectu languesceret. melior haut dubie, quod est rare virtutis, post auctam annis potentiam regalem auri argentique pondera sublata a tyrannis multis ex suo restituit. inerat ei cura pietatis eximiae: colere patruum tamquam genitorem, fratris mortui sororisque liberos habere pro suis, cognatos adfinesque parentis animo complecti. elegans letumque convivium dare nec tamen sumptuosum, miscere colloquia pro personis, studio, dignitatibus, sermone cum gravitate iocundo, blandus pater, concors maritus. exercebatur neque ad inlecebram neque ad lassitudinem; ambulationibus, cum esset otium, animum reficiens, regebat valitudinem continentia vescendi.

*PD XII.5 in B (1753-55): Fuit autem idem Theodosius optimus conseruator et defensor in causa publica. Fuit misericors, communis cum omnibus, honorificus in omnes **et semper magis fiducia Dei quam potentia hominis uictoriam habuit.***

Evidently, Theodosius' penitence before St. Ambrose was a more appropriate subject.

The text of *B* reports an expanded version of this episode:

PD XII.6: Huius et apud homines mansuetudo et quanta extiterit apud Deum devotio, hoc uno monstratur exemplo: nam cum apud Mediolanum missarum fruiturus sollempniis ecclesiam vellet intrare eumque beatus Ambrosius pro quodam facinore, nisi publice peniteret, non admissurum se

²²⁰ Festy 2002 pp. LI-LII: "L'objet de l'*Epitome* n'est donc rien d'autre qu'une glorification de Théodose, le meilleur empereur que Rome ait connu."

diceret, et prohibitionem humiliter pertulit et satisfactionem non erubescens indictum ab episcopo penitentiae modum devotus excepit.

PD XII.6 in B (1756-68): Quante autem mansuetudinis fuerit apud homines tante humilitatis apud Deum in isto exemplo monstratur quod dicitur: cum esset predictus Theodosius in Thesalonica ciuitate, orta est in eadem ciuitate sedicio, quam uulgo litem dicimus, et mortuus est ibi unus ex eius militibus, quem ille amabat. Cumque ei nunciatum esset, subito accensus in ira fecit inuitare omnem populum ad ludos circenses, id est iocos, et fecit exire milites suos et omnem populum, qui currebat ad ipsum locum, occidebant predicti milites. Rediens autem in Italiam Theodosius cum esset apud Mediolanum et uoluisset intrare ecclesiam ad missarum sollempnia audiendum, ubi intellexit beatus Ambrosius malum, quod in Thesalonica fecerat, non enim prius eum in ecclesiam intrare permisit quam publice penitentiam ageret. Hoc audiens cum humilitate penitentiam publicam egit et tunc eandem ecclesiam ingressus est. Deinde statuit legem, ut uindictam, quam principes pro aliqua causa contra culpatores facere precepissent, usque ad triginta dies darentur eisdem culpatis inducie, quatinus aut pro misericordia aut si causa esset penitentia iudicaretur eisdem culpatis, ut non perirent.

A final example of what might be an omission of unchristian material is that of the bigamy of Valentinian I.

PD XI.7: Anno ab Urbe condita millesimo centesimo vicesimo octavo Valens tricesimus nonus imperium Orientis quattuor annis Valentiniano mortuo tenuit, Gratiano Valentiniani filio in Occidentali parte regnante, qui sibi Valentinianum fratrem paruulum admodum socium creauit imperii. Hic etenim Valentinianus de Iustina secunda Valentiniani uxore natus erat; nam Valentinianus senior dudum laudante uxore sua pulchritudinem Iustinae sibi eam sociauit in matrimonio legesque propter illam concessit, ut omnes, qui uoluissent, inpune bina matrimonia susciperent; nam ideo populosas fore gentes, quia hoc apud eas sollempne est. Accepta ergo, ut diximus, Valentinianus Iustina edidit ex ipsa quattuor filios, Valentinianum, quem sibi, ut praemisimus, Gratianus sociauit in regno, et Gratam Iustamque et Gallam. Valens igitur impietatem, quam dudum meditatus fuerat, operibus explens, lege data ut monachi militarent, nolentes per tribunos et milites fustibus iussit interfici; quorum innumera multitudo per vastas tunc Aegypti solitudines effusa praecipueque apud Nitriam martyrii consecuta est palmam.

PD XI.7 in B (1662-66): Mortuo Valentiniano Valens accepit imperium et impietatem, quam prius in animo meditauerat, operando cepit adimplere. Legem namque dedit, ut omnes monachi militarent. Monachi uero, qui iam per Egypti loca deserta habitabant nec non et per Nitriam, noluerunt obedire mandatis illius. Ille uero direxit tribunos et milites et multitudinem monachorum occidi precepit...

The entire passage is omitted in *B*. It may be that this passage was left out simply because it interrupted the account on Valens. It should be taken into consideration however that a similar episode is suppressed in *B*, *HL V.37*:

Quae cum in balneo Theodotem, puellam ex nobilissimo Romanorum genere ortam, eleganti corpore et flauis prolixisque capillis pene usque ad pedes decoratam uidisset, eius pulchritudinem sub uiro Cunincperto regi laudauit. Qui ab uxore hoc libenter audire dissimulans, in magnum tamen puellae exarsit amorem; nec mora, uenatum in siluam quam Urbem appellant perrexit secumque suam coniugem Hermelindam uenire praecepit. Qui exinde noctu egrediens, Ticinum uenit, et ad se Theodotem puellam uenire faciens, cum ea concubuit. Quam tamen postea in monasterium, quod de illius nomine intra Ticinum appellatum est, misit.

6.4 Simplification

The most obvious feature of abbreviated versions is the simplification of the narrative. Simplification is obtained by reducing the number of historical persons and themes. Some examples may illustrate how the techniques of simplification are applied to the version contained in *B*.

6.4.1 Simplification of warfare and historical actors

B's paraphrase of Paul the Deacon's description of the Social War is a typical instance of focus on one protagonist.

PD V.3: ...in Italia grauissimum bellum Picentes, Marsi Pelignique mouerunt, qui cum annis numerosis iam populo Romano oboedirent, tum libertatem sibi aequam adserere coeperunt. Perniciosum admodum hoc bellum fuit. Rutilius consul in eo occisus est, Coepio nobilis iuuenis, Portius Cato alius consul. Duces autem aduersus Romanos Picentibus et Marsis fuerunt Titus Vettius, Hierius Asianus, Titus Legennius, Aulus Cluentius. A Romanis bene contra eos pugnatum est a Gaio Mario, qui sexies consul fuerat, et a Gneo Pompeio, maxime tamen a Lucio Cornelio Sylla, qui inter alia egregia ita Cluentium hostium ducem cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret. Quadriennio cum graui tamen calamitate hoc bellum tractum est. Quinto demum anno finem accepit per Lucium Cornelium Syllam consulem, cum antea in eodem bello ipse multa strenue sed praetor gessisset.

PD V.3 in B (803-7): ...in Italia forte bellum factum est. Nam Picentes, Marsi, Peligni cum iam per multos annos subditi essent populo Romano, tunc libertatem querere ceperunt. Unde crudelis pugna facta est. Nam per quattuor annos fortiter pugnauerunt. Quinto enim anno per Lucium Cornelium Sillam consulem finem acceperunt ipse pugne, quam fecerunt Romani cum Picens, Marsis et Pelignis.

Paul's description mentions the Picentian and Marsian leaders Titus Vettius, Hierius Asianus, Titus Legennius, Aulus Cluentius, the death of the Roman nobleman Coepio, the consuls Rutilius and Porcius Cato and the efforts of C. Marius and Cn. Pompeius. None of these are mentioned in the *B* version. Evidently, the names of the Picentian and Marsian leaders were of no interest and Sulla was to be the Roman protagonist.

Sometimes, all mention of a historical person is systematically suppressed, as happens to the Empress Galla Placidia for instance.²²¹

²²¹ In Paul's text she is mentioned in XII.7, XIII.2, XIII.7 and XIII.9.

Such suppression can also be partial. For instance, all mention of Aetius, effective ruler of the Western Empire under Valentinian III, is systematically suppressed in *B* XIII, whereas he is never omitted in *B* XIV. The chapters 9-17 of *PD* XIII cover approximately the period from the 420s to the 440s and relate Aetius' alliance with the Huns and his use of them in the army during the period when he exercised imperial control of Visigoths and Burgundians in Gaul²²². None of this is included in *B*. In *PD* XIV.3-7 (not omitted in *B*), the political situation has turned completely. Aetius joins the Visigothic king Theoderic I opposing Attila and the Huns in the battle of the Catalaunian Plains (the battle of Chalons). The compiler may have found this radical political shift disturbing, or else he simply wanted to concentrate on Genseric and the Vandals in the second part of book XIII. In fact, with the suppression of Aetius' western campaigns the text focuses on Genseric and the Vandals, whereas *PD* XIII.9-17 jumps back and forth between Visigothic Gaul and Vandal Africa.

Also typical of the abbreviated versions is the principle of omitting minor wars. The gradual territorial expansion of Italy with the wars against Etruscans, Umbrians, Samnites etc are often briefly referred to, while great attention is given to the Punic Wars. Examples of minor wars omitted in *B* are the Faliscan war of 241 B.C. (*PD* II.28), the first Illyrian war of 229-8 B.C. (*PD* III.4), warfare against Istrian pirates in 221 B.C. (*PD* III.7), warfare in Lusitania during the 150s B.C. (*PD* IV.8-9), warfare against Scordisci in 114 B.C. (*PD* IV.24), warfare against Cimbrians, Scordisci, Tribelli and Lusitanians in 105 A.D. (*PD* IV.27), the battle of Ilerda in 49 B.C. (*PD* VI.20), the civil war of L. Antonius in 41/40 B.C. (*PD* VII.3), the rebellion of mint workers suppressed by emperor Aurelianus in the 270s A.D. (*PD* IX.14).

There is a tendency to smooth the complexity and variation of the political picture. It is easy to understand the desire for simplicity when describing complicated political situations such as the years between the death of Constantine and the rule of Julian (337-61 A.D.). The turmoil of these years, covering six chapters in Paul the Deacon's *HR* (X.9-14), is rendered in four lines:

B (1600-4): *Filii uero predicti Constantini multas inter se contentiones et dissensiones in regno habuerunt. Post omnia autem prelia et sediciones, quas filii predicti Constantini fecerunt, factus est Iulianus Apostata Cesar et missus est ad pugnandum in Galliam et recollegit eam ab inimicis, qui eam inuaserant, simulque et cum Alamannis pugnavit et uicit eos.*

²²² Cf. *PD* XIII.11-12: *...ad Hunnos peruenit, quorum amicitiiis auxilioque usus pacem principum et ius interpolatae potestatis optinuit nec multo post patriciatus etiam dignitatem adeptus est. (...) Dehinc anno sequenti bellum aduersum Gothos Hunnis auxiliantibus gestum est.*

Several omissions concern the dictatorship, the triumvirate and the imperial usurpers. In general, this might be explained as an attempt to let the history harmonise with an idea of “eternal” and unchanging imperial Roman power.

The suppression of the dictatorship is only partial. This form of government is introduced in *PD* I.12, but only one dictator (Mamercus Aemilius in I.19) is mentioned before Caesar and Sulla (the former mentioned in VI.20 and VI.25, the latter in VI.23). Thus, the following dictatorships are omitted:

Titus Larcus (*PD* I.12), Lucius Quinctius Cincinnatus (*PD* I.17), Furius Camillus (*PD* I.20), Titus Quintius (*PD* II.5), Gaius Sulpicius (*PD* II.5), Lucius Papirius Cursor (*PD* II.8)

The triumvirate of Augustus, Antonius and Lepidus is completely omitted. Lepidus is mentioned once (VII.2), but this is before the formation of the triumvirate. The omissions are:

PD VI.23: *Inde Romam regressus tertio se consulem fecit cum Marco Aemilio Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuva, Mauritaniae rege, bellum reparaverat. duces autem Romani erant Publius Cornelius Scipio ex genere antiquissimo Scipionis Africani, hic etiam socer Marci Pompei fuerat, Marcus Petreiusque Varus, Marcus Portius Cato, Lucius Cornelius Faustus Sullae dictatoris filius.*

PD VI.23 in *B* (1060-62): *Inde Cesar Romam regressus est et factus est consul tercia uice. Postea uenit in Africam cum multis nobilibus Romanis et pugnauit cum Iuba, rege Mauritanie et ibi fuerunt cum eo duces Romanorum Cornelius Scipio, Faustus Sulle dictatoris filius...*

PD VII.2-3: *Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesaris magister equitum fuerat et tum militum copias grandes habebat. a quo susceptus est. mox Lepido operam dante Caesar pacem cum Antonio fecit et quasi vendicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus, extorsit ut sibi vicesimo anno consulatus daretur, senatum proscrispsit, cum Antonio ac Lepido rempublicam armis tenere coepit. per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles. Interea Brutus et Cassius interfectores Caesaris ingens bellum moverunt. erant enim per Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupauerant. profecti sunt igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et Marcus Antonius; remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus; apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnauerunt. primo proelio victi sunt Antonius et Caesar...*

PD VII.2-3 in *B* (1093-1100): *Fugatus itaque Antonius confugit ad Lepidum, qui fuerat magister Cesaris et equitum. Qui et multitudinem populi habebat. Inter hec Cesar pacem fecit cum Antonio et uolens uindicare mortem Iulii Cesaris patris sui Romam cum exercitu rediit et cum esset annorum uiginti, petiit, ut consulatus honor ei daretur. Interea Brutus et Cassius, qui occiderunt Iulium Cesarem, mouerunt grande prelium contra Antonium. Erant enim per Macedoniam et Orientem multi populi, qui se ad illos coniunxerant. Perrexerunt contra Brutum et Cassium Cesar Octavianus et Marcus Antonius. In prima pugna uicti sunt Antonius et Cesar...*

PD VII.8: Ita bellis toto orbe confectis Octavianus Augustus Romam rediit duodecimo anno quam consul fuerat. Ex eo rempublicam per quadraginta et quattuor annos solus obtinuit, ante enim duodecim annis cum Antonio et Lepido tenuerat. denique cum de Oriente victor reversus esset Urbemque triplici triumpho ingressus esset, tunc primum Augustus, eo quod rempublicam auxerit, consalutatus est atque ex tunc summam rerum potestatem, quam Greci monarchiam vocant, adeptus est.

PD VII.8 in B (1122-24): Ita preliis in toto mundo finitis Octavianus Augustus Romam rediit et cum triumpho Romam intrauit. Atque ab illo tempore solus potestatem Romę tenuit; quod Greci monarchiam uocant.

The late empire abounds with episodes of usurpers. However, little of this is to be read in *B*, except perhaps book XII, the first chapters of which narrate the fates of Magnus Maximus and Flavius Eugenius in the 380s and 390s. But we do not hear about Rufinus (XII.11) or the usurpers Gratianus and Constantine III in Britain (XII.17). Book XIII is even more striking. Of the nine usurpers mentioned by Paul the Deacon, only two (Magnus Maximus and Constantine III) appear in *B* (XIII.1). The omitted usurpers are Jovinus (*HR* XIII.1), Sebastianus (XIII.1), Tertullus (XIII.1), Attalus (XIII.1), Maximus (XIII.5), Castinus (XIII.6 and XIII.8-9) and John (XIII.8-9).

As discussed above (6.3.3.), the rewriting of the imperial warfare and foreign affairs must be seen in connection with the interest in the Christianisation of the Roman Empire.

PD IV.12 describes the destruction of Carthage and the conclusion of the third Punic war (146 B.C.). Hasdrubal surrenders voluntarily and the Roman deserters throw themselves into the fire:

PD IV.12: Rex Hasdrubal se ultro dedidit, transfugae qui Escolapii templum occupauerant, uoluntario praecipitio dati, igne consumpti sunt.

The *B* version involves quite an ingenious alteration. We do not hear of any Roman deserter and it is Hasdrubal who hurls himself into the fire:

B IV.12 (679-80): Rex Asdrual in ignem se iactauit et mortuus est.

An episode of serious ignominy is Jovian's surrender of Roman territory in 363 A.D. This event is completely omitted in *B*:

*PD X.17: Iovianus genitus patre Varroniano incola agri Singidonensis provinciae Pannoniae. eius patri, cum liberos crebros amitteret, praeceptum somnio est, eum, qui iam instante uxoris partu edendus foret, diceret Iovianum. hic fuit insignis corpore, laetus ingenio, litterarum studiosus. ad optinendum imperium consensu exercitus lectus est, commendatione patris militibus quam sua notior. qui iam turbatis rebus exercitu quoque inopia laborante uno a Persis atque altero proelio victus pacem cum Sapore necessariam quidem sed ignobilem fecit **multatus finibus ac nonnulla imperii Romani parte tradita. Quod ante eum annis MC et duobus de uiginti fere, ex quo Romanum imperium conditum erat, numquam accidit. Quin etiam legiones nostrae ita et apud Claudium per Pontium Telesinum et Hispania apud Numantiam et in Numidia sub iugum missae sunt, ut nihil tamen finium traderetur. Ea pacis condicio non penitus reprehenda foret, si foederis necessitatem tum, cum integrum fuit, mutare uoluisset, sicut a Romanis omnibus his bellis, quaecunque memorauit, factum est. Nam et Samnitibus et Numantinis et Numidis confestim bella inlata sunt neque pax rata fuit. Sed dum aemulum imperii ueretur, intra Orientem residens gloriae parum consuluit. isque intergressus atque Illyricum petens in Galatiae finibus repentina morte obiit, vir alias neque iners neque imprudens.***

PD X.17 in B (1622-25): Post Iulianum Iouianus suscepit imperium et fuit nobili corpore, letus, studiosus. Ad suscipiendum imperium per consensum militum est electus. Fuit studiosus in litteris. Pacem cum Saphore, rege Persarum, fecit propter nimiam necessitatem, ut exercitum incolumem reuocaret, qui erat in fame positus. Inde ad Illiricum rediens per Galatiam transiit.

Occasional omissions of shameful events or rewritings such as the above-mentioned might appear to be attempts to glorify Roman history, but in fact I do not think this is the case. Glorification would require systematic suppression of defeats, desertions etc. As discussed above, there is a clear tendency to place the Roman history in relation to Christianity. According to the idea of *translatio imperii*, Rome held a predestined position as an eternal power. Such a view of Rome is incompatible with an idea of dissolution or fall. Hence, the Roman power is never to be portrayed as under real threat. I think this explains the following suppressions:

*PD IX.7: Hinc Licinius Valerianus in Retia et Norico agens ab exercitu imperator et mox Augustus est factus. Gallienus quoque Romae a senatu Caesar est appellatus. **horum imperium Romano nomini perniciosum et poene exitiabile fuit, ut uel infelicitate principum uel ignauia Germani Rauennam usque uenirent.** Valerianus in Mesopotamiam bellum gerens a Sapore Persarum rege superatus est...*

PD IX.7 in B (1410-12): Post hæc duo imperatores facti sunt: Valerianus in Recia et ab exercitu Augustus appellatus est et in Roma senatores Galienum Cesarem fecerunt. Valerianus namque abiit ad pugnandum in Mesopotamiam ibique rex Persarum uicit illum...

The opening words of *PD IX.9 (Tam desperatis rebus et deleto poene imperio)* describing the desperate situation during the rule of Valerianus and Gallienus (253-60 A. D.), a period in which the existence of the Empire was seriously threatened, has been replaced by the vague expression *Inter hec...*

All references to proscriptions are suppressed. Proscriptions were perhaps judged an unsuitable topic or we may interpret the suppressions as examples of glorification.

Augustus' proscription of senators and Roman nobles in 43 B. C.

*PD VII.2: Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesaris magister equitum fuerat et tum militum copias grandes habebat. a quo susceptus est. mox Lepido operam dante Caesar pacem cum Antonio fecit et quasi vendicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus, extorsit ut sibi vicesimo anno consulatus daretur, **senatum proscrispsit, cum Antonio ac Lepido rempublicam armis tenere coepit. per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles.***

PD VII.2 in B (1092-96): Fugatus itaque Antonius confugit ad Lepidum, qui fuerat magister Cesaris et equitum. Qui et multitudinem populi habebat. Inter hec Cesar pacem fecit cum Antonio et uolens uindicare mortem Iulii Cesaris patris sui Romam cum exercitu rediit et cum esset annorum uiginti, petiit, ut consulatus honor ei daretur.

Diocletian's proscriptions in Egypt in 298 A. D.

*PD IX.23: Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit domitis Quinquegentianis et ad pacem redactis. Dioclitianus obsessum Alexandriae Achilleum octavo fere mense superavit eumque interfecit. victoria acerbe usus est: **totam Aegyptum grauibis proscriptionibus cedibusque foedauit.** ea tamen occasione ordinavit provide multa et disposuit quae ad nostram aetatem manent. Galerius Maximianus primum aduersus Narseum proelium insecundum habuit...*

PD IX.23 in B (1514-16): Deinde Maximianus Augustus uicit in Africa Quinquegentianos. Dioclecianus autem per octo menses obsedit Achileum apud Alexandriam et comprehendit illum atque occidit. Preterea Galerius Maximianus pugnauit contra Narseum...

Valens' proscriptions in 366 A. D.

*PD XI.2: Eodem anno apud Atrebatas vera lana de nubibus pluviae mixta defluxit. Constantinopolim grando mirae magnitudinis decidens nonnullos hominum extinxit. his diebus Procopius apud Constantinopolim tyrannidem inuadens apud Frigiam Salutarem extinctus est **plurimique eius partis caesi atque proscripti sunt.** circa haec tempora terraemotu per totum orbem facta ita mare litus egressum est ut Siciliae multarumque insularum urbes concussae et subrutae innumerabiles populos ruinis oppresserint.*

PD XI.2 in B (1644-48): Eodem anno descendit uera lana de nubibus mixta cum pluuis et in Constantinopoli admirabilis magnitudinis grando descendit et multos homines interfecit. Circa hec tempora terremotus per totum orbem factus est et in tantum mare exiit foras ipsum litus, ut et in Sicilia et in multis aliis insulis ciuitates corruisset et innumerabilem populum occidisset.

6.4.2 Simplification of historical facts

There is a general tendency to replace the specific historical setting with a “universal” setting. Facts and a mention of realistic detail are toned down yielding place to a more general narrative. Of course, this does not mean that all definitions of time, place and power are avoided. This would be impossible, but several examples show that efforts were made to render the text less specific and more universal. It is likely that the redactor wanted to render the reading more enjoyable by reducing dry facts to a minimum. Perhaps it was even requested by the person who commissioned the work?

6.4.2.1 Omissions of the historical chronology by leaving out historical dating or replacing of the historical chronology with general/imprecise dating

PD Ia: Regnante tamen Latino, qui latinam linguam correxit et Latinos de suo nomine appellavit, Troia a Grecis capta est, cum apud Hebreos Labdon tertium sui principatus annum ageret et apud Assyrios Tautanes, apud Aegyptios Thous regnaret, expletis a mundi principio annis quattuor milibus decem et nouem, a diluuiio annis mille DCCLXXVII, a natiuitate Abraham et quadragesimo tertio anno Nini regis Assyriorum annis DCCCXXXV, a nativitate Moysi annis CCCCX, ante Urbem autem conditam annis CCCCIII, ante primam quoque olympiadem annis CCCCVI. Capta igitur Troia, Aeneas Veneris et Anchisae filius ad Italiam venit, anno tertio post Troiae excidium. cum Turno Dauni Tuscorum regis filio dimicans, eum interemit eiusque sponsam Laviniam, Latini regis filiam, in coniugium accepit...

PD I.a in B (13-16): Deinde regnauit Latinus, qui latinam linguam emendauit, et Latini de suo nomine appellati sunt. Isti predicti reges regnauerunt per centum quinquaginta annos. Inter hec Troia a Grecis capta est, et Eneas, Veneris et Anchisae filius, in Italiam uenit et cum Turno, ut supradictum est, pugnavit et occidit eum et sponsam eius Lauiniam, filiam Latini regis, uxorem accepit...

PD I.1: is cum inter pastores latrocinaretur, XVIII annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit, X. kal. maias, olympiadis sextae, anno CCCCXIX post Troiae excidium, siue, ut placet Orosio, CCCCIII, ante sex annos, quam decem tribus Israel a Sennacherib, rege Chaldeorum, transferrentur in montes Medorum. Condita ergo ciuitate...

PD I.1 in B (58-60): Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte. Post hanc ciuitatem factam...

PD I.15: Octauo decimo anno postquam reges eiecti erant, expulsus ex Urbe Quintus Martius dux Romanus, qui Coriolos coeperat Vulscorum ciuitatem, ad ipsos Vulscos contendit iratus et auxilia contra Romanos accepit.

PD I.15 in B (142-44): Postea uero Qui<n>tus Marcius dux Romanus, qui prius Bulscorum ciuitatem apprehenderat, a Romanis expulsus est de Urbe. Ille iratus perrexit ad Bulscos et petiuit ab eis adiutorium.

PD I.16: Gaio Flauio et Lucio Virginio consulibus, trecenti nobiles homines, qui ex Favia familia erant, contra Veientes bellum soli susceperunt...

PD I.16 in B (148-49): Postea trecenti nobiles de gente, que dicebatur Fabia, promiserunt se ire soli et pugnare contra Vegetes...

PD II.9: *Postea Samnites Romanos, **Tito Veturio et Spurio Postumio consulibus**, apud Caudinas furculas angustiis locorum conclusos ingenti dedecore vicerunt.*

PD II.9 in B (224-25): *Postea Samnites congregati uenerunt in Caudinas furculas ibique cum Romanis pugnauerunt et uicerunt.*

PD II.16: **Quinto Gulone Fauio Pictore consulibus** *Picentes bellum commovere et ab insequentibus consulibus Publio Sempronio Appio Claudio victi sunt;*

PD II.16 in B (301-2): *Post hæc Picentes, quæ gens infra Italiam erat, cum Romanis pugnauerunt et uicerunt Romani. Fuerunt ibi consules tres: Publius, Simphronius, Appius Claudius...*

PD II.24: **Lucio Caecilio Metello Gaio Furio Placido consulibus** *Metellus in Siciliam Afrorum ducem cum CXXX elephantis et magnis copiis venientem superavit...*

PD II.24 in B (363-64): *Interea Metellus in Siciliam abiit et pugnavit cum rege Africanorum, qui ueniebat contra eum cum triginta elephantis...*

PD II.26: **Post Claudio Pulchro Gaio Iunio consulibus** *Claudius contra auspicia pugnavit et a Carthaginiensibus victus est. nam ex CC et XX navibus cum XXX fugit...*

PD II.26 in B (376-78): *Deinde Claudius consul contra Africam abiit cum Romano exercitu sed a Cartaginiensibus in tantum uictus est, ut ex ducentis et quindecim nauibus cum triginta tantum fugere potuisset.*

PD III.2: **Lucio Cornelio Lentulo Fulvio Flacco consulibus, quibus** *Hiero Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum gestum est.*

PD III.2 in B (396-97): *Quando autem Gero Romam intrauit, Romani contra Ligures intra Italiam ad pugnandum miserunt.*

PD III.6: *Aliquot deinde annis post contra Gallos intra Italiam pugnatum est, finitumque bellum **Marco Claudio Marcello Gneo Cornelio Scipione consulibus.***

PD III.6 in B (422): *Cum autem pugnarent Galli cum Romanis...*

PD III.10: **Quingentesimo et XL anno a condita Urbe** *Lucius Aemilius Paulus Publius Terentius Varro contra Annibalem mittuntur Favioque succedunt. qui Favius ambos consules monuit, ut Annibalem callidum et impatientem ducem non aliter vincerent quam proelium differendo. verum cum impatientia Varronis consulis, contradicente altero consule id est Aemilio Paulo, apud vicum qui Canne appellatur in Apulia pugnatum esset, ambo consules ab Annibale vincuntur.*

PD III.10 in B (469-71): *Deinde Terentius et Barro ambo consules perrexerunt ad Cannum Apulię ciuitatem, ut pugnarent contra Hannibalem. Tunc pugnare inter se ceperunt. Superati sunt predicti consules ab Hannibale.*

PD III.18: *Annibali caput fratris sui Hasdrubalis ante castra proiectum est, quo viso et simul clade Poenorum cognita, **anno tertio decimo quam in Italiam uenerat**, refugit in Briciam.*

PD III.18 in B (574-75): *...caput predicti Hastrubalis ante castra illius iactare fecerunt. Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis et cognouit perdicionem Africanorum, fugit in Briciam.*

PD III.19: **Quinto Caecilio Lucio Valerio consulibus** *omnes civitates quae in Britiis ab Annibale tenebantur, Romanis se tradiderunt.*

PD III.19 in B (579): **Deinde** omnes ciuitates, quas Hannibal in Bricia tenuerat, Romanis se subdiderunt.

PD III.20: **Anno quarto decimo posteaquam in Italiam Annibal uenerat**, Scipio, qui multa bene in Hispania egerat, consul est factus et in Africam missus.

PD III.20 in B (580-81): **Pretera** predictus Scipio, qui multa iam bene in Hispania fecerat, consul est factus et in Africam missus...

PD III.23: Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphauit atque Africanus ex eo appellari coeptus est. **finem accepit secundum Punicum bellum post annum nonum decimum quam coeperat.**

PD III.23 in B (606-8): Scipio Romam rediit cum magna gloria et uictoria et quia Africanus nominabatur et amplius non potuerunt Africani cum Romanis pugnare.

PD IV.3: **Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum contra Antiochum regem Publio Cornelio Scipione Acilio Glabrone consulibus.** huic Antiocho Annibal se iunxerat, Carthaginem patriam suam, metu ne Romanis traderetur, relinquens. Acilius Glabrio in Achaia bene pugnavit. castra regis Antiochi nocturna pugna capta sunt, ipse fugatus.

PD IV.3 in B (624-27): **Postea** Acilius G[a]labrio contra Antiochum, regem ad Siriam, abiit et tempore noctis super castra illius irruit et multos de exercitu illius occidit et multos apprehendit et ipse Antiochus fugatus est. Huic enim Antiocho coniunxerat se Hannibal, qui reliquerat suam ciuitatem Cartaginem propter metum Romanorum.

PD IV.4: **Lucio Cornelio Scipione et Gaio Laelio consulibus** Scipio Africanus fratri suo Lucio Cornelio Scipioni consuli legatus contra Antiochum profectus est.

PD IV.4 in B (631): **Deinde** Scipio Africanus ad Antiochum missus est.

PD IV.5: **Spurio Postumio Albino Marco Philippo consulibus** Marcus Fuluius de Aetolis triumphauit. Annibal qui, victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniae regem fugerat, repetitus etiam ab eo est per Titum Quintium Flamminium.

PD IV.5 in B (642-43): Postquam autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithiniae, ne traderetur Romanis. Iterum petierunt Romani eum a Prusia rege.

PD IV.7: Cum Perseo autem Aemilius Paulus consul **III nonas septembres** dimicauit uicitque eum viginti milibus peditum eius occisis.

PD IV.7 in B (649-50): Iterum missus est contra ipsum Lucius Aemilius Paulus et, cum pugnasset cum eo, uicit eum et occidit uiginti milia hominum de exercitu eius...

PD IV.8: Anno ab Urbe condita sexcentesimo **Lucio Licinio Lucullo Postumio Altino consulibus**, cum omnes Romanos ingens Celtiberorum metus inuasisset...

PD IV.8 in B (661-62): Anno sexcentesimo postquam Roma condita fuit, cum omnes Romani haberent timorem propter gentes Celtiberorum...

PD IV.10: **Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur sexcentesimo et altero anno ab Urbe condita Lucio Mallio Censorino et Marco Mallio consulibus**, anno quinquagesimo primo postquam secundum Punicum transactum est. hii profecti Carthaginem.

PD IV.10 in B (665-66): **Interea** Lucius Mallius Censorinus et Marcus Mallius consules perrexerunt ad pugnandum contra Cartaginem...

PD IV.11: Per idem tempus Masinissa, rex Numidarum, **per annos sexaginta fere amicus populi Romani, anno uitae nonagesimo septimo** mortuus, quadraginta quattuor filiis relictis, Scipionem divisorem inter filios uos esse iussit.

PD IV.11 in B (672-73): Eodem tempore mortuus est Massinissa, rex Numidarum, qui habebat quadraginta filios.

PD IV.12: Ita Carthago septingentesimo anno postquam condita erat deleta est. ita **quarto, quam coeptum fuit, bellum tertium terminatum est.** Scipio nomen, quod avus eius acceperat, meruit, scilicet ut propter virtutem etiam ipse Africanus iunior vocaretur.

PD IV.12 in B (687-88): Ita Cartago, quae per septingentos annos regnauerat, dissipata est et pro eo quod iam dictus Scipio Iunior uicit Africam, accepit cognomen, ut diceretur Scipio Africanus.

PD V.3: **Sexto Iulio Caesare et Lucio Marcio Philippo consulibus** sexcentesimo quinquagesimo nono anno ab Urbe condita, cum prope alia omnia bella cessarent...

PD V.3 in B (802-3): Anno sexcentesimo quinquagesimo nono postquam Roma condita fuit, et prope omnia iam bella cessauerunt...

PD V.4: qua re Sylla commotus cum exercitus ad Urbem venit; illic contra Marium et Sulpicium dimicavit, primus Urbem armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ita **ordinatis consulibus in futurum annum Gneo Octauiio et Cornelio Cinna** ad Asiam profectus.

PD V.4 in B (821-23): Pro qua causa iratus Silla uenit cum exercitu Romam et illic contra Marium et Sulpicium pugnavit. Primus urbem armatus ingressus est. Sulpicium interfecit et Marium fugavit.

PD VI.1: **Marco Aemilio Lepido Quinto Catulo consulibus,** cum Sylla rempublicam conposuisset, bella nova exarsuerunt...

PD VI.1 in B (890): **Hoc denique tempore** noua bella contra Romanos surrexerunt...

PD VI.7: **Anno urbis Romae sexcentesimo septuagesimo octauiio** Macedoniam provinciam Marcus Licinnius Lucullus accepit...

PD VI.7 in B (920): **Interea** Marcus Licinius Lucullus perrexit ad Macedoniam...

PD VI.7: nam multis ducibus et duobus simul Romanorum consulibus victis, sexaginta fere milium armatorum exercitum congregauerunt victique sunt in Apulia a Marco Licinnio Crasso proconsule et post multas calamitates Italiae **tertio anno** bello huic finis impositus.

PD VI.7 in B (928-30): Nam multos duces etiam et duos consules Romanos uicerunt. Prope sexaginta milia armatos congregauerunt sed uicti sunt a Marco Licinio consule in Apulia, cum pugnam cum eo committere uoluissent.

PD VI.8: **Sexcentesimo octogesimo primo anno Urbis conditae** Publio Cornelio²²³ tantum gravia bella in imperio Romano erant, Mitridaticum et Macedonicum.

PD VI.8 in B (931-32): **Interea** nullus erat, qui pugnam contra Romanos committere auderet, et de nullo alio timebant Romani aliquid, nisi de Mitridate et Macedonio.

PD VI.11: **Confecto bello Macedonico, manente Mitridatico, quod recedente Lucullo rex collectis auxiliis repauerat,** bellum Creticum ortum est.

PD VI.11 in B (963) **Inter hec** exortum est bellum Creticum.

PD VI.15: **Marco Tullio Cicerone oratore et Gneo Antonio consulibus anno Urbis conditae sexcentesimo octogesimo nono** Lucius Sergius Catilena nobilissimi generis vir sed ingenii pravissimi ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam claris quidem sed audacibus viris.

PD VI.15 in B (1001-3): **Dum hec fecisset iam dictus consul et cum gloria uictor Romam redisset,** Lucius Sergius Catilina, uir nobilissimus sed nimium prauus simul consiliauit cum multis aliis uiris, ut bellum commoueret ciuile et patriam deleteret.

PD VI.16: **Sexcentesimo nonagesimo anno Urbis conditae Decimo Iunio Silano et Lutio Murena consulibus** Metellus de Creta triumphauit, Pompeius de bello pyratice et Mitridatico...

PD VI.16 in B (1007-8): **Eodem tempore** multas uictorias habuerunt Romani: Metellus uictoriam habuit de Cretico bello, Pompeius de Pyratice bello et de multis aliis.

PD VI.18: Circa eadem tempora **anno Urbis conditae sexcentesimo nonagesimo septimo** Marcus Licinius Crassus collega Gnei Pompei Magni **in consulatu secundo** contra Parthos missus est...

PD VI.18 in B (1028): **In hoc tempore** missus est in Parthiam Marcus Lucius Crassus...

PD VIII.1: **Anno octingentesimo et quinquagesimo ab Urbe condita, Vetere et Valente consulibus,** respublica ad prosperrimum statum rediit, bonis principibus ingenti felicitate commissa. Domitiano enim, exitiabili tyranno, Nerva successit, ut in privata vita moderatus et strenuus, nobilitatis mediae. qui senex admodum, operam dante Petronio Secundo praefecto praetorio, item Parthenio interfectore Domitiani, imperator est factus.

PD VIII.1 in B (1269-70): Mortuo Domiciano Nerua senex factus est imperator ab illis, qui occiderunt Domicianum.

PD XI.7: **Anno ab Urbe condita millesimo centesimo uicesimo octauo** Valens tricesimus nonus imperium Orientis quattuor annis Valentiniano mortuo tenuit,

PD XI.7 in B (1662): Mortuo Valentiniano Valens accepit imperium...

PD XII.9: **Anno ab Urbe condita millesimo centesimo quadragesimo nono** Archadius Augustus in Oriente, Honorius frater eius in Occidente quadragesimo secundo loco commune imperium, diuisis tantum sedibus, tenere coeperunt.

PD XII.9 in B (1771): Archadius regnabat in Oriente, Honorius in Occidente.

²²³ The text of Eutropius has: ...Publio Cornelio Lentulo et Cn. Aufidio Oreste consulibus duo tantum...

PD XIII.9: **Anno ab Urbe condita millesimo centesimo septuagesimo septimo** Theodosius Archadii filius quadragesimus tertius regum Romanorum Orientale regebat imperium.

PD XIII.9 in B (1851): *Predictus uero Theodosius nepos Honorii regnum Romanorum Orientale regebat.*

PD XIV.1: **Anno ab Urbe condita millesimo ducentesimo quarto** defuncto Theodosio quadragesimus quartus in numero Marcianus orientali aulae praeficitur imperator.

PD XIV.1 in B (1881): *Mortuo Theodosio Marcianus in Oriente imperator factus est.*

PD XIV.17: *Capta itaque hoc modo a Genserico Roma est, postquam eam primo Alaricus invaserat, secunda iam vice **expletis ab eo tempore quadraginta quattuor annis, a conditione sua mille ducentis atque octo euolutis.** relicta itaque Urbe per Campaniam sese Wandali Maurique effundentes cuncta ferro flammisque consumunt, quicquid superesse potest diripiunt, captam nobilissimam civitatum Capuam ad solum usque deiciunt, captivant, praedantur.*

PD XIV.17 in B (1999-2002): *Hoc modo apprehensa est Roma in secunda uice postquam illam Alaricus apprehendit. Egressi Guandali et Mauri de Roma diuiserunt se per Campaniam et omnia gladio et incendio dissipauerunt et apprehenderunt nobilissimam ciuitatem Capuam et usque ad terram eam euerterunt.*

PD XV.1: **Anno ab Urbis conditione millesimo ducentesimo undecimo** post Marciani imperatoris interitum Leo quintus ac quadragesimus Romanorum regum apud urbem Constantinopolim Augustali potitus est dignitate, qui deinceps sequenti tempore Leonem suum filium imperii consortem effecit.

PD XV.1 in B (2021-23): *Mortuo Marciano imperatore Leo quadragesimus quintus ab Octauiano regnum Romanorum apud Constantinopolim accepit et deinde Leonem filium suum socium sibi fecit in regno.*

PD XV.4: *extincto Bilimere mox victor Ricimer Urbem invadens **quarto iam anno** agentem iura imperii Anthemium gladio trucidavit.*

PD XV.4 in B (2049-50): *Statimque Ricimer patricius Romam inuasit et Anthemium principem, socerum suum, occidit...*

PD XV.10: *ita Romanorum apud Romam imperium toto terrarum orbe venerabile et Augustalis illa sublimitas, quae ab Augusto quondam Octaviano cepta est, cum hoc Augustulo periit **anno ab Urbis conditione millesimo ducentesimo nono, a Gaio uero Caesare, qui primo singularem arripuit principatum, anno quingentesimo septimo decimo, ab incarnatione autem Domini anno quadringentesimo septuagesimo quinto.** igitur deiecto ab Augustali dignitate Augustulo Urbem Odovacer ingressus totius Italiae adeptus est regnum.*

PD XV.10 in B (2090-92): *Ita Romanum imperium, quod in toto mundo gloriosum est, et illa imperialis altitudo, quae ab Octaviano imperatore cepta est, cum predicto Augustulo periit. Inter haec autem intrauit Odoaccar in Romam et tenuit totius Italiae regnum...*

6.4.2.2 Omission of specific locations

PD I.18: *sed cum primo anno bene egissent, secundo ex his Appius Claudius Virginii cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos **in monte Algido militabat**, filiam virginem corrumpere voluit;*

PD I.18 in B (153-54): *Primo anno bene fecerunt, secundo anno quidam Appius Claudius ex eisdem decemuiris uirginem filiam cuiusdam Romani corrumpere uoluit...*

PD I.20: *statim Galli Senones ad Urbem uenerunt et victos Romanos **undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti**, etiam Urbem occupauerunt.*

PD I.20 in B (164-66): *Igitur Galli Senones cum duce Brenno pugnaverunt cum Romanis apud Allium fluuium et uicit eos. Deinde uenerunt et apprehenderunt Romam.*

PD II.1-2: *nam Camillus eo anno Vulscorum civitatem, quae per septuaginta anno bellum gesserat, uicit et **Aequorum urbem et Sutrinorum atque omnes**, deletis earundem exercitibus, occupauit et tres simul triumphos egit. Titus etiam Quintius Cincinnatus, Praenestinos, qui **usque ad urbis Romae portas** cum bello uenerunt, persecutus, ad flumen Alliam uicit...*

PD II.1-2 in B (172-75): *Nam Camillus eo anno comprehendit ciuitatem Bulscorum, quae per septuaginta annos pugauerat cum Romanis. Titus etiam Quincius Cincinnatus pugnauit cum Prenestinis ad flumen Alliam et uicit eos...*

PD II.8: *Lucius Papius Cursor cum honore dictatoris ad id bellum profectus est. qui cum **Romam** redisset, Quinto Fabio Maximo magistro equitum, quem apud exercitum reliquit, praecepit, ne se absente pugnaret.*

PD II.8 in B (220-22): *Missus est contra illos ad pugnandum Lucius Poperius Cursor. Ille autem posuit super exercitum Fabium magistrum equitum et precepit ei, ut sine ipso non pugnaret...*

PD II.19: *Insequenti anno, Valerio Marco et Otacilio consulibus, in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. **Tauromenitani, Catinenses** et praeterea L civitates in fidem acceptae. Tertio anno in Sicilia contra Hieronem regem Siculorum bellum paratum est. Cum omni nobilitate **Syracusanorum** pacem a Romanis impetravit deditque argenti CC talenta.*

PD II.19 in B (314-17): *In altero anno Valerius Marcus et Cotta consules Romani in Sicilia quinquaginta ciuitates subiugauerunt. Tertio anno Hieronem regem Siculorum uicerunt, qui dedit eis argenti ducenta talenta et fecit pacem cum eis.*

PD II.27: *Lutatius Catulus navem aeger ascendit; vulneratus enim in pugna superiore fuerat. contra **Lilibeum ciuitatem Siciliae** pugnatum est ingenti virtute Romanorum; nam LXXIII Carthaginiensium naues captae sunt, XXV demersae...*

PD II.27 in B (382-84): *...Luctacius Catulus in eadem pugna plagatus est. Pugnantes uero fortiter Romani apprehenderunt septuaginta tres naues Africanorum et uiginti quinque in mare submerserunt.*

PD IV.4: *tum rex pacem petit. isdem conditionibus data est a senatu, quamquam victo, quibus ante offerebatur: ut ex Europa et Asia recederet atque **intra Taurum** se contineret, decem milia talentorum et viginti obsides praerberet, Annibalem concitatore belli dederet. Eumeni regi donatae sunt a senatu omnes Asiae civitates quas Antiochus bello perdiderat, et **Rhodiis**, qui auxilium Romanis contra regem Antiochum tulerant, multae urbes concesserunt. Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphauit.*

PD IV.4 in B (635-39): *Tunc rex Antiochus pacem petit et concessa est ei a Romanis in tali ordine ut de Asia et Europa recederet et daret decem milia libras argenteas insuper et obsides daret. Eumeni enim regi donatę sunt a Romanis omnes ciuitates Asię, quas Antiochus antea habuerat. Scipio deinde Romam cum magna gloria reuersus est.*

PD IV.5: *Annibal qui, victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniae regem fugerat, repetitus etiam ab eo est per Titum Quintium Flamminium. et cum tradendus Romanis esset, venenum bibit et **apud Libyssam in finibus Nicomedensium** sepultus est.*

PD IV.5 in B (642-44): *Postquam autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithynię, ne traderetur Romanis. Iterum petierunt Romani a Prusia rege. Ille uero hoc agnoscens, ne traderetur in potestatem Romanorum, bibebat uenenum et mortuus est.*

PD IV.12: *diruta est autem Carthago omni murali lapide in pulverem comminuto. cuius fuisse situs huiusmodi dicitur: XXII passuum muro amplexa tota poene mari cingebatur absque faucibus, quae tribus milibus passuum aperiebantur; is locus murum triginta pedes latum habuit saxo quadrato in altitudine cubitorum quadraginta, a saxo cui **Byrsae nomen erat, paulo amplius quam duo milia passuum tenebat; ex una parte murus communis urbis et Byrsae imminens mari, quod mare stagnum dicitur, quoniam obiectu protentae linguae strangulatur.** spolia ibi inventa, quae variarum ciuitatum excidis Carthago collegerat, et ornamenta urbium ciuitatibus Siciliae, Italiae, Affricae reddidit quae sua recognoscebant.*

PD IV.12 in B (681-87): *Disrupta est autem Cartago et murus illius in pulverem commutatus est. Fuit autem positio ipsius ciuitatis talis: uiginti duo milia passuum et totam ipsam ciuitatem mare cingebat absque tribus miliaris, quę a mari in mare habebat in terra. Et erat murus in isto loco de lapidibus quadratis in altitudine cubita quadraginta et in latitudine pedes triginta. Inuenerunt in ipsa ciuitate predam, quam de singulis ciuitatibus Africani apprehenderant, simulque et uaria ornamenta de Sicilia et de Italia inuenerunt ibi et quicumque cognoscebant sua tollebant illa.*

PD IV.22: *Anno sexcentesimo vicesimo septimo ab Urbe condita Gaius Cassius Longinus et Sextus Domitius Calvinus consules Gallis Transalpinis bellum intulerunt et **Arbennorum tunc nobilissimae ciuitati** atque eorum duci Vituito...*

PD IV.22 in B (759-60): *Anno sexcentesimo uicesimo septimo Gaius et Domicius ambo consules in Gallia ultra Alpes pugnaverunt cum Vituito, rege Francorum.*

PD VI.8: *Lucius ergo Lucullus post pugnam Cizicenam qua vicerat Mitridatem, et navalem qua duces eius oppresserat, persecutus est eum et recepta Paflagonia atque Bithynia etiam regnum eius inuasit, **Sinopen et Amison ciuitates Ponti nobilissimas** coepit. secundo proelio apud Gaveran ciuitatem, quo ingentes copias ex omni regno adduxerat Mitridates, cum XXX milia lectissima regis a V milibus Romanorum vastata essent, Mitridates fugatus et castra eius direpta.*

PD VI.8 in B (932-36): *Missus est autem contra Mitridatem Lucius Lucullus, qui eum iam ad Cizicenum conclusit et fugere fecit et persecutus est eum et recepit Paflagoniam et Bithiniam, quas ille per forciam apprehenderat. Eciam et ad regnum eius peruenit et pugnavit cum eo apud Gaueram ciuitatem et triginta milia homines, quos ipse secum adduxerat, occidit et ipse Mitridates fugatus est.*

PD VI.10: *Alter autem Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis primus Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proelio **in Hemo monte** superavit.*

PD VI.10 in B (953-54): *Deinde missus est Lucius Lucullus alter ad Macedoniam et primus omnium Romanorum contra Bessos pugnavit et uicit eos sibi subieugavit.*

PD VI.17: *domuit autem annis novem fere omnem Galliam quae inter Alpes, flumen Rodanum, Renum et Oceanum est et circuitu patet ad bis tricies centena milia passuum. Brittanis mox bellum intulit, quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat.*

PD VI.17 in B (1025-26): *Per nouem annos domuit prope omnem Galliam. Pugnavit cum Britannis, qui nec nomen Romanorum cognitum habebant...*

PD VI.18: *Circa eadem tempora anno urbis conditae sexcentesimo nonagesimo septimo Marcus Licinnius Crassus collega Gnei Pompei Magni consulatu secundo contra Parthos missus est, et cum circa Carras contra omen et auspicia dimicasset, a Surena Orodis regis duce victus, ad postremum interfectus est cum filio clarissimo et praestantissimo iuvene.*

PD VI.18 in B (1028-29): *In hoc tempore missus est in Parthiam Marcus Lucius Crassus et cum pugnavisset ibi mortuus est cum filio suo.*

PD VI.20: *deinde in Thesalia apud Paleofarsacum (sic) productis utrimque ingentibus copiis dimicaverunt. Pompei acies habuit XL milia peditum...*

PD VI.20 in B (1040-41): *Deinde pugnavit cum Pompeio in Thessalia et habuit Pompeius quadraginta milia peditum...*

PD VI.24: *multa proelia fuerunt, ultimum apud Mundam ciuitatem, in quo adeo Caesar poene victus est, ut fugientibus suis se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adulescentium natus annos sex et quinquaginta veniret.*

PD VI.24 in B (1065-67): *...magnam pugnam cum ipso Cesare fecit ita ut fugientibus hominibus Caesaris, uellet se occidere, ut ille, qui iam habebat quinquaginta et sex annos et de multis preliis uictor fuerat, non ueniret in potestatem infantum.*

PD VI.25: *...bos in suburbano Romae ad arantem locutus est frustra se urgeri, non enim frumenta sed homines brevi defuturos.*

PD VI.25 in B (1077-79): *bos ad hominem locutus est, qui eum ad aratrum minabat, et dixit: "Quare me in tantum opprimis? Non enim erit paupertas de uictualio sed in breui tempore homines non erunt."*

PD VII.3: *Interea Brutus et Cassius interfectores Caesaris ingens bellum moverunt. erant enim per Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupauerant. profecti sunt igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et Marcus Antonius; remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus; apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnaverunt. primo proelio victi sunt Antonius et Caesar...*

PD VII.3 in B (1097-1100): *Interea Brutus et Cassius, qui occiserunt Iulium Cesarem, mouerunt grande prelium contra Antonium. Erant enim per Macedoniam et Orientem multi populi, qui se ad illos coniunxerant. Perrexerunt contra Brutum et Cassium Cesar Octavianus et Marcus Antonius. In prima pugna uicti sunt Antonius et Cesar...*

PD VII.9: *nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam saepe ante victam sed poenitus tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Retiam, Vindilicos et Talassos in Alpibus, omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosforum et Ponticappadocem. vicit autem proeliis Dagos. Germanorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans Aluam fluuium summouit, qui in barbarico longe ultra Renum est. hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit...*

PD VII.9 in B (1129-32): *Nam absque ciuilibus bellis, in quibus uictoriam habuit, adiunxit ille Romano imperio Egyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Reciam, Vindelicos et omnes Ponti*

maritimas ciuitates. Vicit Dacos et multitudinem populi Germanorum occidit. Sed istam pugnam Drusus fecit priuignus eius, id est filiaster...

*PD VII.11: quosdam reges ad se per blanditias evocatos numquam remisit, in quibus **Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in prouinciae formam redegit et maximam ciuitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesarea dicitur, cum Mazaga antea diceretur.** hic tertio et vicesimo imperii anno, aetatis septuagesimo octavo, cum inmani furore insontes, noxios, suos pariter externosque puniret, resolutis militae artibus, Armenia per Parthos, Moesia a Dacis, Pannonia a Sarmatis, Gallia a finitimis gentibus direptae sunt.*

PD VII.11 in B (1194-97): Aliquos reges per blandicias ad se uenire fecit et non eos ad sua regna iam redire permisit. Cumque suos et extraneos omnes crudeliter occideret, recessit ab eius dominatione Pannonia, Gallia, Armenia, Mesia.

*PD VII.15: Per haec Romanae urbi execrabilis ab omnibus simul destitutus et a senatu hostis iudicatus; cum quaeretur ad poenam, quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus furca capite eius inserta virgis usque ad mortem caederetur atque ita praecipitaretur saxo, e palatio fugit et in suburbano se liberti sui, **quod est inter Salariam et Nomentanam viam** ad quartum Urbis miliarium, interfecit.*

PD VII.15 in B (1219-22): Cumque esset abhominabilis omnibus, statuerunt senatores, ut mitteretur furca in collo eius et nudus per publicum duceretur et cum uirgis usque ad mortem cederetur. Cumque hoc cognouisset, fugit de palatio nocte et ad quartum urbis miliarium ad uillam cuiusdam liberti sui absconditus est et ibi se occidit.

*PD VII.16: insidiis Othonis occisus est imperii mense septimo. iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis suis, qui sunt **Aurelia uia non longe ab urbe Roma.***

PD VII.16 in B (1226-27): In medio Romanae urbis foro decollatus est per consilium cuiusdam Othonis, qui post eum imperium tenuit. Regnavit autem solummodo menses septem.

*PD VIII.10: Parthicum triumphum revexit. cum fratre eodemque socero triumphavit. obiit tamen **in Venetia, cum a Concordia ciuitatem Altinum proficisceretur** et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus, casu morbi, quem Graeci apoplexin vocant.*

PD VIII.10 in B (1319-21): ...et cum fratre de uictoria Parthica triumphauit. Cumque cum fratre suo in curru sederet, subito mortuus est a sufocatione, quam Graeci apoplexin uocant.

*PD VIII.13: Ingenti ergo labore et moderatione, cum **apud Carnuntum** iugi triennio perseuerasset, bellum Marcomannicum confecit, quod cum his Quadi, Wandali, Sarmatae, Suevi atque omnis barbaria commoverat, multa hominum milia interfecit...*

*PD VIII.13 in B (1328-29): Interea contra Germanos et Marcomannos, **Quados et Dacos et Sarmatas** pugnavit et multa milia hominum in ipsa pugna interfecit.*

*PD VIII.18: bella multa et feliciter gessit. Pescennium Nigrum, qui **in Aegypto et Suria rebellauerat, apud Cizicum** interfecit. Parthos vicit et Arabas interiores et Azabenos;*

PD VIII.18 in B (1350-51): Prelia multa fecit. Vicit Parthos, Arabas Adiabenosque.

*PD IX.9: Victorinus postea Galliarum accepit imperium, vir strenuissimus, sed cum nimiae libidinis esset et matrimonia aliena corrumperet, **Agrippinae** occisus est, actuario quodam dolum machinante, imperii sui anno secundo.*

PD IX.9 in B (1426-27): *Victorinus postea in Gallia accepit imperium, sed cum nimie libidinis esset et mulieres aliorum adulteraret, occisus est.*

PD IX.10: *sed dum haec in Gallia geruntur, in Oriente per Odenachum Persae victi sunt. defensa Suria, recepta Mesopotamia usque ad **Tesifontem** Odenachus penetrauit.*

PD IX.10 in B (1430-31): *Cum ista omnia in Gallia fierent, Odenatus quidam collecta multitudine rusticorum uicit Persas in Oriente et defendit Suriam; recollegit Mesopotamiam.*

PD IX.11: *Gallienus interea fraude Aureoli ducis sui **Mediolani** cum Valeriano fratre occisus est imperii anno nono...*

PD IX.11 in B (1433-35): *Gallienus autem cum supra modum luxurie deseruiet, occisus est cum Valeriano, fratre suo, per fraudem Aureoli, ducis sui. Regnavit autem annos quindecim.*

PD IX.11: *parcus vir ac modestus et iusti tenax ac reipublicae gerendae idoneus, adversus trecenta milia Alamannorum haut procul a lacu Benaco, **in silua quae Ligana dicitur**, dimicans tantam multitudinem fudit, ut aegre pars dimidia superfuerit.*

PD IX.11 in B (1437-40): *Fuit abstinens, modestus et aptus ad causam publicam regendam. Iste apud lacum Benacum cum trecentis milibus Alamannorum pugnavit et uicit eos et tantam multitudinem illorum occidit, ut uix dimidia pars remaneret.*

PD IX.13: *iste in Italia tribus proeliis uictor fuit **apud Placentiam, iuxta amnem Metaurum ac Fannum Fortunae, postremum Ticinensibus campis**. huius tempore apud Dalmatas Septimius imperator effectus mox a suis obruncatur.*

PD IX.13 in B (1449-50): *In Italia tribus preliis uictor fuit. Huius temporibus apud Dalmatas Septimius imperator factus est et statim a suis interfectus.*

PD IX.15: *...interfectus est in itineris medio quod inter Constantinopolim et Eracliam est stratae veteris; **locus Cenofrurium appellatur**. mors tamen eius inulta non fuit. meruit quoque inter divos referri. imperavit annos quinque menses sex.*

PD IX.15 in B (1459-60): *...occiderunt illum in medio itinere inter Constantinopolim et Heracleam. Regnavit annos quinque et menses sex.*

PD IX.23: *Per idem tempus a Constantio Caesare in Gallia bene pugnatum est. **circa Lingonas** die una adversam et secundam fortunam expertus est. nam cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset coactus tam praecipiti necessitate, ut clausis portis in murum funibus tolleretur, vix quinque horis mediis adventante exercitu sexaginta fere milia Alamannorum cecidit.*

PD IX.23 in B (1511-13): *In hoc tempore uiriliter pugnavit in Gallia Constantius Cesar. Tamen in prima pugna Alamanni occiderunt exercitum eius et ipse cum magna angustia exinde fugit. Postea in secunda pugna habuit Constantinus uictoriam et sexaginta milia Alamannorum occidit.*

PD IX.25: *Mox tamen **per Illiricum Moesiamque** contractis copiis rursus cum Narseo Hormisde et Saporis avo **in Armenia maiore** pugnavit successu ingenti nec minore consilio, simul fortitudine, quippe qui etiam speculatoris munus cum altero aut tertio equite susceperit. pulso Narseo...*

PD IX.25 in B (1518-19): *Postea Galerius congregavit populum et iterum pugnavit cum Narseo, rege de Perside, et uicit illum atque fugavit.*

PD IX.25: *quare ad Dioclitianum in Mesopotamiam cum praesidiis tamen morantem ouans regressus ingenti honore susceptus est.*

PD IX.25 in B (1521): *Reuersus inde recepit eum Dioclecius cum maximo honore.*

PD X.4: *non multo deinceps in Oriente quoque aduersus Licinium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praeuenit.*

PD X.4 in B (1582-83): *Iterum in Oriente Maximinus, persecutor christianorum, pugnavit cum Licinio et ab eo occisus est.*

PD XI.2: *Eodem anno apud Atrebatas vera lana de nubibus pluviae mixta defluxit.*

PD XI.2 in B (1644): *Eodem anno descendit uera lana de nubibus mixta cum pluuis...*

PD XI.5: *Valentinianus vero anno imperii sui undecimo, cum Sarmatae sese per Pannonias diffudissent easque vastarent, bellum in eos parans, dum apud Brigitionem oppidum Quadorum legationi responderet, anno aevi quinto et quinquagesimo subita effusione sanguinis, quae grece apoplexis vocatur, voce amissa sensu integer expiravit.*

PD XI.5 in B (1655-56): *Post haec omnia, cum Valentinianus contra Sarmatas pugnare uoluisset, subito effusione sanguinis, quod Grece apoplexia uocatur, suffocatus et mortuus est.*

PD XI.9: *qui postquam experientissima providentia Africam composuisset, stimulante invidia iussus a Valente interfici, apud Carthaginem baptizari in remissionem peccatorum praeoptavit ac demum gloriosa morte occumbens percussori iugulum ultro praebuit.*

PD XI.9 in B (1670-72): *Postquam idem Theodosius Africam ordinauit, per inuidiam iussit eum Valens occidi, sed ille prius baptizatus est in remissionem peccatorum et sic decollatus est.*

PD XI.12: *igitur Gratianus admodum iuuenis cum inaestimabilem multitudinem hostium Romanis infusam finibus cerneret, fretus Christi potentia longe inpari militum numero sese in hostem dedit et continuo apud Argentariam oppidum Galliarum formidolosissimum bellum incredibili felicitate confecit;*

PD XI.12 in B (1695-98): *Igitur cum esset iuuenis et uideret multitudinem inimicorum Romanos fines introisse, et quamuis non haberet multum populum, tamen adiutus Christi potentia pugnam commisit cum suis aduersariis...*

PD XII.3: *Igitur Valentinianus iunior, cum in Galliam transisset ibique tranquilla republica in pace ageret, apud Viennam dolo Arbogastis comitis ui strangulatus atque, ut voluntariam sibi conscivisse mortem putaretur, laqueo suspensus est:*

PD XII.3 in B (1744-45): *Igitur predictus Valentinianus cum transiret in Galliam ibique causam publicam in pace ageret, occisus est per fraudem Arbogasti, comitis sui, et mortuus est.*

PD XII.15: *Regem deinceps Athaulfum Alarici adfinem Gothi constituentes Romam redeunt; si quid residui fuit, more locustarum eradunt, auferentes exinde Galliam Placidiam Theodosii principis filiam, sororem Honorii, quam sibi Athaulfus apud Forum Cornelii coniugio sociavit.*

PD XII.15 in B (1810-13): *Deinde predicti Gothi fecerunt super se regem Athaulfum, parentem Alarici regis, et Romam reuersi sunt et quicquid ibi remansit, totum exinde eraserunt sicut locustae et tulerunt inde filiam Theodosii imperatoris, quam sibi idem Athaulfus rex in coniugium sociavit.*

PD XIII.3: *cernens itaque Honorius ubique se Constantii virtute et ingenio seu per bella seu pacis moderatione tueri, eum cunctis adnitentibus **apud Rauennam** in regni consortium adscivit, qui necdum septem mensibus evolutis ex hac luce subtractus est.*

PD XIII.3 in B (1838-40): *Deinde consentientibus omnibus fecit sibi illum socium ad tenendum imperium. Non completis septem mensibus Constantio regnante in imperio mortuus est.*

PD XV.1: *quod cum prope quattuor annis obtinisset, haut procul a Dertonensi civitate **iuxta Hiriam flumen** occisus est...*

PD XV.1 in B (2024-25): *Quod cum prope quattuor annos tenuisset, non longe a Dertona ciuitate occisus est...*

PD XV.3: *deinde barbarica perfidia foedus Ricimer inrumpens, erat enim Gothus prosapia, cum manu mox valida Urbem contendit atque **apud Anicionis pontem** castra composuit. divisa itaque Roma est et quidam favebant Anthemio, quidam vero Ricimeris perfidiam sequebantur.*

PD XV.3 in B (2042-44): *Inde cum multitudine populorum uenit Romam contra Anthemium socerum suum. Diuisa est itaque Roma. Alii sequebantur Anthemium, alii Ricimerem patricium.*

PD XV.15: *egressus itaque a Misia cum omni Ostrogothorum multitudine universaque supellectili **per Sirmium** Pannoniasque iter faciens ad Italiam venit. ac primus **iuxta Sontium flumen**, qui non longe ab Aquileia labitur, castra componens, dum uberrimis quae eo loco habentur pascuis fatigata aliquantulum ex itineris longitudine iumenta reficeret, ibi mox ei cum grandi suorum exercitu totisque Odovacer Italiae viribus occurrit. quem Theodericus alacriter excipiens magno superatum proelio postremo in fugam convertit. exinde Theodericus movens cum Veronam venisset, iterum adversus eum Odovacer non minori quam prius belli sese apparatu opponit. contra quem Theodericus **haut procul a Veronensi urbe** confligens nimia eius exercitum caede contrivit ipsumque pariter et omnem illius multitudinem dare terga coegit. qui dum fugae metu se praecipites **in Adesim fluuium** mergunt, ex magna parte rapidissimis eius gurgitibus implicate suffocantur.*

PD XV.15 in B (2124-29): *Exiens de Misia cum omni multitudine Ostrogothorum et cum omnibus, quae habebat, ueniens per Pannonias intravit in Italiam. Cumque prope Aquileiam in quodam loco resideret, iuit contra eum Odoaccar cum magno exercitu. Pugnavitque cum eo Theodericus et uicit illum fecitque eum fugere. Mouens se de eodem loco Theodericus cum uenisset Veronam, iterum occurrit ei Odoaccar ad pugnandum cum eo. Contra quem Theodericus pugnavit et multos de illius exercitu occidit et illum cum aliis fugere coegit.*

PD XV.17: *Theodericus itaque aliquandiu intra munitiones exercitum retinens, demum relictis ibi matre, sororibus universaque vulgi multitudine nihil plane dubius de Epiphanii viri sanctissimi fide cum expeditis armatorum cuneis ad Odovacris obsidionem Ravennam perrexit, dumque **eo loco cui Pinetum nomen est non procul ab urbe** castra posuisset, per continuum pene triennium Odovacrem obsedit.*

PD XV.17 in B (2136-38): *Deinde Theodericus dimisit intra Ticinum matrem, sorores et omnia, quae habebat, et abiit Rauennam, ut obsideret Odoaccar, et obsedit eum per tres annos.*

6.4.2.3 Omission of proper names

PD II.5: *Ibi **nobilissimus de senatoribus iuuenis Lucius Mallius** prouocantem Gallum ad singulare certamen progressus occidit...*

PD II.5 in B (186-87): *Tunc unus de Gallis prouocauit **quendam de senatoribus Romanorum** ut pugnaret cum eo.*

PD III.16: *Tum multae ciuitates Romanorum quae ad Annibalem transierant, rursus se **Fauio Maximo** dediderunt.*

PD III.16 in B (560-61): *Tunc multe ciuitates **Romanis** se subdiderunt, que Hannibali propter timorem subiugate fuerant.*

PD IV.5: *...repetitus etiam ab eo est **per Titum Quintium Flamminium**.*

PD IV.5 in B (643): *Iterum petierunt **Romani** eum a Prusia rege.*

PD IV.16: *Deinde **Gaium Plautium praetorem** idem Viriatus multis proeliis fractum fugauit; post haec **Claudium Unimammium** cum omni exercitu superauit.*

PD IV.16 in B (701-2): *Deinde **duo alios consules** uicit et omnem illorum populum occidit.*

PD IV.20: *Nam et Bithyniae **rex Nicomedes** Romanos iuuit et **Mitridates** Ponticus, cum quo bellum postea grauissimum fuit, et **Ariarates** Cappadox et **Polemenes** Paflagon.*

PD IV.20 in B (744-45): *Fuerunt autem in adiutorio iam dicti consulis **multi reges**.*

PD IV.26: *...quod **Adherbalem** et **Hiempsalem**, Micipsae filios, fratres suos reges et populi Romani amicos, interemisset.*

PD IV.26 in B (769-70): *...eo quod ille occiderat **fratres suos**, qui fuerant amici de Romanis.*

PD V.1: *...LXXX milia coepit et **ducem eorum Teutomodum**...*

PD V.1 in B (790): *...et septuaginta milia ex eis apprehenderunt simul **cum duce eorum**.*

PD VI.9: ***Tigranocertam** ciuitatem **Arzianenae** **nobilissimam regni Armeni** accepit...*

PD VI.9 in B (942): *Cepit obsidere **ciuitatem** eius.*

PD VI.9: *Inde **Nisibim** profectus*

PD VI.9 in B (946-47): *Deinde abiit idem consul **ad aliam ciuitatem Armenie***

PD VI.10: *oppidum **Uscudamam**, quod **Bessi** habitabant, eodem die quo adgressus est, uicit, **Cabulen** coepit...*

PD VI.10 in B (954-55): *Etiam et **Scudamam** ciuitatem eorum apprehendit et **multas alias ciuitates**...*

PD VI.17: *Dein Ariouistum regem, cui auxiliabantur Arudes, Marcomones, Triboci, Wangiones, Nemetes, Eduses et Suebi, fugere conpulit...*

PD VI.17 in B (1015-16): *Deinde uicit Ariobistum regem, in cuius adiutorio **multe gentes** erant...*

PD VI.17: *Post hanc **gentem Belgarum**, cui adhaeserant **Bellouagui** cum sexaginta milibus armatorum, **Suessones** cum quinquaginta milibus, **Neruii** praeterea, quorum adeo indomita feritas erat ut numquam ad se mercatores accedere sinerent, hi nihilominus quinquaginta milia armatorum habentes, **Atrepates** etiam et **Ambiani, Menappi, Caleti, Velocases, Velomandi, Atuatiki, Condurses, Eburones, Cerosi, Cemani**, qui uno nomine Germani uocantur, quorum omnium cum his, quos supra diximus, ducenta septuaginta duo milia fuisse referuntur.*

PD VI.17 in B (1017-19): *Post hec congregatae sunt **multe gentes de Germania** ad pugnandum contra Iulium Cesarem. Quos dicunt fuisse septuaginta duo milia pugnatores.*

PD VI.19: *Contradictum est a Marcello consule, a **Vibulo, a Pompeio, a Catone**...*

PD VI.19 in B (1032-33): *...sed contradictum est ei a Marcello consule et a **ceteris**...*

PD VI.19: *Apud Epyrum, Macedoniam, **Achaiam**...*

PD VI.19 in B (1037): *...in Epyram, in Macedoniam et **per ceteras ciuitates**.*

PD VI.23: *Duces autem Romani erant Publius Cornelius Scipio ex genere antiquissimo Scipionis Africani, hic etiam socer Marci Pompei fuerat, **Marcus Petreiusque Varus, Marcus Portius Cato, Lucius Cornelius Faustus Sullae** dictatoris filius.*

PD VI.23 in B (1061-62): *et ibi fuerunt cum eo duces Romanorum Cornelius Scipio, Faustus Sullae dictatoris filius et **alii duces**.*

PD IX.7: *...a **Sapore Persarum rege** superatus est...*

PD IX.7 in B (1412): *...**rex Persarum** uicit illum...*

PD IX.18: *...**Sohenen et Tesifontem** urbes notissimas coepit.*

PD IX.18 in B (1476): *...et **duas nobilissimas ciuitates** eorum apprehendit.*

PD XII.2 ***Victorem quoque Maximi filium**, quem imperatorem pater Gallis infantili aetate reliquerat, extinxit.*

PD XII.2 in B (1742-43): *Deinde Theodosius occidit **filium Maximi**, quem ille in Gallia imperatorem reliquerat.*

PD XII.12: *Conterritus namque diuinitus Radagaisus **in aspero Fesulani montis iugo** urgente undique timore concluditur...*

PD XII.12 in B (1785-86): *Per diuinam namque potentiam territus est Radegausus et fugiit **in quendam montem**...*

PD XII.13: *Qui dum ad Galliam pergens ob recuperationem iumentorum **apud Pollentiam** aliquantulum resedisset...*

PD XII.13 in B (1792-93): *Alaricus dum ad Galliam pergeret, per aliquantum tempus **in quodam loco** moratus est.*

PD XII.15: *...auferentes exinde **Gallam Placidiam Theodosii principis filiam**, sororem Honorii...*

PD XII.15 in B (1811-12): *...et tulerunt inde **filiam Theodosii imperatoris**...*

PD XIII.3: *Honorius **Gallam Placidiam germanam suam** Constantio suo comiti fide integerrimo et ingenti uiro iamdudum promissam magno cunctorum gaudio sociauit...*

PD XIII.3 in B (1837-38): *Tunc Honorius imperator dedit **sororem suam** uxorem Constancio comiti suo.*

PD XIV.7: *...**Torismund Theodoriti regis filius** dolens de paterno funere...*

PD XIV.7 in B (1927-28): ***Filius uero Theoderici regis Gothorum** dolens de morte patris sui...*

PD XIV.15: *...anno sequenti **a Transila Aetii milite**, cum triginta annis imperium gessisset, confossus interiit...*

PD XIV.15 in B (1987-88): *Nam et ipse **a quodam milite Ecii patricii** occisus est. Regnavit annos triginta.*

PD XVI.2: *... **Festus senatorum nobilissimus et exconsul et alius exconsul Probinus** Laurentii partibus fauentes **aduersus Faustum exconsulem coeterosque**, qui Symmacho adhaerebant...*

PD XVI.2 in B (2157): ***Alii** namque elegerant Laurencium et **alii** Simachum.*

PD XVI.8: *...**Iohannem papam simulque cum eo Theodorum Inportunum atque Agapitum consulares uiros aliumque Agapitum patricium** Constantinopolim ad Iustinum principem dirigit:*

PD XVI.8 in B (2197): *...dixit **missos suos** in Constantinopolim ad Iustinum imperatorem...*

PD XVI.22: *Cui succedit **Erarius** et ipse necdum anno expleto iugulatur.*

PD XVI.22 in B (2294-95): *Deinde fecerunt super se **alium regem**, qui et ipse non expleto anno occisus est.*

6.5 Narrative techniques: continuity – coherence – invigoration

The redaction also appears to involve a restructure of the narrative. The redactor has avoided elements of narrative discontinuity or lack of coherence such as repetitions, leaps of time and space etc. In addition there is some effort dedicated to a general invigoration of the narrative by describing the perceptions and intentions of the historical actors. These narrative techniques are performed by omitting, changing or adding textual passages.

6.5.1 Avoidance of repetitions, digressions or leaps in time by omission or textual change

When describing the Gallic wars, Paul the Deacon expanded Eutropius VI.17 with Orosius VI.7.5. This resulted in a needless repetition of the victory over the Helvetians. The superfluous mention of the Helvetians is omitted in *B*:

PD VI.17: Primos uicit Heluetios qui nunc Sequani appellantur, deinde uincendo bella grauissima usque ad Oceanum Britannicum processit. Expugnauit namque in ea Heluitios, Tulingos, Latobolos, Rauracos et Boios...

PD VI.17 in B (1013-15): Primum namque uicit gentem, quae dicitur Elbecia. Deinde fortiter pugnando peruenit usque ad oceanum Britannicum. Pugnauit namque cum Tulignis, Latouois et Rauracis...

Paul the Deacon VII.1-7 narrates the civil wars of 44-31 B.C. from the battle of Mutina to Philippi and Actium. This section also contains passages relating Roman campaigns in Persia and Marcus Agrippa's suppression of the rebellion in Aquitania. The compiler probably found these digressions distracting and omitted them. Compare Paul's sequence of VII.4-6 with *B*:

*PD VII.4-6: Interim a Sexto Pompeio, Gnei Pompei filio, ingens bellum in Sicilia commotum est, his qui superfuerant ex partibus Bruti Cassiique ad eum confluentibus. bellatum per Caesarem Augustum Octavianum et Marcum Antonium aduersus Sextum Pompeium est. pax postremo conuenit. **Eo tempore Marcus Agrippa in Aquitania rem prospere gessit. et Lucius Bentilius Bassus inrupentes in Syriam Persas tribus proeliis uicit. Pastorum, regis Orodis filium, interfecit eo ipso die quo olim Orodis Persarum rex per duces Surenam Crassum occiderat. hic primus de Parthis iustissimum triumphum Romae egit.** Interim Pompeius pacem rupit et navali proelio victus fugiens ad Asiam interfectus est. Antonius, qui Asiam et Orientem tenebat, repudiata sorore Caesaris Augusti Octaviani, Cleopatram reginam Aegypti duxit uxorem. **contra Persas etiam ipse pugnauit. primis eos proeliis uicit, regrediens tamen fame et pestilentia laborauit et, cum instarent Parthi fugienti, ipse pro uicto recessit.** Hic quoque ingens bellum civile commouit...*

PD VII.4-6 in B (1104-11): Interea Sextus Pompeius magnam pugnam in Sicilia commouit. Nam confugerant ad eum illi milites, qui fuerant Cassii et Bruti. Tunc abierunt contra Pompeium Octavianus et Antonius sed cum non posset eis resistere Pompeius, pax inter eos firmata est. Interea Pompeius pacem ruperat et cum Agrippa, qui erat ex parte Cesaris, pugnauit in mare et uictus est ab eo fugitque in terram Asię et ibi occisus est. Antonius uero, qui Asiam et Orientem tenebat, dimisit sororem Octauiani Cesaris, quam habebat uxorem, et accepit uxorem Cleopatram, quae erat regina Egypti. Deinde quoque magnum ciuile bellum commouit Antonius...

Another example of redundancy is Paul the Deacon's combination of Eutropius' and the *Epitome*'s descriptions of Augustus' reign. This has caused the length of the reign to be mentioned twice. This superfluous mention has been avoided in *B*:

PD VII.10: **Quadraginta quattuor annis, quibus solus** gessit imperium, civilissime uixit, in cunctos liberalissimus, in amicos fidelissimus, quos tantis euexit honoribus ut poene aequaret fastigio suo. Imperauit annos quinquaginta et sex, duodecim cum Antonio, **quadraginta uero et quattuor solus**;

PD VII.10 in B (1183-84): Tenuit imperium annis quinquaginta et sex, duodecim annis regnauit cum Antonio, quadraginta et sex regnauit solus.

Likewise, the killing of Numerianus (PD IX.19), Diocletian's retirement in Salona (PD IX.27), the death of Jovian (PD X.17) and Stilico's attempt to make his son emperor (PD XII.11) are all omitted in order not to be repeated in IX.20, IX.28, X.18 and XII.16

PD IX.19: nam de Perside victor exercitus rediens, **cum** Carum Augustum fulmine, **Numerianum Caesarem insidiis perdidisset**, Dioclitianum imperatorem creauit Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anuli senatoris libertinus fuisse credatur.

PD IX.20: **Is primum militi in contione iuravit Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Dioclitiani percussus est gladio.** postea...

PD IX.19-20 in B (1485-90): Reuersus exercitus a Perside, ubi Carus imperator mortuus fuerat, Diocleceianum sibi imperatorem fecerunt, qui fuit natus de Dalmatia. dicunt alii, ut fuisset filius cuiusdam scribe, alii dicunt, ut fuisset libertinus Anolini senatoris.

Iste primum in conuentu militum iurauit, quod Numerianus non fuisset per suam fraudem occisus cumque staret iuxta eum Aper, qui Numerianum iam dictum per fraudem occiderat, statim manu sua illum occidit Diocleceianus asstante omni suo exercitu. Post hec...

PD IX.27: cum tamen ingruessente aevo parum se idoneum Dioclitianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in vitam privatam concederent et stationem tuendae reipublicae viridioribus iunioribusque mandarent; cui aegre collega obtemperavit. tamen uterque uno die privato habitu imperii insigne mutavit, Nicomediae Dioclitianus, Hercules Mediolani, post triumphum inclitum, quem Romae ex numerosis gentibus pompa ferculorum illustri, qua Narsei coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt. **concesserunt tamen Salonam unus, alter in Licaonia.**

PD IX.28: **Dioclitianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio senuit.** qui dum ab Herculio atque Galerio ad recipiendum imperium rogaretur, tamquam pestem aliquam detestans in hunc modum respondit...

PD IX.27-28 in B (1526-35): Cumque uideret Diocleceianus, quia propter senectutem non posset imperium regere, dixit Herculiano [et] Maximiano, ut bonum esset iunioribus committere causam publicam regendam. Herculianus uero quamuis non ex tota uoluntate fecisset, tamen consensit ei in hoc dicto et in uno die Diocleceianus apud Nicomediam et Maximianus apud Mediolanum potestatem imperii dimiserunt simulque ornamenta regalia posuerunt et post gloriam, quam in Roma ex multis gentibus adduxerunt, simulque et de uictoria, quam de uxore Narsei et sororibus et filiis habuerunt, quos ante currum suum ducere fecerunt, subito imperium post tantam gloriam dimiserunt.

Diocleceianus autem in Salona consenuit. Nam dum Hercules et Galerius eum rogarent, ut rediret in imperium, respondit eis...

PD X.17: *isque intergressus atque Illyricum petens in Galatiae finibus **repentina morte obiit, vir alias neque iners neque imprudens.***

PD X.18: *Multi exanimatum opinantur nimia crudelitate, inter cenandum enim nimium epulis indulserat, alii odore cubiculi, quod ex recenti textorio calcis grave quiescentibus erat, quidam nimietate prunarum, quas gravi frigore adoleri multas iusserat. decessit imperii mense septimo, quarto decimo kal. martias, aetatis, ut qui plurimum vel minimum tradunt, tertio et tricesimo anno, ac benignitate principum, qui ei successerunt, inter divos relatus est. nam et civilitate prior et natura admodum liberalis fuit.*

PD X.17-18 in B (1625-28): *Inde ad Illiricum rediens per Galatiam transit.*

Cumque intraret ad quiescendum in quoddam cubiculum, qui (sic) erat ex recenti calce linitus (sic), et fecisset ibi multas prunas, id est carbones, propter nimium frigus, tunc dicitur, ut de calore et odore calcis adgrauatus et suffocatus sit. Regnavit menses octo.

PD XII.11: *Interea Rufinus, cui a Theodosio Orientalis aulae cura commissa est, malo perfidiae depravatus, cum barbarorum solaciis regnum temptaret invadere, morte iustissima poenas luit. **Stilico quoque Occidentis tutor imperii, in memor conlatorum beneficiorum, in memor adfinitatis, nam socer extabat Honorii, regnum et ipse Eucherio filio affectans ingentia reipublicae intulit mala;** nam saepe cum delere possit barbaros, fovit, saepe Alaricum cum Gothis suis vicit, saepe conclusit, semperque dimisit. cui quis fuerit exitus, suo melius in loco dicetur.*

PD XII 16: *Interea comes Stilico Wandalorum perfidiae et dolosae gentis genere editus, Eucherium, ut dictum est, filium iam a puero Christianorum persecutionem meditantem, ut in imperio substitueret, ante biennium Romanae inruptionis gentes copiis viribusque intollerabiles, hoc est Alanorum, Suevorum, Wandalorum, Burgundionum, ultro in arma suscitavit easque pulsare Gallias voluit, ut sub hac necessitate a genero in filium extorquere imperium possit. tandem ubi imperatori Honorio exercituique Romano haec tam ingentia damna patefacta sunt, commoto iustissime exercitu occisus est Stilico, qui ut unum puerum purpuram indueret, totius generis humani sanguinem dedit. occisus Eucherius eius filius paucique cum isdem satellites tantarum molitionum puniti sunt.*

PD XII.16 in B²²⁴ (1816-19): *Interea comes Stilico, qui fuerat natus de perfida et dolosa gente Guandalorum et erat socer Honorii imperatoris, uoluit per fraudem tollere ipsum imperium socero suo et facere Eucherium filium suum imperatorem. Honorius congregato exercitu suo pugnavit cum Stilicone et uicit illum atque occidit simulque et filium eius Eucherium.*

Paul the Deacon's tale of Romulus and Remus is somewhat awkward. In a passage on Numitor and Amulius we hear about Numitor's daughter and her children:

PD I.1a: *Numitor Procae regis maior filius, a fratre Amulio regno pulsus, in agro suo uixit. filia eius, adimendi partus gratia, uirgo Vestalis electa est; quae, cum septimo patris anno geminos edidisset infantes, iuxta legem in terra uiua defossa est. verum paruulos, prope ripam Tiberis expositos, Faustulus regii pastor armenti ad Accam Laurentiam uxorem suam detulit, quae, ob pulchritudinem et rapacitatem corporis quaestuosus, lupa a vicinis appellabatur; unde et ad nostram usque memoriam meretricum cellulae lupanaria dicuntur. pueri cum adoleuissent, collecta pastorum et latronum manu, interfecto apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum restituerunt.*

²²⁴ PD XII.11 is entirely omitted.

Neither the children nor their mother is named. Then, in the succeeding chapter it is stated that the Romanum imperium begins with Romulus, son of Rea Silvia and Mars:

PD I.1: Romanum igitur imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus neque incrementis toto orbe amplius humana potest memoria recordari, a Romulo exordium habet, qui Reae Silviae Vestalis uirginis, ut praemissum est, filius et, quantum putatus est, Martis, cum Remo fratre uno partu editus est. is cum inter pastores latrocinaretur, XVIII annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit...

The “delayed” presentation, caused by Paul’s combining Eutropius with Jerome, is avoided in the paraphrase of *B*:

PD Ia and I in B (43-59): Iste iactauit Numitorem fratrem suum de regno et habitauit ipse Numitor in rebus suis. Rea Siluia, filia eiusdem Numitoris, electa est, ut esset uirgo deę Veste in templo eius. Postea concubuit cum ea deus Martis et nati sunt ex ea duo filii Remus et Romulus. Mater uero illorum propter adulterium, quod commisit, uiua sepulta est secundum legem, quę apud illos erat instituta. Filios eius, id est Remum et Romulum, iactauerunt prope ripam Tyberi fluminis. Videns autem eos quidam pastor regis nomine Faustulus leuauit eos et portauit ad Accam Laurentiam uxorem suam et nutriuit eos. Ipsa uero Acca Laurentia propter quod erat formosa et meretrix et multum lucrum querebat de corpore suo, uicini eius appellabant eam lupam. Unde et ab illo tempore cellule ubi meretrices habitabant lupanaria nominata sunt. Predictus uero Romulus et Remus, cum creuissent, collegerunt pastores ac latrones et abeuntes occiderunt intra ciuitatem Amulium, qui auum illorum de regno eiecerat et predictum auum suum Numitorem in regno restituunt. Romanum igitur imperium a Romulo et Remo initium accepit et sicut in primis quando exortum est minus fuit omnibus aliis regnis ita postea crescendo exaltatum est super alia regna. Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte.

The account of the Gallic invasion of 225 B.C., offers another example of an inelegant combination of sources. Paul’s juxtaposition of Eutropius III.5 and Jordanes *Romana* 178 results in a double exposition of the Roman victory with a description of the Gauls inserted in the middle. In *B* this is resolved by an unsplit narration of the struggle (the historiographical details omitted) preceded by the description of the Gauls:

*PD III.5: Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fauio historico, qui ei bello interfuit, DCC milia hominum parata ad id bellum fuisse. Sed **res per consules tantum prospere gesta est. XL milia hostium interfecta sunt et triumphus Aemilio decretus.** Gallorum siquidem animi feroces, corpora plus quam humana erant, sed experimento deprehensum est, quod uirtus eorum, sicut primo impetu maior quam uirorum est, ita sequens minor quam feminarum; Alpina corpora humenti caelo educata habent quiddam simile niuibis suis, cum mox calore pugnae statim in sudorem eunt et leui modo quasi sole laxantur. Hii Brittomaro duce non prius posituros se baltea iurauerunt, quam Capitolium incendissent. Factumque est; nam **uictos eos Aemilius in Capitolio discinxit**, et quia dux eorum de Romano milite Marti suo*

torquem auream deuotasset, de ipsius Ariobistonis reliquorumque Gallorum torquibus aureum trophaeum Ioui erexit.

PD III.5 in B (410-21): Interea iurauerunt inter se Galli et Ariobistones, ut contra Romanos pugnarent, et non sua balthea prius discinxissent quam Capitolium Romę incenderent, sed contra eos perrexit Emilius consul cum Romano exercitu et pugnavit cum eis atque superavit eos et tulit baltea et torques illorum et optulit Ioui deo suo pro gloria uictorię, eo quod Maro, dux eorundem Gallorum uotum uouerat, ut de Romanis torquem auream deo suo Marti offerret. Nam supradictus Emilius consul multos de Gallis apprehendit et secum Romam adduxit et in Capitolio, quod incendere promiserat, suorum balthea ibi discinxit et per multos annos Galli cum Romanis non pugnaverunt. Gallorum siquidem sunt animi feroces et corpora forciora quam alii homines habent. Sed hoc comprobatum est, quod uirtus eorum sicut in primo impetu forcior est aliis hominibus ita postea minor est uirtus eorum quam uirtus feminarum. Homines autem, qui in frigido loco nutriti sunt, habent aliquid simile cum nubibus et mox dum calor eos /31v/ tetigerit, sudare incipiunt et neque calorem solis durare possunt.

Paul's account of the Lusitanian shepherd and rebel Viriatus begins with Viriatus' death. A retrospective description of his rebellion against the Romans during the 140s B.C. follows, and at the end the fate of his killers is recounted. The anticipation of Viriatus' death is thus avoided in *B*:

PD IV.16: Nec multo post Quintus quoque Coepio ad idem bellum missus est, quod quidam Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriatus a suis interfectus est, cum XIII annos Hispanias aduersus Romanos mouisset. Pastor primo fuit, mox latro non dux, postremo tantos ad bellum populos concitauit, ut adsertor contra Romanos Hispaniae putaretur. Huic namque primum Sextus Vecilius praetor occurrit, qui toto exercitu caeso uix fuga lapsus euasit; deinde Gaium Plautium praetorem idem Viriatus multis proeliis fractum fugauit; post haec Claudium Unimammium cum omni exercitu superavit. Denique cum interfectores eius praemium a Coepione consule peterent, responsum est: numquam Romanis placuisse imperatores a suis militibus interfici.

PD IV.16 in B (699-704): Eodem tempore quidam Variatus nomine homo pastor et latro cepit pugnare in Hispania cum Romanis et per quattuordecim annos Romanos superauit. Primo namque Sextum Vecelium nomine uicit et omnem illius populum occidit. Deinde duos alios consules uicit et omnem illorum populum occidit. Post hoc factum idem Variatus a suis militibus occisus est et, cum postea eius interfectores quererent premium a Romanis, responsum est illis numquam Romanis placuisse, ut milites suum imperatorem occiderent.

PD IV.22 relates the struggle against Bituitus and the Arverni in 121 B.C. Before the actual battle the Arverni constructed a bridge by joining their boats together. During the battle many drowned as the "boat-bridge" collapsed. However, the narration of Paul the Deacon anticipates the slaughter of the Arverni and the bridge is not mentioned until the end. In *B* the chronology is restored:

PD IV.22: Anno sexcentesimo uicesimo septimo ab Urbe condita Gaius Cassius Longinus et Sextus Domitius Caluinus consules Gallis Transalpinis bellum intulerunt et Arbennorum tunc nobilissimae ciuitati atque eorum duci Vituito infinitamque multitudinem iuxta Rodanum fluuuium interfecerunt. Denique cum Vituitus paucitatem Romanorum uix ad escam canibus, quos in agmine habebat, sufficere posse iactaret et ipse CLXXX milia armatorum haberet, conserta pugna a Romanis superatus est; ex cuius exercitu partim in bello partim submersi cum ponte, quem sibi iunctis nauibus supra Rodanum extruxerant, CL milia perierunt. Praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Vituitus se Domitio dedit atque ab eo Romam deductus est, magnaue gloria consules ambo triumphauerunt.

PD IV.22 in B (759-67): Anno sexcentesimo uicesimo septimo Gaius et Domitius ambo consules in Gallia ultra Alpes pugnaverunt cum Vituito, rege Francorum. Fecerat namque idem Vituitus pontem de nauibus in flumine Rodano, et quia habebat centum septuaginta milia milites armatos, despiciebat Romanos, qui uidebantur esse pauci et dicebat Romanis: "Tanti homines non sufficiunt ad manducandum canibus, quos nobiscum habemus." Cumque pugnare cepissent, uictus est a Romanis et quanti in ipsa pugna, quanti sunt mersi in flumine Rodano cum ipso ponte, quem ibi fecerant, perierunt de populo Gallorum centum quinquaginta milia et Vituitum regem illorum secum Romam adduxerunt. Ipsi consules multasque torques aureas de ipsa preda tulerunt et cum magna gloria Romam reuersi sunt.

References to remote past or future events are omitted as they disturb the chronology:

From the creation of the institution of dictatorship to the dictatorship of Caesar (501 - 46 B.C.)

PD I.12: nono anno post reges exactos, cum gener Tarquini ad iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova Romae dignitas est creata, quae dictatura appellatur, maior quam consulatus. eodem anno etiam magister equitum factus est, qui dictatori obsequeretur. **nec quicquam similis potest dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati, quam nunc tranquillitas uestra habet, maxime cum Augustus quoque Octauius, de quo postea dicemus, et ante eum Gaius Caesar sub dictaturae nomine atque honore regnauerint. Dictator autem Romae primus fuit Larcus, magister equitum primus Spurius Cassius.** Sexto decimo anno post reges exactos seditionem populus Romae fecit...

PD I.12 in B (133-136): Nono anno post reges eiectos de Roma congregauit gener Tarquini exercitum propter uindicandam iniuriam soceris sui. Creuit honor, qui dictatura nominabatur. Forcior honor erat quam consolatus. In ipso anno factus est magister equitum, qui ministrabat dictatori. Sexto decimo anno postquam reges expulsi sunt, populi Romani dicebant...

From Theodosius' to Alexander's campaigns against the Scythians (379/80? A.D. – 325 B.C.):

PD XI.15: Itaque Theodosius afflictam rempublicam ira Dei reparandam credidit misericordia Dei; omnem fiduciam sui ad opem Christi conferens, **maximas illas Scithicas gentes formidatasque cunctis maioribus, Alexandro quoque illi Magno euitatas**, ac tunc extincto Romano exercitu Romanis equis armisque structissimas, hoc est Alanos, Hunnos et Gothos, incunctanter adgressus magnis multisque proeliis uicit.

PD XI.15 in B (1704-7): Itaque Theodosius uidens afflictam causam publicam propter iram Dei, credidit Dei misericordia eandem rem publicam posse reparari. Omnem fiduciam suam ad misericordiam Christi conuertit. Pugnavit contra Alanos et Gothos et cum magnis et multis preliis uicit eos.

From the Gothic incursion of Rome of 410 A.D. to Nero's (?) burning of Rome (64 A.D.):

*PD XII.13: capta itaque Roma est anno millesimo centesimo sexagesimo quarto conditionis suae. **die sane tertia sponte Gothi Urbe discedunt, facto aliquantarum aedium incendio, sed ne tanto quidem, quantum olim a Caesare factum est.** Deinde per Campaniam, Lucaniam Britiamque simili strage bacchantes Regium pervenere...*

PD XII.13 in B (1801-4): Capta est itaque Roma ab Alarico, rege Gothorum, post annos mille et centum sexaginta quattuor ex quo facta est. Exeuntes Gothi ab Urbe inde per Campaniam, Lucaniam, Briciamque pergentes et omnia dissipantes peruenerunt Regium.

The following examples may also have been judged digressions. References to the census, literary history, the foundation of cities and heretical controversies departed from the proper Roman history.

*PD I.7: primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. **sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capita LXXXIII milia ciuium Romanorum cum his, qui in agris erant, occisus est scere generi sui Tarquini Superbi, filii eius regis cui ipse successerat, et filiae quam Tarquinius habebat uxorem.** Lucius dehinc Tarquinius Superbus septimus atque ultimus regum invasit imperium.*

PD I.7 in B (100-2): Primus omnium ordinavit, ut censum daretur, que causa adhuc incognita erat in mundo. Isto mortuo Lucinius Tarquinius Superbus inuasit imperium.

*PD I.8: ...cumque imperasset annos triginta et quinque, cum uxore et liberis suis fugit. ita Romae regnatum est per septem reges annos CCXLIII, **cum adhuc Roma ubi plurimum uix usque ad quintum decimum miliarium possideret.***

PD I.8 in B (112-14): Tenuit imperium triginta quinque annis et fugit cum uxore et filiis. Usque ad illud tempus, quo Tarquinius eiecerunt a se Romani, regnauerunt super eos reges per annos ducentos quadraginta.

*PD I.16: unus omnino superfuit ex tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non poterat ad pugnam. **Post haec census in Urbe habitus, et inuenta sunt ciuium CXVII milia CCCXVIII.***

PD I.16 in B (149-50): et tantum unus ex eis remansit, qui nuncium inde portaret.

*PD II.6: non multo post a Gaio Marcio Tusci victi sunt et octo milia captivorum ex his in triumphum ducta. **Census iterum habitus est.** et cum Latini, qui a Romanis subacti erant, milites praestare nollent...*

PD II.6 in B (190-94): Non multo post Gaius Marcus pugnauit cum Tuscanis et uicit eos et octo milia captiuos exinde adduxit. Tercia autem uice iterum uenerunt Galli et maritima loca depredabant. Romani uero hoc audientes petierunt adiutorium a Latinis, quos subiectos iam habebant sed noluerunt eos adiuuare.

*PD II.27: Carthaginienses sane sub hac conditione cum Romanis pacem fecerunt, ut eis per continuos XX annos persoluerent argenti puri tria milia talentorum. His diebus Iudaeorum Onias Simonis Iusti filius clarus habebatur. **tunc etiam Quintus Ennius poeta Tarenti nascitur, qui post Romae deguit contentus unius ancillae ministerio.***

PD II.27 in B (386-89): Romani uero fecerunt cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. Talentum autem habet libras quinquaginta.

PD IV.17: tunc Scipio Tyresum quendam Celticum principem consuluit, qua de causa Numantia aut prius invicta aut post eversa fuisset; Tyresus respondit: “Concordia victoriam, discordia exitium praebuit.” hac tempestate apud Iudaeos occiso Iuda Machabeo frater eius Ionathas pontifex habetur. **tunc etiam claruit apud Brundisium Pacuuius tragoediarum scriptor.** igitur Scipio multas Hispaniae civitates partim coepit, partim in deditionem accepit, Numantiam a solo evertit, reliquam provinciam in fidem accepit.

PD IV.17 in B (733-37): Tunc Scipio interrogavit quendam Tirresum principem dicens: “Pro qua causa prius Numantia non fuit uicta et postea quare fuit eversa?” Tyrresus respondit: “Concordia uictoriam, discordia mortem parat.” Igitur Scipio Numantiam a fundamentis evertit et multas ciuitates de Hispania cepit et alias ciuitates subiugavit, ut pensionem Romanis persoluerent.

PD IV.27: ante currum tamen Marii Iugurta cum duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in carcere strangulatus est. His apud Hierosolymam diebus Iohannes dux Iudaeorum et pontifex extitit, qui ab eo, quod Hyrcanos bello vicerat, Hyrcani nomen accepit. **per id etiam tempus Cicero Arpini nascitur matre Eluia nomine, patre equestris ordinis ex regio Vulscorum genere.** eodemque tempore quaedam virgo de Roma in Apuliam pergens ictu fulminis exanimata est...

PD IV.27 in B (774-77): fecit illum ire ante currum suum catenatum cum duobus filiis suis. Postea iubente eodem consule in carcere strangulatus est idem Iugurtha. Eodem tempore Eluius Romanus cum uxore sua et filia de Roma in Apuliam rediebant et filia eius de percussione fulminis mortua est...

PD VII.21: Huic Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus est dictus, vir omnium virtutum genere mirabilis, adeo ut amor et deliciae humani generis diceretur, facundissimus, bellicosissimus, moderatissimus. **causas latine egit, poemata et tragoedias grece composuit.** in oppugnatione Hierosolymorum sub patre militans duodecim propugnatores duodecim sagittarum ictibus confixit.

PD VII.21 in B (1250-53): Tytus, filius eius, successit in regnum, qui et ipse Vespasianus est dictus. Fuit in omnibus mirabilis, ita ut amor et deliciae populi diceretur. Fuit eloquentissimus, bellicosus, moderatissimus. Quando Hierosolimam cum patre obsedit, duodecim propugnatores, duodecim sagittarum ictibus occidit.

PD VIII.12: **Institutus est ad philosophiam per Apollonium Calcedonem, ad scientiam litterarum grecarum per Chaeronensem Plutarchi nepotem, latinis autem eum litteras Fronto orator nobilissimus docuit.** Hic cum omnibus Romae aequo iure egit, ad nullam insolentiam elatus est imperii fastigio, liberalitatis promptissimae. prouincias ingenti benignitate moderatione tractauit. Contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. Bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. nam eo grauius est factum, quod uniuersi exercitus Romani perierant; sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac per Italiam provinciasque maximas hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

PD VIII.12²²⁵ in B (1325-27): Illius tempore persecutio facta est in Christianos in Asia et in Gallia, multique sancti martyrio coronati sunt. Deinde facta est mortalitas, quae totam Italiam dissipauit, ita ut castella et uillae sine hominibus remanerent.

PD VIII.19: **Seuerus tamen praeter bellicam gloriam etiam ciuilibus studiis clarus fuit et litteris doctus, philosophiae scientiam ad plenum adeptus.** novissimum bellum in Britannia habuit...

PD VIII.19 in B (1353-55): Quintam post Neronem persecutionem in Christianos fecit plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt. Nobilissimam quoque pugnam in Britannia fecit...

PD XVI.3: Eo tempore Transamundus, qui fratri Honorico apud Africam in Wandalorum regno successerat, fratris vel patris Genserici secutus perfidiam clausis catholicorum ecclesiis CCXX episcopos in Sardinia exilio religavit, quibus beatus papa Symmachus cotidiana subsidia ministrare non destitit. **Inter has tempestates beatus Fulgentius in confessione fidei et scientia floruit.** His ipsis apud Africam diebus...

²²⁵ The whole chapter has been replaced with a passage based on Orosius.

PD XVI.3 in B (2160-64): *Eodem tempore Trasamundus, qui Honorico fratri suo apud Africam in regno Guandalorum successerat, clausit omnes ecclesias catholicas et ducentos uiginti episcopos mandauit in exilium in Sardinia. Beatus uero papa Simmachus cotidie mandauit eisdem episcopis illuc in Sardiniam, unde uiuerent. In ipsis diebus fuit in Africa...*

PD XII.12: *invadit ilico Romam pavor infinitus, fit omnium Paganorum in Urbe concursus; adclamatur a cunctis se haec ideo perpeti, quod neglecta fuerint magnorum sacra deorum. **magnis querelis ubique agitur et continuo de repetendis sacris celebrandisque tractatur; feruent tota Urbe blasphemiae, nomen Christi tamquam lues aliqua probris ingrauat. Conducuntur a Romanis aduersus Radagaisum duo pagani duces, Gothorum Sarus, Uldin Hunnorum.** sed non sinit Deus rem suae potentiae infidelium virtutem videri;*

PD XII.12 in B (1782-85): *Romani uero ualde conterriti sunt et omnes pagani, qui a foris fuerunt, intrauerunt Romam et omnes adclamabant dicentes: "Ideo tanta mala fiunt in Italia, quia non adoramus et colimus idola sicut usque modo factum est." Sed non dimisit Deus causam potentiae suae per uirtutem hominum superare.*

PD XIII.1: *...nam his diebus praecipiente Honorio, fauente Constantio, **sopitis apud Africam haereticis pax Ecclesiae redditur.***

PD XIII.1 in B (1828-30): *In his ergo diebus precipiente Honorio et adiuuante Constantio reddita est firma pax omnibus Catholicis ecclesiis per uniuersam Africam...*

PD XVI.5: *Anastasius itaque dum in heresi, qua delapsus fuerat, perseveraret **duasque in Christo naturas, deitatis uidelicet et humanitatis, Euthicium heresiarcem sequens denegaret** Hormisda papa, qui Symmacho successerat, direxit Ennodium Ticinensem episcopum aliosque cum eo Constantinopolim legatos cum catholicae fidei scripto, quatenus Anastasium ad Ecclesiae reducerent gremium.*

PD XVI.5 in B (2174-76): *Anastasius itaque imperator dum in herese perseueraret, quam ceperat, tunc Ormisda papa, qui post Simmachum ordinatus fuerat, transmisit missos suos Constantinopolim, ut predictum imperatorem ad regulam catholice fidei reuocarent.*

PD XVI.6: *Anno ab incarnatione Domini quingentesimo octavo decimo **punito Anastasio heretico** Iustinus catholicus Augustali potitus est solio.*

PD XVI.6 in B (2180-81): *Anno ab incarnatione Domini quingentesimo octauo decimo, Iustinus catholicus accepit imperium.*

PD XVI.7: *Eo tempore apud Africam defuncto Transamundo Wandalorum **rege Arrianae perfidiae** Heldericus eius filius ex captiva Valentiniani principis filia ortus Wandalorum adeptus est regnum.*

PD XVI.7 in B (2184-85): *Eo tempore mortuo apud Africam Trasamundo Hildericus filius eius Guandalorum regnum accepit.*

PD XVI.18: *Belisarius uero proficiscens Neapolim eamque, ut competebat, ordinatam relinquens, Romam regressus est. **statimque ei a Theodora Augusta praeceptio allata est, ut papam Siluerium conuictum accusatione falsorum testium in exilium truderet, eo quod Antimum hereticum Constantinopolitanum episcopum recuperare noluisset. quod Belisarius, licet nolens, nihil moratus effecit. pulsus denique papa Siluerius ad Pontiam insulam est, in qua et exulans obiit.** Guitigis uero coacto rursus in unum magno Gothorum exercitu...*

PD XVI.18 in B (2273-75): *Belisarius autem ueniens in Neapolim ordinauit eam et iterum reuersus est Romam. Iterum Guitigis congregato exercitu Gothorum...*

6.5.2 Textual additions designed to create narrative coherence

As shown in 6.5.1, leaps of time and space are avoided by *omissions* and *rewritings* in the narrative of *B*. Likewise, several *additions* are made to improve the chronological and spatial context. Paul's text contains passages that describe preludes to battles with a subsequent victory or defeat. When, in such passages, there is no mention of the actual battle, this has been conceived as a chronological leap, and a supplementary *cum autem inter se pugnarent* has been added:

PD III.9: igitur Annibal ad Tusciam veniens Flamminio consuli occurrit. ipsum Flamminium interemit;

*PD III.9 in B (461-63): Igitur Hannibal uenit ad Tusciam, ut pugnaret cum Flaminius consulem. **Cum autem inter se pugnarent**, mortuus est ipse Flaminius consul...*

PD III.11: ille omnes postea variis suppliciis interfecit et tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus equitum Romanorum, senatorum et militum detraxerat. deinde Sempronio Graccho Quinto Favio Maximo consulibus Claudius Marcellus ex praetore pro consule designatus Annibalis exercitum proelio fudit primusque post tantas rei publicae ruinas spem fecit Annibalem posse superari. interea in Hispania, ubi frater Annibalis Hasdrubal remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subigeret, a duobus Scipionibus Romanis ducibus vincitur. perdit in pugna XXXV milia hominum; ex his capiuntur X milia, occiduntur XXV milia.

*PD III.11 in B (490-98): Hannibal enim **iratus** omnes occidere fecit cum uariis supplicibus et tres modios impleuit de anulis manuum eorum aureis, et sic transmisit ad Cartaginem. Deinde Simphronius Graccus et Marcellus Claudius dixerunt ad Romanos, ut omnes parati essent ad pugnandum contra Hannibalem. Interea abiit Marcellus Claudius in Yspaniam ubi erat Hastrubal, frater Hannibalis, et cum eo abierunt duo Scipiones, ut pugnarent contra eundem Hastrubalem fratrem Hannibalis, qui propter hanc causam cum magno exercitu super Hispaniam sedebat, ut eam Affricanis subiugaret. Itaque **cum pugnarent inter se**, uicerunt Romani predictum Hastrubalem et perdidit ibidem Hastrubal triginta quinque milia homines et de suis capti sunt decem milia.*

PD V.8: Sylla dehinc Marcomarium de caprili casa extractum vinciri iussit ductumque trans Tiberim effossis oculis, membris minutatim exsectis vel fractis trucidari. Marium Marii filium Praeneste persecutus obsedit et ad mortem compulit.

*PD V.8 in B (868-72): Silla Marcum Marium de caprili casa trahere iussit et precepit illi ligare manus et ducere ad Tiberim fluuium et mandauit populo suo, ut ei oculos eruerent et omnia membra eius crudeliter minuerent, ut cum dolore uitam perderet. Marius itaque, filius eiusdem Marii, **cum pugnasset cum Silla**, ut iam diximus, fugit ad Praenestam. Quem persecutus est Silla, et obsedit eum et usque ad mortem perduxit eum.*

PD VI.1: nam Sertorius, qui partium Marianarum fuerat, timens fortunam coeterorum qui interempti erant, ad bellum commouit Hispanias. missi sunt contra eum duces Quintius Caecilius Metellus, filius eius qui Iugurtham regem uicit, et Lucius Domitius prator. a Sertorii duce Hirtuleio Domitius occisus est.

*PD VI.1 in B (891-94): Nam Sertorius, rex Marine partis, bellum commouit in Hispania. Tunc contra eum missi sunt Quincius Cæcilius [et] Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem uicit, et Lucius Domicius. **Nam cum inter se pugnarent**, Domicius occisus est ab Hirtuleio rege, qui cum Sertorio erat.*

PD VI.7: *inde per Consentiam et Metapontum circumducti ingentia brevi agmina colligerunt; itaque cum caedibus, incendiis, rapinis stuprisque omnia miscerent multaeque se matronae ob dolorem pudoris violati necassent, poene non levius bellum in ea quam Hannibal moverunt. nam multis ducibus et duobus simul Romanorum consulibus victis, sexaginta fere milium armatorum exercitum congregaverunt victique sunt in Apulia a Marco Licinnio Crasso proconsule et post multas calamitates Italiae tertio anno bello huic finis impositus.*

PD VI.7 in B (924-30): *Inde uenientes per Consentiam iuxta maritimas ciuitates magnam predam fecerunt et per alia loca, ubi ire potuerunt, multos occiderunt et multa incendia fecerunt et adulteria et propter hoc multe mulieres semetipsas occiderunt, quia adulteratae sunt. Non minorem crudelitatem ibi fecerunt quam Hannibal. Nam multos duces etiam et duos consules Romanos uicerunt. Prope sexaginta milia armatos congregauerunt sed uicti sunt a Marco Licinio consule in Apulia, **cum pugnam cum eo committere uoluissent.***

PD VI.13: *Tigrani deinde Pompeius bellum intulit. ille se ei dedit...*

PD VI.13 in B (982-83): *Deinde Pompeius iuit ad pugnandum contra Tigranidem, regem Artaxatę **cumque uenisset, predictus rex noluit pugnare cum eo.***

Similarly in Paul's text the description of the death of Emperor Valens is followed by events that preceded his death. This leap of time has been explained for the reader of the version contained in B.

PD XI.11: *ipse imperator cum, sagitta saucius versusque in fugam, ob dolorem nimium saepe equo laberetur atque in vilissimam casulam deportatus esset, supervenientibus Gothis ignique supposito concrematus est. denique petentibus Gothis ut eis episcopos mitteret, a quibus fidei rudimenta susciperent, Valens doctores ad eos Arriani dogmatis misit, sicque universa illa gens Arriana effecta est. iusto itaque Dei iudicio ab illis igne crematus est, quos ipse perfidiae succenderat igni.*

PD XI.11 in B (1684-90): *Ipse imperator cum esset plagatus de sagitta, fugit, atque propter dolorem nimium frequenter de equo caderet, in casellam uilissimam deportatus est. Ibique superuenientes Gothi incenderunt eum. **Isto Dei iudicio sic periit predictus imperator Valens. Nam prius quam Gothi contra eum talia committerent, qualia superius diximus,** rogauerunt eum Gothi, ut eis mitteret episcopos, a quibus fidem Christianam susciperent. Ille autem misit ad eos doctores Arrianos, unde omnis illa gens Arriana effecta est. Proinde iusto Dei iudicio ab ipsis igne incensus est.*

Other examples are:

PD III.22: *Annibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit ostendique his totum exercitum, mox etiam prandium dari dimittique, ut renuntiarent Annibali quae apud Romanos vidissent.*

PD III.22 in B (598-601): *Deinde misit Hannibal tres exploratores ad castra Scipionis, ut uiderent quantum populum Scipio haberet. Apprehenditque eos Scipio et fecit illis monstrare suum exercitum et sic dimisit eos. **Cum autem reuersi essent ad Hannibalem,** nunciauerunt quantum populum uidissent apud Scipionem.*

Spatial leaps are also explained. In PD III.18 we hear about the battle of Metaurus where Hannibal's brother Hasdrubal was defeated by the Romans. After the battle, Hasdrubal's head

was thrown before Hannibal's camp. However, according to the previous chapter III.16 Hannibal troops were based near Tarentum. This required a comment:

PD III.18: is veniens a consulibus Appio Claudio Nerone et Marco Livio Salinatore apud Metaurum fluvium in insidias conpositas incidit. strenue tamen pugnans occisus est, LVIII milia de eius exercitu perempta, V milia capta sunt. CCCCI milia civium Romanorum inter eos reperta et revocata sunt. magnum pondus auri et argenti Romam relatum est. Annibali caput fratris sui Hasdrubalis ante castra proiectum est, quo viso et simul clade Poenorum cognita, anno tertio decimo quam in Italiam venerat, refugit in Britiam. post haec Annibal diffidere iam de belli coepit eventum.

*PD III.18 in B (569-76): Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluvium Hastrubali occurrerunt et pugnando eum interfecerunt et quinquaginta milia de exercitu eius apprehenderunt et quadringenti quatuor milia Romani inter eos inveniunt. **Cum hanc uictoriam haberent Romani, perrexerunt in partes Apuliae ubi erat Hannibal et eo die, quo cum eo pugnare debebant, predicti consules** caput predicti Hastrubalis ante castra illius iactare fecerunt. Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis et cognouit perditionem Africanorum, fugit in Briciam. Nec habebat uoluntatem pugnandi nec sperabat se uincere Romanos.*

Other geographical explanations are :

PD III.15: is Carthaginem Hispaniae capit, in qua omnes aurum, argentum et belli apparatus Afri habebant, nobilissimos quoque obsides quos ab Hispanis acceperant. Magonem etiam fratrem Annibalis ibidem capit, quem Romam cum aliis mittit. Romae ingens laetitia post hunc nuntium fuit. Scipio Hispanorum obsides parentibus reddidit. denique dum quaedam adulto flore uirgo pulcherrima ab eo comprehensa fuisset, eam paterna pietate seruavit, concedens parentibus ut eam redimerent; ad se etiam puellae sponsum nobilissimi generis uirum venire persuadens, ei ipsam quasi pius in matrimonium genitor tradidit dotisque nomine puellae pretium, quod a parentibus eius acceperat, condonauit.

*PD III.15 in B (544-54): Iste apprehendit Cartaginem ciuitatem in Hispania, in qua omne aurum et belli arma Africani habebant ibique apprehendit Magonem, fratrem Hannibalis, et multos alios uiros nobilissimos, qui fuerant obsides ibidem de Hispania et omnes istos simul cum Magone fratre Hannibalis Romam mandauit et exinde magna leticia apud Romanos exorta est. Iam dictus uero Scipio reddidit obsides, **quos apprehenderat in Cartagine** parentibus suis, **qui erant de Hispania. Cum autem sederet super Hispaniam,** apprehendit unam uirginem **de eadem ciuitate** et eam, ac si pater eius fuisset, integram seruabat insuper dicendo mandauit parentibus suis, ut eam redimerent, etiam et uiro, qui eam desponsatam habebat, rogando direxit, ut ad eum ueniret et precium, quod a parentibus illius puellae acceperat, ei donare pro dotis nomine iussit.*

PD VIII.23: ...susceptoque aduersus Persas bello Xeren eorum regem gloriosissime uicit. militarem disciplinam severissime rexit; quasdam tumultuantes legiones integras exauctorauit. adsessorem habuit vel scrinii magistrum Ulpianum iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. periit in Gallia...

*PD VIII.23 in B (1375-77): Abiit namque in Persidem et pugnavit contra Xersen, regem eorum, et gloriosissime illum uicit. Milites, qui sub eo erant, optime rexit. **Reuersus a Perside** periit in Gallia.*

6.5.3 Textual additions designed to enliven the narrative

The most frequent narrative additions concern the psychology of the *dramatis personae*, namely their perceptions and intentions. When the actions are preceded by phrases like “hoc audiens”, “hoc uidentes” and the like, the historical actors are treated as perceiving and thinking beings, when they would otherwise remain objective performers of historical events:

PD II.6: Censu iterum habitus est. et cum Latini, qui a Romanis subacti erant, milites praestare nollent...

*PD II.6 in B (192-94): Tercia autem uice iterum uenerunt Galli et maritima loca depredabant. Romani uero **hoc audientes** petierunt adiutorium a Latinis, quos subiectos iam habebant sed noluerunt eos adiuuare.*

PD III.7: Annibal ergo Saguntum Hispaniae civitatem Romanis amicam oppugnare adgressus est, annum agens vicesimum aetatis, copiis congregatis centum quinquaginta milium. huic Romani per legatos denuntiaverunt, ut bello abstineret.

*PD III.7 in B (431-34): Hannibal ergo cum esset uiginti annorum, cepit oppugnare Saguntam ciuitatem Hispanie, quae erat amica Romanis. **Audientes hoc** Romani mandauerunt ad Cartaginem, ut Cartaginenses dicendo mitterent ad Hannibalem, ut non pugnaret contra amicos et socios Romanorum...*

PD V.7: Interim eo tempore Sylla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas et Moesos partim uicit, alios in fidem accepit. sed cum legati a rege Mitridate, qui pacem petebant, uenissent, non aliter se daturum Sylla esse respondit, nisi rex relictis his quae occupauerat, ad regnum suum redisset. postea tamen ad colloquium ambo uenerunt. pax inter eos ordinata est, ut Sylla ad bellum civile festinans a tergo periculum non haberet. nam dum Sylla in Achaia atque Asia Mitridatem uicit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna unus ex consulibus bellum in Italia reparauerunt et ingressi urbem Romam nobilissimos e senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscripserunt, ipsius Syllae domo eversa filios et uxorem ad fugam compulerunt. uniuersus reliquus senatus ex Urbe fugiens ad Syllam in Graeciam uenit orans, ut patriae subueniret. ille in Italiam traiecit, bellum civile gesturus aduersus Norbanum et Scipionem consules.

*PD V.7 in B (844-57): Cum uenissent missi a rege Mitridate, qui pacem petebant, Silla ad eos respondit dicens: “Nullo modo regi uestro pacem daturus sum, nisi ciuitates, quas deuastando apprehendit, dimittet et ad regnum suum reuersus fuerit.” **Reuersi uero missi nunciauerunt haec regi Mitridati.** Postea enim uenit Mitridates ad colloquium cum Silla. Pacem inter se fecerunt et firmauerunt in tali ordine, ut cum ille cum populo in suo regno reuersus fuisset, nullus esset, qui ei a dorso absconse feriret, uel aliquas insidias faceret. **Quod et factum est.** Eodem tempore Sylla Dardanos, Scordiscos, Dalmatas et Mesos pugnando uicit et sibi subiugauit. Marius etenim, de quo diximus, quousque Sylla Mitridatem uicit, una cum Cornelio Cinna consule consiliatus est, ut bellum in Italia prepararent, et ingressi Romam multos nobilissimos consules et multos senatores interfecerunt et multos tribunos fecerunt. Etiam et domum Sillae subuerterunt et filios et uxorem illius ad fugam committere fecerunt. Deinde uniuersus senatus, qui remanserat, ex urbe fugiens ad Sillam in Graeciam perrexit et rogauit eum, ut cito Romae subueniret. **Audiens autem hoc** Silla commouit bellum in Italiam aduersum Norbanum et Scipionem consules.*

PD VI.7: unde erumpentes Clodii praetoris, qui eos obsidione cinxerat, castra expugnaverunt ipsoque in fugam acto cuncta in praedam auerterunt.

*PD VI.7 in B (923-24): Tunc Claudius praetor cepit obsidere eos. Illi uero **uidentes hoc**, irruperunt castra eius et eum fugere fecerunt et praedam multam de illis acceperunt.*

PD VI.8-9: susceptus tamen est Mitridates post fugam a Tigrane Armeniae rege, qui tum ingenti gloria imperabat, Persas saepe vicerat, Mesopotamiam occupaverat et Syriam et Fenices partem. Ergo Lucullus repetens hostem fugatum etiam regnum Tigranis, qui Armeniis imperabat, ingressus est. Tigranocertam civitatem Arzianenae nobilissimam regni Armeni accepit, ipsum regem cum septem milibus quingentis glibanariis et centum milibus sagittariorum et armatorum venientem decem et octo milia militum habens ita vicit, ut magnam partem Armeniorum deleverit. inde Nisibim profectus eam quoque civitatem cum regis fratre coepit. sed hii, quos in Ponto Lucullus reliquerat cum exercitus parte, ut regiones victas et iam Romanorum tuerentur, negligenter se et avare agentes occasionem iterum Mitridati in Pontum inrumpendi dederunt, atque ita bellum renovatum est. Lucullo paranti, capta Nisibi, contra Persas expeditionem successor est missus.

PD VI.8-9 in B (937-52): Postquam uero Mitridates fugiit, recepit eum Tigranes, rex Armeniæ, qui eo tempore cum maxima gloria regnabat, etiam exercitum de Persida uicerat et maximam partem de Asia et Syria apprehenderat. **Audiens hoc** Lucius Lucullus consul persecutus est Mitridatem usque ad regnum Tigranis, ubi fugerat. Cepit obsidere ciuitatem eius. **Cum cognouisset hoc Tigranes**, exiit inde et abiit ad Arcianem ciuitatem nobilissimam, quæ pertinebat de suo regno, et congregauit decem milia sagittatores et nonaginta milia pugnatores et commissa pugna cum Lucullo consule, qui non amplius quam decem et octo milia militum habebat, ita uictus est Tigranes, ut magnam partem de suo exercitu perderet. Deinde abiit idem consul ad aliam ciuitatem Armeniæ, ubi erat frater Tigranis, et apprehendit eam simul cum ipso. Quando autem uenit predictus consul supra Tigranem, reliquit partem de suo exercitu cum nauibus in mari, ut sederet a parte maris, ne posset fugere Mitridates. **Nam cum illi audissent quantam uictoriam Lucullus haberet**, per negligentiam non habuerunt curam, ne fugere posset Mitridates. Ille inuenta occasione fugiit et renouatum est iterum bellum contra Romanos. Lucullus uero Romam rediit.

PD VI.15: Marco Tullio Cicerone oratore et Gneo Antonio consulibus anno Urbis conditæ sexcentesimo octogesimo nono Lucius Sergius Catilena nobilissimi generis uir sed ingenii prauissimi ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam claris quidem sed audacibus uiris. a Cicerone Urbe expulsus est. socii eius deprehensi in carcere strangulati sunt. ab Antonio altero consule Catilena ipse uictus proelio est et interfectus.

PD VI.15 in B (1001-6): Dum hæc fecisset iam dictus consul et cum gloria uictor Romam redisset, Lucius Sergius Catilina, uir nobilissimus sed nimium prauus simul consiliauit cum multis aliis uiris, ut bellum commouerent ciuile et patriam deleret. Tunc Cicero consul **hoc cognoscens pugnauit cum eo et eum de ciuitate iactauit et socios eius apprehendit misitque eos in carcerem et ibi mortui sunt.** Postea autem Antonius consul pugnauit cum Lucio consule, **qui bellum contra suos ciues committere uoluit**, et in eadem pugna Antonius occidit eum.

PD XII.1: ...sese aduersus Maximum tyrannum sola fide maior, nam longe minor universi apparatus bellici comparatione, proripuit. Aquileiae tunc Maximus insederat, Andragatius comes eius summam belli administrabat; qui cum largissimis militum copiis astuto consilio omnes Alpium ac fluminum aditus communisset, dum navali expeditione incautum hostem praeuenire parat et obruere, sponte eadem quae obstruxerat claustra deseruit.

PD XII.1 in B (1731-37): Itaque Theodosius parauit se ad pugnandum contra Maximum tyrannum, qui in Aquileia sedebat. Andragatius autem comes preparabat multitudinem populi, cum quibus idem Theodosio Maximus resistere posset. Deinde astuto consilio posuit milites per omnia loca Alpium seu et per transitus fluminum, **per que sperabat quod Theodosius transire posset**, cumque post hec prepararentur, idem Andragatius, qualiter cum exercitu per mare subito ueniret contra Theodosium, deseruit loca, quæ prius custodire precepit.

PD XIV.9: ac primum Aquileiam civitatem in ipso Italiae sitam principio expugnare adgressus est; quam continuo triennio obsidens, cum aduersus eam strenue civibus repugnantibus nihil praevaleret iamque murmur sui exercitus non valentis famis tolerare penuriam audiret, cum die quadam civitatem circuit, ut ex qua parte eam facilius posset expugnare inquireret, cernit repente aves in aedificiorum fastigiis nidificare solitas, quae ciconiae vocantur, uno impetu ex urbe migrare fetusque suos sublato rostris per rura forinsecus deportare. "Aspicite", inquit ad suos, "aves futurorum praescias perituram relinquere civitatem."

PD XIV.9 in B (1942-48): *Primum namque Aquileiam cepit depredare et per tres annos possedit illam. Cepit inter hec exercitus eius murmurare, quia non possent sustinere penuriam famis cumque quadam die idem Attila circuiret ciuitatem, ut uideret ex quali parte posset eam expugnare, subito aspexit, quia ciconie, que in ipsa ciuitate filios genuerant, uno impetu exirent de ciuitate et pullos eorum in ore deportarent. **Quod cum uideret predictus Attila**, dixit militibus suis: “Videtis aues, que a nidis suis filios foris portant. Sciunt enim perituram esse istam ciuitatem. Pro eo filios suos foris excuciant.”*

PD XVI.11: *ac primum per Belisarium patricium ingentem virum Persas adgressus est, qui transgressis Romanorum terminis eorum regiones graviter populabantur; quos Belisarius magnis proeliis fudit atque ex voluntate principis Constantinopolim triumphans ingressus est.*

PD XVI.11 in B (2221-24): *Primum namque Velisarium patricium contra Persas direxit ad pugnandum, qui intrauerant infra terminos Romanorum et fortiter dissipabant terras illorum. **Audiens** autem idem Velisarius pugnavit cum predictis Persis et uictor ab eis reuersus est.*

Additions which reveal intention usually serve to illuminate the reader about a following hostile action. For instance, in Paul's text one reads that a consul or king goes somewhere, presumably to fight or occupy a nation. The purpose of the journey is not explicitly mentioned, but the succeeding events narrate the outcome. In *B* the intentions are expressed as well.

PD II.14: *tum rex ad Siciliam profectus est. Fabricius victis Lucanis et Samnitibus triumphavit. consules deinde Curius Dentatus et Cornelius Lentulus adversum Pyrrum missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius caecidit, ipsum Tarentum fugavit...*

PD II.14 in B (288-90): *Tunc rex abiit ad Siciliam **accipere regnum Siracusanum**. Interea reuersus de Sicilia occurrit ei Curius consul; pugnavit cum eo et exercitum eius occidit ipsumque Pyrrum Tarentum fugavit.*

PD II.21: *sed cum in Africam transissent, primam Clipeam Africae civitatem in deditionem acceperunt. consules usque ad Carthaginem processerunt, multisque vastatis Mallius victor Romam rediit et viginti septem milia captivos reduxit, Atilius Regulus in Africa remansit. is contra Afros aciem instruxit. contra tres Carthaginiensium duces dimicans victor fuit, XVIII milia hostium cecidit, V milia cum XVIII elephantis coepit, LXXIII civitates in fidem accepit. inter haec apud fluvium Bagrada Regulus serpentem mirae magnitudinis occidit, cuius corium centum viginti pedum longitudinem habuit, Romamque delatum aliquandiu cunctis miraculo fuit. tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petiverunt. quam cum Regulus nollet nisi durissimis conditionibus dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petiverunt. et duce Xantippo, qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. nam duo tantum ex omni Romano exercitu refugerunt, D cum imperatore Regulo capti sunt, XXX milia occisa, Regulus ipse in catenas coniuectus.*

PD II.21 (330-45): *Quando autem primum Romani in Affricam uenerunt, apprehenderunt Clipeam ciuitatem Africe et eam subiugauerunt, **ut semper censum Romanis persolueret**. Consules autem Mallius et Atilius Regulus perrexerunt ad Cartaginem et multa castella ibi depredauerunt et Mallius cum uictoria Romam rediit. Viginti septem milia captivos secum adduxit. Atilius uero Regulus in Africa remansit. Hic contra Africanos ad pugnandum iuit ibique pugnavit cum tribus regibus de Cartagine et uicit eos. Nam et in ipsa pugna decem et octo milia homines occidit, quinque milia apprehendit cum decem et octo elephantis. Septuaginta quattuor ciuitates sibi subiugavit. Postea enim Atilius Regulus ad Bagradum fluium Africe serpentem occidit, cuius magnitudo ammirabilis fuit et corium illius ad Romam mandauit propter miraculum, quia centum uiginta pedum erat longitudo eius. Postquam uicit Atilius Regulus Cartaginenses, rogauerunt eum, ut pacem cum eo facerent. Quam cum Regulus nolisset dare, nisi essent sub dura seruitute, Cartaginenses adiutorium a Grecis petierunt, **ut contra Regulum pugnarent**. Cum autem Cartaginenses cum Regulo pugnarent, in ipsa pugna apprehensus*

est Regulus cum quingentis de suo exercitu et triginta milia de suis ibi occisi sunt et de omni suo exercitu duo tantum fugere potuerunt. Ipsum autem Regulum in catenam miserunt.

PD III.2: venit tamen Romam legatio Carthaginiensium et pacem impetravit.

*PD III.2 in B (404-5): Tamen miserunt Cartaginenses ad Romanos, **quia hoc, quod cogitauerant, explere non poterant** et pacem ab eis obtinuerunt.*

PD III.22: Annibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit ostendique his totum exercitum, mox etiam prandium dari dimittique, ut renuntiarent Annibali quae apud Romanos vidissent.

*PD III.22 in B (598-601): Deinde misit Hannibal tres exploratores ad castra Scipionis, **ut uiderent quantum populum Scipio haberet**. Apprehenditque eos Scipio et fecit illis monstrare suum exercitum et sic dimisit eos. Cum autem reuersi essent ad Hannibalem, nunciauerunt quantum populum uidissent apud Scipionem.*

PD IV.4: Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens a Liguribus circumventus cum universo exercitu occisus est, unde adeo ne nuntium quidem superfuisse constat...

*PD IV.4 in B (639-41): Tunc Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens, **ut pugnaret contra Ligures**, sed ita superatus est ab eis, ut nec unus nuntius quidem de cuncto exercitu suo remansisset.*

PD IV.10: Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur sexcentesimo et altero anno ab Urbe condita Lucio Mallio Censurino et Marco Mallio consulibus, anno quinquagesimo primo postquam secundum Punicum transactum est. hii profecti Carthaginem. Carthaginiensibus evocatis iussisque, ut arma et naves traderent, tanta vis armorum repente tradita est, ut facile ex ea tota Africa potuisset armari.

*PD IV.10 in B (665-68): Interea Lucius Mallius Censurinus et Marcus Mallius consules perrexerunt ad pugnandum contra Cartaginem, qui rebellauerunt se Romanis et, cum ibi essent, dixerunt ad Cartaginenses, ut naues et arma, quae habere poterant, traderent Romanis. **Subito enim ut recederent Romani**, omnia arma sua illis dederunt.*

PD V.8: Sylla dehinc Marcomarium de caprili casa extractum vinciri iussit ductumque trans Tiberim effossis oculis, membris minutatim exsectis vel fractis trucidari. Marium Marii filium Praeneste persecutus obsedit et ad mortem compulit.

*PD V.8 in B (868-72): Silla Marcum Marium de caprili casa trahere iussit et precepit illi ligare manus et ducere ad Tiberim fluiuium et mandauit populo suo, ut ei oculos eruerent et omnia membra eius crudeliter minuerent, **ut cum dolore uitam perderet**. Marius itaque, filius eiusdem Marii, cum pugnasset cum Silla, ut iam diximus, fugit ad Prenestam. Quem persecutus est Silla, et obsedit eum et usque ad mortem perduxit eum.*

PD VI.12: ... statimque descendens ad uxores, pelices ac filias suas venenum omnibus dedit; quod cum ipse novissimus hausisset nec tamen, propter remedia quibus se praemunierat, veneno confici possit, Gallum quendam militem invitavit eique iugulum praebuit.

*PD VI.12 in B (977-80): ...ille uelociter uenit ad domum suam et dedit uenenum bibere ad uxorem et ad filias suas et postea ipse bibit, **ut cum illis moreretur**. Sed cum ipse solus cito mortuus non esset, rogauit unum militem nomine Gallum, ut eum decollaret, quod et factum est.*

PD VI.22: Mox Caesar Alexandriam venit. ipsi quoque Ptolomaeus insidias parauit. Caesar vi insistentium hostium pressus scafam ascendit...

PD VI.22 in B (1049-50): *Inde Cesar Alexandriam uenit et Ptolomeus rex preparauit illi insidias **uolens illum occidere**. Cesar non sustinens hostes superuenientes intrauit in unam nauiculam...*

PD VI.25: *Inde Caesar bellis civilibus toto orbe compositis Romam rediit, agere insolentius coepit et contra consuetudinem Romanae libertatis. cum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo antea referebantur, nec senatui ad se venienti adsurgeret aliaque regia et poene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a sexaginta vel amplius senatoribus equitibusque Romanis.*

PD VI.25 in B (1070-72): *Inde Cesar Romam rediit et cepit facere, quod non erat rectum sicut rex et tyrannus. Etiam nec senatoribus assurgebat, quod eos uidebat. Consiliauerunt contra eum, **ut occiderent illum** sexaginta Romani.*

6.6 Explanatory textual additions

Finally, a few textual additions fill a function as explanatory comments concerning concepts specifically related to the culture of Antiquity, definitions of monetary values, measures and the like:

PD I.2: *Condito templo, quod **asilum** appellauit...*

PD I.2 in B (61-62) ...*fecit templum, quod nominauit **asilum, id est templum misericordiae**...*

PD I.6: *Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. hic numerum senatorum duplicauit, circum Romae aedificauit, ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent.*

PD I.6 in B (95-96): *Deinde Priscus Tarquinius suscepit imperium. Iste uero constituit, ut ducenti essent senatores. **Nam Romulus antea solummodo centum senatores constituit, ut supradictum est.** Circum in Roma edificauit, iocos Romanos ordinauit.*

PD II.16: *Quinto Gulone Favio Pictore consulibus Picentes bellum commouere...*

PD II.16 in B (301): *Post haec Picentes, **que gens infra Italiam erat**, cum Romanis pugnauerunt ...*

PD II.22: *hoc tempore argenteus nummus primum in Urbe figuratus est.*

PD II.22 in B (355-56): *Hoc tempore Romani nummos argenteos figurauerunt. **Nummus itaque est decima pars denarii.***

PD II.27: *Carthaginenses sane sub hac conditione cum Romanis pacem fecerunt, ut eis per continuos XX annos persoluerent argenti puri tria milia talentorum.*

PD II.27 in B (386-89): *Romani uero fecerunt cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. **Talentum autem habet libras quinquaginta.***

PD III.21: *Scipio his conditionibus dedit, ne amplius quam triginta naves haberent, ut quingenta milia pondo argenti darent, captivos et perfugas redderent.*

PD III.21 in B (591-93): *Scipio in tali ratione dedit illis pacem, hoc est, ut non amplius quam octoginta naues haberent et quinquaginta milia pondera argenti darent. **Pondus pro libra posuerunt.***

PD VI.17: *Anno Urbis conditae sexcentesimo nonagesimo tertio Gaius Iulius Caesar, qui postea imperavit, cum Lucio Bibulo consul est factus. decreta est ei Gallia et Hylliricum cum legionibus denis. primos vicit Helvetios...*

PD VI.17 in B (1011-13): *Anno sexcentesimo nonagesimo tertio postquam Roma facta est, Gaius Iulius Cesar factus est consul et perrexit ad Galliam et Illiricum cum decem legionibus. **Legio autem habebat apud antiquos sex milia homines.** Primum namque uicit gentem, quae dicitur Elbecia.*

PD VI.20: *Caesar vacuum Urbem ingressus dictatorem se fecit. inde Hispanias petiit.*

PD VI.20 in B (1038-39): *Tunc Cesar Romam intrauit et factus est dictator, **qui est forcior consule.** Post haec iuit ad Hyspaniam...*

PD VI.25: *Ergo Caesar, cum senatus die inter coeteros uenisset ad curiam, tribus et uiginti uulneribus confossus est.*

PD VI.25 in B (1072-73): *Quadam uero die cum Cesar uenisset ad **curiam, quae erat domus, ubi de causis publicis ordinabant,** fecerunt ei plagas uiginti tres...*

PD VII.1: *Anno Urbis septingentesimo fere ac nono interfecto Caesare **ciuilia bella** reparata sunt.*

PD VII.1 in B (1080-82): *Anno septingentesimo nono, postquam occisus est Iulius Cesar, ciuilia bella reparata sunt. **Ciuilia bella dicuntur, quando ciues inter se pugnant, id est homines habitatores ciuitatis, qui inter se pugnant. De ipsis dicitur, quod ciuile bellum inter se faciunt.***

PD VII.10: *“Urbem **latericiam** repperi, relinquo **marmoream.**”*

PD VII.10 in B (1159-60): *“Urbem factam **de lateribus, id est de tegulis,** inueni, relinquo **marmoream, id est de marmore factam.**”*

PD VII.10: *Nam inter duodecim **catamitos** totidemque puellas accubare solitus erat.*

PD VII.10 in B (1168-69): *Nam inter duodecim **catamitos, id est concubinas,** seu et duodecim puellas dormire solitus erat.*

PD VII.19: ***Pecuniae** tantum audior fuit, ita ut eam nullis iniuste auferret.*

PD VII.19 in B (1244-45): *Fuit cupidus ad tollendam **pecuniam, id est censum publicum,** sed a nullo eam iniuste abstulit.*

PD VIII.8: ...*uerum aerarium opulentum reliquid.*

PD VIII.8 in *B* (1311-12): ***Erarium, id est uestarium, plenum reliquit...***

PD XIV.4: *conuenitur ex utraque parte in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine septuaginta leuis, ut Gallis mos est metiri, feruntur.*

PD XIV.4 in *B* (1907-9): *Conueniunt omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habent leugas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, **quod fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.***

PD XV.6: *temporibus Valentiniani superioris Augusti, cum intra Traciae fines Gothorum tunc populi communiter habitarent...*

PD XV.6 in *B* (2061-62): *Temporibus Valentiniani imperatoris communiter habitabant Gothi infra fines Tracie, **que est terra de Europa.***

6.7 The paraphrase of the *HR* and the question of textual homogeneity

The discussion of ideological and literary tendencies in the paraphrase of the *HR* has intrinsic value for our knowledge of the medieval treatment and adaptation of Roman history. Further, related to this analysis is the decisive question concerning the concept of textual homogeneity: to what extent may its tendencies be applied to the compilation as a whole, that is, considered as a textual unity? In the previous chapter we have seen that most of the texts in *B* are marked by a common transformation of language. Do they also share patterns when it comes to the ideological, literary/narrative, moral conversion etc.?

Due to the different nature and function of the remaining texts, it is impossible to expect perfect homogeneity with respect to ideological, literary, moral etc. aspects, and many or all of the studied tendencies of the *HR* are irrelevant or unnecessary for various reasons. Besides, the texts of Bede and Jordanes are not paraphrases; the *Exordia* and the *Vita* are excluded because we do not have any model to compare with. The remaining texts on Alexander and the *Excidium* are closer to the genres of the novel and of mythology, and would not require the same sort of ideological-literary adaptations as did the historiography proper. In fact, some of the adaptations studied in this chapter (6.4.2 and 6.5 for instance) suggest that it was the historiography that was to be assimilated to the novelistic texts rather than the other way around. The *LHF* and the *HL*, even if belonging to the genre of historiography, are much richer in anecdotes, miracles, legends, dreams, omens, travels, dialogues etc. than the *HR* and therefore closer to the novel. Finally, the *Epitome* is also less historiographic in the sense that

the narrative is dominated by moralising biographies. Still, despite of all these different factors, some similarities remain, which I will point out by means of a few examples.

6.7.1 Examples of simplification of historical facts

*LHF 3: Igitur post transactos decim annos misit imperator exactores una cum **Primario duce de Romano senatu**, ut reciperent pretermessa tributa de populo Francorum.*

*LHF 3 in B (66r, a30-b4): Igitur post completos decem annos. misit imperator **quendam ducem suum**. ad eosdem francos. et mandauit cum eo exactores qui censum publicum colligere solent. ut ab eis censum tollerent.*

*LHF 16: Venientesque Divione castro **super Oscaram fluvium**, ibique inter se valde atrociter confligentibus Chlodoveo, Gundobado et Godeghiselo, Burgundiones terga verterunt. Chlodoveus quoque, sicut solebat, victor extitit. Adflictoque exercitu Burgundionum, Gundobadus et Godeghiselus in fugam versi, vix evaserunt. Gundobadus **in Avenione civitate** super Rodanum ingressus, ibi se reclusit.*

*LHF 16 in B (70r b29 – 70v a6): uenientesque de biuio necastro. (sic) **super quendam fluuium** ubi inter se fortiter pugnaverunt tunc gunduauodus et godiselus fugierunt. et clodoueus sicut solebat uictoriam habuit. taliter exercitus gundiuadi afflictus. gundiuadus **in quandam ciuitatem** super rodanum introiuit. et ibi se conclusit.*

*HL V.11: Ingressusque Siciliam per indictionem septimam, habitavit in Syracusa, et tales afflictiones inposuit **populo seu habitatoribus vel possessoribus Calabriae, Siciliae, Africae atque Sardiniae**, quales antea numquam auditaesunt, ita ut etiam uxores a maritis vel filii a parentibus separarentur.*

*HL V.11 in B (174v, b14-20): deinde perrexit in siciliam. et in siracusam. et fecit ibi multas tribulationes. et angustias **ad homines qui ibi habitabant**. quales antea nullus imperator fecerat. nam separauit mulieres a maritis et filios a parentibus suis.*

*HL VI.19: Tunc filius eius Aripert iterum bellum parans, pugnavit cum Liutperto rege apud Ticinum cumque Ansprando et Atone et Tatzone necnon et **Rotharit ac Faraone**.*

*HL VI.19 in B (183v, a21-26): Tunc filius eius aripertus. iterum parauit pugnam aduersum liopertum regem apud ticinum. et cum asprandum et attonem. et ottonem. **et alios reges** pugnando uicisset...*

*HL VI.51: Hac de causa Pemmo dux contra eundem patriarcham cum multis nobilibus Langobardis consilium iniit adprehensumque eum **ad castellum Potium**, quod supra mare situm est...*

*HL VI.51 in B (188v, b14-17): Pro ista causa iratus pemmo dux contra eundem patriarcham. et apprehendit illum. et portauit **in quoddam castellum**. quod supra mare positum erat...*

6.7.2 Examples of narrative techniques

The literary elaboration is most evident in Paul's narrative of the *HL*, which occasionally suffers from repetitions, chronological and spatial leaps, digressions etc. In *B*, these anomalies are removed by omission of repetitions and digressions or by rewritings of (chronological/spatial) incoherent passages. This also involves descriptions of the historical actors' perceptions, reactions and intentions, all literary inventions created by the redactor. The last chapter of the *HL* dealing with Liutprand, king of the Lombards (712-744), has the following structure:

- Liutprand's investiture of Gisulfus as duke of Beneventum.
- Liutprand's foundation of churches and monasteries.
- Presentation of the prophet Baodolinus.
- Liutprand's fateful hunt and the mission to Baodolinus.
- The mention of another prophet, Teudelapus of Verona.
- The revelation of Peter, bishop of Pavia.
- Conclusion on Liutprand's reign, merits and death.

PD VI.58: *Tunc rex Liutprandum Beneuentum perueniens, Gisulfum, suum nepotem, iterum in loco proprio ducem constituit. Rebusque ita conpositis, ad suum palatium remeavit. Hic gloriosissimus rex multas in Christi honore per singula loca ubi degere solebat basilicas construxit. Hic monasterium beati Petri, quod foras muros Ticinensis ciuitatis situm est et Coelum Aureum appellatur, instituit. In summa quoque Bardonis Alpe monasterium quod Bercetum dicitur aedificauit. In Olonna nihilominus suo proastio miro opere in honore sancti Anastasii martyris Christo domicilium statuit, in quo et monasterium fecit. Pari etiam modo multa per loca singula divina templa instituit. Intra suum quoque palatium oraculum domini Saluatoris aedificauit, et quod nulli alii reges habuerant, sacerdotes et clericos instituit, qui et cotidie diuina officia decantarent. Huius regis temporibus fuit in loco cui Forum nomen est, iuxta fluuium Tanarum, uir mirae sanctitatis Baodolinus nomine, qui multis miraculis, Christi gratia suffragante, refulsit. Qui saepe futura praedixit, absentia quoque quasi praesentia nuntiavit. Denique cum rex Liutprand in Urbem siluam uenatum isset, unus ex eius comitibus ceruum sagitta percutere nisus, eiusdem regis nepotem, hoc est sororis eius filium, Aufusum nomine, nolens sauciauit. Quod rex cernens – ualde enim eundem puerum amabat – cum lacrimis eius incommodum lamentari coepit statimque unum e suis eius equitem misit, qui ad uirum Dei Baodolinum curreret eumque peteret, ut pro uita eiusdem pueri Christum supplicaret. Qui cum ad seruum Dei pergeret, puer defunctus est. Cui Christi famulus ad se peruenienti ita dixit: “Scio, quam ob causam ueneris; sed illud quod postulare missus es iam fieri non potest, quia puer ille defunctus est.” Quod cum is qui missus fuerat regi quod a seruo Dei audierat renuntiasset, rex, licet doluerit, quod effectum supplicationis suae habere non potuit, tamen quia uir Domini Baodolinus prophetiae spiritum habuerit, aperte cognouit. Huic quoque non dissimilis apud Veronensem ciuitatem Teudelapius nomine fuit, qui inter miranda quae patrabat praesago etiam spiritu multa quae erant uentura praedixit. Eo quoque tempore floruit uita uel actibus Ticinensis ecclesiae episcopus Petrus, qui quia regis erat consanguineus, ab Ariperto quondam rege apud Spoletium exilio fuerat retrusus.*

Huic beati martyris Sauini ecclesiam frequentanti isdem uenerabilis martyr praenuntiauit, quod episcopus apud Ticinum futurus esset. Qui postea, cum factum fuisset, basilicam eidem beato martyri Sauino in solo proprio apud eandem ciuitatem construxit. Hic inter reliquas optimae uitae quas habuit uirtutes etiam uirginitatis flore decoratus enituit. Cuius nos aliquod miraculum, quod posteriori tempore gestum est, in loco proprio ponemus. At uero Liutprand, postquam triginta et uno annis septemque mensibus regnum optenuit, iam aetate maturus huius uitae cursum expleuit; corpusque eius in basilica beati Adriani martyris, ubi et eius genitor requiescit, sepultum est. Fuit tamen uir multae sapientiae, consilio sagax, pius admodum et pacis amator, belli praepotens, delinquentibus clemens, castus, pudicus, orator peruigil, elemosinis largus, litterarum quidem ignarus, sed philosophis aequandus, nutritor gentis, legum augmentator. Hic initio regni sui Baioariorum plurima castra cepit, plus semper orationibus quam armis fidens, maxima semper cura Francorum Auarumque pacem custodiens.

Firstly, the presentation of Baodolinus interrupts the narrative about Liutprand and anticipates the hunting episode. Secondly, the mention of Teudelapus and the anecdote about Peter are digressions, which disturb the Liutprand narrative. In the version of *B* the presentation of Baodolinus is integrated in the hunting scene and the digressions on Teudelapus and Peter are omitted:

B VI.58 (190v b8 – 191r b13): Tunc rex Lioprandus beneuentum peruenit. et Gisolfum nepotem suum iterum ibi ducem constituit. et postea ad regnum suum rediit. Iste uero gloriosissimus rex Lioprandus. multas ecclesias in honore christi in permulta loca construxit. hic fecit monasterium beati petri foras muros ticinensis ciuitatis. ubi dicitur ad caelum aureum. et sursum in alpes montes. in propria sua uilla fecit monasterium. quod dicitur barcetum. iterum fecit monasterium in Alonna. in propria sua uilla. in honore sancti anastasio martyris. similiter fecit ecclesiam domini saluatoris in suo palacio. et ordinauit ibi sacerdotes. et clericos. qui ibi cotidie diuina officia decantarent. quod numquam alii reges ante ipsum habuerunt. Denique dum rex Lioprandus isset ad uenandum in siluam. unus de comitibus eius uoluit sagittare unum ceruum. et non uolendo sagittauit nepotem eiusdem Lioprandi regis. nomine. Aufusum. de quo nimium rex doluit. multumque illum planxit. Erat autem eo tempore quidam dei seruus. nomine Baodolinus. ad quem transmisit Lioprandus missum suum. sub festinatione rogans illum. ut oraret ad dominum pro sanitate ipsius infantis. Cumque missus ille ad eundem dei seruum ueniret. ipse puerulus mortuus est. Cumque uidisset predictus dei seruus eundem missum regis. dixit ei. scio pro qua causa uenisti. sed propter quod uenisti. iam fieri non potest. quia puer ille mortuus est. Quod cum is qui missus fuerat ad seruum dei. regi nunciasset quid ei dixerat ille seruus dei. quamuis ille optinere non potuisset hoc. unde illum rogando mandauit. tamen cognouit quod uir domini Baodolinus ueraciter spiritum sanctum haberet. Lioprandus itaque rex postquam regnauit per unum et triginta annos ac menses septem. mortuus est. et corpus eius sepultum est in ecclesia sancti adriani martyris. ubi et pater eius sepultus est. fuit autem predictus Lioprandus sapientissimus et amator pacis. fortis in pugna. et culpantibus misericors. castus. orator. uigilans. largus in elemosinis. litteras non nouit. sed sic sapiens fuit. ut philosophus similandus esset. nutritor gentis. multiplicator legis. Hic illo tempore quando regnare cepit. multa castella apprehendit de Baioaria. quando uero pugnabat. plus orando confidebat in deo. quam in uirtute sua. maxime super omnia custodiebat pacem. quam habebat cum Auaris et cum Francis.

The care for describing the historical actors' psychological participation (with their perceptions and reactions) is evident when comparing Paul the Deacon and *B*'s version of V.5 on king Grimoald's (662-671) war against the Franks:

PD V.5: *Hac tempestate Francorum exercitus de Prouincia egrediens, in Italiam introiuit. Contra quos Grimuald cum Langobardis progressus, hac eos arte decepit. Fugere quippe se eorum impetum simulans, castra sua simul cum tentoriis et diuersis pariter referta bonis praecipueque uini optimi copia hominibus omnino uacua reliquit. Quo dum Francorum acies aduenissent, existimantes Grimualdum cum Langobardis pauore deterritos castra integra reliquisse, mox laeti effecti certatim cuncta inuadunt coenamque affluentissimam instruunt. Qui dum diuersis epulis multoque degrauati uino somnoque quieuisent, Grimuald super eos post noctis medium inruens, tanta eos caede prostrauit, ut uix pauci ex eis elapsi patriam ualuerint reppedere. Qui locus, ubi hoc gestum est proelium, Francorum usque hodie Riuus appellatur, nec longe distat ab Astensis ciuitatulae moenibus.*

B V.5 (172v b20 – 173r 23): *Hoc tempore exierunt franci de prouincia. et intrauerunt in italiam. **Cum audisset hoc** rex grimoaldus contra eos exiuit cum langobardis. et cum sederent ambę partes in campo. rex grimoaldus sic eos decepit. finxit se fugere. et dimisit tendas. et omnia que ibi habebat. et uinum. et carnem. et panem. et omnia bona que erant parata ad manducandum et bibendum **et non longe. ab eis abscondit se cum omni suo exercitu. Cum enim exirent franci ut uiderent quid faceret rex grimoaldus. inuenerunt tentoria uacua. sperauerunt quod grimoaldus propter timorem eorum fugeret. redierunt ad suos. ut nuntiarent quod grimoaldus cum suo exercitu fugeret. Audientes hoc franci. sperauerunt esse uerum. perrexerunt omnes ad alipergam. ceperunt omnia tollere. et deinde ceperunt manducare et bibere et sic ebriosi facti sunt. ut omnes dormirent quasi mortui. Cum enim misisset ibi grimoaldus missos suos. ut uiderent. quid facerent franci. inuenerunt eos dormientes. et reuersi nunciauerunt domino suo que uiderant. Grimoaldus hoc audiens. gauisus est ualde. et statim cum omni suo exercitu super eos perrexit. et sic eos occidit. ut pauci exinde ad suam terram fugere potuissent. Verum tamen locus ubi hoc factum est. semper nominatur riuus. et non est multum longe a paruissima ciuitate hostensi.***

6.7.3 Examples of explanatory textual additions

Epitome III.9: *...insignis **quercea corona**, quasi triumphans indutus aureo **paludamento**, **curru biugi** decucurrit.*

Epitome III.9 in B (3r, b13-18): *Corona sibi imposita de foliis que sunt de arbore quercus. **quod erat antiquitus signum uictoriale**. et uestiebat aureum paludamentum. **quod est genus uestimenti**. et sic inde cum curro. **quem duo caballi trahere solebant** decurrere.*

Epitome V.9: *Ceterum adeo cunctae prouinciae omnisque Roma interitu eius exsultauit ut plebs, induta **pilleis manumissionum**, tamquam saeuo exempta domino triumpharet.*

Epitome V.9 in B (4r, b21-27): *Igitur illo mortuo omnes. prouincię. et tota roma de interitu eius ualde exultauerunt. et in tantum letate sunt. ut omnes uestiti **pilleis manumissionum. quod tunc erant signa liberationum**. et quasi liberati ab impio domino uictoriam celebrent;*

Epitome XIX.3: *Ab hoc Seuero Iulianus, in abditas Palatii balneas ductus, extenta damnatorum modo ceruice decollatur, caputque eius in **rostris** ponitur.*

Epitome XIX.3 in B (10v, a11-18): *Ab isto seuero iulianus in secreta palatii balneas ductus. ad similitudinem homicidarum hominum extenta ceruicę decollatus. et caput eius in rostris positum. **Sunt***

enim rostra edificia in campo marcio et inde illud ibi posuerunt. ut quia erat locus publicus. ab omnibus transeuntibus uideretur;

*Excidium 51: Quos dum Eneas armatos uideret, de naue ipse Eneas **ramum oliue** leuauit, ostendens se pactum uenisse.*

*Excidium 51 in B (22v, b24-30): Eneas uero cum hoc uidisset. tulit ramum oliue. et ostendit eum illi. **Consuetudo enim erat apud antiquos. ut qui de una terra pacifice pergebat ad aliam. ramum oliue in manu portabat. ut demonstraret quia non ad litem. sed ad pacem pergeret;***

*LHF 5: Id temporis **crinitos reges** habere coeperunt.*

*LHF 5 in B (66v, a10-11): Tempore illo habebant franci crinitos reges. **id est capillatos.***

*HL III.12: Hic cum augustalem coronam accepturus esset, eumque iuxta consuetudinem ad spectaculum **circi** populus expectaret, insidias ei praeparans, ut Iustinianum, Iustini nepotem, ad dignitatem imperatoriam sublimaret.*

*HL III.12 in B (153r, b15-22): Iste cum imperialem coronam deberet accipere. et populus iuxta consuetudinem expectaret eum in **circo. id est in illo loco ubi reges solebant coronas accipere.** parauerunt ei insidias. et per fraudem iustinianum nepotem iustini. imperatorem facere uoluerunt.*

*Epistola 5.2-3: ...et **ebenina lacunaria** nitebant...*

*Epistola 5.2-3 in B (229r, a2-5): ...et **lacunaria. id est subficta de ligno quod nominatur ebum. et est lignum fuscum quod nascitur in india. et ethiopia**...*

*Epistola 13.1-2: Maiores elephantorum corporibus **hippotami** inter profundos aquarum emersi apparuerunt...*

*Epistola 13.1-2 in B (230r, b4-7): uidimus uenire de profundo aquarum **ippotamos.** fortiores quam sunt elefanti. **ippotami dicuntur qui medii sunt homines. medii caballi.***

*Epistola 26.16-18: ...factusque amicus ex hoste Macedonibus in **Herculis Liberique** trophea deduxit. In orientis autem ultimis oris aurea utraque deorum constituerat simulacra.*

*Epistola 26.16-18 in B (231v, b21-27): Tunc porus rex factus est amicus macedonibus. quibus fuerat antea inimicus. et deinde portauit me ubi erant statuę. de auro. quas ibi posuerat **liber pater. et hercules. qui fuerunt dii apud paganos;***

*Epistola 30.9-31.2: Ipse cum Poro rege et equitatu procedens video examina bestiarum in nos erectis **promuscidibus** tendentia.*

*Epistola 30.9-31.2 in B (232r, b15-19): Procedens ego cum poro rege. et caballicantibus omnibus. uidemus multitudinem elephantorum tendentes **promoscides** contra nos **quos habent in bucca. sicut dentes.***

*Epistola 33.2-3: **Cynocephalis** ingentibus deinde plena inuenimus nemora, qui nos adlaccessere temptabant et eiectis sagittis fugiebant.*

Epistola 33.2-3 in B (232v, a16-21): Deinde uenimus in siluas plenas de cinocephalis. cumque nos percutere uellent. nos illos cum sagittis fugere faciebamus. cinocephali dicuntur. homines. qui capita canina habent.

6.8 Conclusion

The version of the *HR* contained in *B* is not meant to be read as an independent text of Roman history. Rather, the analysis of its place among the surrounding texts of the manuscript suggests that it is intended as part of a world chronicle. Further, the paraphrase implies a series of ideological and literary elaborations.

A Christian reading of the Roman history seems evident considering the systematic omission of imperial apotheoses and the introduction of new textual material that integrates the history of the Christians in the Roman history. A tendency to suppress the mention of triumphs is evident, but is not necessarily ideologically motivated.

On the whole, the political picture is simplified. For instance, the triumvirate is not included and there is a slight tendency to minimise elements that threaten or dishonour the Roman Empire (imperial usurpers, proscriptions etc.). Specific and concrete definitions of time, place and persons have been replaced with general or unspecific datings, locations and identifications; such as *eodem tempore* instead of *sexcentesimo nonagesimo anno Urbis conditae*, *in quadam civitate* instead of *Ravennae* and *a quodam milite Ecii* instead of *a Transila Aetii milite*. This tendency suggests that the redactor did not want to tire the reader with dry facts.

In literary terms, a rewriting has reshaped the narrative in many ways. The elaboration of the narrative includes efforts to clarify the spatial and chronological contexts. This clarification has been obtained by different techniques: textual omissions, additions or rearrangements. The textual additions have various functions, to explain and to define, and to develop the psychology of the historical actors, chiefly by explicit mention of their perceptions and intentions.

A literary analysis of the manuscript as a whole is complicated by the fact that the various texts belong to different genres (in addition to historiography: letters, moralising biography, mythology, novel etc.). Nonetheless, common patterns are demonstrable and they indicate that the same principles and techniques of paraphrasing are applied to the other texts as well.

SUMMARY AND CONCLUSION

Chapter 1 defines the subject, aim and methodological premises of the dissertation. It also offers an outline of previous research.

Chapter 2 offers the first classification and preliminary survey of the extant manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of the *H(istoria) R(omana)* (Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax).

Chapter 3 deals with the related manuscripts *B*(amberg, Hist. 3), *S*(alisbury Cathedral, 80), *O*(xford, Magdalen College, 14) and the Vatican *U*(rb. Lat 961) and *V*(at. Lat. 1984.) The study of the historical context suggests three possibilities as to how the exemplar of the Bamberg codex might have been brought to Halberstadt: by a visiting cleric coming from Italy, by bishop Arnulf or by Henry II himself returning from one of his Italian expeditions. The textual compilation is likely to be a piece of Ottonian literature (Otto III or Henry II) which bears witness to the imperial interest in the definition of worldly power and especially in the Roman universal dominion.

Chapter 4 presents the first integral edition of the version contained in the codex of *B*(amberg, Hist. 3).

Chapter 5, an analysis of the language of the textual collection, indicates that all texts, except the texts of Jordanes and Bede, are related by syntactic affinities and similarities of vocabulary. The affinity of syntax and vocabulary is likely to reflect the results of an attempt to produce a homogeneous compilation of texts. The varying degree of syntactic adaptation is explained by the fact that the Latin of the later texts was closer to the Latin of the redactor. The latest text, Leo Archipresbyter's biography of Alexander the Great, was probably not rewritten and is likely to be the product of a literary milieu contemporary with that of the redactor. The textual compilation is also marked by Italianisms which confirm the hypothesis of an original written in Italy.

Chapter 6, an analysis of the rewriting of the *HR* contained in *B*, identifies certain ideological tendencies and literary techniques. It also confirms that this text formed a *continuum* with the preceding and succeeding texts. The *HR* has references to the *Excidium Troie*, and the succeeding *Liber Historiae Francorum* has either no *incipit*, as in *B*, or appears as a 17th book of the *HR*, as in the Vatican codex Vat. Lat. 1984. The attention given to the chronology and shift of worldly power in the surrounding texts, and the suppression of references to Hebrew history within the Roman history suggests that the *HR* was meant to form a world chronicle together with the surrounding texts. Further, despite the different

nature and function of the texts, similar patterns regarding the techniques of the re-narration also indicate that the textual compilation was conceived as a *Gesamtkonzeption*.

Future tasks for students of this tradition might include editing and analysing the other groups of manuscripts presented in chapter 2, pursuing more detailed analyses of the language of the texts contained in *B*, and, most importantly, continuing the research on the transmission and historical context of the entire group of manuscripts *B*, *S*, *O*, *U* and *V*.

APPENDIX A: LIST OF SYNTACTIC EXAMPLES

The appendix does not list examples already quoted in chapter 5.

Additional examples to 5.3.1

Ut

Epitome I.10-11: Iactantisque esse ingenii et leuissimi dicebat ardore triumphandi et ob lauream coronam, id est folia infructuosa, in discrimen per incertos euentus certaminum securitatem ciuium praecipitare;

Epitome I. 10-11 in B (1v, b4-10): Et dicebat ut ad superbiam pertineret. et ad leuitatem cordis ut aliquis homo pro amore uincendi et pro corona laurea, quæ sit de foliis sine fructu in periculum poneret tantum populum. et de magna securitate in uexationem et angustiam uiarum traheret.

Epitome IV.8: Adeo diuites ut, causante eo inopiam fisci, lepidissime famoso elogio uulgatum sit abunde ei pecuniam fore si a duobus libertis in societatem reciperetur.

Epitome IV.8 in B (3v, b3-9): in tantum erat diues. ut causante illo. ne res publica ad paupertatem rediret. fama de illo talis exigerat. sicut uulgariter dicebatur. ut habundanter haberet pecuniam. etiam si duos sibi pares in sua potentia consortes reciperet.

Epitome IV.9: Huius temporibus uisus est apud Aegyptum Phoenix, quam uolucrem ferunt anno quingentesimo ex Arabis memoratos locos aduolare, atque in Aegaeo mari repente insula emersit.

Epitome IV.9 in B (3v, b9-13): In huius temporibus apud aegyptum faenix apparuit quam uolucrem dicunt. ut post quingentos annos ab arabia ueniat. et super egyptum uolans appareat. et huius tempore in egeo pelago subito in insula apparuit.

Epitome IX.14: Hic, monentibus amicis ut caueret a Mettio Pomposiano, de quo sermo percrebuerat regnaturum fore, consulem fecit, alludens tali cauillo: "Quandoque memor erit tanti beneficii."

Epitome IX.14 in B (5r b29 – 5v a5): hic consulem fecit tamecium. pomposianum quem amici eius dicebant ut ipse regnare deberet. ille monita eorum auscultare noluit. sed pro ipsa causa eum exaltauit. et arridens dicebat tali cauillo. quandocumque sit. memor erit tanti beneficii.

quod

Epitome V.2: Iste quinquennio tolerabilis uisus, unde quidam prodidere Traianum solitum dicere procul distare cunctos principes Neronis quinquennio.

Epitome V.2 in B (4r, a1-5): Iste per quinque annos bonus apparuit. Unde quidam scripserunt. quod solebant dicere de eo. quidam traianus. quia per quinque annos omnes principes bonitate superaret.

Epitome X.10: “**Videtisne** potestates fato **dari**, frustra que temptari facinus potiundi spe uel amittendi metu?”

Epitome X.10 in B (6r b28 – 6v a3): non **intellegitis quod** omnis potestas a deo **sit data**. sine causa enim aliquis homo querit tollere potestatem alterius. siue pro spe habendi. siue pro timore perdendi.

Epitome XII.2: Iste, cum imperium suscepisset, mox **rumore orto uiuere atque affore** Domitianum, perinde trepidauit ut, colore mutato, uerbis amissis, uix consisteret.

Epitome XII.2 in B (7r, b7-11): Iste cum imperium suscepisset. statim **fama exit. quod uiueret** domitianus. Unde tantum timuit. ut colorem de facie perderet. et uerba de ore. et ad penam stare posset.

Epitome XII.3: ...**amplexus eum, gratulari se ait** senatui et populo prouinciisque...

Epitome XII.3 in B (7r, b19-20): ...**amplexus eum dixit. quod gratus esset** senatui populo et prouinciis.

Epitome XL.17: Is insolenter **affirmare ausus est matrem** more Olympiadis, Alexandri Magni creatricis, **compressam** dracone semet concepisse.

Epitome XL.17 in B (14r, b22-25): iste **enim affirmare solebat quod mater eius fuisset oppressa. a dracone** et sic eum concepisse sicut factum fuerat. in olimpiade matre alexandri magni.

quia

Epitome V.2: Iste quinquennio tolerabilis uisus, unde quidam prodidere Traianum **solitum dicere** procul **distare** cunctos principes Neronis quinquennio.

Epitome V.2 in B (4r, a1-5): Iste per quinque annos bonus apparuit. Unde quidam scripserunt. quod **solebant dicere** de eo. quidam traianus. **quia** per quinque annos omnes principes bonitate **superaret**.

Epitome XI.15: Unde **compertum est urbem Romam** externorum uirtute **creuisse**.

Epitome XI.15 in B (7r, a29-b1): Unde **cognitum est. quia urbs roma.** extraneorum uirtute **creuit**.

Additional examples to 5.3.2

Epitome X.8: Dehinc, cum donata concessaue a prioribus principibus firmare insequentis solerent, simul imperium cepit, talia possidentibus edicto sponte cauit.

Epitome X.8 in B (6r, a28-b6): deinde cum donationes seu consensiones a prioribus imperatoribus firmare sibi solerent. persequentis homines dixit ad eos. et ego uolueram recipere firmitatem de isto imperio. a possidentibus talia dum diceret. illos confudit ne hoc querere presumerent.

Epitome X.11: Fratrem quoque Domitianum, parantem insidias militumque animos sollicitantem, flens saepius obtestatus est ne parricidio assequi cuperet quod et se uolente esset obuenturum ei et iam haberet, cum sit particeps potestatis.

Epitome X.11 in B (6v, a3-11): fratrem quoque suum domitianum contra se facientem insidias. et animos militum sollicitantem. plangebat cotidie et ammonerat ne aliquando homicidium facere desideraret. quia quod modo per homicidium facere desideras. absque homicidio tibi eueniet. Cum sis particeps potestatis.

Epitome XV.6: Appetentia gloriae carens et ostentatione, adeo mansuetus ut, instantibus patribus ad eos qui contra eum coniurauerant persequendos, compresserit quaestionem, praefatus necesse non esse sceleris in semetipsum cupidos pertinacius indagari, ne, si plures reperirentur, quantis odio esset intellegeretur.

Epitome XV.6 in B (9r, b13-21): Nullam enim gloriam uel honorem habere querebat. Sed in tantum mansuetus. ut diceret ad senatores et maiores qui uolebant malefacere in illis hominibus qui eum occidere uoluerant. non esse necesse. ut in his qui in me malefacere uoluerunt. aliquam culpam inquirere. sed bonum est sciri a quantis ego in odio sum.

Epitome XVII.2: Nam cum in supremis moneretur a parente attritos iam barbaros ne permetteret uires recipere, responderat ab incolumni quamuis paulatim negotia perfici posse, a mortuo nihil.

Epitome XVII.2 in B (10r, a16-20): Nam cum ad mortem suam moneret eum pater. ut contractas gentes non permetteret uirtutem recipere. respondit. a uiuente omnes cause compleri possunt. a mortuo nihil.

Epitome XXIV.4: Alexander uero, cum deseri se ab stipatoribus uidisset, matrem sibi causam fuisse mortis exclamans, accurrenti percussori, obuoluto capite, ceruices ualide compressas praebuit anno uitae uicesimo sexto.

Epitome XXIV.4 in B (11v, a11-17): Alexander uero. cum uideret se a militibus derelinqui. exclamauit dicens. utinam fuisset qui me occideret nam mihi in uice matris esset. Cumque unus cum gladio occurrisset. ipse inuoluto capite ceruicem suam ad decollandum praebuit.

Epitome XXXIX.7: Quippe cum a Constantino atque Licinio uocatus ad festa nuptiarum, per senectam, quo minus interesse ualeret, excusauisset, rescriptis minacibus acceptis quibus increpabatur Maxentio fauisse ac Maximino fauere, suspectans necem dedecorosam uenenum dicitur hausisse.

Epitome XXXIX.7 in B (13v, b19-27): Nam cum a constantino atque licinio uocatus esset ad festa nuptiarum. et ipse excusationem poneret. pro senectute non posse uenire. acceptis scriptis minacibus in quibus eum increpabant dicentes. maxentium adiuuasti. maximianum adiuuas. inde nos adiuuare non uis. Hoc audiens ille. suspectus ne turpissima morte eum mori facerent. uenenum dicitur bibisse.

Epitome XLII.16: Iulianus, mandatis mollioribus, refert se sub nomine celsi imperii multo officiosius pariturum.

Epitome XLII.16 in B (16r, a19-22): Sed iulianus mandata mollia reportari faciebat dicens. quia ubicumque sim. seruitium facio uestri imperii.

Additional examples to 5.3.3

Epitome II.9: ...resolutis militiae artibus Armenia per Parthos, Moesia a Dacis, Pannonia a Sarmatis, Gallia a finitimis gentibus direptae sunt.

Epitome II.9 in B (3r, a11-15): Tunc pereuntes milicie pugne. armenia dissipata per parthos. mesia a dacis. pannonia. a sarmatis. gallia a finitimis gentibus deletę.

Epitome IX.7: Infirmitas tamen, uti quidam praue putant, aduersus pecuniam, cum satis constet aerarii inopia et clade urbium nouas eum neque postea habitas uectigalium pensiones exquisiuisse.

Epitome IX.7 in B (5r, b3-8): Male putans aliquis. quod in dandis diuiciis piger fuerit. cum certum sit et ualde clarum quia ipse pro paupertate et fame ciuitatum. non solum noua data illis requisit. sed etiam que habuit dedit.

Epitome XXV.2: Is, dum persequitur pecuniosos, insontes pariter noxiosque, apud Aquileiam seditione militum discerptus est una cum filio, conclamantibus cunctis militari ioco ex pessimo genere nec catulum habendum.

Epitome XXV.2 in B (11v, a25-30): Iste dum persequeretur propter pecuniam non solum culpantes. sed etiam innocentes apud aquileiam seditione militum. una cum filio occisus est. dicentes omnes qui erant de militia. de malo genere nec catulum habere decet.

Epitome XXVIII.2: Veronae ab exercitu interfectus est, medio capite supra ordines dentium praeciso.

Epitome XXVIII.2 in B (11v, b19-21): Hic in uerona ab exercitu occisus est. decollantes eum per medium caput supra dentes.

Epitome XL.7: Maxentius, dum aduersus Constantium congregatur, paulo superius a ponte Muluio in pontem nauigiis compositum ab latere ingredi festinans, lapsu equi in profundum demersus est...

Epitome XL.7 in B (14r, a19-24): Maxentius dum contra constantinum pugnans. modicum superius a ponte molbio dum uellet cum equo per pontem de nauigiis factum transire festinanter. ruina equi in fluium cecidit...

Epitome XLV.2: Huius pater Gratianus, mediocri stirpe ortus apud Cibalas, Funarius appellatus est eo quod uenalicium funem portanti quinque milites nequirent extorquere.

Epitome XLV.2 in B (16v, b24-28): Huius pater gratianus mediocri genere exortus. apud cibalas funarius appellatus est. eo quod uenalicium funem portans. quinque milites non potuerant eum tollere.

Additional examples to 5.3.4

*Epitome II.6: Denique delatum a patribus principatum – quo quidem astu fecerat – fecte abnuere, quid singuli dicerent uel sentirent atrociter **explorans**;*

*Epitome II.6 in B (2v, b22-26): traditum itaque a senatoribus principatum quem ualde desiderabat. finxit se recusare. **uolendo intellegere** quid singuli dicerent uel sentirent.*

*Epitome IX.17: Itaque, annum **agens** uitae absque uno septuagesimum, seriis ioca quibus delectabatur admiscens, interiit.*

*Epitome IV.17 in B (5v, a26-30): **Habendo** itaque annos uite suę sexaginta nouem. per ordinem ante se iocari faciens. sicut semper delectari solebat. sic uitam finiuit.*

*Epitome XIV.4: Immensi laboris, quippe qui prouincias omnes passibus circumierit, agmen comitantium **praeuertens**, cum oppida uniuersa restitueret, auget ordinibus.*

*Epitome XIV.4 in B (8v, a23-26): Multos labores sustinuit. quia per omnes prouincias ambulauit. eum magnus **sequendo** exercitus. ciuitates multas reparauit. et militibus ordinauit.*

Use of gerund paraphrasing grammatical structures other than the present participle:

Epitome V.5: Pelle tectus ferae, utrique sexui genitalia uultu contrectabat.

*Epitome V.5 in B (4r, a20-23): pellę coopertus ferę. et talia turpissima **faciendo**. etiam in ipso turpissimo facto aspicere solitus erat.*

Epitome VII.2: Hic a Vitellio primum apud Placentiam, dehinc apud Betriacum uictus, semet gladio transfixit anno aetatis tricesimo septimo...

*Epitome VII.2 in B (4v, a22-27): Hic primum apud placentiam. deinde apud uetriacum a uitellio uictus est. Unde et semetipsum gladio transfixit. **habendo** annos in etate sua triginta septem.*

Epitome XLI.5: ...Licinius fugam petiit Byzantiumque fuga uolucris peruenit.

*Epitome XLI.5 in B (14v, b9-10): licinius fugit. et in bizancium **fugiendo** peruenit.*

Epitome XLVII.6: Nam dum exercitum neglegeret et paucos ex Alanis, quos ingenti auro ad se transtulerat, anteferet ueteri ac Romano militi, adeoque barbarorum comitatu et prope amicitia caperetur, ut nonnumquam eodem habitu iter faceret, odia contra se militum excitauit.

Epitome XLVII.6 in B (17r, b22-29): Nam dum exercitum habere nollet. et paucos de alanis, quos multo auro ad se transtulerat. anteponeret ueteribus ac romanis militibus et in tantum barbarorum

*comitatum et amiciciam diligeret. ut frequenter cum habitu illorum deambularet. Ista ut diximus **faciendo** odia militum contra se excitauit.*

Additional examples to 5.3.5

Conjugated verb in past tense

*Epitome XX.5: Fuit bellicosissimus omnium qui ante eum fuerunt; acer ingenio, ad omnia quae intendisset in finem perseuerans; beniuolentia quo **inclinasset** mirabili ac perpetua;*

*Epitome XX.5 in B (10v, a27-b2): fuit bellicosissimus omnium qui ante eum fuerunt. acutus ingenio. ad omnia quae uoluisset. Et bonitatem quam in aliquem hominem **habere incipiebat**. usque in finem obseruabat.*

Absolute ablative

*Epitome XVIII.6: Huic mortuo Diui nomen decretum est; ob cuius laudem **ingeminatis ad uocis usque defectum plausibus** acclamatum est: “Pertinace imperante securi uiximus, neminem timuimus. Patri pio, patri senatus, patri omnium bonorum.”*

*Epitome XVIII.6 in B (10r b26 – 10v a2): huic mortuo concessum est. ut deus appellaretur. propter cuius laudem **ballare et cantare ceperunt multum usque ad uocis defectum**. deinde dicebant dum pertinax imperaret. securi uiuimus. neminem metuimus. pater misericors. pater senatorum. pater omnium bonorum;*

Present participle

*Epitome XLII.6: Nec multo post, apud Lugdunum coangustatus, gladio occulte prouiso ictum pulsu parietis iuuans transfosso latere, ut erat uasti corporis, uulnere naribusque et ore **cruorem effundens**, mense imperii quadragesimo secundo, aetatis prope quinquagesimo anno exspirauit.*

*Epitome XLII.6 in B (15v, b11-18): ipse magnentius apud lugdunum coangustatus. gladium occulte a parte parietis uenientem recepit. transfosso latere. unde sicut erat magni corporis. **cepit sanguinem fundere** per uulnus et nares. et ossuum. sic post annos imperii sui prope quinquaginta defunctus est.*

Additional examples to 5.3.7

*Epitome I.5: Quam ut annonae Urbis copiosam efficeret, fossas incuria uetustatis limo clausas labore militum **patefecit**.*

*Epitome I.5 in B (1v, a10-14): Sed ut ipsam egyptum in multam habundantiam poneret. fossas quae ibi multo tempore clausae erant et coopertae de terra plenas diuiciis. multo labore militum **aperiri fecit**.*

*Epitome III.8: Primus diademate imposito dominum se **iussit appellari**.*

*Epitome III.8 in B (3r, b7-8): Primus corona sibi inposita. dominum se **fecit uocari**.*

*Epitome VIII.4: ...per scalas Gemonias trahitur ubi Sabinum, Vespasiani fratrem, **necari permiserat**.*

*Epitome VIII.4 in B (4v, b18-20): ...deinde per scalas iemonias ubi ipse aliquando sabinum fratrem uespasiani **occidi fecerat**.*

*Epitome IX.17: Itaque, annum agens uitae absque uno septuagesimum, seriis **ioca** quibus delectabatur **admiscens**, interiit.*

*Epitome IX.17 in B (5v, a26-30): Habendo itaque annos uitę suę sexaginta nouem. per ordinem ante se **iocari faciens**. sicut semper delectari solebat. sic uitam finiuit.*

*Epitome XVI.9: Hic, cum aerario exhausto largitiones quas militibus impenderet non haberet, neque indicere prouincialibus aut senatui aliquid uellet, instrumentum regii cultus facta in foro Traiani sectione **distraxit**...*

*Epitome XVI.9 in B (9v, b11-17): Cumque liberata esset pecunia de uestariis. et non haberet quod militibus daret sicut solebat. noluit prouinciales aut senatores in datia ponere. ut ipsi hoc darent. sed omnia que pertinebant ad imperialem culturam. in foro traiani **adducere fecit. et uendi. et distribui**.*

*Epitome XXIII.3: ...muliebri nomine Bassianam se pro Bassiano **iusserat appellari**.*

*Epitome XXIII.3 in B (11r, b12-14): ...femineo nomine pro bassiano se bassianam **fecit. uocari**.*

*Epitome XXXII.6: Nam quamdiu uixit, rex eiusdem prouinciae, **incuruato eo** pedem ceruicibus eius imponens, equum conscendere solitus erat.*

*Epitome XXXII.6 in B (12r b29 – 12v a2): nam quamdiu uixit rex eiusdem prouincię **incuruari eum faciebat**. et sic per ceruicem eius pedem ponens in equum ascendebat.*

*Epitome XXXVII.3: Opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem uineis **conseruit**.*

*Epitome XXXVII.3 in B (13r, b26-28): et per laborem militum almam montem apud sirmium et aureum montem apud mesiam superiorem uineas **plantari fecit**.*

Epitome XXXIX.7: ...suspectans necem dedecorosam uenenum dicitur hausisse.

*Epitome XXXIX.7 in B (13v, b25-27): Hoc audiens ille. suspectus ne turpissima morte eum **mori facerent**. uenenum dicitur bibisse.*

*Epitome XLI.3: Quo mortuo, cunctis qui aderant annitentibus, sed praecipue Croco Alamannorum rege, auxilii gratia Constantium comitato, imperium **capit**.*

*Epitome XLI.3 in B (14v, a24-27): quo mortuo. omnes qui ibi erant constantinum adiuuantes. sed maxime crocus rex alamannorum multum eum adiuuans. imperium **apprehendere fecerunt.***

*Epitome XLI.14: Commodissimus tamen rebus multis fuit: calumnias sedare legibus seuerissimis, **nutrire artes bonas...***

*Epitome XLI.14 in B (15r, a16-19): fuit enim ualde potentissimus de multis rebus lites et contentiones pacificabat. leges iuste iudicabat. **discere omnes artes bonas faciebat...***

*Epitome XLII.16: Iulianus, mandatis mollioribus, **refert se sub nomine celsi imperii multo officiosius pariturum.***

*Epitome XLII.16 in B (16r, a19-22): Sed iulianus mandata mollia **reportari faciebat** dicens. quia ubicumque sim. seruitium facio uestri imperii.*

Additional examples to 5.3.9

Replacing ablative of cause

*Epitome I.10-11: Iactantisque esse ingenii et leuissimi dicebat **ardore triumphandi** et ob lauream coronam, id est folia infructuosa, in discrimen per incertos euentus certaminum securitatem ciuium praecipitare;*

*Epitome I. 10-11 in B (1v, b4-10): Et dicebat ut ad superbiam pertineret. et ad leuitatem cordis ut aliquis homo **pro amore uincendi** et pro corona laurea que sit de foliis sine fructu in periculum poneret tantum populum. et de magna securitate in uexationem et angustiam uiarum traheret.*

*Epitome I.25: oblectabatur **omni genere spectaculorum**, praecipue **ferarum incognita specie et infinito numero.***

*Epitome I.25 in B (2r b29 – 2v a1): delectabatur ille **de omni genere. maxime de feris ignota specie et infinito numero.***

*Epitome XLI.2: Hic dum iuuenculus a Galerio in urbe Roma **religionis specie** uice obsidis teneretur...*

*Epitome XLI.2 in B (14v, a15-16): Hic dum esset iuuenculus in romam. et quasi a galerio **pro causa amoris** in uice obsidis teneretur.*

*Epitome XLV.3: **Eo merito** ascitus in militiam, usque ad praefecturae praetorianae potentiam conscendit.*

*Epitome XLV.3 in B (16v, b28-30): **pro ista causa** positus est in milicia. et in tantum creuit. ut usque ad praefecturam praetorianam concenderet.*

Replacing ablative of means

*Epitome I.19: Auxit ornauitque Romam **aedificiis multis**...*

*Epitome I.19 in B (2r, a19-20): Ampliauit et ornauit romam **de edificiis multis**.*

*Epitome I.28: Igitur mortuum seu necatum **multis nouisque honoribus** senatus censuit decorandum.*

*Epitome I.28 in B (2v, a7-9): Sed dum esset mortuus siue necatus ut dicant toto senatu placuit. ut eum adornarent **de multis et nouis honoribus**.*

*Epitome III.9: ...**curru** biiugi decucurrit.*

*Epitome III.9 in B (3r, b17-18): ...et sic inde **cum curru** quem duo caballi trahere solebant decurrere.*

Replacing ablative of manner

*Epitome III.9: In spatio trium milium quod in sinu Puteolano inter moles iacet, **duplici ordine** naues contexens...*

*Epitome III.9 in B (3r, b8-10): Iste igitur per tria miliaria in spatio puteolano quod inter saxea loca iacere uideatur. **cum duplici ordine** naues coniunxit...*

Replacing ablative of time

*Epitome IV.9: **Huius temporibus** uisus est apud Aegyptum Phoenix...*

*Epitome IV.9 in B (3v, b9-10): **In huius temporibus** apud aegyptum faenix apparuit...*

*Epitome XXXV.4: **Hoc tempore** in urbe Roma monetarii rebellarunt, quos Aurelianus uictos ultima crudelitate compescuit.*

*Epitome XXXV.4 in B (13r, a13-15): **in hoc tempore** monetarii romę quos aurelianus uicit reuellarunt se. et se de illis crudeliter uindicauit.*

*Epitome XLI.2: Et forte **isdem diebus** ibidem Constantium parentem fata ultima perurgebant.*

*Epitome XLI.2 in B (14v, a22-24): Et acciderat ut **in ipsis diebus** constantius pater eius infirmatus moreretur.*

*Epitome XLI.4: ...item Constantinum **isdem diebus** natum oppido Arelatensi, Licinianumque Licinii filium, mensum fere uiginti, Caesares effecit.*

*Epitome XLI.4 in B (14v, b1-4): ...et qui **in ipsis diebus** natus fuerat in ciuitate relatensi. simul etiam et licinianum licinii filium. qui habebat menses xx. cesares fecit.*

Replacing separative ablative

*Epitome XLI.25: Quem Constantius non post multos dies **regno** exiit...*

*Epitome XLI.25 in B (15v, a17-18): quem constantius non post multos dies **de regno** eiecit...*

Replacing ablative of origin

*Epitome XL.18: Galerius Maximinus, **sorore** Armentarii progenitus...*

*Epitome XL.18 in B (14r, b26-28): Galerius maximinus **de sorore** galerii armentarii natus...*

Replacing genitive of property

*Epitome XIII.2: Iste talem se rei publicae praebuit qualem uix aegreque exprimere ualuerint **summorum scriptorum miranda ingenia**.*

*Epitome XIII.2 in B (8r, a3-6): Iste talem se in seculo demonstrauit. qualem ad penam potuisset **admiranda sapientia de magnis scriptoribus** exprimere.*

Replacing genitive of specification

*Epitome XIV.5: Namque ad specimen legionum militarium fabros, perpendiculatores, architectos **genusque cunctum exstruendorum moenium seu decorandum** in cohortes centuriauerat.*

*Epitome XIV.5 in B (8v, a27-30): Iste denique ad similitudinem de optimis legionibus ubicumque inuenire potuit. **artifices aliquos de qualicumque artificio**. in coortes adunauit.*

*Epitome XLVII.5: Cunctisque esset plenus bonis si ad cognoscendam **reipublicae gerendae scientiam** animum intendisset, a qua prope alienus non modo uoluntate, sed etiam exercitio fuit.*

*Epitome XLVII.5 in B (17r, b17-21): et cum omnibus bonis esset plenus. si ad cognoscendam **scientiam de facienda causa publica** animum intendendisset. a qua prope alienus fuit. non tantum uoluntate sed etiam exercitio.*

Replacing genitive of quality

*Epitome XVII.5: Huic Marcia, **generis libertini**, forma tamen meretriciisque artibus pollens, cum animum eius penitus deuinxisset, egresso e balneo ueneni poculum obtulit.*

*Epitome XVII.5 in B (10r, a27-30): Ipsum Marcia **de genere libertino**. sed forma et artibus meretrix. Cum animum eius ad suum amorem conuertisset. exeunti eo de balneo ueneni poculum dedit.*

Replacing genitive after present participle used as adjective

Epitome XLII.18: ...patiens laboris...

Epitome XLII.18 in B (16r, b6): ...paciens in labore...

Replacing accusative of direction

*Epitome XII.6: Calpurnium Crassum, promissis ingentibus animos militum pertemptantem, detectum confessumque **Tarentum** cum uxore remouit, patribus lenitatem eius increpantibus.*

*Epitome XII.6 in B (7v, a17-23): Calpurnium crassum. qui per magna promissa animos militum subuertebat. postquam manifestauit reatum suum. **ad tarentum** ciuitatem cum uxore sua exiliauit. eo quod parentes eius increpabant eum de mollicia sua.*

Replacing locative

*Epitome I.18: Nam praeter id quod antea patrem patriae dixerat, templa tam **Romae** quam per urbes celeberrimas ei consecrauit...*

*Epitome I.18 in B (2v, a10-13): excepto illo quod antea uocauerunt eum patrem patrię. dum esset uiuus. post mortem eius templa illi constituerunt non solum **in roma**. sed et per nominatas et nobilissimas ciuitates...*

*Epitome I.26: Annos septem et septuaginta ingressus **Nolae** morbo interiit...*

*Epitome I.26 in B (2v, a1-3): Hic enim dum esset annorum septuaginta septem **in nola** mortuus est.*

*Epitome XI.3: **Romae** multa aedificia uel coepta uel a fundamentis construxit;*

*Epitome XI.3 in B (6v, b7-9): **in roma** multa edificia que iam apprehensa erant. et alia a fundamentis construxit.*

*Epitome XXVII.1: Gordianus, nepos Gordiani ex filia, ortus **Romae** clarissimo patre, imperavit annos sex.*

*Epitome XXVII.1 in B (11v, b7-9): gordianus nepos gordiani de filia natus **in roma** de nobilissimo patre. imperavit annos.vi.*

*Epitome XXVIII.2: **Veronae** ab exercitu interfectus est...*

*Epitome XXVIII.2 in B (11v, b19-10): Hic **in uerona** ab exercitu occisus est.*

*Epitome XXVIII.3: Filius autem eius Gaius Iulius Saturninus, quem potentiae sociauerat, **Romae** occiditur...*

*Epitome XXVIII.3 in B (11v, b11-14): filius autem eius gaius iulius saturninus. quem imperatorem fecerant. **in roma** occisus est...*

*Epitome XL.3: Seuerus Caesar ab Herculio Maximiano **Romae** ad Tres Tabernas exstinguitur...*

*Epitome XL.3 in B (14r, a9-10): Seuerus cesar ab herculio maximiano **in roma** ad tres tabernas occisus est...*

*Epitome XLII.3: His diebus **Romae** Nepotianus, Eutropiae Constantini sororis filius, hortantibus perditis Augusti nomen rapit;*

*Epitome XLII.3 in B (15v, a27-30): His diebus **in roma** nepocianus filius eutropie sororis constantini. per rog<at>um quorundam perditorum hominum imperatorem se fecit.*

Additional examples to 5.7.1

Ut

*HR IX.19: ...adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anuli senatoris libertinus **fuisse credatur**.*

*HR IX.19 in B (1486-87): **Dicunt alii, ut fuisset** filius cuiusdam scribe, alii **dicunt, ut fuisset** libertinus Anolini senatoris.*

Similar occurrences without Acl in the model VI.6 (*cogitare+subj*), IX.27 (*dicere+subj*), X.18 (*dicere+subj*), XIV.6 (*dicere+subj*), XV.6 (*necesse est+subj*)+10 (*necesse est ut+subj*), XVI.1 (*uidetur+ subj*)

Quod

*HR II.9: Qui adeo tunc apud Romanos bellicosissimus habebatur, ut cum **diceretur** Alexander in Italiam **transgredi**, Romani inter caeteros duces hunc praecipue eligerent, qui Alexandri impetum sustineret.*

HR II.9 in B (233-35): *qui in tantum erat nominatissimus apud Romanos, ut, cum **diceretur, quod** Alexander in Italiam **transire deberet**, ipsum elegerunt, qui Alexandri impetum sustineret.*

HR III.18: ***Desperans** Annibal Hispanias contra Scipionem diutius **posse retineri** fratrem suum Hasdrubalem ad Italiam cum omnibus copiis euocauit.*

HR III.18 in B (568-69): *Cum autem **sperasset** Hannibal, **quod** in Hispania contra Scipionem **contendere posset**, fratrem suum Hasdrubalem cum exercitu eius ad Italiam uenire fecit.*

HR IV.7: *Macedoniis et Illiriis hae leges a Romanis datae: ut liberi essent et dimidium eorum tributorum praestarent quae regibus praestitissent, ut **appareret** populum Romanum pro aequitate magis quam auaritia **dimicare**.*

HR IV.7 in B (652-55): *Cum autem apprehenderet Emilius Paulus Macedoniam et Illiricam, dedit ibidem hanc legem, ut medietatem de censu darent, quam antea reges dederant Romanis, ut **appareret, quod** non pro auaritia sed pro iusticia **pugnarent** Romani.*

HR VII.21: *Praeterea cum quadam die in cena **recordatus fuisset** nulli se illo die quicquam **praestitisse**, dixerit: “Amici, hodie diem perdidit”.*

HR VII.21 in B (1258-59): *Quadam etiam die cum cenaret et **recordatus fuisset, quod** nullum bonum illo die **fecisset**, dixit amicis, qui cum eo ad mensam sedebant: “Perdidi hodie istum diem.”*

HR VIII.4: *...liberalis in cunctos, publice priuatimque ditans omnes et honoribus augens **quos** uel mediocri familiaritate **cognouisset**...*

HR VIII.4 in B (1282-83): *Bonus omnibus fuit et occulte faciebat diuites omnes et eleuabat in honore illos, quos **cognoscebat, quod** non **essent** de nobili gente.*

HR IX.20: *Is primum militi in contione **iurauit** Numerianum nullo suo dolo **interfectum**, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Dioclitiani percussus est gladio.*

HR IX.20 in B (1488-90): *Iste primum in conuentu militum **iurauit, quod** Numerianus non **fuisset** per suam fraudem **occisus** cumque staret iuxta eum Aper, qui Numerianum iam dictum per fraudem occiderat, statim manu sua illum occidit.*

HR IX.21: *cum **suspicio esse coepisset** consultu ab eo **admitti** barbaros, ut transeuntes cum praeda exciperet atque hac se occasione ditaret, a Maximiano iussus occidi purpuram sumpsit et Britannias occupauit.*

HR IX.21 in B (1498-1501): ***sperabant, quod** per eius fraudem **uenirent** barbari et depredarent eandem terram, quia ille se finxit eos persequi et tulit ab eis multam predam, ut fieret exinde diues. Pro ista causa precepit eum Maximianus occidi. Ille uero induit se purpura et rebellauit se in Britannia.*

HR XIV.12: *Fertur (...) tum regem **respondisse**: non se eius, qui aduenerat, personam **reueritum esse**, sed alium se uirum iuxta eum in habitu sacerdotali adstantem uidisse forma augustiore, canitie uenerabilem...*

HR XIV.12 in B (1968): *Ille **respondit, quod non hoc fecisset** pro persona illius, qui uenerat, sed dicebat uidisse se alium stantem iuxta eum in similitudine sacerdotis...*

HR XVI.13: ***Sentiens** se Theodatus infensum **habere** principem beatum papam Agapitum Constantinopolim dirigit, quatenus ei apud Iustinianum facti inpunitatem impetraret.*

HR XVI.13 in B (2231-32): ***Senciens** Theodatus, **quod iratum haberet** imperatorem beatum Agapitum papam direxit Constantinopolim, ut gratiam imperatoris per eum posset acquirere.*

Similar occurrences without AcI in the model

HR I.13: *Sexto decimo anno post reges exactos seditionem populus Romae fecit, tamquam a senatu atque a consulibus opprimeretur. Tum et ipse tribunos plebis quasi proprios iudices et defensores creauit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset.*

HR I.13 in B (136-38): *Sexto decimo anno postquam reges expulsi sunt, populi Romani **dicebant, quod** a senatu et consulibus **premerentur** et pro ista causa iterum fecerunt tribunos, qui essent sicut iudices et defensores contra ipsum senatum.*

HR II.8: *Quinto Fabio Maximo magistro equitum, quem apud exercitum reliquit (sic), praecepit, ne se absente pugnaret. Ille, occasione reperta, felicissime dimicauit et Samnitas deleuit.*

HR II.8 in B (221-223): *Ille autem posuit super exercitum Fabium magistrum equitum et precepit ei, ut sine ipso non pugnaret, sed ubi **cognouit, quod bene pugnare posset**, pugnauit et uiginti milia Samnitum occidit.*

HR XI.6: *Seueritatem tamen eius nimiam et parcitatem quidam crudelitatem et auaritiam interpretabantur;*

HR XI.6 in B (1658-59): *Districcionem uero illius nimiam et abstinentiam, quam habebat, **dicebant alii, quod crudelitas et auaricia esset.***

HR XII.1: *Qui cum largissimis militum copiis astuto consilio omnes Alpium ac fluminum aditus communisset, dum nauali expeditione incautum hostem praeuenire parat et obruere, sponte eadem quae obstruxerat claustra deseruit.*

HR XII.1 in B (1733-37): *Deinde astuto consilio posuit milites per omnia loca Alpium seu et per transitus fluminum, per que **sperabat, quod Theodosius transire posset**, cumque post hec prepararentur, idem Andragatius, qualiter cum exercitu per mare subito ueniret contra Theodosium, deseruit loca, que prius custodire precepit.*

HR XIV.5: *Qui arte daemionica exta pecudum perscrutans Attilae infausta denuntiat, hoc tamen quantulumcumque solacium fore, quod summus de parte hostili in certamine ductor occumberet.*

HR XIV.5 in B (1911-12): *Illi per artem diabolicam **nunciauerunt** ei, **quod uincere non deberet**. Tamen dixerunt ei, quod a parte inimicorum eius magnus homo mori deberet.*

HR XIV.7: *Tum Attila de uitae fiducia iam desperans...*

HR XIV.7 in B (1928-29): *Iam **desperans** Attila **quod non haberet** spem...*

Quia

HR Ia: *Post hunc eius filius Faunus, qui fuit pater Latini, cuius mater Carmentis Nicostrata **creditur** latinas litteras **repperisse**;*

HR Ia in B (11-12): *Post Picum Faunus filius eius, qui fuit pater Latini. Huius mater Carmentis Nicostrata **dicitur, quia** Latinas litteras **inuenisset**.*

HR II.14: *Quamuis nondum hostes iudicati, **senserunt** tamen se **posse a Romanis superari**.*

HR II.14 in B (296-97): *quamuis non iudicati essent Cartaginenses a Romanis sicut hostes, id est inimici, tamen **senserunt, quia possent** eos **superare** Romani.*

HR III.8: ***Traditur** ad Italiam LXXX milia peditum, X milia equitum, septem et XXX elefantos **adduxisse**.*

HR III.8 in B (442-44): ***Dicitur** enim quando Hannibal ad Italiam uenit, **quia adduxit** secum octoginta milia pedestres et decem milia caballicantes, triginta elefantos...*

HR IX.27: *Cum tamen ingrauescente aeuo parum se idoneum Dioclitianus moderando imperio **esse sentiret**, auctor Herculio fuit, ut in uitam priuatam concederent et stationem tuendae reipublicae uiridioribus iunioribusque mandarent;*

HR IX.27 in B (1526-28): *Cumque **uideret** Dioclecianus, **quia** propter senectutem non **posset** imperium **regere**, dixit Herculiano Maximiano, ut bonum esset iunioribus committere causam publicam regendam.*

HR XIII.10: *Bonifatius uero **sentiens** se non **posse** tuto Africam **tenere**...*

HR XIII.10 in B (1857-58): ***Sentiens** ergo Bonifatius, **quia non posset** Africam **sustinere**...*

HR XIV.9: *At uero Attila **cernens** se relicto hostes ad propria **remeasse**, erectis animis ac spe salutis eleuatus Pannonias repedauit...*

HR XIV.9 in B (1940-41): *Nam **uidit** Attila, **quia** inimici eius **recesserunt** ab eo. Exaltatus in gloria rediit in Pannoniam...*

HR XIV.9: *...**cernit** repente aues in aedificiorum fastigiis nidificare solitas, quae ciconiae uocantur, uno impetu ex urbe **migrare** fetusque suos sublato rostris per rura forinsecus **deportare**.*

HR XIV.9 in B (1945-46): ...subito **aspexit, quia** ciconie, que in ipsa ciuitate filios genuerant, uno impetu **exirent** de ciuitate et pullos eorum in ore **deportarent**.

HR XIV.13: ...mandat Valentiniano imperatori **minitans** peiora se proxime **inlaturum** Italiae, nisi mox ei suam germanam cum parte regni deuita transmisisset.

HR XIV.13 in B (1975-77): ...mandauit Valentiniano imperatori **minando, quia**, nisi ei suam sororem dirigeret, iterum **intraret** in Italiam et peiora ibi **faceret** quam fecisset.

HR XV.10: Augustulus siquidem, qui imperii praesumpserat potestatem, **cernens** uniuersam Italiam Odouacris uiribus **subdidi**...

HR XV.10 in B (2087-89): Augustulus uero, qui presumpserat imperialem accipere potestatem, **uidens, quia** totam Italiam sibi **subiugasset** Odoaccar...

HR XV.11: Hunni uero **dolentes** Walamirem eiusque exercitum non solum se a suae ditionis iugo **excussisse**...

HR XV.11 in B (2099-2100): Talia uidentes Hunni **doluerunt, quia** Walamir et Ardaricus **recesserunt** ab illis.

HR XVI.7: Hunc pater Transamundus ad mortem ueniens, quia **cernebat** eum catholicae parti **fauere**, sacramenti nodis adstringere curauit, ne umquam in suo regno catholicis consuleret.

HR XVI.7 in B (2188-90): Verumtamen predictus Trasamundus quando ad mortem uenit, cum **uideret, quia** filius eius catholicus christianus **esset**, tulit ei sacramentum, ut non aliquando in suo regno catholicos christianos haberet.

HR XVI.17: Belisarius non aptum sibi bellandi tempus **coniciens**, intra Urbis se moenia clausit eamque munitionibus circumsepsit.

HR XVI.17 in B (2263-65): **Videns** Belisarius, **quia non haberet** aptum tempus ad pugnandum, clausit se infra Romam et posuit custodes, qui eam ex omni parte custodirent.

Similar occurrences without AcI in the model

HR III.8: Simpronius Gracchus, cognito ad Italiam Annibalis aduentu, ex Sicilia exercitum Ariminum traiecit.

HR III.8 in B (445-46): Postquam autem **cognouit** Simphronius Graccus, **quia uenisset** Hannibal ad Italiam, uenit cum exercitu ad Ariminum.

HR V.5: A senatu responsum Mitridati est: si id faceret, quod bellum a Romanis et ipse pateretur.

HR V.5 in B (825-27): Senatores Romanorum **mandauerunt** eidem Mitridati, **quia**, si hoc faceret, certissime populus Romanus cum eo **pugnare inciperet**.

HR VII.17: *Nam cum hisdem temporibus, quibus Otho Galbam occiderat, etiam Vitellius factus esset a Germanicianis exercitibus imperator, bellum contra eum suscepto cum apud Betriacum in Italia leui proelio uictus esset, ingentes tamen copias ad bellum haberet, sponte semet occidit.*

HR VII.17²²⁶ in B (1229-31): *Sed cum **nunciatum** ei **fuisset**, **quia** Vitellus in Gallia a militibus imperator **esset factus**, abiit contra eum ad pugnandum et tria prelia cum eo commisit. Cumque **uideret**, **quia non posset resistere** Vitellio, ipse se interfecit.*

HR VIII.5: *Inter alia dicta hoc ipsius fertur egregium: amicis enim culpantibus, quod nimium circa omnes communis esset, respondit:...*

HR VIII.5 in B (1286-87): *Inter alia dicta ipsius hoc perclarum **dictum est**, **quia** dum culpassent eum amici, quod sic nimium circa omnes communis esset, **dicitur** respondisse: ...*

HR VIII.8: *...improbos sine aliqua aceruitate detestans...*

HR VIII.8 in B (1306-7): *Illis, qui inportuni erant, **dicebat** cum bona uoluntate, **quia** amici regis non **possent** esse.*

HR IX.18: *...deductis lecticulae palliis, post aliquod (sic) dies mortem eius notam habere potuerunt.*

HR IX.18 in B (1480-81): *Nam cum eleuassent pannos, qui super lecticulam eius positi erant, **cognouerunt**, **quia** mortuum **portabant**.*

HR X.6: *Postremo Licinnius nauali et terrestri proelio uictus apud Nicomediam se dedit et contra religionem sacramenti Thesalonicae priuatus occisus est.*

HR X.6 in B (1589-90): *Licinius cum **uideret**, **quia** et in terra et in mari **uinceret** eum Constantinus, fugit apud Nicomediam et exinde ueniens in Macedoniam ibique occisus est.*

HR X.6: *...infestus litteris, quas per inscitiam immodicam uirus ac pestem publicam nominabat...*

HR X.6 in B (1591-92): *Iratus contra litteras, quia non poterat discere, **dicebat** de litteris, **quia** uenenum **sunt** littere et mors publica.*

HR XIV.7: *Tum Attila de uitae fiducia iam desperans ex equitatoriis ingentem pyram sellis construxit, ut ibidem se Gothis imminentibus supposito igne cremaret, ne aut quisquam de eius laetaretur uulnere aut rex tantarum gentium in potestatem hostium deueniret.*

HR XIV.7 in B (1928-32): *Iam desperans Attila, quod non haberet spem uincendi precepit congregare multas sellas equorum et ponere unam super alteram, ut, si **uideret**, **quia uincerent** eum Gothi, ascenderet super eas et faceret ponere focum subtus, ut ibi incenderetur, ne rex tantarum gentium in potestatem inimicorum deueniret.*

²²⁶ Supplemented with Orosius VII.8.6.

HR XV.4: *Bilimer Galliarum rector cognita aduersus Anthemium conspiratione Ricimeris, Anthemio ferre praesidium cupiens, Romam properauit.*

HR XV.4 in B (2047-48): *Vilimer, qui erat rector in Gallia, **audiens, quia** Ricimer patricius **insurgeret** contra Anthemium principem, uenit, ut adiuuaret predictum Anthemium.*

HR XV.10: *Sed ut ad liquidum quam ob causam uel unde aduenerit possit agnosci, necesse est aliquantisper ad superiora repedeare.*

HR XV.10 in B (2094-95): *Sed ut apertius **dicamus, quia** pro causa, seu quo modo idem Theodericus **uenerit**, necesse est, ut ad superiora tempora redeamus.*

HR XV.14: *...mittuntque continuo ad Theodoricum, qui dicerent quas, dum ipse Grecorum epulis superflueret, inopiae miserias sustinerent; hortantur, ut si suis sibi que consulere uelit, citius redeat, quatenus, ne cuncta gens pessumdetur...*

HR XV.14 in B (2114-16): *Mandant, qui **dicerent** Theoderico, **quia** dum ille in deliciis uiueret apud Grecos <et> populus eius famem pateretur, **rediret** festinanter, ut non periret gens illius.*

Additional examples to 5.7.2

HR II.11: *Quos cum aduerso uulnere et truci uultu etiam mortuos iacere uidisset, tulisse ad caelum manus dicitur cum hac uoce: se totius orbis dominum esse potuisse, si tales sibi milites contigissent.*

HR II.11 in B (257-59): *Nam cum uideret eos Pyrrus iacere mortuos, eleuauit manus ad celum et dixit: "Tocius orbis dominus esse potueram, si tales milites habuissem."*

HR II.12: *Captiuos sine praetio Romam misit, unum ex legatis Fabricium sic ammiratus, cum eum pauperem esse cognouisset, ut quarta parte regni promissa sollicitare uoluerit, ut ad se transiret, contemptusque est a Fabricio.*

HR II.12 in B (264-67): *...captiuos sine precio reddidit. Cumque uidisset unum de eisdem missis nomine Fabricium et uidisset eum pauperem, admirari cepit paupertatem eius et dixit: "Medietatem tibi de regno meo dabo, si ad me ueneris." Fabricius autem despexit Pyrrum in talibus dictis.*

HR II.13: *Remdatum Pyrrus est a senatu, eum cum Romanis, nisi ex Italia recessisset, pacem habere non posse.*

HR II.13 in B (271-72): *...mandauerunt ei: "Nisi de Italia exieris, pacem nobiscum habere non poteris."*

HR II.13: *A quo cum quaereret Pyrrus, qualem Romam comperisset, Cineas dixit, regum se patriam uidisse; scilicet tales illic fere omnes esse, qualis unus Pyrrus apud Epyrum et reliquam Greciam putaretur.*

HR II.13 in B (275-77): *Interrogauit eum Pyrrus dicens, qualem Romam inuenisset. Ille respondit: "Vidi terram de regibus et tales illic sunt omnes, qualis unus Pyrrus apud Epyrum et reliquam Greciam computaris."*

HR II.14: *Tum cum uicina castra ipse et rex haberent, medicus Pyrrici nocte ad eum uenit promittens ueneno se Pyrrum occisurum si sibi aliquid polliceretur.*

HR II.14 in B (283-85): *Cumque uicina castra Fabricius et Pyrrus haberent, medicus Pyrrici uenit nocte ad Fabricium et dixit ei: "Quid mihi dare promittis, si occidero Pyrrum cum ueneno?"*

HR II.25: *Ille Romam cum uenisset, inductus in senatum nihil quasi Romanus egit dixitque se ex illa die qua in potestate Afrorum uenisset Romanum esse desisse.*

HR II.25 in B (369-70): *Sed predictus Regulus cum Romam uenisset, non egit sicut Romanus, sed dicebat: "Ab illo etenim die ex quo in potestate Cartaginensium fui, Romanus nolo nominari."*

HR III.11: *Annibal Romanis optulit, ut captiuos redimerent, responsumque est a senatu eos ciues non necessarios, qui, cum armati essent, capi potuissent.*

HR III.11 in B (468-90): *Tunc Hannibal mandauit Romanis dicendo, ut compararent homines, quos apprehensos habebat; Romani enim noluerunt eos emere dicentes: "Nolumus eos homines habere, quos armatos apprehendistis."*

HR IV.17: *Tunc Scipio Tyresum quendam Celticum principem consuluit, qua de causa Numantia aut prius inuicta aut post euersa fuisset.*

HR IV.17 in B (733-34): *Tunc Scipio interrogauit quendam Tirresum principem dicens: "Pro qua causa prius Numantia non fuit uicta et postea quare fuit euersa?"*

HR IV.22: *Denique cum Vituitus paucitatem Romanorum uix ad escam canibus, quos in agmine haberet, sufficere posse iactaret et ipse CLXXX milia armatorum haberet, conserta pugna a Romanis superatus est;*

HR IV.22 in B (761-64): *...et quia habebat centum septuaginta milia milites armatos, despiciebat Romanos, qui uidebantur esse pauci et dicebat Romanis: "Tanti homines non sufficiunt ad manducandum canibus, quos nobiscum habemus." Cumque pugnare cepissent, uictus est a Romanis...*

HR V.7: *Sed cum legati a rege Mitridate, qui pacem petebant, uenissent, non aliter se daturum Sylla esse respondit, nisi rex relictis his quae occupauerat, ad regnum suum redisset.*

HR V.7 in B (844-46): *Cum uenissent missi a rege Mitridato, qui pacem petebant, Silla ad eos respondit dicens: "Nullo modo regi uestro pacem daturus sum, nisi ciuitates, quas deuastando apprehendit, dimittet et ad regnum suum reuersus fuerit."*

HR VII.10: *Auunculi quoque inuentum uehementer arguebat, qui milites commitiones nouo blandoque more appellans, dum adfectat carior fieri, auctoritatem principis emolliuerat.*

HR VII.10 in B (1151-53): Denique increpabat auunculum suum Iulium Cesarem, qui solitus erat dicere militibus suis: “Commitiones mei estis” et hoc faciebat nouo et blando amore et desiderabat carior fieri; magnitudinem principis minorabat.

HR VII.14: Urbem Romam incendit, ut spectaculi eius imaginem cerneret, quale olim Troia capta arserat.

HR VII.14²²⁷ in B (1215-17): Romam incendit ita, ut per sex dies et septem noctes ciuitas ipsa arderet et ipse stans in altissima turre uidebat incendium et dicebat: “Videamus qualiter aliquando Troia arsit”

HR VIII.5: Amicis enim culpantibus, quod nimium circa omnes communis esset, respondit: talem se imperatorem esse priuatis, quales esse sibi imperatores priuatus optasset.

HR VIII.5 in B (1286-88): ...dum culpasset eum amici, quod sic nimium circa omnes communis esset, dicitur respondisse: “Talis debet esse imperator erga suos subiectos, quales uult ille suos esse subiectos erga se.”

HR X.1: ...dicensque melius publicas opes a priuatis haberi quam intra unum claustrum reseruari...

HR X.1 in B (1550-51): Dicebat enim: “Melior est ut de publico fiant omnes diuites quam ipsae diuiciae teneantur conclusae in uno loco.”

HR X.6: Spadonum et auligorum omnium uehemens domitor tineas soricesque palatii eos appellans.

HR X.6 in B (1592-94): Nimium in odio habuit spadones, id est castratas. Dicebat enim: “Tinee”, quod uulgo tiniolae dicuntur, “simulque et sicut sorices ita sunt castrati in palatio.”

HR XII.12: Adclamatur a cunctis se haec ideo perpeti, quod neglecta fuerint magnorum sacra deorum.

HR XII.12 in B (1782-84): ...omnes adclamabant dicentes: “Ideo tanta mala fiunt in Italia, quia non adoramus et colimus idola sicut usque modo factum est.”

²²⁷ Supplemented with Orosius VII.7.4-6

Additional examples to 5.7.3

HR IV.4: Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens a Liguribus circumuentus cum uniuerso exercitu occisus est, unde adeo ne nuntium quidem superfuisse constat, ut internitionem ipsam Romae Massilienses nuntiare curauerint.

HR IV.4 in B (639-40): Tunc Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens, ut pugnaret contra Ligures, sed ita superatus est ab eis, ut nec unus nuntius quidem de cuncto exercitu suo remansisset.

HR IV.17: Mox pugna cum Numantinis commissa exercitus Romanus oppressus impetu Numantinorum terga conuertit;

HR IV.17 in B (719-20): Adueniente tempore ut pugnare deberent, exeuntes Numantini contra Romanos fugierunt Romani ante illos.

HR XI.11: ...tunc Dominica Augusta Valentis uxor multa pecunia plebi largita ab urbis uastatione hostem submouit...

HR XI.11 in B (1691-92): ...tunc domina imperatrix uxor Valentiani erat, quae multa dona tribuens, cessauit inimicosa dissipatio urbis...

HR XIII.1: Heraclianus quoque cum Sabino genero cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam tendens, occurso comitis Marini territus et in fugam uersus, arrepta nauis solus Carthaginem rediit ibique peremptus est.

HR XIII.1 in B (1826-28): Heraclianus quoque comes Africe cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam ueniens, Marinus comes occurrit ei et exterruit eum atque fugere fecit. Ille uero ascendit in unam nauim solus et in Africam rediit ibique occisus est.

HR XIV.11: Exinde per uniuersas Venetiarum urbes, hoc est Vicentiam, Veronam, Brixiam, Pergamum seu reliquas nullo resistente Hunni bacchantur...

HR XIV.11 in B (1956-58): et inde uenientes per Vincenciam, Veronam, Pergamum et Brixiam, quae sunt Venetiae ciuitates, ac et per alias uenientes ciuitates, nemo eis resistebat.

HR XV.1: Tertio huius anno imperii Biorgor rex Alanorum cum exercitu adueniens occurrente patricio Ricimere superatus non longe a Bergamo ciuitate Venetiae atque extinctus est.

HR XV.1 in B (2027-28): Tertio uero anno regni eius Gugo rex ueniens occurrit ei Ricimer patricius et pugnavit cum eo non longe a Pergamo ciuitate et occidit illum.

HR XVI.9: Qui peruenientes ad Augustum cum ab eo digne, ut competebat, suscepti essent...

HR XVI.9 in B (2200): Venientes predicti missi ad eundem imperatorem recepit illos honorifice.

HR XVI.19: *Quem Iohannes magister militum cognomento Sanguinarius noctu fugientem persequens uiuum comprehendit Romamque ad Belisarium adduxit.*

HR XVI.19 in B (2276-78): *Ille uero fugiens, quem Iohannes magister militum persecutus est uiuumque illum comprehendit et Romam ad Belisarium adduxit.*

Additional examples to 5.7.4

HR III.15: *Denique dum quaedam adulto flore uirgo pulcherrima ab eo comprehensa fuisset, eam paterna pietate seruauit, **concedens** parentibus ut eam redimerent; ad se etiam puellae sponsum nobilissimi generis uirum uenire **persuadens**, ei ipsam quasi pius in matrimonium genitor tradidit dotisque nomine puellae pretium, quod a parentibus eius acceperat, condonauit;*

HR III.15 in B (550-54): *Cum autem sederet super Hispania, apprehendit unam uirginem de eadem ciuitate et eam, ac si pater eius fuisset, integram seruabat insuper **dicendo** mandauit parentibus eius, ut eam redimerent, etiam et uiro, qui eam desponsatam habebat, **rogando** direxit, ut ad eum ueniret et precium, quod a parentibus illius puelle acceperat, ei donare pro dotis nomine iussit.*

HR XIV.13: *Accepto itaque hoc Attila nuntio, quia iam Italiae fines excesserat, nec statim fatigato exercitu regredi poterat, mandat Valentiniano imperatori **minitans** peiora se proxime inlaturum Italiae, nisi mox ei suam germanam cum parte regni deuita transmisisset.*

HR XIV.13 in B (1974-77): *Audito hoc nuntio Attila, quia iam exierat de finibus Italiae, nec propter fatigationem populi sui poterat reuerti, mandauit Valentiniano imperatori **minando**, quia, nisi ei suam sororem dirigeret, iterum intraret in Italiam et peiora ibi faceret quam fecisset.*

HR XVI.8: *Quod dum in Italia rex Theodoricus Arrianae lue pollutus audisset, Iohannem papam simulque cum eo Theodorum Inportunum atque Agapitum consulares uiros aliumque Agapitum patricium Constantinopolim ad Iustinum principem dirigit: mandat per eos **interminans**, ut, nisi quantocius hereticis suas ecclesias redderet eosque in pace degere sineret, uniuersos Italiae populos ipse gladio extingueret.*

HR XVI.8 in B (2196-2199): *Hoc audiens Theodericus, qui in Italia regnabat et Arrianus erat, direxit missos suos ad Constantinopolim ad Iustinum imperatorem mandans illi **minando**, quia, nisi redderet ad ipsos hereticos ecclesias et dimitteret eos in pace uiuere, omnes populos de Italia cum gladio dissiparet.*

HR III.18: *Is ueniens a consulibus Appio Claudio Nerone et Marco Liuiio Salinatore apud Metaurum fluiuum in insidias conpositas incidit. Strenue tamen **pugnans** occisus est...*

HR III.18 in B (569-71): *Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluiuum Hastrubali occurrerunt et **pugnando** eum interfecerunt...*

HR IV.2: *Eodem tempore Insubres Boii, a quibus Ticinum ciuitas condita est, atque Cenomanni contractis in unum uiribus Amilcare Poenorum duce, qui in Italia remanserat, Cremonam Placentiamque **uastantes** difficillimo bello a Lucio Fuluiio praetore superati sunt.*

HR IV.2 in B (618-21): *Eo tempore Insubres et Boii atque Cenomanni iunxerunt se Amilcare rege Africanorum et acceperunt **pugnando** Cremonam et Placentiam. Cum quibus pugnans Fulvius spreto superavit eos et victor Romam rediit.*

HR V.2: *Hae etenim plaustis in modum castrorum dispositis ipsae desuper **propugnantes** diu obstitere Romanis.*

HR V.2 in B (795-96): *Nam congregatę in unum de gyro in gyrum posuerunt sibi carras et sic desuper **stando** pugnabant cum Romanis.*

HR XVI.4: *Quod **aspiciens** qui baptizandus erat, confestim ad ecclesiam catholicam confugiens iuxta morem fidei baptismum Christi suscepit.*

HR XVI.4 in B (2169-71): *Ille autem, qui baptismum accipere uolebat, **uidendo** tam nouam causam subito abiit ad catholicam ecclesiam et secundum consuetudinem recte fidei baptismum Christi suscepit.*

Use of the ablative of the gerund without present participle in the model

HR I.6: *Vicit idem etiam Sabinos et non parum agrorum sublatum hisdem Romae urbis territorio iunxit primusque triumphans Romam intrauit.*

HR I.6 in B (96-97): *Sabinos **pugnando superavit**, primus Romam intrauit cum triumpho.*

HR II.9: *Quorum dux Pontius in tantum usus est uictoriae securitate, ut Herennium patrem consulendum putaret, utrum clausos occideret an parceret subiugatis.*

HR II.9 in B (225-226): *Tunc Poncius dux **misit interrogando** Herennium patrem suum si occideret clausos an parceret eis.*

HR II.12: *Post id Pyrrus, coniunctis sibi Samnitibus, Lucanis Brittiniisque, Romam perrexit, omnia ferro ignique uastauit, Campaniam populatus est atque ad Praeneste uenit miliario ab Urbe octauo decimo.*

HR II.12 in B (260-62): *Post coniunxerunt se ad Pyrrum Samnites, Lucani, Brizii et cum illis omnibus abiit Romam et **iuuit dissipando** omnia ad gladium et ad ignem, Campaniam depredauit atque usque ad Prenestam uenit octauo decimo miliario prope Romam.*

HR II.12: *Ob quae cum Pyrrus Romanorum ingenti ammiratione teneretur, legatum misit, qui pacem aequis condicionibus peteret, praecipuum uirum Cineam nomine, ita ut Pyrrus partem, quam iam armis occupauerat, optineret.*

HR II.12 in B (267-69): *Interea misit Pyrrus Cineam missum suum Romam, ut pacem cum Romanis faceret tali ordine, ut partem Italiae, quam iam **pugnando** sibi **subiugauerat**, teneret.*

HR II.13: *Tum Romani iusserunt captiuos omnes, quos Pyrrus reddiderat, infames haberi, quod armati capi potuissent, nec ante eos ad ueterem statum reuerti, quam sibi notorum hostium occisorum spolia retulissent.*

HR II.13 in B (272-74): *Tunc statuerunt Romani, ut omnes captiui, quos Pyrrus reddiderat, sine honore essent, eo quod armati apprehensi fuerunt, nec ante eis honor est datus, quam spolia inimicorum **pugnando tollerent** et sic Romam portarent.*

HR II.14: *Quem Fabricius uinctum reduci iussit ad dominum Pyrroque dici quae contra caput eius medicus spondisset.*

HR II.14 in B (285-86): *Fabricius uero fecit ligari eundem medicum et sic direxit eum domino suo **mandauitque** Pyrro **dicendo** qualia medicus eius contra eum facere cogitasset.*

HR III.7: *Romani etiam Carthaginem miserunt, ut mandaretur Annibali, ne bellum contra socios populi Romani gereret.*

HR III.7 in B (432-34): *Audientes hoc Romani mandauerunt ad Cartaginem, ut Cartaginenses **dicendo mitterent** ad Hannibalem, ut non pugnaret contra amicos et socios Romanorum.*

HR III.10: *Nam cum comperisset Annibal Aufidum amnem ingentes auras mane proflare, quae arenarum et pulueris uertices agerent, sic direxit aciem, ut tota uis a tergo suis, Romanis in ora et oculos incederet, eaque de causa Romanorum exercitum strauit.*

HR III.10 in B (471-74): *Cum autem ordinaret Hannibal campum, cogitauit in tali parte ordinare suum exercitum, ut uentus maximus, qui eadem hora puluerem a terra mouebat, esset a dorso suorum populorum et in faciem daret Romanorum. Pro hac itaque causa **pugnando uicit**.*

HR III.11: *Annibal Romanis optulit, ut captiuos redimerent, responsumque est a senatu eos ciues non necessarios, qui, cum armati essent, capi potuissent.*

HR III.11 in B (488-90): *Tunc Hannibal **mandauit** Romanis **dicendo**, ut compararent homines, quos apprehensos habebat, Romani enim noluerunt eos emere dicentes: "Nolumus eos homines habere, quos armatos apprehendistis."*

HR III.16: *Insequenti anno Scipio in Hispania egregias res egit et per se et per fratrem suum Lucium Scipionem; septuaginta ciuitates receperunt.*

HR III.16 in B (561-63): *Sequenti uero anno Scipio cum fratre suo Lucio Scipione in Hispania septuaginta ciuitates **pugnando** Romano imperio **subdidit**.*

HR III.22: *Annibal quoque frequentibus proeliis uictus a Scipione petere etiam ipse coepit pacem. Cum uentum esset ad colloquium, isdem conditionibus data est quibus prius, additis quingentis milibus ponderibus argenti centum milia librarum propter nouam perfidiam.*

HR III.22 in B (594-97): *...et cum multum isdem Hannibal cum Romanis pugnaret, a Scipione uictus est. Etiam et ipse cepit petere pacem sed Romani **dicendo** illi **mandauerunt**, ut centum milia libras de argento illis censum daret propter nouam perfidiam, quam contra Romanos habuerat...*

HR IV.14: *Corinthiis quoque bellum indictum est, nobilissimae Graeciae ciuitati, propter iniuriam legatorum Romanorum. Hanc Mummius consul coepit et diruit.*

HR IV.14 in B (694-96): *Contra Corinthum nobilissimam Graeciae ciuitatem missus est Nummus consul. Quam **pugnando apprehendit et dissipauit** propter iniuriam, quam fecerant missis Romanorum.*

HR V.3: *Canes quoque, quorum natura est extra homines esse non posse, lacrimosis ululatus uagi luporum ritu oberrarunt;*

HR V.3 in B (814-15): *Canes etiam, qui nunquam sine hominibus uiuere possunt, luporum ritu **ibant** cum magnis ululatus **uagando** per plateas siluias et montes.*

HR V.6: *Hac re audita Mitridates iussit cum Sylla de paci agi.*

HR V.6 in B (843): *Cumque hoc audisset, Mitridates **mandauit dicendo**, ut pacem cum illo faceret.*

HR V.7: *Interim eo tempore Sylla etiam Dardanos, Scordicos, Dalmatas et Moesos partim uicit, alios in fidem accepit. Sed cum legati a rege Mitridate, qui pacem petebant, uenissent, non aliter se daturum Sylla esse respondit, nisi rex relictis his quae occupauerat, ad regnum suum redisset.*

HR V.7 in B (844-46+850-51): *Cum uenissent missi a rege Mitridate, qui pacem petebant, Silla ad eos respondit dicens: "Nullo modo regi uestro pacem daturus sum, nisi ciuitates, quas **deuastando apprehendit**, dimittet et ad regnum suum reuersus fuerit." (...) Eodem tempore Sylla Dardanos, Scordicos, Dalmatas et Mesos **pugnando uicit** et sibi subiugauit.*

HR V.9: *Occiso ergo Carbone Siciliam Pompeius recepit. Transgressus inde ad Africam Domitium Marianaе partis ducem et Ierdam regem Mauritaniae, qui Domitio auxilium ferebat, occidit.*

HR V.9 in B (878-80): *Occiso ergo Carbone Pompeius ad Siciliam abiit et inde uenit ad Africam. Et **pugnando uicit** Domicium regem Mariane partis et Gerdam regem Maritanie, qui in adiutorium Domicii regis uenerat.*

HR VI.2: *Is Dardanos uicit et usque ad Danubium penetrauit triumphumque meruit et intra triennium bello finem dedit.*

HR VI.2 in B (901-2): *Iste uicit Dardanos et per tres annos **pugnando** usque ad Danubium sibi **subiugauit**.*

HR VI.3: *Is Ciliciam subegit, Lyciae urbes clarissimas oppugnauit et coepit...*

HR VI.3 in B (903-5): *...et **apprehendit pugnando** Siciliam et ad multas ciuitates Licie pugnam commisit et illas apprehendit.*

HR VI.6: *Lucullus ei alter consul occurrit. Ac dum Mitridates in obsidione Cizici commoratur, ipse eum a tergo obsedit fameque consumpsit et multis proeliis uicit, postremo Bizantium, quae nunc Constantinopolim est, fugauit.*

HR VI.6 in B (915-18): *Sed cum uenisset Lucullus consul ad pugnandum contra eum, a dorso illum obsedit, et quia ab una parte habebat Cicium ciuitatem ex alia Lucillum consulem, **multum pugnando et famem sustinendo** defecit et fugit ad Bizantium ciuitatem, quam modo Constantinopolim nominamus.*

HR VI.10: *Inde multas supra Pontum positas ciuitates adgressus est. Illic Apolloniam euertit, Galatiam, Partenopolim, Tomos, Histrum, Burtianoem coepit, belloque confecto Romam rediit.*

HR VI.10 in B (960-62): *Inde uenit ad ciuitates, que erant iuxta mare constructe, et **pugnando destruxit** Apolloniam, Galaciam, Parthenopolim, Histrium, Tomam et Burzionem apprehendit et postea cum magna uictoria Romam rediit.*

HR VI.14: *Hiberiae quoque regem Artacen uicit acie et in deditionem accepit. (...) Inde ad Iudaeam transgressus est, Hierosolimam caput gentis obsedit non solum natura loci uerum etiam ingenti muro fossaque maxima munitam. Cum alias aliis legiones die nocteque succedere sine requie cogeret, uix tertio mense expugnauit. XIII milibus Iudaeorum occisis, coeteris in fidem acceptis, muros ciuitatis euertere aequarique solo imperauit, cuius circuitus quattuor milium passuum dicitur fuisse.*

HR VI.14 in B (989-90+993-96): *Deinde **pugnando subdidit** Hyberiam. (...) Post hec uenit ad Iudeam in Hierosolimam et eam obsedit et cum per tres menses ibidem sederet, duodecim milia Iudeorum **pugnando occidit** et alii se tradiderunt. Tunc euertere iussit Pompeius consul muros ciuitatis usque ad terram. Dicitur enim fuisse Hierosolimam in circuitu quattuor miliaria.*

HR VI.17: *Caesar rursus Germanos, qui Renum transierant et totas Gallias sibi subicere parabant, bello adhortus usque ad internicionem cecidit, quorum feruntur quadringenta quadraginta milia fuisse;*

HR VI.17 in B (1022-24): *Cesar uero iterum Germanos, qui flumen Renum transierant et totas Gallias certabant sibi subiugare, **pugnando dissipauit**. Quos dicunt fuisse quadringenta milia.*

HR VI.18: *Reliquiae exercitus per Cassium quaestorem seruatae sunt, qui singulari animo perditas res tanta uirtute restituit, ut Persas rediens trans Eufraten crebris proeliis uinceret.*

HR VI.18 in B (1029-30): *Reliquus exercitus seruatus est a Cassio questore, qui cum ipso exercitu transiens fluuium Eufraten assidue **pugnando** Persas **uicit**.*

HR IX.28: *Morte consumptus est, ut satis patuit, per formidinem uoluntariam, quippe cum a Constantino atque Licinio uocatus ad festa nuptiarum, per senectam, quominus interesse ualeret, excusauisset, rescriptis minacibus acceptis, quibus increpabatur Maxentio fauisse ac Maximino fauere, suspectans necem dolorosam uenenum dicitur hausisse.*

HR IX.28 in B (1537-42): *Mortuus est autem propter timorem Constantini et Licinii in isto modo: fecerat namque Constantinus et Licinius nupcias et **mandauerunt inuitando** Dioclecianum, ut interesset eorum nuptiis. Ille uero propter senectutem excusauit se non posse uenire. Cumque Constantinus iterum **mandasset** eum **increpando**, quare non uoluisset uenire, timens Dioclecianus, ne turpiter eum Constantinus occideret, bibit uenenum et mortuus est.*

HR XVI.23: *Is ad Italiam ueniens magno cum Gothis certamine confligit. Quibus ad internicionem poene consumptis regem Totilam, qui ultra iam decem annos regnauerat, interfecit uniuersamque Italiam ad reipublicae iura reduxit.*

HR XVI.23 in B (2311-14): *Veniens isdem Narsis ad Italiam **magnum certamen habuit pugnando** cum Gothis et prope ad mortem deduxit illos regemque eorum Totilam occidit, qui super decem annos regnauit, et uniuersam Italiam sub potestate ipsius imperii reuocauit.*

Additional examples to 5.7.5

Conjugated verb in past tense

HR I.6: *Capitolium **inchoauit**.*

HR I.6 in B (98): *Ipse **cepit fabricare** Capitolium.*

HR I.8: *Propter quam causam Brutus, parens et ipse Tarquinius, populum **concitauit** et Tarquinio ademit imperium.*

HR I.8 in B (109-10): *Pro ista causa **cepit** Brutus pater eius **concitare** omnem populum contra Tarquinium et tulit imperium eius.*

HR I.9: ***Commouit** tamen **bellum** urbi Romae rex Tarquinius, qui fuerat expulsus et collectis multis gentibus, ut in regnum posset restitui, dimicauit.*

HR I.9 in B (122-24): *Interea Tarquinius Superbus, qui eiectus fuerat de Roma, adunauit populum multum et **cepit pugnare** contra Romam, ut posset redire in regnum.*

HR II.8: *Romani igitur aduersus Samnitas pro Campanis et Sedicinis **bellum susceperunt**.*

HR II.8 in B (213-14): *Romani igitur contra Samnitas **pugnare ceperunt** pro Campanis et Sedicinis.*

HR II.9²²⁸: *Qua impetrata proelioque conserto cum subito pugnantem filium consulem insistente Pontio Samnitarum duce et infestis hostium telis conclusum uideret, **in medium** se **agmen** pius senex equo uectus **ingessit**. Quo facto commoti Romani **tota ibi incubuere acie**, donec ipsum Pontium ducem deleto hostili exercitu uictum oppressumque ceperunt. Caesa sunt in eo proelio Samnitium XX milia, capta autem III milia cum rege suo;*

HR II.9 in B (242-45): *Quod et factum est. Commissa pugna cum subito uidisset filium consulem conclusum ab inimicis, iecit se in medium pius senex et **cepit pugnare**. Videntes hoc Romani fortiter **pugnare ceperunt** et uiginti milia Samnitium occiderunt et quattuor milia cum rege suo comprehenderunt.*

²²⁸ Supplemented with Orosius III.22.

HR II.11: *Eodem tempore Tarentinis, qui iam in ultima Italia sunt, **bellum indictum est**, quia legatis Romanorum iniuriam fecissent.*

HR II.11 in B (249-50): *Eodem tempore Romani cum Tarentinis **pugnare ceperunt** propter iniuriam, quam fecerunt missis Romanorum.*

HR III.10: *Quingentesimo et XL anno a condita Urbe Lucius Aemilius Paulus Publius Terentius Varro contra Annibalem mittuntur Favioque succedunt. Qui Favius ambos consules monuit, ut Annibalem callidum et impatientem ducem non aliter uincerent quam proelium differendo. Verum cum impatientia Varronis consulis, contradicente altero consule id est Aemilio Paulo, apud uicum qui Canne appellatur in Apulia **pugnatum esset**, ambo consules ab Annibale uincuntur.*

HR III.10 in B (469-71): *Deinde Terentius et Barro ambo consules perrexerunt ad Cannum Apulie ciuitatem, ut pugnarent contra Hannibalem. Tunc **pugnare inter se ceperunt**. Superati sunt predicti consules ab Hannibale.*

HR III.18: *Romanis **ingens animus accessit**.*

HR III.18 in B (576-77): *Romani uero **fortissimum animum habere ceperunt**.*

HR IV.12: *Cum igitur clarum Scipionis nomen esset, iuuenis adhuc consul est factus et contra Carthaginem est missus. Contra quam dum sex continuis diebus noctibusque pugnasset, **ultima Carthaginienses desperatio ad deditionem traxit**, petentes ut, quos belli clades reliquos fecisset, saltim seruire liceret;*

HR IV.12 in B (674-77): *Cum igitur Scipio iam nominatissimus esset et adhuc iuuenis esset, consulem illum fecerunt et mandauerunt illum ad pugnandum in Africa. Cumque per sex dies et per sex noctes in ipsa ciuitate pugnarent Romani, **ceperunt Carthaginenses deficere** et cum iam pugnare non possent, rogauerunt Scipionem, ut illis, qui remanserant, seruire liceret.*

HR IV.13: *Interim in Macedonia quidam Pseudophilippus **arma mouit**...*

HR IV.13 in B (689): *Dissipata Cartagine **ceperunt pugnare** in Macedonia cum Pseudophilippo...*

HR IV.16: *...bellum (...) **quod** quidam Viriatus contra Romanos in Lusitania **gerebat**.*

HR IV.16 in B (699-700): *...quidam Variatus nomine (...) **cepit pugnare** in Hispania cum Romanis...*

HR V.2: *Sed cum ab eis (sc. Romanis) nouo cedis genere terrerentur (sc. mulieres Cimbrorum), abscisis enim cum crine uerticibus inhonesto satis uulnere turpes relinquebantur, **ferrum**, quod in hostes sumpserant, in se suosque **uerterunt**.*

HR V.2 in B (797-98): *ille uidentes talem crudelitatem **ceperunt occidere** filios suos et semetipsas inter se.*

HR V.7: *Inde etiam ad Scipionem **se conuertit**...*

HR V.7 in B (859): *Deinde **pugnare cepit** predictus Silla contra Scipionem...*

HR VI.2: *Ad Macedoniam missus est Appius Claudius post consulatum. Leuia **proelia habuit** contra uarias gentes...*

HR VI.2 in B (899): *Ad Macedoniam missus est Appius Claudius et **preliare cepit** contra uarias gentes...*

HR VI.7: *unde erumpentes Clodii praetoris, qui eos **obsidione cinxerat**, castra expugnauerunt ipsoque in fugam acto cuncta in praedam auerterunt.*

HR VI.7 in B (923-24): *Tunc Claudius pretor **cepit obsidere** eos. Illi uero uidentes hoc irruerunt castra eius et eum fugere fecerunt et predam multam de illis acceperunt.*

HR VI.9: *Tigranocertam ciuitatem Arzianenae nobilissimam regni Armeni **accepit**...*

HR VI.9 in B (942): ***Cepit obsidere** ciuitatem eius.*

HR VI.12: *Neque multo post cum in suos **saeuiret** (sc. Mitridates)...*

HR VI.12 in B (973-74): *...**cepit esse** contra suos nimium **crudelis**...*

HR VI.22: *Qui tamen, ilico ut liber fuit, **bellum intulit**.*

HR VI.22 in B (1055): *Ille autem ut dimissus est, statim **cepit iterum pugnare**...*

HR IX.17: *Post hunc Probus, uir inlustris gloria militari, **ad administrationem reipublicae accessit**.*

HR IX.17 in B (1465): *Post hunc Probus, uir nobilis, **causam publicam regere cepit**.*

HR IX.19: *Interea Carinus, quem Caesarem ad Parthos proficiens Carus in Illirico, Gallia, Italia reliquerat, **omnibus se sceleribus inquinauit**:*

HR IX.19 in B (1482-83): *Carinus autem, frater Numeriani, quem pater eius reliquerat in Gallia et in Ilirico et in Italia quando primum in Persidem uenit, **cepit multa mala facere**.*

HR X.5: *Constantinus tamen, uir ingens et omnia efficere nitens quae animo praeparasset, simul principatum totius orbis affectans, Licinio **bellum intulit**, quamquam necessitudo et adfinitas cum eo esset;*

HR X.5 in B (1584-86): *Constantinus interea, uir magnus omnia facere decertans, que in animo cogitauit, simulque et desiderans tocius orbis principatum tenere, **cepit pugnare** cum Licinio, qui erat cognatus illius.*

HR XIV.1: *Gensericus uero dum de rerum successu tumidus etiam apud suos **superbiret**, ualida aduersus eum suorum conspiratio facta est;*

HR XIV.1 in B (1883-84): *Gensericus uero eleuatus in gloria de tantis suis prosperitatibus **cepit esse crudelis** contra suos. Illi autem de morte illius cogitauerunt.*

historical present

HR I.2: *Haec omnia oppida Urbem **cingunt**.*

HR I.2 in B (68-69): *Tunc **ceperunt pugnare** contra eos Sabini, Cecinenses, Antemnates, Crustumii et Fidenates...*

HR XII.13: *Hinc in rabiem furoris excitati (sc. Gothi) coeptum iter deserentes Romam **contendunt petere**, cuncta per quae ierant igni ferroque uastantes.*

HR XII.13 in B (1796-97): *Deinde in magnam iram excitati noluerunt iam ire ad Gallias, sed **ceperunt uenire** contra Romam et per cuncta loca, per que ibant, omnia cum igne et gladio dissipabant.*

HR XIV.5: ***Committit** (sc. Attila) itaque **pugnam** iam in uesperum die uergente, ut, si superaretur ab hostibus, imminens se noctis tenebris occuleret.*

HR XIV.5 in B (1915-17): ***Cepit pugnare** inter horam nonam et uesperam et hoc ideo fecit, ut, si forte perditionem haberet, sub ipsa nocte posset liberare.*

HR XIV.9: *(Statimque adhibitis machinis tormentisque hortatur suos,) acriter (sc. Attila) **expugnat** urbem ac sine mora capit.*

HR XIV.9 in B (1948): *Tunc **cepit obpugnare** eandem ciuitatem fortiter et eam apprehenderunt...*

HR XV.16: *Theodoricus uero dum ipso impetu **subsequitur** fugientes, Veronam ilico pauore ciuibus consternatis inuadit.*

HR XV.16 in B (2130): *Theodericus **cepit** illos **persequi** atque in ipso impetu comprehendit Veronam.*

HR XVI.9: *Qui peruenientes ad Augustum cum ab eo digne, ut conpetebat, suscepti essent, magnis eum de sua suorumque salute solliciti fletibus **postulant** ut suae legationis seriem, quamquam esset iniusta, libenter exciperet Italiaeque periturae consuleret.*

HR XVI.9 in B (2200-3): *Venientes predicti missi ad eundem imperatorem recepit illos honorifice. Tunc **ceperunt** cum magno planctu **rogare** eum, ut, quamuis iniusta causa uideretur esse, quam petebant, tamen concederet eis illam, hoc est, ut Arrianos in sua potestate esse dimitteret et non dissiparet Theodericus Italiam.*

HR XVI.22: *Inde quoque reuertentes (sc. Gothi) Romam petunt eamque **obsidionibus circumcludunt**.*

HR XVI.22 in B (2298-99): *Reuertentes quoque de Sicilia uenerunt Romam eamque **obsidere ceperunt**.*

absolute ablative

HR II.6: *Mox **commissa** aduersum Gallum **pugna** idem coruus alis et unguibus Galli oculos uerberauit, ne rectum possit aspicere.*

HR II.6 in B (198-99): *Et cum **cepissent pugnare**, coruus alis et unguibus percuciebat oculos Galli, ne rectum posset uidere.*

HR II.20: *Duillus **commisso proelio** Carthaginiensium ducem uicit.*

HR II.20 in B (321): *Duillus uero **cepit pugnare** cum ipso duce Cartaginis et uicit eum.*

HR IV.22: ***conserta pugna** a Romanis superatus est (sc. Bituitus).*

HR IV.22 in B (763-64): ***Cumque pugnare cepissent**, uictus est a Romanis...*

HR XVI.13: *Qui sanctus pontifex dum Iustinianum principem adisset, **facta cum eodem de fide collatione** repperit eum in Euthicetis dogma corruisse, a quo primitus graues beatus antistes minas perpessus est.*

HR XVI.13 in B (2232-35): *Pergens predictus pontifex ad Iustinianum imperatorem **cepit cum eo habere colloquium de fide**. Inuenit illum tenere doctrinam Euticetis heretici. Primitus namque multum minatus est idem imperator iam dicto pape.*

participle

HR II.12: *Captiuos sine praetio Romam misit, unum ex legatis Romanorum Fabricium sic **ammiratus**, cum eum pauperem esse cognouisset, ut quarta parte regni promissa sollicitare uoluerit, ut ad se transiret, contemptusque est a Fabricio.*

HR II.12 in B (264-67): *...captiuos sine precio reddidit. Cumque uidisset unum de eisdem missis nomine Fabricium et uidisset eum pauperem, **admirari cepit** paupertatem eius et dixit: “Medietatem tibi de regno meo dabo, si ad me ueneris.” Fabricius autem despexit Pyrrum in talibus dictis.*

HR VI.12: *Mitridates diu ex altissimo muro filium frustra **praecatus**, ubi inexorabilem uidit, ita fertur exclamasse: “Quoniam Farnaces”, inquit, “mori iubet, uos, si estis dii patrii, praecor, ut quandocumque hanc uocem ipse audiat a liberis suis”, statimque descendens ad uxores, pelices ac filias suas uenenum omnibus dedit;*

HR VI.12 in B (976-78): *Mitridates uero **cepit rogare** filium suum, ne illum occideret cumque Farnaces illum audire nolisset, ille uelociter uenit ad domum suam et dedit uenenum bibere ad uxorem et ad filias suas...*

HR VII.1: *Ergo turbata republica multa Antonius scelera **committens** a senatu hostis iudicatus.*

HR VII.1 in B (1084-85): *Propter hoc conturbata est causa publica et multa mala Antonius **facere cepit**. Tunc a senatu hostis iudicatus est Antonius...*

HR XI.8: *Valens igitur impietatem, quam dudum meditatus fuerat, operibus **explens**, lege data ut monachi militarent, nolentes per tribunos et milites fustibus iussit interfici;*

HR XI.8 in B (1662-66): *Valens (...) impietatem, quam prius in animo meditauerat, operando **cepit adimplere**. Legem namque dedit, ut omnes monachi militarent. Monachi uero (...) noluerunt obedire mandatis illius. Ille uero direxit tribunos et milites et multitudinem monachorum occidi precepit...*

HR XV.11: *Hunni uero dolentes Walamirem eiusque exercitum non solum se a suae ditionis iugo excussisse, sed etiam coeteris nationibus, ut similia facerent, incentores fuisse, mox ut fugitiua mancipia eos **insequentes** ad seruitutem pristinam armis adgressi sunt reuocare.*

HR XV.11 in B (2099-2101): *Talia uidentes Hunni doluerunt, quia Walamir et Ardaricus receserunt ab illis. **Ceperunt persequi** illos, ut eos ad pristinam seruitutem reuocarent.*

HR XVI.17: *Gothi Urbem **obsidentes** uniuersa per circuitum direptionibus et incendiis absumunt, quoscumque Romanorum repperiunt, gladio extinguunt;*

HR XVI.17 in B (2265-66): *Interea Gothi **obsidere ceperunt** Romam et omnia per circuitum depredabant et incendebant quantoscumque Romanorum inueniebant gladio extinguebant.*

gerund

HR III.9: *Missus aduersus Annibalem postea a Romanis Quintus Favius Maximus. Is eum **differendo** pugnam ab impetu fregit;*

HR III.9 in B (463-65): *Interea missus est iterum aduersus Hannibalem Fabius Maximus et cum uenisset isdem Fabius Maximus, **cepit tardare** pugnam per multos dies.*

Additional examples to 5.7.6

HR II.9: *Qui adeo tunc apud Romanos bellicosissimus habebatur, ut cum diceretur Alexander in Italiam transgredi, Romani inter caeteros duces hunc praecipue eligerent, qui Alexandri impetum sustineret.*

HR II.9 in B (233-35): *...qui in tantum erat nominatissimus apud Romanos, ut, cum diceretur, quod Alexander in Italiam **transire deberet**, ipsum elegerunt, qui Alexandri impetum sustineret.*

PD III.18: *is (sc. Hasdrubal) veniens a consulibus Appio Claudio Nerone et Marco Livio Salinatore apud Metaurum fluvium in insidias conpositas incidit. strenue tamen pugnans occisus est, LVIII milia de eius exercitu perempta, V milia capta sunt. CCCCI milia civium Romanorum inter eos reperta et revocata sunt. magnum pondus auri et argenti Romam relatum est. Annibali caput fratris sui Hasdrubalis ante castra proiectum est...*

PD III.18 in B²²⁹ (569-74): *Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluvium Hastrubali occurrerunt et pugnando eum interfecerunt et quinquaginta milia de exercitu eius*

²²⁹ The passage in question is a textual addition. See 6.5.2

*apprehenderunt et quadringenti quatuor milia Romani inter eos inuenti sunt. Cum hanc uictoriam haberent Romani, perrexerunt in partes Apulię ubi erat Hannibal et eo die, quo cum eo **pugnare debebant**, predicti consules caput predicti Hastrubalis ante castra illius iactare fecerunt.*

HR IV.17: Mox pugna cum Numantinis commissa exercitus Romanus oppressus impetu Numantinorum terga conuertit;

*HR IV.17 in B (719-21): Adueniente tempore ut **pugnare deberent**, exeuntes Numantini contra Romanos, fugierunt Romani ante illos.*

HR XII.10: Ante triduum quoque quam hosti contiguus fieret, cernit noctu beatum Ambrosium paulo ante defunctum, quo uel quando uictoriam caperet diem sibi indicantem et locum.

*HR XII.10 in B (1776-78): Ante tres autem dies quam cum Gildone fratre suo **pugnare deberet**, apparuit ei in somno beatus Ambrosius et ostendit ei locum ubi et quando uictoriam habere deberet.*

Additional examples to 5.7.7

*HR II.14: **Quem** Fabricius **uinctum reduci iussit** ad dominum Pyrroque dici quae contra caput eius medicus spopondisset.*

*HR II.14 in B (285-86): Fabricius **fecit ligari eundem medicum** et sic direxit eum domino suo mandauitque Pyrro dicendo qualia medicus eius contra eum facere cogitasset.*

*HR III.11: Ille **omnes** postea uariis suppliciis **interfecit** et tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus equitum Romanorum, senatorum et militum detraxerat.*

*HR III.11 in B (490-92): Hannibal enim iratus **omnes occidere fecit** cum uariis supplicibus et tres modios impleuit de anulis manuum eorum aureis, et sic transmisit ad Cartaginem.*

*HR III.14: Mox consulum cum exercitu uenientium metu **Annibal** ad Campaniam **se recepit**.*

*HR III.14 in B (525-26): Sed statim consules exierunt cum exercitu Romanorum et **Hannibalem fugere fecerunt** usque ad Campaniam.*

*HR III.15: Post quae **Hasdrubalem** Annibalis fratrem uictum **fugat** et praedam maximam capit.*

*HR III.15 in B (555-57): Post hæc Hastrubalem, fratrem Hannibalis, predictus Scipio uicit et **eum fugere fecit** et predam maximam de Hispania secum Romam adduxit.*

*HR III.22: ...quos captos Scipio circumduci per castra **iussit ostendique his totum exercitum**, mox etiam prandium dari dimittique...*

*HR III.22 in B (599-600): Apprehenditque eos Scipio et **fecit illis monstrare exercitum** et sic dimisit eos.*

HR IV.7: *Sed honorem ei Aemilius Paulus consul non quasi uicto habuit; nam et uolentem ad pedes sibi cadere non permisit et iuxta se **in sella collocauit**.*

HR IV.7 in B (651-52): *...cum uoluisset ad pedes cadere Lucii Emilii Pauli consulis, non permisit eum sed iuxta se **sedere eum fecit** non quasi apprehensum sed quasi amicum.*

HR IV.17: *Sed increpatione et minis obiectantis sese consulis tandem indignatus in hostem rediit et quem fugiebat, **fugere compulit**;*

HR IV.17 in B (720-22): *Cepit Scipio increpare milites suos de fuga quam faciebant. Indignantes Romani de tali turpitudine, retornauerunt se et **fecerunt fugere Numantinos**, ante quos illi antea fugiebant.*

HR IV.20: *Postea Perpenna consul Romanus, qui successor Crasso ueniebat, audita belli fortuna ad Asiam celerauit et acie uictum Aristonicum apud Stratonicensium, quo **confugerat**, fame ad deditionem compulit.*

HR IV.20 in B²³⁰ (748-50): *Postea Perpenna consul audita morte Crassi et perdicione de Romano populo, festinus abiit in Asiam pugnauitque cum Aristonico et tulit omnes illius diuicias **eumque fugere fecit**.*

HR IV.27: *Ante currum tamen Marii Iugurta cum duobus filiis **ductus est** catenatus...*

HR IV.27 in B (774-75): *...**fecit illum ire** ante currum suum catenatum cum duobus filiis suis.*

HR V.7: *...ipsius Syllae domo euersa **filios et uxorem ad fugam compulerunt**.*

HR V.7 in B (854): *Etiam et domum Sillae subuerterunt et **filios et uxores illius ad fugam committere fecerunt**.*

HR V.8: *XII milia se Syllae dederunt, **coeteri** in acie, in castris, **in fuga** insatiabili ira uictoris **consumpti sunt**.*

HR V.8 in B (874-76): *Cum uero inter se pugnarent, duodecim milia Silla de exercitu eorum apprehendit et **alios**, qui remanserant, occidit et **fugere fecit**.*

HR VI.7: *unde erumpentes Clodii praetoris, qui eos obsidione cinxerat, castra expugnauerunt **ipsoque in fugam acto** cuncta in praedam auerterunt.*

HR VI.7 in B (923-24): *Tunc Claudius pretor cepit obsidere eos. Illi uero uidentes hoc irruerunt castra eius et **eum fugere fecerunt** et praedam multam de illis acceperunt.*

HR VI.8: *Lucius ergo Lucullus post pugnam Cizicenam qua uicerat Mitridatem, et naualem qua duces eius oppresserat, **persecutus est eum**...*

²³⁰ Supplemented with Orosius V.10.4.

HR VI.8 in B (932-33): *Missus est autem contra Mitridatem Lucius Lucullus, qui **eum** iam ad Cicicenum conclusit et **fugere fecit**...*

HR VI.20: *Primo proelio uictus est **et fugatus**.*

HR VI.20 in B (1040): *Pompeius uicit eum et **fugere eum fecit**.*

HR VII.7: *quae custodia elapsa in pretioso sepulchro iuxta Antonium suum se conlocans, sibi **aspidem admisit** et ueneno eius extincta est.*

HR VII.7 in B (1117-19): *Illa de custodia fugiens in precioso sepulchro se collocauit iuxta Antonium maritum suum et **fecit se mordere aspidem serpentem** in sinistro brachio et sic de ueneno illius mortua est.*

HR VII.11: ***Quosdam reges** ad se per blanditias **euocatos** numquam remisit...*

HR VII.11 in B (1194-95): ***Aliquos reges** per blandicias **ad se uenire fecit** et non eos ad sua regna iam redire permisit.*

HR VIII.13: *Ad huius belli sumptum, cum aerario exhausto largitiones nullas haberet neque indicare prouincialibus aut senatui aliquid uellet, instrumentum regii cultus, **facta in foro diui Traiani sectione, distraxit, uasa aurea, pocula christallinia et murrina, uxoriam ac suam sericam et auream uestem, multa ornamenta gemmarum,** ac per duos continuo menses uenditio habita est multumque auri redactum. Post uictoriam tamen emptoribus **pretia restituit** qui reddere comparata uoluerunt...*

HR VIII.13 in B (1329-35): *Quando uero contra istas gentes ad pugnandum uenit, non inuenit in uestario stipendium, id est annonam, quod suis militibus daret, et noluit pro ista causa censum, id est pensionem, colligere, ut eis daret, sed tantum **ornamenta regalia, id est aureas uestes, et multa ornamenta gemmarum et uasa aurea fecit poni** in foro Traiani, et ibi uendita sunt per duos menses et precium, quod exinde tulit, dedit militibus suis et sic ad predictam pugnam adiit. Post uictoriam factam reuersus in Romam **reddere fecit pretia** illis, quibus uendita fuerant ornamenta illius.*

HR IX.26: *...**adorarique se iussit**...*

HR IX.26 in B (1522-23): *Primusque **se fecit adorari** sicut deum.*

HR IX.27: *cui aegre collega obtemperauit. Tamen uterque uno die priuato habitu imperii insigne mutauit, Nicomediae Dioclitianus, Herculius Mediolani, post triumphum inclitum, quem Romae ex numerosis gentibus pompa ferculorum illustri, qua Narsei **coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt**.*

HR IX.27²³¹ in B (1528-33): *Herculianus uero quamuis non ex tota uoluntate fecisset, tamen consensit ei in hoc dicto et in uno die Dioclecius apud Nicomediam et Maximianus apud Mediolanum potestatem imperii dimiserunt simulque ornamenta regalia posuerunt et post gloriam, quam in Roma ex multis gentibus adduxerunt, simulque et de uictoria, quam de uxore Narsei et sororibus et filiis habuerunt, **quos ante currum suum ducere fecerunt**, subito imperium post tantam gloriam dimiserunt.*

²³¹ Supplemented with Orosius VII.25.14

HR X.1: ...adeo autem cultus modici, ut feriatis diebus, si amicis numerosioribus esset epulandum, priuatorum ei **argento** ostiatim **petito** triclinia sternerentur.

HR X.1 in B (1551-53): Tantum habuit modica ornamenta in domo sua, ut, quando in diebus festis uolebat manducare cum multis amicis suis, ab aliis **argentum sibi prestare faciebat** quando comedebat.

HR XI.15: Cuius exequias imperator ipse praecedens dignae **eum tradidit sepulturae**.

HR XI.15 in B (1714): Theodosius uero imperator abiit et per semet ipsum **fecit eum sepeliri**.

B²³² (1759-61): Cumque ei nunciatum esset, subito accensus in ira **fecit inuitare omnem populum ad ludos circenses, id est iocos, et fecit exire milites suos** et omnem populum, qui currebat ad ipsum locum, occidebant predicti milites.

HR XIII.1: Heraclianus quoque cum Sabino genero cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam tendens, occurso comitis Marini territus et **in fugam uersus**, arrepta nauis solus Carthaginem rediit ibique peremptus est.

HR XIII.1 in B²³³ (1826-28): Eraclianus quoque comes Africe cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam ueniens Marinus comes occurrit ei et exterruit eum atque **fugere fecit**. Ille uero ascendit in unam nauim solus et in Africam rediit ibique occisus est.

HR XIII.10: Bonifatius uero sentiens se non posse tuto Africam tenere cernensque sibi periculum instare, in perniciem totius reipublicae efferuescens **Wandalorum Alanorumque gentem cum Genserico suo rege ab Hispaniis euocatos Africae intromisit**...

HR XIII.10 in B (1857-60): Sentiens ergo Bonifacius, quia non posset Africam sustinere, transmisit in Hispaniam et **fecit exinde uenire Gensericum regem cum Gaudalis et Alanis** et Gothis et misit eos in terram illorum de Africa.

HR XIV.7: Tum Attila de uitae fiducia iam desperans ex equitatoriis ingentem pyram sellis construxit, ut ibidem se Gothis imminentibus **supposito igne** cremaret, ne aut quisquam de eius laetaretur uulnere aut rex tantarum gentium in potestatem hostium deueniret.

HR XIV.7 in B (1928-32): Iam desperans Attila, quod non haberet spem uiuendi precepit congregare multas sellas equorum et ponere unam super alteram, ut, si uideret, quia uincerunt eum Gothi, ascenderet super eas et **faceret ponere focum** subtus, ut ibi incenderetur, ne rex tantarum gentium in potestatem inimicorum deueniret.

HR XV.15: **Quem** Theodoricus alacriter excipiens magno superatum proelio postremo **in fugam conuertit**.

HR XV.15 in B (2126-27): Pugnavitque cum eo Theodericus et uicit illum **fecitque eum fugere**.

²³² The source is probably HET IX.30.

²³³ Supplemented with Orosius VII.42.10

HR XV.17: ...**ab eo truculente peremptus est.**

HR XV.17 in B (2138): *Ad ultimum crudeliter **eum occidi fecit.***

HR XVI.5: *Is non solum salubria eorum monita spreuit, sed insuper etiam a suis conspectibus non sine contumelia expulit nauique fragili **inpositos mandat**, ne uspiam per totam Greciam ad aliquam ciuitatem accederent.*

HR XVI.5 in B (2176-78): *Ille uero despexit monita eorum et de suo conspectu cum iniuria eiecit. Insuper eciam **fecit illos ponere** in nauim ueterem et precepit, ut in nullam ciuitatem apud Greciam intrarent.*

HR XVI.12: *Sed Theodatus isdem inmemor conlati beneficii **eam** post dies aliquot in balneo strangulari praecepit.*

HR XVI.12 in B (2226-27): *Ille uero oblitus est bonorum, que illa in eo fecerat; post aliquot dies **fecit eam stranguillari** in balneo.*

Additional examples to 5.7.8

HR I.14: *Sequenti anno Vulsci contra Romanos bellum reparauerunt et uicti acie etiam Coriolos **ciuitatem**, quam habebant **optimam**, perdiderunt.*

HR I.14 in B (139-41): *Sequenti uero anno gens Bulscorum contra Romanos pugnam parauit, sed uicti sunt a Romanis. Eciam **unam ciuitatem optimam**, quam habebant, perdiderunt, que dicebatur Coriolos.*

HR III.15: *Denique dum quaedam adulto flore **uirgo** pulcherrima ab eo comprehensa fuisset, eam paterna pietate seruauit, concedens parentibus ut eam redimerent;*

HR III.15 in B (550-52): *Cum autem sederet super Hispaniam, apprehendit **unam uirginem** de eadem ciuitate et eam, ac si pater eius fuisset, integram seruabat insuper dicendo mandauit parentibus eius, ut eam redimerent,*

HR IV.8: *Nam et **barbarum** prouocantem singulariter congressus occidit.*

HR IV.8 in B (663-64): *Etiam solus cum **uno barbaro** fortissimo pugnavit et uicit eum.*

HR VI.12: *Quod cum ipse nouissimus hausisset nec tamen, propter remedia quibus se praemunierat, ueneno confici possit, Gallum **quondam militem** inuitauit eique iugulum praebuit.*

HR VI.12 in B (979-80): *Sed cum ipse solus cito mortuus non esset, rogauit **unum militem** nomine Gallum, ut eum decollaret, quod et factum est.*

HR VI.22: Caesar ui insistentium hostium pressus **scafam** ascendit, qua mox pondere subsequentium grauata ac mersa per ducentos passus ad nauem una manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruenit.

HR VI.22 in B (1050-52): Cesar non sustinens hostes superuenientes intrauit in **unam nauiculam**, que statim submersa est propter alios, qui cum eo intrauerunt. Ille uero natando per ducentos passus cum una manu ad naues suas uenit.

HR XIII.1: Heraclianus quoque cum Sabino genero cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam tendens, occurso comitis Marini territus et in fugam uersus, arrepta **nauis**, solus Carthaginem rediit ibique peremptus est.

HR XIII.1 in B (1826-28): Eraclianus quoque comes Africe cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam ueniens, Marinus comes occurrit ei et exterruit eum atque fugere fecit. Ille uero ascendit in **unam nauim** solus et in Africam rediit ibique occisus est.

Additional examples to 5.7.9

Replacing ablative of cause

HR IV.17: Sed **increpatione et minis** obiectantis sese consulis tandem indignatus in hostem rediit...

HR IV.17 in B (720-21): Indignantem Romani **de tali turpitudine**, retornauerunt se...

HR IV.20: **Qua pestilentia** in Numidia DCCC milia hominum, circa Cathaginem uero plus quam CC milia perierunt...

HR IV.20 in B (756-58): In Numidia uero mortui sunt **de ipsa mortalitate** octingenti homines. In Cartagine autem mortui sunt **de eadem pestilentia** ducenti homines...

HR IV.27: ...**ictu** fulminis exanimata est...

HR IV.27 in B (777): ...**de percussione** fulminis mortua est...

HR VII.7: ...et **ueneno** eius extincta est.

HR VII.7 in B (1129): ...sic **de ueneno** illius mortua est.

HR X.18: (Multi exanimatum opinantur nimia crudelitate, inter cenandum enim nimium epulis indulserat), alii **odore** cubiculi, quod ex recenti textorio calcis graue quiescentibus erat, quidam **nimietate prunarum**, quas graui frigore adoleri multas iusserat.

HR X.18 in B (1626-28): Cumque intraret in quoddam cubiculum, qui (sic) erat ex recenti calce linitus (sic), et fecisset ibi multas prunas, id est carbones, propter nimium frigus, tunc dicitur, ut **de calore et odore calcis** adgrauatus et suffocatus sit

HR XII.12: *Quo (sc. in monte Faesulani) cum **fame et siti** conficerentur, rex Radagaisus solus spem fugae sumens captus a Romanis in uincla coicitur ac paulisper retentus uita priuatur.*

HR XII.12 in B (1786-88): *Cumque **de fame et siti** angustiaretur, uolens fugere solus comprehensus est a Romanis et missus in carcerem ibique mortuus est.*

Replacing ablative of means

HR Ia: *...et aut in speluncis aut **frondibus** uirgultisque contextis casulis habitarent.*

HR Ia in B (7): *...habitabant in criptis et in casellis **de frondibus** coopertis.*

HR II.14: *...medicus Pyrrhi nocte ad eum uenit promittens **ueneno** se Pyrrum occisurum si sibi aliquid polliceretur.*

HR II.14 in B (283-85): *...medicus Pyrrhi uenit nocte ad Fabricium et dixit ei: "Quid mihi dare promittis, si occidero Pyrrum **cum ueneno**?"*

HR III.8: *Ubi dum montanos Gallos, repellere ab ascensu obnitentes, bello superat atque inuias rupes **igni ferroque** rescindit...*

HR III.8 in B²³⁴ (441-42): *...ubi erat durissima gens Gallorum et in eosdem montes **cum ferro et igne** petras scidit...*

HR III.11: *Ille omnes postea **uariis suppliciis** interfecit...*

HR III.11 in B (490-91): *Hannibal enim iratus omnes occidere fecit **cum uariis supplicibus**...*

HR III.17: *Regem Hispaniorum **magno proelio** uictum in amicitiam accepit...*

HR III.17 in B (566): *...et regem de Hispania **cum magno proelio** uicit et in amicitiam accepit...*

HR VI.22: *...per ducentos passus ad nauem **una manu** eleuata, qua chartas tenebat, natando peruenit.*

HR VI.22 in B (1051-52): *Ille uero natando per ducentos passus **cum una manu** ad naues suas uenit. In alia uero manu cartas portabat...*

HR VII.15: *Cum quaereretur ad poenam, quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus furca capite eius inserta **uirgis** usque ad mortem caederetur...*

HR VII.15 in B (1219-20): *...statuerunt senatores, ut mitteretur furca in collo eius et nudus per publicum duceretur et **cum uirgis** usque ad mortem cederetur.*

²³⁴ Supplemented with Orosius IV.14.3-4.

HR XI.11: *Ipse imperator cum, **sagitta** saucius uersusque in fugam, ob dolorem nimium saepe equo laberetur...*

HR XI.11 in B (1684-85): *Ipse imperator cum esset plagatus **de sagitta**, fugit atque propter dolorem nimium frequenter de equo caderet...*

HR XII.13: *...Romam contendunt petere, cuncta per quae ierant **igni ferroque** uastantes.*

HR XII.13 in B (1796-97): *...sed ceperunt uenire contra Romam et per cuncta loca, per que ibant, omnia **cum igne et gladio** dissipabant.*

HR XII.15: *Nam ad hoc mariti animum acerrimo ingenio **subtilibus blandimentis** inflexit...*

HR XII.15 in B (1813): *Non multo post **cum subtilibus blandimentis** flexit animum mariti sui...*

HR XIII.5: *...aduecti iterum **nauibus** hostes obuia quaeque sibi conculcant ac deuorant.*

HR XIII.5 in B (1847-48): *...iterum **cum nauibus** intrauerunt Scotti et Picti in Britanniam.*

HR XIII.10: *...qui cunctam poene Africam **ferro, flamma, rapinis** crudelissime deuastantes...*

HR XIII.10 in B (1860-61): *Illi uero discurrentes per totam ipsam terram omnia **cum gladio et igne et rapinis** crueliter dissipauerunt.*

HR XIV.7: *Qui cum die altera intra plaustrorum munimenta se continens erumpere non auderet nec tamen cessaret **tubis et clamore** perstreperere...*

HR XIV.7 in B (1925-27): *Altera uero die Attila precepit sibi ponere carras ex omni parte et ille cum suis intus stabat clausus et quamuis foras non auderet exire ad pugnandum, tamen non cessabat intus **cum tubis et clamore** sonitum facere.*

HR XVI.16: *Qui indignatus acriter ad eiusdem urbis expugnationem **totis se uiribus** erexit...*

HR XVI.16 in B (2255): *Iratus Belisarius cepit **cum tota uirtute** fortiter expugnare Neapolim...*

HR XVI.19: *...auream crucem centum librarum **praetiosissimis gemmis** exornatam, in qua suas uictorias descripserat, beato Petro per manus papae Vigilii optulit.*

HR XVI.19 in B (2285-87): *...adduxit secum crucem auream, que centum libras auri habuit et fuit exornata **de preciosissimis gemmis**, in qua etiam suas uictorias descripserat et optulit illam beato Petro per manum Vigilie pape.*

Replacing ablative of manner

HR III.6: *Quibus **inopinata audacia** percussis, regem quoque eorum Vitrodomarum nomine occidit...*

HR III.6 in B (423-24) ...interrupit in medios hostes **cum magna audacia** et occidit regem Gallorum nomine Rodomarum...

HR IX.9: ...et per annos decem ita imperavit, ut consumptas poene prouincias **ingenti uirtute moderatione** reparauerit.

HR IX.9 in B (1423-24): ...et per decem annos sic imperavit, ut **cum magna uirtute et moderatione** repararet dissipatas prouincias.

Replacing ablative of time

HR I.4: **His temporibus** Bizantium ciuitas est condita...

HR I.4 in B (88-89): **In his temporibus** Bizantium ciuitas facta est...

HR I.12: **Eodem anno** etiam magister equitum factus est...

HR I.12 in B (135): **In ipso anno** factus est magister equitum...

HR II.16: **Eo tempore** pluribus locis e fontibus cruor fluxit...

HR II.16 in B (304-5): Et **in eo tempore** de multis locis et de fontibus sanguis exiit...

HR II.19: **Insequenti anno**, Valerio Marco et Otacilio consulibus, in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. Tauromenitani, Catinenses et praeterea L ciuitates in fidem acceptae.

HR II.19 in B (314-15): **In altero anno** Valerius Marcus et Cotta consules Romani in Sicilia quinquaginta ciuitates subiugauerunt.

HR III.13: Ita **uno tempore** quattuor locis pugnabatur:

HR III.13 in B (514): Ita **in uno tempore** in istis quattuor locis pugnauerunt Romani.

HR III.21: Ita **anno septimo decimo** ab Annibale Italia liberata est...

HR III.21 in B (586-87): Et ita liberata est ab eius potestate **in anno septimo decimo** postquam intrauerat...

HR VI.25: ...bos in suburbano Romae ad arantem locutus est frustra se urgeri, non enim frumenta sed homines **breui** defuturos.

HR VI.25 in B (1077-79): ...bos ad hominem locutus est, qui eum ad aratrum minabat, et dixit: "Quare me in tantum opprimis? Non enim erit paupertas de uictualio sed **in breui tempore** homines non erunt."

HR VII.11: ...**octauo** quoque **decimo** eiusdem **anno** Iesus Christus filius Dei pro nobis sese morti offerens crucifixus est.

HR VII.11 in B (1198-99): ...et in **octauo decimo** eiusdem **anno** crucifixus est.

HR X.1: ...**feriatis diebus**, si amicis numerosioribus esset epulandum...

HR X.1 in B (1552-53): ...quando **in diebus festis** uolebat manducare cum multis amicis suis...

HR XI.3: **Ea tempestate** Athanaricus rex Gothorum Christianos in gente sua crudelissime persecutus ad coronam martyrii sublimauit.

HR XI.3 in B (1651-52): **Isto in tempore** Hattanaricus rex Gothorum Christianos in regno suo crudelissime persecutus est et ad coronam martyrii eos perduxit.

HR XI.10: **Ea tempestate** gens Hunnorum, diu inaccessis seclausa montibus, repentina rabie percita exarsit in Gothos...

HR XI.10 in B (1673-74): **Isto in tempore** gens Unnorum egressa de locis, in quibus inclusa fuerat, et irruit super Gothos...

HR XII.13: **Qui ipso sacratissimo die Paschae** Gothis nil tale suspicantibus super eos irruit...

HR XII.13 in B (1793-94): ...tunc Stilico comes subito irruit super eos **in ipsa sacratissima die Pasche**...

HR XIII.1: ...nam **his diebus** praecipiente Honorio, fauente Constantio, sopitis apud Africam haereticis pax Ecclesiae redditur.

HR XIII.1 in B (1828-30): **In his ergo diebus** precipiente Honorio et adiuuante Constantio reddita est firma pax omnibus Catholicis ecclesiis per uniuersam Africam...

HR XIII.4: **His diebus** apud Bethleem Palaestinae beatissimus Hieronimus expletis XCI uitae annis ad Christum migravit.

HR XIII.4 in B (1841-42): **In ipsis diebus** apud Bethleem beatissimus Ieronimus completis nonaginta et uno uite sue annis ex hac luce migravit ad Christum.

HR XIII.5: **Hac tempestate** Britanni Scottorum Pictorumque infestationem non ferentes Romam mittunt...

HR XIII.5 in B (1843-44): **In tempore illo** gens Scotorum et Pictorum intrauerunt in Britanniam. Dum non possent eos sustinere Britanni, miserunt missos Romam...

HR XIV.13: **Eadem denique** apud Constantinopolim **nocte** Marciano imperatori in somnis Dominus apparens arcum Attile fractum ostendit...

HR XIV.13 in B (1980-82): **In ipsa nocte** apparuit Dominus in somnis Marcellino imperatori in Constantinopolim et demonstraui ei arcum Attile fractum...

HR XV.4: Praeter famis denique morbique penuriam, quibus **eo tempore** Roma affligebatur...

HR XV.4 in B (2050-51): ...et super afflictionem famis, quam Roma **in illo tempore** paciebatur...

HR XV.19: Constantinopolis etiam **ipsis diebus** maximo conflagrauit incendio.

HR XV.19 in B (2143): ...et Constantinopolis **in ipsis diebus** fortiter arsit.

HR XVI.4: **His ipsis** apud Africam **diebus**, dum Arrianus quidam Olimpius nomine corpus aquis balnealibus abluens...

HR XVI.4 in B (2164): **In ipsis diebus** fuit in Africa Arrianus quidam nomine Olimpus, qui cum se in balneo lauaret...

HR XVI.8: At uero in Orientis partibus, dum adhuc **eo tempore** per loca singula Arriana heresis uigeret...

HR XVI.8 in B (2194-95): Interea in partibus orientalibus **illo** adhuc **in tempore** per singula loca Arriana heresis erat...

HR XVI.18: Tanta siquidem per uniuersum mundum **eo anno** maximeque apud Liguriam fames excreuerat...

HR XVI.18 in B (2270-71): Tanta siquidem **in ipso anno** fames fuit per uniuersum mundum, maxime apud Liguriam...

HR XVI.20: **His ipsis** apud Cassinum **temporibus** post solitariam uitam sancto degens cenobio stupendis beatissimus pater Benedictus nec minus futurorum praescius radiabat uirtutibus.

HR XVI.20 in B (2288-89): **In ipsis temporibus** apud castrum, quod Casinum dicitur, beatissimus pater Benedictus habitabat.

HR XVI.22: Capto igitur Guitigis Gothi Transpadani Heldebadum sibi regem constituunt, qui **eodem anno** perimitur.

HR XVI.22 in B (2293-94): Interea postquam captus est Guitigis a Belisario patricio, sicut iam superius diximus, tunc Gothi Transpadani fecerunt super se regem quendam nomine Heldeuatum, qui **in ipso anno** occisus est.

Replacing partitive genitive

HR I.20: ...mox etiam **ciuitatem** diu obsidens coepit **antiquissimam Italiae** atque **ditissimam**.

HR I.20 in B (162): *Obsidens eos cepit **ciuitatem ualde ditissimam de Italia.***

HR II.27: *...ut eis per continuos XX annos persoluerent **argenti puri tria milia talentorum.***

HR II.27 in B (387-88): *...et usque ad uiginti annos darent Romanis census omni anno **tria milia talenta de argento purissimo.***

HR III.10: *In ea pugna **tria milia Afrorum** pereunt...*

HR III.10 in B (474): *In ea uidelicet pugna mortui sunt **tria milia de Africanis**...*

HR III.22: *...pax ei data est his legibus: (...) ut (...) per annos **decem quaterna milia pondo argenti** praestaret...*

HR III.22 in B (596): *Romani dicendo illi mandauerunt, ut **centum milia libras de argento** illis census daret...*

HR III.23: *Inuenta in castris Annibalis **argenti pondo uiginti milia, auri octingenta**...*

HR III.23 in B (604-5): *Inuenta sunt autem in castris Hannibalis **uiginti pondera de argento et octoginta de auro**...*

HR IV.2: *Consul Marcellus in Etruria a Boiis oppressus **magnam partem exercitus** perdidit;*

HR IV.2 in B (621-22): *Iterum Marcellus consul in Etruria a Boiis oppressus est et **magnam partem de populo suo** perdidit...*

HR V.1: *...et **magnam partem exercitus** perdiderunt.*

HR V.1 in B (783-84): *...perdiderunt **maximam partem de populo suo**...*

HR VI.8: *...Persas saepe uicerat, Mesopotamiam occupauerat et Syriam et **Fenices partem.***

HR VI.8 in B (939-40): *...etiam exercitum de Persida uicerat et **maximam partem de Asia et Syria** apprehenderat.*

HR VI.9: *...ita uicit, ut **magnam partem Armeniorum** deleuerit.*

HR VI.9 in B (945-46): *...ita uictus est Tigranes, ut **magnam partem de suo exercitu** perderet.*

HR VI.9: *... quos in Ponto Lucullus reliquerat **cum exercitus parte**...*

HR VI.9 in B (948): *...reliquit **partem de suo exercitu** cum nauibus in mari...*

HR VI.13: *Adempta est ei Syria, Foenice, Sofene, **sex milia** praeterea **talentorum argenti**, quae populo Romano daret...*

HR VI.13 in B (985-86): *Sed de sua potestate tulit Syriam, Fenicem, Ofenem et **septem milia libras de argento** censum populo Romano dare illum iussit...*

HR XII.13: *Qui ipso sacratissimo die Paschae Gothis nil tale suspicantibus super eos inruit **magnamque eorum partem** prostravit;*

HR XII.13 in B (1793-94): *...tunc Stilico comes subito irruit super eos in ipsa sacratissima die Pasche et **multos ex illis** occidit.*

HR XIII.11: *...data per Trigetium ad habitandum Wandalis **Africae portione**...*

HR XIII.11 in B (1865-66): *Deinde dederunt Romani **partem de Africa** ad habitandum Guandalis...*

Replacing genitive of property

HR I.11: *...auxilium ei ferente Porsenna, **Tusciae rege**...*

HR I.11 in B (128): *Fuitque illi in adiutorium Porsenna **rex de Tuscia**...*

HR II.8: *...Alexandrum **regem Epirotarum** (...) maximo bello in Lucania uicere...*

HR II.8 in B (211): *...pugnauerunt in Lucania cum Alexandro **rege de Epyro**...*

HR II.11: *Hi Pyrrum **Epyri regem** contra Romanos auxilium poposcerunt...*

HR II.11 in B (250-51): *Miserunt Tarentini ad Pyrrum **regem de Epyro**, ut ueniret et adiuuaret eos contra Romanos.*

HR II.13: *Cineas dixit, **regum se patriam** uidisse;*

HR II.13 in B (276): *Ille respondit: "Vidi **terram de regibus**..."*

HR II.21: *Contra Amilcarem **Carthaginiensium ducem** in mari pugnatum, uictusque est.*

HR II.21 in B (327-28): *...ut pugnarent contra Amilcarem **regem de Cartagine**. Primum itaque pugnauerunt in mari et uicerunt predicti consules Amilcarem...*

HR II.21: *Contra tres **Carthaginiensium duces** dimicans uictor fuit...*

HR II.21 in B (335): *...ibique pugnavit cum tribus **regibus de Cartagine** et uicit eos.*

HR III.11: *Post eam pugnam multae **Italiae ciuitates**, quae Romanis paruerunt, se ad Annibalem transtulerunt.*

HR III.11 in B (487-88): *Post hanc pugnam expletam multę **ciuitates de Italia** se subdiderunt Hannibali, quę antea fuerant subiectę Romanis.*

HR III.17: ***Regem Hispaniorum** magno proelio uictum in amicitiam accepit...*

HR III.17 in B (566): *...et **regem de Hispania** cum magno prelio uicit et in amiciciam accepit...*

HR III.20: *Sifacem **Numidiae regem**, qui se Afris coniunxerat, capit...*

HR III.20 in B (584): *Sifacem **regem de Numidia**, qui se Africanis coniunxerat, apprehendit...*

HR: IV.17: *Igitur Scipio multas **Hispaniae ciuitates** partim coepit, partim in deditionem accepit, Numantiam a solo euertit...*

HR IV.17 in B (735-36): *Igitur Scipio Numantiam a fundamentis euertit et multas **ciuitates de Hispania** cepit et alias ciuitates subiugauit...*

HR IV.26: *...fratres suos reges et **populi Romani amicos**...*

HR IV.26 in B (769-70): *...fratres suos, qui fuerant **amici de Romanis**.*

HR V.8: *Sylla deinde cum Campanio **Samnitium duce** et reliquis copiis ad portam Collinam signa contulit, octoginta milia hominum occidit.*

HR V.8 in B (863-64): *Silla deinde cum Campanio **duce de Samnia** et cum suo exercitu ad portam Collinam octoginta milia hominum occidit...*

HR VIII.5: *Terrae motu quattuor **urbes Asiae** subuersae, Elea Myrina Pitane Cyme, et **Graeciae ciuitates** duae, Opuntiorum et Oritorum; tres **Galatiae ciuitates** eodem terrae motu dirautae;*

HR VIII.5 in B²³⁵ (1288-90): *Tempore illo quattuor **ciuitates de Asia** terremotu corruerunt, id est Helea, Murina, Pithona, Cumna et **de Grecia ciuitates** due et **de Galatia ciuitates** tres.*

HR VIII.6: *...quamquam **consobrinae suae filium**...*

HR VIII.6 in B (1294): *...qui fuit **filius de consobrina**...*

HR IX.22: *...Narseus etiam **rex Persarum** Orientem bello premeret.*

HR IX.22 in B²³⁶ (1503-4): *...Narseus **rex de Perside** Orientem prelio fatigauit.*

²³⁵ Supplemented with Orosius VII.12.5.

²³⁶ Supplemented with Orosius VII.25.4.

HR XIV.2: *Erant siquidem eius subiecti dominio **rex ille Gepidarum** famosissimus Ardaricus...*

HR XIV.2 in B (1890): *Erant namque sub eius potestate nominatissimus Ardaricus **rex de Gypidis**...*

Replacing genitive of specification

HR XVI.1: *Cessante iam **Romanae urbis imperio**...*

HR XVI.1 in B (2151): *Cessante iam **imperio de Roma**...*

Replacing locative

HR I.6: *...circum **Romae** aedificauit...*

HR I.6 in B (96): *Circum **in Roma** edificauit...*

HR III.13: *Ita uno tempore **quattuor locis** pugnabatur:*

HR III.13 in B (514): *Ita in uno tempore **in istis quattuor locis** pugnaverunt Romani.*

HR VII.10: *...templa tam **Romae** quam per urbes celeberrimas ei consecrauit...*

HR VII.10 in B (1179-80): *...non tantum **in Roma** sed etiam per alias nominatissimas ciuitates templa in honore eius constituerunt...*

HR VII.21: *Hic **Romae** amphitheatrum aedificauit...*

HR VII.21 in B (1259-60): *Iste **in Roma** edificauit amphitheatrum...*

HR VIII.4: *...**Romae** et per prouincias aequalem se omnibus exhibens...*

HR VIII.4 in B (1279): ***In Roma** et per prouincias omnibus se equalem demonstrauit.*

HR: IX.3: *Ambo deinde ab exercitu interfecti sunt, senior Philippus **Veronae**, Romae iunior.*

HR IX.3 in B (1394-95): *Philippus senior occisus est **in Berona** et filius eius occisus est Rome.*

HR IX.7: *...**Romae** autem a senatu Gallienus Caesar creatus;*

HR IX.7 in B²³⁷ (1411): *...et **in Roma** senatores Galienum Cesarem fecerunt.*

²³⁷ Supplemented with Orosius VII.22.1.

HR IX.27: ...*post triumphum inclitum, quem **Romae** ex numerosis gentibus pompa ferculorum illustri...*

HR IX.27 in B (1530-31): ...*et post gloriam, quam **in Roma** ex multis gentibus adduxerunt...*

HR X.2: *Seuerus fugiens **Rauennae** interfectus est.*

HR X.2 in B (1567): *Ipse uero fugiens occisus est **in Rauenna**.*

HR XV.3: ...*qui tunc **Mediolani** positus...*

HR XV.3 in B (2042): *Erat namque positus **in Medilano**.*

Replacing accusative of direction

HR II.14: *Primus **Romam** elephantos quattuor duxit.*

HR II.14 in B (291): ...*et primum **in Romam** elephantos quattuor portauit.*

HR X.2: *Galerius Augustus Seuerum Caesarem aduersus Maxentium **Romam** cum exercitu misit.*

HR X.2 in B²³⁸ (1565-66): *Tunc Galerius imperator mandauit Seuerum Cesarem cum exercitu **in Romam** contra Maxentium.*

Additional examples to 5.9.1

Ut

HL I.27: ***Arma** quoque praecipua sub eo **fabricata fuisse**, a multis hucusque **narratur**.*

HL I.27 in B (142r, a3-4): ...*et usque hodie **dicunt. ut** sub eo optima **arma facta essent**.*

HL II.8: *Denique **retulit** mihi quidam veracissimus senex, tale **se** corium in hoc monte occisi bisontis **vidisse**, in quo quindecim, ut aiebat, homines, unus iuxta alium potuissent cubare.*

HL II.8 in B (144v, a16-19): ...***dixit** mihi quidam ueracissimus senex **ut** talem bisontem **occidisset** in ipso monte. ut in corio eius quindecim homines unus iuxta alium iacere potuissent.*

²³⁸ Supplemented with Orosius VII.28.7.

HL IV.37: *E quibus unus Grimoaldum puerulum fratrem suum, dum **existimaret** utpote parvulum super equum currentem se **tenere non posse**, melius ducens eundem gladio perimere quam captivitatis iugum sustinere, eum occidere voluit.*

HL IV.37 in B (164v, b13-18): *unus ex his fratribus ut uidit grimoaldum fratrem suum puerulum. **cogitabat ut non potuisset caballum ascendere**. dicens. melius est ut te occidam. quam iugum seruitutis sustineas.*

HL IV.37: *Cumque eas vellent Auares contingere, non sustinentes foetorem, **putabant eas naturaliter ita foetere**...*

HL IV.37 in B (165r, b10-12): *...et cum uolebant eas auari tangere. fugiebant propter fetorem. et **cogitabant ut naturalis esset fetor**.*

HL V.2: *Qui postquam **conperit, Percarit profugum Scithiam appetisse et apud cacantum demorari**, eidem cacano Auarum regi per legatos mandavit...*

HL V.2 in B (170v, b11-14): *Postquam **cognouit ut pertari fugisset** in scithiam. et **detinebat se apud cacantum**. mandauit eidem cacano dicendo per missos...*

HL V.2: *Haec ille audiens, fidenter **promisit**, in sua eum fide venientem **nihil mali passurum fore**.*

HL V.2 in B (170v b31 – 171r a3): *Hec audiens rex grimoaldus. gauisus est nimium. et mandauit **promittendo pertari. ut nullum malum haberet**, si ad eum ueniret.*

HL V.40: *Cumque Alahis ibi magis intenderet, ubi **regem esse putaret, Cuninpertum se extinxisse putans**, Senonem diaconem interfecit. Cumque caput eius amputari praecepisset, ut, levato eo in conto, “Deo gratias” adclamarent, sublata casside, clericum se occidisse cognouit.*

HL V.40 in B (179v, a4-16): *alachis semper ibi intendebat. ubi seno diaconus stabat. **sperabat ut esset cunipertus rex**. et cum occideret predictum senonem diaconum. **sperauit ut cunipertum regem occideret**. cum gaudio precepit incidere caput ipsius. et leuauit illud in asta. et ceperunt gratias agere de eo. quod occidissent cunipertum regem. sed cum capsidem de eius capite tulissent. apparuit quia clericus esset.*

HL VI.55: *Ipse rex eo tempore in langorem decidens, morti adproximauit. **Quem** Langobardi **vita excedere existimantes**, eius nepotem Hildeprandum foras muros civitatis ad basilicam sanctae Dei genetricis, quae ad Perticas dicitur, regem levaverunt.*

HL VI.55 in B (190r, a11-19): *Ipse uero rex illo tempore egrotauit nimium. ita ut omnes langobardi **sperarent. ut exinde moreretur**. cum autem hoc sperassent langobardi. leuauerunt sibi regem hildeprandum nepotem eius in ecclesia sancte marie. quae constructa est foras muros ciuitatis. in loco ubi dicitur ad perticas.*

Quod

HL I.11: ***Divulgant** apud hostes, **hos pertinaciter bella gerere**...*

HL I.11 in B (135v, b4-6): ***diuulgauerunt** hoc apud illos. **quod isti fortiter pugnarent**...*

HL I.20: **Dictumque illi est, Rodulfi regis germanum legatione perfuncta patriam regredi.**

HL I.20 in B (137r, b21-22): ...**dictum est illi. quod frater rodulfi regis esset.**

HL III.22: *Childepertus existimans suam adhuc germanam apud Constantinopolim vivere, legatis Mauricii adquiescens, ut suam possit sororem recipere, iterum adversum Langobardos Francorum exercitum ad Italiam direxit.*

HL III.22 in B (155r, b19-25): *hildiberthus autem. sperans. quod soror eius quam romani apprehenderant in constantinopoli esset. et adhuc uiueret. uolens illam recolligere. compleuit uoluntatem imperatoris. Et iterum mandauit exercitum francorum in italiam contra longobardos.*

HL III.30: *Deinde cum Authari, quem suum esse sponsum nesciebat, porrexisset, ille, postquam bibit ac poculum redderet, eius manu, nemine animadvertente, digito tetigit dexteramque suam sibi a fronte per nasum ac faciem produxit.*

HL III.30 in B (156v, a20-25): *deinde cum porrexisset autari. nesciebat quod ipse esset. Ipse uero postquam bibit. et reddidit calicem. cum nemo uidisset digito tetigit eam. et manum suam duxit per faciem suam.*

HL III.30: *Cumque haec dixisset, tunc intellexerunt Baioarii qui cum eo comitabantur, eum ipsum regem Authari esse.*

HL III.30 in B (156v, b14-17): *Et cum hoc dixisset. sic intellexerunt ipsi baioari qui cum eo erant. quod ipse esset autari.*

HL IV.16: *Cui cum sui viri responderent, se ibi nullum aliquem fortius facientem quam ipsum ducem uidisse, ille ait...*

HL IV.16 in B (161v, a19-22): *illi uero dixerunt illi. quod nullum alium sic pugnare uidissent. ut ipsum ducem. ille ait...*

HL IV.16: **Responsum est ei a uiris fidelibus, Savinum ibi martyrem requiescere...**

HL IV.16 in B (161v, b1-3): **responderunt ei uiri fideles. quod ibi iaceret sabinus martyr...**

HL IV.16: *Tunc intellectum est, beatum martyrem Savinum eidem in proelio adiutorium contulisse.*

HL IV.16 in B (161v, b17-19): *Tunc intellexerunt quod beatus sabinus martyr eum in ipsa pugna adiuuasset.*

HL IV.51: *Qui ad Godepertum ueniens, Grimualdum citius adventare dixit.*

HL IV.51 in B (169r, a24-27): *qui ad godipertum ueniens. nuntiauit ei quod grimoaldus cito ad eum ueniret.*

HL V.7: *Qui ab eo unde adveniret requirens, ille se a Grimualdo rege **venire dixit eundemque regem citius adventare nuntiavit.***

HL V.7 in B (173v, b6-9): *Cepit eum augustus interrogare. ut diceret ei unde ueniret. ille autem **dixit. quod ad regem grimoaldum missus fuisset. et eum cicius uidere deberet.***

HL V.18: *Qui Lupus dum rege absente multa insolenter apud Ticinum egisset, quippe quem reversurum non aestimaret: revertente rege, **sciens, eidem** ea quae non recte gesserat **displicere**, Forumiuli petens, contra eundem regem suae nequitiae conscius rebellavit.*

HL V.18 in B (175r b28 – 175v a6): *Qui lupus dum sederet apud ticinum. multa mala ibi fecit. quae nullus senior antea fecerat. sperabat enim quia ibi rex grimoaldus amplius non reuerteretur. Cum uero rex grimoaldus ibi rediret. ille **sciens quod ei non deberet placere** malum quod ibi fecit. exiit inde. et reuersus est forumiulii. et rebellauit se ad regem grimoaldum.*

HL V.21: *Avarum vero legati dum eundem ipsum exercitum aliis et aliis modis praeterire conspiciunt, **immensam** Langobardorum **multitudinem esse, crediderunt.***

HL V.21 in B (175v, b26-29): *Auares uero dum uiderent eos transire aliis et aliis modis. **sperauerunt quod semper nouus exercitus esset.** qui eos ad adiuuandum ueniret.*

HL V.33: *Unde **arbitratus est**, non hunc hominem, sed **diuinum nuntium fuisse.***

HL V.33 in B (177r, b9-10): ***considerauit enim quod ei hoc angelus nunciasset.***

HL V.38: *Is cum **Alahis** palatium **inuasisse respiceret**, ne quid ab eo ipse vel sua ecclesia aduersi perpeteretur, Thomam diaconem suum, sapientem scilicet et religiosum virum, ad eum misit perque eum eidem Alahis benedictionem sanctae suae ecclesiae transmisit. **Nuntiatum est Alahis, Thomam diaconem ante fores adstare benedictionemque ab episcopo detulisse.***

HL V.38 in B (178r, a8-16): *Hic cum **uideret quod alahis apprehenderet** palatium. ut non aliquod malum ipse. uel sua ecclesia ab eo pateretur. mandauit ad eum diaconem suum. nomine thomam. sapientem hominem. et religiosum cum benedictione ecclesiae. Cumque **nuntiatum esset alahis. quod ueniret ad eum thomas diaconus** cum benedictione episcopi sui. ...*

HL V.38: *Tunc omnes clericos et sacerdotes pavor et odium tyranni inuasit, **aestimantium se eius feritatem tolerare omnino non posse.***

HL V.38 in B (178r, a32-b4): *Tunc omnes clerici cum audissent hoc. ceperunt nimium timere. **sperabant enim quod in eadem ciuitate propter crudelitatem eius uiuere non potuissent.***

HL V.39: *Ad quem Alahis, **sperans puerulum parum intellegere**, ita locutus est: ...*

HL V.39 in B (178r, b15-17): *Tunc alahis **sperauit quod non aliquod adhuc intelligeret. ipse infantulus. dixit ei. ...***

HL V.41: *Igitur Cunincpert **perdidisse suos conspiciens**, statim se eis ostendit omniumque corda, sublato pavore, ad sperandam victoriam confortavit.*

HL V.41 in B (179v, a25-31): *Igitur cum **uideret** cunipertus **quod sui perdidissent**. et **sperarent quod ipse cunipertus ibi moreretur**. ostendit se eis. et cepit confortare eos et dicere. nolite timere. quia modo debemus uincere inimicos nostros.*

HL VI.14: *Facta autem est haec synodus Constantinopolim temporibus Vigili papae sub Iustiniano principe contra Theodorum et omnes hereticos, qui **beatam Mariam** solum hominem, non Deum et hominem **genuisse, adfirmabant**.*

HL VI.14 in B (183r, a38): *facta est autem haec synodus in constantinopoli. tempore uigilii papae. contra theodorum. et contra omnes alios hereticos. qui **dicebant de sancta maria. quod non deum et hominem. sed tantummodo hominem genuisset**.*

HL VI.45: *Is cum iam nobilium, quos cum suis natis nutrierat, filios eos iam ad iuuenilem perduxisset aetatem, repente ei nuntius venit, **immensam Sclavorum multitudinem** in locum qui Lauriana dicitur **adventasse**.*

HL VI.45 in B (187v, b3-7): *cum adduxisset iam ad iuuenilem aetatem. filios nobilium quos cum suis filiis nutrierat. subito **uenit ei nuntius. quod multitudo sclauorum uenisset** in loco. qui laurina dicitur.*

HL VI.55: *Tunc aliquibus prudentibus hoc portentu visum est **significari**, eius principatum **inutilem fore**.*

HL VI.55 in B (190r, a22-25): *tunc aliquibus prudentibus uisum est **significari. quod** eius principatui **non esset utile**.*

Quia

HL I.15: *Rex misericordia motus factumque altius ammiratus, **eum magnum futurum pronuntiat**.*

HL I.15 in B (136r, b24-27): *Rex misericordia motus leuauit eum de aqua **dicens. quia iste magnus esse debet**.*

HL II.29: *Ille ubi **sensit se mortis poculum bibisse**, Rosemundam, evaginato super eam gladio, quod reliquum erat bibere coegit.*

HL II.29 in B (149r, b9-13): *helmichis uero ut **cognouit quia uenenum fuit**. apprehendit gladium. et rosemundam per capillos tenuit. et uenenum quod remanserat. illam bibere precepit.*

HL III.6: ***Certum est autem, hos Saxones** ideo ad Italiam cum uxoribus et parvulis **aduenisse**...*

HL III.6 in B (151v, b14-16): ***Certum est enim quia uenerunt saxones** in italiam cum mulieribus et filiis suis. ...*

HL IV.9: *Non enim, excellentissima filia, de sanguine, qui ab utraque parte fundendus fuerat, parvam te credas adquisisse mercedem.*

HL IV.9 in B (160v, b6-10): *Crede mihi excellentissima filia. quia magnam mercedem acquisisti. de hominibus qui de ambabus partibus mortui fuissent.*

HL IV.19: *Indicamus autem, propter ecclesias beatorum Petri et Pauli aliquantas nobis trabes necessarias esse...*

HL IV.19 in B (162r, b9-12): *Sciatis autem quia sunt nobis necessarię aliquante trabes. propter ecclesias beatorum petri ac pauli.*

HL IV.51: *Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens laevaue manu se ad columellum tugurii continens, unde Garipaldus transiturus erat, evaginato ense sub amictu tenens, cum iuxta eum Garipald venisset, ut pertransiret, ipse, elevato amictu, toto adnisu eodem ense in cervice percussit caputque eius protinus amputavit.*

HL IV.51 in B (169v, a24-b12): *iste cum sciret quia iam dictus garibaldus ipso die sacratissimo paschali uenire deberet ad orationem in ecclesiam beati iohannis baptiste. abiit ille homuncio. et ascendit super fontem sacrum baptisterii. et cum sinistra manu tenuit se ad unum columnellum. unde garibaldus transire debebat. et subtus uestimentum suum tenuit euaginatam gladium. cumque prope eum garibaldus uenisset. ille homuncio euaginato gladio cum tota uirtute qua potuit percussit eum in ceruicem. et capud illius amputauit.*

HL V.11: *At vero Constans augustus cum nihil se contra Langobardos gessisse conspiceret, omnes saevitiae suae minas contra suos, hoc est Romanos, retorsit.*

HL V.11 in B (174v, a20-23): *At uero constans augustus cum uideret quia non potuisset pugnare contra langobardos. iram suam romę ostendit.*

HL V.18: *Qui Lupus dum rege absente multa insolenter apud Ticinum egisset, quippe quem reversurum non aestimaret: revertente rege, sciens, eidem ea quae non recte gesserat displicere, Forumiuli petens, contra eundem regem suae nequitiae conscius rebellavit.*

HL V.18 in B (175r b28 – 175v a6): *Qui lupus dum sederet apud ticinum. multa mala ibi fecit. quę nullus senior antea fecerat. sperabat enim quia ibi rex grimoaldus amplius non reuerteretur. Cum uero rex grimoaldus ibi rediret. ille sciens quod ei non deberet placere malum quod ibi fecit. exiit inde. et reuersus est forumiulii. et rebellauit se ad regem grimoaldum.*

HL V.36: *Qui rex cum eum interficere aliquotiens vellet, Cunincpertus, eius filius, hoc fieri semper proibuit, reputans eum de reliquo fidelem existere;*

HL V.36 in B (177v, a27-31): *Per multas namque uices pertari uoluit occidere alahis. sed cunipertus eius filius. semper illum pro eo rogabat. sperabat enim quia quandoque ei fidelis esse deberet.*

HL V.40: *Cumque Alahis ibi magis intenderet, ubi regem esse putaret, Cunincpertum se extinxisse putans, Senonem diaconem interfecit. Cumque caput eius amputari praecepisset, ut, levato eo in conto, "Deo gratias" adclamarent, sublata casside, clericum se occidisse cognovit.*

HL V.40 in B (179v, a4-16): *alachis semper ibi intendebat. ubi seno diaconus stabat. sperabat ut esset cunipertus rex. et cum occideret predictum senonem diaconum. sperauit ut cunipertum regem occideret. cum gaudio precepit incidere caput ipsius. et leuauit illud in asta. et ceperunt gratias agere de eo. quod occidissent cunipertum regem. sed cum capsidem de eius capite tulissent. **apparuit quia clericus esset.***

HL VI.24: “**Memento**, dux Ferdulf, quod me esse inertem et inutilem **dixeris** et vulgari verbo arga **vocaveris**.”

HL VI.24 in B (184v, a3-5): *recordare ferdulfe. **quia** arganem me **uocasti**. et **dixisti quia nihil ualerem.***

HL VI.26: *Sed ipse, ut erat vir sapiens, plus eius **mores et humilitatem verecundiamque pudicitiam** quam corporis pulchritudinem sibi **conplacere, dicebat.***

HL VI.26 in B (184v, b27-29): *Sed quia erat uir ille sapiens. **dicebat** ei. **quia** plus **placeret illi uoluntas. et humilitas. et castitas** eius. quam pulcritudo corporis eius.*

HL VI.35: *Sed quamuis ad extremum nox proelium dirimisset, **certum tamen est, Baioarios terga praebuisse et Ariperti exercitum victorem ad castra remeasse.***

HL VI.35 in B (186r, a8-11): *sed quamuis in ipsa pugna nox finem fecisset. **certum est tamen. quia baioarii fugerunt. et aripertus cum uictoria rediit ad castra.***

Additional examples to 5.9.2

HL I.8: *Refert hoc loco antiquitas ridiculam fabulam: quod accedentes Wandali ad Godan victoriam de Winnilis postulauerint, illeque responderit, se illis victoriam daturum quos primum oriente sole conspexisset.*

HL I.8 in B (135r, b19-24): *Referunt antiqui fabulam aptam ad ridendum quod issent wandali ad godan. et petissent ei ut haberent uictoriam de winnilis. ille respondit. quos primum uidero sole exeunte. ipsi erunt uictores.*

HL I.17: *Tunc rex Lamissio ista conspiciens, elevata altius voce, omni exercitui clamare coepit, ut obprobriorum quae pertulerunt meminissent revocarentque ante oculos dedecus, quomodo eorum regem hostes iugulauerint, quam miserabiliter eius natam, quam sibi reginam optauerant, captivam abduxerint. Postremo hortatur, ut se suosque armis defenderent, melius esse dicens, in bello animam ponere quam ut vilia mancipia hostium ludibriis subiacere.*

HL I.17 in B (136v, b12-20): *Tunc lamissio rex uidens talia. magna uoce clamare cepit ad suum exercitum. recordamini uiri obprobrium quod nobis fecerunt bulgares. et qualiter regem nostrum occiderunt. et eius filiam captiuam duxerunt. certe melius est nos aut armis defendere. aut pugnando animam ponere. quam seruiamus inimicis nostris.*

HL I.20: Is cum Herolorum flecti acies et a Langobardis eos opprimi conspiceret, interrogatus a rege saepius, quid Heroli gererent, eos optime pugnare respondit.

HL I.20 in B (137v, b5-9): sed ille cum eos fugere uideret et longobardos fortiter premere, interrogauit eum rex. quid faciunt Heruli? ille respondit optime pugnant.

HL I.23: Quibus Audoin respondit, se hoc facere minime posse, ne ritum gentis infringeret.

HL I.23 in B (138v, a8-11): sed pater eius audoin respondit eis. hoc non possum facere ut rumpam constitutam legem nostre gentis.

HL I.24: Non esse victoriam Deo placitam, dicens, cum quis in domo propria hospitem perimit.

HL I.24 in B (138v, b23-26): dicebat enim. non est illa uictoria a deo placita. cum aliquis in domo propria inimicum suum in pace occidit.

HL II.5: Cui illa inter cetera, quia eunuchus erat, haec fertur mandasse, ut eum puellis in genicio lanarum faceret pensa dividere. Ad quae uerba Narsis dicitur haec responsa dedisse: talem se eidem telam orditurum, qualem ipsa, dum viveret, deponere non possit. Itaque odio metuque exagitatus in Neapolim Campaniae civitatem secedens, legatos mox ad Langobardorum gentem dirigit, mandans, ut paupertina Pannoniae rura desererent et ad Italiam cunctis refertam diuitiis possidendam uenirent.

HL II.5 in B (144r, a17-30): quia scripsit ei inter alia uerba. in genicio ponam illum castratum. et perpensam filem lanam cum puellis. Narsis respondit hec. talem telam eidem ordiar quamdiu uiueret ipsa sophia. non possit eam deponere. Et ut fuit narsis multum tristis. remouit se in neapolim. et mandauit missos suos presentaliter ad gentem longobardorum dicendo. dimittite paupertatem pannonie. et uenite ad fertilem italiam. que est plena omnibus diuiciis.

HL II.9: Qui Gisulfus non prius se regimen eiusdem civitatis et populi suscepturum edixit, nisi ei quas ipse eligere uoluisset Langobardorum faras, hoc est generationes vel lineas, tribueret.

HL II.9 in B (144v, b3-6): Qui gisulfus dixit. non accipiam regimen. nisi dimiseris mecum faras. hoc est generationes longobardorum.

HL II.28: Cumque illa patrato iam scelere ab eo quaereret, quam se esse existimaret, et ipse nomen suae amicae, quam esse putabat, nominasset, regina subiunxit: ...

HL II.28 in B (148v, b2-5): Cumque adulterata fuisset. cepit dicere peredeo. quam me consideras esse? ipse nominauit nomen suae amice. illa respondit. ...

HL II.30: Qui cum ad Peredeo uenissent, ille ad eos, quasi aliquid eis secretius dicturus, propius accessit...

HL II.30 in B (149v, a21-24): qui cum uenissent ad peredeum. dixit illis peredeus. adpropinquate ad me. quia magnam causam debeo uobis dicere.

HL III.8: ...litteras ei directas a Mummulo porrexit eumque citius adventare dixit.

HL III.8 in B (152v, a6-8): ibi mandauit eis litteras mummulus dicendo. expectent me quia cicius uenio.

HL III.30: Quod ille audiens, caput se eius amputaturum, si hac de re amplius aliquid diceret, comminatus est.

HL III.30 in B (157r, a13-15): ille hoc audiens. iratus dixit illi. quia si alia uice alicui homini hoc dixeris. caput tuum abscidam.

HL III.35: Is cum reginae, accepto poculo, manum honorabiliter osculatus esset, regina cum rubore subridens, non deberi sibi manum osculari, ait, quem osculum ad os iungere oporteret.

HL III.35 in B (158v, a18-22): sed ille cum accepisset uinum. honorabiliter manum eius osculatus est. regina autem subridens dixit ei. non debes manum meam osculari. quia rex et maritus meus eris.

HL IV.16: Qui cum figuram beati martyris Sauini depictam conspexisset, mox cum iuramento affirmavit dicens, talem omnino eum virum qui se in bello protexerat formam habitumque habuisse.

HL IV.16 in B (161v, b12-17): Cumque uidisset picturam beati sabini martyris. cepit cum iuramento affirmare dicens. quia talem formam habuit ille homo. qui me in ipsa pugna defendebat.

HL IV.37: Ipsamque urbem flammis concremantes, universos quos reppererant captivos adducunt, fallaciter tamen eis promittentes, quod eos, unde digressi fuerant, Pannoniae in finibus conlocarent.

HL IV.37 in B (164v, a29-b5): Ut autem intrauerunt. omnia que inuenerunt abstulerunt. et ipsam ciuitatem incenderunt. et populum captiuum duxerunt. fallaciter promiserunt eis. collocamus uos in fines pannonie. unde existis.

HL IV.37: E quibus unus Grimoaldum puerulum fratrem suum, dum existimaret utpote parvulum super equum currentem se tenere non posse, melius ducens eundem gladio perimere quam captiuitatis iugum sustinere, eum occidere uoluit.

HL IV.37 in B (164v, b13-18): unus ex his fratribus ut uidit grimoaldum fratrem suum puerulum. cogitabat ut non potuisset caballum ascendere. dicens. melius est ut te occidam. quam iugum seruitutis sustineas.

HL IV.37: Cumque eas uellent Auares contingere, non sustinentes foetorem, putabant eas naturaliter ita foetere, procul ab eis cum execratione recedentes atque dicentes, omnes Langobardas foetidas esse.

HL IV.37 in B (165r, b10-14): et cum uolebant eas auari tangere. fugiebant propter fetorem. et cogitabant ut naturalis esset fetor. pro ista causa dicebant. omnes longobarde fetide sunt.

HL IV.43: ...eisque dixit, quod melius eos regere isti quam Aio suus filius possit.

HL IV.43 in B (167r, a25-27): ...dicens eis melius uos possunt regere isti. quam aio filius meus.

HL IV.51: Isdem vero Garipald totius nequitiae seminator Godeperto persuasit, ut non aliter quam lorica sub veste indutus cum Grimualdo locuturus veniret; asserens, quia eum Grimoald occidere vellet. Rursus idem fallendi artifex ad Grimualdum veniens dixit, quod, nisi se fortiter praepararet, eum Godepertus suo gladio perimeret, asseverans, Godepertum, quando cum eo ad conloquendum veniret, lorica sub veste gestare.

HL IV.51 in B (169r, b8-20): Predictus uero garibaldus seminator totius malicie suasit godipertum et dixit ei. quando ueneris cum grimoaldo ad loquendum. habeto lorica uestitam subtus uestimenta. quia grimoaldus occidere te uult. Deinde idem malignus garibaldus abiit ad grimoaldum. et dixit ei. nisi fortiter te preparaueris godipertus suo gladio te interficiet. tamen quando cum eo ad loquendum ueneris. uide quia lorica subtus uestitam habet.

HL V.2: Haec Avarum rex audiens, adscito Perctarit, dixit ei, ut in quam partem vellet pergeret, ne propter eum Auares cum Langobardis inimicitias contraherent.

HL V.2 in B (170v, b19-24): cum autem hec audisset cacanus rex auararum (sic). dixit pertari. In qualemcumque partem uolueris ire. uade. quia in meo regno stare non poteris. ne propter te inimicicium cum langobardis habeam.

HL V.2: Mox namque venientes ad regem quidam maligni adolutores, regi denuntiant, quia, nisi Perctarit citius uita privaret, ipse regnum protinus cum uita perderet;

HL V.2 in B (171r, a30-b3): ceperunt uenire homines ad regem grimoaldum. et dixerunt ei. quia nisi pertari citius occidis. regnum tuum ipse habebit. et te occidere faciet.

HL V.2: Cumque hi qui diversi generis potiones ei a rege deferebant de uerbo regis eum rogarent, ut totam fialam biberet, ille in honorem regis se totam bibere promittens, parum aquae libabat de argenteo calice.

HL V.2 in B (171v, a4-11): Tunc missi a rege grimoaldo. rogabant pertari dicentes. quia mandauit te rogando rex grimoaldus. ut totam fialam in honore eius bibas. ille autem cum gaudio dicebat se bibere totam fialam in honore grimoaldi regis. et non bibebat nisi aquam in calice argenteo.

HL V.2: Cumque coena finita esset, et egressis omnibus Perctarit tantum et Unulfus ac uestiarius Perctarit remansissent, qui utique eidem satis erant fideles, consilium ei aperiunt et obsecrant eum, ut, cum Perctarit fugeret, ipse eum quamdiu possit intra eodem cubiculum quiescere simularet.

HL V.2 in B (171v, a25-b7): Cum uero cena deliberata esset. et rex grimoaldus misisset suos homines qui pertari custodirent. ne fugere potuisset. pertari introiuit in cubiculum. ubi dormire debebat cum unulfo. et uestuario suo fidelissimo et nunciauit eidem uestuario. quod de morte sua rex consiliasset. et dixit ad eum. quia si ego possum fugere. tu finge te dicere hominibus regis grimoaldi. quod ego dormiam in isto cubiculo. et forsitan possum ego fugere. et de manibus istorum me liberare.

HL V.3: Qui irati uociferantes, iam satis ebriosum illum quiescisse, mox calcibus eodem cubiculi ostium confringunt, ingressique Perctarit in lectulo requirunt.

HL V.3 in B (172r, b11-15): Qui irati dixerunt. satis iam dormiuit ille ebriosus. et ceperunt cum calcibus rumpere regias. ut pertari ad regem portarent. Et ingressi cubiculum pertari requirunt in lectulo.

HL V.3: Quibus ille, fugisse eum, respondit.

HL V.3 in B (172r, b18): quibus ille respondit. fugiit.

HL V.3: Eumque in regis praesentiam perducentes, fugae Perctarit hunc esse conscium ideoque morte dignissimum, dicunt.

HL V.3 in B (172r, b20-24): et eum cum manibus ligatis ad regem portauerunt et dixerunt ad regem. iste sapit quomodo pertari fugiit. Ideoque dignus est mori.

HL V.3: Tunc omnes una voce responderunt, esse eum dignum multis suppliciis excruciatum interire.

HL V.3 in B (172r b31 – 172v a1): tunc omnes responderunt. dicentes. mala morte debet mori.

HL V.4: ...praecepit Unulfo, ut quicquid vellet de domo sua tolleret, pueros scilicet et equos et diversam suppellectilem, et ad Perctarit inlaesus properaret.

HL V.4 in B (172v, b9-14): ...dixitque ad unnulfum. quodcumque uolueris tollere de domo mea. tolle. si uolueris homines. uel caballos. uel omnia alia quae uolueris. et uade sine aliqua lesione ad pertari dominum tuum.

HL V.6: A quo cum servus Dei spatium unius noctis expetisset, ut pro hoc ipso Dominum supplicaret, facto mane ita eidem augusto respondit: ...

HL V.6 in B (173r, b4-8): Predictus autem seruus dei dixit ad eum da mihi induciam hac nocte. et crastina die de hoc quod queries tibi respondebo. die etenim altera. seruus dei dixit ad eum. ...

HL V.10: Postquam vero imperator Neapolim peruenit, unus ex eius optimatibus, cui nomen Saburrus erat, ab augusto, ut fertur, viginti milia militum expetiit, seque cum Romualdo pugnaturum victoremque spopondit.

HL V.10 in B (174r, b7-12): Postquam uero imperator neapolim peruenit. unus de eius magnatibus cui nomen erat saburrus petiuit imperatori exercitum eius et dixit quia. uado et pugno cum grimoaldo et eum uinco.

HL V.20: Qui legatos ad Grimoaldum mittunt, dicentes, Foroiuli se minime relicturos, quam armis propriis conquisissent.

HL V.20 in B (175v, b10-13): Illi ei dicendo mandauerunt. quia nullatenus debemus dimittere forumiulii. quam cum armis apprehendimus.

HL V.23: Quem Sclavi cum tam paucis venire conspicientes, inriserunt, dicentes, patriarcham contra se sum clericis adventare.

HL V.23 in B (176r, b12-15): quem cum uidissent sclauui cum sic paucis hominibus. dixerunt. Ecce patriacha cum suis clericis ad nos uenit.

HL V.23: *Quem dum Sclavi, quia ipse esset Wechtari, cognovissent, mox perturbati, Wechtari adesse clamitant...*

HL V.23 in B (176r, 20-23): *Quem cum sclavi cognovissent. statim conturbati sunt. et ceperunt magnis uocibus clamare. Ecce uectari super nos uenit.*

HL V.36: *Reclamante saepius patre, quod in suam hoc Cunincpert perniciem faceret, qui hosti suo ad regnandum vires praeberet.*

HL V.36 in B (177v, b3-5): *Pertari uero dicebat filio suo. Ad tuam mortem hoc facis ut talem uirtutem dem alahi ut ille regnare possit.*

HL V.40: *Ad quem Cunincpert nuntium misit, mandans ei, ut cum eo singulare certamen iniret, nec opus esset utrorumque exercitum fatigare. Ad quae uerba Alahis minime consensit. Cui cum unus e suis, genere Tuscus, ei persuaderet, virum bellicosum fortemque eum appellans, ut contra Cunincpertum audenter exiret, Alahis ad haec uerba respondit:...*

HL V.40 in B (179r, a14-23): *Cunipertus itaque mandauit dicendo alachis. ut quid perit tanta multitudo hominum? pugnemus ego et ille. et qui uicerit. ipse sit forcior. Alachis autem noluit hoc facere. Cui dixit unus de suo populo. de genere tuscorum. quare non pugnas cum eo? tu es enim fortissimus. et audacissimus. et cur non exis cum audacia ut pugnes cum eo? Alachis ad haec uerba respondit. ...*

HL V.40: *Cumque rex hoc se facturum esse denegaret, ...*

HL V.40 in B (179r, b25-26): *Cumque rex cunipertus diceret. quia hoc nullatenus debeo facere. ...*

HL V.41: *Igitur Cunincpert perdidisse suos conspiciens, statim se eis ostendit omniumque corda, sublato pavore, ad sperandam victoriam confortauit.*

HL V.41 in B (179v, a25-31): *Igitur cum uideret cunipertus quod sui perdidissent. et sperarent quod ipse cunipertus ibi moreretur. ostendit se eis. et cepit confortare eos et dicere. nolite timere. quia modo debemus uincere inimicos nostros.*

HL V.41: *Cumque Alahis sui hortarentur, ut faceret quod Cunincpert illi mandauit, ipse respondit:...*

HL V.41 in B (179v, b8-11): *Cumque sui homines dicerent alachis. quare non facis hoc. quod tibi mandauit dicendo Cunipertus; ille respondit. ...*

HL VI.6: *Tunc Cunincpert stratorem suum arguere coepit, ut quid suum consilium proderet debuisset.*

HL VI.6 in B (182r, b5-9): *statim clamauit ad se. illum fidelissimum suum uirum cui hoc crediderat et dixit ei. quare consilium meum credidisti ad qualemcumque hominem;*

HL VI.6: *Iterato rex misit ad eos, sciscitans, quis fuerit ille qui eis nuntiauerit, mandans eis, ut, nisi ei nuntiatorem proderent, eius gratiam inuenire non possint. Tunc illi sicut factum fuerat regi mandauerunt, dicentes, claudum hominem obuium se habuisse, qui unum pedem truncatum habebat et genu tenus crure ligneo utebatur, et hunc fuisse sui interitus nuntium.*

HL VI.6 in B (182r, b19-29): Iterum mandauit eos rex interrogando. quis fuisset ille. qui eis hoc nuntiauit. et mandauit eis dicendo. quia si hoc mihi non manifestauerint. meam gratiam non habebunt. Tunc illi omnia sicut facta fuerant. manifestauerunt dicentes. quia obuiauit nobis. unus homo cum pede truncato. usque. ad geniculum. et ipse hoc nobis nuntiauit. quod rex nos uoluisset occidere.

HL VI.24: ...Argait ei – sic enim nomen habebat – eosdem fugisse, respondit.

HL VI.24 in B (184r, b9-11): Ille predictus argahit respondit. latrunculi enim sclauorum fugerunt.

HL VI.38: Fuit autem rex Liutprand vir multae audaciae, ita ut, cum eum duo armigeri eius occidere cogitarent, et hoc ei perlatum fuisset, in profundissimam silvam cum eis solus ingressus, mox euaginatam gladium contra eos tenens, eisdem, quia eum occidere cogitauerunt, inproperavit; quod ut facere deberent, hortatus est.

HL VI.38 in B (186v b29 – 187r a5): Fuit autem lioprandus rex nimium audax. nam cum ei nuntiatum fuisset. quod duo eius armigeri illum occidere cogitarent. iuit solus cum illis in siluam profundissimam. et tenens euaginatam gladium suum. inproperabat eos et dicebat illis. facite quod cogitastis.

HL VI.51: Rex uero elevata uoce omnes illos qui Pemmoni adhaeserant nominative comprehendere iussit.

HL VI.51 in B (189r, a7-10): et eleuauit uocem ipse rex. et exclamauit dicens. comprehendite omnes qui cum pemmone consiliati sunt.

Additional examples to 5.9.3

HL I.11: De qua (sc. Scoringa) egredientes, dum in Mairingam transire disponent, Assipitti eorum iter inpediunt, denegantes eis omnimodis per suos terminos transitum.

HL I.11 in B (135v, a25-28): De qua exigentes. et in mairingam transire uolentes. asipitti eos. per suam terram intrare non dimiserunt.

HL I.16: Igitur transmeato Longobardi de quo dixeramus flumine, cum ad ultiores terras peruenissent, illic per tempus aliquod commorabantur. Interea cum nihil aduersi suspicarentur et essent quiete longa minus solliciti, securitas, quae semper detrimentorum mater est, eis non modicam perniciem peperit.

HL I.16 in B (136v, a23-28): Igitur longobardi transeuntes predictum flumen cum uenissent ad ultimam regionem. aliquanto tempore cum securi ibi habitarent. et nullum malum super se expectarent. ipsa securitas que semper mala est eis magnum periculum adduxit.

HL I.20: Conueniunt utrorumque in campis patentibus acies. Rodulfus suos in pugnam dirigit;

HL I.20 in B (137v, a19-22): *Venientes autem ambe partes in campum apertum. rodulf uero suos mandat ad pugnam.*

HL I.23: *Gepidi igitur ac Langobardi conceptam iam dudum rixam tandem parturiunt, bellumque ab utrisque partibus praeparatur.*

HL I.23 in B (138r, b18-20): *Gepidi igitur cum longobardis rixam facientes pugnam sibi ambe partes preparant.*

HL I.24: *Sic denique iurgio conpresso, iam deinceps laetis animis convivium peragunt.*

HL I.24 in B (138v, b26-27): *Et sic pacem inter eos faciens. leti iterum ad conuiuuium accedunt.*

HL III.22: *Contra quos dum Langobardorum acies properarent, Franci et Alamanni dissensionem inter se habentes, sine ullius lucri conquesitione ad patriam sunt reversi.*

HL III.22 in B (155r, b25-29): *Longobardi uero frequenter contra ipsos pugnantes. Inter hec franci et alamanni inter se rixam habentes. egressi de italia sine omni lucro ad terras suas redierunt.*

HL IV.23: *Sed tandem, iniecto igni, tota flammis vorantibus concremata est...*

HL IV.23 in B (162v, b20-22): *sed postea iactantes ignem ibi. tota ciuitas incensa est. ...*

HL IV.24: *Hac tempestate legati Agilulfi regressi a cacano, pacem perpetuam factam cum Avaribus nuntiarunt.*

HL IV.24 in B (162v, b26-29): *Hoc tempore. reuertentes missi agilulfi a cacano rege. et nuntiauerunt quomodo perpetuam pacem firmassent. cum auaris.*

Additional examples to 5.9.4

HL I.17: *Alumni sui Agelmundi necem ulcisci **cupiens**, in Vulgares arma convertit. (...) Haec et huiuscemodi dum **vociferans** diceret, et nunc minis nunc promissionibus ad toleranda eorum animos belli certamina roboraret; si quem etiam servilis conditionis pugnantem vidisset, libertate eum simul cum praemiis donaret: tandem hortatu exemplisque principis, qui primus ad bellum prosilierat, accensi, super hostes inruunt, pugnant atrociter, et magna adversarios clade prosternunt;*

HL I.17 in B (136v, b7-10+20-30): *iste mortem agelmundi benefactoris sui **uolendo** defendere contra bulgares pugnare cepit. (...) Dum hec et multa alia **uociferando** diceret. et aliis dona promittendo. alios terrendo nimis omnes ad pugnam confortaret. et quem seruuum pugnantem uideret. libertatem simul et donam ei daret. omnes accensi de talibus dictis et exemplis illius principis. qui primus irruit super eos. omnes fortiter pugnare ceperunt. et multos ex inimicis occiderunt.*

HL II.5: *Itaque odio metuque exagitatus in Neapolim Campaniae civitatem secedens, legatos mox ad Langobardorum gentem dirigit, **mandans**, ut paupertina Pannoniae rura desererent et ad Italiam cunctis refertam divitiis possidendam venirent.*

HL II.5 in B (144r, a23-30): *Et ut fuit narsis multum tristis. remouit se in neapolim et **mandauit** missos suos presentaliter ad gentem longobardorum **dicendo**. dimittite paupertatem pannonię. et uenite ad fertilem italiam. quę est plena omnibus diuiciis.*

HL III.8: *Qui pariter dum ad Ebredunensem urbem omnia **depraedantes** venissent, ibi eis Mummulus cum innumero exercitu occurrit; commissoque proelio, eosdem vicit.*

HL III.8 in B (152v, a1-4): *Ierunt ambo **depredando** ad Ebredunensem ciuitatem. ibi ei occurrit mummulus et fecit pugnam cum eis et uicit eos;*

HL IV.24: *Legatus quoque cacani cum eis adueniens, ad Gallias perrexit, **denuntians** Francorum regibus, ut, sicut cum Avaribus, ita pacem habeant cum Langobardis.*

HL IV.24 in B (162v b29 – 163r b3): *nec non et predictus cacanus **mandauit** missos suos ad francos **dicendo** eis. ut haberent pacem cum longobardis.*

HL IV.37: *Auares uero per omnes Foroiulanorum fines **discurrentes**, omnia **incendiis** et rapinis **vastantes**, Foroiulanum oppidum obsidione claudunt et totis viribus expugnare moliuntur.*

HL IV.37 in B (164v, a11-15): *Auares uero per omnes fines foroiulii **ibant currendo**. et omnia **incendendo**. et dissipabant foroiulii castellum. et circumdederunt eum et fortiter decertabant ut eum apprehenderent.*

HL IV.37: *Cum igitur ut eum percuteret lanceam eleuasset, puer **lacrimans** exclamavit, dicens.*

HL IV.37 in B (164v, b18-20): *Cum uoluisset eum lancea percutere. cepit ipse puer **plangendo** dicere....*

HL IV.51: *Qua de re Godepertus Garipaldum Taurinatium ducem ad Grimuald Beneventanorum strenuum tunc ductorem direxit, invitans eum, ut quantotius ueniret et sibi aduersus germanum suum Perctarit auxilium ferret, regisque filiam, suam germanam, ei se daturum **promittens**.*

HL IV.51 in B (168v, b17-25): *pro ista causa tulit godepertus garibaldum qui erat dux de taurino. et direxit eum ad grimoaldum ducem de beneuento. inuitans eum. ut ueniret festinanter et adiuuaret eum contra pertari fratrem suum. et direxit ei **promittendo** dare uxorem sororem suam. si eum adiuuaret.*

HL VI.6: *Tunc rex Aldonem et Grausonem **misit, interrogans** eos, ut quid in locum sanctum confugium fecissent.*

HL VI.6 in B (182r, b14-16): *Tunc rex **mandauit** ad aldonem et grausonem **interrogando**. ut quid in ecclesiam fugissent.*

HL VI.54: *Peredeo uiriliter **pugnans** occubuit.*

HL VI.54 in B (189v, a29-30): *peredeus uero. fortiter **pugnando** mortuus est.*

HL VI.58: *Denique cum rex Liutprand in Urbem silvam venatum isset, unus ex eius comitibus cervum sagitta percutere nisus, eiusdem regis nepotem, hoc est sororis eius filium, Aufusum nomine, **nolens** sauciavit.*

HL VI.58 in B (190v b29 – 191r a3): *Denique dum rex lioprاندus isset ad uenandum in siluam. unus de comitibus eius uoluit sagittare unum ceruum. et **non uolendo** sagittauit nepotem eiusdem lioprاندi regis. nomine aufusum.*

Additional examples to 5.9.5

conjugated verb in past tense

HL I.26: *Hic autem, hoc est in Cassini arcem, perveniens, in magna se semper abstinentia **coartavit**.*

HL I.26 in B (141r, b21-23): *Ut autem uenit beatus benedictus in summitatem montis. **cepit se semper dstringere** in magna abstinentia.*

HL II.28: *Cumque illa patrato iam scelere ab eo **quaereret**, quam se esse existimaret, et ipse nomen suae amicae, quam esse putabat, nominasset, regina subiunxit: “Nequaquam ut putas, sed ego Rosemunda sum”, inquit.*

HL II.28 in B (148v, b2-6): *Cumque adulterata fuisset. **cepit dicere** peredeo. quam me consideras esse? ipse nominavit nomen suę amicę. illa respondit. non est ut speras. ego sum rosemunda.*

HL III.18: *Sed cum occasionem ulciscendae suae captivitatis repperit, contra Langobardorum ilico **arma surrexit**.*

HL III.18 in B (154v, a16-19): *ille autem cum inuenit occasionem ut defenderet captiuitatem suam. contra longobardos **pugnare cepit**.*

HL III.35: ***Suscepit** Agilulf, qui fuerat cognatus regis Authari, incoante iam mense Novembrio, **regiam dignitatem**.*

HL III.35 in B (158v, a27-29): *agilulfus qui fuerat cognatus regis autari. **cepit regnare** intrante mense nouembre.*

HL IV.8: *Nec multum post, suggerente maxime Theudelinda regina sua coniuge, sicut eam beatus papa Gregorius suis epistulis saepius **ammonuit**, cum eodem viro sanctissimo papa Gregorio atque Romanis pacem firmissimam pepigit.*

HL IV.8 in B (160v, a13-20): *interea **cepit** beatus gregorius frequenter per suas epistulas **monere** theodelindam reginam ut rogaret agilulfum maritum suum. ut pacem cum romanis haberet. quod et factum est. et cum eodem sanctissimo papa Gregorio. et romanis pax firmata est.*

HL IV.11: *Mortuus quoque est Gunthramnus rex Francorum, **regnumque** illius Brunichildis regina **suscepit** cum nepotibus adhuc parvulis, filiis Childeperti.*

HL IV.11 in B (161r, b12): *Mortuus est autem guntramnus rex francorum et brunihildis regina uxor eius **cepit regere ipsum regnum.** cum theodeberto et theoderico nepotibus suis. qui erant adhuc pueruli.*

HL IV.16: *Qui cum figuram beati martyris Savini depictam conspexisset, mox cum iuramento **affirmauit** dicens, talem omnino eum virum qui se in bello protexerat formam habitumque habuisse.*

HL IV.16 in B (161v, b12-17): *Cumque uidisset picturam beati sabini martyris. **cepit** cum iuramento **affirmare** dicens. quia talem formam habuit ille homo. qui me in ipsa pugna defendebat.*

HL IV.37: *Horum rex, id est cacanus, dum circa muros armatus cum magno equitatu **perambularet**, ut, qua ex parte urbem facilius expugnare posset, inquireret, hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum cerneret iuuenili aetate florentem, meretrix nefaria concupivit, eique mox per nuntium mandavit, ut, si eam in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem cum omnibus qui aderant traderet.*

HL IV.37 in B (164v, a15-23): *illorum itaque rex **cepit ire** circa murum ut inquireret. in qua parte potuisset ciuitatem expugnare. predicta romilda cum uidisset cum iuuenili etate florentem. meretrix impia concupiuit eum et mandauit ei dicens. quia si me accipiet uxorem. tradam illi ciuitatem cum omnibus intro habentibus.*

HL IV.37: *Cum igitur ut eum percuteret lanceam eleuasset, puer lacrimans **exclamauit** dicens: “Noli me pungere, quia possum me super equum tenere”. Qui iniecta manu eum per brachium adprehendens super nudum equi dorsum posuit eundemque ut si posset se continere **hortatus est.***

HL IV.37 in B (164v, b18-24): *Cum uoluisset eum lancea percutere. **cepit** ipse puer plangendo **dicere.** noli me figere quia possum me sustinere super equum. porrexit illi manum. et super dorsum caballi nudum posuit eum. et **cepit hortare.** ut firmiter se sustineret.*

HL V.2: *Ad quem Perctarit: “Servus tuus sum”, **inquit;***

HL V.2 in B (171r, a7-9): *Inter hec **cepit dicere** pertari ad grimoaldum seruus tuus sum.*

HL V.3: *Cumque a rege missi venissent, qui Perctarit ad palatium evocarent, et ad ostium, quo eum quiescere putabant, **pulsassent**, vestiarius ille qui introrsus erat rogabat eos dicens: “Misericordiam cum eo facite eumque paululum quiescere sinite, quia adhuc de itinere lassus gravissimo somno deprimitur”.*

HL V.3 in B (172r, a22-31): *Cumque uenissent missi a rege grimoaldo, ut pertari ad palatium portarent. **ceperunt clamare** ad regias. ubi uestarius ille dormiebat. ut pertari a somnio excitarent. uestarius ille dicebat. misericordiam cum eo facite. et eum dimittite dormire. quia lassus est de uia. et adhuc nimium dormit.*

HL V.3: *Quem rex dimitti praecepit eumque per ordinem, qualiter Perctarit effugisset, **inquisiuit.***

HL V.3 in B (172r, b24-26): Rex autem precepit dimittere eum. et **cepit interrogare** eum per ordinem qualiter pertari fugisset.

HL V.3: Unulfus vero talem regis promissionem audiens, mox ad palatium venit, atque ad regis vestigia provolutus, **interrogatus ab eo est**, quomodo aut qualiter Perctarit evadere potuisset.

HL V.3 in B (172v, a15-19): unulfus hoc audiens. uenit ad palacium festinanter. et iactauit se ad pedes regis. **cepitque eum rex interrogare**. qualiter pertari fugisset.

HL V.4: Cumque post aliquot tempus rex Unulfum inquireret, utrum vellet ipsis diebus cum Perctarit esse, ille **iureiurando ait**, prius se vellet cum Perctarit mori, quam usquam alibi in summis deliciis vivere.

HL V.4 in B (172v, a26-31): Igitur post aliquantos dies interrogauit rex unulfum. ut si uellet cum eo prius esse quam cum pertari. ille autem **cepit iurare et dicere**. quia ante uoluisset mori cum pertari quam uiuere ubicumque in multis deliciis.

HL V.40: Cumque caput eius amputari praecepisset, ut, levato eo in conto, "**Deo gratias**" **adclamarent**, sublata casside, clericum se occidisse cognovit.

HL V.40 in B (179v, a10-16): cum gaudio precepit incidere caput ipsius. et leuauit illud in asta. et **ceperunt gratias agere** de eo. quod occidissent cunipertum regem. sed cum capsidem de eius capite tulissent. apparuit quia clericus esset.

HL V.41: Igitur Cunincpert perdidisse suos conspiciens, statim se eis ostendit omniumque corda, sublato pavore, ad sperandam victoriam **confortauit**.

HL V.41 in B (179v, a25-31): Igitur cum uideret cunipertus quod sui perdidissent. et sperarent quod ipse cunipertus ibi moreretur. ostendit se eis. et **cepit confortare** eos et dicere. nolite timere. quia modo debemus uincere inimicos nostros.

HL V.41: Exercitus quoque Alahis, conperta eius morte, **fugae subsidium arripuit**.

HL V.41 in B (179v, b22-24): Exercitus autem alachis cum uideret quod mortuus esset alachis. **cepit fugere**.

HL VI.1: Dum ista apud Langobardos trans Padum geruntur, Romualdus Beneventanorum dux, congregata exercitus multitudine, Tarentum **expugnauit**.

HL VI.1 in B (181r, a1-4): Cum ista apud langobardos trans padum facta fuissent. romoaldus dux beneuentanorum congregauit exercitum. et **cepit expugnare** tarentum.

HL VI.8: Quod rex audiens, et episcopum ex eo die **honore debito coluit**, et ei ipsum equum, quem suae sessioni dedicauerat, dono largitus est.

HL VI.8 in B (182v, a28-30): Quod rex audiens. ab illo die **cepit honorare** episcopum sicut dignus fuit. et eundem caballum ei donauit.

HL VI.24: *Inruerunt latrunculi Sclavorum super greges et pastores ovium, quae in eorum vicinia pascebantur, et de eis **praedas abigerunt**.*

HL VI.24 in B (184r, a29-b1): *nam superuenientes latrunculi sclauorum **ceperunt depredare** pastores quos inuenerant.*

HL VI.47: *Quibus, cum **altum peterent**, inruente subita tempestate, plurimi etiam mersi sive contritis navibus perierunt.*

HL VI.47 in B (188r, a23-26): *Cumque in altum ingressi **nauigare cepissent**, subito surrexit tempestas. et plurimi ex eis submersi sunt cum nauibus suis.*

historical present

HL I.3: *Igitur ea pars, cui sors dederat genitale solum excedere exteraque arva sectari, ordinatis super se duobus ducibus, Ibor scilicet et Aionem, qui et germani erant et iuuenili aetate floridi et ceteris praestantiores, ad exquirendas quas possint incolere terras sedesque statuere, valedicentes suis simul et patriae, **iter arripiunt**.*

HL I.3 in B (134r, b2-7): *Igitur illa pars cui per sortem data fuerat. propriam patriam relinquere ordinauerunt super se duos duces ibor et aionem qui erant fratres. et etate iuuenes. et corpore maiores quam alii. osculantes se. cum parentibus. et amicis **ire ceperunt**.*

HL I.17: *Qui, ut erat iuuenili aetate feruidus et ad belli certamina prumptus, alumni sui Agelmundi necem ulcisci cupiens, in Vulgares **arma convertit**.*²³⁹

HL I.17 in B (136v, b6-10): *qui erat iuuenis ad pugnandum fortissimus. iste mortem agelmundi benefactoris sui uolendo defendere contra bulgares **pugnare cepit**.*

HL I.17: *Tandem hortatu exemplisque principis, qui primus ad bellum prosilierat, accensi, super hostes inruunt, **pugnant** atrociter, et magna adversarios clade prosternunt;*

HL I.17 in B (136v, b25-29): *omnes accensi de talibus dictis et exemplis illius principis. qui primus irruit super eos. omnes fortiter **pugnare ceperunt**. et multos ex inimicis occiderunt.*

HL II.5: *Langobardi laeta nuntia et quae ipsi praeoptabant gratanter suscipiunt deque futuris commodis **animos adtollunt**.*

HL II.5 in B (144r, b3-5): *Longobardi cognoscentes omnia gratanter **ceperunt se preparare** qualiter ire debuissent.*

HL IV.37: *Taso vero et Cacco seu Raduald, filii Gisulfi et Romildae, cum hanc Avarorum malitiam cognouissent, statim ascensis equis **fugam arripiunt**.*

²³⁹ *Convertit* could of course also be perfect, but since the text continues in present, I have interpreted it as historical present.

HL IV.37 in B (164v, b10-13): *Taso uero et cacco seu radoald filii gisulfi et romilde. cum cognouissent maliciam talem. statim caballicauerunt et **fugere ceperunt**.*

HL V.2: *His auditis Grimuald nimium credulus effectus, et quod promiserat oblitus, in innocentis Perctarit statim necem **accenditur**, consiliumque iniit, qualiter eum, quia iam hora tardior erat, in crastino vita privaret.*

HL V.2 in B (171r, b5-16): *Cum hæc audisset grimoaldus rex. credit. et in mente non habuit quod pertari promiserat. ne aliquod malum apud eum pateretur. sed presentialiter **cogitare cepit**. quomodo pertari occidisset. qui hoc unde accusatus fuerat numquam cogitauerat. Itaque grimoaldus conuocauit ad se consiliarios suos. ut ei consilium darent. quomodo pertari occideret. quia iam sero erat. nolebat enim ut in altero die uiuus ueniret.*

HL V.3: *Qui irati vociferantes, iam satis ebriosum illum quieuisse, mox calcibus eodem cubiculi ostium **confringunt**, ingressique Perctarit in lectulo requirunt.*

HL V.3 in B (172r, b11-15): *Qui irati dixerunt. satis iam dormiuit ille ebriosus. et **ceperunt** cum calcibus **rumpere** regias. ut pertari ad regem portarent. Et ingressi cubiculum pertari requirunt in lectulo.*

absolute ablative

HL III.3: *Igitur devastantibus Langobardis Gallias, Amatus patricius Provinciae, qui Gunthramno regi Francorum parebat, contra eos exercitum duxit, **commisso bello**, terga vertit ibique extinctus est.*

HL III.3 in B (151r b26 – 151v a2): *Interea ut dissipabant longobardi galliam. amatus patricius ipsius prouincię. qui obediens erat guntramno regi francorum. mouit exercitum contra eos. et **cepit pugnare** cum longobardis. et tornauit faciem suam. et ibi mortuus est.*

HL IV.37: ***Quibus** ille **succisis** intra eosdem parietes vastam hornum repperiens, in ea sua faretra suspendit.*

HL IV.37 in B (166r, a4-7): ***Cepit** ille eas **capillare**. et inuenit in pariete magnam arborem ornum. in ea appendit suam faretram.*

participles

HL II.27: *At vero Ticinensis civitas post tres annos et aliquod menses obsidionem perferens, tandem se Alboin et Langobardis obsidentibus tradidit. In quam cum Alboin per portam quae dicitur Sancti Iohannis ab orientali urbis parte introiret, equus eius in portae medio concidens, quamvis calcaribus **stimulatus**, quamvis hinc inde hastarum verberibus caesus, non poterat eleuari.*

HL II.27 in B (148r, b4-15): *At uero ciuitas ticinensis. post tres annos. et aliquantos menses. tradita est alboin et longobardis qui eam obsidebant. Et cum introisset alboin et longobardi per portam quae dicitur sancti iohannis a parte orientis. equus super quem sedebat fixit se in medio portę, et ille **cepit** eum **uerberare** cum calcaribus que uulgo sporan dicimus. et illi qui stabant circa eum ex omni parte uerberabant equum cum astis. tamen non potuit se moueri.*

HL IV.16: *Igitur mortuo Ariulfo, duo filii Faroald superioris ducis inter se propter ducatum **decertantes**, unus ex ipsis, qui cum victoriam coronatus est, nomine Teudelapius, ducatum suscepit.*

HL IV.16 in B (161v, b19-24): *Igitur mortuo ariulfo. duo filii faroaldi ducis. **ceperunt contendere** intra se de ipso ducatu. alter uero eorum theodelampus habuit uictoriam. et accepit ducatum.*

HL V.2: *Mox namque **uenientes** ad regem quidam maligni adolutores, regi denuntiant, quia, nisi Perctarit citius vita privaret, ipse regnum protinus cum vita perderet;*

HL V.2 in B (171r, a30-b3): ***ceperunt uenire** homines ad regem grimoaldum. et dixerunt ei. quia nisi pertari cicius occidis. regnum tuum ipse habebit. et te occidere faciet.*

HL V.3: *Quem statim capillis adprehensum, furentes eumque **verberantes**, ad palatium pertrahunt. Eumque in regis praesentiam perducentes...*

HL V.3 in B (172r, b19-21): *quem ille apprehendentes per capillos fustibus **cedere ceperunt**. et eum cum manibus ligatis ad regem portauerunt.*

HL V.7: *Qui ab eo unde adveniret **requirens**, ille se a Grimualdo rege venire dixit eundemque regem citius adventare nuntiavit.*

HL V.7 in B (173v, b6-9): ***Cepit** eum augustus **interrogare**. ut diceret ei unde ueniret. ille autem dixit. quod ad regem grimoaldum missus fuisset. et eum cicius uidere deberet.*

HL V.10: *Quod cernens Grecorum exercitus, mox inmenso pavore **perterritus** in fugam convertitur...*

HL V.10 in B (174v, a10-12): *Quod cum uidisset exercitus grecorum. **timere cepit** ualde. et propter timorem fugere.*

HL VI.16: *Qui post gloriam seculi Christi se seruitio subdens, mirabilis in episcopatu extitit, ac demum **heremiticam vitam eligens**, leprosis universa praebens obsequia, continentissime vixit.*

HL VI.16 in B (183r, b20-24): *homo qui dimisit honorem secularem. et in seruitio christi se subdidit. et postea peruenit ad ordinem episcopatus. postea **cepit habitare in heremo. et agere uitam hereticam**.*

HL VI.32: *Qui Constantinopolim contra Iustinianum **ueniens**, cum eo ab Urbe miliario duodecimo pugnavit, vicit et occidit regnumque eius adeptus est.*

HL VI.32 in B (185v, a17-25): ***ceperuntque uenire** constantinopolim contra iustinianum. Exiens iustinianus de constantinopolim. abiit. et pugnavit cum philippico duodecimo miliario. longe a constantinopolim. sed uicit philippicus et iustinianum occidit. regnumque illius tenuit.*

HL VI.40: *Hic non post multum tempus, cooperante divina misericordia et suffragantibus meritis beati Benedicti patris, iamque evolutis fere centum et decem annis, ex quo locus ille habitatione hominum destitutus erat, multorum ibi monachorum, nobilium et mediocrium, ad se **concurrentium** pater*

effectus, sub sanctae regulae iugum et beati Benedicti institutione, reparatis habitaculis, vivere coepit atque hoc sanctum coenobium in statum quo nunc cernitur erexit.

*HL VI.40 in B (187r, a25-b6): ...completi fuerunt centum et decem anni. **Ceperunt** namque ibi **concurrere** ad eum multi nobiles. et mediani uiri. post non uero multum temporis adiuuante diuina misericordia. et meritis beati benedicti. factus est omnium pater. et reparauit ipsa habitacula. cepitque cum omnibus uiuere sub iugo sanctę regulę. et ordine beati benedicti patris. atque hoc sanctum monasterium exaltauit in ea firmatione in qua modo est.*

Additional examples to 5.9.6

*HL I.15: Rex misericordia motus factumque altius ammiratus, **eum magnum futurum** pronuntiat.*

*HL I.15 in B (136r, b24-27): rex misericordia motus leuauit eum de aqua dicens. quia iste **magnus esse debet**.*

*HL II.5: Langobardi laeta nuntia et quae ipsi praeoptabant gratanter suscipiunt **deque futuris commodis** animos adtollunt.*

*HL II.5 in B (144r, b3-5): Longobardi cognoscentes omnia gratanter ceperunt se preparare **qualiter ire debuissent**.*

*HL III.1: “Nolite timere pro me. **Futurum est enim, ut inferant mihi iniurias, sed non nocebunt usque ad mortem**”.*

*HL III.1 in B (151r, a14-17): nolite timere pro me. **debet mihi fieri iniuria. sed non adducet me ad mortem**.*

*HL III.12: Hic cum augustalem coronam **accepturus esset**, eumque iuxta consuetudinem ad spectaculum circi populus expectaret, insidias ei praeparans, ut Iustinianum, Iustini nepotem, ad dignitatem imperatoriam sublimaret.*

*HL III.12 in B (153r, b15-22): Iste cum imperialem coronam **deberet accipere**. et populus iuxta consuetudinem expectaret eum in circo. id est in illo loco ubi reges solebant coronas accipere. parauerunt ei insidias. et per fraudem iustinianum nepotem iustini. imperatorem facere uoluerunt.*

*HL III.30: “Quia talem filiae vestrae personam cernimus, ut eam merito nostram reginam fieri optemus, si placet vestrae potestati, de eius manu, sicut nobis postea **factura est**, vini poculum sumere praeoptamus”.*

*HL III.30 in B (156v, a16-18): si placet uestre potestati. de sua manu det nobis bibere. sicut postea **facere debet**.*

*HL IV.51: Garipald ita respondit: quod dignum esset, ut Grimualdus, qui pro eius causa venerat eiusque sororem **accepturus esset**, hospitium intra palatium haberet.*

HL IV.51 in B (169r, b1-6): *ille respondit. quod dignum esset ut grimoaldus qui pro illius causa uenerat. et illius sororem **debebat accipere** uxorem. hospitium intra palatium haberet.*

HL V.2: *Igitur cum ad Laudensem civitatem uenisset, misit ante se ad Grimualdum regem Unulfum sibi fidelissimum virum, qui suum ei adventum nuntiaret. Unulfus vero ad regem ueniens, Perctarit in eius fide **adventare** nuntiavit.*

HL V.2 in B (170v, b27-30): *Cum uero uenisset ad laudensam ciuitatem. misit ad grimoaldum unulfum fidelissimum uirum qui nuntiaret ei. quod pertari ad eum **uenire deberet**.*

HL V.2: *Tunc unus qui de eius patris obsequio fuerat, cum eidem Perctarit ferculum regium adtulisset, quasi eum salutaturus sub mensam caput mittens, eidem secreta, quia rex eum **occidere disponeret**, nuntiavit.*

HL V.2 in B (171r, b22-30): *Interea cum ad cenam sedisset pertari. uenit ad eum suus seruiens qui iam fuerat de seruiicio sui patris. et adduxit ei cibum quem illi mandauerat rex grimoaldus. et cum accepisset eum super mensam finxit se salutare pertari. et misit caput sub mensam. et absconse nuntiauit ei. quod eum rex grimoaldus **occidere deberet**.*

HL V.7: *Qui ab eo unde adueniret requirens, ille se a Grimualdo rege venire dixit eundemque regem citius **adventare** nuntiavit.*

HL V.7 in B (173v, b6-9): *Cepit eum augustus interrogare. ut diceret ei unde ueniret. ille autem dixit. quod ad regem grimoaldum missus fuisset. et eum citius **uidere deberet**.*

HL V.36: *Qui rex cum eum interficere aliquotiens uellet, Cunincpertus, eius filius, hoc fieri semper proiubuit, reputans eum de reliquo **fidelem existere**;*

HL V.36 in B (177v, a27-31): *Per multas namque uices pertari uoluit occidere alahis. sed cunipertus eius filius. semper illum pro eo rogabat. sperabat enim quia quandoque ei **fidelis esse deberet**.*

HL V.39: *Fleuerunt pariter et inter se sacramenta dederunt, diem statuentes, in quo Cunincpert **ueniret**, ut ipsi ei civitatem Ticinensem contraderent.*

HL V.39 in B (178v, a27-b2): *Cum autem audisset hoc rex cunipertus. gaudium magnum habuit inde. et sacramenta inter se dederunt. et statuerunt diem quando cunipertus **uenire deberet**. ut ipsi eum mitterent in ticinensem ciuitatem.*

HL V.40: *Cumque rex hoc se **facturum esse** denegaret, coeperunt eum pauci qui aderant eius fideles cum lacrimis deposcere, ut ad ea quae diaconus dixerat adsensum praeberet.*

HL V.40 in B (179r, b25-29): *Cumque rex cunipertus diceret quia. hoc nullatenus **debeo facere**. ceperunt eum rogare fidelissimi sui qui ibi stabant ut hoc faceret. unde seno diaconus eum rogabat.*

Additional examples to 5.9.7

HL I.24: *Qui eum benigne suscipiens, ad suum convivium **invitavit** atque ad suam dexteram, ubi Turismodus, eius quondam filius, sedere consueverat, collocavit.*

HL I.24 in B (138v, a19-22): *rex autem bene suscepit eum. et inuitavit eum ad prandium suum. et **fecit eum sedere** ad dexteream suam ubi filius eius turismodus. quem alboin occiderat locum habebat.*

HL III.11: *Denique et cum Roma temporibus Benedicti papae, vastantibus omnia per circuitum Langobardis, famis penuria laboraret, **multa milia frumenti** navibus ab Aegypto **dirigens**, eam suae studio misericordiae relevavit.*

HL III.11 in B (152v b27 – 153r a2): *Temporibus benedicti pape fuit ualida famis in roma eo quod longobardi per circuitum dissipabant omnia. et **fecit** per naues **uenire multum frumentum** de egypto.*

HL III.30: *Cumque rex haec audiens **filiam venire iussisset**, eamque Authari, ut erat satis eleganti forma, tacito nutu contemplatus esset, eique satis per omnia complacuisset, ait ad regem: ...*

HL III.30 in B (156v, a13-15): *Rex autem hoc audiens. **fecit eam uenire**. autari uero cum uidisset illam. et placuisset ei. dixit ad regem. ...*

HL IV.37: *Postmodum quoque **palum** in medio campum **configi praecipiens**, eandem in eius acumine inseri mandavit...*

HL IV.37 in B (165r, a26-28): *Ad ultimum uero **fecit figere palum** in medio campo acutum. et mandauit ut eam infigerent. ...*

HL IV.50: ***Quae cum iussu imperatoris aduenisset**, mox eam legati conspiciunt, ad eius vestigia provolvuntur eique venerabiliter, quia suus vir requireret, suggerunt.*

HL IV.50 in B (168v, a2-6): *Tunc direxit ipse imperator. et **eam uenire fecit**. quam uidentes ipsi missi. iactauerunt se ad pedes eius. et nuntiauerunt ei qualiter eam suus maritus requireret.*

HL V.2: *Mox namque venientes ad regem quidam maligni adoltores, regi denuntiant, quia, nisi Perctarit citius vita privaret, ipse regnum protinus **cum vita perderet**;*

HL V.2 in B (171r, a30-b3): *ceperunt uenire homines ad regem grimoaldum. et dixerunt ei. quia. nisi pertari cicius occidis. regnum tuum ipse habebit. et **te occidere faciet**.*

HL V.4: *Tunc rex etiam **vestiarium illum requisivit** dicens, utrum melius ei esset secum in palatium manere, an cum Perctarit in peregrinatione degere.*

HL V.4 in B (172v, b1-5): *Deinde **fecit clamare** rex grimoaldus **uestararium illum**. et interrogauit eum ut diceret. si melius esset in palacio manere. quam cum pertari pergere in peregrinationem.*

HL V.8: *Quod caput Romuald sibi deferri iussit idque lacrimans osculatus est dignoque in loculo **tumulari praecepit.***

HL V.8 in B (174r, a24-25): *tulitque illud romoald et **fecit sepelire.***

HL V.10: *Qui priusquam bellum cum eo iniret, a quattuor partibus **tubas insonare praecepit** moxque super eos audenter inrupit.*

HL V.10 in B (174r, b28-31): *sed priusquam cum eo pugnam committeret. **fecit sonare** a quattuor partibus **tubas.** et statim super eos cum magna audacia perrexit.*

HL V.11: *Nam et **vasa** vel cimilia sanctarum Dei ecclesiarum imperiali iussu et Grecorum avaricia **sublata sunt.***

HL V.11 in B (174v, b22-23): *nam et **uasa sacra fecit tollere** de multis ecclesiis.*

HL V.27: *...tantamque occisorum stragem fecit, ut etiam **diacones** ipsos, qui infantulos baptizabant, in ipso sacro fonte **perimeret.***

HL V.27 in B (176v, a25-27): *...et tantos homines occidit ibi. ut etiam **presbiteros** qui infantulos baptizabant. **occidere fecisset.***

HL V.33: *Qui statim Beneventum misit exindeque **Rodelindam suam coniugem et Cunincpertum filium suum revocavit.***

HL V.33 in B (177r, b21-24): *...mandauit in beneuento. et **fecit** exinde **uenire rodelindam uxorem suam. et cunipertum filium suum.***

HL V.39: *ipse Alahis ad pontem Lipientiae fluminis, quod a Foroiuli quadraginta et octo milibus distat et est in itinere Ticinum pergentibus, in silvam quae Capulanus dicitur latens, cum Foroiulanorum exercitus sparsim veniret, omnes eos, sicut veniebant, **iurare sibi compulit**, diligenter **cavens**, ne aliquis ex his retro reversus venientibus hoc aliis nuntiaret;*

HL V.39 in B (179r, a1-10): *Ipsa autem alachis abscondit se ad pontem liquentiae fluminis. in silua. quae capulanus dicitur. et est in uia quae uadit ad ticinum. et longe est a foroiulii. quadraginta octo miliaria. Et cum esset ibi absconsus. et foroiulani per pontem transissent. ille apprehendebat eos. et **faciebat omnes sibi iurare. et fecit habere curam.** ut non esset, qui nuntiaret hoc ad illos. qui retro ueniebant.*

HL V.40: *...ait ad regem: "Domine rex, omnis vita nostra in tua salute consistit; si tu in bello perieris, **omnes nos** iste tyrannus Alahis per diversa supplicia **extinguet...***

HL V.40 in B (179r, b12-17): *...dixit ad eum. Domine mi rex. omnis spes nostra in te est. si tu mortuus fueris in ista pugna. **omnes nos** ille crudelissimus alachis per diuersa tormenta **occidere faciet.** ...*

HL VI.3: *Sed comprehensus in Verona, ad regem deductus, **evulsis oculis**, in exilium trusus est.*

HL VI.3 in B (181r, b29): ***fecit ei rumpere oculos.***

HL VI.6: *Qui statim **Aldonem et Grausonem** in sua fide de eadem basilica **suscipiens**, eisdem culpam pepercit et in reliquum eosdem in loco fidelium habuit.*

HL VI.6 in B (182v, a1-5): *statimque mandauit. et **fecit clamare aldonem et grausonem** et reddidit illis gratiam. et usque ad mortem eos honoratos habuit.*

HL VI.20: *...Bergamum obsedit, eamque cum arietibus et diversis belli machinis sine aliqua difficultate expugnans mox cepit, comprehensumque Rotharit pseudoregem **eius caput barbamque radens**, Taurinis in exilium trusit, quique ibidem post aliquod dies peremptus est.*

HL VI.20 in B (183v, b4-10): *...et obsedit eam. et cum ibi pugnarent cum machinis. id est cum manculis. statim apprehendit eam. et cum apprehendisset predictum rothari. **fecit radere caput eius. et barbam.** et exiliauit eum. et cum esset aliquanto tempore in exilio. mortuus est.*

HL VI.22: *...**naso atque auribus abscisis**, decore suae faciei deturpata est.*

HL VI.22 in B (184r, a11-12): *...et **fecit ei incidere nasum et auriculas.***

HL VI.28: *Hoc tempore Aripertus rex Langobardorum donationem patrimonii Alpium Cottiarum, quae quondam ad ius pertinuerat apostolicae sedis, sed a Langobardis multo tempore fuerat ablata, restituit et **hanc donationem aureis exaratam** litteris Romam direxit.*

HL VI.28 in B (185r, a21-29): *Hoc in tempore aripertus rex langobardorum. fecit donationem beato petro de matrimonio alpium coctiarum. quae quondam pertinuerat de potestate apostolicę sedis. sed multum tempus iam fuerat. ex quo illum iam langobardi tulerant. ille uero reddidit illud. et **eandem donationem aureis literis scribi fecit.** et romam direxit.*

HL VI.34: *Hic cum annum unum et sex mensibus regnum gessisset, contra eum Anastasius, qui et Artemius dictus est, insurgens, **eum** regno expulit **oculisque privavit**, nec tamen occidit.*

HL VI.34 in B (185v, b23-28): *Hic cum per unum annum. et menses sex regnasset. surrexit contra eum anastasius. qui et arthemius dictus est. et eum de regno eiecit. et **oculos eius erumpere fecit.** nec tamen illum occidere uoluit.*

HL VI.44: *Per haec tempora Faroaldus Spolitanorum dux Classem civitatem Ravennantium invasit; sed iussu regis Liutprandi hisdem Romanis **reddita est.***

HL VI.44 in B (187v, a25-29): *Per hec tempora faroaldus dux de spolito. apprehendit classem. ciuitatem pertinentem de rauenna. sed rex lioprاندus. **fecit illam reddere** romanis.*

HL VI.47: *Qui inde egressi, Vulgarum gentem, quae est super Danubium, bello adgrediuntur; et ab hac quoque victi, ad suas naves **refugiunt.***

HL VI.47 in B (188r, a20-22): *Egressi inde. pugnaverunt cum bulgaris. uicerunt eos ipsi bulgares. et **fecerunt eos fugere ad naues suas.***

HL VI.51: *Hoc modo his Langobardis comprehensis, Herfemar, qui unus ex eis fuerat, evaginato gladio, multis se insequentibus, ipse se viriliter defensans, in basilica beati Michahelis confugit, ac deinde regis indulgentia solus inpunitatem promeruit, **ceteris longo tempore in vinculis excruciat**is.*

HL VI.51 in B (189r, a16-27): *Itaque cum sic comprehensi essent omnes langobardi. qui cum pemnone consiliati fuerunt. unus ex eis nomine erfemarius. euaginavit gladium suum. et forciter se defendit de eis qui eum apprehendere uolebant. atque inde fugit in ecclesiam sancti michahelis. Ideo propter quod fugiit in eandem ecclesiam. non fecit ei aliquod malum rex lioperandus. sed **alios omnes fecit mittere in carcerem.** et per multa tempora ibi cruciati sunt.*

Additional examples to 5.9.8

HL III.31: *Sed Olo cum importune ad Bilitonis **castrum** accessisset, iaculo sub mamilla sauciatus cecidit et mortuus est.*

HL III.31 in B (157r, b3-5): *sed holo. cum iret in **unum castellum** ad pugnandum percussus est sub mamilla. et mortuus est.*

HL IV.51: *Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens laevaue manu se ad **columellum** tugurii continens, unde Garipaldus transiturus erat, evaginato ense sub amictu tenens, cum iuxta eum Garipald venisset, ut pertransiret, ipse, elevato amictu, toto adnisu eodem ense in cervice percussit caputque eius protinus amputavit.*

HL IV.51 in B (169v, a24-b12): *iste cum sciret quia iam dictus garibaldus ipso die sacratissimo paschali uenire deberet adorationem in ecclesiam beati iohannis baptiste. abiit ille homuncio. et ascendit super fontem sacrum baptisterii. et cum sinistra manu tenuit se ad **unum columnellum.** unde garibaldus transire debebat. et subtu uestimentum suum tenuit euaginatam gladium. cumque prope eum garibaldus uenisset. ille homuncio euaginato gladio cum tota uirtute qua potuit percussit eum in ceruicem. et capud illius amputauit.*

HL V.6: *“Gens Langobardorum superari modo ab aliquo non potest, quia regina quaedam ex alia provincia ueniens **basilicam** beati Iohannis baptistae in Langobardorum finibus construxit, et propter hoc ipse beatus Iohannes pro Langobardorum gente continue intercedit.*

HL V.6 in B (173r, b9-16): *gens langobardorum modo ab aliquibus hominibus superari non potest quia uenit quedam regina de alia prouincia. et fecit **unam ecclesiam** in honore sancti iohannis baptiste. in finibus langobardorum. Ideo propter hoc ipse beatus iohannes baptista rogat deum omnipotentem pro gente langobardorum.*

HL V.33: *At uero Grimuald nono die post flevotomum in suo palatio constitutus, accepto arcu cum **columbam** sagitta percutere nisus esset, eius brachii uena disrupta est.*

HL V.33 in B (177r, a12-15): *At grimoaldus fleuotumauit se in suo palacio. et cum post nouem dies uoluisset cum suo arcu sagittare **unam columbam.** uena de eius brachio disrupta est.*

HL V.40: *Cumque iam prope essent, ut se coniungere deberent, Seno **diaconus** Ticinensis ecclesiae, qui custos erat basilicae beati Iohannis baptistae, quae intra eadem sita est civitatem, quam quondam*

Gundiperga regina construxerat, cum nimium diligeret regem et metueret, ne rex in bello periret, ait ad regem:

*HL V.40 in B (179r, b5+7-12): Cum...iam prope essent ut se iungere deberent ad pugnandum. tunc **unus diaconus**. Seno nomine. cum amaret multum cunipertum regem. et timeret. ut in eadem pugna moreretur. dixit ad eum.*

*HL VI.55: Cui dum contum, sicut moris est, traderent, in eius conti summitate **cuculus** avis volitando veniens insedit.*

*HL VI.55 in B (190r, a20-22): Cui cum tradidissent contum sicut consuetudo est. in capite ipsius conti. resedit **unus cuculus**.*

*HL VI.58: Denique cum rex Liutprand in Urbem silvam venatum isset, unus ex eius comitibus **cervum** sagitta percutere nisus, eiusdem Regis nepotem, hoc est sororis eius filium, Aufusum nomine, nolens sauciavit.*

*HL VI.58 in B (190v b29 – 191r a3): Denique dum rex lioprandus isset ad uenandum in siluam. unus de comitibus eius uoluit sagittare **unum ceruum**. et non uolendo sagittauit nepotem eiusdem lioprandi regis. nomine. aufusum.*

Additional examples to 5.9.9

Replacing ablative of cause

*HL II.28: Qui rex postquam in Italia tres annos et sex menses regnavit, **insidiis** suae coniugis interemptus est. Causa autem interfectionis eius fuit.*

*HL II.28 in B (148r, b29 – 148v a1): Qui rex postquam regnauerat in italia tres annos. et menses sex. interfectus est **de insidiis** suę coniugis pro ista causa.*

*HL III.21: Qui Herminigildus **praedicatione** Leandri episcopi Hispalensis atque **adhortatione** suae coniugis ab Arriana heresi, qua pater suus languebat, ad catholicam fidem conversus fuerat.*

*HL III.21 in B (155r, a29-b4): qui hermingildus **per predicationem** leandri episcopi. et **per monita** suę uxoris. de arriana heresi. quam pater suus colebat. ad fidem catholicam fuerat conuersus.*

*HL VI.47: Hoc etiam tempore eadem Sarracenorum gens cum immenso exercitu veniens, Constantinopolim circumdedit ac continuo per triennium obsedit, donec, civibus multa instantia ad Deum clamantibus, plurimi eorum **fame et frigore, bello pestilentiaque** perirent, ac sic pertaesi obsidionis abscederent.*

*HL VI.47 in B (188r, a13-19): Hoc etiam tempore adueniens multitudo sarracenorum. circumdedit constantinopolim. et per tres annos obsiderunt illam. donec cotidie christiani ad deum clamabant. multi ex eisdem sarracenis mortui sunt. **de fame. et frigore. et mortalitate**. et sic exinde moti sunt;*

Replacing instrumental ablative

HL II.2: *Amingus vero, qui ei auxilium praebuerat, Narsetis **gladio** perimitur.*

HL II.2 in B (143r, a21-23): *amingus qui ei adiutorium facere uoluit. **de gladio** narsetis mortuus est.*

HL II.31: *Hic multos Romanorum viros potentes, alios **gladiis** extinxit, alios ab Italia exturbauit.*

HL II.31 in B (149v, b6-8): *hic multos potentes uiros romanorum. alios occidit **cum gladio**. alios eiecit de Italia.*

HL IV.16: *“Certe multum et per omnia me meliorem ibi alium vidi, qui, quotiens me adversae partis aliquis percutere voluit, ille uir strenuus me semper **suo clypeo** protexit.”*

HL IV.16 in B (161v, a22-25): *certe multo et per omnia meliorem ibi alium uidi. et quando aliquis mihi ferire uoluit. ille semper **cum suo scuto** me defendebat.*

HL IV.37: *Quae ita deserta erat, ut non solum tectum non haberet, sed etiam **rubis et sentibus** plena esset.*

HL IV.37 in B (166r, a3-4): *que domus erat discooperta. et plena **de spinis**.*

HL IV.51: *Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens **laevaue manu** se ad columellum tugurii continens, unde Garipaldus transiturus erat, evaginato ense sub amictu tenens, cum iuxta eum Garipald venisset, ut pertransiret, ipse, elevato amictu, toto adnisu eodem ense in cervice percussit caputque eius protinus amputavit.*

HL IV.51 in B (169v, a24-b12): *iste cum sciret quia iam dictus garibaldus ipso die sacratissimo paschali uenire deberet adorationem in ecclesiam beati iohannis baptiste. abiit ille homuncio. et ascendit super fontem sacrum baptisterii. et **cum sinistra manu** tenuit se ad unum columnellum. unde garibaldus transire debebat. et subtus uestimentum suum tenuit euaginatam gladium. cumque prope eum garibaldus uenisset. ille homuncio euaginato gladio cum tota uirtute qua potuit percussit eum in ceruicem. et capud illius amputauit.*

HL V.1: *Beneventanum vero exercitum, cuius auxilio regnum adeptus erat, **multis** dotatum **muneribus** remisit ad propria.*

HL V.1 in B (170v, b4-7): *Beneuentanum uero exercitum. cum quo regnum apprehendit. mandauit ad propria **cum multis** dotatum **muneribus**.*

HL VI.6: *Quam Cunincpert **cultello** ut extingueret percutere uolens, eius tantum pedem abscidit.*

HL VI.6 in B (182r, a-24-26): *quam cunipertus cum uoluisset occidere **cum cultello**. tantum pedem illius abscidit.*

HL VI.35: *Qui dum fluvium Ticinum gravatus auro transnatare voluisset, ibique corruens, suffocatus aquis extinctus est.*

HL VI.35 in B (186r, a21-23): *Cumque ticinum fluvium caricatus de auro transnatare uoluisset. suffocatus ab ipsa aqua. mortuus est.*

Replacing ablative of time

HL II.10: *Hoc etiam tempore Romanam ecclesiam vir sanctissimus Benedictus papa regebat.*

HL II.10 in B (145r, a7-9): *In hoc tempore romam ecclesiam regebat uir sanctus papa benedictus.*

HL II.10: *Hoc anno superiori hieme tanta nix in planitie cecidit, quanta in summis Alpibus cadere solet; sequenti vero aestate tanta fertilitas extitit, quanta nulla aetas adseveratur meminisse.*

HL II.10 in B (145r, a15-19): *In hoc anno tanta nix uenit in terra de celo. quanta solet cadere in altis montibus. et in sequenti estate tanta fertilitas fuit. quanta non dicitur homines memorasse.*

HL II.32: *His diebus multi nobilium Romanorum ob cupiditatem interfecti sunt.*

HL II.32 in B (149v, b22-24): *In his diebus multi nobiles romanorum propter diuiciam quam habebant interfecti sunt.*

HL V.2: *Cui denique ad vesperam diversos cibos, vina quoque praecipua variaque potionum genera transmisit, ut eum inebriare possit, quatenus multa eadem nocte potatione resolutus vinoque sepultus, de sua nihil salute cogitare valeret.*

HL V.2 in B (171r, b17-22): *...misit grimoaldus ei ad cenam diuersos cibos. et preciosissimum merum. et diuersas potiones. ut ipse pertari se inebriaret. et per noctem quasi mortuus iaceret. ut eum leuius grimoaldus occidere potuisset.*

HL V.15: *Hoc tempore tantae pluviae tantaque tonitrua fuerunt, quanta ante nullus meminerat hominum...*

HL V.15 in B (175r, a24-26): *In isto tempore tantę pluuię. et tanta tonitrua fuerunt. quanta nullus homo recordari poterat. ...*

Replacing ablative of manner

HL IV.42: *Qui cum Ravennam venisset, Ticinum pergens, ibi ei Romanorum malitia talis potio data est, quae eum mente excedere faceret; atque ex eo tempore numquam pleni sanique sensus fuit.*

HL IV.42 in B (167r, a15-19): *Qui cum uenisset rauennam ticinum ambulans. ibi ei talis pocio data est per maliciam romanorum. qui ab illo die numquam sanum sensum habuit.*

HL IV.51: *Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens laevaue manu se ad columellum tugurii continens, unde Garipaldus transiturus erat, evaginato ense sub amictu tenens, cum iuxta eum Garipald venisset, ut pertransiret, ipse, elevato amictu, **toto adnisu** eodem ense in cervice percussit caputque eius protinus amputavit.*

HL IV.51 in B (169v, a24-b12): *iste cum sciret quia iam dictus garibaldus ipso die sacratissimo paschali uenire deberet adorationem in ecclesiam beati iohannis baptiste. abiit ille homuncio. et ascendit super fontem sacrum baptisterii. et cum sinistra manu tenuit se ad unum columnellum. unde garibaldus transire debebat. et subtus uestimentum suum tenuit euaginatam gladium. cumque prope eum garibaldus uenisset. ille homuncio euaginato gladio **cum tota uirtute** qua potuit percussit eum in ceruicem. et capud illius amputauit.*

Replacing genitive of property

HL I.20: *...bellum exortum est inter Tatonem atque Rodulfum **Herolorum regem**.*

HL I.20 in B (137r, b12-14): *...pugna surrexit inter tadonem. et rodulfum **regem de herulis**.*

HL IV.51: *Transemundum vero comitem Capuanum per Spoletium et Tusciam direxit, ut **eius regionis Langobardos** suo consortio coaptaret.*

HL IV.51 in B (169r, a14-18): *Trasamundum uero comitem capuanum mandauit per polentium et tusciam. ut omnes **longobardos de illis partibus** in eius adiutorium inuitaret.*

Replacing partitive genitive

HL I.6: *Audivi quendam nobilissimum **Gallorum** referentem...*

HL I.6 in B (134v, b29-30): *Quidam uir nobilissimus **de gallia** dicebat...*

HL II.32: *Reliqui vero per hospites divisi, ut terciam partem **suarum frugum** Langobardis persolverent, tributarii efficiuntur.*

HL II.32 in B (149v, b25-28): *et reliqui qui remanserant. partiti sunt per longobardos. ut annualiter eis censum darent. terciam partem **de uictualio** quod habebant.*

HL V.36: *Brexiana denique civitas magnam semper **nobilium Langobardorum** multitudinem habuit...*

HL V.36 in B (177v, b6-8): *Brexiana namque ciuitas semper habuit magnam multitudinem **de nobilibus longobardis**...*

Additional examples to 5.10.1

Ut

195r (Pfister 53.22-24): “*O mulier, cogitavi in corde meo, ut nullomodo enutriretur iste infantulus, quia non est ex me conceptus. At tamen intelligo, quia a deo est conceptus...*”

217v (Pfister 126.7-8): *Cogitavi cum amicis meis, ut instruerem tale ingenium...*

Quia

193v (Pfister 48.8): *An nescis, quia unus leo multos cervos persequitur?*”

193v (Pfister 13-14): *vidit, quia dii Egyptiorum gubernabant in navibus barbarorum.*

193v (Pfister 19-20): *Egyptii autem ut viderunt, quia Nectanabus non inveniebatur...*

194r (Pfister 49.19-20): *etenim auditus sum a proximis diis, quia debeo intueri reginam.*”

195r (Pfister 52.7-8): “*Philippe, scias pro certo, quia concepit Olimpiadis non a homine sed a deo.*”

195r (Pfister 53.22-24): “*O mulier, cogitavi in corde meo, ut nullomodo enutriretur iste infantulus, quia non est ex me conceptus. At tamen intelligo, quia a deo est conceptus...*”

195v (Pfister 54.25-55.1): *Quod ut vidit Olimpiadis, quia tristis erat in hoc Philippus, vocabat Nectanebum et dixit illi: “Perscrutare et intellige, quid cogitat de me facere Philippus.”*

196r (Pfister 56.1): *Ubi cognovit Alexander, quia ipse esset pater eius...*

198v (Pfister 65.11): *Cognosco itaque, quia pauper es...*

198v (Pfister 65.27-29): *Quare nescitis, quia canes multum latrantes nullum affectum faciunt? Credamus itaque, quia veritatem dicit hec epistola.*

200r (Pfister 69.4-5): “*Video, quia homines illius multi sunt...*”

200r (Pfister 69.11-13): *Noli cogitare, quod pro pavore atque dubio stultitiae vanae vestrae gloriae recedam de isto loco; pro certo scias, quia reversus ero videre matrem meam...*

201v (Pfister 74.8-9): *...intellege, quia et tibi malefecisti...*

202r (Pfister 76.9-10): *Scias, quia principatum tuum tolletur a te.*”

203r (Pfister 79.9-10): *Credite mihi, quia non cogitavi introire vestram civitatem cum militibus meis...*

205r (Pfister 85.1-2): *Referunt enim, quia, quando fluvius Nilus pergat in Egiptum, ista flumina evacuantur...*

205v (Pfister 86.31-87.2): *Sic spero, quod mater mea mortua sit et uxorem aliquando non habuissem; unde scias, quia non tacebo inquirendo iniuriam meam.*

206r (Pfister 88.6-7): *Sciat vestra sublimitas, quia duo magni principes mortui sunt et ego vulneratus.*

- 207r (Pfister 91.5-7): *Tamen hoc **scias** pro certo, **quia** audatia tua nullomodo **conturbat** me.*
- 207v (Pfister 92.12-13): ***Cognoscens** autem Alexander, **quia loquebantur** de illo...*
- 208r (Pfister 93.23-24): ***Videns** autem Darius, **quia corruissent** sui, fugam iniiit...*
- 210r (Pfister 100.2-3): *“Dominator, **vide, quia** iure iurando **iurasti** nobis per potentissimos deos...*
- 210v (Pfister 102.19-23): *Tamen **recordamini** hoc, **quia** et istos solus **vici** et, ubicumque iero facere pugnam cum barbaris, superabo illos. **Scitote** interim, **quia**, quando consiliatus sum vos, **confortate sunt** animae uestrae, quando venimus pugnaturi in campo.*
- 210v (Pfister 103.3-5): *...quia ego vobiscum non venio, ut **cognoscatis, quia** nihil **valet** facere milicia absque consilio regis.”*
- 211r (Pfister 104.13-14): ***Dixisti** iterum, **quia** in Macedonia nihil boni **inveniretur**...*
- 211v (Pfister 104.27): *Quin immo **scias, quia** stulta elatio tua me non **conturbat**.”*
- 215v (Pfister 117.26-27): ***Videns** autem Candacis, **quia volebant se occidere** filii sui, angustiata est.*
- 216r (Pfister 119.17-18): *...**credimus, quia** non est vobis incognita...*
- 216r (Pfister 119.26-27): ***Scias, quia** habitatio nostra est ultra fluvium in quadam insula...*
- 218v (Pfister 128.27-28): ***vidit, quia moreretur** Alexander. Cogitavit in corde suo, quod Ptolomeo dimitteret regnum...*
- 218v (Pfister 129.7-8): *“**Scitote, quia** omnes **occidemus**...*
- 219r (Pfister 129.20-21): ***Credo** interim, **quia** non soli homines **ploraverunt** ibi...*

Quod

- 199v (Pfister 67.20-21): ***Audivimus** itaque, **quod** filius Filippi Alexander Macedo **elevatus est** in stultitia...*
- 200r (Pfister 69.11-13): *Noli **cogitare, quod** pro pavore atque dubio stultitiae vanae vestrae gloriae **recedam** de isto loco; pro certo scias, quia reversus ero videre matrem meam...*
- 203r (Pfister 79.16-18): *Adhuc non **credidistis, quod**, si quislibet ex vobis erexisset se et voluisset fieri imperator inter vos, malum non **reddideram** illi, si bene ei promissem.*
- 205v (Pfister 86.31-87.2): *Sic **spero, quod** mater mea **mortua sit** et uxorem aliquando non **habuissem**; unde scias, quia non tacebo inquirendo iniuriam meam.*
- 207r (Pfister 91.28-92.1): ***Cogitaverunt** enim sedentes in convivio, **quod** talis consuetudo **esset** apud illos.*
- 210v (Pfister 102.1-2): *Et cum **audisset, quod** Porus, Indorum rex, **venisset** in adiutorium Darii regis...*

- 211v (Pfister 105.13-14): *Videns autem Porus, quod de feris factum est, turbatus est valde.*
- 212r (Pfister 106.20): *Audivimus, quod venias super nos.*
- 214v (Pfister 115.20-21): *Visum est Alexandro, quod quasi matrem suam vidisset.*
- 215v (Pfister 118.12-13): *...dicens, quod ibi comedissent dii.*
- 217v (Pfister 125.4-5): *Cum autem audissemus, quod cecidisses in maximis angustiis...*
- 218v (Pfister 128.27-28): *vidit, quia moreretur Alexander. Cogitavit in corde suo, quod Ptolomeo dimitteret regnum...*

Additional examples to 5.10.2

- 194r (Pfister 49.1-2): *Nectanebus autem manens in Macedonia Philippus (h)abiit in prelium.*
- 195r (Pfister 53.5-7): *Post paucos vero dies sedens Philippus solus parva atque mitis avis ascendit in gremium eius et generavit ovum.*
- 195v (Pfister 54.2-3): *Haec dicens Philippus coeperunt nutrire sub omni diligentia infantulum.*
- 196v (Pfister 58.23-24): *Et sic sedens in nuptiali convivio ingressus est Alexander et dixit...*
- 197r (Pfister 60.14-15): *Et facta est non modica turbatio, sperantes esse eum mortuum.*
- 198v (Pfister 65.24-25): *Hanc epistolam afferentes homines illius precepit eam legere coram suis militibus.*
- 199r/v (Pfister 67.17-18): *Euntes vero missi cepit Alexander preparare se, ut iter caperet.*
- 202r (Pfister 77.5-6): *nolentes itaque alii venire ad me in pace, pugnavi eos et dissipavi.*
- 206v (Pfister 89.16-17): *evellens herbas ramosque arboris ligans ea in pedibus equorum, ut maiorem pulverem facerent, ita ut viderent eam Perses et mirarentur.*
- 206v (Pfister 90.5-7): *portans secum tres velocissimos caballos, unum residens ipse et alium princeps miliciae, tertius pergebat vacuus;*
- 207v (Pfister 92.17-19): *Alexander portans in manu facculam, tenens iter rectum – erat enim obscura nox – insequentes eum cadebant in foveas.*
- 209r (Pfister 97.24-25): *Transeuntes autem fluvium Stragan Macedones cucurrit Alexander et ingressus est palatium Darii.*
- 209v (Pfister 99.3-5): *Secundum morem imperialem composuit Alexander corpus eius et cum magno obsequio antecedentes ei armati Macedones et Perses.*
- 212r (Pfister 106.4): *...percutiensque illum gladio et vitam finivit.*
- 213r (Pfister 109.22-24): *nos autem discurrentes huc atque illuc confortando milites, ut adiuverent se; ex alia parte irruens bestia occidit ex nostris viginti sex.*

213r (Pfister 110.10-13): *Nos autem magnis vocibus acclamantes, quia non erat illis cognitum audire vocem hominum, timuerunt et fugerunt in ipsam silvam.*

213r (Pfister 110.20-22): *Impetum autem facientes super eum neque timuit neque fugiit, sed stetit intrepidus.*

213r (Pfister 111.9-10): *Illi autem accedentes propius, exierunt demones et flagellarunt eos.*

216r (Pfister 119.26-27): *Scias, quia habitatio nostra est ultra fluvium in quadam insula, cingens eam in giro ipse fluvius;*

Additional examples to 5.10.3

193r (Pfister 45.12-15): *Quapropter pura mente cum apostolo **admirando** proclamemus: “O altitudo sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius.”*

193r (Pfister 45.28-33): *Et nullam negligentiam vel pigritiam **habendo** sine mora scripsit et secum usque Neapolim deduxit ad suos predictos excellentissimos seniores et ad praeclaram et beatissimam coniugem eius, Theodoram videlicet senatricem Romanorum, quae die noctuque sacrae scripturae meditabatur.*

193r (Pfister 46.5-9): *Primum vero libros, quos in sua dominatione invenit, renovavit atque meliores effectus, deinde anxie inquirens sicut philosophus, quoscumque audire vel habere potuit, sive **rogando** seu **precando** multos et diversos libros accumulavit et diligenter scribere iussit.*

193v (Pfister 48.3-4): *Hoc **dicendo** princeps militiae subrisit...*

193v (Pfister 18-19): *...et venit Macedoniam sedensque palam **divinando** omnibus, qui pergebant ad eum.*

194r (Pfister 48.23-25): *post aliquantum tempus debet venire iuvenis **eiciendo** a se senectutem, et faciendo se saecularem defensorem inimicorum veniens ille subiectos faciat vos.”*

194r (Pfister 49.18-19): *“O propheta, quid cogitasti sic **respiendo** me?”*

194r (Pfister 50.4-5): *Ad haec Nectanebus cepit computare nativitatem regis et eiusdem reginae **dicendo** talia...*

194v (Pfister 51.20-21): *Taliter suasa est Olimpiadis **adulterando** se ab homine quasi a deo.*

194v (Pfister 51.22-23): *Inter haec apprehendit avem marinam **suaendo** Philippum per somnium.*

195r (Pfister 53.12-13): *“Rex Philippe, nascetur tibi filius, qui debet regnare et circumire totum mundum **subiugando** omnes...”*

195r (Pfister 53.17): *Et cepit computare **dicendo**...*

195v (Pfister 55.2-3): *Sol itaque respicit in quandam stellam **separando** desiderium suum.”*

195v (Pfister 55.13): *Totum hoc **dicendo** secutus est eum Alexander...*

- 196v (Pfister 58.16-17): ...*et omnes unanimiter moti sunt **iungendo** se ad pugnam;*
- 197r (Pfister 59.21-22): *Et post paucos dies venerunt reguli missi a Dario imperatore ad Philippum **querendo** censum.*
- 197v (Pfister 60.29-30): *Haec **dicendo** mortuus est;*
- 198r (Pfister 63.13-14): *Morieris in iuventute tua **transeundo** multa mala.”*
- 199r (Pfister 67.1): *Quia **laudando** te dixisti habere plurimas divitias auri...*
- 199r (Pfister 67.15): *Hoc taliter **scribendo** vocavit apocrisarios...*
- 200r (Pfister 70.2-4): *...obtenebratus est sol **compatiendo** tali homicidio, **nolendo** videre tantum sanguinem.*
- 200v (Pfister 70.11-12): *“Apprehendit et momordit et **despiciendo** dixit...*
- 200v (Pfister 70.15): ***Videndo** hoc Amonta dixit...*
- 201r (Pfister 72.6-7): *Murmurati sunt inter se cuncti milites **dicendo**...*
- 201r (Pfister 73.10-11): *Set hoc **dicendo** praecepit mille equitibus suis sagitariis...*
- 201v (Pfister 73.19-20): *...et populi de muro cadebant multi **moriendo** et alii ex muro lapsum **faciendo**.*
- 202r (Pfister 74.29): *alias duas **vincendo** recepit in capite coronam...*
- 202r (Pfister 76.6): *Hec **dicendo** donavit ei plurima dona auri.*
- 202r (Pfister 76.10): *Ille autem non **credendo** talia dixit...*
- 202v (Pfister 78.18-20): *Sic nos **monendo** et tanta data **dando** militibus nostris tale meritum recipiet a nobis?”*
- 202v (Pfister 78.21-22): *Hoc **dicendo** Demostenen acquievit cunctus populus...*
- 203r (Pfister 80.8-9): *Ubi vidit hoc Alexander, direxit illis epistolam talia **dicendo**...*
- 203v (Pfister 80.23-24): *...venerunt ad pedes Alexandri **deprecando** misericordiam illius...*
- 203v (Pfister 81.1-2): *Hoc **dicendo** castra metatus est et fecit diis offercionem.*
- 206r (Pfister 88.5-6): *Non oportuerat me vobis talia scribere, sed quasi per fortia scribo vobis **videndo** talia.*
- 207r (Pfister 90.23-25): *Tunc in monte erat Darius **vociferando et congregando** multitudinem hostium et portaverunt eum Dario regi.*
- 208r (Pfister 94.4): *...et **plorando** dicebat...*
- 208v (Pfister 96.7-8): *Nuper direxi te **deprecando**, ut faceres nobis adiutorium contra illos...*

210r (Pfister 99.30): *Taliter ille **iurando** omnis populus flevit Persarum.*

210v (Pfister 100.20-22): *Tunc omnes Perses levaverunt deos suos et adduxerunt eos ante Alexandrum **laudando et celebrando** nomen illius...*

210v (Pfister 102.6-11): *“Sufficit, quia venimus **pugnando** usque Persidam; subiugavimus autem Darium, qui antea census tollebat Macedonibus. Quid deficiemus, **querendo** Indiam in locis, in quibus bestiae habitant, et obliviscimur terram nostram? Hic Alexander nihil aliud optat facere nisi ire **preliando et subiugando** sibi gentes.*

212r (Pfister 106.26): *Relegit hoc Alexander et mandavit illis **dicendo**...*

212v (Pfister 107.6-7): *“Et si mortalis es, quare vadis **discurrendo et faciendo** tanta ac talia?”*

213r (Pfister 109.22-23): *nos autem discurrentes huc atque illuc **confortando** milites, ut adiuverent se;*

214r (Pfister 113.10): *Et dirige nobis **dicendo**, si subiugasti totum mundum.”*

214r (Pfister 114.4-5): *Rex Bebricorum **sciendo** pulcritudinem uxoris meae venit super me cum valida manu...*

219r (Pfister 130.11-12): *Tunc Ptolomeus pergebat ante currum suum clara voce **plorando**...*

Additional examples to 5.10.4

193r (Pfister 45.26): *... **coepit inquirere** libros ad legendum.*

193v (Pfister 48.12): *...et totis viribus **incantare coepit**...*

194r (Pfister 50.4-5): *Ad haec Nectanebus **cepit computare** nativitatem regis et eiusdem reginae dicendo talia...*

194v (Pfister 51.16-17): *Cum autem **coepisset** uterus eius **intumescere**, vocavit Nectanebum...*

195r (Pfister 52.12-13): *Inter haec autem pugnavit Philippus et vicit **coepitque redire** Macedoniam.*

195r (Pfister 53.15-17): *Appropinquavit tempus parturiendi Olimpiadis, et **coepit dolere** uterus eius, fecitque venire ad se Nectanebum.*

195r (Pfister 53.17): *Et **cepit computare** dicendo...*

195v (Pfister 54.2-3): *Haec dicens Philippus **coeperunt nutrire** sub omni diligentia infantulum.*

195v (Pfister 55.1): ***Coepit computare** et dixit...*

197r (Pfister 60.19-21): *Et etiam exiit Olimpiadis incognito loco et **coepit vociferare** ad Alexandrum...*

197v (Pfister 61.16-17): *Et post haec congregata multitudine hostium **coepit ire** Romam.*

198r (Pfister 64.16-17): *Erexit se et congregata milicia **coepit pugnare**.*

199r (Pfister 67.17): *Euntes vero missi **cepit** Alexander **preparare se**...*

200r (Pfister 69.22): *Deinde **coepit redire** ad matrem suam.*

200r (Pfister 69.26-27): *...et **coepit acriter pugnare** cum eo, et inter se ex his et illis **coeperunt mori**.*

201r (Pfister 72.14): *Inde **ceperunt ire** ad locum, qui dicitur Locrus...*

202r (Pfister 74.28): ***Coepit pugnare** et vicit;*

202v (Pfister 78.7-8): *...cuncti laudaverunt eum et **loqui coeperunt** inter se.*

203r (Pfister 79.13-14): *Tamen Corinthi **coeperunt pugnare**...*

204v (Pfister 84.24-26): *Alexander autem convocavit milites suos et **coepit transire** primum ipse.*

205r (Pfister 85.6-7): *Hoc videntes milites eius **coeperunt dubitare**...*

205r/v (Pfister 86.8-9): *Alia vero die **cepit fortiter pugnare** ipsam civitatem et apprehendit eam.*

206v (Pfister 89.12-13): *Inter haec autem Alexander movit exercitum suum et **cepit ingredi** terram Darii...*

207v (Pfister 92.7-8): *...intuens in faciem eius **coepit cogitare** in corde suo...*

209r (Pfister 97.6): *Statim Alexander **coepit ire** illuc.*

210v (Pfister 102.2-3): *...**coepit ire** contra eum in Indiam ambulans per spatiosam terram desertam...*

212v (Pfister 107.14-15): *Dicens hoc Alexander **cepit ire** et fatigatus est multum in ipso itinere...*

212v (Pfister 108.4-6): *Postquam percussimus Darium et subiugavimus Persidam et **cepimus ire** ad Caspias portas, venimus ad quendam fluvium...*

215r (Pfister 116.20): ***Cepit pallescere et contrimescere** Alexander.*

215r (Pfister 116.29-30): *In hoc **cepi stridere** dentibus et tornavi me in aliam partem.*

217v (Pfister 125.16-17): *A Babilonia **cepi ire** coadunato populo meo numero centum milia.*

218r (Pfister 126.12): *...et **ceperunt ascendere** celum.*

218r (Pfister 127.11-12): *...**cepit letari** atque **iocundus esse** ultra modum.*

218r (Pfister 127.15-16): *...factus est [h]ilaris et **cepit amplius** atque **amplius letari**.*

218v (Pfister 127.28-29): *Ex qua re **coepit eum urgere** venenum amplius atque amplius.*

218v (Pfister 128.2-3): *...et **cepit monere** eos, ut pacifice et bene inter se viverent.*

218v (Pfister 128.13-14): *...manibus pedibusque per terram **cepit pergere** ad ipsum fluvium...*

218v (Pfister 129.6-7): *...et **ceperunt vociferari** dicentes...*

219r (Pfister 129.26-27): *Percuciens pectus suum **cepit flere** amariter et voce magna lingua Macedonica **coepit dicere**...*

219r (Pfister 130.15-16): *...ac decem et octo annis **cepit committere** bellum.*

Additional examples to 5.10.5

194r (Pfister 48.23-24): *post aliquantum tempus **debet venire** iuvenis eiciendo a se senectutem...*

194r (Pfister 49.19-20): *etenim auditus sum a proximis diis, quia **debeo intueri** reginam."*

194v (Pfister 50.6-7): *"Dic mihi, quid **debet fieri** inter me et Philippum...*

195r (Pfister 52.8-10): *Caput namque leonis atque gladius talem intellectum habet, quia ille, qui **nasci debet**, pertinet usque ad orientem...*

195v (Pfister 54.8-9): *et qualis **debebat** in posterum **fieri**, figura illius significabatur.*

195v (Pfister 55.11): *Et quam mortem **debes facere**?"*

196r (Pfister 56.8-9): *Inter haec autem cognovit Philippus per divinationem, quis **deberet regnare** post mortem illius...*

198r (Pfister 63.9): *"Serapis, dic mihi, quam mortem **debeo facere**."*

198r (Pfister 64.14): *"Hanc civitatem **debes apprehendere**...*

202r (Pfister 76.14): *"Noli irasci in hoc, quia sic **debet fieri**."*

203v (Pfister 81.7): *...et contulit cum eis, quid **debuisset facere**...*

214r (Pfister 114.17-19): *...interroga me sub persona Antigoni(s) ut dem tibi consilium, quid exinde **facere debeas**."*

Additional examples to 5.10.6

194v (Pfister 51.6-7): *Mane autem facto cum surrexisset a lecto, **fecit venire ad se Nectanebum**...*

195r (Pfister 53.10-11): *Ubi hoc factum est, turbatus est Philippus et **fecit venire ad se ariolum**...*

195r (Pfister 53.15-17): *Appropinquavit tempus parturiendi Olimpiadis, et coepit dolere uterus eius, **fecitque venire ad se Nectanebum**.*

197v (Pfister 61.14): *Hoc dicens **fecit eos acquiescere**...*

198r (Pfister 64.11-12): *Et excitatus est a somno **fecitque venire ariolum** referens illi somnium.*

203v (Pfister 80.22-23): *...devoravit eos ignis, **quem fecit super eos inmittere**;*

204v (Pfister 84.7-8): “Alexander, **fac venire ipsum hominem**, qui tibi direxit hanc epistolam...

205r (Pfister 85.5-6): ...rediit retro se Alexander et **fecit incidere ipsum pontem**.

205r (Pfister 85.10-11): Et ego proinde **feci dissolvere ipsum pontem**...

210r (Pfister 99.34-100.1): Quo audito **fecit eos apprehendere ac ligari et duci eos super sepulcrum Darii**...

212r (Pfister 106.11): Haec dicente castra metatus est et **fecit sepelire Porum**.

214r (Pfister 114.13-15): “Ego sum Alexander rex” et praecipe homini tuo, ut **faciat venire ad te quasi Antoginum hominem tuum**...

217r (Pfister 123.7): ...mittensque ad maleficum **fecit eum venire ad se**...

218r (Pfister 126.21): **Feci venire astrologos et geometricos**...

218v (Pfister 128.2): ...**fecit venire omnes milites suos**...

218v (Pfister 128.25-26): Statim **fecit venire notarium** et praecepit scribere testamentum.

219r (Pfister 129.16-17): Et tunc **fecit introire omnes ante se cum uno vestimento**.

Additional examples to 5.13.1

Ut

Collatio IV.2: Deos autem nos esse non dicimus.

Collatio IV.2 in B (Pfister 17.22): Non dicimus, ut dii simus...

Quia

Collatio II.1: Sed, ne invidiae causa deserere me diceres...

Collatio II.1 in B (Pfister 11.14): Sed, ne dicas, quia ego pro invidia hoc facio...

Collatio IV.2: Cur autem, quaeso, visum est tibi nos continenter et pie viventes dicere deos esse vel certe invidere Deo?

Collatio IV.2 in B (Pfister 17.29-30): Nos autem, qui sancte et continenter vivimus, propter quid diceretis, quia aut dii essemus aut invidiam haberemus deo?

Collatio IV.2: ...affirmatis Deum non curare mortalia.

Collatio IV.2 in B (Pfister 17.34-35): Et dicitis, quia non curet deus mortalia.

Collatio IV.3: *Quapropter verius ego **furiosos vos esse dixerim**...*

Collatio IV.3 in B (Pfister 18.3-4): *Pro qua causa veraciter **dico** ego, **quia furiosi estis**...*

Collatio V.1: *...et quod damnationis causa patimini continentiae studio **meruisse iactatis**.*

Collatio V.1 in B (Pfister 18.19-20): *...et damna, quae patimini, **dicitis, quia per continentiam ea patiamini**.*

Collatio V.2: *Verius ergo non beatitudinis sed castigationis **esse confirmo quod vivitis**.*

Collatio V.2 in B (Pfister 18.35-36): *Verius ergo **confirmo, quia non est beatitudo vita vestra**.*

Quod

Collatio I.1: *Saepius **ad aures meas fando pervenit rationem vitae vestrae a communi omnium qui ubique sunt hominum discrepare**. Nam nec terrae nec pelagi subsidiis **uti vos asserunt nuntiantes**.*

Collatio I.1 in B (Pfister 10.1-4): *Per multas vices **nuntiatum est nobis, quod vita vestra et mores separati multum essent ab aliis hominibus; etiam nuntiatum est nobis, quod nullum adiutorium queratis nec de mari nec de terra**.*

Collatio II.17: *Quampropter nimium vos excordes et miserabiles iudicamus qui **originem vestram non suscipitis esse caelestem**...*

Collatio II.17 in B (Pfister 15.3-4): *Quampropter nimium vanos esse dicimus vos, quia non **tenetis, quod natura vestra caelestis sit**...*

Collatio V.5: ***Dicitis** leges et iudicia non **habere**, litteris non **studere**, misericordiam neque **petere** neque **tribuere**.*

Collatio V.5 in B (Pfister 19.21-23): ***Dicitis, quod studium discendi non habeatis** et misericordiam non **queratis** neque alteri **faciatis**.*

Additional examples to 5.14.1

Ut

Epistola 41.6-7: *...**Indos se sua lingua esse dicebant**.*

Epistola 41.6-7 in B (Pfister 33.8): ***dixerunt, ut Indi essent**.*

Quia

*Epistola 1.3: ...quoniam **te deditum** philosophiae **noveram**...*

*Epistola 1.3 in B (Pfister 21.4-5): ...**scio, quia** in arte philosophiae **positus es**...*

*Epistola 2.7-9: ...**agnoscis nihil me** tamquam captantem iactantemque gloriam militiae nostrae **asserere**.*

*Epistola 2.7-9 in B (Pfister 21.27-28): ...**cognoscis, quia** non pro gloria nostra ista omnia **dicimus**...*

*Epistola 10.3-4: ...**durabiliorem hominem** cunctis in rebus **recognoscens** quam pecudem;*

*Epistola 10.3-4 in B (Pfister 24.34-35): ...**cognovi, quia** plus **durat homo** omnia mala, quam animalia.*

*Epistola 11.11-12: Sed ego **sciebam** per bestiosa serpentiosaque loca nobis **iter esse**...*

*Epistola 11.11-12 in B (Pfister 25.17-19): Sed ego **sciebam, quia** per loca **deberemus abire**, quae plena erant de bestiis et serpentibus.*

*Epistola 14.8-9: ...**dixerunt** ingens **nos** stagnum dulcissimae aquae **inventuros**...*

*Epistola 14.8-9 in B (Pfister 26.8-10): Illi vero sua lingua **dixerunt, quia** **deberemus invenire** lacum cum aqua dulcissima...*

*Epistola 25.7-8: ...**dixi futurum**, ut in manus eius hae litterae pervenirent;*

*Epistola 25.7-8 in B (Pfister 29.8-9): ...**dixi: Scias, quia** certissime in manus Alexandri **venient** istae litterae.*

*Epistola 31.3-4: **Hos** Porus **capi** habiles mihi in usus bellorum **affirmabat** facileque **averti posse**...*

*Epistola 31.3-4 in B (Pfister 30.21-22): **Dicebat** autem Porus rex, **quia** **poteremus vincere** eosdem elephantos...*

*Epistola 33.4-5: ...**nihil** dignum spectaculo ab Indis ultra **superesse referebatur**.*

*Epistola 33.4-5 in B (Pfister 31.5-6): ...**dixerunt** nobis Indi, qui nobiscum erant, **quia** iam in illis partibus non **esset** aliquid **novum**, quod videre deberemus.*

*Epistola 40.2-3: Quibus **iurantibus se** nihil falsi **commiscere**...*

*Epistola 40.2-3 in B (Pfister 32.29-30): Ipsi vero senes **affirmabant** iurando, **quia** nullam fallaciam **dicerent**...*

*Epistola 51.5-6: ...fletum et ululatum nostrum **sacras arbores dicens offendisse.***

*Epistola 51.5-6 in B (Pfister 35.27): ...**dicens, quia** de planctu et ululatu nostro **irascerentur.***

*Epistola 56.10-11: ...posuerunt nobis et murenas habentes pondera ducentena, **affirmantes esse maiores** in vicino ipsis oceano...*

*Epistola 56.10-11 in B (Pfister 36.23-25): Posuerunt nobis et murenas pensantes ducentas quinquaginta libras et **dicebant, quia plus fortiores** de illis **essent** in ipso Oceano...*

Quod

*Epistola 30.6: ...sues, quorum grunnitus **timere bestias noveram**...*

*Epistola 30.6 in B (Pfister 30.14-15): ...**sciebam** ego, **quod** stridorem porcorum **odirent elefanti.***

*Epistola 36.9-10: ...**dicebantur** tertia die febribus **mori** qui speluncam dei introissent.*

*Epistola 36.9-10 in B (Pfister 32.2-4): **Dictum est** nobis, **quod** si aliquid in eandem speluncam intraret, in die tertia de febre **moreretur.***

*Epistola 39.7-8: Qua re tam incredibili **illudi me** a barbaris senibus **existimans**...*

*Epistola 39.7-8 in B (Pfister 32.25-27): Cumque tam incredibilem causam audissemus, **cogitavi, quod** per iocum talia mihi **dicerent.***

*Epistola 44.3-4: ...sacerdos **affirmabat** mihi numquam in his locis **pluviam** neque **feram** aut **avem** aut **ullam adire serpentem;***

*Epistola 44.3-4 in B (Pfister 33.35-37): ...**dicebat** sacerdos, **quod** numquam in ipsa loca **plueret, sed** neque **fera** neque **avis** neque **serpens** in ipsos terminos **intraret**...*

Additional examples to 5.14.2

Epistola 24.4-5: ...cum incerta responderent...

*Epistola 24.4-5 in B (Pfister 28.31-32): ...**milites mei dixerunt ei: Nescimus quid Alexander faciat;***

Epistola 25.3-5: Respondi uno id preposito ignorare me quid faceret Alexander, cum essem gregarius ex Macedonico miles exercitu.

*Epistola 25.3-5 in B (Pfister 29.3-4): Iterum dixi ei: **Quid facit Alexander, ego nescio, quia pastor sum de uno milite Macedonico.***

Epistola 25.6-8: ...dixi futurum, ut in manus eius hae litterae pervenirent.

Epistola 25.6-8 in B (Pfister 29.8-9): ...dixi: Scias, quia certissime in manus Alexandri venient istae literae.

Epistola 50.1-3: Excitatio sacerdote lucum intravi tertio consulturus eandem sacratissimam solis arborem, cuius mortem percussoris manu cavendam habeam...

Epistola 50.1-3 in B (Pfister 35.11-14): Excitavimus sacerdotem et tertia vice intravimus ad interrogandas ipsas arbores. Dic mihi, sacratissima arbor, cuius manu me occidere debeant...

Additional examples to 5.14.4

Conjugated verb in past tense

*Epistola 8.11-12: ...**accidit** nobis siti laborare.*

*Epistola 8.11-12 in B (Pfister 24.13): ...**coepimus** sitim **habere** maiorem.*

*Epistola 14.1: ...veluti formicae **efferbuere**.*

*Epistola 14.1 in B (Pfister 26.2): Tunc **coeperunt exire** ippotami sicut formicae...*

*Epistola 16.10-17.4: ...erectis caudarum aculeis a pascualibus Indici scorpiones consuetam petentes aquationem ad castra innumeri **confluxere**, tumultu acciti nostro an siti incertum erat, sed ad nocendum promptissimi erant. Haec prodigia **est insecuta** immensa vis cerastarum humidarumque serpentium...*

*Epistola 16.10-17.4 in B (Pfister 26.31-33): ...subito **coeperunt** scorpiones **venire** ad bibendum in ipso lacu; deinde **coeperunt venire** magnae bestiae et serpentes...*

*Epistola 19.9-20.2: Nec minus apri ingentis formae, setis veluti vallo horrentibus metuendi, mixti maculosis lyncibus rigidibusque et horribilibus pantheris, **miscabant** proelia nulli iam pesti comparanda.*

*Epistola 19.9-20.2 in B (Pfister 27.24-26): Post haec **coeperunt venire** porci nimiae magnitudinis, habentes diversos colores, et cum illis similiter pugnavimus.*

*Epistola 22.1: ...sed solitos pisces cum anguillis **extrahebant insumebantque**.*

*Epistola 22.1 in B (Pfister 28.8-9): ...**coeperunt extrahere** pisces et anguillas de ipso lacu et comedebant illos;*

*Epistola 34 1-2: ...cum repente Euri venti tanta vis flantis **exorta est**...*

*Epistola 34 1-2 in B (Pfister 31.12): ...cum subito tanta virtus Euri venti **flare coepit**...*

*Epistola 43.7-9: Cuius odore captus et ipse clibulas **praevellebam** de corticibus et idem comites mei **faciebant**.*

*Epistola 43.7-9 in B (Pfister 33.30-32): tunc ego et comites mei **coepimus tollere** cortices de ipsis arboribus, quia optimus erat ipse odor.*

*Epistola 45.9-10: Tum ego et amici et commilitiones accuratius **sumus intuiti**...*

*Epistola 45.9-10 in B (Pfister 34.13-14): Tunc cum magna cura **coepimus respicere**...*

*Epistola 46.3-4: **Cogitabam** enim si devicto orbe terrarum in patriam triumphans ad Olympiadem matrem sororesque meas carissimas possem reverti...*

*Epistola 46.3-4 in B (Pfister 34.17-18): ...**cogitare cepi** in animo meo, si triumphans reverti possem in patriam meam ad Olimpiadem matrem et sorores carissimas...*

*Epistola 48.5-6: Tum **lacrimas effudi**...*

*Epistola 48.5-6 in B (Pfister 34.38): Tunc **plangere coepi**;*

Participle

*Epistola 32.5-6: Primo deinde aurorae diluculo in alias Indiae **profecti** regiones...*

*Epistola 32.5-6 in B (Pfister 30.33-34): Alia vero die **coepimus ire** in alias partes de india.*

*Epistola 33.6-7: Igitur **aditurus** Fasiacen, unde veneramus, signa converti imperavi ut ex eo loco usque ad duodecimum miliarium castra vicina aquationi poneremus.*

*Epistola 33.6-7 in B (Pfister 31.7-10): Post haec **coepimus redire** in Fasiacen, unde veneramus, et praecepi, ut ab illo loco usque ad duodecim miliaria in longitudine extenderetur ipsum alipergum, ut essemus prope aquam.*

Additional examples to 5.14.5

*Epistola 25.1-2: Tum ille gaudio alacer, quia cum decrepito sene **esset proelium commissurus**...*

*Epistola 25.1-2 in B (Pfister 28.41-29.1): Tunc ille gaudio repletus est, quia cum homine sene **debuisset pugnam committere**...*

*Epistola 39.6-7: ...et ab his quae tibi **instant** bona aut mala nosse poteris.*

Epistola 39.6-7 in B (Pfister 32.24-25): ...et ab ipsis poteris scire, quae bona aut quae mala tibi evenire debeant.

*Epistola 45.2-3: ...interrogandum tamen sacerdotem existimavi, Indice an Graece mihi **essent** arbores responsurae.*

*Epistola 45.2-3 in B (Pfister 34.4-5): Interrogabam sacerdotem, si lingua Indica an Greco sermone ipsae arbores nobis **respondere deberent**.*

*Epistola 48.1-2: Consulens igitur ubi **moriturus essem**...*

*Epistola 48.1-2 in B (Pfister 34.33): ...et interrogavi, ubi **mori deberem**.*

*Epistola 50.2-5: ...lucum intravi tertio consulturus eandem sacratissimam solis arborem, cuius mortem percussoris manu **cavendam habeam** quemue exitum mater mea sororesque meae **habiturae sint**. Arbor Graece dixit: "Si mortis tuae tibi insidiatorem **prodidero**...*

*Epistola 50.2-5 in B (Pfister 35.12-16): ...et tertia vice intravimus ad interrogandas ipsas arbores. Dic mihi, sacratissima arbor, cuius manus me **occidere debeant** et quali morte mater mea et sorores meae **mori debeant**. Arbor Grece dixit: Si dixerero tibi, quis te **occidere debebit**...*

Additional examples to 5.14.6

*Epistola 4.8-9: **Quos** cum aestimare vellem, aliquibus locis **intercidi**.*

*Epistola 4.8-9 in B (Pfister 22.34-35): etiam ego **ipsas lamminas incidere feci** in multis locis.*

*Epistola 8.4-5: ...quia **omnia** ego aureis **incluseram** lamminis.*

*Epistola 8.4-5 in B (Pfister 24.6): ...quia **omnia** ego **feceram includere** in auro.*

*Epistola 9.10-11: ...**iussi continuo castra poni**...*

*Epistola 9.10-11 in B (Pfister 24.28): Tunc ego statim **feci figere alipergum**...*

*Epistola 16.1: ...**iubeo caedi nemus**...*

*Epistola 16.1 in B (Pfister 26.20): ...**fecimus incidere ipsam silvam**...*

*Epistola 16.3-4: ...et **elephanti** in media castrorum parte **collocabantur**...*

*Epistola 16.3-4 in B (Pfister 26.22-23): Tunc **fecimus poni elefantos** in media parte de ipso alipergo...*

*Epistola 16.8-9: ...**cibum** et ipse cepi et **militibus capere imperavi**...*

*Epistola 16.8-9 in B (Pfister 26.28-29): ...manducavi ego et **feci coenare omnes milites meos**...*

*Epistola 17.8: Sed frontem castrorum **densabamus clipeis**...*

*Epistola 17.8 in B (Pfister 26.37): In fronte vero de ipso alipergo **feci ponere scuta**...*

*Epistola 24.8: ...Porus **sciscitans** me interrogabat quid faceret Alexander...*

*Epistola 24.8 in B (Pfister 28.37-38): ...Porus **fecit me ire ad se et interrogavit me, quid faceret Alexander**...*

*Epistola 26.16: ...**me et comites meos et universum ditavit exercitum**...*

*Epistola 26.16 in B (Pfister 29.19-20): ...et ego **me ipsum et comites meos et universum exercitum divitem feci**.*

*Epistola 27.1-2: Quae an solida essent ego scire cupiens, **omnia perforavi et id ipsum ut vidi solida, simili metallo complevi**.*

*Epistola 27.1-2 in B (Pfister 29.24-26): Cumque voluissem scire, si fusiles essent ipse statuae, **omnes eas perforare feci, cumque invenissem, quia fusiles essent, feci implere ipsa pertusa de auro**.*

*Epistola 33.2-3: Cynocephalis ingentibus deinde plena invenimus nemora, qui nos adlaccessere temptabant et eiectis sagittis **fugiebant**.*

*Epistola 33.2-3 in B (Pfister 31.1-3): Deinde venimus in silvas plenas de Cinocephalis, cumque nos percutere vellent, nos **illos cum sagittis fugere faciebamus**;*

*Epistola 36.3: Tum **ignes ex integro accenduntur**...*

*Epistola 36.3 in B (Pfister 31.25-36): **fecimus omnes focos accendere**;*

*Epistola 37.2-5: Supplex orabam numina, ut **me regem totius orbis terrarum cum sublimibus tropheis triumphantem in Macedoniam Olympiadi matri meae remitterent**.*

*Epistola 37.2-5 in B (Pfister 32.5-8): Coepi rogare ipsos deos, ut me, qui essem rex totius mundi, **facerent me redire in Macedoniam cum victoria ad Olimpiadem matrem meam**.*

*Epistola 39.8: ...**poena eos impingi et aliqua contumelia iussi notari**...*

*Epistola 39.8 in B (Pfister 32.27-28): **Feci eos impingere et aliquam contumeliam illis facere**...*

Additional examples to 5.14.7

*Epistola 4.7-8: ...enumeravimus auratosque parietes laminarum **digitalium** grossitudine.*

*Epistola 4.7-8 in B (Pfister 22.31-34): ...et parietes illius domus erant investiti de lamminis aureis, quae erant grossae, quantum est grossus **unus digitus** hominis de manu;*

*Epistola 8.12-9.1: ...miles Zephyrus inventam mihi in **lapide** concavo aquam galea aurea protulit ipse...*

*Epistola 8.12-9.1 in B (Pfister 24.14-16): ...tunc quidam miles, Zefirus nomine, invenit aquam in **una petra** cavata; implevit exinde ipsum capsidem suum et adduxit illam mihi...*

*Epistola 25.5-6: Tradidit mihi minis plenam **epistolam**...*

*Epistola 25.5-6 in B (Pfister 29.5-6): Tunc ille statim dedit mihi **unam epistolam** plenam de minis...*

*Epistola 34.7-8: ...in apriciore **valle** sedem castrorum inveni...*

*Epistola 34.7-8 in B (Pfister 31.19): ... et invenimus **unam vallem** et ibi posuimus alipergum.*

*Epistola 37.5-8: ...dum sciscitor, si **quid** etiam adhuc videre possem dignum admiratione aut memoria...*

*Epistola 37.5-8 in B (Pfister 32.9-10): ...interrogavi Indos, qui mecum erant, si vel **una causa** esset ammirabilis, quam videre deberemus.*

Additional examples to 5.14.8

Genitive of property

*Epistola 2.11: Ago gratias **Macedoniae** iuvenum virtuti et invicto exercitui nostro...*

*Epistola 2.11 in B (Pfister 22.1-2): Ago gratias iuvenibus **de Macedonia** et cuncto exercitui nostro...*

*Epistola 7.9-10: ...utilia consilia spreveram **amicorum** pariter et **Caspiorum hominum**...*

*Epistola 7.9-10 in B (Pfister 23.37-38): ...despexi consilia **de amicis meis et de hominibus de loco Caspiae**...*

*Epistola 10.7-8: ...mulorum castrensiu[m] et ad **sarcinas militum** vehendas circiter duo milia...*

*Epistola 10.7-8 in B (Pfister 25.3-4): ...et erant prope duo milia muli, qui portabant causam de ipso alipergo et **causam de ipso populo**...*

*Epistola 49.2: ...paululum cibi contra **animi** voluntatem sumere coepi...*

*Epistola 49.2 in B (Pfister 35.2-3): tunc contra voluntatem **de animo meo** manducavi modicum...*

Partitive genitive

*Epistola 43.9-10: In media autem parte **luci** sacrae arbores consistebant...*

*Epistola 43.9-10 in B (Pfister 33.332-33): In media parte **de ipsa silva** erant arbores...*

*Epistola 55.6-7: Erant arundines ac trecentae per litora, **quarum** unam vix triginta milites possent ferre.*

*Epistola 55.6-7 in B (Pfister 36.10-12): erant in ripa ipsius fluminis cannae, tantum altae et grossae, **de quibus** vix possent triginta milites unam portare.*

Ablative of manner

*Epistola 3.12-13: ...ubi **mira celeritate** Poro rege devicto, potiti ingentibus divitiis regia gaza repleti sumus.*

*Epistola 3.12-13 in B (Pfister 22.23-24): ...ubi **cum magna celeritate** Porum regem vicimus, et omnes divites facti sumus de multis divitiis illius.*

Instrumental ablative

*Epistola 3.12-13: ...ubi **mira celeritate** Poro rege devicto, potiti **ingentibus divitiis** regia gaza repleti sumus.*

*Epistola 3.12-13 in B (Pfister 22.23-24): ...ubi **cum magna celeritate** Porum regem vicimus, et omnes divites facti sumus **de multis divitiis** illius.*

*Epistola 25.5-6: Tradidit mihi **minis** plenam epistolam...*

*Epistola 25.5-6 in B (Pfister 29.5-6): Tunc ille statim dedit mihi unam epistolam plenam **de minis**...*

*Epistola 54.11-55.1: Qui partim **sagittis**, partim **contis** militaribus conficiebantur.*

*Epistola 54.11-55.1 in B (Pfister 36.6-7): Nos vero **cum sagittis et contis** defendebamus nos ab eis.*

Ablative of cause

*Epistola 15.1: ...nocte tota ambulavimus **siti** et onere armorum confecti.*

*Epistola 15.1 in B (Pfister 26.11-12): Ambulavimus tota nocte fatigati **de siti** et erat angustia quia ibant omnes armati.*

APPENDIX B: VARIANT READINGS FROM S AND U

1 Et: *S deest* – rex: *S deest* – 3 in partibus Tuschię: *S* in Tuscia – 4 id est absconditus fuit: *S deest* – 5 namque: *S deest* – Saturnus: *S* Saturnus primus – 6 erant: *S* uiuebant – 8 monstrauit: *S* docuit eos – quos: *S* qui – nominamus: *S* nominantur – 9 appellatus: *S* nominatus – 12 quia: *S deest* – inuenisset: *S* inuenisse – 14 per: *S deest* – 15 in Italiam uenit: *S* uenit in Italiam – 15/16 et cum...eum et: *S* et pugnauit cum Turno sicut supradictum est eoque occiso – 16 sponsam eius: *S deest* – uxorem accepit: *S* accepit uxorem – 16/17 post...regnauit: *S* regnauit post Latinum – 18/19 Mortuo...adduxerat: *S* mortuo Enea Aschanus, qui et Iulius, regnauit pro eo. – 19/20 Inter...fecit: *S* post hec Aschanus discedens a Lauinia nouerca sua condidit – 20/21 Lauinia...creatum: *S* Lauinia post mortem Enee genuit filium – 21/22 Aschanus...eum: *S* hunc tulit Aschanus – 22 Aschanus genuit: *S* genuit Aschanus – 22/23 Iulum appellauit: *S* nominauit Iulum – 23 De: *S* A – autem: *S deest* – per: *S deest* – 25/26 Postumius...natus est: *S* dictus est autem Postumius eo quod post humationem patris nasceretur – 26 nutritus: *S* nutritus fuit – 26/27 Inde...Albanorum: *S* a quo omnes Albanorum reges – 28 Eneas Siluius: *S* Siluius Eneas – 32 fecit: *S* condidit – 35 quia...est: *S* quia in eum cadens mortuus – 36/37 fuisse in Grecia: *S* in Grecia fuisse – 39 istius: *S* huius – 39/40 mons Auentinus: *S* Auentinus mons – 41ei: *S deest* – 43 eius filius: *S* filius eius – iactauit: *S* eiecit – 44 habitauit...suis: *S* ipse rebus fratris potitus est – 44/45 Rea...est: *S* Ream quoque Siluiam filiam eiusdem Numitoris recludit – 45 uirgo...eius: *S* uirgo in templo Veste – 45/46 Postea...Martis: *S* cum qua clam concubuit Mars – 46 Remus et Romulus: *S* Romulus et Remus – 46/47 propter...commisit: *S* pro commisso incestu – 47 est: *S deest* – legem...instituta: *S* legem eorum – 48 Filios...fluminis: *S* filii autem paruuli proiecti ad ripam sunt Tyberi – 49 regis: *S* gregis – 50 Ipsa...quod: *S* Acca uero Laurentia quia – 51 et...suo: *S* multum questum habebat unde – 51/52 Unde...sunt: *S* ab illo quoque tempore cellule meretricum lupanaria dicte sunt – 52/53 Predictus...creuissent: *S* cumque creuissent Romulus et Remus – 53/54 intra...Amulium: *S* Amulium intra ciuitatem – 54/55 predictum...restituunt: *S* restituerunt Numitorem auum suum in regnum – **I.1** initium accepit: *S* accepit initium – quando...regna: *S* humiliter fuit omnibus regnis ita postea exaltatum fuit crescendo super omnia regna – Predicti...octo: *S* cum iam haberent xviii annos Romulus et Remus – **I.2** Post...factam: *S* condita hac ciuitate – quam: *S deest* – Romam: *S* Romam eam – 61 fecit: *S* ut faceret – 61/62 templum...misericordie: *S* templum uero misericordie id est asilum – 62 et promisit: *S deest* – 62/63 ibi...pateretur: *S* illuc confugisset a nemine quicquam mali reciperet – 63 Propter...causam: *S* in quo – 63/64 qui...illud: *S* confidentes dum mala in terra sua perpetrauerant ad illud confugerunt – 64 Denique: *S* deinde – 64/66 senatores...patres: *S* senes per quorum consilia omnia que faciebat preordinauit quos etiam propter senectutem eorum senatores appellauit et quia curam de omnibus habebant patres eos uocauit – 68/70 Tunc...populo: *S* tunc propter quod rapuissent filias eorum ceperunt contra eos pugnare Sabini, Cecinenses, Antemnates, Crustumii et Fidenates quos omnes Romulus cum suo populo uicit – 70 Fecerunt tamen amicicias: *S* facta tamen pace – 70/71 quorum...tantum: *S* tali modo fedus pepigerunt – 71 rex Stacius: *S* rex Stacius Sabinorum – de Sabinis: *S deest* – 71/72 Sabini...populus: *S* Sabinique cum Romanis unus efficerentur populus

2 quidam...fugit: *U* nomine quidem Saturnus qui fugiit – 3 Fecitque: *U* et fecit – 4 Lacium: *U* Latius – 5 populum: *U* populos – ipsius: *U deest* – 5/6 plantare...laborare: *U deest* – 7 casellis: *U* casellibus – 15 Italiam: *U* Italia – 16 filiam...regis: *U* Latini regis filiam – 17 regis: *U deest* – 18 itaque: *U* autem – 20 matrinia: *U* matrinea – et: *U deest* – Albam: *U* Albaniam – 22/23 Iulum appellauit: *U* Iulum nominauit – 23 octo: *U deest* – 25 Postumius¹: *U* post Postunium – et: *U deest* – 26 natus est: *U* est natus – dictus est: *U deest* – nutritus: *U* fuit nutritus – Inde: *U* unde – et: *U deest* – 28 unum: *U* uno – 29 annis: *U* annos – 30 annis: *U* annos – 30/31 quadraginta...regnauit: *U deest* – 32 annis: *U* annos – 33 Siluius: *U* filius eius – annis: *U* annos – 34 annis: *U* annos – 35 quia...fluuius: *U deest* – 36 Istius tempore: *U* tempore istius – 39&40 Auentinus: *U* Albentinus – 41 Auentini: *U* Albentini – 43 iactauit: *U* eiecit – 44/45 filia...Numitoris: *U* eiusdem Numitoris filia – 46 Martis: *U* Mars – Remus et Romulus: *U* Romulus et Remus – 47 erat instituta: *U* constituta erat – 48 Tyberi: *U* Tiberis – 49 regis: *U* gregis – 51 querebat: *U* acquirebat – 52 habitabant: *U* habitant – Romulus: *U* Romus – 53 abeuntes: *U deest* – 54 de...eiecerat: *U* eiecerat de regno – 55 restituunt: *U* restituerunt – **I.1** minus: *U* minor – 58 alia: *U* omnia – Predicti...Romulus: *U* iam dicti uero Romus et Remus – 59 Paletino: *U* Palatino – **I.2** fugisset: *U* fuisset – aliquod: *U* aliquid – male: *U* mala – 63/64 sua terra: *U* terra sua – 64 senatores: *U* senes – 65 omnia faceret: *U* faceret omnia – 67 fraudes: *U* fraudem – 68 Cecinenses Antemnates: *U* Cecinenses autem noctes – 69 Romulus: *U deest* – 70 tamen...Romani: *U* autem Romani amicicias – 71 Stacius...Sabinis: *U* Tatius Sabinorum cum Romulo

72/73 Illo...Sabinis: **S** eo quoque tempore ut amicitias inter se confirmarent Romani cum filiis suis nomina darent prenomina illis de Sabinis inponebant – 73/74 faciebant...Romanis: **S** Sabini de Romanis faciebant – 75 istam: **S** quam – habuit prenomen Romulus: **S** Romulus habuit prenomen – 76 semper Romulus: **S** Romulus semper – 77 Quiriti appellati sunt: **S** Quirites sunt appellati – Romuli: **S deest** – 78/79 Remum occidit: **S** occidit Remum – eius...regnum: **S** illius quo defuncto solus Romulus tenuit regnum – 79 Postquam regnavit: **S** hic postquam regnaverat – quendam paludem: **S** paludem quendam – Caprea: **S** Capre – 80 nusquam: **S** nusquam post – illius: **S** huius – rexerunt senatores: **S** senatores rexerunt – **I.3** Postea: **S** postea uero – ordinatus est. Ipse legem: **S** ordinatus legem – 84 rex: **S deest** – **I.4** Eo: **S** quo – est: **S deest** – 86 honoratus: **S** honoratus est – pugnare cepit et: **S** pugnare incipiens – 86/87 miliaria duodecim: **S** per xii miliaria – 87/88 qui...sex: **S** qui alii decem et octo miliaribus alii sex longe a Roma erant – 88 per: **S deest** – 89 annos: **S** annis – toto: **S** tota – 90 facta...Sparthorum: **S** a Pausanio rege Sparthorum facta est – Constantinopolim dicta est: **S** Constantinopolis est dicta – **I.5** Eo...Pompilii: **S** mortuo autem Numa Popilio Ancus nepos illius – 92 Contra: **S** hic contra – decimo: **S** decimo quoque – 93 condidit...mare: **S** Osti ciuitatem supra mare condidit – **I.6** constituit...senatores: **S** ducentos constituit senatores – 96 Nam...est: **S** Romulus, ut supra diximus, tantum centum – 98 intrauit cum triumpho: **S** cum gloria triumpho intrauit – 98/99 Idem...dicuntur: **S** muros Rome fecit et coeclat – 99 Ipse: **S** ipse etiam – Regnavit...septem: **S** triginta septem annis regnavit – **I.7** id est: **S** uidelicet – fossam: **S** fossatum – 102 censum daretur: **S** census tolleretur – incognita...mundo: **S** in mundo incognita erat – **I.8** Lucinius: **S** Lucius – 104 pedibus: **S** pedes – 105/106 cum...ciuitatem: **S** uero pro adulterio filii – 106/107 ipse...ciuitatem: **S** ipse ad expugnandam Ardeam ciuitatem que octauo decimo miliario fuit ab urbe Roma – 106 uenit: **S** ueniens – 108 et: **S deest** - 108 de adulterio: **S** adulterium – commisit cum ea: **S** cum ea commiserat – 109 ante omnes: **S** coram omnibus – ista: **S** ista autem – 110 contra: **S** aduersus – 111 sedebat super Ardeam: **S** super Ardeam sedebat Tarquinius – reuersi sunt: **S** reuersus est – 111/112 Quando...Tarquinius: **S** ille uero cum rediret – 112 dimiserunt: **S** permissus est – 112/113 Tenuit...filiis: **S** et statim fugit cum uxore et filiis cum iam tenuisset imperium xxxv annis – 114 Regnaverunt: **S** Regnaverant – **I.9** habuerunt...et: **S** communi consilio inter se habito – 116/117: propter...rectum: **S** excedere uellet, alter ei resisteret et non permetteret eum facere, nisi quod esset rectum – 119 de: **S deest** – 121 maritus: **S** et maritus – 121/122 quia...de Roma: **S** quem etiam de Roma eiecerunt quia nomen habebat Tarquinius Collatinus – 122 Placuerat: **S** placuit

72 firmaret...amiciciam: **U** confirmarent Romani amicitias – 73 de Sabinis: **U deest** – Similiter...Romanis: **U** Sabini similiter faciebant de Romanis – 74 prenomine: **U** pronomine – Propter: **U** et propter – 75 prenomen: **U** pronomine – 76 in manu: **U deest** – 77 Quiriti: **U** Quirite -Romuli¹: **U deest** – 77/78 Remum occidit: **U** occidit Remum – 78 Postquam: **U** postquam autem – 79 quendam: **U** quandam – nusquam: **U** non – **I.3** Pompilius: **U** Popilius illius populi - legem Romanis: **U** Romanis legem – 83 Pompilius: **U** Popilius – **I.4** regnum: **U** regno – 85 honoratus: **U** honoratus est – Iste: **U** ille – 86 Vegetes et Fidentes: **U** Regentes autem et Fidenates – 87 alia sex: **U deest** – regnasset: **U** regnaret – 88 toto: **U** tota – 89 Sparthorum: **U** Spathanorum – **I.5** nepos: **U** neptis – Pompilii: **U** Popilii – 92 Osti: **U** Hostiam – Regnavit: **U** regnavit autem – **I.6** constituit: **U** instituit – 96 in Roma: **U** Rome – iocos: **U** ludos – Sabinos...superavit: **U deest** – 98 dicuntur: **U** dicimus – fabricare: **U** edificare – annis: **U** annos – **I.7** Post...Seruius: **U** regnavit post illum seruus – Sabinos: **U** Sabinos et uicit – 100 Esculinum: **U** Exculinum – fossam: **U** fossatos – 101 daretur: **U** tolleretur – **I.8** Lucinius: **U** Lucius – primum: **U** primus – 103 exilium...mittere: **U** ferrum compedibus mittere et exilium carceres – 104 expugnandam: **U** expugnandum – 105 fuit...Roma: **U** ab urbe Roma fuit – 107 Lucreciam: **U** Lucretia – uxor: **U deest** – 108 commisit: **U** comiserat – 109 de: **U** pro – pro...causa: **U** per istam causam – 110 concitare: **U** incitare – omnem: **U deest** – 111 Ardeam: **U** Ardeam ciuitatem – reuersi sunt: **U** reuersus est – 112 rex Tarquinius: **U** Tarquinius rex – intrare: **U** eum intrare – Tenuit: **U** tenuit ipse – quinque: **U deest** – **I.9** habuerunt...et: **U deest** – 116 fortior: **U** fortis – eum: **U deest** – 117 ut: **U** et – 118 nisi: **U** ne si – eleuarentur: **U** leuarentur – 119 de: **U deest** – 120 decertauerat: **U** decertauerant – 121 maritus: **U** maritum – Tarquinius: **U** Tarquinii

I.10 occiderunt se ambo: **S** in uicem se iugulauerunt – **I.11** quoque: **S deest** – 128 pugnam fecit: **S** fecit pugnam – 128 Fuitque...Tuscia: **S** Prosenna rege Tuscie auxilium sibi ferente – 130 et: **S deest** – 131 de Tuschia faceret: **S** Tuscie fecisset – in ciuitatem nomine Tusculum: **S** Tusculanum – 132 que...annos: **S** non longe a Roma ibique xiiii annis commoratus est – **I.12** congregauit: **S** cum congregasset – 134 soceris: **S** soceri – 134/135 honor...consolatus: **S** honor maior consulatu qui dictatura nominabatur – **I.13** Sexto... dicebant: **S** anno xvi post expulsos reges populus Romanus dicebat – 137 ista: **S** hac – iterum: **S deest** – 138 defensores: **S** defensores populi – ipsum: **S deest** – **I.14** uero: **S deest** – contra...parauit: **S** parauit pugnam contra Romanos – 140 a Romanis: **S deest** – 140/141 Eciam...Coriolos: **S** et optimam ciuitatem suam que dicebatur Coriolos perdidit – **I.15** expulsus...Urbe: **S** de Urbe expulsus est – Ille: **S** unde ille – 144 adiutorium: **S** adiutorium ad pugnandum contra Romanos – Accepto uero adiutorio: **S** quod cum accepisset – cum Romanis: **S deest** – Denique Romani: **S** Romani igitur – 145 missos...facerent: **S** pro pace – Ille uero: **S** et ille – 145/146 mater...fecit: **S** ad eum mater eius Beturia et uxor eius Velumnia et rogatu illarum pacem fecit cum eis – 147 patriam suam pugnauit: **S** patriam arma tulit – **I.16** que dicebatur: **S deest** – ire soli: **S** solos ire – 149/150 sed...portaret: **S** sed omnes interfecti sunt uno tantum superstite – **I.18** fecerunt: **S** profuerunt – 154 suos: **S** puella – eam: **S** eum – 155 Ingressus: **S** ingressusque – milites: **S** milites Romanos – 156 quod: **S** quod et – **I.19** Erant...adiutorium: **S** fueruntque eis in auxilium – 159 Victi: **S** uictique – Quintio: **S** Quinto – Fidelis: **S** Fidena – 160 euersa: **S** euersa est – **I.20** autem: **S deest** – rebellauerunt se: **S** iterum rebellauerunt – Missus: **S** missusque – 162 Camillus: **S** Camillus qui – ciuitatem: **S** ciuitatem eorum – ualde: **S deest** – 163 non...ciuitate: **S** ciuitatem non minus nobilem – Sed habuerunt: **S** habueruntque – quasi: **S** eo quod – 164 ipsam predam: **S** predam inter eos – 165 duce: **S** duce suo – Brenno: **S** Brennone – cum Romanis: **S** contra Romanos – Allium: **S** Alliam – uicit: **S** uicerunt – 166 uenerunt et: **S** uenientes – 166/167 non...apprehendere: **S** apprehendere non potuerunt – 167 eodem: **S deest** – predictis: **S deest** – 168 per inuidiam: **S deest** – 169 secutus: **S** persecutus – occidit...multos: **S** multos eorum occidit – 169/170 ipsum...eis: **S** omnem predam et aurum que asportauerant – **II.1** Romana causa crescere: **S** crescere Romana respublica – comprehendit: **S** apprehendit – **II.2** adiunxit: **S** subdidit – simulque et: **S** simulque – **II.3** ipsi: **S deest** – 178 fuit: **S** durauit – 179 Iterum: **S** iterum ergo – 179/180 Lucius...Seruilius: **S** Lucium Genitium et Quintum Seruilium

I.10 Arruns: **U** Arrutis – **I.11** Prosenna: **U** Persena – 129 Romam apprehenderet: **U** apprehenderet Romam – 130 et: **U deest** – 131 faceret: **U** fecerat – abiit: **U** abii – Tusculum: **U** Tusculam – 132 et¹: **U** atque – dies et: **U deest** – **I.12** reges eiectos: **U** regis eiectionem – congregauit: **U** et congregasset – 134 propter...soceris: **U** pro uindicanda iniuria soceri – qui: **U** que – nominabatur: **U** nominatur – 135 ministrabat: **U** ministrabant – **I.13** sunt: **U** fuerant – 137 consulibus: **U** a consulibus – ista: **U** ipsa – iterum fecerunt: **U** fecerunt iterum – **I.14** anno: **U deest** – sed: **U** et – **I.15** Bulsorum ciuitatem: **U** ciuitatem Bulscorum – 143 expulsus...Urbe: **U** de Urbe expulsus est – 144 Accepto: **U** ipse uero accepto – 145 ad eum missos: **U** missos ad eos – 145/146 mater...Velumnia: **U** mater eius Bertulia et uxor eius Velumina – 146 pacem cum eis: **U** cum eis pacem – **I.16** se: **U deest** – 149 Vegetes: **U** gentes – 150 inde: **U deest** – portaret: **U** reportaret – **I.18** trecentesimo: **U** tricesimo – 155 decemuiro: **U** decemuiris – ad milites: **U** a miles – 156 quod: **U** quod et – **I.19** trecentesimo: **U** tricesimo – Romanos: **U** Romam – 158 his: **U** eis – Vegetes: **U** Begeces – 159 Emilio: **U** Emelio – Quintio: **U deest** – 160 euersa: **U** uersa – **I.20** Vegetes: **U** Vegetes – Missus: **U** et missus – 162 obsidens: **U** et obsidens – ualde ditissimam: **U** multum ditissimam et antiquissimam – eo: **U** et – 163 de...ciuitate: **U** nobilem ciuitatem – eum: **U** eos – 164 Pro...causa: **U** propter hanc causam – Galli: **U** Gallis – 165 Allium: **U** Tilliam – 166 potuerant: **U** potuerunt – 167 erant: **U** fuerunt – 169 ab: **U** ex – **II.1** trecentesimo: **U** tercentesimo – 172/173 ciuitatem...que: **U** Vuscorum qui – 173 annos: **U** annis – **II.2** Quincius: **U** Quintus – flumen: **U deest** – 175 et²: **U deest** – 176 adiunxit: **U** subdidit – **II.3** Verum: **U** uerumtamen – regnauerunt: **U** pugnauerunt

II.4 Tercio: **S** sequenti – 183 inferna apparuerunt: **S** infernus apparuit – interpretauerunt malefici: **S** malefici interpretati sunt – hominem peteret: **S** infernus postulatet hominem – 184 Curcius: **S** Curius itaque – ipsa: **S** *deest* – **II.5** Iterum ueniens: **S** ueniens iterum – 185/186 Gallorum...Aniene: **S** consedit ad flumen Aniene quarto ab Urbe miliario – 186 Missus...Quincius: **S** contra quos Titus Quintius missus percussit et fugauit eos – 187 pugnaret: **S** congregaretur – 187/188 ambo decertarent: **S** inter se congressum haberent – 189 collum suum: **S** collo suo – Ab: **S** et ab – ergo: **S** *deest* – dicuntur: **S** dicti sunt – 190/192 captiuos...adduxit: **S** captiuorum inde abduxit – **II.6** Tercia autem uice: **S** *deest* – depredabant: **S** depredabantur – 193 petierunt adiutorium: **S** postulabant auxilium – iam: **S** *deest* – 193/194 noluerunt...mandauerunt: **S** cum illi nollent eos adiuuare Romani fecerunt nouos milites et miserunt – 195 armatis: **S** armatorum – peruenissent: **S** uenissent – 196 unum...eo: **S** Marcum Valerium tribunum in pugnam ut sese ferirent – 196/197 Cumque...Gallum: **S** qui dum congregarentur – 198 illius: **S** ipsius Galli – cepissent: **S** cepissent ambo – 199 rectum: **S** recte – 200 eo habuit: **S** illo acquisiuit – 201 fugierunt: **S** fugerunt – Romani: **S** quos Romani – 201 et propter: **S** propter – 203 est: **S** *deest* – 203/204 Alexander...Macedonia: **S** Alexander Macedo – **II.7** ceperunt querere: **S** quesierunt – 206 facere: **S** hoc facere – 207 noluisse: **S** nollent – **II.8** Samnitas: **S** Samnites – Apuliam: **S** Apuliam pugnauerunt – Qui: **S** hic – 210 Denique: **S** sed – cum Romanis: **S** contra Romanos – 211 Olimpie: **S** Olimpiadis – 213 Samnitas: **S** Samnites – pugnare ceperunt: **S** pugnauerunt – 214 namque: **S** autem – 214/216 terra...terrarum: **S** terra non tantum Italie sed prope omnium in orbe terrarum – 216 calidas: **S** calidi – nec non: **S** *deest* – id est: **S** scilicet – 217/218 pre...Vesuuus: **S** cuncte preciose urbes ad mare Besubius – 219 nominata quondam: **S** quondam nominata – maxima: **S** maximas – et: **S** *deest* – 221 Poperius Cursor: **S** Pompeius consul – 222 sed...posset: **S** ille autem cognoscens ubi pugnare potuit – **II.9** Caudinas: **S** Caudicas – 225 pugnauerunt et: **S** pugnantes eos – Concluserunt namque: **S** et concluserunt – 226 Elegit: **S** sed ille elegit – 228 uestimentis: **S** a uestimentis – singulos: **S** *deest* – pannos uiles: **S** uiles pannos – 229 dimittentes illis: **S** illis dimiserunt – propter: **S** ad – 230 seruitute pacis: **S** seruitutis pace – sed si: **S** ut si – 230 obseruassent: **S** obseruarent – 231 uolunt: **S** uellent – obseruare subiectis: **S** seruari a subiectis – 231/232 hodie... aut: **S** et sic quamdiu Romani essent – 232 dominante: **S** dominanti – 233 Samnitas: **S** Samnites – in: **S** *deest* – 235 ipsum: **S** istum – qui: **S** ad hoc ut – 236 moriebantur: **S** multi moriebantur – pugnarunt: **S** pugnauerunt – 238 introduxit: **S** induxit

II.4 Tercio: **U** sequenti – 183 peteret: **U** peterent – 184 ipsum incendium: **U** ipso incendio – sic: **U** *deest* – **II.5** consederunt: **U** consenderunt – 186 qui: **U** quod – Missus: **U** et missus – est: **U** *deest* – 187 prouocauit: **U** uocauit – pugnaret cum: **U** feriret simul cum – 188 decertarent: **U** simul ferirent – Gallum: **U** ipsum Gallum – aureum: **U** auream – 189 collum suum: **U** collo suo – ergo: **U** *deest* – ipse: **U** et ipse – de: **U** ex – genere: **U** gente – dicuntur: **U** dicti sunt – **II.6** uenerunt: **U** fecerunt – 194 milites: **U** uiros milites – 196 cum: **U** simul cum – 197 contra: **U** ad eundem contra – 198 cepissent: **U** cepissent ambo – alis: **U** cum alis – 199 ipse: **U** *deest* – 200 et: **U** *deest* – Corbus...dictus: **U** Coruinus dictus est – fugierunt: **U** fugerunt – 201 et: **U** *deest* – 201/202 est factus: **U** factus est – 203 etiam: **U** etiam siquidem – Eodem: **U** eodemque quoque – Philippi: **U** Philippi regis – **II.7** unus¹: **U** *deest* – 207 noluisse: **U** nollent – uicerunt: **U** ceciderunt – **II.8** ceperunt: **U** ceperant – 209 Samnitas: **U** Samnites – Campaniam: **U** Campanie – 210 et ornatas: **U** habebant ornatas – cum Romanis: **U** Romani – 211 Lucania: **U** Lucaniam – Epyro: **U** Pyro – 212 uenerunt: **U** uenit – Italiam: **U** Italia – pugnarent: **U** pugnaret – 213 Samnitas: **U** Samnites – 214/215 Campanie...Campanie: **U** nam terra omnium siquidem Campanie – 215 id est: **U** *deest* – 216 Gaieta...lacus: **U** Gallectani, Scinis et gallidas fontes in Baias et duo loca – 217 uites: **U** uite – Massicus: **U** Marcicus – 217/218 et...urbes: **U** et cunctis preciosis urbibus usque ad – 218 Formie: **U** Fomie – Erculanum: **U** Erculanii – Compeia: **U** Opeia – 219 maxima: **U** maximas – Romam: **U** *deest* – 220 Samnitis: **U** Samnitibus – 221 Poperius Cursor: **U** Papius Cursus – Fabium: **U** Fabianum – 222 ubi: **U** ut – 223 Samnitum: **U** Samnites – **II.9** interrogando: **U** interrogandum – Elegit: **U** hoc egit – 227 reseruaret: **U** seruaret – 228 dimittentes illis: **U** illis dimittentes – propter...cooperienda: **U** pro membris cooperiendis – 229 sexcentos: **U** et sexcentos – 230 tenuerunt obsides: **U** obsides tenuerunt – tali: **U** *deest* – 231 subiectis: **U** a subiectis – 232 Samnio...seruient: **U** Samnia dominantes illis seruirent – 234 Italiam: **U** Italia – 236 de: **U** ex – 237 Claudiam: **U** calidam – 238 introduxit: **U** induxit – uiam Appiam: **U** uiam Apie

239 aduersus Samnitas: **S deest** – 240 fugit in urbe: **S** in urbem fugit – Itaque: **S** unde – senatores: **S** senatores irati – 241 ignominiam pateretur: **S** ignominiam illi inferretur – 242 Samnitas: **S** Samnites – 243 uidisset: **S** uideret – 244 fortiter: **S** animati sunt et fortiter – pugnare ceperunt: **S** ceperunt pugnare – Samnitum: **S** de Samnitibus – 245 rege: **S** duce – 246 Samnite: **S** Samnites – 247 inuenire: **S**: inueniri – 247/248 Et...Italiam: **S** et nulli hostes fuerunt in Italia – 248 fatigaret: **S** fatigarent – Samnite: **S** Samnites – **II.11** pugnare ceperunt: **S** pugnaverunt – 250 Miserunt: **S** miserunt igitur – 251 et...Romanos: **S** eosque eosque contra Romanos adiuuarent – Statim Pyrrus: **S** qui statim – ad: **S** in – cumque: **S** qui cum – 253 portare: **S** portari – ostendere: **S** ostendi – 254 sic: **S** tunc – 255 uicit...Romani: **S** quos incognitos habebant Romani uicit – 256 comprehendit et eos: **S** comprehendens – 257 occisos: **S** quos inuenit occisos – Pyrrus: **S deest** – 258 et dixit: **S** dicens – potueram: **S** potuissem – **II.12** coniunxerunt: **S** adiunxerunt – ad Pyrrum: **S** Pirro – 261 ad...ignem: **S** in gladio et igne – depredauit: **S** depredatus est – 262 Prenestam: **S** Preneste – consul: **S** consul Fabricius – 263 et ille: **S** ille autem – Romani... missos: **S** statim ad eum Romani missos – 264 emerent: **S** redimerent – Honorifice...missi: **S** qui honorifice suscepti sunt ab eo – 266 admirari cepit: **S** ammirans – eius: **S** illius – et: **S deest** – Medietatem...meo: **S** quartam partem regni mei tibi – 267 dictis: **S** promissis – 268 tali ordine: **S** sub tali condicione – 270 ipso: **S deest** – **II.13** tamen: **S** autem – non placuit Romanis: **S** Romanis non placuit – et: **S** sed – 272 exieris: **S** exiret – nobiscum... poteris: **S** cum eis habere non posset – 273 fuerunt: **S** fuerant – 273/274 ante...datus: **S** honorandi essent ante – 274 inimicorum: **S** inimicis – tollerent: **S** auferrent – sic: **S** ea – 275 Itaque missus: **S** missus itaque – Interrogauit...dicens: **S** quem dum Pirrus interrogasset – 276 Ille respondit: **S** respondit ille – de regibus: **S** regum – unus: **S** tu – 279 mortui sunt: **S** mortificabantur – 279/280 uiginti...illius: **S** ex parte illius xx milia hominum – 280 Tarentum: **S** in Tarentum – **II.14** ad...missos: **S** inter alios missos ad eum – 282 ut: **S deest** – iret: **S** ueniret – et eius fieret: **S deest** – 284 mihi dare promittis: **S** dabis mihi – cum: **S deest** – 285 sic: **S deest** – 286 mandauitque...eius: **S** Pirro mandans ei qualia – 287 rex: **S** rex Pirrus – ille: **S** ipse – 288 reuersus: **S** reuertenti illi – 289 occurrit **S** occurrens – 290 Castra: **S** et castra – 291 primum: **S** primus – portauit: **S** captiuos induxit – quo: **S** a quo – 292 nobilissima ciuitate: **S** nobilissimam ciuitatem – 293 sollicitant: **S** portare sollicitantur – 295 Venientes: **S** tunc uenientes – cum Romanis: **S** contra Romanos – **II.15** sexagesimo primo **deest** – de Alexandria: **S deest** – 299 firmarent: **S** firmaret – 299/300 Romani...eo: **S** quod et impetrauit – **II.16** gens: **S** gentes – erat: **S** erant – 302 uicerunt Romani: **S** uicti sunt a Romanis – Fuerunt: **S** fueruntque – 303 A: **S** tunc a – 305 exiit: **S** emanauit – similitudinem: **S** similitudine

239 Samnites: **U** Samnites uero – 240 perditio: **U** cum predicto – urbe: **U** nube – 242 ad...Samnitas: **U** contra Samnites ad pugnandum – 243 iecit: **U** iniecit – 244 hoc Romani: **U** Romani hec – Samnitum: **U** Samnites – 246 habuerunt: **U** habebant – Samnite: **U** Samnites – 247 Samnium: **U** Saronium – 248 intra Italiam: **U** in terra – Samnite: **U** Samnites – **II.11** Epyro: **U** Piro – 250/251 ueniret...Romanos: **U** uenirent contra Romanos et adiuuaret eos – 251 Pyrrus uenit: **U** uenit Pyrrus – 252 Leuinus: **U** Leuinius – 253 et ostendere: **U** ut ostenderet – 254 eos dimisit: **U** dimisit eos – iam: **U deest** – 256 Leuinus: **U** Lauinius – 257 Pyrrus: **U** Pyrrus uero – 258 et: **U deest** – 258-59 dominus...habuissem: **U** domini potuerant esse si tales milites haberet – **II.12** Post: **U** postea – 261 iuit: **U** ibi – ad...ignem: **U** gladio et igne – 262 Prenestam: **U** Penestrem – Romam: **U** Roma – 263 cum exercitu: **U deest** – et ille: **U** ille autem – Romani ad eum: **U** ad eos Romani – 266 admirari cepit: **U** cepit ammirari – dixit: **U** dixit ei – tibi...meo: **U** de regno meo tibi – 267 Interea: **U** inter cetera – Pyrrus: **U deest** – 268 suum: **U deest** – **II.13** ei: **U** ei quia – 273 apprehensi fuerunt: **U** comprehensi fuerant – nec: **U** nam – 274 quam...portarent: **U** quia spolia inimicorum quam pugnando tulerant Romam portare – 275 Interrogauit: **U** interrogauit enim – 276 Ille: **U** ille autem – illic: **U** illi – 277 et...computaris: **U** ut reliqua Grecia computares – 278 Sulpicius: **U deest** – 279 mortui?: **U deest** – homines: **U** hominum – **II.14** uno anno: **U** anno uno – 282 dixerat: **U** dixit – eius: **U** eius amicus – 287 Ille: **U** iste – curso: **U** cursu – 288/289 accipere...Sicilia: **U deest** – pugnavit cum eo: **U** pugnavitque eum – 290 eius: **U deest** – 291 Romam: **U** Roma – Italiam: **U** Ytalia – 292 uenerat: **U** uenit – Argos...ciuitate: **U** Agios nobilissimam ciuitatem – 293 aduersus: **U** aduersum – 295 pugnaverunt cum Romanis: **U deest** – 297 possent... Romani: **U** non possent eos Romani superare – **II.15** sexagesimo primo **non deest!** – de Alexandria: **U** Alexandrie – 300 petierat: **U** petierant – **II.16** Picentes: **U** Pincentes – 302 Fuerunt: **U** fuerant – Publius: **U** Pirplius – 303 habuerunt: **U** habuerant – in Gallia Beneuentus: **U** singuli a Beneuentus – 304 tunc: **U deest** – 305 exiit: **U deest** – similitudinem: **U** similitudine

II.17 ciuitatem: **S deest** – **II.18** septuagesimo: **S deest** – 309 fuisset: **S esset** – 310/311 inuenti...milia: **S inuenta** sunt ducenta nonaginta duo milia pugnatorum – 311 trecenti: **S et trecenti** – cessantes: **S cessassent** – **II.19** Romani: **S deest** – 316 argenti ducenta talenta: **S ducenta talenta argenti** – 317 Afri: **S Affricani** – **II.20** anno: **S deest** – 320 *Sarisburiensis etiam et habet* – ipsis: **S deest** – 321 ipso: **S deest** – Cartaginis: **S Cartaginensi** – 322 in mare: **S deest** – 323 homines: **S hominum** – triginta: **S tria** – 326 predauit: **S predatus est** – adduxit: **S abduxit** – **II.21** de Cartagine: **S Cartaginis** – 331 uenerunt: **S peruenerunt** – subiugauerunt: **S subiugauerunt sibi** – 331-32 census Romanis: **S Romanis census** – 332 ad: **S deest** – 333 depredauerunt: **S depredati sunt** – Viginti: **S et xx** – captiuos: **S captiuorum** – 336 homines: **S hominum** – 338 Bagradum: **S Bagrada** – serpentem occidit: **S occidit serpentem** – 339 ad: **S deest** – mandauit: **S misit** – 341 eo facerent: **S eis faceret** – 341 Quam: **S quod** – noluisset dare: **S facere nollet** – essent...seruitute: **S sub dura seruitute se darent** – 344 ibi occisi sunt: **S occiderunt** – fugere potuerunt: **S effugerunt** – 345 in catenam miserunt: **S incatenauerunt** – **II.22** Seruilius: **S: Seruius** – perrexerunt: **S perrexerunt cum trecentis nauibus** – pugnas pugnassent: **S pugnarent** – 348 de Africanis: **S Affricanorum** – in mare demerse sunt: **S demerserunt in mari** – 349 multos...occiderunt: **S xv ibi milia ex illis apprehenderunt et multos occiderunt** – quam acceperunt: **S accepta** – 349/350 diuites fecerunt: **S ditauerunt** – 350 eo: **S eodem** – tantam...haberet: **S tanta famas in exercitu fuisset** – 352 tantam...habuerunt: **S tanta tempestate quassati sunt** – 353 perdiderunt: **S perderent** – liberauerunt: **S liberarentur** – 354 statim: **S deest** – suos: **S deest** – 355 semper: **S deest** – potuissent: **S possent** – **II.23** Gneus: **S Eneus** – Cipio: **S Scipio** – 358 aliquantas: **S aliquas** – 359 cum: **S cum iam** – 360 haberent: **S sustinerent** – propter: **S per** – habuerunt inter se: **S inierunt** – 361 iam amplius: **S amplius cum nauibus** – propter: **S ad** – **II.24** ueniebat contra eum: **S occurrit ei** – 365 homines: **S hominum** – gloria: **S magna gloria** – uictor Romam: **S Romam uictor** – 366 ad: **S deest** – 367 daret consilium: **S consuleret** – Romani: **S deest** – **II.25** etenim: **S enim** – nominari: **S uocari** – 371 ad Romanos: **S Romanis** – 373 potuissent: **S possent** – 373/374 rediit...optinuissent: **S cum rediisset et Cartaginenses percepissent quid Romanis de pace consulisset** – 374 Reguli: **S illi** – Sed cum ille: **S qui cum apertis oculis** – 375 potuisset: **S potuit** – cum: **S deest** – nimio: **S longo** – **II.26** contra: **S ad** – abiit: **S perrexit** – 378 fugere potuisset: **S uix effugit** – **II.27** pugnassent: **S pugnarent** – postea: **S deest** – 380 contra...pugnandum: **S ad pugnandum contra Affricanos** – sed: **S deest** – 380/381 contra...naues: **S occurreunt illis cum quadringentis nauibus** – 381 At cum: **S cumque** – preliare cepissent: **S preliarentur** – 382 tam maxima: **S tanta** – 383 Pugnantes...Romani: **S Romani uero fortiter pugnantes** – 385 aurum et argentum: **S auri et argenti** – de preda: **S in predam** – 385/386 submerse...naues: **S xii naues submerse sunt** – 386 a...petierunt: **S pacem petierunt a Romanis** – 386/387 Romani...ordine: **S quam et acceperunt sub tali condicione** – 387 quos: **S** – quos captiuos – 388 darent...purissimo: **S omni anno census tria milia talentorum argenti purissimi darent** – 389 libras quinquaginta: **S l libras**

II.17 Brindisim: **U Brindici** – **II.18** Roma: **U Romani** – 309 haberet: **U haberent** – 310 ducenti: **U ducenta** – 311 cessantes: **U cessassent** – **II.19** Cotta: **U quattuor** – 317 de istis: **U deuicti** – **II.20** mari: **U mare** – 320 Gneus: **U Gricius** – 321 Cartaginis: **U de Cartagine** – 323 homines: **U hominum** – triginta milia occidit: **U deest** – et²: **U deest** – 325 Scipione: **U Scipione** – 325/326 Corsicam et Sardiniam: **U Corsica et Sardinia** – 326 eas: **U eos** – **II.21** Amilcarem: **U Mulcare** – mari: **U mare** – 329 ibi: **U deest** – 331 uenerunt: **U peruenerunt** – Clipeam...Africe: **U clipheum ciuitatis Africe** – census Romanis: **U Romanis cendum** – 333 ibi depredauerunt: **U ibidem predauerunt** – rediit: **U rediens** – 336 homines: **U hominum** – 337 sibi: **U deest** – 337/340 Postea...Regulus: **U postea enim Atilius Regulus stetit et** – 341 essent...Cartaginenses: **U essent Cartaginenses sub dura seruitute** – 344 ibi...sunt: **U occisi sunt ibi** – **II.22** Seruilius: **U Seruius** – 347 perrexerunt: **U perrexerunt cum trecentis nauibus** – pugnas: **U deest** – 348 demerse sunt: **U demerserunt** – cum: **U de** – 349 apprehenderunt: **U apprehenderunt et quindecim milia apprehenderunt ex eis** – 350 tempore: **U deest** – 351 iuxta: **U ipsam** – 353 perdiderunt: **U perderet** – liberauerunt: **U liberaret** – maris: **U deest** – 354 iterum: **U ut iterum** – 355 semper: **U deest** – **II.23** Cipio: **U Cepio** – 357/358 cum...nauibus: **U ducentas naues et sexaginta fecerunt et cum eis** – 359 in mari¹: **U deest** – mari²: **U mare** – 360 in: **U cum** – 361 ut pugnarent: **U ut non amplius cum nauibus pugnarent** – **II.24** Siciliam: **U Sicilia** – 364 elephantis: **U elephantibus** – 365 homines: **U hominum** – 366 ad: **U deest** – 367 Romani: **U** – **deest** – **II.25** Romam uenissent: **U uenissent Romam** – 370 etenim: **U deest** – Romanus nolo nominari: **U Romanos nolo nominare** – 372 esse: **U deest** – ut: **U deest** – 373 sibi: **U deest** – 374 palpebras: **U palpebre** – **II.26** tantum: **U uix tantum** – **II.27** sed: **U sed et** – 381 preliare: **U preliari** – 382 maxima: **U magna** – 386/387 cum eis pacem: **U pacem cum eis** – 388 autem: **U deest**

III.1 duos: *S deest* – 391 inter se habuerunt...esset: *S* cum illis habuerant, Romam cum magna gloria reuersi sunt – esset: *S* erat – miserunt: *S* miseruntque – 392 adiutorium ei promittentes: *S* promittentes ei adiutorium – quia...Antiochus: *S* contra Antiochum regem Syrie – 392/393 contra...bellum: *S* cum quo bellum – 394 rege Antiocho: *S* rege quem humilauerat – 395 nomine: *S deest* – **III.2** Gero: *S deest* – 397 Nam primum...consules: *S* Lucium Cornelium et Lentulum Fuluium consules qui – 397/398 trans... Romanum: *S* populum Romanum trans Padum – 398 portauerunt: *S* duxerunt – eis de: *S deest* – de eis: *S* ex illis – 399 tria milia hominum: *S deest* – 400 uersus...Picenus: *S* fluuius Picenus uidebatur uersus esse – 400/401 celum ardere uidebatur: *S* uidebatur celum ardere – 401/403 contra...habebant: *S* Romanis rebellare uolentes monebant Sardienses ut contra Romanos qui sub condicione Romanorum erant pro eo quod pacem cum illis habebant bellum mouerent – 403/405 Tamen...obtinuerunt: *S* sed tamen cum uiderent Cartaginenses quod explere non possent quod cogitauerant pro pace ad Romanos miserunt quam et optinuerunt – **III.3** omnibus: *S* in omnibus – 409 Pompilii: *S* Popilii – **III.5** iurauerunt: *S* coniurauerunt – 411 sua...discinxissent: *S* prius balteis suis se discingerent – 414 torquem auream: *S* torques aureas – 415 Nam: *S deest* – supradictus: *S* predictus – 416 suorum: *S* eorum – ibi: *S deest* – annos: *S* annos post – promiserat: *S* promiserant – 418 alii...habent: *S* aliorum hominum – 419 aliis hominibus: *S* quam aliorum hominum – uirtus eorum: *S deest* – 421 neque...possunt: *S* magnum calorem solis non possunt sustinere – **III.6** Ut uidit: *S* cum uideret – in²: *S deest* – 424 nomine: *S deest* – Rodomarum: *S* Trodomarum – 425 sperabat...iuit: *S* effugere putauit cum uictoria inde exiuit – 426 Rome: *S* Romam – 428 portabat: *S* portauit – **III.7** Africanorum: *S deest* – 430 iurauerat: *S* iurauit – ut: *S* quod – 431 potuisset: *S* posset – statim...Romanos: *S* aduersus Romanos statim – 432 Saguntam: *S* Saguntum – 433 mandauerunt...Hannibalem: *S* miserunt Cartaginem mandantes Cartaginensibus ut mandarent Hannibali – 434 ut...Romanorum: *S* ne contra amicos et socios Romanorum pugnaret – 434/435 a...sunt: *S* Cartaginenses dederunt – 435 Saguntinos...famem: *S* fame cogente Saguntinos – 435/436 Nam...ciuitate: *S* In eadem ciuitate tale signum antea – 436 et...partum: *S* et iam pareret – 436/437 qui...erat: *S* cum foris medius esset – 437 iterum: *S deest* – **III.8** iuit: *S* abiit – 440 perrexit: *S* dum perrexit – 442 eosdem montes: *S* eisdem montibus – scidit: *S* cidit – 443/444 quia...elefantos: *S* octoginta milia peditum et x milia equitum et xxx elefantos secum adduxit – 444 ideoque: *S* et – 445 cognouit: *S* nouit – quia: *S* quod – 445/446 uenit...exercitu: *S* cum exercitu occurrit ei – **III.9** Hannibali occurrit: *S* in pugna ab illo uictus fuerat – 448 cum eo prelio: *S* prelio cum Hannibale – superatus: *S* predictus Simpronius superatus – 448/450 ab...rediiit: *S* et per Scipionem filium suum liberatus est et plagatus in castra rediiit et de suis multi mortui sunt et multi fugerunt – 450 iam dicto: *S deest* – 451 Romani...sunt: *S* superatus est – Postea: *S* Post hec – superius: *S* supra – 452 contra Hannibalem: *S* cum Hannibale – Triuiam: *S* Trebiam – 453/454 Tunc...subdiderunt: *S* Multi tamen de Italia pro uictoriis quas fecerat illi tunc se subdiderunt – 454 Quia: *S deest* – 455 habuit: *S* passus est – 456 multos: *S* plures – 456/457 perdidit...frigus: *S* atque plurimos homines propter frigus perdidit – 457 conturbati: *S* turbati

III.1 duos: *U deest* – 391 habuerunt: *U* habuerant – 391 et...miserunt: *U* et Romani cum magna gloria Romam – 392 ei: *U deest* – promittentes: *U* mittentes – 394 pugnauerat: *U* pugnabat – 395/396 uenit...Romam: *U deest* – **III.2** Romani: *U* Romani uero – intra: *U* et contra – 397 primum: *U* primus – 398 de²: *U* ex – 399et²...redierunt: *U deest* – 400 sanguinem: *U* sanguine – Tuscia: *U* Tussia – 401 et...apparuerunt: *U deest* – Interea: *U* inter cetera – 402 se: *U deest* – 403/404 miserunt Cartaginenses: *U* Cartaginenses miserunt – **III.3** Titus: *U deest* – Torquatus: *U* Tarquatus – Atilius: *U* Axilius – 407/408 a...cessauerunt: *U* ab illo tempore pugnare cessauerunt – 409 Pompilii: *U* Pupilii – **III.5** inter se: *U deest* – 411 sua...prius: *U* prius sub altea sibi – 413 uictorie: *U* uictorie sue – 414 suo: *U deest* – 416 Capitolio: *U* Capitolium – promiserat: *U* promiserant – ibi: *U deest* – discinxit: *U* discinxerunt – 417 animi: *U* anime – 418 Sed hoc: *U* sic – 419 minor: *U* minima – quam: *U* sicut – **III.6** autem: *U deest* – 421 et: *U* ut – possunt: *U* possint – **III.6** medios hostes: *U* medio hostis – Rodomarum: *U* Trodamarum – unde: *U* inde – 425 iuit: *U* exiuit – 426 Rome: *U* Romam – 428 portabat: *U* portauit – **III.7** per Hannibalem: *U* pro Annibale – 430 nouem: *U* uiginti – 432 Saguntam: *U* Saguntum – 435 Saguntinos propter famem: *U* propter famem Saguntinos – et: *U deest* – 436 ciuitate: *U* ciuitatem – 437 regressus est iterum: *U* ingressus iter rediiit – utrum: *U* utro – **III.8** Simphronius: *U* Simphronio – 440 Siciliam: *U* Sicilia – 441 Hispania: *U* Ispaniam – Pireneos: *U* Spirineos – 442 homines: *U* omnes – 445 Graccus: *U* Grecus – ad: *U* in – 446 Ariminum: *U* Riminum – **III.9** prelio: *U* prelium – multi...sunt: *U* mortui sunt multi – 450 in: *U* ad – isdem: *U deest* – 451/452 reparauit...fluuium: *U* superauit Atrebia fluuium – 453 Hannibal plagatus est: *U* Simphronius mortuus est – 454 Etruriam: *U* Etruria – 455/456 nam...iumenta: *U* mansit ibi duos dies propter multitudinem nimiam et ibi multitudinem iumentorum

461 pice: **S** spice – Igitur...uenit: **S** post hec Hannibale ueniente – 462 Cum...est: **S** mortuus est dum inter se pugnarent – 463 Romani: **S** de Romanis – milia: **S** milia ceciderunt – Ceteri: **S** et ceteri – iterum: **S** *deest* – 464 isdem Fabius Maximus: **S** *deest* – cepit tardare: **S** tardauit – 465 pugnam: **S** ad pugnam – iam dictus: **S** predictus – 466 dixit: **S** ait – 467 descendunt in campo: **S** in campum descendunt – uero: **S** autem – occasione: **S** oportunitate – **III.10** Tunc...exercitum: **S** sed cum inter se pugnarent Hannibal ordinato exercitu taliter aggressus est hostes – 472 eadem: **S** in eadem – 472/473 puluerem... Romanorum: **S** flabat a dorso populorum suorum ueniens puluerem quem de terra mouebat in faciem Romanorum dabat – 474 ea: **S** eadem – uidelicet: **S** *deest* – mortui sunt: **S** ceciderunt – de exercitu: **S** exercitus – 477 esset...sederet: **S** sederet uulneratus – ad eum: **S** *deest* – unus Romanus: **S** Romanus quidam – nomine: **S** *deest* – unum: **S** *deest* – fugeret: **S** in eo fugeret – 479 super eandem petram: **S** *deest* – uenirent Affricani: **S** Affricani uenirent – occiderent eum: **S** eum occiderent – 479 uel: **S** et – ibi sunt: **S** sunt ibi – trecenti mortui sunt: **S** mortui sunt ibi trecenti – 481 militibus: **S** militibus ceciderunt – 482 pergere uoluisset: **S** perrexisset – sine: **S** procul – 482/483 Romani...fuissent: **S** Romani apprehendisset – 484 rem...desperaret: **S** reuersus desperationem reipublice non daret – 485 honoratus esse: **S** honorari – essent: **S** fuissent – 486 dedignauerunt... Hannibale: **S** habere cum Hannibale dedignati sunt – **III.11** dicendo: **S** *deest* – compararent: **S** redimerent – 489 enim: **S** uero – emere: **S** remidere – 490 enim: **S** uero – occidere fecit: **S** fecit occidi – 491 cum: **S** *deest* – uariis: **S** diuersis – supplicibus: **S** suppliciis – impleuit: **S** plenos – manuum eorum aureis: **S** aureis manuum eorum – et sic: **S** *deest* – transmisit ad Cartaginem: **S** Cartaginem misit – 493/494 abiit Marcellus Claudius: **S** Marcellus Claudius abiit – 494 cum...Scipiones: **S** duo Scipiones abierunt cum eo – 495 ut...Hastrubalem: **S** ut contra eundem Asdrubalem pugnarent – fratrem Hannibalis: **S** *deest* – propter hanc causam: **S** *deest* – 496 super Hispaniam: **S** ibi – sedebat: **S** sedit – ut...subiugaret: **S** pro eo quod Hispaniam Affricanis subiugare uoluit – 496/497 Itaque...se: **S** Cum autem inter se pugnarent – 497 predictum: **S** *deest* – et: **S** qui – ibidem: **S** ibi – Hastrubal: **S** *deest* – 498 homines: **S** hominum – et: **S** et insuper – capti sunt: **S** ceperunt – pugnavit: **S** cum pugnet – 499 sed ipse: **S** *deest* – ab...est: **S** occisus est ab eo – **III.12** ad Italiam uenit: **S** Italiam intrauit – 503 Primo...se: **S** Prima die qua pugnaverunt – 503/504 et...Hannibalem: **S** neuter eorum uicit – secundo: **S** secunda – 504/505 iterum...Hannibalem: **S** iterata pugna uictus est Marcellus consul ab Hannibale – 505 Denique...se: **S** Tercia denique die iterum facta pugna – 505/506 et...consul: **S** Marcellus consul occidit – 506 homines: **S** hominum – 506/507 alii qui remanserant: **S** superstitibus – 507 Ipse autem: **S** post hec ipse – 508 id est de: **S** scilicet in – eciam: **S** enim – 508/509 Philippus...misit: **S** misit Philippus rex Macedonie – 509 eundem: **S** *deest* – promittendo: **S** promittens – 510 in tali ordine: **S** sub tali pacto – Hannibal: **S** ipse Hannibal – 510/511 ipse...prestaret: **S** tunc ei prestaret auxilium contra Grecos – 511 Igitur...Romani: **S** Romani uero apprehenderunt – ipsos: **S** *deest* – cognoscentes consilia: **S** cognitis consiliis – 512 missi fuerant: **S** illi uenerant – **III.13** Ita: **S** et ita – istis: **S** *deest* – 515 Hispaniam: **S** Hispania – Hannibalis: **S** eius – 516/517 Iste...apprehensus: **S** qui captus est ibidem – 518 absque: **S** preter – homines: **S** hominum – illic: **S** illi – 519 Mallius: **S** et Titus Mallius – uictor: **S** *deest* – deportauit: **S** adduxit – 520 uicit: **S** *deest*

458 quasi: **U** *deest* – 460 uisus est: **U** uisi sunt – sunt: **U** fuerunt – 460 sanguinem sudauerunt: **U** sanguine insudauerunt - et?: **U** *deest* – 461 sanguiuolente...sunt: **U** sanguinolenta species in cornu iumentis uisa est – Tusciam: **U** Tusciam – 462 contra...pugnarent: **U** *deest* – est: **U** est autem – 463 Romani: **U** de Romanis – 464 uenisset: **U** uidisset – 465 Fabius: **U** *deest* – 466 montis: **U** montium – et...dixit: **U** et Anibal iret per plana cepit dicere Anibal ad suos – montem: **U** montes – **III.10** Cannum: **U** Canin – 469 ciuitatem: **U** ciuitatis – 470/471 Tunc...Hannibale: **U** *deest* – 471 ordinaret Hannibal: **U** Anibal ordinaret – 471/472 campum...ordinare: **U** *deest* – 473 esset: **U** *deest* – suorum populorum: **U** populorum suorum – 474 pugnando uicit: **U** pugnavit – de: **U** ex – 475 Romani: **U** *deest* – 477 unus...caballum: **U** unum caballum Romanus quidam nomine Lentulus – 480 ibi: **U** *deest* – 481 milia: **U** *deest* – Varro: **U** uero – 482 Venusium: **U** Bonensium – 483 Varro: **U** uero – ei: **U** *deest* – 484 desperaret: **U** desperasset – **III.11** se subdiderunt: **U** subdiderunt se – 489 noluerunt eos: **U** eos noluerunt – 491 supplicibus: **U** suppliciis – de...aureis: **U** anulis eorum aureorum – 492 Graccus: **U** Grecus – Claudius: **U** Claudus – 495 qui: **U** *deest* – 497 quinque: **U** *deest* – 498 homines: **U** hominum – Centenerius: **U** Centurius – 499 militum: **U** *deest* – **III.12** ibi: **U** *deest* – Gneum: **U** Igneum – 502 undecim tribunos: **U** undecim tribunos et undecim tribunos – militum: **U** milites – 503 Nole: **U** Nolem – 504 Marcellus: **U** Marcellus uicit – Secundo: **U** secunda – iterum pugnaverunt: **U** pugnaverunt iterum – 505 iterum: **U** *deest* – 506 consul: **U** *deest* – 507 Ipse...cepit: **U** ipse Anibal fuit preliator et cepit – 508 atque Briccia: **U** *deest* – 509 rex Macedonie: **U** rex Macedo – missos: **U** nuntios – suos: **U** *deest* – ei: **U** *deest* – 510 contra...adiutorium: **U** adiutorium contra Grecos – 512 Sardiniam: **U** Sardinia – 513 Mallium...proconsulem: **U** Mallitorem quartum consulem – **III.13** Hispaniam: **U** Ispania – Hannibalis: **U** eiusdem Anibalis – 515/516 contra Philippum: **U** *deest* – 520 Hispania: **U** Ispaniam

III.14 Fuluius Sulpicius: **S** Puluius Sculpicius – 522 Hannibal...mouit: **S** Hannibal ammouit – 522 milibus: **S** miliaribus – 524 ab Urbe: **S** a Roma – usque: **S** *deest* – 525 Romanorum: **S** *deest* – 525/526 fugere... Campaniam: **S** usque ad Campaniam fugauerunt – 526 fuerant: **S** extiterant – 529 apprehendit: **S** ille apprehendit – 530 amicicium: **S** amicium – 532 et...ciuitates: **S** cum xl aliis ciuitatibus – 533 predictum: **S** ipsum – mandauit: **S** misit – 534 iam dictum: **S** predictum – consulem: **S** *deest* – 535 ab eodem consule: **S** *deest* – est²: **S** *deest* – 536 superuenit: **S** superueniens – 536/537 et...eius: **S** cum viii milibus de exercitu suo occidit – **III.15** mittitur ibidem: **S** missus est illuc – 540-41 annorum...quatuor: **S** xxiiii annorum – 542 propter timorem: **S** pro timore – dimitterent...Italiam: **S** Italiam Hannibali dimitterent – 543 et...iurauit: **S** gladium suum et accinxit se coram omnibus iurans – 545 ciuitatem in Hispania: **S** in Hispania ciuitatem – 546 belli...habebant: **S** bellica arma Affricanorum erant – 547 uiros nobilissimos: **S** nobilissimos uiros – fuerant: **S** erant – 548 mandauit: **S** destinauit – et exinde: **S** unde – 548 iam dictus: **S** predictus – 549 de: **S** in – 550 sederet...Hispaniam: **S** obsideret eandem ciuitatem – apprehendit...uirginem: **S** uirginem quandam apprehendit – 550-51 de...ciuitate: **S** *deest* – 551 seruabat: **S** seruauit – dicendo...eius: **S** mandauit parentibus eius dicens – 552 et: **S** *deest* – qui...habebat: **S** cui desponsata erat – 552-53 rogando...ueniret: **S** ut ad eum ueniret mandauit – 553 a...acceperat: **S** pro puella accepit – 553-54 ei...iussit: **S** in nomine dotis illi donauit – 554 Pro...Scipio: **S** Cognito autem hoc facto – 555 illi: **S** Scipioni – 556 et²: **S** quo fugato – 557 secum: **S** *deest* – **III.16** apprehendit...habebat: **S** in quo multas diuicias Hannibal habebat apprehendit – 560 captiuos: **S** captiuorum – distribuit: **S** dispertiuit – 561 Romanis...fuerant: **S** que Hannibali propter timorem subiugate fuerant Romanis se subdiderunt – 562/563 pugnando...imperio: **S** Romano imperio pugnando – 563 tamen: **S** uero – pugnasset: **S** pugnaret – **III.17** Tercio: **S** Tercio autem – ibique magnam: **S** magnam ibique – 566 de Hispania: **S** Hispanie – 566/567 in...habuit: **S** cum eo in amicicium accepto pacem firmauit – **III.18** sperasset: **S** speraret – in: **S** *deest* – 570/571 pugnando...interfecerunt: **S** eum in pugna occiderunt – 571/572 quadringenti...sunt: **S** iiii milia et quadringentos de Romanis inter eos inuenerunt – 572 haberent: **S** habuissent – 573 in: **S** ad – eo¹: **S** illa – quo: **S** qua – debebant: **S** deberent – 574 predicti: **S** *deest* – iactare: **S** iactari – 575 ut uidit: **S** cum uidisset – cognouit: **S** cognouisset – 576 sperabat: **S** sperauit – uincere: **S** posse uincere – 577 habere...mandauerunt: **S** iam resumentes miserunt – 577/578 fecerunt...Scipionem: **S** Publium Cornelium Scipionem uenire fecerunt – et³: **S** qui – 578 intrauerunt: **S** intrauit – **III.19** tenuerat: **S** habebat – subdiderunt: **S** se subdiderunt – **III.20/21** multa iam bene: **S** magna – 581 eum: **S** *deest* – 581/582 habere colloquium: **S** colloquium habere – 582 namque: **S** enim – 582/583 et...pugna: **S** de eius exercitu – 583 et²: **S** *deest* – 585 mandauit: **S** misit – 586 audiens: **S** cum audisset – in: **S** *deest*

III.14 uenerat Hannibal: **U** Anibal uenerat – Italiam: **U** Italia – Fuluius et Fuluius: **U** Sifuluius et Puluius – 522 fuerunt: **U** *deest* – 523 Suessanum: **U** sexagesimum – 524 ad...Anienum: **U** a fluuio Annieum – 526 fuerant: **U** fuerunt – 527 fraudem: **U** *deest* – 530 Lauinus: **U** Lauinius – Attalo: **U** Adatalo – Asia: **U** Africe – 531 Siciliam: **U** Sicilia – 532 Agrigentum...apprehendit: **U** agri ciuitatem centum milia homines apprehendit – 534 Lauinum: **U** Labinium – Rome: **U** Romam – 535 Romam: **U** *deest* – 536 subito: **U** *deest* – et interfecit: **U** inuenit et occidit – **III.15** mortui fuerant: **U** fuerant mortui – 538-39 Romanus...exercitu: **U** Romanorum cum exercitu pergere – Publius Cornelius: **U** Cornelius Puplius – 542 deliberassent...essetque: **U** deliberasset ut dimitteret Anial ita esset qui – 543-44 ipse...existeret: **U** se primum Italie defensorem existeret – 544 similiter: **U** *deest* – reduxit: **U** rediuit – 545 Hispania: **U** Ispaniam – 546 ibique: **U** ibi – Magonem: **U** magnum – 546-47 uiros nobilissimos: **U** nobilissimos uiros – 547 obsides ibidem: **U** ibidem obsides – Magone: **U** Agone – 548 Romam mandauit: **U** mandauit Romam – 549 Scipio: **U** Sipiis – Cartagine: **U** Cartaginem – 550 unam: **U** *deest* – 551 seruabat: **U** seruauit eam – 551/52 dicendo...eius: **U** mandauit parentibus eius dicendo – 552 redimerent: **U** compararent – etiam: **U** *deest* – eam desponsatam: **U** desponsatam eam – 554 Hispanienses: **U** Spanienses – **III.16** Publius: **U** Puplius – 558/559 Hannibal...diuicias: **U** multas diuitias Anial – 559 Cartaleonem: **U** Cartalonem – quindecim: **U** decem – 560 distribuit: **U** dispertiuit – 561 Romanis: **U** Romam – **III.17** amicicium: **U** imicicia – **III.18** Hannibal: **U** *deest* – 570 Nero Libius: **U** Eplibius – Metaurum: **U** Metaunum – 571 eius: **U** eorum – quadringenti: **U** quadraginta – 572 Romani: **U** *deest* – 573 partes: **U** partibus – cum eo pugnare: **U** pugnare cum eo – 574 predicti²: **U** *deest* – castra illius: **U** eum – Briciam: **U** Bricia – 576-77 fortissimum animum: **U** fortissime se – 577 Hispaniam: **U** Ispania – Publium: **U** Puplium – 578 intrauerunt: **U** intrauit – **III.19** Romanis: **U** Romani sibi – **III.20/21** Pretera: **U** propter ea – qui: **U** quia – 580/81 est factus: **U** factus est – 581 etiam: **U** *deest* – eum: **U** *deest* – 583 et²: **U** *deest* – 584 Sifacen: **U** sic faciendo – 586 ab...potestate: **U** a potestate eius

587 intrauerat: S illuc uenit – planxit: S planxit Hannibal – 588 dissipauerat: S dissipauit – uero: S *deest* – missos: S nuncios – illis pacem: S pacem eis – 587 Scipio...Romam: S qui illos Romam misit – 588/590 dedit...reuerit: S per quadraginta quinque dies ut possent ire Romam et reuerit inducias dedit – 590/591 iusserunt...fieret: S ut secundum arbitrium Scipionis pax fieret cum Affricanis iusserunt – 591 in: S *deest* – ratione: S condicione – dedit...pacem: S pacem illis dedit – hoc est: S *deest* – 592 pondera: S ponderum – 593 Pondus...posuerunt: S ut pondus pro libra accipiatur – **III.22** Postquam: S Postquam autem – 594/595 multum...Hannibal: S fortiter – 595 Romanis: S Scipione – a Scipione: S *deest* – Etiam...pacem: S In tantum quod etiam ipse pacem postulauit – 596 dicendo: S *deest* – libras: S librarum – de argento: S argenti – illis: S *deest* – 597 contra: S aduersus – displicuit Cartaginensibus: S hoc Cartaginensibus displicuit – 599 Apprehenditque: S sed apprehendens – et!: S *deest* – illis monstrare: S eis monstrari – sic: S post – 600 nunciauerunt: S nunciauerunt ei – 601 uidissent... Scipionem: S apud Scipionem uidissent – **III.23** Interea: S post hec – bellum Hannibal: S Hannibal prelium – 602/603 quale...fecerat: S quam grande numquam ante fecerat – 603 Scipio...eum: S iterum superatus est – eum apprehenderet: S Scipio apprehendisset eum – cum: S *deest* – 604 fugit: S effugit – 606 pugnauerunt: S pugnauerant – **IV.1/2** eiusdem ciuitatis: S Macedonum – 611 filium: S filium eius – in...ordine: S sub tali condicione – 612 Romanorum: S Romanos – emerant: S emerat – redderent: S redderet – pugnant: S pugnet – cum ciuitatibus: S contra ciuitates – 613 sua potestate: S potestate eius – haberent: S haberet – alias: S alias naues – 614 darent: S daret – libras: S librarum – darent: S daret – 616/617 secum...filium¹: S ante currum suum Demetrium Philippi regis filium secum duxit – 617/618 filium²...Lacedemoniorum: S Naudis regis Lacedemonum filium – 619 iunxerunt: S adiunxerunt – Amilca: S Amilcari – rege: S regi – acceperunt pugnando: S hii pugnantibus ceperunt – 620 spretor: S pretor – 622 in...consul: S Furius consul uenit in adiutorium illi – 623 ut: S ita ut – parui: S pauci – exinde: S ex illis – **IV.3** regem: S *deest* – Siriam: S Assiriam – 625 irruit et: S irruens – illius: S eius – 625/625 apprehendit...est: S fugato Antiocho apprehendit – 626 coniunxerat: S adiunxit – 629 mortui...milia: S v milia ceciderunt – Eo: S Eodem – 629/630 Minucius...est: S Ligures Minucium per insidias circumuenerunt – 630 et...fugit: S qui perditio exercitu solus euasit – **IV.4** pacifica uerba: S pacificis uerbis – 632/633 cum²...Romanos: S contra Romanos cum nauibus – 633 Ipse...Antiochus: S Antiochus uero postea – 633/634 a...Scipione: S ab ipso Cornelio Scipione consule – 634 Sipulam: S Sipulum – 634/635 uenit Romanis: S Romanis uenit – 635 Frigiam: S Frigia – 636 et...Romanis: S quam a Romanis accepit – in: S *deest* – ordine: S condicione – 637 libras argenteas: S librarum argenti – daret: S eis daret – 638 habuerat: S tenuerat – 640 – sed: S *deest* – 642 superatus...eis: S ab eis superatus est – unus: S *deest* – quidem: S *deest* – 641 remansisset: S rediisset – **IV.5** uicerunt: S uicerant – 643 Iterum...Romani: S Romani postea petierunt – Prusia rege: S rege Prusia – 643/644 Ille...agnoscens: S quod percipiens Hannibal – 644 ne...Romanorum: S ne Romanis traderetur – bibebat uenenum: S uenenum bibit – **IV.6/7** rebellauit Macedoniam: S in Macedonia rebellauit – 645/646 in adiutorium: S adiutores – 646 quem: S quos – 648/649 se...daret: S Perseus Romanis se traderet

587 intrauerat: U ibi intrauerat – 589 induciam: U inducias – **III.22** Postquam: U postquam autem – Africam: U Affrica – 595 et: U *deest* – 596 de argento: U argenti – illis: U illi – daret: U darent – 598 uiderent: U uideret – 601 uidissent...Scipionem: U apud Scipionem uidisset – **III.23** fecerat: U fuerat – 604 uiginti: U centum uiginti – de argento: U argenti – 605 de auro: U pondera auri – 606 annos: U annis – 607 nominabatur: U a Romanis uocatus est – 607/608 et³...pugnare: U *deest* – **IV.1/2** Finito: U finito autem – 610 subdito eo: U subito eius – 611 pacem illis: U illis pacem – 612 ab...pugnarent: U Anibal emerat redderet et non pugnet – 613 et²: U *deest* – 614 darent: U daret – 615 comisit: U comouit – pugnet... rege: U pugnam daret regi – 617 Armenenem: U Armenen – 618 Lacedemoniorum: U Lacedemonorum – 619 Cenomanni: U Cemanni – Amilca: U cum Almica – acceperunt: U cepit? – 620 et¹: U atque – 621 Marcellus consul: U consul Marcellus – Etruria: U Etruria – 623 parui: U pauci – **IV.3** Acilius Galabrio: U Cicilio Galabrio – 628 Gallorum: U Gallos – 629 Eodem: U eodem quoque – Minucius: U Numicius – 630 ipse: U ille – **IV.4** Africanus: U Africano – 631/632 pacifica uerba: U pacificis uerbis – 634 Sipulam: U Scipulum – sed: U sed et – 635 Omeniam: U Eumeniam – rex Antiochus: U Antiochus rex – 637 libras argenteas: U librarum argenti eis – 638 habuerat: U tenuerat – deinde: U inde – 639 Hispaniam: U Ispania – ut: U ne – 640 ab eis: U *deest* – nuncius quidem: U *deest* – cuncto: U *deest* – exercitu suo: U suo exercitu – **IV.5** Bithinie: U Brithinie – a...rege: U ad regem Prusiam – 644 agnoscens: U cognoscens – potestatem: U potestate – bibebat: U bibit – **IV.6/7** filius: U *deest* – Macedoniam: U in Macedonia – in: U *deest* – 646 Illirici: U Millirici – Publius: U Puplius – 647 Licinius: U Lucinius – 648 Bithinie: U Brithinie – Tamen: U tunc uero – 649 daret U traderet

651 et...uoluisset: **S** qui cum uellet – pedes...consulis: **S** pedes Lucii Emili cadere – 652 eum: **S** eum hoc facere – 653 apprehenderet: **S** apprehendisset – 654 de...Romanis: **S** census quem regibus suis dare consuerant Romanis darent – 655 pugnarent Romani: **S** Romani pugnarent – **IV.8** uero: **S** *deest* – 657 Predictus...Paulus: **S** et sic – 658 adduxit...Persei: **S** nauem Persei adduxit – 659 Et...suis²: **S** Perseum quoque regem cum duobus filiis suis et Gentium regem cum fratre et filiis suis secum adduxit – 661 postquam...fuit: **S** a Roma condita – 661/663 cum...perrexit: **S** perdomitis circumquaque gentibus soli Celtiberi de Hispania adeo rebellant Romanis, ut eis etiam timori essent, ad quos Publius Scipio Affricanus, cum alius nemo proficisci uellet, sua uoluntate perrexit – 663 ibi: **S** ex illis – uno barbaro: **S** barbaro quodam – 664 pugnavit...eum: **S** pugnavit quem uicit – **IV.10** qui...Romanis: **S** que rebellauit Romanis – 666/667 ad Cartaginenses: **S** Cartaginensibus – 667 poterant: **S** possent – 667/668 Subito...Romani: **S** qui ut subito Romani recederent – 668 Postquam...arma: **S** que cum acceperant – 669 habitarent...mari: **S** x miliaria longe a mari habitarent – 670 fecerunt...duos: **S** duos sibi statuerunt – 671 fecerunt: **S** sibi fecerunt – pugnaverunt...Romanis: **S** contra Romanos pugnaverunt – et...eos: **S** quos et uicerunt – **IV.12** mandauerunt...Africa: **S** ad pugnandum in Affricam illum miserunt – 676 pugnant Romani: **S** Romani pugnarent – iam: **S** amplius – 678/679 Nam...milia²: **S** fueruntque xxv milia mulierum et xxx milia uirorum – 680 sicut...femine: **S** pro nimio furore qui solet feminis esse – iactauit: **S** iecit – 681 autem: **S** *deest* – commutatus: **S** comminutus - 682 uiginti: **S** per xx – passuum: **S** passuum cingebatur muro – 682/683 mare cingebat: **S** cingebat mare – 683 a...terra: **S** a ciuitate ad mare terra tenebat – murus in isto loco: **S** in isto loco murus – 684 cubita: **S** cubitorum – pedes: **S** pedum – 684/685 Inuenerunt...ciuitate: **S** inueneruntque ibi – 685 predam: **S** predas – quam: **S** *deest* – ciuitatibus: **S** ciuitatibus quas – simulque: **S** *deest* – 686 inuenerunt ibi: **S** *deest* – illa: **S** ea – 687 annos regnauerat: **S** regnauerat annos – 688 diceretur Scipio Affricanus: **S** Scipio Affricanus diceretur – **IV.13** ceperunt: **S** ceperunt Romani – pugnare in Macedonia: **S** in Macedonia pugnare – 690 mandauerunt: **S** miserunt – eo: **S** illo – 691 pseudoPhilippus: **S** Philippus – Postea...Macedoniam: **S** deinde miserunt illuc Romani – 692 pugnet: **S** pugnavit – 692/693 illi...rege: **S** de exercitu eius xxv milia et Macedoniam cum ipso rege sibi subiugauit – **IV.14** Nummus: **S** Nummius – 695 Quam...dissipauit: **S** qui pugnant apprehendit et dissipauit eam – missis: **S** legatis – **IV.15** contra Romanos: **S** Romanis – sedecim...haberet: **S** haberet armatorum xvi milia – Romano: **S** Romano tamen – **IV.16** Variatus: **S** Viriatus – 700 per...annos: **S** xiiii annis – Romanos superauit: **S** Romanis restitit – 701 illius populum: **S** populum illius – 702 illorum populum: **S** populum illorum – Variatus: **S** Viriatus – 703 et cum: **S** cumque – postea: **S** *deest* – eius interfectores: **S** interfectores eius – querent premium: **S** premium querent – 704 occiderent: **S** interficerent – **IV.17** ad: **S** contra – que...Hispanie: **S** Hispanie ciuitatem – fuit: **S** *deest* – 709 et: **S** *deest* – 709/710 cum²...fecit: **S** fecit cum Numantinis – 710 pacem: **S** *deest* – 711 Mancinus: **S** Quintus Pompeius – 712 et ibi: **S** ibique – et²: **S** quia

650 occidit: **U** apprehendit – 651 Emili: **U** Emulii – eum: **U** eum facere – 651/652 sedere eum: **U** eum sedere – 653 Illiricam: **U** Viliam – de censu: **U** censi – **IV.8** Epyri: **U** Epiriis – 657 suis distribuit: **U** distribuit suis – Romam rediit: **U** rediit Romam – 658 adduxit nauim: **U** duxit nauem – sedecim: **U** sexdecim – 659 duobus: **U** omnibus – suis: **U** *deest* – 661 fuit: **U** est – cum: **U** et cum – 662 Publius: **U** Puplius – Affricanus: **U** Affricanorum – 663 illic: **U** illuc – Etiam: **U** etiam **IV.10** 666 Cartaginem...rebellauerunt: **U** Cartaginenses que rebellauerant – dixerunt: **U** direxerunt – 670 sibi...seniores: **U** duos seniores sibi – 671 arma fecerunt: **U** fecerunt arma – sic: **U** *deest* – **IV.11** Massinissa: **U** Maximissa – quadraginta: **U** quinquaginta – **IV.12** fecerunt: **U** fecerunt Romani – pugnant in Africa: **U** repugnandum Affricam – 676 in...pugnarent: **U** ipsam ciuitatem expugnarent – deficere: **U** *deest* – 678 miserabilis: **U** mirabilis – mulierum²: **U** mulieres – 679 masculorum: **U** masculi – Asdrual: **U** Aroribal – 681 puluerem: **U** puluere – commutatus: **U** cominutus – 682 passuum: **U** passuum cingebatur muro – 682/683 totam...cingebat: **U** tota ipsa ciuitas mare cingebatur – 683 miliaribus: **U** miliaribus – a...habebat: **U** a mare tenebat – 684 altitudine: **U** latitudine – cubita: **U** cubitis – 685 ipsa ciuitate: **U** ipsa ciuitate – quam...ciuitatibus: **U** singularum ciuitatum quas – **IV.13** Romani...mandauerunt: **U** *deest* – 692 pugnet: **U** pugnavit – uiginti...hominum: **U** quinque milia et uiginti homines – **IV.14** Grecie ciuitatem: **U** ciuitatem Grecie – 695 fecerant: **U** fecit – **IV.15** Macedonia: **U** Macedoniam – 698 sedecim: **U** sexdecim – Tremellio: **U** Tramellio – **IV.16** Variatus: **U** Viriatus – 700 annos: **U** annis – Romanos: **U** *deest* – Primo: **U** primum – 702 Variatus: **U** Viriatus – 704 occiderent: **U** interficerent – 706 Bonouensi: **U** Boensis – spice: **U** pisces – **IV.17** Numantiam: **U** Munasiam

713 eum²: **S deest** – 713/714 deridebant...Numantini: **S** utrique eum deridebant – 714 quattuor...Numantini: **S** Numantini cum iiii milibus – 714/715 cum...milibus: **S** contra xl milia – 715 nullam...Romani: **S** Romani numquam uictoriam – 716 secundo...est: **S** iterum factus est consul – 717 ingressus: **S** et ingressus – 718 eos: **S deest** – per...tempus: **S** aliquanto tempore – scola: **S** scolis – 719 Adueniente: **S** adueniente itaque – pugnare deberent: **S** pugnarent – exeuntes Numantini: **S** exeuntibus Numantinis – 720 ante illos: **S deest** – Cepit...faciebant: **S** quos cum Scipio uideret fugere increpuit eos de turpi fuga quam fecerunt – 720/722 Indignant...fugiebant: **S** unde Romani pudore tacti et conuersi fecerunt Numantinos terga uertere – 722 Habuit...Scipio: **S** gaususque est Scipio – Tamen: **S** sed tamen – non...pugnare: **S** ultra non audebat pugnam conserere – 723 erat...posita: **S** ciuitas in alto posita erat – abiit et: **S deest** – fecit...fossatum: **S** fecit fossatum in circuitu eius – 724 qui habuit: **S** habens – et...palos: **S** fixitque in ipso fossato palos – 725 ibi: **S deest** – et...Numantinis: **S** obseditque eam sine congressione pugne – multum: **S** longum – 727 uiros: **S** uiris – Deinde...Numantini: **S** quod cum eis negatum esset – 728 illorum: **S** illam – conficiebatur...farina: **S** de farina conficiebatur – Subito namque: **S** subitoque – 729 facta...pugna: **S** factum est prelium crudele nimis – Nam: **S** ita ut – Scipio: **S** Scipio presens – 729/730 fugerunt...fugierunt: **S** Romani uicti fugissent – 730 Et mortui: **S** mortuique – de fortissimis: **S** fortissimi – 731 ueneno atque igne: **S** igne alii ueneno – 732 Romani: **S** Romani quidem – 733 ligatum portauerunt: **S** captiuum abduxerunt – Tirresum principem: **S** principem Tyrresum – 734 Pro qua: **S** qua de – prius Numantia: **S** Numancis prius – non fuit uicta: **S** uinci non potuit – postea...euersa: **S** quomodo postea sic euersa est – 736 multas...Hispania: **S** multas alias ciuitates Hispanie – ciuitates²: **S deest** – subiugauit: **S** Romanis subiugauit – 736/737 ut...persoluerent: **S** et tributarias fecit – **IV.18** Eodem tempore: **S** his temporibus – Attalus...est: **S** mortuus est Attalus rex Pergameorum – 738/739 et...habent: **S** Romanos regni sui per testamentum heredes fecit – **IV.19** Siciliam: **S** Sicilia – facta: **S** exorta – super: **S** contra – **IV.20** Interea...consulem: **S** interea Romani direxerunt Crassum consulem in Asiam – 744 Fuerunt autem: **S** fueruntque – adiutorio: **S** auxilio – 744/745 iam...consulis: **S** Crassi – 745 Tamen: **S** et tamen – comprehendit: **S** apprehendit – eum²: **S deest** – consul: **S deest** – 746 comprehensus portaretur: **S** captiuus duci – 747 tenebat: **S** captiuum ducebat – oculi: **S** oculi percussi – percussit: **S** iratus percussit – 747/748 tollens...illud: **S** occidit eum caputque eius presentauit Aristonico – 748 de Romano populo: **S** Romani populi – 749 illius diuicias: **S** diuicias illius – eumque: **S** ipsumque – 750 illam: **S** autem – qua: **S** quam – confugerat: **S** confugit – obsedit...consul: **S** Perpenna consul obsedit – 751 apprehendit...Romam: **S** illum ibi apprehendit Romamque – et²: **S** qui – senatorum: **S** senatus – stranguillatus: **S** strangulatus – 752 quoque: **S deest** – 753 amaras: **S** amaros – 754 sicca: **S** sic – rodebant: **S** corrodebant – Tunc ueniens: **S** ueniens autem – portauit: **S** proiecit – pelagum: **S** pelagus 755/756 Eiecte...uolatilibus: **S** ubi suffocate et per littora deinde disperse fetore suo tantam pestilentiam creauerunt ut hominum bestiarum et uolatilium multitudo magna interiret – 756 uero: **S deest** – 756/757 mortui...mortalitate: **S** de ipsa pestilentia mortui sunt – homines: **S** uiri – 757/758 Cartagine...homines: **S** Kartagine ducenti – 758 eisdem: **S** illis – mortui sunt: **S** interierunt – **IV.22** ambo: **S deest** – 760 namque: **S** enim – 761 habebat...milia: **S** multos habebat – 762 uidebantur...pauci: **S** pauci uidebantur esse – Romanis: **S deest** – 763 Cumque: **S** cumque autem – pugnare cepissent: **S** pugnarent – 764 uictus est: **S** uictus est Vituitus – quanti: **S** aliquanti – pugna: **S** pugna mortui sunt – 764/765 quanti²... fecerant: **S** aliquanti in ipso flumine Rodano cum ipso ponte quem ibi fecerant submersi sunt – 765 perierunt: **S** perieruntque – 766 adduxerunt...multasque: **S** ipsi consules adduxerunt et multas – **IV.26** est: **S** – 770 de Romanis: **S** Romanorum – Veniens: **S** ueniens autem – cum...pugnare: **S** pugnare cum Iugurta – 771 premium: **S** pecuniam – pacem...fecit: **S** fecit pacem cum eo – dirupta: **S** dirupta

713 neque²: **U** nec – Romani: **U deest** – et: **U deest** – 716 Africanus: **U** Affricanorum – missus: **U** missus est – 717 Hispaniam: **U** in Ispania – 719 ut: **U** quo – fugierunt: **U** fugerunt – 720 Cepit: **U** tunc cepit – milites: **U** illos milites – 721 retornauerunt...fugere: **U** reuersi sunt et fugauerunt – 722 fugiebant: **U** fugebant – 724 ipsa fossa: **U** ipso fossato – 727 predicti Numantini: **U** Numantini predicti – 729 nimium: **U** Numantium – fugerant: **U** fugerent – 730 antea: **U** et antea – fugierunt: **U** fugerunt – Numantinorum: **U** Numanorum – 731 clausa: **U** clauso – 732 et: **U** sed – 734 Numantia...uicta: **U** non fuit Numantia euicta – 736 euertit: **U** euersam – cepit: **U** accepit – **IV.18** Romani: **U** Romanis – scriptionem: **U** perscriptionem – **IV.19** Siciliam: **U** Sicilia – Caper: **U** Cap – 741/742 seruos...similiter: **U deest** – **IV.20** adiutorio: **U** auxilium – 744/745 dicti consulis: **U** dicto consuli – 746 oculum: **U** oculos – 747 oculi: **U** oculorum – et tollens: **U** et occidit eum et tulit – 747/748 portauit...Aristonico: **U** et portauit illum ad Aristonicum – 749 Asiam: **U** Asia – illius diuicias: **U** diuitias illius – 750 confugerat: **U** fugerat – 751 stranguillatus: **U** strangulatus – 752 que: **U** et – 754 Africanum pelagum: **U** Affricano pelago – 755 illis: **U** ipsis – 756/757 mortalitas...homines: **U** mortalitas hominum facta est et in uolatilibus etiam non minima; nam de ipsa mortalitate octingenti homines mortui sunt – 758 erant: **U** fuerant – mortui sunt: **U deest** – **IV.22** Gaius: **U** Gallus – 760 Vituitus: **U** Vituro – 761 milites: **U deest** – 762 despiciebat: **U** despiciebant – dicebat: **U** dicebant – 764 quanti¹: **U** quanti fuerunt – quanti²: **U** tanti – 765 fecerant: **U** fecerat – 766 multasque: **U** multas – 767 preda: **U** pugna – **IV.26** Calphurnius: **U** Capturnius – 770 de Romanis: **U deest** – noluit: **U** uoluit – accipiens: **U** tollendo – 771 dirupta: **U** dirupta

IV.27 elephantos: **S** et elephantos illius – multas...comprehendit: **S** et multas ciuitates illius apprehendit – 774 et uicit eum: **S** quem et uicit – 774/775 Et...suis: **S** et uinctum ante currum suum cum duobus filiis suis Romam adduxit – 775 Postea iubente: **S** iubente postea – 775/776 in...Iugurtha: **S** strangulatus est Iugurtha in carcere – 776 Eluius: **S** Eluius quidam – 777 rediebant: **S** pergebat – et¹: **S** in ipso autem itinere – eius: **S** illius – 777/778 et²...suis: **S** ita ut ipsa expoliata omnibus uestimentis suis nuda iaceret – 778 etiam et anuli: **S** anuli etiam – 779/780 et³...est: **S** similiter equus etiam puella mortuus iacebat – 780 de freno: **S** freni – sella...iacebant: **S** sella et cingule solute iacebant – **V.1** ad: **S** super – Teutones: **S** et Teutones – 783 sunt: **S** fuerant – Commissa pugna: **S** comissoque prelio – perdiderunt: **S** perdiderunt consules – 784 de populo suo: **S** populi sui – Proinde: **S** pro hac re – fuit...Rome: **S** tantus timor Rome fuit – quantus: **S** quantus forsitan – 785 Romam uenirent: **S** in Romam insurgerent – 786 rege: **S** *deest* – 786/787 direxerunt...pugnandum: **S** missus est ad pugnam – 787 Teutonas: **S** Teutonos – 789 inter...pugnas: **S** in duobus preliis – homines: **S** *deest* – 790 et...eorum: **S** ex illis et lxx milia cum duce eorum apprehenderunt – **V.2** Iterum...trecenti: **S** Iterum Gaio Mario et Quinto Catulo cum eis preliantibus ceciderunt ex Cimbris clx milia, de Romanis autem trecenti uiri – 792/793 de Cimbris: **S** Cimbrorum – 793 que...dicimus: **S** *deest* – milia: **S** iii – 794 Cimbrorum: **S** eorum – 795 sibi: **S** *deest* – 796 sic: **S** *deest* – stando: **S** stantes – pugnabant cum Romanis: **S** preliabantur – enim: **S** autem – ut...apprehenderunt: **S** quascumque apprehendebant – 797 ille...talem: **S** ille autem tantam uidentes – 798 eis: **S** ipsis – suos filios: **S** filios suos – sibi ad pedes: **S** ad pedes suos – mortua: **S** sic mortua – 799/800 mortui...Gallorum: **S** Romani ccc et xl milia Gallorum occiderunt – 800 apprehensi: **S** apprehenderunt – 800/801 in...terra: **S** bellum finem accepit – **V.3** postquam...fuit: **S** ab Urbe condita – 802/803 et...cessauerunt: **S** cum iam pene omnia bella cessassent – 803 in...est: **S** ortum est bellum in Italia – Picentes: **S** Pincentes – Peligni: **S** et Peligni – 804 essent: **S** erant – 805 facta...pugnauerunt: **S** per iiii annos inter illos et Romanos est facta – enim: **S** autem – 806 consulem: **S** *deest* – 806/807 finem...Pelignis: **S** facta uictoria bellum istud finem accepit – 808 In: **S** *deest* – 809 factura: **S** fractura – splenduit: **S** apparuit – Arrentinos: **S** Aretinos – 809/810 currebat...corporum: **S** quasi de uulneribus currebat – 810 denique: **S** *deest* – 811 deuastauit...terre: **S** maximam partem agrorum uastauit – 812 ire: **S** ascendere – Pro...animalia: **S** unde territa sunt animalia – 813 que...uiuere: **S** domestica – 813/814 exeuntes... absconderunt: **S** et erumpentia de stabulis suis in siluas montesque fugerunt – 814 possunt: **S** solent – 815 uagando: **S** uagantes – plateas...montes: **S** plateas montes et siluas – Et: **S** *deest* – 814/815 que...diximus: **S** *deest* – 816 crudeles...ciues: **S** inter ciues crudeles – **V.4** secundo: **S** lxii – Rome...est: **S** exortum est Rome ciuile bellum – 818 anno etiam: **S** etiam anno – Mitridaticum: **S** Metridaticum – 818/819 contra...pugnandum: **S** ad pugnandum contra Metridatem – 819/820 uenit...est: **S** moratus est idem consul per aliquot dies cum exercitu in Campania – 821 Pro...causa: **S** unde – iratus Silla: **S** Silla iratus

771 est: **U** *deest* – **IV.27** multas: **U** multasque – 774 Iugurtha: **U** Iugurthan – Romam rediens: **U** rediens Romam – ire...suum: **U** ante currum suum ire – 775 strangulatus: **U** strangulatus – 776 Iugurtha: **U** Iugurthan – Apuliam: **U** Apulia – 777 rediebant: **U** rediebat – de¹ et de²: **U** *deest* – 778 separatim iacebant: **U** separata iacebat et – sana: **U** *deest* – et²: **U** *deest* – 779 illius: **U** *deest* – ornamentum: **U** ornamenta – calciamentum de pedibus: **U** calciamenta de pedibus similiter – 780 est: **U** iacebat – corrigie: **U** corrigia – saluate iacebant: **U** soluta iacebat – **V.1** Scipio: **U** Cippius – Romani: **U** Romanorum – 782 Teutones: **U** et Teutones – 783 He: **U** et – perdiderunt: **U** perdiderunt Romani – 784 quantus: **U** qualis – 785 fuit: **U** forsitan non fuit – ergo: **U** uero – 786 Iugurtha: **U** Iugurthan – 788 Cimbricum: **U** Cimbricum – habuit: **U** contulit – Luctacium: **U** Lutatium – 789 ducenta: **U** centum – **V.2** centum: **U** centum sexaginta milia et – 793 bandos: **U** bando – triginta: **U** triginta tria – uero: **U** *deest* – 794 prius: **U** *deest* – 795 gyrum: **U** giro – carras: **U** carra – 796 enim: **U** uero – ut: **U** *deest* – apprehenderunt: **U** apprehendebant – 796/797 excoriabant...capillis: **U** capita earum cum capillis appendebant – 797 ille: **U** ille uero – 798 Quedam: **U** quedam mulier – 800 Gallorum: **U** Galli – preliis: **U** pugnis – **V.3** prope: **U** pene – 803 iam: **U** *deest* – cessauerunt: **U** cessassent – 805 pugnauerunt: **U** cum Romanis pugnauerunt – enim: **U** autem – 806 Sillam: **U** Scilla – ipse pugne: **U** ipsa pugna – 809 Arrentinos: **U** Aretinos – 810 curreret: **U** decurreret – 811 cadere uidebantur: **U** uidebantur cadere – ipsius terre: **U** terre illorum – Samnio: **U** Samnis – 813 stabulis: **U** stabula sua – 814 ritu: **U** rugitu – 815 ululatibus: **U** eiulatibus – iam: **U** *deest* – 816 inter...pugne: **U** pugne inter ciues – **V.4** secundo: **U** sexagesimo secundo – Sillam: **U** Scillam – 818 anno etiam: **U** etiam anno – Silla: **U** Scilla – 820 Campaniam: **U** Campania – non per multos: **U** per aliquantos – 821 ipse: **U** ille – mitteretur: **U** mitteretur ad pugnandum – Silla: **U** Scilla

822 Primus: **S** primusque ipse – Sulpicium: **S** et Sulpicium – **V.5** Mitridates: **S** Metridates – 825 populi Romani: **S** Romanorum – Senatores: **S** senatores autem – Romanorum: **S** *deest* – 826 eidem: **S** *deest* – Mitridati: **S** Metridati – 826/827 si...inciperet: **S** nisi ab infestatione Nicomedis cessaret iram et uires populi Romani sentiret – 827 Mitridates: **S** Metridates – et...comprehendit: **S** super Capadociam et apprehendit eam – 828/829 cepit...Paflagoniam: **S** similiter cepit et Paflagoniam – 829 ex ea: **S** inde – 830 uenit...permisit: **S** ueniens misit epistulas – inuenirentur...Romani: **S** ciues Romani inuenirentur – 831/832 Nec...sit: **S** Nec dici potest quod milia Romanorum ea iussione interierunt – **V.6** Mathona: **S** Mathone – Agaie: **S** Achaie – Mitridato: **S** Metridato – 834 mandauerat: **S** permiserat – Mitridates: **S** Metridates – ad...Achaie: **S** in Achaia – 835 Deinde: **S** quo cognito – 835/836 Archelaum...circumdedit: **S** apud Pyreum circumdedit Archelaum – 836 postea: **S** *deest* – cum...commisit: **S** commisit cum eo pugnam – omni: **S** *deest* – 837 fugere potuisset: **S** effugeret – 837/838 Etiam...perdidit: **S** perditis xx milibus hominum – 838 tantum...sunt: **S** tantum homines corruerunt – Cum: **S** cum uero – 839 Mitridates: **S** Metridates – ad Archelaum: **S** Archelao – homines: **S** hominum – sed: **S** *deest* – 839/840 iterum...commisit: **S** Silla iterum commisit pugnam cum eo – 840 in...pugna: **S** *deest* – milia: **S** milia hominum – 841 In...pugna: **S** secundoque cum eo congressus – Mitridatis: **S** Metridatis – 842 occidit: **S** prostrauit – ipse: **S** *deest* – in...esset: **S** absconsus in palude lateret – 842/843 Cumque...Mitridates: **S** hoc audito Metridates – **V.6/V.7** mandauit...petebant: **S** misit ad Sillam pro pace petenda nuncios – 844/845 Silla...dicens: **S** quibus respondit Silla – 845 Nullo modo: **S** nequaquam – daturus sum: **S** dare possumus – 845/846 ciuitates...dimittet: **S** ciuitates nostras quas apprehendit dimittat – 846 reuersus fuerit: **S** redeat – 846/847 Reuersi...Mitridati: **S** *deest* – 847 Postea...Silla: **S** Conuenerunt igitur ad colloquium Metridates et Silla – 847/848 Pacem...ut: **S** et eo pacto pacem inter se firmauerunt ut – 848/849 cum...faceret: **S** Metridati ad sua cum populo suo reuertenti nemo Sillanis a dorso incumberet – 849 Quod...est: **S** *deest* – Eodem: **S** eo – 851 Marius etenim: **S** Interea Marius – diximus: **S** iam prediximus – quosque...uicit: **S** *deest* – una: **S** *deest* – 852 consule: **S** *deest* – consiliatus est: **S** conspirauit – ut...prepararent: **S** bellumque in Italia parauerunt – 852/853 nobilissimos consules: **S** nobiles et consulares uiros – 853 multos: **S** *deest* – interfecerunt: **S** occiderunt – tribunos: **S** tributarios – et³: **S** *deest* – 854 filios...illius: **S** filios eius et uxores – ad...fecerunt: **S** fugere compulerunt – uniuersus: **S** *deest* – 855 ex urbe: **S** *deest* – fugiens: **S** fugit – perrexit...eum: **S** rogans – cito: **S** quantocius – 856 autem: **S** *deest* – commouit: **S** conuertit – 857 consules: **S** consules Marianos – Primum...Norbanum: **S** et commisso primo prelio cum Norbano – et: **S** *deest* – 858 illius: **S** eius – apprehendit: **S** captiuaui – suo: **S** suo autem – 859/860 pugnare...subdidit: **S** processit ut pugnaret contra Scipionem sed exercitus Scipionis totus uoluntarie se Sille subdidit – **V.8** mutati...Rome: **S** Rome mutati essent consules – 862 contra Marium: **S** cum Mario consule – filium Marii: **S** *deest* – 862/863 pugnavit...occidit: **S** congressus occidit de exercitu illius xv milia – 863 et...sunt: **S** et de suo cccc uiros perdidit – Silla deinde: **S** deinde Silla – 864 hominum: **S** Marianorum – 864/865 et statim: **S** acquisitaque ea uictoria

822 Primus urbem: **U** primo namque ut in urbe – **V.5** Armenie: **U** Armanie – 824 Bithinia: **U** Brithinia – 827 pugnare: **U** pugnare uelle – comprehendit: **U** apprehendit – 828 Ariobarzanaem: **U** Ariobarzanum – 828/829 similiter...apprehendit: **U** *deest* – 830 Epistolas permisit: **U** et mandauit epistolam – 832 sit: **U** est – **V.6** Mathona: **U** Mathone – Agaie: **U** Achaie – Mitridato: **U** Mitridati – 834 Achaie: **U** Achaia – centum: **U** omnibus centum – 835 Silla: **U** Scilla – 835/836 aput...circumdedit: **U** circumdedit apud Achaia – 836 ut: **U** et – 837 fugere potuisset: **U** uix potuisset effugere – et: **U** *deest* – hominum: **U** homines – 838 Sille: **U** Scille – tredecim: **U** tresdecim – tantum: **U** homines – 840 milia: **U** milia homines – 842 ita: **U** *deest* – in...esset: **U** esset in palude absconsus – 843 illo: **U** Scilla – **V.7** cum: **U** quod cum – Mitridato: **U** Mitridate – Silla: **U** Scilla – 846 dimittet: **U** dimiserit – 846 Mitridates: **U** idem Mitridates – Silla: **U** Scilla – 847/848 Pacem...firmauerunt: **U** ut pacem inter se facerent et firmauerunt inter se pacem – 848 cum¹: **U** *deest* – reuersus fuisset: **U** reuerteretur et – 849 qui...faceret: **U** qui ei absconse aliquid faceret aut feriret – Eodem: **U** eodem quoque – 850 Sylla: **U** Scilla – Dalmatas: **U** Dalmates – 851 etenim: **U** enim – Sylla Mitridatem: **U** Scillam Mitridates – Cinna: **U** Cirina – 852 ut: **U** et – prepararent: **U** preparauerunt – 853/854 multos...fecerunt: **U** et multi nobilissimi consulares uiri et multi senatores etiam domum Sille subuerterunt et filios et uxorem illius in fugam conuertere fecerunt – 855 Deinde uniuersus: **U** Denique reuersus est – remanserat: **U** remanserant – in: **U** et in – 856 Silla: **U** Scilla – Italiam: **U** Italia – aduersum: **U** aduersus – 857 pugnavit: **U** expugnavit – 858 milia¹ et milia²: **U** milia homines – 859 perdidit: **U** apprehendit – pugnare cepit: **U** pugnavit – Silla: **U** Scilla – 860 Scipionis: **U** *deest* – **V.8** mutati...Rome: **U** Rome mutati essent consules – Papirius: **U** Pirus – 862 Quindecim: **U** et quindecim – 863 hominum: **U** homines – et...sunt: **U** et de suo exercitu quadringenti sunt mortui – 864 cum: **U** de – ad...Collinam: **U** a porta Colonie – octoginta: **U** octo – hominum: **U** homines

865 milia: **S** milia hominum – occidit: **S** prostravit – 865/866 Cumque...faceret: **S** cumque hanc crudelitatem Silla in populum nocente et innocentem exercebat – 867 De...hominibus: **S** quorum hominum – 867/868 populum...sunt: **S** qui in pace et sine armis est – Silla: **S** postea Silla – 868 trahere: **S** extrahi – 868/869 et...fluuium: **S** misitque cum ligatis manibus ad fluuium Tiberim – 869 et...suo: **S** populo suo mandans – ei oculos: **S** oculos ei – 870 crudeliter: **S deest** – minuerent: **S** minutarent – dolore: **S** magno – 870/871 Marius... Marii: **S** filius autem eiusdem Marii uictus a Silla – 871 cum¹...Silla: **S** dum pugnaret cum eo – ut...diximus: **S deest** – Prenestam: **S** Preneste – 872 est: **S deest** – et¹: **S deest** – eum²: **S deest** – 874 septuaginta...adduxerant: **S** secum lxx milia adduxerant – Cum...pugnarent: **S deest** – 875 duodecim...apprehendit: **S** et apprehendit xii milia de exercitu eorum – et alios: **S** reliquos autem – 875/876 fugere fecit: **S** fugauit – 876 Gaius: **S** Gaius quoque – **V.9** Occiso: **S** occiso ergo – ad Siciliam abiit: **S** abiit in Siciliam – ad²: **S** in – 879 Maritanie: **S** Mauritanie – 879/880 in...uenerat: **S** Domicio regi uenerat in adiutorium – 880 Post hec: **S** interea – Mitridatem: **S** Metridatem – 881 annos: **S** tantum annos – 881/882 quam...potuit: **S** qualem nullus Romanorum ante eum in ea etate consecutus fuerat – 882 Interea finita: **S** finitaque – duo: **S** hec duo – 882/883 id...Italicum: **S** uidelicet Metridaticum – 883 tractata sunt: **S** habita – 883/884 A...homines: **S** plusquam cl milia hominum extinxerunt – 884 pretorii: **S** pretores – 885 prope: **S** pene – ducenti: **S** ducenti perierunt – Silla...et: **S** mortuo Silla – 886 aduersus...reparauit: **S** reparauit bellum aduersus Catulum consulem – inter...pugnauit: **S** cum eo congressus – 886/887 et²...sunt: **S** multos Romanorum interemit – 887 etenim: **S** quoque – 888 confugisset...Romanis: **S** confugerat a Romanis expugnata et apprehensa est – et²: **S deest** – **VI.1** denique: **S deest** – 891 Nam Sertorius: **S** Sertorius quoque – 892 Mariane: **S** Mariane – Tunc...eum: **S** contra quem – 893 regem: **S deest** – 893/894 Nam...pugnarent: **S deest** – 894 Domicius...est: **S** occisus est autem Domicius – 894/895 Deinde...pugnauerunt: **S** cumque iterum pugnarent – 895 predicti: **S deest** – cum...Sertorio: **S** contra Sertorium – et: **S deest** – 895/896 sic...Romanorum: **S** omnes a parte Romanorum sic – 896 Metellus: **S** Metellius – remansisset: **S** remaneret – octauum...annum: **S** annos autem xviii – 897 ciuibus: **S deest** – Gneus: **S** Gneius – 898 et²...Hispanie: **S** qui pene omnes ciuitates Asiae sibi subiugauerunt – **VI.2** et...cepit: **S** qui preliare incipiens – 900 Rodopa: **S** Rodope – et: **S deest** – ibi...est¹: **S** mortuus est ibi – Gaio: **S** Gaius – **VI.3** pugnando: **S** pugnans – sibi: **S** omnia sibi – 903/904 et²...apprehendit¹: **S** qui pugnando Siciliam et insuper multas Liciae ciuitates apprehendit – 905 Phaselidam: **S** Hisfaselidam – Olimpium: **S** Olimpium – 906 in...abiit: **S** primus Romanorum Insauriam intrauit – illam: **S** eam sibi – 906/907 hanc causam: **S** hoc – 907 Sauricus: **S** Isauricus – **VI.4** missus...Illiricum: **S** in Illiricum missus est – et: **S** qui – **VI.5** bellum...consul: **S** Marcus et Milius consules uoluerunt committere ciuile bellum – 910 potuit: **S** potuerunt – **VI.6** postquam...est: **S** ab Urbe condita – Mitridates: **S** Metridates – 912 pacem...rupit: **S** rupit pacem quam habuit cum Romanis – uoluit iterum: **S** iterum uoluit – Bithiniam et Asiam: **S** Asiam et Bithiniam – 913 ad pugnandum: **S deest** – Licinius: **S** Lucullus – Aurelius: **S** Licinius – et cum pugnassent: **S** commissa igitur pugna – 914 inde: **S deest** – fugit: **S** rex fugit – eam: **S** illam – Cogitauit: **S** cogitauerat – ut: **S** quod

865 milia: **U** milia homines – 866 aduersus: **U** aduersum – Catulus: **U** Cantulus – 867 Sillam: **U** Silla – hominibus: **U** homines – si: **U** sic – 868 Silla: **U** Silla dehinc – 868/869 precepit...ad: **U** fecit ligare illum manus ad – 869 ei...eruerent: **U** eruerent oculos eius – 870 minuerent: **U** minutarent – 871 Prenestam: **U** Prenestem – 873 Collinam: **U** Coloniam – 874 qui: **U** quibus – 874/875 homines... milia: **U deest** – 875 Gaius: **U** Gaius quoque – in Ariminum: **U** Maximinum – consulem: **U deest** – **V.9** Gerdam: **U** Gerdan – Maritanie: **U** Maritanie – 880 uenerat: **U** fuerat – 881 de...habuit: **U** Romanis tribuit de Affricanis – 883 Italicum: **U** Atalicum – tractata: **U** ambo tractata – sunt²: **U** sunt autem – 884 preliis: **U** pugnis – pretorii: **U** pretores – 886 bellum: **U** bella – pugnauit: **U** pugnauerunt – 887 etenim: **U** enim – 888 Cisalpinam Galliam: **U** Cisalpina Gallia – **VI.1** Cilicia: **U** Sicilia – Sertorius: **U** Sertorius – 892 Mariane: **U** Mariane – 893 Iugurtham: **U** Iugurtham – 894 Hirtuleio: **U** Irtulegio – 894/895 cum...omnes: **U** erat cum Sertorio et sic omnes. Deinde iterum pugnauerunt predicti consules cum iam dicto Sertorio – 896 remansisset: **U** remaneret – octauum: **U** octauum autem – 897 Sertorius: **U** Sertorius – Missi sunt: **U** missus – 898 sibi: **U deest** – subiugauerunt: **U** subiugauit – **VI.2** preliare: **U** preliari – 901 Scribonius: **U** Scribonio – Danubium: **U** Dauium – **VI.3** pugnando...Licie: **U deest** – pugnam...illas: **U** pugna comisit in illas – 905 Phaselidam: **U** Ispaselidam – Olimpium: **U** Olimpium – 906 Isauriam: **U** Isaria – subiugauit: **U** sibi subiugauit – 907 Sauricus: **U** Isarius – **VI.4** Cosconius: **U** Cosconicus – multam partem: **U** multas partes – **VI.5** Hoc: **U** hoc denique – 910 Marcus...potuit: **U** cum Marco Emilio et non potuit – **VI.6** Licinius: **U** Licinius – 914 Cicium: **U** Cizicum – Cogitauit: **U** cogitauerunt – Cicium: **U** Cizicum

914/915 Cicum apprehendere: **S** illam ciuitatem capere – 915 cum uenisset: **S** ueniens – 916 ad...eum: **S** contra eum ad pugnandum – a...obsedit: **S** obsedit eum a dorso – 918 ciuitatem...nominamus: **S** *deest* – autem: **S** *deest* – 919 duces... apprehendit: **S** apprehendit duces eius omnes cum nauibus – et: **S** ita ut – Mitridates: **S** Metridates – effugit: **S** effugeret – **VI.7** et...ducibus: **S** de quo profugerunt lxx iiii milites cum duobus ducibus ad Capuam – 922 Sparto Corixo: **S** cum Spartaco Crixo – 923 cepit: **S** uoluit – 923/924 Illi...acceperunt: **S** sed ipsi irruentes in castra illius fugauerunt eum et predam magnam acceperunt – 925 uenientes: **S** transeutes – 925/928 iuxta...Hannibal: **S** predam multam capiebant de marinis ciuitatibus, multa homicidia et adulteria etiam omnia que poterant incendia fecerunt; nec minorem crudelitatem prope ibi quam aliquando Hannibal fecit exercuerunt. Multe mulieres stuprum detestantes semetipsas interfecerunt – 928/929 Nam...congregauerunt: **S** collectisque ad se pene lx milibus armatorum duos consules Romanorum et multos duces pugnando uicerunt – 929 sed: **S** *deest* – 929/930 in...uoluissent: **S** dum in Apulia cum eo pugnarent – **VI.8** Interea: **S** etiam – pugnam...committere: **S** cum Romanis pugnare – 931/932 et...aliquid: **S** nec Romani aliquem timuerunt – 932 de...Macedonio: **S** Metridatem et Macedonium – Mitridatem: **S** Metridatem – 933 ad Cicicenum conclusit: **S** apud Cicium ciuitatem concluserat – fecit: **S** consulerat – est: **S** *deest* – et?: **S** *deest* – 934 per forciam: **S** *deest* – apprehenderat: **S** sibi subiugauerat – Eciam et: **S** et usque – eius: **S** ipsius – 935 peruenit et pugnavit: **S** progressus est pugnavitque – 935/936 homines...adduxerat: **S** de exercitu eius – 936 et: **S** *deest* – ipse...est: **S** ipsumque Metridatem fugauit – minorem: **S** *deest* – 937 ipse Mitridates: **S** Metridates ante – predictus: **S** ipse – Lucius: **S** *deest* – 937/938 Postquam...eum: **S** fugientem igitur Metridatem recepit – 938 Armenie: **S** Armenie maioris – maxima gloria: **S** gloria magna – 938/939 etiam...uicerat: **S** quia et de Persis triumphauerat – 939/940 maximam...Syria: **S** magnam partem Asye et Syrie – **VI.9** Lucius: **S** *deest* – Mitridatem: **S** Metridatem – 942 ubi: **S** quo – Cepit...eius: **S** et cepit expugnare ciuitates illius – Cum...hoc: **S** quod cum cognouisset – 942/943 exiit inde et: **S** *deest* – 943 que...regno: **S** regni sui – 944 sagittatores: **S** sagittariorum – pugnatores: **S** pugnatorum – 945 Tigranes: **S** ab eo – 946 magnam: **S** maximam – suo exercitu: **S** exercitu suo – 947/948 Quando...exercitu: **S** reliquit autem predictus consul cum iret super Tigranem partem sui exercitus – 948/949 ut...maris: **S** *deest* – 949 fugere Mitridates: **S** effugere Metridates – Nam...illi: **S** Illi autem cum – 950 per...Mitridates: **S** neglexerunt insidiari fuge Metridatis – Ille: **S** qui – 951 occasione: **S** oportunitate effugiendi – fugiit: **S** euasit – renouatum...Romanos: **S** iterum bellum contra Romanos renouauit – uero: **S** non – **VI.10** Lucius...alter: **S** alter Lucius Lucullus – primus: **S** iste primus – omnium: **S** *deest* – 954 uicit: **S** *deest* – sibique: **S** sibi – 954/955 Etiam...eorum: **S** ciuitatem quoque eorum Scudanam nomine – 957 et...ciuitates: **S** cum multis aliis eorum urbibus – 956 uero: **S** etiam – 956/957 Que...audiendum: **S** crudeles nimis et horribiles – 957 Nam: **S** isti – homines: **S** aliquem hominem – 957/959 decollabant...dimittebant: **S** absciso capite et excusso cerebro abraisque cum carne capillis – 959 et...biberent: **S** bibebant inde sicut de phiala – 959/960 Cum...subiugauit: **S** his sibi subiugatis – 960/961 Inde...constructe: **S** transiuit ad ciuitates sitas supra mare – 962 Histrium: **S** Histrium – 962 Tomam: **S** Thomum – postea: **S** post – **VI.11** Inter hec: **S** interea – exortum est: **S** est exortum – Tunc...est: **S** et missus est illuc – 964 ibique...et?: **S** qui in tribus annis – Creticam: **S** Cretam – uictoria: **S** hac uictoria – 965 et...est: **S** et dictus est Metellus Creticus quia Creticam prouinciam uicit – 966 Cum...dixit: **S** mortuo Appio rege eius qui adhuc iuuens edicto firmauerat – 967 essent subdite: **S** subdite essent – 967/968 Deuenerunt...Romanos: **S** fuerunt autem hee ciuitates que reddite sunt Romanis – id est: **S** *deest*

915 potuisset: **U** potuissent – haberet: **U** haberent – 916 contra eum: **U** *deest* – Cicium: **U** Cizicum – 917 ex: **U** et ab – 917/918 Lucullum...ad: **U** *deest* – 918 ciuitatem: **U** *deest* – quam: **U** que – 919 effugit: **U** fugere potuit – **VI.7** quattuor: **U** quattuor milia – 922 Sparto Corixo: **U** Spartaco Crixo – 924 acceperunt: **U** habuerunt – 925 Consentiam: **U** Consentia – 926 multos: **U** nam et multos – 927 adulterate sunt: **U** per fortia adulterate fuerunt – 928 quam: **U** prope quam – multos duces: **U** duces multos – 929 sed: **U** et – **VI.8** Interea: **U** in terra – contra Romanos: **U** cum Romanis – 932 Macedonio: **U** Macedonia – 933 Lucullus: **U** *deest* – 934 Paflagoniam: **U** Pafagloniam – ille: **U** ipse – 937 sibi: **U** *deest* – 938 Postquam: **U** postea – recepit: **U** et recepit – 939 maximam: **U** unam – Syria: **U** de Siria – **VI.9** est: **U** *deest* – 942 Cepit: **U** et cepit – 944 sagittatores: **U** sagittarios – 945 militum: **U** milites – 948 mari: **U** mare – 949/950 Nam...Mitridates: **U** *deest* – 951 renouatum: **U** reuocatus – **VI.10** et...subiugauit: **U** *deest* – et Scudamam: **U** ad Scudanam – 957 audiendum: **U** uidendum – 957/958 illos et tollebant: **U** *deest* – 958 exinde: **U** *deest* – carnem: **U** carnes – 959 si: **U** sicut – fiala: **U** fialas – 960 eas: **U** eos – 961 pugnando: **U** expugnando – Histrium: **U** Istrii – **VI.11** Inter hec: **U** interea – exortum: **U** ortum – 965 appellatus est: **U** est appellatus – 965/966 Eo...Appius: **U** Eodem tempore Affricam rediit. Cum esset mortuus in potestate Romanorum Apius – 967 tenuerat: **U** tenebat

968 Beronice: **S** Beronice – **VI.12** habuntur: **S** aguntur – iuxta...posite: **S** maritime – rebellauerunt se: **S** ceperunt rebellare – 970 contra...et: **S** Gneius Pompeius abiens super eas – eas² superauit: **S** Romanis eas subdidit – 970/971 abiit...Mitridatem: **S** missus est contra Metridatem regem – 971 super eum irruit: **S** irruit super eum – 972 homines: **S** de exercitu illius – suo exercitu: **S** exercitu autem Romano – triginta: **S** xxx homines – 973 Mitridates: **S** Metridates – cum²: **S** *deest* – duobus: **S** duobus tantum – esse...nimium: **S** contra suos nimium esse – 974 et: **S** nam – Piodramam: **S** Piodragmam – alter: **S** tercius – eius: **S** suus – fugiit: **S** effugit – 975 Ille: **S** ille autem – exercitum: **S** exercitum suum – Farnaces autem: **S** sed Pharnaces – 976 aduersus: **S** contra – ad pugnandum: **S** *deest* – Mitridates uero: **S** Metridates autem – cepit rogare: **S** rogauit – 977 ne illum: **S** ut eum non – cumque: **S** sed cum – illum...noluisset: **S** eum non audiret – uenit...suam: **S** intrauit palacium – 978 dedit...suas: **S** accipiens uenenum dedit uxori et filiabus suis bibere – 979 Sed...esset: **S** illis autem morientibus cum ipse mori tardaret – 980 militem: **S** de militibus suis – decollaret: **S** interficeret – 981 Vixit...annos: **S** per annos uite sue lxx ii – et: **S** *deest* – pugnauit: **S** pugnauerat autem – **VI.13** Pompeius iuit: **S** abiit Pompeius – Tigranidem: **S** Tigranem – 982/983 cumque uenisset: **S** *deest* – 983 predictus: **S** predictus autem – statim: **S** *deest* – 983/984 coronam...posuit: **S** posuit coronam suam ad pedes Pompei et ad genua eius – 984 flectere se: **S** se flectere – consul: **S** *deest* – hoc...permisit: **S** eum non permisit – 985 sed...suscepit: **S** suscepit autem eum Pompeius honorifice – Sed...tulit: **S** et tulit de potestate eius – Fenicem, Ofenem: **S** et Phenicem et Ofenem – 986 libras de argento: **S** librarum argenti – census: **S** *deest* – populo...illum: **S** Romanis eum persoluere – 986/987 se...Romanos: **S** rebellauerat Romanis – **VI.14** Postea...perrexit: **S** postea perrexit Pompeius contra Broden regem Albanie – 989 cum...eum: **S** *deest* – tulit...census: **S** fecitque eum Romanis tributarium – et²...dedit: **S** *deest* – 989/990 pugnando subdidit: **S** subdidit sibi pugnando – 991 Arabas: **S** Arabes – et dedit: **S** deditque – 991 adiuuauerat eum: **S** auxilium ei prestiterat – Mitridatem: **S** Metridatem – 991/992 Postea...Seleuciam: **S** fecitque pacem in Syria et Seleucia – 992 ut...recepissent: **S** precipiens eis ne Tigranem reciperent – et obsides: **S** obsides etiam – 993 Post hec: **S** deinde – ad Iudeam in: **S** *deest* – eam obsedit: **S** obsedit eam – 994 ibidem sederet: **S** eam artaret – duodecim... occidit: **S** pugnando xii milia Iudeorum – et: **S** *deest* – se: **S** se illi – 994/995 Tunc...muros: **S** iussit igitur Pompeius euertere muros – 995/996 enim...circuitu: **S** autem Ierosolima in circuitu habuisse – 996 idem consul: **S** Pompeius – 996/997 postquam...ciuitatem: **S** *deest* – 997 sacerdocio: **S** sacerdotium – captiuum inde: **S** autem captiuum – 998 Tunc...fecit: **S** commisit preterea bellum in Oriente cum xxxii regibus – omnes superauit: **S** de omnibus triumphauit – 999 antiquissimo: **S** antiquo – 999/1000 perfidiam...annos: **S** perfidia perseuerauerat annos contra Romanos – **VI.15** hec: **S** hec omnia – iam dictus: **S** predictus – gloria uictor: **S** gloria magna et decore triumphi – 1002 nobilissimus: **S** nobilis – nimium: **S** *deest* – simul: **S** *deest* – consiliauit: **S** coniurationem fecit – 1003 bellum... ciuile: **S** ciuile bellum moueret – 1004/1006 eum...eum: **S** ipso eiecto de ciuitate socios eius apprehendit, qui in carcerem missi ibidem necati sunt; et ad ultimum ipsum Catilinam preliantem interfici fecit. Antonius etiam consul Lucium consulem oppressit et occidit, qui similiter contra ciues bellare parauit

968 Beronice...Cirene: **U** Beronice, Pholomais et Curene – **VI.12** habuntur: **U** aguntur – 970 eas: **U** eos – menses eas: **U** *deest* – 970/971 abiit ad pugnandum: **U** ad pugnandum abiit – 972 suo exercitu: **U** exercitu uero eius – 973 cum²: **U** *deest* – comitibus: **U** filiis – suos: **U** eos – 974 alter: **U** tercius – 977 cumque: **U** quem cum – 979 ut...moreretur: **U** cum eis et mortuus est – ipse: **U** ille – mortuus non esset: **U** non moreretur – 981 duos: **U** *deest* – **VI.13** Artaxate: **U** Artaxaten – 984 genua: **U** genuam – flectere se: **U** flecti – 985 Ofenem: **U** *deest* – 986 de argento: **U** argenti – illum: **U** *deest* – quia: **U** eo quod – 987 rebellasset: **U** reuelauerat – **VI.14** Froden: **U** Broden – 989/990 pugnando...Hyberiam: **U** subdidit sibi Iberiam pugnando – 991 quia: **U** qui – 992 Syriam: **U** Siria – recepissent: **U** recepisset – 993 ad Iudeam in: **U** in Iudea ad – eam obsedit: **U** obsedit eam – 994 Iudeorum: **U** Iudeos – 995 euertere: **U** uertere – 996 idem: **U** ibidem – multos principes: **U** multas ciuitates et principes – 997 apprehendit: **U** *deest* – ciuitatem: **U** ciuitates – sacerdocio: **U** sacerdotium – 999 Asiam: **U** Asia – 1000 perfidiam: **U** Persida – contra Romanos: **U** *deest* – **VI.15** Catilina: **U** Catelina – prauus simul: **U** paruissimus – aliis: **U** alteris – 1003 commouerent: **U** comoueret – ciuile: **U** ciuilem – 1004 iactauit: **U** eiecit – apprehendit misitque: **U** apprehendens misit – 1005 et ibi: **U** ibique

VI.16 uictoriam habuit: **S deest** – 1008 Cretico bello: **S** Creta – Pyratice bello: **S** piratis – Nam adduxit: **S** adduxit autem Pompeius – currum suum: **S** cursum suum in triumpho – 1009 Mitridatis: **S** Metridatis regis – Tigranis: **S** Tigranis regis – regem: **S** principem – 1009/1010 et³...multum: **S** cum multo auro et argento – **VI.17** postquam...est: **S** ab Urbe condita – 1013 apud antiquos: **S** antiquitas – sex milia: **S** sex milia dclxvi – homines: **S** deest – Primum... gentem: **S** superauit itaque primum gentem – 1014 pugnando: **S** pugnando et uincendo – 1015 Tulignis, Latouois: **S** Turciungis, Lotouagis – fugierunt: **S** fugerunt – 1016 tulit: **S** captiuauit – eius: **S** illius – 1017 occidendo: **S** prosternendo – milia: **S** miliaria – 1018 de Germania: **S** Germanie – 1019 pugnatores: **S** pugnantium – exientes: **S** exeuntes – 1020 restitit...eos: **S** confortauit suos et hostes penitus contriuit – missus: **S** legatus – 1021 Albercos: **S** Aluernos – Lixouios: **S** Luxouios – Similiter: **S** similiter et – missus: **S** legatus – 1022 uero: **S** deest – 1023 totas Gallias: **S** totam Galliam – certabant...subiugare: **S** subiugare certabant – 1024/1025 perterruit...Germaniam: **S** cum tota simul Germania perterruit – 1025 inde...Galliam: **S** sibi subiugare certabant sic in Gallias transiit – domuit...Galliam: **S** pugnauit prope et perdomuit totum occidentem – 1026 Pugnauit...habebant: **S** Britannos quoque qui Romanum nomen nondum audierant – et...eos: **S** uicit – 1027 tulit...tributarios: **S** acceptis obsidibus eorum tributarios eos fecit – **VI.18** In hoc: **S** eodem – missus...Crassus: **S** Marcus Lucius Crassus missus est ad Parthos – 1028 pugnasset: **S** pugnaret cum eis – 1029 ibi mortuus est: **S** mortuus est ibi – exercitus: **S** exercitus eius – 1030 assidue pugnando: **S** assiduis preliis – uicit: **S** attriuit – **VI.19** a: **S** deest – 1033 ceteris: **S** ceteris senatoribus – et mandauerunt: **S** mandaueruntque – foras: **S** deest – ille...ueniret: **S** sic cum paucis Urbem intraret – 1033/1034 et³...consulis: **S** cumque ille his iussionibus minime obediret – 1034 Miceriam: **S** Nuceriam – legiones: **S** legiones Cesaris – 1035 autem: **S** deest – congregatis militibus: **S** conuocato exercitu suo – perrexit: **S** abiit ipse – 1036 Per hanc causam: **S** deest – uero: **S** ergo – prope omnis: **S** omnis fere – exeuntes: **S** deest – 1036/1037 de Roma fugerunt: **S** fugerunt de Roma – 1037 in²...Macedoniam: **S** et Epyrum et Macedoniam – per ceteras ciuitates: **S** ad alia loca – **VI.20** Tunc...consule: **S** Tunc Cesar ingressus Romam factus est dictator a suis – 1039 iuit ad: **S** abiit in – uenit: **S** perrexit – pugnauit: **S** commisit prelium – 1040 Pompeius...fecit: **S** uictusque est Cesar et fugit – Deinde: **S** iterum – pugnauit: **S** pugnauit Cesar – cum...Thessalia: **S** in Thessalia cum Pompeio – 1041 centum: **S** et centum – pedites: **S** peditum – 1042 caballicantes: **S** et equites – **VI.21** fuerat: **S** fuit – tantus...congregatus: **S** congregatus tantus populus Romanus – 1043/1045 Qui...pugnasset: **S** contra barbaros unanimiter pugnasset totum orbem sibi subiugare potuisset – 1045 Pugnatum...illos: **S** cum autem fortiter inter se pugnarent – omnis: **S** deest – 1046 Pompegius: **S** dux – fugit: **S** declinauit – et petiuit: **S** petens – Ipse rex: **S** rex autem Egipti – 1046/1047 propter...Cesaris: **S** ut placaret sibi Cesarem – 1047 decollauit eum: **S** occidit Pompeium – transmisit: **S** reseruauit – 1048 eius: **S** illius – fuerat: **S** erat – **VI.22** Cesar...insidias: **S** Cesari uenienti in Alexandriam Ptolomeus rex preparauit insidias – 1050 hostes superuenientes: **S** multitudinem hostium superuenientium – intrauit: **S** insiluit – unam nauiculam: **S** nauiculam unam – 1051 submersa...intrauerunt: **S** propter multos intrantes submersa est – 1051/1052 Ille...uenit: **S** ille autem una manu per ducentos passus natans peruenit ad naues suas – 1052/1053 In...Ptolomeus: **S** Alia enim manu cartas suas portabat congressusque in mari cum eodem Ptolomeo rege apprehendit nauem in qua erat rex – 1053/1054 Postea...regem: **S** postea rogatus a Egiptis reddidit eis regem suum – 1054/1055 magis...pugnam: **S** diligentius seruaret amicitiam cum populis Romanis

VI.16 Eodem: **U** eodem quoque – 1008 bello²: **U** deest – 1011 postquam...est: **U** post Romam factam – **VI.17** Gaius...est: **U** est Gaius Iulius Cesar factus – 1013 gentem: **U** gentes – dicitur Elbecia: **U** dicuntur Eluatia – 1014 namque: **U** autem – 1015 Tulignis **U** Turlinguis – Latouois: **U** Latobogis – et: **U** deest – 1017 milia: **U** miliaria – 1019 exientes: **U** exeuntes – 1019-20 in...uerterunt: **U** fugauerunt – 1021 Similiter: **U** similiterque – 1022 octo: **U** deest – Renum: **U** Renos – 1023 transierant: **U** transierat – certabant: **U** certabat – dissipauit: **U** dissipauit quatuor – 1024 Sueuos: **U** suos equos – 1025 domuit: **U** dominauit – 1026 Pugnauit: **U** postea pugnauit – uicisset: **U** uincisset – 1027 ab: **U** deest – **VI.18** Parthiam: **U** Parthia – Lucius: **U** Lucinius – 1030 ipso exercitu: **U** ipsum exercitum – **VI.19** dimitteret: **U** mitteret – 1035 hoc audiens: **U** audiens hec – congregatis militibus: **U** congregatos milites – super: **U** supra – 1036 consules uero: **U** uero consules – 1037 fugerunt: **U** fugierunt – Epyram: **U** Epiro – Macedoniam: **U** Macedonia – **VI.20** Romam: **U** in Romam – qui...consule: **U** de consule – 1039 Greciam: **U** Grecia – 1040 Pompeius... Pompeio: **U** deest – 1041 mille centum: **U** mille milia centum – pedites: **U** pedones – 1042 mille: **U** mille milia – **VI.21** adhuc: **U** autem – 1044 potuissent: **U** potuisset – si: **U** et sic – 1045 Pugnatum: **U** quo modo pugnatum – 1046 Pompegius: **U** Pompeius – Alexandriam: **U** Alexandria – a rege: **U** ad regem – 1047 decollauit: **U** et decollauit – **VI.22** illi: **U** ei – uolens: **U** et uoluit – 1050 illum: **U** eum – 1051 propter alios qui: **U** cum aliis qui ibi – 1052 uero: **U** deest – 1053 nauim: **U** deest – Postea: **U** post hec – 1054 hominibus: **U** omnibus – haberet amicitiam: **U** amicitiam haberet – 1055 pugnam...iterum: **U** deest

1055 ut: **S** dum – pugnare cum eis: **S** repugnare Cesari – 1056 ipse...mare: **S** omnis exercitus eius deletus est et ipse rex in mari necatus – uero: **S** autem – 1057 sic...eum: **S** inde agnatum est – fuerat uestitus: **S** uestitus fuit – 1057/58 Cesar...apprehendit: **S** Cesar igitur apprehensa Alexandria – 1058 Regnum...dedit: **S** dedit regnum Cleopatre sorori Ptolomei – 1058-59 Rediens...occidit: **S** cumque de Alexandria Romam rediret, in uia occidit Pharnacem filium Metridatis – 1059 propter quod: **S** quia – Pompegio: **S** Pompeio – in...Thessaliam: **S** in Thessaliam adiutorium prestiterat – **VI.23** Inde...et: **S** regressusque Romam – Postea uenit: **S** Deinde profectus est – 1061 pugnavit: **S** commisit bellum – Mauritanie: **S** Affrice – 1061/1062 et²...Romanorum: **S** ad quem reliquie exercitus Magni Pompei confugerant – 1062 Cornelius...duces: **S** scilicet Cornelius Scipio et Faustus Sille dictatoris filius et Cato cum aliis ducibus – 1062/1063 et facto: **S** facto itaque – 1063 uicit: **S** uictoriam adeptus est. Occiso Scipione et Iuba rege Cato cognita Cesaris uictoria uenenum sumpsit et sic interiit ne uultum tyranni aspiceret – **VI.24** Postea...ingressus: **S** Deinde iterum Romam regressus – Cesar: **S** *deest* – 1064/1065 ad...perrexit: **S** profectus est in Hispaniam – 1065 Geneus: **S** Gneius – filius Pompei: **S** Magni Pompei filius – magnam: **S** *deest* – ipso: **S** *deest* – fecit: **S** commisit – ita: **S** tam crudelem – 1066 fugientibus hominibus: **S** fugato exercitu – uellet se occidere: **S** ipse sibi Cesar mortem uoluit inferre – ut ille: **S** ne ipse – 1066/1067 habebat...annos: **S** lvi annorum erat – 1067 de multis preliis: **S** multarum gentium et preliorum – fuerat: **S** *deest* – non...infantum: **S** in manus adolescentum incideret – 1067/1068 Deinde...eum: **S** reuersus est autem ad eum exercitus suus – 1068/1069 reparata...Pompei: **S** et sic renouato iterum prelio – 1069 Ipsum...fugit: **S** occidit Gnem Pompeium, frater autem illius effugit – **VI.25** rediit...tyrannus: **S** reuersus omnes dignitates ad se traxit et Romanos uiolenter oppressit – 1071 Etiam...uidebat: **S** *deest* – 1071/1072 Consiliauerunt...Romani: **S** unde lx senatores indignantes in consilio mortis eius consenserunt – 1072 Quadam...uenisset: **S** et cum quadam die ueniret – 1073 causis publicis: **S** publicis causis – ordinabant: **S** tractabatur – fecerunt...est: **S** insurgentes in eum Brutus et Cassius occiderunt eum xxiii plagis illi factis – 1073/1074 Vir...fuit: **S** nullus enim illo clarior fuit in preliis – 1075 etiam: **S** enim – in unum dictabat: **S** simul dictauit – 1077 cetera: **S** cetera autem – alia: **S** *deest* – in toto mundo: **S** eodem tempore – bos: **S** bos quidam – hominem: **S** dominum suum – 1077/1078: locutus...dixit: **S** qui eum ad aratrum minabat locutus est dicens – 1078 Quare...opprimis: **S** quid me cedis – enim erit: **S** erit iam – paupertas de uictualio: **S** penuria uictualium – sed: **S** nam – tempore: **S** *deest* – 1079 non erunt: **S** esse cessabunt – **VII.1** nono: **S** viii ab Urbe condita – postquam...Cesar: **S** *deest* – 1080/1081 ciuilia...sunt: **S** reparata sunt ciuilia bella – 1081/1082 Ciuilia...faciunt: **S** *deest* – 1083 illos: **S** eos – occiderunt: **S** occiderant – Antonius: **S** Antonius uero – consul: **S** *deest* – 1083/1084 pro...opprimere: **S** uero nitebatur uindicare Cesarem – 1084 hoc: **S** quod – conturbata...publica: **S** conturbata ex omni parte republica – et...cepit: **S** Antonius cum multa mala incipere faceret – 1085 Tunc a senatu: **S** a senatoribus – Antonius: **S** *deest* – ad...illum: **S** *deest* – 1086 Yrticus: **S** Hircius – Cesar Octauianus: **S** Octauianus Cesar – qui: **S** qui tunc – 1087 Pater...tabius: **S** hic erat filius Octauii Cesaris – 1087/1088 De...Cesaris: **S** et originem duxit ab Enea Troiano per generationem Iulii – 1088/1089 Quem...reliquerat: **S** qui eum quia patruus eius erat sibi adoptauerat in filium. Mater uero eius Accia dicebatur – 1088-89 Qua...Octauianus: **S** predicti uero consules cum hoc ipso Octauiano abierunt contra Antonium – 1091 uictoriam factam: **S** hanc uictoriam – 1091-92 Post... Cesarem: **S** et sic uterque exercitus illorum adiunxit se Octauiano – **VII.2** fuerat: **S** fuit – 1093/1094 Cesaris et equitum: **S** militum Cesaris – 1094 et: **S** et ipse adhuc – populi: **S** equitum – Inter hec: **S** interea – Cesar: **S** Octauianus – pacem fecit: **S** fecit pacem – et²: **S** *deest* – 1095 uolens: **S** uolens cum eo – 1095/1096 Romam... uiginti: **S** et cum esset annorum xx rediit Romam cum exercitu et

1055 pugnare: **U** pugnaret – ipse et omnis: **U** *deest* – 1056 necatus...deiectus: **U** delictus est et necatus – 1057 fuerat: **U** fuit – Regnum: **U** et regnum – 1058 de Alexandria: **U** Alexandriam apprehendit – occidit: **U** et eum occidit – 1059 Pompegio: **U** Pompeio – adiutorium: **U** adiutorio – **VI.23** Cesar: **U** *deest* – Postea uenit: **U** et postea iuit – 1061/1062 Romanis...duces: **U** *deest* – 1062 Sullae: **U** ille – **VI.24** ingressus: **U** regressus – 1065 Pompei: **U** Pompegii – 1066 hominibus...ille: **U** omnibus de exercitu Cesaris ipse uolebat se ipsum occidere sicut ille – habebat: **U** preliatum habebat – 1067 potestatem: **U** potestate – 1068/1069 predictis...Pompei: **U** predicto filio Pompegii – **VI.25** rediit...facere: **U** rediens fecit – 1071 Etiam nec: **U** nec etiam pro – quod: **U** quando – Consiliauerunt: **U** tunc consiliauerunt – 1072 occiderent illum: **U** illum occiderent – 1073 ordinabant: **U** ordinabat – 1075 uelocius: **U** sic uelocius – Quattuor: **U** *deest* – 1076 Eodem: **U** eodem quoque – simul soles: **U** soles simul – 1077 cetera: **U** cetera autem – alia: **U** *deest* – 1078/1079 de uictualio: **U** uictualium – 1079 homines non erunt: **U** non erunt homines qui ea comedant – **VII.1** Iulius: **U** *deest* – 1082 quod: **U** qui – 1084 conturbata: **U** turbata – facere cepit: **U** fecit – 1085 senatu: **U** senato – Yrticus: **U** Ircius – 1088 Iuliam: **U** Iulii – fuitque: **U** qui fuit – Iulius: **U** *deest* – 1089 reliquerat: **U** dereliquit – 1091 tres...coniuncte: **U** exercitus coniuncti – **VII.2** magister...equitum: **U** Cesaris magister equitum – 1095 patris: **U** patris – 1096 consulatus honor: **U** consulatum

VII.3 occiderunt: **S** occiderant – Cesarem: **S** *deest* – grande: **S** *deest* – prelium: **S** bellum – 1098/1099 Erant...coniunxerant: **S** multe enim gentes per Macedoniam et Orientem illis se adiunxerant – 1099/1100 Perrexerunt...Antonius: **S** contra quos perrexerunt ad pugnandum Octavianus et Marcus Antonius – contra...Cassium: **S** ad pugnandum – Cesar: **S** *deest* – 1100 In...Cesar: **S** qui in prima pugna uicti sunt ab illis – tamen...Cassius: **S** mortuo tamen Cassio – Secunda: **S** in secunda autem – 1101 infinita nobilitas: **S** multi nobiles – que...fuerat: **S** qui in adiutorium illis uenerant – 1102 causa: **S** res – 1102/1103 Antonius...Orientem: **S** Antonius uero Pontum, Asyam et Orientem teneret – **VII.4** magnam...Bruti: **S** ad quem milites Bruti et Cassii confugerant in Sicilia, bellum mouit – 1105 Pompeium: **S** illum – 1006 sed...Pompeius: **S** quibus dum Pompeius non posset resistere – pax...est: **S** fimauit pacem cum eis – **VII.6** Interea...ruperat: **S** quam postea rupit – et cum: **S** cum enim – erat...Cesaris: **S** ex parte Cesaris erat – 1008 pugnavit in mari: **S** in mari pugnaret – et¹: **S** *deest* – eo: **S** Pompeio – fugitque...Asie: **S** et fugit in Asiam – et ibi: **S** ubi – 1110 que...regina: **S** reginam – **VII.7** Deinde: **S** post hec – magnum...Antonius: **S** Antonius commouit ciuile bellum – monita: **S** instinctum – 1112 uxoris sue: **S** *deest* – que¹...concupiscit: **S** que sicut femina inexplete cupiditatis Romanum affectabat imperium – 1112/1113 Pugnaverunt...Octavianus: **S** congressi sunt igitur in prelium Antonius et Octavianus in mari – 1113 Actium: **S** Actium promunctorium – Epyra: **S** Epyro – Fugit: **S** fugitque – 1113/1115 Antonius...occidit: **S** Antonius et omnes qui cum eo erant Octauiano se subdiderunt. Antonius igitur ab omnibus uidens se derelictum ueneno sumpto interiiit – 1115 Cleopatra: **S** Cleopatra autem – ornata...ornamentis: **S** diuersis ornamentis induta – Cesarem: **S** Octavianum – 1116 eum...prouocare: **S** illum in amorem suum allicere – ille: **S** ipse – eius concupiscentiam: **S** illius concupiscentiam – 1116/1117 minime...inflexit: **S** animum suum minime flexit – 1117 mandauit custodire: **S** precepit custodiri – Illa: **S** sed ipsa – fugiens: **S** effugiens – 1118 se...suum: **S** iuxta Antonium maritum suum se collocauit – 1118/1119 fecit...est: **S** positis ad mamillas aspidibus sic morte quasi sonno soluta est – 1120 imperio...subiugata: **S** Romano imperio restituta – ordinauit ibi: **S** prefecit ei – **VII.8** Romam rediit: **S** ad Italiam rediens – et: **S** *deest* – 1123 triumpho: **S** triplici triumpho – 1123/1124 potestatem...uocant: **S** apud Romam monarchiam tenuit – 1125 etiam: **S** quoque – circulus apparuit: **S** apparuit circulus – 1126 Igitur cum: **S** cum igitur – anno: **S** anno imperii Augusti – et uerissimam: **S** undique – 1126/1127 Cesar composuit: **S** mundus haberet – Christus dominus: **S** Jesus Christus dominus noster – in¹...est¹: **S** natus est in Bethleem – aduentu...data: **S** sacratissimo aduentu uerissima pax ista mundo donata – **VII.9** Nullo: **S** nullo enim – Octavianum: **S** Augustum – 1128/1129 plus...quam: **S** Romana respublica sic creuit quomodo – 1131 populi: **S** *deest* – 1132 Sed...eius: **S** per Drusum priuignum suum facientem hanc pugnam – id est filiaster: **S** *deest* – 1133 fecit: **S** preliatus est – quadraginta: **S** quadringenta – 1134 captiuos...populo: **S** captiuorum de Germanis – Galliam: **S** Gallia – ripas: **S** ripam – 1135 quos...dederunt: **S** qui nullos antea dederant – 1135/1136 Reddiderunt...Romana: **S** reddiderunt etiam Parthi signa Romanorum – 1136 tulerant: **S** tulerunt – consulem: **S** *deest* – **VII.10** nesciebant: **S** non audierant – missos: **S** legatos suos – 1137 regnum fuissent: **S** fuisset regnum – autem: **S** *deest* – 1139 amore: **S** honore – construerent ciuitates: **S** ciuitates construerent – 1140 Iuba rex: **S** rex Iuba – in Palestina factum est: **S** Herodes rex in Palestina – 1141 in: **S** *deest* – autem: **S** etiam – 1142 uestiti...uestuntur: **S** assumentes habitum et cultum Romanum – et³: **S** *deest* – 1143 In...ita: **S** bella et contentiones ita abhominatus est – de iusta: **S** iusta de – 1144 uoluisset: **S** uellet – 1145 concupiscentie uictoria: **S** uictorie concupiscentia – propter...lauro: **S** pro corona laurea – 1145/1146 que...habet: **S** *deest* – 1146 mitteret...suum: **S** aliquis adduceret populum suum in periculum – debet...esse: **S** in securitate regere deberet

VII.3 1099 Perrexerunt: **U** et perrexerunt – 1101 Brutus: **U** nominatissimus Brutus – nobilitas...fuerat: **U** nobilitas illius de illis qui in adiutorium illi fuerant – **VII.6** ruperat: **U** rupit – et: **U** *deest* – 1108 ab eo: **U** *deest* – **VII.7** bellum commouit: **U** commouit bellum – 1113 mari: **U** mare – Actium: **U** Actium – Epyra: **U** Epyro – 1114 cum¹...transissent: **U** omnes qui cum eo sic fuerant transierunt – uidens se: **U** uidens autem se ipse Antonius – 1115 esse: **U** *deest* – Cleopatra: **U** Cleopatra – 1117 illam...custodire: **U** mandauit illam custodiri – Illa: **U** illa uero – 1119/1120 Egyptus...est: **U** Egyptum post hec Octavianus Augustus Romani imperio subiugauit – **VII.8** triumpho: **U** triplici triumpho – Quod: **U** quam iam – 1124 uocant: **U** clamant – exundauit: **U** emanauit – 1125 ad similitudinem: **U** in similitudine – 1126 et uerissimam: **U** uerissimamque – 1127 dominus: **U** dominus noster – cuius: **U** in cuius – data: **U** donata – **VII.9** adiunxit...imperio: **U** adduxit ad Romanum imperium – 1130 Cantabrium: **U** Calabrium – 1131 Reciam: **U** Greciam – Dacos: **U** Daucos – 1132 Germanorum: **U** Romanorum – 1133 per: **U** *deest* – 1134 Galliam: **U** Gallia – **VII.10** Scitharum: **U** Sitharum – 1138 tanto: **U** tantum – 1139 construerent ciuitates: **U** ciuitates construerent – 1140 nominabant: **U** nominarent – sicuti in Maritania: **U** sicut in Mauritania – 1141 in: **U** *deest* – 1142 sicuti: **U** sicut – uestuntur: **U** uestuntur – 1145 uictoria: **U** uictoriam – 1145/1146 propter...esse: **U** propter Romanam uictoriam de laureique folia sine fructu mitteret in periculo populum suum qui debet in securitate esse

1147 Insuper...dicebat: **S** dicebat quoque – aliud...tantum: **S** aliquid maius quam – 1148 non... alterum: **S** contra alterum non esse mouenda dixit – ita ut: **S** et ut – 1149 esset...discrecio: **S** in hoc tamen talis discrecio esset – sperat: **S** speraret – perdat ille: **S** perderet amicos – 1149/1150 fiat...piscatori: **S** fecit similitudinem a piscatore – 1150 misit: **S** mittit – uoluit...apprehendere: **S** querit apprehendere piscem – 1150/1151 hamum...perdidit: **S** perdit hamum – 1151 et...profuit: **S** *deest* – Denique...Cesarem: **S** arguebat enim Iulium Cesarem patrum suum – 1152 qui: **S** quia – 1152/1153 faciebat...fieri: **S** blande faciebat ad eorum fauorem captandum – 1153 magnitudinem principis: **S** maiestatem principis inde – 1154 fidelissimus: **S** fidelissimus extitit – erant illi: **S** illi erant – 1155 erat tacitus: **S** quia tacitus erat – uero: **S** *deest* – paciens... moderatus: **S** quia patiens laboris et animi moderati – 1155/58 Preterea...scriberet: **S** Rarus erat ad recipiendas amicitias sed receptas fortiter tenebat. In litterarum studiis nimis intentus erat ita ut nullum pretermitteret diem in quo non aliquid legeret uel scriberet. Unde et poetas Virgilium et Flaccum optime diligebat – 1159 gloriam...dicebat: **S** inde gloriabatur dicens – 1159/1160 factam de lateribus: **S** de lateribus factam – 1160 id...tegulis: **S** *deest* – id²...factam: **S** *deest* – 1161 nimium: **S** *deest* – in...fuit: **S** oculorum clarita excellebat – Nam quando: **S** ita ut si quis – 1162 oculis...aspiciebat: **S** eum aspiciere uoluisset – uidebatur...exiret: **S** quasi a radiis solis intuentis aspectus reuerberaretur – Nam: **S** *deest* – 1162/1163 die...quidam: **S** miles quidam quadam die – 1163 cum eo loqueretur: **S** dum loqueretur cum eo – uidens...eius: **S** *deest* – 1164 uultu illius: **S** eo – cumque interrogaretur: **S** interrogatus autem – 1165 ista...bona: **S** hec bona omnia – 1166 leniter: **S** leuiter – 1167 habuit...homo: **S** cupiditatem dominandi maiorem quam aliquis hominum – semper: **S** *deest* – 1167/1168 delectabitur...tabulas: **S** delectabatur in ludo alearum – 1168 habebat...somno: **S** abstinentiam in cibo et potu et somno habebat – 1169 catamitos: **S** catamitas – concubinas: **S** concubinos – seu: **S** *deest* – 1170 Dimiserat: **S** dimisit – uxorem: **S** *deest* – marito: **S** marito suo – 1171 Et...suo: **S** que de priore marito habebat – filios duos: **S** duos filios – 1171/1172 unum...Drusum: **S** Tyberium et Drusum – 1172 Quamuis: **S** sed quamuis – tantum: **S** tam – aliis...discretus: **S** alios eiusdem criminis consortes uindex districtissimus – 1172/1174 qui...committunt: **S** *deest* – 1174 Pro quo: **S** unde – 1174/1175 in...reuersus: **S** irreuocabili dampnauit exilio. Hic ex Egipto quam ipse excolendo quasi in alteram prouinciam renouauit, omni anno cc milia modiorum frumenti Romam adduci fecit – 1176 Cumque...annos: **S** qui completis annis – Campanie loco: **S** Campania in loco – 1177 et sepultus est: **S** sepultus est autem – Igitur...est: **S** dicunt autem per fraudem Libie eum fuisse mortuum eo quod Agrippam filiastrum eius misisset in exilium – multis: **S** multis igitur – 1178 illum: **S** eum – 1179 esse: **S** *deest* – uero: **S** *deest* – 1180 in²: **S** *deest* – 1181 natus talis homo: **S** tali homo natus – 1183 Tenuit imperium: **S** imperauit – annis...sex: **S** lvi annis – annis regnauit: **S** *deest* – 1184 quadraginta et sex: **S** et xliiii – regnauit: **S** *deest* – 1184/1185 id...filiaster: **S** *deest* – 1185 adoptatus in filio: **S** in filium adoptatus – **VII.11** Mero: **S** Nero – quod: **S** hoc quod – uinum: **S** uini – 1187 iocularibus: **S** iocularibus – Valde: **S** *deest* – fuit...armis: **S** prudens in armis fuit – 1188 esset: **S** fiebat – multa...Octauiani: **S** sub tempore Octauiani in multis prosperitatem habuit – 1188/1189 Habuit...litteris: **S** magnam etiam litterarum scientiam habuit – 1189 fuit...loquela: **S** clarus in loquela fuit – insidiosus: **S** et insidiosus – 1190 noluit: **S** non uoluit

1147 minus: **U** *deest* – omnia: **U** omnia diceret et – 1149 talis in hoc: **U** in hoc talis – 1150 misit: **U** mittit – uoluit: **U** uelit – 1151 perdidit: **U** perdit – profuit: **U** proficit – Denique: **U** deinde – 1154 fidelissimus: **U** fidelissimus extitit – illi: **U** *deest* – 1155 Mecenas...uero: **U** Mezenas tacitus, Agrippa uero erat – 1156 Rarus: **U** rarus enim – 1157 retinebat: **U** eam retinebat – 1158 pretermitteretur...non: **U** premitteret dies quin – 1159 factam: **U** *deest* – 1160 lateribus: **U** laribus – relinquo marmoream: **U** relico marmorea – marmore factam: **U** marmoribus facta – 1161 speciosior: **U** formosus et speciosus – 1162 exiret: **U** exire – 1162/1163 die quadam: **U** quadam die – 1163 uidens: **U** uidensque – 1164 interrogaretur: **U** interrogaret – respondit: **U** respondit ei – splendorem: **U** lumen – 1165 omnia: **U** *deest* – 1166 inpaciens: **U** paciens – leniter: **U** lentus – 1167 alter: **U** alius – semper: **U** semperque – 1168 potu: **U** in potu – 1169 catamitos: **U** catamitas – et: **U** cum – 1170 Scriboniam: **U** Scribonia – 1171 Libiam: **U** Labia – Libia: **U** Labia – 1172 alium Drusum: **U** alterum nomine Drusum – esset: **U** ipse esset – erat...discretus: **U** tamen erat in alios nimium districtus – 1173 hominum: **U** omnium – et: **U** *deest* – 1174 decertant: **U** decertabat – committunt: **U** comittebant – 1175 non est reuersus: **U** reuersus non est – 1176 complisset: **U** compleuisset – Campanie loco: **U** Campania in loco – 1177 Atelle: **U** Atello – Rome: **U** *deest* – 1179 Roma: **U** Romam – 1180 in: **U** *deest* – 1181 similis: **U** quasi similis – 1183 quinquaginta: **U** quadraginta – et: **U** *deest* – **VII.11** iocularibus: **U** ioculariis – Claudius: **U** *deest* – 1189 fuit clarus: **U** clarus fuit – 1190 noluit: **U** noluisset

1191 ad illos: **S** illis – apparebat: **S** apparuit – fuit : **S** fuit tamen – 1192/1193 sic...consilium: **S** pluribus uiciis laboraret ut melius responderet ex improviso ad consilium quam alius premeditatur – 1193 Regnauit: **S** regnauit autem – 1193/1194 In...annis: **S** in quibus – 1194 per semetipsum: **S** *deest* – sed...fecit: **S** nisi per legatos suos – 1195 blandicias: **S** blandicias suas – et...permisit: **S** quos de cetero ad regna sua redire non permisit – 1196 suos: **S** et suos – omnes: **S** plures – 1197 est: **S** est autem – morte illius: **S** illius morte – 1198 imperii eius: **S** eius imperii – 1198/1199 eiusdem anno: **S** *deest* – **VII.12** regnauit: **S** imperauit – 1201 etiam: **S** *deest* – 1202 sororibus: **S** tribus sororibus – fornicabat: **S** incestum commisit – et...sua: **S** ex quarum una – Postea: **S** et postea – 1202/1203 in...mandauit: **S** illas in exilium misit – 1203 Nam cum: **S** cum enim – **VII.13** aliis quidem: **S** quibusdam – aliis: **S** quibusdam – 1206/1207 ubi...est: **S** quam nullus Romanorum ante Iulium Cesarem neque post eum nisi iste intrauit – 1207 et sanguine: **S** *deest* – 1209 oceano: **S** oceano – adiunxit Romano imperio: **S** Romano imperio adiunxit – 1210 fuerat: **S** est – Postquam...est¹: **S** post obitum suum – consecratus...deos: **S** inter deos consecratus est – **VII.14** accepit principatum: **S** imperium Romanum accepit – 1211/1212 qui...imperium: **S** quod – 1212 et²: **S** atque – 1214 homicidia: **S** et homicidia – sua...sorore: **S** et sorore sua incestum commisit – 1214/1215 illas interfecit: **S** interfecit eas – 1215 septem: **S** per vii – ciuitas ipsa: **S** ipsa ciuitas – 1218 causam: **S** pecuniam – de...remanserat: **S** remanserat de incendio – exinde tulit: **S** tulit exinde – **VII.15** uirgis: **S** uirga – 1221 palatio: **S** palatio suo – urbis: **S** ab urbe – ad uillam: **S** in uilla – 1222 Ipse namque: **S** iste uero – 1223 precepit: **S** fecit – **VII.16** De...fuit: **S** iste de antiqua senatorum nobilitate per generationem descendit – 1226 autem: **S** *deest* – solummodo: **S** tantum – **VII.17** Ex: **S** iste ex – 1229 quia: **S** quod – Vitellus: **S** Vitellius – 1230 tria...eo: **S** cum eo tria prelia – 1230-31 quia...posset: **S** se non posse – **VII.18** et...est: **S** exerceret et multis uiciis laboraret a Vespasiani militibus occisus est – 1234 Tantum...fuit: **S** in tantum fuit etiam – 1235 uidebatur omnibus: **S** omnibus uideretur – namque: **S** autem – 1236 extra: **S** preter – habuit: **S** erant – sicut imperator: **S** que imperatorem deceret – 1237 pisces: **S** piscium – aucellos: **S** aucellorum – namque: **S** itaque – Tractus: **S** et tractus – 1238 erectum sursum: **S** sursum erectum habebat – barba: **S** mento – 1239 ei...faciem: **S** in faciem illius stercora – uero: **S** *deest* – **VII.19** et...suo: **S** et hic cum obsideret Ierusalem cum filio suo Tyto, electus est in imperatorem – 1242 namque: **S** enim – 1243 super Hierusalem: **S** in obsidione Ierusalem – ipse per Alexandriam: **S** *deest* – rediens uenit: **S** reuersus – factus: **S** est factus – 1244 namque: **S** *deest* – tenuit: **S** tenuit iste – Fuit: **S** fuit tamen – tollendam...publicum: **S** tollendum censum publicum – 1245 eam...abstulit: **S** iniuste eum accepit – Cum... et: **S** et dum colligisset cum magna diligentia omnibus, studiosissime largiebatur eum – 1246 super...pauperibus: **S** pre omnibus tamen pauperibus subuenit – **VII.20** cum...Tito: **S** per filium suum – 1248 populo et cunctis: **S** toti populo – profluuiio: **S** de fluxu – **VII.21** successit in regnum: **S** accepit imperium – est dictus: **S** dictus est – 1251 delicia: **S** delicie – bellicosus: **S** bellicosissimus – 1252 propugnatores: **S** pugnatore – 1253 In: **S** *deest* – omnes suos: **S** omnes homines suos – 1254 contra...occiderent: **S** eum ueneno occidere temptabant – 1254/1255 postquam...eos: **S** cum eos apprehendisset, abire dimisit – 1255 in...habuerat: **S** postea in eam familiaritatem in quam prius receperat eos recollegit – Tante: **S** tante enim – 1256 non: **S** illi non – quod postulabat: **S** *deest* – 1257 quare: **S** cur – 1257/1258 nullum...exire: **S** nullus debet tristis ab imperatore discedere

1191 ad illos: **U** illis – 1194 annis: **U** uiginti tribus annis – 1195 ad²...redire: **U** iam ad sua regna ire – 1197 morte illius: **U** eius morte – 1198 imperii...anno: **U** anno imperii eius – dominus: **U** dominus noster – 1198/1199 eiusdem anno: **U** anno eius – **VII.12** Caligula: **U** Cellicula – 1202 fornicabat: **U** fornicauit – **VII.13** causis: **U** causis suis – Britanniam: **U** Bithinia – 1206 neque²: **U** nec – 1207 est: **U** fuerat – ut: **U** et – 1208 paucissimos: **U** paucicimos – Orcadas: **U** Archodas – 1210 Postquam: **U** *deest* – consecratus: **U** et consecratus – **VII.14** principatum: **U** palatium – 1212 est: **U** *deest* – 1213 Fuit: **U** fuit namque – 1214/1215 illas interfecit: **U** interfecit illas – 1215 ipsa: **U** *deest* – 1216 uidebat...et: **U** *deest* – 1217 arsit: **U** ardebat – **VII.15** uirgis: **U** uirga – 1223 precepit: **U** fecit – **VII.16** Galla: **U** Galba – 1226 senatorum: **U** senator – Romane...foro: **U** foro Romane urbis – **VII.17** Otho... imperium: **U** Othonius imperium accepit – 1228-29 quam ex: **U** plusquam de – 1229 quia: **U** quod – **VII.18** 1233 faceret: **U** facere cepisset – et: **U** *deest* – nimium: **U** nimis – ad...bibendum: **U** in manducando et bibendo – 1233-34 a...ducibus: **U** a Tito et Vespasiano ducibus – 1234 Tantum: **U** tanto – et bibendo: **U** *deest* – 1236 extra: **U** super – que: **U** *deest* – 1237 Romam: **U** *deest* – 1238 caput erectum: **U** capite erecto – 1239 faciem: **U** facie – fluuium Tiberim proiectus: **U** fluuio Tyberis proiectus est – **VII.19** quando: **U** qui – 1242 sedebat: **U** sedebant – eundem Titum: **U** *deest* – 1243 per: **U** super – **VII.20** senatoribus: **U** et senatoribus – uilla: **U** nulla – 1249 annos: **U** annis – **VII.21** regnum: **U** regno – qui et: **U** et quia – 1251 delicia: **U** delicie – 1251/1252 eloquentissimus...moderatissimus: **U** eloquentissimus et moderatissimus atque bellicosissimus – 1252/1253 propugnatores...occidit: **U** sagittarios ictibus et duodecim propugnatores occidit – 1253 In: **U** *deest* – omnes suos: **U** suos homines – 1254 insurrexerant: **U** surrexerant – occiderent: **U** occidere uellent – 1255 in²: **U** *deest* – 1256 quod: **U** causam quam ab eo – 1257 respondit: **U** dicitur respondisse

1258 enim: **S deest** – fuisset: **S esset** – illo: **S illa** – 1259 amicis: **S amicis suis** – cum...sedebant: **S secum cenabant** – Perdidit...diem: **S hodie perdidit diem istum** – 1259/1260 in Roma: **S Rome** – 1260 et...occidit: **S in cuius dedicatione quinque milia ferarum interfecit** – 1261 qua: **S in qua** – annos duos: **S duos annos** – 1261/1262 Tantus...fuit: **S tantum enim omnibus placuit** – 1262 uideretur omnibus: **S eis uideretur** – remansissent ex patre: **S a patre relinquentur** – **VII.22** Primis annis: **S in primis** – 1264 incidit: **S lapsus est** – 1265 auariciam: **S deest** – Occidit...senatores: **S nobilissimos senatores occidit** – 1266/1267 poni...precepit: **S ad honorem sui poni iussit** – **VIII.1** occiderunt Domicianum: **S Domicianum occiderant** – 1270 omnes: **S omnes illi** – 1271 et: **S deest** – rediit de Epheso: **S de Epheso rediit** – quo exiliauerat: **S ubi in exilium traditus fuit** – 1272 annum unum: **S unum unum** – **VIII.2** accepit imperium: **S deest** – 1273/1274 Ulpus...imperator: **S Ulpus Crinitus Traianus genere Hispanus apud Agrippinam ciuitatem Gallie factus est imperator** – 1274 Causam publicam: **S iste rempublicam** – 1276 subiugauit: **S sibi subiugauit** – **VIII.3** Babiloniam: **S Babilonem** – tenuit...fines: **S usque ad Indie fines imperauit** – 1278 Fecit naues: **S naues fecit** – et...Indie: **S quas in Rubrum mare ad dissipandum fines Indie misit** – **VIII.4** egrotasset: **S egrotabat** – ibat...eum: **S illum uisitabat** – festos: **S festuos** – ille: **S deest** – 1281 faciebat... suis: **S conuiuia amicis suis faciebat** – et...illi: **S qui similiter illi faciebant** – 1282 Bonus omnibus: **S omnibus bonus** – faciebat...omnes: **S plures ditauit** – 1282/1283 eleuabat...gente: **S illos quos ignobiles genere cognouit in honores eleuauit** – 1283 singula: **S plurima** – 1284 uno solo: **S solo uno** – eo: **S illo** – **VIII.5** alia: **S cetera honesta** – dictum est: **S fuit dictum** – quia: **S quod** – amici: **S amici eius** – 1287 sic: **S deest** – circa...communis: **S communis erga omnes** – dicitur respondisse: **S respondit** – 1288 uult ille: **S ille uult** – 1289 terremotu: **S per terremotum** – id est: **S scilicet** – Murina: **S Mirina** – Pithona: **S Pithane** – Cuma: **S Cyme** – 1290 Regnauit: **S regnauit autem** – 1291 omnium...imperatores: **S de omnibus imperatoribus** – intus: **S deest** – illius: **S eius** – 1292 urna aurea: **S urnam auream** – faciebat: **S conponi iussit** – fuit...ipsius: **S habuit in altitudine ipsa columpna** – **VIII.6** de...sorore: **S Adriani fratris consobrini** – 1296 imperio adiunxerat: **S adiunxit imperio** – Asiriam: **S Asiam** – et!: **S deest** – 1297 imperii: **S imperii eius** – **VIII.7** habuit: **S imperii sui habuit** – 1299 Pugnauit contra Iudeos: **S contra Iudeos pugnauit** – et...illos: **S quos et uicit** – et precepit: **S precepit etiam** – Iudeus: **S Iudeorum** – 1300 edificauit...crucifixus: **S extra portam ubi dominus crucifixus fuerat edificauit** – 1301 appellauit eam Heliam: **S Heliam appellauit** – funditus a Romanis: **S a Romanis funditus** – 1302/1303 Morbo intercutis: **S et morbo intercutaneo** – **VIII.8** uixit: **S uixit iste** – studium: **S curam** – causam publicam: **S rempublicam** – 1306 certaret multiplicare: **S certare uel multiplicare** – 1306/1307 Illis?...dicebat: **S qui erant importuni dicebat eis** – 1307 quia: **S quod** – non...esse: **S esse non possent** – namque: **S uero** – 1307/1308 fuit honorabilis: **S honorabilis fuit** – 1308 de barbaris: **S barbarorum** – 1309 inter se: **S deest** – nisi: **S quam** – causationes: **S causas** – adducerent: **S recitassent** – 1309/1310 ab...iudicarentur: **S iudicium ab eo acciperent** – 1310/1311 per...suos: **S militibus et amicis suis** – 1311 Inde: **S et inde** – misericordiam: **S pietatem** – habuit in omnibus: **S erga omnes exercuit** – 1311/1312 id est uestarium: **S deest** – 1312 plenum...est: **S quando mortuus est plenum reliquit** – 1313 ab: **S longe ab**

1258 exire: **U redire** – 1259 ad...sedebant: **U erant ad mensam** – 1259/1260 in Roma: **U Rome** – 1260 ferarum: **U feras** – Post: **U et post** – 1261 ea: **U eadem** – 1262 remansissent ex patre: **U remansisse a patre** – **VII.22** Primis annis: **U primo anno** – 1265 auariciam: **U et auariciam** – omnes: **U omnes homines** – odio illum: **U illum hodie** – Occidit: **U occidit namque** – et: **U aut** – 1266 appellari: **U appellare** – et!...poni: **U deest** – 1267 precepit: **U deest** – nimium: **U nimis** – 1268 hominibus: **U militibus** – annos: **U annis** – **VIII.1** factus est imperator: **U imperator factus est** – 1269/1270 occiderunt Domicianum: **U Domitianum occiderant** – 1270 primum: **U primus** – omnes: **U illi** – 1271 de...exiliauerat: **U Ephesum qui missus in exilio fuerat** – 1272 tres: **U sex** – Mortuus: **U et mortuus** – **VIII.2** Hispanus: **U Ispanis** – 1275 Germaniam: **U Germania** – **VIII.3** Thesifontem et Babiloniam: **U Sethifontem et Babilonem** – tenuit: **U et tenuit** – 1278 Rubro mari: **U Rubrum mare** – ut posset: **U et posuit** – **VIII.4** Roma: **U Romam** – demonstraui: **U demonstrabat** – 1280 festos dies: **U dies festos** – 1281 amicis suis: **U suis amicis** – 1282 omnibus fuit: **U fuit omnibus** – eleuabat: **U leuabat** – 1283 cognoscebat...gente: **U agnoscebat non esse de nobili genere** – opera: **U bona opera** – 1284 senator: **U deest** – absque...est: **U deest** – **VIII.5** est: **U fuit** – 1287 quod: **U eo quod** – sic: **U deest** – respondisse: **U respondisse eis** – 1288 esse: **U deest** – 1289 terremotu: **U a terremotu** – Pithona, Cuma: **U Pythanem, Gimen** – 1290 Galatia: **U Gallia** – annos: **U annis** – 1292 faciebat: **U fecerat** – columne ipsius: **U ipsius columpne** – **VIII.6** Traiano: **U Taiano** – 1295 Traiani!: **U Taiani** – 1297 exinde: **U inde** – Romanum: **U magnum** – imperii Eufrates: **U imperii eius Eufraten** – **VIII.7** tempore: **U tempore imperii sui** – 1300 dominus fuerat: **U fuerat dominus** – **VIII.8** Antonius: **U Antoninus** – 1306 certaret multiplicare: **U certare ut multiplicaret** – 1307 possent: **U potestis** – 1309 non: **U dicebant adinuicem ne** – suas: **U deest** – 1311 Inde: **U et inde** – 1312 uestarium: **U uestarium** – aput Loricum: **U autem apud Lorium** – 1313 ab: **U longe ab**

VIII.10 Pugnaverunt...abiit: **S** isti abierunt contra Parthos ad pugnandum, contra quos uirtuose preliabantur – 1318 eos uicit: **S** illum superauit – Assyrie: **S** Syrie – 1319 comprehendit: **S** apprehendit – fratre: **S** fratre suo – uictoria Parthica: **S** Parthis – 1320 subito: **S** *deest* – mortuus...uocant: **S** a suffocatione quam Greci apoplexiam uocant mortuus est – **VIII.11** admirari: **S** mirari – laudari: **S** laudare – infancia: **S** infantia enim – 1323 tristitia: **S** de tristitia – Iste: **S** iste fuit – 1326 mortalitas...ita: **S** in Italia tanta mortalitas – 1327 sine: **S** absque – **VIII.13** Interea...pugnauit: **S** interea iste pugnauit contra Germanos et Marcomannos, Quados et Dacos et Sarmatas – 1329 hominum: **S** ex eis – in...pugna: **S** *deest* – interfecit: **S** occidit – 1330 uenit: **S** perrexit – non...stipendium: **S** in uestiario stipendium non inuenit – id est annonam: **S** *deest* – suis: **S** *deest* – 1331 id est pensionem: **S** *deest* – et...daret: **S** sed tamen pro ista causa census a populo colligere noluit quem illis daret – tantum: **S** *deest* – 1332 id...uestes: **S** silicet uestes preciosas – et...gemmarum: **S** gemmas – 1332/1333 fecit...Traiani: **S** in foro Traiani poni fecit – 1333 et ibi: **S** ibique – exinde: **S** inde – 1333/1334 dedit...suis: **S** militibus suis distribuit – 1334 abiit: **S** perrexit – Post...factam: **S** facta autem uictoria – reuersus: **S** reuersus est – in: **S** *deest* – 1335 reddere: **S** et reddi – uendita...ornamenta: **S** ornamenta uendita fuerant – illius: **S** *deest* – 1335/1336 Qui...suum: **S** qui uoluerunt reddere ea recollerunt precia sua – 1336 Illis...fuit: **S** qui uero noluerunt reddere non fuerunt ingrati – 1337 nobilissimi: **S** nobiles – ille: **S** ipse – 1339 Aduersus: **S** qui aduersus – 1340 optime: **S** fortiter – luxuriis: **S** luxuria – omni: **S** in omni – uixit: **S** uitam suam deduxit – Interfecit...senatores: **S** multos senatores interfecit fecit – et: **S** *deest* – 1341 optimos: **S** ditatos – esse: **S** *deest* – Iste: **S** interim iste – 1343 imperator factus est: **S** factus est imperator – **VIII.17** Molbium: **S** Muluium – **VIII.18** Lepici: **S** Lepci – natura: **S** naturaliter – namque: **S** *deest* – 1351 Vicit...Adlabenosque: **S** Parthos, Arabes, Adlabenosque uicit – **VIII.19** sanctorum: **S** sancti – 1354 coronati: **S** tunc coronati – Nobilissimam: **S** crudelissimam – 1355 recepit...insule: **S** partem insule apprehendit – et...insulam: **S** quam a reliqua terra insule – 1355/1356 ab...fossam: **S** excludens eam firmissimo fossato – 1356 quam: **S** quod – 1357 a...mare: **S** a mari usque ad mare deduxit – Illic namque: **S** ibi etiam – 1358 pestifero: **S** *deest* – Fassianum: **S** Bassianum – uero: **S** *deest* – **VIII.20** autem: **S** uero – accepit imperium: **S** imperium accepit – et...septem: **S** quod annis non plenis septem tenuit – Peior: **S** peius – 1361 uixit...eius: **S** quam pater suus uixit – fecit Rome: **S** Rome fecit – 1362 Fuit...libidinis: **S** impatientis libidinis fuit – et: **S** etiam – duxit uxorem: **S** in uxorem duxit – Hic: **S** iste – uoluisset: **S** uellet – 1363 Charram: **S** Charras – **VIII.21** Marinus: **S** *deest* – qui: **S** *deest* – erat: **S** *deest* – 1365 aliud: **S** *deest* – 1366 nisi: **S** eo – modicum: **S** parum – autem: **S** *deest* – eorum: **S** suis – **VIII.22** erat iam: **S** iam erat – 1368 annos: **S** annis – 1370 uenisset: **S** ueniret – 1370/1371 senatores...repperunt: **S** a senatoribus et militibus cum magno gaudio receptus est – 1371 ille: **S** ipse – omnibus turpitudinibus: **S** omni turpitudine – contaminabatur: **S** contaminauit – 1372 nimium turpiter: **S** et uiliter uixit – Sedicione...facta: **S** sedicione facta in Roma – **VIII.23** Ab: **S** qui ab – 1374 Augustus: **S** dictus est Augustus – Tredecim: **S** hic xiii – annos: **S** annis – 1375 Abiit: **S** iste abiit – namque: **S** *deest* – 1376 gloriosissime: **S** gloriose – uicit: **S** superauit – qui...erant: **S** suos – a: **S** de – 1376/1377 periit in Gallia: **S** in Gallia periit – **IX.1** nongentesimo septimo: **S** nongentesimo xvii – 1379 annos: **S** annis – aduersus: **S** contra – pugnasset: **S** pugnaret – in: **S** ex – 1380/1381 Persecutionem...fecit: **S** persecutor Christianorum fuit – 1381 Occidit...suo: **S** istum Pupienus apud Aquilegiam cum filio suo occidit – adhuc... quo: **S** qui cum eo adhuc puer existens

VIII.9 istum: **U** illum – imperauit: **U** regnauit – Commodo: **U** qui cum – **VIII.10** Antonius: **U** Antonius Verus – 1317 Parthorum: **U** Pathorum – 1318/1319 Seleuciam...comprehendit: **U** Seleuciam apprehendit ciuitatem Cyrie cum quadringentis milibus hominum – 1319 Parthica: **U** *deest* – 1321 apoplexin: **U** apoplexiam – **VIII.11** Antonius: **U** Antoninus – 1324 Iste: **U** iste fuit – 1325 persecutio...est: **U** facta est persecutio – Christianos: **U** Christianis – **VIII.13** Marcomannos: **U** Marcomantios – Dacos: **U** Daucos – 1330 uenit: **U** abiit – 1330/1331 inuenit...daret: **U** in uastario stipendium id est annonam que suis militibus daret habuit – 1333 exinde: **U** inde – 1334 suis: **U** *deest* – 1335 reddere fecit: **U** fecit reddere – ea: **U** eam – 1336 recollegit: **U** recolligit – 1340 omni: **U** in omni – Interfecit...senatores: **U** multos senatores interfecit – 1341 esse: **U** *deest* – **VIII.17** Molbium: **U** Mulinum – **VIII.18** Tripolitana: **U** Tripolitanus – 1349 Lepici: **U** Lepei – fortissime: **U** rectissime – 1350 Pertinacem: **U** Pertinanem – 1351 Adlabenosque: **U** Adlabenos qui – **VIII.19** Christianos: **U** Christianis – 1354 Briannia: **U** Brithaniam – 1356 uicine: **U** *deest* – fossam quam: **U** fossatum quod – 1357 a mare: **U** *deest* – deduxit: **U** ducit – Illic: **U** ille – 1358 pestifero: **U** *deest* – Fassianum: **U** Bassianum – uero: **U** *deest* – **VIII.20** Vassianus: **U** Bassianus – autem: **U** *deest* – Peior: **U** peius – 1361 Lauacrum: **U** laborum – 1362 enim: **U** *deest* – et: **U** etiam – suam: **U** suam id est matrineam – 1363 Edessam: **U** Dessam – **VIII.21** Opilius: **U** filius eius – 1365/1366 Nichil...regnauerunt: **U** nichil memorabile fecit eo quod modico regnauerunt tempore – 1366 eorum: **U** suis – **VIII.22** et: **U** *deest* – annos: **U** annis – 1370 Romam: **U** Roma – 1371 contaminabatur: **U** contaminauit – 1372 quadam: **U** *deest* – in...facta: **U** facta in Roma – ipse: **U** *deest* – **VIII.23** Augustus: **U** dictus est Augustus – annos: **U** annis – 1375 Persidem: **U** Persida – 1376 a: **U** de – **IX.1** Maximinus: **U** Maximus – 1379 annos: **U** annis – aduersus: **U** aliter aduersus – in: **U** ex – 1380 est factus: **U** factus est – 1380/1381 in...fecit: **U** fecit in Christianos – 1381 Aquilegam: **U** Aquilegiam

IX.2 Gordianus: **S** Gracianus – 1384 rustica: **S** humili – fuerant: **S** fuerunt – Gordianus autem: **S** Gratianus uero – fuit: **S** *deest* – 1385 Maximiano regnante: **S** dum Maximianus regnaret – 1386 fuit electus: **S** electus fuit – Itaque...Pupienus: **S** Valuinus itaque et Pupienus cum Romam uenissent – 1387 tenuit imperium: **S** imperium obtinuit – namque: **S** autem – 1388/1390 occisus...regnauit: **S** in quodam castello super Eufraten per fraudem Philippi qui post eum regnauit occisus est – **IX.3** atque: **S** qui – Uriam: **S** Syria – ambobus: **S** pariter – 1393 est: **S** fuerat – 1394 sed ambo: **S** ambo etiam isti – 1395 et: **S** *deest* – annos: **S** annis – 1396 tam...fuit: **S** fuit tam moderati animi – 1397 commouere ad ridendum: **S** ad risum commouere – Etiam cum: **S** cum etiam – delectaret: **S** delectaretur – 1397/1398 et...fieret: **S** qui ante eum eum fiebant – 1398 auertebat ille: **S** iste auertebat – culpabat: **S** arguebat – **IX.4** Mortuis Philippis: **S** mortuo utroque Philippo – id...filio: **S** *deest* – e...Bubalia: **S** de Bubalia Pannonie inferiori – 1402 fecit: **S** exercuit – regnasset: **S** regasset – 1402/1403 ambo...interierunt: **S** una cum filio suo in medio barbarorum occisus est – 1403 Pater uero: **S** Etiam ipse pater – submersus...paludis: **S** in gurgite paludis cuiusdam submersus est – ut nec: **S** quod – 1403/1404 quisquam...inuenire: **S** inueniri non potuisset – 1404 digno: **S** et digno – dampnatus: **S** sic dampnatus est – et: **S** etiam – 1405 inter ceteros: **S** *deest* – interfecit: **S** tormentari fecit – **IX.5** imperatores...eius: **S** Gallus Hostilianus et Bolusianus filius eius imperatores facti sunt – 1407 nouam...Mesia: **S** Emilianus in Mesia imperator est eleuatus – ambo: **S** ambo imperatores – 1408 pergentes: **S** profecti – aliud...possit: **S** boni quod ad memoriam reduci possit fecerunt – 1408/1409 nisi...illorum: **S** sed tempore illorum magna mortalitas et pestilentia – 1409 Romana fuit: **S** Romanorum fuerunt – **IX.6** tenuit: **S** accepit – cum...mense: **S** rusticus et auarus fuit et tercio mense imperii sui – **IX.7** duo: **S** iterum duo – et: **S** *deest* – 1411 namque: **S** *deest* – 1412 rex...comprehendit: **S** a rege Persarum uictus est et comprehensus – 1413 uiuus...prouincie: **S** rex eiusdem prouincie uixit – eum...terram: **S** illum stantem manus in terram ponere – 1413/1414 ponensque...caballum: **S** et ponens pedem super ceruicem eius ascendeat equum suum – 1414 seruitio: **S** seruitute – **IX.8** in adolescentia: **S** adolescens existens – 1416 postea: **S** postea uero – tamen: **S** et – 1417 Mortuo...tempus: **S** et per aliquantum tempus post mortem Genui qui curam imperii gesserat – 1417/1418 predictus Galienus: **S** *deest* – 1418 Postea: **S** sed post – luxurioser et turpiter: **S** turpiter et luxuriose – 1419 deduxit: **S** reduxit – intrauerunt Italiam: **S** Italiam intrauerunt – 1420 imperatore: **S** *deest* – subiecta...est: **S** Romanis subiugata fuerat, tunc a Romano imperio discessit – 1422 abstulerunt: **S** sibi subiugauerunt – **IX.9** et...sic: **S** et sic per decem annos – 1426 postea: **S** post eum – 1427 mulieres: **S** uxores – adulteraret: **S** adulterio pollueret – **IX.10** qui...erat: **S** qui cum esset in Aquitania preses – 1429 electus est: **S** est electus – indutus est: **S** est indutus – Multas: **S** multasque – 1430 ista: **S** ista omnia

IX.2 simul: **U** *deest* – Pupienus: **U** Pupienus – Baluinus: **U** Valuinus – 1383/1384 Gordianus...Baluinus: **U** *deest* – 1384 fuerant: **U** fuerunt – autem: **U** *deest* – 1385 Gordianus: **U** Gordianus fuit – Africa: **U** Asia – 1386 Baluinus: **U** Valuinus – 1387 Abiit: **U** et abiit – namque: **U** *deest* – 1388 faciens: **U** fecit et – 1388/1389 occisus...et: **U** *deest* – 1389/1390 occisus...Philippi: **U** per fraudem Phylippi occisus est – **IX.3** imperium: **U** imperium et regnauit – 1392 ex Uriam: **U** de Syria – Italiam: **U** Italia – 1393 est: **U** fuerat – 1394 sed ambo: **U** ambo uero – 1395 Berona: **U** Verona – et: **U** *deest* – filius: **U** Phylippus autem qui fuit filius – annos: **U** annis – 1396 tam: **U** *deest* – 1396/1397 eum quisquam: **U** quisquam eum – 1397 delectaret se: **U** delectaretur – ludis: **U** ludibus – 1398 auertebat ille: **U** ille autem tenebat – **IX.3/IX.4** de...filio: **U** in talibus factis mortui sunt ambo Phylippus cum filio suo – 1402/1403 pariter interierunt: **U** in medio barbarorum occisi sunt – 1403 Pater: **U** pater illius – uero: **U** *deest* – 1403/1404 quisquam potuisset: **U** potuisset homo – 1404 quia: **U** qui – 1405 leuitam: **U** *deest* – **IX.5** Hostilius: **U** Hostilianus – 1407 Mesia: **U** Mesiam – 1408 pergentes: **U** imperatores profecti sunt et – 1408/1409 Nichil...mortalitas: **U** nichil quidem fecerunt boni que comomari possit sed pestilentia id est mortalitas et morbus et egritudo – **IX.6** cum fuisset: **U** dum fuit – **IX.7** Recia: **U** Grecia – et: **U** *deest* – 1411 namque: **U** *deest* – 1411/1412 ad...Mesopotamiam: **U** in Mesopotamiam ad pugnandum – 1412 comprehendit: **U** comprehendit eum – 1413 ponere manus: **U** manus ponere – ponensque: **U** et ille ponebat – 1414 sic ascendit: **U** et sic ascendeat – caballum: **U** caballum suum – seruitio: **U** seruitute – **IX.8** in adolescentia: **U** adolescens – 1416 postea: **U** postea uero – tamen: **U** et – bona: **U** bona opera – 1417 Mortuo Genuo: **U** mortuo eo Eugenius – 1417/1418 predictus Galienus: **U** *deest* – 1419 deduxit: **U** adduxit – intrauerunt Italiam: **U** in Italiam intrauerunt – Dacia: **U** Decia – 1421 Sarmate: **U** Sarmite – **IX.9** Postumius: **U** Postunius – est purpuram: **U** purpura fuit – 1425 tamen: **U** *deest* – Maurius: **U** Aurius – 1426/1427 nimie libidinis: **U** nimium libidinosus – 1427 et...adulteraret: **U** cum inde rediret – **IX.10** Tericus: **U** Tretricus – 1429 electus: **U** factus – purpuram: **U** purpura – 1430 omnia: **U** *deest* – Odenatus: **U** Ordenatus – 1431 rusticorum: **U** pasticorum – Persas: **U** preses – Oriente: **U** Orientem – defendit: **U** descendit

IX.11 causam publicam: **S** rempublicam – deseruit: **S** desereret – 1432/1433 seruatum...occidente: **S** Romanum imperium in Oriente per Postulium et Odenatum est conseruatum – 1433 cum supra modum: **S** cum in Mediolano – 1434 deseruaret: **S** seruiret – 1435 autem: **S deest** – annos: **S** annis – Dehinc Claudius: **S** Claudius post eum – 1436 appellatus est Augustus: **S** Augustus appellatus est – Pugnavit: **S** iste pugnavit – 1437 quindecim: **S** decem – dissipauerant: **S** deuastauerant – cum...pugna: **S** fortissime pugnans – uicit eos: **S** eos superauit – 1438 modestus: **S** et modestus – aptus... regendam: **S** ad rempublicam regendam aptus – 1439 et...illorum: **S** quos et uicit et tot ex illis – ut: **S** quod – 1440 pars: **S** pars illorum – Qui: **S** iste – tamen: **S deest** – correptus...finit: **S** morbo percussus mortuus est – 1441 enim: **S deest** – cum...ut: **S** eum in magno honore glorificauerunt in tantum ut – 1442 duos...plenos: **S** non completis duobus annis – **IX.12** electus: **S** est electus – 1444 appellatus est: **S** est appellatus – In: **S** iste in – autem: **S deest** – similis...suo: **S** fratri suo assimilabatur – Septimo: **S** sed septimo – **IX.13/14** annos...menses: **S** quinque annis et mensibus – 1447 optime: **S** potenter – 1448 Magno Alexandro: **S** Alexandro Magno – Cesare: **S** Iulio Cesari – dictatore: **S deest** – 1448/1449 iuxta...statuit: **S** ad pristinum statum reduxit – 1449 In...fuit: **S** trium preliorum in Italia uictor extitit – temporibus: **S** tempore – 1450 est...interfectus: **S** a suis interfectus est – 1451 uestimenta...gemmis: **S** uestimenta sua auro et gemmis ornauit – antea: **S** adhuc – habuerunt: **S** habebant – 1452 Et...texta: **S deest** – firmioribus: **S** firmissimis – 1453 ac: **S deest** – honorem: **S** honore – in quo: **S** quod – infinitum...posuit: **S** infinito auro et gemmis ornauit – 1453/1454 populo...precepit: **S** primo Romanos carnem porcinam manducare docuit – 1455 quasi...Occidentem: **S** cum Orientem et Occidentem recollegisset – multorum...capita: **S** plurimos nobiles capitali sententia – 1456 et¹: **S deest** – occidit: **S** occidi fecit – In...amabilis: **S** fuit crudelis et sanguinarius et nulli amabilis – **IX.15** serui: **S** cuiusdam serui – 1457/1459 Nam...occidere: **S** qui nomina militum que ipse Aurelianus manu sua scripserat de singulis quos occidere uellet eis monstrauit – 1459 Hoc: **S** quod – 1460 annos: **S** annis – **IX.16** causam publicam: **S** rempublicam – 1462 Nichil...nisi: **S** nichil quod esset memorabile facere potuit quia – mortuus...menses: **S** intra sex menses imperii sui mortuus est – 1463 tacite...inuaserat: **S** Tacito in imperio successit – duos...imperio: **S** non nisi duobus mensibus et uiginti diebus imperator – 1463/1464 Nichil...possit: **S** nichil dignum commemoratione eum fecisse percepimus – **IX.17** causam publicam: **S** rempublicam – fortia: **S** fortissima – 1466 perfecte...occupauerant: **S** Galliam quam barbari occupauerant ad plenum liberauit – bella: **S** prelia – 1467 imperator...esse: **S** se imperatorem facere – alterum: **S** aliud – 1468 ipse: **S deest** – 1469 posuit: **S** plantauit – 1469/1470 et²...terre: **S** uineas posuit quas agricolis ipsius terre ad colendum dedit – 1470 igitur: **S deest** – similis: **S** fuit similis – 1470/1471 Apud...ferrata: **S** occisus est per sedicionem militum suorum apud Sirmium in quadam turri ferrata – **IX.18** imperator...est: **S** imperium suscepit – 1474 Cesares...suos: **S** filios suos Carinum et Numerianum Cesares ordinauit

IX.11 Et: **U deest** – deseruit: **U** desereret – 1433 Oriente: **U** Occidente – Odenatum: **U** Ordenatum – Occidente: **U** Orientem – supra modum: **U** in Mediolano – 1434 Aureoli: **U** Aurelii – 1435 autem: **U deest** – annos: **U** annis – Dehinc...imperium: **U** Claudius ei successit in regnum – 1438/1439 trecentis milibus: **U** trecenta milia – 1439 illorum: **U** ex eis – 1440 dimidia...remaneret: **U** dimidiam partem de eis uiuos reliquisset – correptus...finit: **U** morbo correptus mortuus est – 1441 enim: **U deest** – cum...ut: **U** eum in magno honore glorificauerunt in tantum ut – 1442 statuam: **U** staturam – duos...plenos: **U** non completis duobus annis – **IX.12** Augustus...est: **U** appellatus est Augustus – In...suo: **U** in nullo autem dissimilis fratris sui fuit – 1445 imperii sui die: **U** die imperii sui – **IX.13/14** Aurelianus: **U** Aurelius – annos: **U** annis – 1447 menses: **U** mensibus – uir fortis: **U** prudens – 1448 Magno Alexandro: **U** ab Alexandro Magno – iuxta...legem: **U** in antiquis terminis – 1449 In: **U** et in – Italia: **U deest** – Dalmatas: **U** Dalmata – Septimius: **U** Septiminus – 1450 est...interfectus: **U** statim a suis interfectus est – Iste: **U** ipse – capiti suo inposuit: **U** in capite portauit – 1451 et²...habuerunt: **U** et argento que adhuc Romani in consuetudinem non habebant – 1452 Et...texta: **U deest** – 1453 ac: **U deest** – in...edificauit: **U** immense magnitudinis fecit – 1454 primum: **U deest** – precepit: **U** monstrauit – 1454/1455 cum...damnauit: **U** cum non eius uictorias laudassent de quibus uicisset Orientem et Occidentem plurimos nobiles capite dampnauit – 1456 In...amabilis: **U** et eos quibus amabilis fuit – **IX.15** Nam...militibus: **U** qui monstrauit eorum nomina scripta – 1458 imperator: **U deest** – singulos: **U deest** – uellet: **U** deberet – 1459 Hoc...itinere: **U** illi uidentes crediderunt ei; postea uero illum in medio itinere occiderunt – **IX.16** istum: **U** illum – bonus et prudens: **U** idoneus et utilis – causam: **U** rem – 1462 Nichil: **U** nichil uero – aliud: **U deest** – nisi: **U deest** – 1463 tacite...inuaserat: **U** Tacito in imperio successerat – duos...dies: **U** duobus mensibus et diebus uiginti – 1464 aliud: **U** aliquid – dignum: **U deest** – memorari: **U** commemorari – **IX.17** fortia: **U** fortissima – 1466 perfecte: **U** ad perfectum – occupauerant: **U** occuparunt – 1467 Saturnum: **U** Saturnum – imperator...uoluit: **U** se imperatorem facere uolebat – 1467/1468 alterum Agrippina: **U** et aliud contra Bolosum in Agrippina – 1468 Pannonii: **U** Spanii – haberent: **U** ponerent – 1468/1469 et²...et²: **U deest** – 1469 commisit: **U** dedit – excolendum: **U** laborandum – 1470 habitatoribus: **U** hominibus – igitur: **U deest** – gloria: **U** uita – similis: **U** similis fuit – 1471 Apud...ferrata: **U** occisus est per sedicionem militum suorum apud Sirmium in quadam turre ferrata – **IX.18** Narbone: **U** Arbone – Iste ubi: **U** denique – 1474 statim: **U deest** – Cesares fecit: **U** fecit Cesares

1475 regnauerat...duos: **S** annis duobus pugnauit – aduersus: **S** contra – contra: **S** et contra – fortiter pugnauit: **S** *deest* – et...eos: **S** quos uicit – 1476 nobilissimas...eorum: **S** eorum ciuitates nobilissimas – 1476/1477 Cumque...est: **U** postea ubi castra super Tigridem habebat percussione fulminis mortuus est – 1477/1478 quem...occidit: **S** qui cum in Persidem cum patre perrexerat, cum in lectica pro dolore oculorum portaretur, a socero suo Apro per insidias occisus est – 1478/1479 et...imperium: **S** qui fraudulenter occultauit mortem eius usque dum ipsum imperium inuadere ualeret – 1479 autem: **S** uero – 1480 portabant: **S** sequebantur – 1480/1481 per...portabant: **S** nam cum sentirent fetorem corporis, eleuauerunt pannos super lectulam positos et cognouerunt quia mortuum portarent – **IX.19** Numeriani: **S** illius – eius: **S** *deest* – 1482/1483 reliquerat...Italia: **S** reliquerat ad custodiendum Galliam Illiricum et Italiam – 1483 et²: **S** *deest* – primum: **S** *deest* – uenit: **S** abiit – et³: **S** *deest* – 1484 Uxores: **S** uxores etiam – adulterauit: **S** obpressit – in: **S** *deest* – 1485 sibi: **S** *deest* – 1486 fecerunt: **S** fecit – qui...Dalmatia: **S** iste fuit ut dicunt de Dalmacia natus – Dicunt...ut: **S** alii dicunt quod – 1487 ut: **S** quod – **IX.20** iurauit: **S** iurauit illis – 1488/1489 non...occisus: **S** per fraudem eius non fuisset occisus – 1489 iam...fraudem: **S** *deest* – 1490 statim: **S** *deest* -1490/1491 in Gallia: **S** *deest* – Emilianus: **S** Helianus – 1491 se: **S** Diocleciano – 1492 Cesarem fecit: **S** fecit Cesarem – 1493 Hemilianum: **S** Helianum – **IX.21** Nam: **S** *deest* – cum: **S** iste cum – 1496 dissipabant: **S** deuastabant – semper: **S** *deest* – 1497 barbaris: **S** illis – 1497/1498 et...suo: **S** nec eis quorum fuerat eam redderet nec imperatori eam mitteret – 1498 sperabant: **S** suspicabantur Romani – eius fraudem: **S** fraudem illius – uenirent...terram: **S** barbari eandem terram spoliarent – 1499 quia...predam: **S** et iterum quod fingeret se persequi illos ut tolleret ab eis ipsam predam – ut: **S** et – exinde: **S** inde – 1499/1500 Pro...occidi: **S** suspicatus Maximianus precepit eum occidi – Ille: **S** iste – 1500 induit se purpura: **S** cum indutus esset purpuram – 1500/1501 et...Britannia: **S** et sic in Britannia rebellaret – **IX.22** Igitur: **S** *deest* – Romanorum fines: **S** fines Romanorum – causa Romana: **S** respublica – Carausius: **S** quia Carausius – 1503 se: **S** *deest* – 1504 fatigauit: **S** fatigabat – motus Dioclecianus: **S** Dioclecianus motus – 1505 Cesarem...imperatorem: **S** qui Cesar erat imperatorem fecit – fecit Cesares: **S** Cesares fecit – 1507 de...diximus: **S** *deest* – fuerat: **S** Romano imperio rebellauit - 1508 fortissime...Britanniam: **S** Britanniam potenter sibi subdidisset – postea suus: **S** ab Allecto suo socio per fraudem occisus est – 1508/1509 et...tenuit: **S** qui post illum per tres annos Britanniam sibi subiectam tenuit – 1509 Contra: **S** sed contra – quem: **S** hunc – 1510 recepta... annos: **S** post decem annos Britannia ad Romanum imperium reducta est – **IX.23** uiriliter: **S** fortiter – pugnauit... Cesar: **S** pugnatum est in Gallia a Constantino Cesare – 1512 Alamanni...fugit: **S** ita uictus est ab Alamannis ut exercitus sui multitudine lapsa cum magna angustia effugeret – Postea: **S** postea uero

1475 regnauerat annos duos: **U** regnauit annis duobus – aduersus: **U** contra – contra: **U** aduersus – 1477 fluminis: **U** fulminis – Persidem: **U** Perside – uexerat: **U** portauerat – 1478 dolerent...lectulu: **U** dolore eius oculos portabat in leticula – per insidias: **U** insidians – 1479 celauit: **U** abscondebatur – eius: **U** ipsius – inuaderet imperium: **U** poterat inuadere ipsum imperium – 1480 portabant: **U** sequebantur – corporis: **U** corporis eius – eleuassent: **U** leuasset – 1481 lecticulam: **U** leticula – cognouerunt: **U** tunc cognouerunt – portabant: **U** portarent – **IX.19** et²: **U** *deest* – quando...uenit: **U** quando ille in Persida abiit – 1484 a Diocleciano: **U** ab Adriano – uictus...est: **U** uictus est et occisus – 1485 a: **U** de – fuerat: **U** est – 1486 qui: **U** *deest* – fuit natus: **U** natus fuit – Dicunt...ut: **U** alii dicunt quod – 1487 ut: **U** quod – Anolini senatoris: **U** senatoris Annolini – **IX.20** iurauit...Aper: **U** *deest* – 1490 occiderat...illum: **U** illius in Asia – omni: **U** *deest* – 1490/1491 hec...Emilianus: **U** hoc Amandus et Elianus in Gallia - 1491 rusticorum: **U** rusticorum – se: **U** *deest* – 1492 Dioclecianus: **U** Dioclitianus – Cesarem fecit: **U** fecit Cessarem – 1493 Hemilianum: **U** Elianum – eos: **U** illos – **IX.21** Carausius: **U** Carasius – 1495 purpuram: **U** purpura – occupauit: **U** preoccupauit – 1497 eam: **U** illam – quos predauerat: **U** quibus erat ipsa preda – mitteret: **U** mandaret – 1498 sperabant: **U** suspicabatur – 1499 quia: **U** *deest* – se...eos: **U** fingeret se illos – tulit: **U** tolleret – multam: **U** ipsam – 1499/1500 Pro...causa: **U** propter istam causam – 1500 Maximianus: **U** Maximus – uero: **U** *deest* – se²: **U** *deest* – **IX.22** Romanorum fines: **U** fines Romanorum – Carausius: **U** Carasius – rebellauit: **U** rebellauerat – 1503 se: **U** *deest* – 1503/1504 dissipabant...fatigauit: **U** dissipauit Quinquegentiana Merseus rex Perside in Oriente prelio fatigabat – 1504 Pro...motus: **U** *deest* – Dioclecianus...Cesarem: **U** Dioclitianum et Maximianum Erculius qui fuerat Cesar – 1505 Constantium: **U** Constantinum – Cesares: **U** Cesarem – 1506 Constantius: **U** Constantinus – uxorem: **U** *deest* – 1507 genuit: **U** habuit – Carausius: **U** Carasius – fuerat: **U** rebellauerat – 1507/1508 cum...et: **U** *deest* – 1509 insulam Brittanie: **U** quam – tres: **U** septem – Contra quem: **U** *deest* – pugnauit Asclipiodatus: **U** impugnauit Asclepio doctus – 1510 post: **U** per – **IX.23** uiriliter...Cesar: **U** bene pugnatum est in Gallia a Constantino Cesare – Tamen: **U** tenuit – 1512 eius: **U** illius – ipse: **U** ille – exinde: **U** *deest*

1513 habuit...et: **S** acquisita uictoria – **IX.24** regnauerat: **S** rebellauit – 1517 populo: **S** exercitu – fugiit...Mesopotamiam: **S** ad Dioclecianum in Mesopotamiam fugit – **IX.25** congregauit...iterum: **S** iterum congregato exercitu – Narseo: **S** prefato Narseo – 1518/1520 rege...accepit: **S** Persidis rege quem uincendo in fugam conuertit et castra et multitudinem diuiciarum illius apprehendit – 1520/1521 nec...adduxit: **S** uxores et sorores et filios eius atque multos captiuos de Perside tulit – 1521 recepit...honore: **S** receptus est a Diocleciano honorifice – **IX.26** ualde: **S deest** – subtile...ingenium: **S** ingenio subtilis – 1522/1523 Primusque...iussit: **S** gemmis uestes suas et calciamenta sua decorauit et se sicut deum adorari fecit – 1523/1524 Ante...iudices: **S** cum ante illum omnes imperatores sicut iudices salutarentur – **IX.27** publice: **S** palam – sui: **S** ipsius – 1525/1526 in...monstrauit: **S** uultus eius demonstrabat – 1527 bonum esset: **S** melius esset ut – 1527/1528 committere...regendam: **S** respublica committeretur ad regendum – 1528 ex...uoluntate: **S** uoluntarie – fecisset: **S deest** – 1528/1529 consensit...dicto: **S** in hoc dicto illi consensit – 1530 imperii: **S** imperialem – simulque: **S** simulque et – regalia: **S** imperialia – et: **S deest** – 1531/1532 gloriam...habuerunt: **S** gloriam uictorie quam de multis gentibus habuerunt, etiam de uxore et sororibus et filiis Narsei – 1532 ducere: **S** duci – 1532/1533 subito...dimiserunt: **S deest** – 1533 autem: **S deest** – 1534-35 eum rogarent: **S** rogarent eum – **X.1** Orientem: **S** Oriente – 1549 fecit imperatorem: **S** imperatorem fecit – namque: **S deest** – 1550 ut...essent: **S** omnes suos diuites fieri – Melior: **S** melius – 1551 fiant...diuites: **S** omnes ditentur – ipsae...loco: **S** tante diuicie in uno loco concludere teneantur – 1551/1552 Tantum...sua: **S** in tantum in domo sua modice ornamenta habuit – 1552/1553 quando...comedebat: **S** in festis diebus quando amicos suos ad epulas suas inuitaret, uasa argentea ab aliis prestari faceret – 1554 iam dictus: **S** filius suus – 1556 imperator Christianus: **S** Christianus imperator – in...factus: **S deest** – illo: **S deest** – 1557 – Christiano imperatore: **S deest** – quando...fuerat: **S** cuius tempore Roma mille annos ex quo condita fuit compleuerat – 1558 Nam...fuit: **S** nullus enim de imperatoribus ante istum Constantinum preter illum Philippum Christianus est factus – 1560 A...absque: **S** Post Constantinum autem omnes imperatores Christiani facti sunt excepto – 1561 optime causam publicam: **S** rempublicam optime – 1562/1563 elegerunt...Lucania: **S** eleuauerunt Maxentium, filium Maximiani Herculii, qui in Lucania morabatur, in imperatorem – 1563 Herculius: **S deest** – iam: **S deest** – dimiserat imperium: **S** imperium dimiserat – 1564 sollicitatus...elegerant: **S** dum uidet quod milites filium eius in imperatorem elegissent, sollicitatus pro hac causa – 1565 tenere...cum: **S** assistere – mandauit: **S** uocauit – 1566 in: **S** super – illum: **S** eum – 1567 Ipse...Rauenna: **S** qui fugiens in Rauenna occisus est

1513 sexaginta: **U** quadraginta – Alamannorum: **U** Alamannos – 1514 Augustus: **U deest** – Dioclecianus: **U** Dioclitianus – 1514/1515 per...Achileum: **U** obsedit Achilleum per octo menses – **IX.24** Galerius: **U** Garelius – Narseum: **U** Marseum – in...regnauerat: **U** se in Oriente rebellauerat – 1517 perduto populo: **U** perdidit populum et – Dioclecianum: **U** Dioclitianum – Mesopotamiam: **U** Mesopotamia – **IX.25** Narseo: **U** Marseo – de: **U deest** – 1519 fugauit: **U deest** – 1519/1520 comprehendit...accepit: **U** comprehendere fecit ubi apprehendit multitudinem diuitiarum illius – 1520 uxores: **U** uxores illius – alios: **U deest** – 1521 Perside: **U** Persida – Dioclecianus...honore: **U** cum magno honore Dioclitianus – **IX.26** Dioclecianus...ingenium: **U** Dioclitianus fuit subtilis et astutus – 1522/1523 Primusque...deum: **U** primum fecit adorari se ut deum – 1523 uestibus...imponere: **U** in uestibus suis et in calciamentis ponere – 1524 salutabantur: **U** salutabant – **IX.27** Herculius: **U** Herculius – 1526 monstrauit: **U** monstrabat – Dioclecianus: **U** Dioclitianus – 1527 Herculiano: **U** Herculio – et: **U deest** – ut bonum: **U** quod melius – iunioribus: **U** iuniori – 1528 regendam: **U** ad regendum – Herculianus: **U** Herculius – fecisset tamen: **U** tenuit – 1529 ei: **U** et – Dioclecianus: **U** Dioclitianus – apud...Mediolanum: **U** apud Mediolanum Nicomediā – 1530 imperii: **U** imperii eius – regalia: **U** imperialia – 1532 Roma: **U** Romam – Narsei: **U** Marsei – 1532 suum: **U deest** – post: **U** et – **IX.28** Dioclecianus: **U** Dioclitianus – autem: **U deest** – 1534 eum rogarent: **U** rogarent eum – respondit: **U** Constantinus respondit – 1535 quem: **U** quod – 1536 imperium: **U** imperio – 1537 autem: **U deest** – fecerat: **U** fecerunt – 1538 nuptias: **U** nuptias in isto modo – Dioclecianum: **U** Dioclitianum – eorum: **U deest** – 1539 uenire: **U** illuc ire – iterum: **U deest** – 1540 non...uenire: **U** nolisset ad eius nuptias uenire – Dioclecianus: **U** Dioclitianus – 1541 Constantinus occideret: **U** occidi faceret Constantinus – 1542 ille: **U** ipse – uite sue: **U** sue uite – **X.1** hec: **U** ea – 1544/1545 Constantius...imperium: **U deest** – 1545 Galliam...Africam: **U** Italiam, Galliam, Affricam – 1547 tenebat: **U** tenuit – 1548 sed dixit: **U** se dicit – 1549 suum: **U deest** – namque: **U deest** – 1550 Melior: **U** melius – 1551 unum locum: **U** uno loco – 1552 festis: **U** festiuis – multis: **U deest** – 1553 amicis suis: **U** suis amicis – quando: **U** ubi – 1554 et: **U deest** – 1556 factus secundus: **U** factus est imperator secundus – Christiano imperatore: **U** imperatore Christiano – 1557 facta: **U deest** – 1560 semper: **U deest** – 1561 publicam procurante: **U** procurante publicam – 1562 imperatorem Maxentium: **U** Maxentium imperatorem – Maximiani: **U** Maximi – 1563 Lucania: **U** Lacunia – Herculius: **U** Herculius – qui...Diocleciano: **U** cui Dioclitianus – 1564 per: **U** propter – 1565 tenere ipse: **U** ipse tenere – 1566 Maxentium: **U** Maximum – obsideret: **U** possideret

X.3 Herculius...Maximianus: **S** Maximianus Herculius autem quasi – milites: **S** illi – eum: **S** eum et filium eius – 1569 quasi: **S** quod – eius: **S** suus – 1569/1570 Hoc ideo faciebat: **S** quod ideo fecit – 1570 coniungeretur...illius: **S** Constantino qui gener eius fuerat coniungeretur – si...illum: **S** eum posset occidere – 1571/1572 et...terre: **S** cum magna gloria et honorabant eum milites sui et habitatores terre – 1572 Nam...Alamannos: **S** quia Francos et Alamannos occiderat – 1573/1574 Tunc...Constantini: **S** tunc qualiter Herculius eum occidere uellet, intimatum est ei ab uxore sua que fuit filia Herculli – 1575 Hoc cognoscens: **S** quod dum cognouisset – Maximianus: **S** *deest* – **X.4** quem superius: **S** de quo supra – tunc: **S** *deest* – 1577/1578 Galerius...Dacia: **S** Galerius Licinium qui de Dacia natus fuerat imperatorem ordinauit – 1578 Ita: **S** ita tunc – causa ...fuit: **S** rempublicam quatuor principes regebant – 1579 Constantino...hominibus: **S** Constantinus et Maxentius, filii Augustorum, et Maximinus et Licinius, homines noui – 1580 tamen: **S** uero – pugnam ciuilem: **S** ciuile bellum – commouit...Maxentium: **S** contra Maxentium mouit – 1580/1581 multum exercitum: **S** multitudinem exercitus – 1581 Molbium: **S** Muluium – 1581/1582 pugnavit...occidit: **S** illum in pugna uictum interfecit – **X.5** omnia...illius: **S** et omnia, que in mente decreuerat, ad effectum perducere temptans simul et totius orbis principatum obtinere desiderans cum Licinio, qui cognatus eius fuerat, pugnare cepit – 1586/1587 Prius...Cibalas: **S** primo enim in Pannonia et secundo apud Cibalas illum uicit – 1587 Constantinus: **S** *deest* – Macedoniam...sibi: **S** et Macedoniam sibi subiugauit – **X.6** et...pax: **S** pacem cum eo fecit que post – 1589 inter eos: **S** *deest* – quia: **S** quod – et¹: **S** *deest* – 1590 exinde: **S** deinde – ibique: **S** ibi – 1591 namque: **S** *deest* – cupidus: **S** et cupidus – Iratus...litteras: **S** et litteras odiens – quia: **S** et quia – 1592 non poterat: **S** eas non potuit – de litteris: **S** *deest* – sunt...publica: **S** et mors publica littere essent – 1592/1593 in...habuit: **S** habebat odio – 1593 id est castratas: **S** *deest* – Dicebat enim: **S** de quibus dicebat – quod...dicuntur: **S** *deest* – 1593/1594 Tinee...sorices: **S** sicut tinee et sorices – **X.8** subiugauit sibi: **S** sibi subiugauit – 1596 ex: **S** de – 1596/1597 in...Constantinopolim: **S** restaurauit quam de nomine suo Constantinopolim appellauit – 1597 ab...est: **S** illam exaltauit – de: **S** in – potentia: **S** in potentia – 1597/1598 possit...adequare: **S** Rome possit coequari – 1598 regnaret: **S** regnasset – causam publicam: **S** rempublicam – **X.9-14** in: **S** pro – 1601/1602 Post...fecerunt: **S** his autem omnibus finitis – 1602 factus...Apostata: **S** Iulianus Apostata factus est – 1602/1603 et²...inuaserant: **S** quam ab inimicis, qui eam inuaserant, recollegit – 1603/1604 simulque...eos: **S** simulque Alamannos pugnando deuicit – **X.15** omnibus prosperis: **S** omnibus igitur prosperis accidentibus – exaltatus: **S** exaltans se – Iulianus: **S** *deest* – consentientibus militibus: **S** militibus consentientibus – 1606/1607 in...pugna: **S** a Parthico bello – 1607 tulit: **S** abstulit – cognoscens facta: **S** preceptis factis – 1608 reuersus: **S** reuersus est – uoluerat: **S** deberet et – 1611 hoc: **S** hunc – Iulius: **S** Iulianus – 1612 Persecutionem...fecit: **S** persecutor Christianorum fuit – esset...Christianus: **S** ipse Christianus esset – 1612/1613 nolebat...facere: **S** uiolenter eos persequi nolebat – 1613/1614 per...idola: **S** donis et honoribus illos ad idola adoranda flectere temptauit – perrexisset: **S** pergeret – 1614/1615 ut...faceret: **S** se publicam in Christianos persecutionem facturum si uictor exinde redire posset – 1616 abbates: **S** monachos – misericors: **S** misericors

X.3 tamen Maximianus: **U** tenuit Maximianum – 1569 abiit: **U** abii – Galliam: **U** Gallia – eiecisset: **U** iactasset – Hoc: **U** *deest* – 1570 occidere: **U** occideret – 1571 habebant...in: **U** habebat illuc milites sub – 1572 Francos Alamannos: **U** Alamannos Francos – 1574 filia ipsius: **U** ipsius filia – 1574/1575 Maximiani...Herculius: **U** *deest* – 1575 Massilia: **U** Marsilia – **X.4** sub: **U** *deest* – 1579 Maximino: **U** Maximiano – 1581 ad pontem Molbium: **U** *deest* – pugnavit cum eo: **U** multum pugnavit cum eo Constantinus – 1582 Maximinus: **U** Maximianus – **X.5** omnia: **U** et per omnia – facere: **U** *deest* – cogitauit: **U** properasset – 1587 Cibalas: **U** Cubalas – Constantinus...Mesiam: **U** Dardanium et Mesiam Constantinus – Macedoniam: **U** *deest* – 1588 pacem...fecerat: **U** pacem cum eo fecit – **X.6** uinceret: **U** uicerat – 1590 exinde: **U** deinde – in: **U** *deest* – ibique: **U** ibi – 1591 auarus: **U** *deest* – Iratus: **U** iratus est – 1592 in: **U** *deest* – 1593 habuit: **U** habuerat – spadones...castratas: **U** spadones castratos – quod...dicuntur: **U** que uulgo dicuntur tineole – 1594 et: **U** *deest* – **X.8** possit se: **U** se possit – 1598 adequare: **U** adequari – regnaret: **U** *deest* – **X.9-14** uero: **U** *deest* – predicti Constantini: **U** Constantini predicti – dissensiones: **U** dissertationes – 1601 quas: **U** pacem – predicti: **U** *deest* – 1602 Galliam: **U** Gallia – **X.15** exaltatus: **U** exaltatus est – Iulianus: **U** *deest* – est: **U** *deest* – 1606 Constantio: **U** Constantinus – 1607 Parthica pugna: **U** Parthico bello – regni: **U** *deest* – 1608 uoluerat: **U** debebat – inter: **U** intra – 1611 hoc: **U** hunc – Iulius: **U** Iulianus – 1612 Persecutionem...potestatem: **U** *deest* – 1613 persecutionem: **U** cepit persecutionem – 1614 adorandum: **U** adoranda – cum...perrexisset: **U** in Persida ad pugnandum dum perrexisset – 1616 abbates: **U** monachos – misericors: **U** misericors

1617 postquam: **S** ubi – deserta: **S** desertum – demonstrandam: **S** demonstrandum – 1619 iam dicto: **S** predicto – Persico: **S** *deest* – impleuit: **S** impleuisset – de: **S** *deest* – 1620 sparsit: **S** sparsisset – et dixit: **S** dicens – **X.17** nobili: **S** nobilis – 1624 propter...necessitatem: **S** hoc tali necessitate cogente fecit – 1624-25 incolumem...positus: **S** qui multum debilitatus fame fuerat, reuocaret – **X.18** qui...linitus: **S** recenti calce dealbatum – 1627 et: **S** *deest* – fecisset...frigus: **S** fecit ibi multos carbones incendi ut calefaceret se propter nimium frigus – 1627/1628 tunc...sit: **S** et dicitur quod tunc ibi cum de calore ignis tum de fetore calcis grauatus suffocatus fuisset – 1631 Ista...secuntur: **S** istam aliam que subsequitur – Diaconus: **S** *deest* – 1631/1632 ex...composuit: **S** ex diuersorum auctorum paginis compilauit – **XI.1** Niciam: **S** Niceam – Regnauit...undecim: **S** xi annis regnauit – fratremque: **S** fratrem – 1635 sociauit...regnarent: **S** ut similiter regnaret sibi in imperio associauit – Gracianus: **S** Gracianus uero – illorum: **S** istorum – 1635/1636 de...natus: **S** nobilis genere – 1636 Nominatus: **S** qui nominatus – dum: **S** *deest* – die quadam: **S** quadam die – 1637 funem: **S** funem in collo – quinque...tollere: **S** quem quinque milites de manu eius non potuerunt tollere – Pro: **S** et pro – 1638 in: **S** ad – Predictus: **S** prefatus – 1639 regnabat: **S** regnauit – erat: **S** fuit – 1640 Mandauerat...ei: **S** huic enim mandauit – adoraret idola: **S** ydola adoraret – 1641 dimisit: **S** relinquere elegit – et...noluit: **S** ydolis quidem sacrificare contempsit – Inter hec: **S** *deest* – 1641 non...tempus: **S** non multo tempore elapso – 1642 mortuo...imperium: **S** mortuus est ipse Iulianus post quem idem Valentinianus imperium accepit – esset tercius: **S** tercius esset – **XI.2** Constantinopoli: **S** Constantinopolim – 1646 tempora: **S** tempora etiam – factus est: **S** est factus – exiit...litus: **S** inundando litus excessit – 1647 et²: **S** *deest* – aliis: **S** *deest* – corruisset: **S** corruerent – 1648 occidisset: **S** comprimerent – **XI.3** Inter hec: **S** interea – et: **S** *deest* – uoluit: **S** hic uoluit – 1650/1651 sed...Christianissimus: **S** quod Valentinianus frater eius uir Christianissimus eum facere non permisit – 1651 Isto: **S** isto enim – in: **S** *deest* – in...suo: **S** in gente sua – 1652 eos: **S** multos – **XI.4** Valentinianus...Saxones: **S** Valentinianus quoque Saxones uicit et oppressit – per: **S** iuxta – litora: **S** littora oceani – 1654 uoluerunt: **S** temptabant – **XI.5** pugnare uoluisset: **S** pugnaret – 1655/1656 subito...est: **S** apoplexia suffocatus mortuus est – **XI.6** Fuit...astutus: **S** bonus fuit imperator et astutus – eloquentissimus: **S** eloquens – 1658 compositus...eloquio: **S** in eloquio fuit compositus – in: **S** *deest* – 1659 illius: **S** iudicii – nimiam: **S** *deest* – dicebant...esset: **S** alii crudelitatem et auariciam esse dicebant – 1660 namque: **S** *deest* – didicerat: **S** nouit – Nouit: **S** sciuit – limo: **S** de limo – **XI.7/8** Valens: **S** Valens frater eius – 1663 meditaerat: **S** ordinauit – operando...adimplere: **S** operibus adimpleuit – 1664 Egypti...deserta: **S** deserta loca Egypti – habitabant...Nitriam: **S** atque per Nitriam habitabant – 1665 noluerunt...illius: **S** mandatis illius obedire nolebant – 1665/1666 Ille...Christianos: **S** quam propter ille iratus milites et tribunos direxit et multitudinem monachorum ibi occidi fecit et per singulas prouincias illos persecutionem in Christianos facere iussit – **XI.9** oppressit...mortem: **S** usque ad mortem oppressit – Postquam...ordinauit: **S** cum autem idem Theodosius Affricam bene ordinaret – 1670/1671 per...occidi: **S** Valens inuidia ductus iussit eum occidi – 1671 prius: **S** *deest* – est: **S** erat

1617 Tesifonte: **U** Desifonte – 1619 quia: **U** quia cum – et: **U** *deest* – **X.17** Iouianus: **U** Iouinianus – 1624 Saphore: **U** Sapore – 1624-25 incolumem reuocaret: **U** in cenam conuerteret – 1625 Inde: **U** ille – **X.18** cubiculum: **U** cubiculo – qui erat ex: **U** et – 1627 prunas: **U** prunas ponere – id est carbones: **U** *deest* – nimium: **U** *deest* – ut: **U** quod – 1629 Nunc: **U** huc – 1629/1631 cui...alia: **U** *deest* – idem: **U** *deest* – **XI.1** est factus: **U** effectus est – Niciam: **U** Niceam – undecim: **U** quadraginta – 1636 die quadam: **U** quadam die – 1637 illum: **U** illam – 1638 miliciam: **U** militia – et: **U** *deest* – 1639 illo: **U** in illo – 1640 recederet: **U** exiret – uero: **U** *deest* – 1642 idem...imperium: **U** imperium idem Valentinianus – 1643 regnassent: **U** regnare cepissent – est factus: **U** factus est – **XI.2** Eodem: **U** eodem uero – descendit: **U** cecidit – 1645 Constantinopoli: **U** Constantinopolim – magnitudinis grando: **U** magnitudo – 1646 mare exiit: **U** exiuit mare – ipsum: **U** in ipsum – 1647 et²: **U** *deest* – corruisset: **U** corruissent – **XI.3** facere...Christianos: **U** persecutionem in Christianos facere – 1650 ei: **U** hec facere – 1651 in¹: **U** *deest* – Hattanaricus: **U** Biathanaricus – regno suo: **U** gente sua – **XI.4** litora: **U** littora oceani – 1654 uoluerunt: **U** uoluerant – **XI.5** apoplexia: **U** amplexia – **XI.6** esset...eloquentissimus: **U** fuisset eloquentissimus multum – 1658 maxime: **U** et maxime – Districionem: **U** districtio – 1659 nimiam: **U** nimia – abstinentiam: **U** abstinentia – 1660 Multas: **U** et multas – didicerat: **U** didiscit – **XI.7/8** operando: **U** opere – monachi: **U** militichi – 1664 habitabant: **U** inhabitabant – 1666 occidi precepit: **U** ibi occidit – 1666/1667 in Christianos: **U** Christianis – **XI.9** Interea: **U** *deest* – Firmius: **U** Firmus – 1669 Theodosius: **U** Thesidas – Mauros: **U** Mauritanos – Firmium: **U** Firmum – 1670 Postquam: **U** post hec – Theodosius: **U** Thesidas – Africam ordinauit: **U** ordinauit Affricam – 1671 baptizatus: **U** decollatus

XI.10 Isto in: **S** in isto – egressa: **S** egressa est – irruit: **S** irruerunt – 1674 eiecit... habitauerant: **S** de locis in quibus ab antiquis temporibus habitauerant eiecerunt – 1674/1675 Gothi...Valens: **S** Gothos uero Danubium transeuntes Valens recepit – 1675 pace: **S** pactione – 1675/1676 quam...imperator: **S** qua ipse laborabat imperator – 1676 illis: **S** *deest* – Illi: **S** ipsi – 1677 apprehenderunt arma: **S** arma apprehenderunt – 1678 audiens: **S** audito – exercitum: **S** exercitum quoque – 1678/1679 congregauit... pugnaret: **S** contra Gothos pugnaret congregauit – 1679 sanctos: **S** fideles – 1680 mandauerat: **S** miserat – percepit...reuocari: **S** et statim illos reuocari ab exilio precepit – **XI.11** Commissa: **S** commissa autem – primo: **S** in primo – 1681/1682 deseruerunt...pedestres: **S** equites Romani ipsos pedites deseruerunt. Tunc Gothi ipsos pedites statim circumdederunt – 1682 Cumque...possent: **S** qui cum non sustinere ualerent – sagittarum: **S** sagittarum Gothorum – 1683 huc et illuc: **S** ac et illac – imperator: **S** Valens – 1684 plagatus de sagitta: **S** de sagitta plagatus – 1685 propter...nimium: **S** per nimium dolorem impos sui factus – equo caderet: **S** equo suo cecidit – 1685/1686 in...eum: **S** et in casellam uilissimam deportatus a superuenientibus Gothis est incensus – 1686 Iusto: **S** iusto enim – 1687 predictus...Valens: **S** *deest* – Nam: **S** nam inter cetera mala que fecit – 1687/1688 contra...diximus: **S** sic contra eum agerent – 1688 Gothi: **S** *deest* – Ille: **S** ipse – 1689 ad eos: **S** *deest* – Arrianos: **S** Arrianorum – 1690 ipsis: **S** illis – 1691 pergunt Constantinopolim: **S** Constantinopolim pergunt – 1691-92 multa...urbis: **S** inimicis multa dans munera a dissipatione urbis eos compescuit – 1692-93 seruauit...suo: **S** regnum Graciano cognato suo seruauit – **XI.12** millesimo: **S** millesimo centesimo – 1695 Valenti: **S** Valentis – Igitur: **S** ille – 1696 Romanos fines: **S** fines Romanorum – et²: **S** *deest* – 1697-98 suis aduersariis: **S** illis – **XI.13** usque...Italia: **S** omnes in Italia usque ad idem tempus – 1700 ex...electus: **S** apud Mediolanum subito per diuinam misericordiam ex pagano iudice a cunctis est electus episcopus – 1701 baptizatus est: **S** est baptizatus – In: **S** et in – 1702 scripturam mandasset: **S** epistolam suam misisset – eam honorifice: **S** honorifice eam – suscepisset: **S** recepisset – **XI.15** Itaque Theodosius: **S** Theodosius itaque – afflictam...Dei: **S** rempublicam propter iram Dei afflictam – 1704/1705 Dei...publicam: **S** rempublicam per Christi misericordiam – 1705/1706 Omnem...conuertit: **S** ad quam omnem fiduciam suam conuertit – 1706 – et²...et³: **S** *deest* – 1708 fatigaret...populum: **S** populum Romanum fatigaret – pacem...Gothorum: **S** cum Hatanarico rege Gothorum pacem fecit – Athanaricus: **S** Hatanaricus autem – rex: **S** *deest* – 1709 in: **S** *deest* – uenit: **S** ueniens – quem...suscepit: **S** honorifice ab illo receptus est – 1710 Denique...uidit: **S** sed cum intraret urbem Hatanaricus et uideret – simulque: **S** simul – 1711 nec...uidens: **S** et cum ingressus palatium uideret – 1712 iste imperator: **S** imperator iste – manum: **S** manus – 1713 sibi mortem: **S** mortem sibi – 1713/1714 Athanaricus...Constantinopolim: **S** ibi in Constantinopoli Hatanaricus – 1714 Theodosius...sepeliri: **S** Theodosius per semetipsum abiit et honorifice eum sepeliri fecit – 1714/1715 Illo...defuncto: **S** defuncto Hatanarico – 1715/1716 subiugauerunt...imperio: **S** Romano imperio subdiderunt – etiam: **S** *deest* – 1716 gens Parthica: **S** Parthi – 1717 habuerunt: **S** habuerant – miserunt: **S** direxerunt – 1718 rogantes: **S** rogantes eum – illis: **S** eis – **XI.16** imperium: **S** imperio

XI.10 Isto in: **U** in illo – Unnorum: **U** Aumorum – inclusa: **U** inter montes inclusa – et: **U** *deest* – irruit: **U** irruerunt – 1674 eiecit: **U** deiecerunt – ab...habitauerant: **U** habitauerant antiquis temporibus – 1675 pace: **U** pactione – 1676 dabat...sufficeret: **U** ualebat illis Gothis dare que eis sufficerent – 1678 Hoc audiens: **U** audito hoc – egeressus: **U** exiit – exercitum: **U** et exercitum – 1679 tamen: **U** *deest* – exilium: **U** exilio – 1680 precepit: **U** precepit autem – reuocari: **U** reuocare – **XI.11** sustinere non possent: **U** non sustinerent – 1683 sine...illuc: **U** *deest* – 1684 fugerent: **U** non fugerent – 1685 frequenter: **U** cum frequenter – 1686 Iusto...iudicio: **U** et iusto iudicio Die – 1687 contra...committerent: **U** fecissent talia – 1689 iusto: **U** uero – 1691 domina: **U** dominica – dona tribuens: **U** bona dans – 1692 dissipatio: **U** dissipatione – cum: **U** *deest* – 1693 Gratiano...suo: **U** cognato suo Gratiano – **XI.12** Valenti: **U** Valentis – 1696 Romanos fines: **U** in Romanorum finibus – et²: **U** *deest* – 1697 adiutus: **U** adiutor – suis aduersariis: **U** eisdem inimicis – 1698 occidit: **U** ibi occidit – **XI.13** hoc factum: **U** hec – cum...tempus: **U** usque ad id tempus cum – in Italia: **U** *deest* – 1701 presule: **U** episcopo – 1701/1702 est²...ordinatus: **U** *deest* – 1701-1702 Cumque...scripturam: **U** cum fidem Catholicam scriptam – **XI.15** Omnem: **U** omnemque – ad: **U** in – 1706 Christi: **U** Dei – conuertit: **U** posuit – Pugnaui: **U** et misit legatos – 1707 Constantinopolim: **U** Constantinopolim uicit in qua Theodosius – 1708 Romanum: **U** se et Romanum – Athanarico: **U** Athanario – Athanaricus: **U** Athanasius – 1709 ad: **U** a – in...uenit: **U** Constantinopolim uicit – 1710 intrauit...edificia: **U** intrasset et uideret edificium – simulque: **U** *deest* – 1711 postquam: **U** *deest* – est: **U** *deest* – palacium: **U** in palatio – 1712 deus...iste: **U** deus terre est. Iste est – 1714 abiit...fecit: **U** per semet ipsum abiit et fecit – sepeliri: **U** sepelire – 1714/1715 Illo...defuncto: **U** defuncto Athanarico – 1715/1716 Romano imperio: **U** imperio Romano – 1717 inimicicium: **U** inimicicias – habuerunt: **U** habuerant – missos...ad: **U** miserunt missos ad Constantinopolim – **XI.16** Traciam: **U** Traiam – 1721 factus: **U** factus est – Galliam: **U** dum in Gallia – Gratianum: **U** *deest* – 1721/1722 per...occidit: **U** occidit per fraudem – 1722 Valentinianum: **U** Valentinianum – Valentinianus: **U** Valentinianus – Orientem: **U** Oriente – 1723 imperium: **U** imperio – restitutus: **U** restitutus est

XI.17 Versus...nouit: **S** in arte uersificandi peritus fuit – 1725 id est composite: **S deest** – potuit: **S** sciuit – Cotidie...sagittandum: **S** arti sagittandi intentus fuit – 1726 esse...artis: **S** et optime artis esse – si...uoluit: **S** quod homo ubi uellet sagittam feriret – 1727 de: **S** a – et³: **S deest** – fuit: **S** erat – 1727/1728 si...regendam: **S** si sciuisset et animum intentum habuisset ad regendam rempublicam – **XII.1** solus...undecim: **S** imperium Romanum accepit, quod solus tenuit per xi annos – 1731 annos: **S** annis – Itaque Theodosius: **S** Theodosius itaque – 1732 Aquileia: **S** Aquilegia – preparabat: **S** congregauit – 1733 quibus: **S** qua – idem: **S deest** – Theodosio Maximus: **S** Maximus Theodosio – posset: **S** deberet – 1734 consilio: **S** consilio habito – seu: **S deest** – per¹: **S deest** – transitus: **S** transituum – 1734/1735 sperabat...posset: **S** Theodosium transiturum esse putauit – 1735 cumque...prepararentur: **S** post hec cum cogitasset – 1736 cum...Theodosium: **S** per mare contra Theodosium subito ire posset cum exercitu – custodire: **S** custodiri – 1737 precepit: **S** fecerat – **XII.2** nemine sentiente: **S deest** – uacuas Alpes: **S** Alpes uacuas – Aquileiam: **S** Aquilegiam – 1739 suum: **S deest** – comprehendit et: **S** comprehensum – 1740 fecerat: **S** habuit – antea: **S deest** – predixit: **S** ei predixit – 1741 recollegit...Italie: **S** regnum Italie recollegit – 1742 iactauit: **S** iecit – mari: **S** mare – **XII.3/4** Igitur predictus: **S** predictus igitur – transiret in: **S** iret ad – 1744/1745 ibique...ageret: **S** et regeret ibi in pace rempublicam – 1745 occisus: **S** strangulatus – Arbogasti: **S** Arbogastis – mortuus: **S** sic mortuus – 1747 preparauerunt: **S** preparauit – 1750 ordinarentur ad pugnam: **S** ad pugnam ordinarentur – 1751 surrexit...Eugenii: **S** ueniens in facies hostium illius flamina ualidissima dedit – 1752 Arbogastes...manu: **S** Arbogastes autem propria manu se – **XII.5** in causa publica: **S** reipublice – 1754 communis cum omnibus: **S** omnibus communis – in: **S** aduersus – 1755 hominis: **S** hominum – habuit: **S** acquisiuit – 1756 autem: **S** enim – 1756 fuerit...Deum: **S** apud homines et quante humilitatis apud Deum fuerit – 1756-57 in...dicitur: **S** exemplo demonstramus – 1757 Tesalonica: **S** Thesalonica – in...ciuitate: **S** ibidem – 1758 quam...dicimus: **S deest** – 1758/1759 et...amabat: **S** in qua unus suorum militum quem ualde amabat occubuit – 1759 Cumque...esset: **S** quod cum nunciatum ei fuisset – in: **S** ab – 1760 inuitare: **S** inuitari – id est iocos: **S deest** – et...suos: **S** fecitque milites suos exire – 1760-61 omnem...milites: **S** omnes accurrentes ad ludos interficere – 1761 Rediens autem: **S** reuersus deinde – 1762/1763 cum...audiendum: **S** cum uellet apud Mediolanum ecclesiam intrare ad audiendum missarum sollempnia – 1763 ubi...malum: **S** beatus Ambrosius audito malo – quod: **S** quod ille – 1764 non...ageret: **S** interdixit ei intrare ecclesiam donec penitentiam publice ageret – 1764/1765 Hoc...humilitate: **S** cui ille obediens cum omni humilitate – 1765 publicam: **S deest** – tunc: **S** sic – eandem: **S deest** – 1766/1767 uindictam...precepissent: **S** cum principes pro causa aliqua de reis uindictam fieri precipere – 1767 usque...dies: **S** xxx diebus – eisdem: **S deest** – culpatis inducie: **S** inducie culpatis – 1767/1768 quatinus...perirent: **S** quatenus aut misericordiam principum consequendo aut debitam penitentiam agendo mortis sententiam euaderent – **XII.10** rebellauit se: **S** obposuit se Romano imperio – 1773 eius²: **S deest** – uenit ex: **S** transiit de

XI.17 potuit: **U** sapuit – erat: **U** fuerat – 1726 uoluit: **U** uideret – 1727 et³: **U deest** – bonis...fuit: **U** plenus fuerat bonis – 1728 scientiam...regendam: **U** sapientiam et animum intendisset ad regendam rem publicam – **XII.1** centesimo: **U deest** – 1730 iam: **U deest** – 1732 Aquileia: **U** Aquilegia – 1733 Theodosio Maximus: **U** Maximus Theodosio – 1734 et: **U deest** – que: **U** quos – 1735 prepararentur: **U** prepararet – 1736/1737 custodire precepit: **U** custodiri fecerat – **XII.2** Ita...sentiente: **U** itaque Theodosio sentiente nemine – Aquileiam: **U** Aquilegiam – 1739 ueniens: **U** uenit – suum: **U deest** – comprehendit: **U** clausit, ad ultimum comprehendit – 1740 fecerat: **U** habuit – 1741 Valentinianus: **U** Valentinianus – 1742 mari: **U** mare – Deinde: **U** denique – 1743 Gallia: **U** Galatia – **XII.3/4** Valentinianus: **U** Valentinianus – transiret...ibique: **U** transisset in Galatia ut ibi – 1745 occisus: **U** strangulatus – mortuus est: **U** sic est mortuus – 1747 pugnandum...Theodosium: **U** pugnam Theodosii – 1747/1748 Theodosius...constitutus: **U** Theodosio uero in summis Alpibus constituto – 1750 a parte: **U deest** – 1751 in...Arbogasti: **U** qui dabat in faciem de hominibus Arbogastis – 1752 sua se: **U** se sua – **XII.5** Fuit²: **U** fuit autem – 1754 communis cum omnibus: **U deest** – 1755 hominis: **U** hominum – 1756 fuerit: **U** fuit – tante: **U** et quante – 1757 dicitur: **U** dicimus – Tesalonica: **U** Salonice – 1759 esset: **U** fuisset – 1760 suos: **U deest** – 1761 locum: **U** iocum – predicti milites: **U** milites ipsi – 1761 Italiam: **U** Italia – 1763 Thesalonica: **U** Salonice – 1764 prius eum: **U** eum prius – permisit: **U** dimisit – 1765 penitentenciam: **U** penitentiam – tunc: **U** sic in – 1766 legem: **U deest** – principes: **U** princeps seu principes – 1768 eisdem culpatis: **U deest** – **XII.9** Honorius: **U** et Honorius frater eius regnabat – **XII.10** Mascizel: **U** Massizel – uero: **U deest** – eius²: **U deest**

1774 frater illius: **S deest** – per inuidiam: **S inde iratus** – 1774/1775 Missus...Mascizel: **S abiit** igitur Mascizel ad pugnandum contra Gildonem – 1775 frater eius: **S deest** – Mascizel...inde: **S sed prius perrexit** in Caprariam insulam unde adduxit – 1776 et ieiunio: **S deest** – 1777 fratre suo: **S deest** – pugnare deberet: **S pugnaret** – somno: **S somniis** – 1778 habere deberet: **S habiturus esset** – autem: **S enim** – 1779 milia²: **S milia hominum** – Commissa: **S commissa** igitur – 1779/1780 uictoriam...Mascizel: **S Mascizel adeptus est uictoriam** – 1780 frater eius: **S deest** – 1780/1781 uitam finiuit: **S strangulatus et mortuus est** – **XII.12** namque: **S autem** – crudelissimus Radegausus: **S Radegausus crudelissimus** – 1782 Romani uero: **S unde Romani** – conterriti: **S perterriti** – pagani: **S gentiles** – 1783 Ideo: **S propterea** – 1784 usque...est: **S patres nostri fecerunt** – dimisit: **S permisit** – 1784/1785 causam...superare: **S gloriosam potentiam suam temeritate hominum infidelium conculcari** – 1787 angustaretur: **S angustaretur Radegausus** – 1788 uero: **S deest** – de Gothis: **S Gothorum** – fuerat: **S fuit** – 1789 sic: **S deest** – uno: **S pro uno** – **XII.13** Post...intrauit: **S mortuo Radegauso Alaricus factus est rex Gothorum qui intrauit Italiam** – 1790/1791 ab...petiuit: **S petiuit ab Honorio filio Theodosii** – 1792 dum: **S cum** – Galliam: **S Gallias** – 1792/1793 per...loco: **S in quodam loco per aliquantum tempus** – 1793 moratus: **S commoratus** – in: **S ibi** in – predictus Alaricus: **S deest** – esset exercitu: **S exercitu esset** – tunc: **S deest** – 1794 eos: **S illos** – ipsa sacratissima: **S ipso sacratissimo** – illis: **S eis** – 1795/1796 apprehendentes...occiderunt: **S arma apprehendentes et aggressi exercitum Stiliconis grauiter se uindicauerunt** – 1796 Deinde: **S illi itaque** – iam: **S deest** – ire: **S procedere** – ceperunt uenire: **S perrexerunt** – 1797 per¹...dissipabant: **S cuncta loca per que transibant in gladio et igne deuastabant** – Inde: **S deinde** – 1798 apprehenderunt: **S statim apprehenderunt** – illam...incendebant: **S eam et incendio destruxerunt** – 1799 dederunt: **S fecerunt** – iussionem: **S pactionem** – basilica: **S basilicam** – 1800 non...pateretur: **S nichil mali inferretur ei** – ipsam: **S deest** – depredarent: **S spoliarent** – 1802 et: **S deest** – facta est: **S condita fuit** – **XII.14** Gothi...inde: **S Gothi deinde ab Urbe** – per...pergentes: **S et pergentes per Campaniam, Lucaniam, Briziam** – 1804 Ascendentes...uolentes: **S cum autem ascenderent in naues et uellent** – 1805 mare: **S mari** – 1806 defunctus...Consenciam: **S apud Cosentiam defunctus est** – 1807 illorum: **S suum** – 1808 in: **S ad** – reduxerunt: **S reuocauerunt** – et...decollauerunt: **S deest** – 1809 ipsum...scire: **S postea ipsum locum inuenire** – **XII.15** parentem: **S cognatum** – 1811 reuersi sunt: **S reuertentes** – et²: **S deest** – remansit: **S reliquerant** – totum exinde: **S deest** – eraserunt sicut locuste: **S sicut locuste eraserunt** – 1812/1813 sibi...sociauit: **S Athaulfus rex in coniugio sibi copulauit** – 1813 Non...ut: **S cuius animum non multo post subtilibus blandimentis illa ad hoc flexit quod** – 1814 Profectus: **S profectus autem** – 1815 quem: **S hunc** – et ipse: **S qui etiam** – **XII.16** comes Stilico: **S Stilico comes** – fuerat: **S fuit** – Guandalorum: **S Waldalorum in Wandalorum correctum est** – 1817 ipsum: **S deest** – socero: **S a socero** – et facere: **S ut faceret** – 1818 Honorius: **S Honorius itaque** – suo: **S deest** – 1819 illum: **S eum** – simulque: **S simul** – **XIII.1** Igitur...Honorius: **S Honorius igitur imperator** – causam publicam: **S rempublicam** – 1821 et²...exercitu: **S quem ad Gallias cum exercitu destinauit** – 1822 Qui...statim: **S ingressus in Galliam Constantius** – 1822/1823 et...occidit: **S quem apprehendit et occidit** – 1823 eius: **S illius** – 1823/1824 in...eius: **S Geroncius comes eius in ciuitate Vienna** – 1824/1825 Occiso...Maximus: **S et in loco illius ordinauit Maximum. Occiso deinde Geroncio a militibus suis Maximus** – 1825 Hispania: **S Hispaniam profectus** – 1826 milibus: **S milibus nauium** – ex Africa: **S deest**

1774 per inuidiam: **U deest** – 1775 Mascizel: **U Massizel** – extraxit: **U adduxit** – 1777 pugnare deberet: **U pugnaret** – et²: **U uel** – 1778 autem: **U deest** – 1778/1779 septuaginta...hominum: **U homines septuaginta milia** – 1779 quinque milia: **U habebat quinque milia homines** – 1780 uero: **U deest** – eius: **U deest** – Africam: **U Affrica** – 1780 uitam finiuit: **U strangulatus et mortuus est** – **XII.12** et: **U quia** – dicentes...quia: **U dicentes quia**: “Proinde tanta mala in Italia fiunt eo quod – 1786 militibus Gothorum: **U milibus Gothis** – 1787 angustaretur: **U angustarentur** – missus: **U missus est** – carcerem: **U carcere** – 1788 ibi: **U deest** – fuerat: **U fuit** – uilia: **U deest** – 1789 Gothus: **U Gothus unus** – **XII.13** et: **U deest** – 1791 exercitu suo: **U suo exercitu** – 1792 ad: **U deest** – quodam: **U quadam** – 1794 ipsa sacratissima: **U ipso sacratissimo** – 1795 apprehendentes: **U apprehendentes milites** – 1796 ad: **U in** – 1797 per²: **U deest** – 1798 illam...incendebant: **U deuastantes et incendentes tamen apprehenderunt illam** – 1800 sancta loca: **U loca sanctorum** – aliquod: **U aliquid** – pateretur: **U paterentur** – 1801 cessauerunt: **U capta est** – Capta...Gothorum: **U igitur Roma ab Alarico rege Gothorum capta est** – 1801/1802 mille et centum: **U mccc** – **XII.14** Exeuntes...Regium: **U deest** – 1806 Consenciam: **U Cosentiam** – 1807 illorum: **U suum** – 1808 flumen: **U fluuium** – reduxerunt: **U reuocauerunt** – auerterunt: **U retorserant** – 1809 quis: **U quis uel** – postea: **U deest** – **XII.15** reuersi sunt: **U reuertuntur** – et²: **U deest** – eraserunt: **U eradunt** – 1812 coniugium: **U coniugio** – 1814 Galliam: **U Gallias** – 1814/1815 apud...est: **U deest** – **XII.16** Guandalorum: **U Wandalorum** – 1817 ipsum: **U deest** – socero: **U genero** – 1818 suo: **U deest** – 1819 et²: **U deest** – **XIII.1** 1822 Qui...ingressus: **U ingressus in Galliam** – Constantinum: **U Constantium** – Arelatem: **U Arelatensem** – 1823 illum: **U deest** – Vienna: **U Bienna** – 1824 Occiso...illius: **U et in loco illius ordinauit Maximum occiso deinde Gratiano a militibus suis**

1827 ueniens...fecit: **S** perrexit cui Marinus comes occurrens perterruit eum atque fugauit – 1828 nauim: **S** nauem – solus et: **S** et cum illa sola – ergo: **S deest** – 1829 pax: **S** pax atque unitas – 1830 donec: **S** quando – perclarissimus...ecclesie: **S** perclarissimus doctor et tocius ecclesie illuminator – **XIII.2** Wallia interea: **S** interea Wallia – cum Honorio fecit: **S** fecit cum Honorio – promisit ut: **S** promisit ei quod – ipse: **S deest** – 1832/1833 pro...Hispaniam: **S** in Hispaniam pro Romanis – 1833 mandauerunt: **S** miserunt – legationem...Honorium: **S** legatos suos Honorio imperatori – 1836 Tu...perimus: **S** si omnes perimus tu nichilo minus rempublicam acquires – **XIII.3** pax...Honorius: **S** pace ordinata Honorius – 1838 socium: **S** consortem – 1839 Non...imperio: **S** nondum completis septem mensibus imperii sui Constantius – **XIII.4** ipsis: **S** illis – 1842 uite sue annis: **S** anno uite sue – ex hac luce: **S** de hoc seculo – **XIII.5** In...illo: **S** illo tempore – in: **S deest** – 1843/1844 Dum...eos: **S** quos dum non possent – 1844 Britanni: **S** Britones – missos: **S** nuncios suos – 1844/1845 ut...illorum: **S** mandantes illis ut mitterent eis illos qui eos agente illa liberarent et ipsi potestati illorum se subderent – 1845 misit: **S** misit eis – 1846 occiderunt: **S** occidit – 1847 eiecerunt: **S** eiecit – 1847/1848 cum...Britanniam: **S** Scoti et Picti cum nauibus reuersi Britanniam intrauerunt – 1848 eos...maria: **S** trans maria eos – **XIII.7** annos regnauit: **S** annis regnasset – pacificatam...dimisit: **S** rempublicam pacificatam iam haberet – **XIII.9** nepos Honorii: **S deest** – Orientale: **S** in Oriente – regebat: **S** illo tempore regebat – 1852 Audita: **S** qui audita – Honorii: **S deest** – Valentinianum...fecit: **S** Cesarem fecit Valentinianum – 1853 Orientis: **S** Occidentis – Veniens: **S** ueniens autem – cum: **S** ex – 1854 electus est **S** est factus – **XIII.10** Africam custodierat: **S** rebellauit in Affrica – Mittuntur...eum: **S** contra quem mittebantur – 1856 Mauorcus: **S** Mauorcus – 1857 Sentiens ergo: **S** tunc sentiens – 1858 sustinere: **S** contra Romanos tenere – transmisit: **S** misit – 1859 Gaudalis: **S** Wandalis – 1859/1860 et³...uero: **S** illi uero cum intrassent Affricam – 1860 ipsam: **S deest** – cum: **S deest** – 1861/1862 ciuitatem...dissipatam: **S** destructionem ciuitatis sue – 1862 obsidere ceperant: **S** obsederant – et Guandali: **S** Wandali et – 1862/1863 migravit...mundo: **S** ille de hoc mundo migravit – **XIII.11** effectus est: **S** effectus – morbo: **S** etiam morbo – 1866 de Africa: **S** Affrice – ad...Guandalis: **S** Wandalis ad inhabitandum – **XIII.12** contra: **S** in – erat...ille: **S** ille erat Arrianus – 1869 de...eos: **S** eos de ecclesiis suis – insuper: **S deest** – 1869/1870 ciuitatibus...expelleret: **S** ciuitatibus suis etiam expelleret – **XIII.14** per...Cartaginem: **S** sub specie pacis Cartaginem fraudulenter inuasit – et: **S deest** – exinde abstulit: **S** inde tulit – 1872 et: **S deest** – abstulit: **S** asportauit – super omnia: **S** sed pre omnibus – in²: **S deest** – 1873 hominibus: **S** uiris crudelis fuit – 1874 eam calamitatibus: **S** calamitatibus eam – **XIII.15** cum Guandalis: **S** contra Wandalos – **XIII.16** ibi edificia: **S** edificia ibi – **XIII.18** uero: **S deest** – mortuus est: **S** morbo oppressus mortuus est – annos: **S** annis – **XIV.1** factus est: **S** est factus – 1882 imperator...erat: **S** in Occidente imperium tenebat – firmavit...rege: **S** cum Genserico rege Wandalorum firmavit – 1883 gloria: **S** gloriam – suis prosperitatibus: **S** prosperitatibus que sibi acciderant – crudelis: **S** crudelis etiam – 1884 Illi autem: **S** quapropter illi – illius: **S** eius – cogitauerunt: **S** tractare ceperunt – ubi...est: **S** cum precepisset – eis: **S** illis – 1885 per...occidit: **S** diuersis suppliciiis interemit

1826/1828 Romam...Africam: **U deest** – 1828 ergo: **U deest** – 1829 firma: **U deest** – pax: **U** pax et unitas – ecclesiis: **U** et ecclesiis – 1830 donec: **U** quando – **XIII.2** habe: **U** habes – accipe: **U** accipis – 1836 si: **U** sic – **XIII.3** pax...ordinata: **U** pace ordinata – 1838 uxorem: **U** in uxorem – Constancio...suo: **U** comiti suo Constantino – 1839 imperium: **U** ipsum imperium – Constantio regnante: **U** Constantius – imperio: **U** ipso imperio – **XIII.4** completis...annis: **U** nonagesimo et nono uite sue anno – 1842 luce: **U** uita – **XIII.5** In...illo: **U** illo tempore – 1845 essent: **U** essent subiecti – 1846 alios: **U** eos – 1848 et: **U deest** – maria: **U** mare – **XIII.7** nepote...filio: **U** nepote filio suo filio – 1850 annos: **U** annis – regnauit: **U** regnasset – dimisit: **U** dimisisset – **XIII.9** Orientale: **U** Orientalem illo tempore – 1852 Valentinianum...fecit: **U** Cesarem fecit Valentinianum – 1853 Valentinianus: **U** Valentinus – cum: **U** ex – **XIII.10** Africam custodierat: **U** in Affricam rebellauerat – 1857 missus est: **U** mittunt – Sigiboldus comes: **U** Sigilbus dux comes – ergo: **U deest** – 1858 sustinere: **U** tenere – 1859 Gaudalis: **U** Vandalis – terram...Africa: **U** Affricam – 1860 cum: **U deest** – 1862 ceperant: **U** ceperunt – Halani: **U** et Alani – migravit: **U** ille migravit – **XIII.11** postea: **U** post – Italiam: **U** Italia – **XIII.12** Arrianus ille: **U** ille Arrianus – 1869/1870 episcopos...expelleret: **U** Christianos persecutus est in tantum ut eos de ipsis ecclesiis eieceret, insuper de ciuitatibus eos expelleret – **XIII.14** inuasit Cartaginem: **U** Cartaginem inuasit – et: **U deest** – 1872 in: **U deest** – 1873 Siciliam: **U** Sciciliam – **XIII.16** Unni: **U** Vandali – Sicilia: **U** Scitilia – 1878 terribili: **U deest** – Roma...est: **U** concussa est terra illa – ibi edificia: **U** edificia ibi – corruerunt: **U** corruere – **XIII.18** mortuus est: **U** morbo correptus mortuus est – **XIV.1** uero: **U deest** – 1882 rege: **U** rege Guandolorum – 1883 eleuatus: **U** eleuatus est – suis prosperitatibus: **U** prosperitatibus sibi factis – 1883/1884 crudelis...suos: **U** contra suos crudelis – 1884 manifestatum est: **U** manifestatum est illi – 1885 per...occidit: **U** per diuersa loca suppliciiis afflixit

XIV.2 Inde exiens: **S** exiens inde – iam dictus: **S** predictus – 1888 Achaia: **S** et Achaia – et: **S** *deest* – 1888/1889 multitudine...gentibus: **S** multitudine fortissimarum gentium – 1889 posuit...uenire: **S** perrexit – 1890 namque: **S** enim – sub...potestate: **S** potestati eius subiecti – et: **S** *deest* – 1891 nec non et: **S** etiam – 1892/1893 habitabant...Aquilonis: **S** in parte Aquilonis habitabant – 1893 He...omnes: **S** *deest* – eius adiutorio: **S** adiutorio illius – **XIV.3** quamuis...gentium: **S** quamuis per uires eorum speraret facere quod uellet – 1895 tamen...uincere: **S** tamen per astutiam uincere temptauit – 1896/1897 iungerentur...adiutorium: **S** Romanis in adiutorio iungerentur – 1897/1898 finxit...uellet: **S** fecte mandauit Gothis dicens quia non contra eos sed contra Romanos ad pugnandum ueniret – 1898 mandabat: **S** mandauit – 1898/1899 amicicium...uellet: **S** amicicium eorum sibi alliceret quia contra Gothos pugnaturus pergeret – 1899 itaque: **S** *deest* – faciebat per astutiam: **S** tali astucia faciebat – 1900 ut...uincere: **S** quod, si Romanos posset diuidere a Gothis, postea melius illos separatim uinceret – 1901 Intellegens: **S** intelligens – mandauit missos: **S** misit – 1902 regnabat: **S** regnauit – Consensit in hoc: **S** cui consensit – 1903 rex Gothorum: **S** *deest* – faciebat: **S** fecit – 1904 pariter pugnare: **S** patricius adiutorium – **XIV.4** Fuerunt: **S** fuerunt autem – 1906 Liticiniani: **S** Liticiani – quos...patricius: **S** hos omnes Etius patricius in auxilium suum – 1907 Conueniunt: **S** conuenerunt autem – longitudine: **S** latitudine – habent: **S** habebant – 1908 leguas: **S** leucas – fiunt: **S** fuerunt – 1909 et: **S** *deest* – miliaria?: **S** *deest* – **XIV.5** debuerant: **S** deberent – 1911 diuinatores: **S** diuinos – dicerent...pugna: **S** de pugna dicerent – per...diabolicam: **S** arte diabolica instructi – 1912/1913 a...deberet: **S** magnus homo a parte inimicorum caderet – 1913 pugna periret: **S** periret pugna – ille: **S** *deest* – 1914 desiderabat: **S** sitiebat – habuit curam: **S** curauit – 1915 tantum...resistebat: **S** ut tantum inimicum qui ei resistebat occidere posset – 1916 perdicionem haberet: **S** perdicionem suam uideret – 1916/1917 posset liberare: **S** se liberare deberet – **XIV.6** est: **S** est igitur – dura et fortis: **S** crudelis – amor erat pugnandi: **S** furor pugnandi erat – ambas: **S** utrasque – 1919 ut...pugna: **S** ut neque isti neque illi requiem pugne darent – 1920 centum: **S** homines centum – ibi sanguis: **S** sanguis ibi – 1921 in...augeretur: **S** subito in tantum repletus est sanguine – 1922 ante se expelleret: **S** impetu cursus sui deportaret – qui...cogitacio: **S** Etii patricii mortem sitiebat sed frustrata est spes eius – 1923 diuinatores: **S** diuini – dixerunt: **S** dixerant – ut: **S** quod – 1924 exinde rediit: **S** de pugna exiit – **XIV.7** Attila...carras: **S** fecit sibi Attila poni carra – 1926 intus stabat: **S** stabat intus – cessabat: **S** cessauit – 1928 cogitauit: **S** ordinauit – Attilam...dissiparet: **S** ut eum et exercitum eius confunderet – 1928/1929 iam...Attila: **S** Attila iam desperans ita – 1929 precepit congregare: **S** fecit congregari – 1930 ponere: **S** fecit poni – alteram: **S** aliam – quia...Gothi: **S** uincere Gothos – super eas: **S** easdem sellas – 1931 ponere...subtus: **S** ignem subtus poni – ibi: **S** sic – potestatem: **S** manus – 1932 deueniret: **S** caderet

XIV.2 Bleua: **U** Bleda – 1886/1887 regnum...tenebant: **U** intra Sithiam et Datiam regnum tenebat – 1888 Achaia: **U** et Achaia – et: **U** *deest* – de: **U** *deest* – 1889 sibi: **U** *deest* – Occidentale: **U** occidentalem – 1890 Erant namque: **U** erant namque subiecti – Ardaricus: **U** Arderadicus – et: **U** *deest* – 1891 nec non et: **U** *deest* – fortissime gentes: **U** fortissime nichilominus gentis – 1892 Rugi: **U** Rui – 1893 He...omnes: **U** *deest* – in...erant: **U** in eius erant adiutorio – **XIV.3** speraret...facere: **U** sperare se faceret – 1897 Romanis in adiutorio: **U** in adiutorium Romanis – quod: **U** quia – pugnare: **U** ille pugnare – 1898 mandabat Romanis: **U** mandauit ad Romanos – 1899 quod: **U** quia – 1900 bene posset: **U** posset bene – 1901 Etius patricius: **U** patricius eius – Attila: **U** *deest* – Theodericum: **U** Theodericum – 1903 firmissimam...faciebat: **U** firmauit pacem cum Atio patricio firmauit – 1904 Attilam: **U** Atillam regem Unnorum – 1905 auxilio: **U** auxilium – Ecii: **U** Atii – 1906 Liticiniani: **U** *deest* – Ecius: **U** Actius – 1907 habent: **U** habuerunt – 1908 sicut: **U** sicuti – quod: **U** que – **XIV.5** debuerant: **U** deberent – 1911 diuinatores: **U** diuinos – 1913 Ecius: **U** Actius – 1914 desiderabat: **U** sitiebat – 1916 ideo: **U** proinde – forte: **U** fortasse – perdicionem: **U** perdicionem – 1916/1917 sub...liberare: **U** posset se liberare sub ipsa nocte – **XIV.6** amor: **U** ardor – 1919 illa?: **U** alia – sibi: **U** *deest* – a pugna: **U** ad pugnandum – 1920 milia: **U** milia homines – paruus: **U** paruulus – 1921/1922 sanguine...expelleret: **U** sanguine repletus est ut corpora mortuorum ante se minaret – 1922 Ecii morte: **U** morte Actii – cogitacio: **U** cogitatione – 1923 diuinatores ei: **U** ei diuini – ut: **U** quod – ibi: **U** *deest* – 1924 Ecius: **U** Actius – exinde rediit: **U** de pugna exiit – **XIV.7** Attila...sibi: **U** fecit sibi Atilla – carras: **U** carra – 1927 uero: **U** *deest* – de: **U** *deest* – 1928 cogitauit: **U** ordinauit – Attilam: **U** in eundem Atillam – 1929 precepit: **U** fecit – 1930 ponere: **U** fecit illas ponere – ascenderet: **U** ille ascenderet – eas: **U** easdem sellas

XIV.8 superuenirent postea Romanos: **S** contra Romanos insurgerent – 1934 dedit consilium: **S** consuluit – domum reuerteretur: **S** ad domum suam rediret – custodiret: **S** apprehenderet – 1935/1936 quia...inimicis: **S** ne fratres eius illud inuaderent, quia peius esset ei cum illis quam cum inimicis bellum habere – 1936 cum... Torismundus: **S** Torismundus approbavit – eius: **S** suam – 1937 dixerat: **S** in hoc attendit – reuertens: **S** reuersus – uero patricius: **S** patricius uero – proinde: **S** ideo – 1938 dedit illi: **S** illi dedit – posset...Attilam: **S** Attilam liberaret – 1938/1939 cumque...peius: **S** sed cum melius sibi facere sperauit, multo peius sibi fecit – **XIV.9** uidit... rediit: **S** cum uideret Attila quod inimici eius recessissent ab eo, statim reuersus est – 1941 multumque: **S** et multum – congregans: **S** congregauit – prius habuisset: **S** ante habuerat – cum: **S** et cum – 1942 in: **S** *deest* – Aquileiam...et: **S** inuadens Aquileiam – 1942/1943 per...illam: **S** tribus annis obsidione illam oppressit – 1943/1944 possent...famis: **S** posset penuriam famis sustinere – 1944 idem: **S** *deest* – uideret: **S** exploraret – quali: **S** qua – 1944/1945 posset eam expugnare: **S** eam expugnare posset – 1945 aspexit...ciconie: **S** uidit ciconias – filios genuerant: **S** fetus habebant – 1946 exirent...deportarent: **S** ciuitatem exire et fetus suos foras deportare – uideret: **S** uidisset – predictus: **S** *deest* – 1947 militibus suis: **S** ad exercitum suum – a: **S** de – filios...portant: **S** fetus asportant – 1947/1948 perituram...ciuitatem: **S** ciuitatem esse perituram – 1948 Pro... foris: **S** pro qua re pullos suos foras – Tunc cepit: **S** et tunc ceperunt – **XIV.10** ea: **S** eademque – denique: **S** *deest* – femina: **S** quedam femina – et...erat: **S** que fuit nimis – 1951 Que habitabat: **S** et habitauit – domo...ipsius: **S** domo supra muros ciuitatis posita – qua: **S** quam – 1952 Natissus: **S** Natissa – esse comprehensam: **S** comprehendi – 1952/1953 ne...adulterarent: **S** timens, si in potestatem inimicorum caderet, ne eam adulterio coinquinarent – 1953 iactauit: **S** precipitauit – ipsa turre: **S** turri sua – fluuium: **S** flumen – **XIV.11/12** Deinde...incendit: **S** Deinde Attila multa castella apprehendens incendio destruxit – 1955/1956 nec...Aquileia: **S** Concordiam et Altinum ciuitates etiam que Aquileie uicine fuerant apprehendit – 1957/1958 uenientes...resistebat: **S** procedens Vincentiam, Veronam, Pergamum et Brexiam que sunt ciuitates Venecie et insuper plures alias ciuitates nemine ei resistente captiuaui – 1958 similiter: **S** *deest* – 1959 depredauerunt...incendebant: **S** absque homicidio et incendio spoliauit – 1959/1960 Venientes...posuerunt: **S** ueniens autem cum exercitu suo ad locum, ubi Mincius fluuius Padum intrat, castra metatus est – 1960/1961 Habebat...annon: **S** dubitabat autem Attila utrum Romam inuadere uellet aut non – 1961 timens...accidisset: **S** timebat enim ne accideret ei – rege: **S** regi – 1962 apprehendit: **S** destruxerat – uixit: **S** superuixit – 1963 a: **S** de – 1964 regem barbarum: **S** Attilam – intrasset: **S** uenisset – 1964/1965 omnia...interrogauit: **S** omnia, pro quibus ad eum uenerat, ab ipso impetrauit – 1965 territus...Attila: **S** perterritus erat ille – 1965/1966 loquebatur...uoluit: **S** quam id quod papa uellet ausus ei dicere fuit – 1966 ipse: **S** *deest* – abiit: **S** abierat – interrogauerunt...homines: **S** cum Attilam homines sui interrogarent – 1967 facere...erat: **S** solitus facere non fuerat – tantam...papam: **S** tantam pape obedientiam exhibuisset – 1968 Ille: **S** *deest* – quod: **S** quia – fecisset...uenerat: **S** pro persona illius qui uenerat fecisset – uidisse se: **S** se uidisse – 1970 ei...compleret: **S** minabatur ei mortem si non omnia que papa ei diceret adimpleret – **XIV.13** Post...modo: **S** itaque Attila

XIV.8 Timens...Ecius: **U** Tim Actius – 1933/1934 superuenirent...Romanos: **U** postea contra Romanos insurgerent – 1934 domum...custodiret: **U** reuerteretur ad domum suam et apprehenderet – 1935 fratres...inuaderent: **U** frater eius eius regnum inuaderet – illi esset: **U** esset illi – 1937 domum: **U** ad domum suam – sui: **U** *deest* – Ecius: **U** Actius – uero patricius: **U** patricius uero – 1938 liberare Attilam: **U** liberari Attila – sperasset: **U** speraret – melius sibi: **U** sibi melius – **XIV.9** uidit: **U** uidens – recesserunt: **U** recessissent – gloria: **U** gloriam – 1941 habuisset: **U** habuerat – 1942 Aquileiam: **U** Aquilegiam – cepit: **U** intrauit et cepit – 1943 possedit: **U** obsedit – possent: **U** posset – 1945 aspexit: **U** uidit – 1946 exirent: **U** exire – pullos...deportarent: **U** filios suos eleuatos in ore foras portare – 1947 militibus: **U** exercitibus – a: **U** de – filios...portant: **U** portant filios – 1948 Pro eo: **U** proinde – Tunc: **U** et tunc – 1949 et...occiderunt: **U** *deest* – **XIV.10** et...speciosa: **U** nimis speciosissima – 1951 ciuitatis ipsius: **U** ipsius ciuitatis – quam: **U** qua – 1952 Natissus: **U** Natissa – et: **U** hec – ciuitatem...comprehensam: **U** ciuitatem ipsam comprehendere – 1953 potestatem: **U** potestate – de...fluuium: **U** in ipso flumine de ipsa turre – **XIV.11/12** dissipauit et incendit: **U** *deest* – 1956 Altinum: **U** Altinum – Aquileia: **U** ciuitatis Aquilegie – 1957 Pergamum et Brixiam: **U** Brixiam Pergamum – ac et: **U** seu – 1960 Mincius: **U** Minzius – Padum: **U** in Padum – 1961 animo: **U** animo suo – utrum: **U** si – timens: **U** timebat enim – ei...accidisset: **U** adueniret ei – Alarico rege: **U** Alarici regi – 1963 reuolueret: **U** uersaret – sanctissimus: **U** sanctus – 1964 barbarum: **U** barbarorum – loqui: **U** *deest* – 1965 interrogauit: **U** rogauit – Attila: **U** idem Attila – 1966 uoluit: **U** uoluisset – ipse: **U** *deest* – 1968 quod non hoc: **U** quia si hoc non – sed...se: **U** se dicebat uidisse – 1969 alium...similitudine: **U** stantem iuxta eum in similitudinem sacerdotis hominem – 1970 ei...compleret: **U** nuntiabat ei mortem si non compleret ei omnia

1972 Pannoniam: **S** in Pannoniam – Honoria: **S** Honoriam – 1972/1973 habebat sub custodia: **S** sub custodia habebat – 1973 fornicaret: **S** fornicaretur – occulte...castratum: **S** absconse misit illa eunuchum – predictum: **S** *deest* – 1973/1974 et mandauit: **S** mandans – 1974 peteret...uxorem: **S** sibi peteret a Valentiniano ad uxorem habendam – 1975 poterat reuerti: **S** reuerti uolens – 1976 quia...sororem: **S** quod si sororem suam ei non – intraret in Italiam: **S** Italiam inuaderet – 1976/1977 peiora...fecisset: **S** maiora mala quam umquam fecisset ei inferret – 1977 autem: **S** itaque – Hildiguth: **S** Ildicco – 1978 Fecit itaque: **S** fecitque – 1978/1980 bibebat...est: **S** cum inebriatus esset multo uino, sanguis, sicut solitus fuerat, de naribus eius fluxit et cum supinus iaceret, de naribus in guttur eius descendit et sic suffocatus est – 1981 Marcellino: **S** Marciano – Constantinopolim: **S** Constantinopoli – 1982 multum...sagittis: **S** humiliata iam erat que semper confidebat in arcu et sagittis – **XIV.15** facit: **S** patitur – 1984 quam...patricius: **S** Ecii patricii – et²: **S** cum eo – 1985 mortuus Ecius: **S** mortuus est Etius patricius – et: **S** *deest* – 1985/1986 nimium...Unnorum: **S** Attila rex Hunorum nimium – 1986 Ab...est: **S** et ab cuius tempore imperium Orientis minutum est et respublica minorata – 1987 potuit crescere: **S** crescere potuit – uero: **S** quoque – ex: **S** ab – 1988 annos: **S** annis – **XIV.16** nec: **S** non – 1990 Inter...uenit: **S** interea uenit subito – 1991 Rome: **S** Romana – erat...Leo: **S** Leone papa existente – 1992 Veniens: **S** ueniens autem – 1993 Occurrit...pontifex: **S** occurrit autem illi Leo papa foras – 1994 auxilium Dei: **S** diuinum auxilium – 1994/1995 sibi...tradita: **S** placauit sibi Gensericum quod cum omnia in potestate eius tradita essent – 1996 namque: **S** uero – uacuata: **S** euacuata – 1997 captiuos...reginam: **S** tulerunt illi captiuos; etiam reginam – 1998 simulque...deportauerunt: **S** cum duabus filiabus eius eius ad Affricam deduxerunt – **XIV.17** in: **S** *deest* – 1999/2000 illam...apprehendit: **S** ab Alarico apprehensa fuit – 2000 Guandali: **S** etiam Wandali – 2001 nobilissimam ciuitatem: **S** ciuitatem nobilissimam – 2003 similiter: **S** *deest* – subuerterunt: **S** destruxerunt – potuerunt: **S** poterant – **XIV.18** expendisset...captiuorum: **S** pro redemptione captiuorum expendisset – 2007 et...redimeret: **S** cum multis lacrimis petens ab eo precium unde redimeret filium suum – 2008 Guandali: **S** Wandali – in...deportauerant: **S** captiuum in Affricam duxerant – 2008/2009 aliud...illa: **S** aliquid quod mulieri daret, misertus supra lacrimis illius abiit cum ipsa uidua – 2010 ad: **S** in – tradidit...mulieris: **S** se pro filio uidue in seruitutem tradidit et illum a captiuitate redemit – 2011 et...misericordiam: **S** *deest* – fuisset: **S** est – sanctitas illius: **S** eius sanctitas – 2011/2012 tunc...est: **S** et postea dimissus est redire in patriam suam – 2012 de...fuerant: **S** fuerant de terra eius – **XIV.19** factus...rediit: **S** factus est de diuiciis Italie et ad Affricam redierat – 2015/2016 uxorem...adduxerat: **S** filiam Valentiniani principis, quam de Roma captiuam adduxerat, Trasamundo filio suo uxorem – 2016 ex: **S** de – Hildericus natus: **S** natus Hildericus – est: **S** *deest* – 2017 Wisigothe: **S** Wesegothi – 2018 Pyreneos: **S** Pirineos – **XV.1/2** socium...fecit: **S** consortem fecit sibi – 2025 annos: **S** annis – 2026 factus est: **S** est factus

XIV.13 Pannoniam: **U** ad Pannoniam – sororem...Honoria: **U** *deest sed spatium plurium litterarum relictum est* – 1973 occulte: **U** absconse – castratum: **U** castrum – ad predictum: **U** apud dictum – 1973/1974 et mandauit: **U** mandans – 1974 peteret...uxorem: **U** sibi peteret ad fratrem uxorem habendam – quia: **U** qui – 1975 sui: **U** *deest* – reuerti: **U** se retornare – 1976 ibi: **U** *deest* – 1977 Reuersus: **U** reuersus est – proprias sedes: **U** propriam sedem – tulit: **U** et tulit – Hildiguth: **U** Ildico – 1978 Fecit: **U** et fecit – itaque: **U** *deest* – bibebat: **U** bibit – 1979 antea bibebat: **U** biberat – 1980 guttur: **U** gutture – 1981 Dominus...Constantinopolim: **U** in sompnis Martiano imperatori in Constantinopolim quidam – 1982 confidebant: **U** confidebat – **XIV.15** eum: **U** illum – et²: **U** *deest* – 1985 mortuus: **U** mortuus est – 1987 potuit crescere: **U** crescere potuit – discessit: **U** decessit – 1988 occisus est: **U** est occisus – annos: **U** annis – **XIV.16** Rome erat: **U** erat Rome – 1991 Rome: **U** Romana – 1992 fugerunt: **U** fugere ceperunt – 1994 extra: **U** foris – in: **U** *deest* – 1995 metus: **U** in eius – 1997 Eudoxiam: **U** eundorum – **XIV.17** euerterunt: **U** uerterunt – 2002/2004 Similiter...dissipauerunt: **U** Neapolim uero quia erat fortissima non potuerunt apprehendere. Tamen a foris omnia dissipauerunt. Similiter et Nolam ciuitatem ditissimam et alias multas ciuitates subuerterunt – **XIV.18** omnia: **U** *deest* – expendisset: **U** expendidisset – 2008 in in: **U** iam in – 2009 cum illa: **U** *deest* – 2010 mulieris: **U** mulieris et eius filium a seruitute liberauit – 2011 Africa: **U** Affricam – 2012 reuersus est: **U** reuersus est ex Affrica – sua: **U** eius – **XIV.19** factus: **U** factus est – ad: **U** et ad – 2015 Trasamundo...suo: **U** filio suo Trasamundo – 2017 Wisigothe: **U** Viusgothe – quoque: **U** *deest* – hec tempora: **U** hoc tempus – Pyreneos: **U** Pirineos – 2019 septem: **U** per septem – **XV.1/2** deinde...suum: **U** Leonem filium suum deinde – 2024 Auito: **U** Abitu – prope: **U** prope eum – 2025 annos: **U** annis – Dertona: **U** Bertona

2027 regni eius: S imperii huius – Bugo: S Ugor – ueniens: S uenit et – 2031 subito...incendit: S egressus ignis in Constantinopolim subito multa ibi edificia consumpit – 2032 fuerat: S fuit – uolens: S cum uellet – 2034 ab Asilisco: S a Basilisco – 2035 rediit ad Affricam: S ad Affricam rediit – 2036 Orientali...parte: S In Orientis uero partibus – surrexit: S insurrexit – 2037 precepit: S fecit – 2038 predictum: S *deest* – XV.3 in: S *deest* – 2040 Ricimerem...eius: S generum suum Ricimerem – 2040/2041 fecit...Ticino: S sanctissimus Epiphanius episcopus de Ticino pacem composuit – 2041 quia...erat: S cum idem Ricimer esset – erat²: S *deest* – 2042 pacem: S ipsam pacem – suo: S *deest* – namque...Medilano: S quidem in Mediolano positus – Inde: S unde – 2043 populorum: S populi – socerum: S generum – Diuisa...Roma: S diuisi sunt itaque Romani – 2043/2044 Alii...patricium: S et alii asistebant Anthemio, alii Ricimeri patricio – 2045 mandauit: S destinauit – Romam: S urbem Romam – XV.4 quia: S quod – 2048 ut...Anthemium: S in adiutorium ipsius Anthemii – Pugnauit...Ricimer: S sed Ricimer pugnauit cum illo – 2049 uocatur Adrianus: S nominatur Adriani – illum: S eum – Statimque: S post hec statim – 2051 Roma...est: S tunc Rome intulit, maximam predam ab illa rapuit – 2051/2052 Sed...perfidia: S sed non longo tempore de perfidia sua gaudebat – mensem tercium: S tercium mensem – 2052/2053 incidit...est: S cadens in infirmitatem mortuus est – XV.5 Item: S iste – 2055 Post...mortem: S mortuo Olibrio – factus est: S est factor – 2056 Gaudiuarus: S Gundibarus – Cimeris: S Ricimeris – 2057 Licerii: S ab Licerio – Guisigothos: S Guesegothas – XV.6 namque: S autem – 2059/2060 Gothorum...dicti: S Gothorum alii Ostrogothe alii Wesegothe nominati sunt – 2060 superiora: S superiora tempora – 2061 Temporibus Valentiniani: S tempore Valentiniani superioris – 2062 de: S in – 2063 Alaricus: S Alaricus cum suis – 2064 uero: S ergo – Fridiarno: S Fridigerno – 2065 Hi...qui: S qui uero – Guisigothe: S Wesegothe – XV.7 igitur: S autem – imperator: S *deest* – regebat: S rexerat – 2068 et¹: S mortuo Leone imperatore – imperatoris: S *deest* – 2069/2070 querebat...rexerat: S qui imperium cum patre tenuerat querebat – 2070 Timens...eius: S mater illius timens – eum: S illum – 2071 illi...eo: S Zenoni alium similem illi pro eo – XV.8 illum: S eum – 2075 accipiat: S acciperet – uoluisset: S uellet – 2076 quia...superliminari: S ne illud allideret ad superiusliminare quia procere statue erat – ei: S ad eum – 2077 sanctissimus: S beatus – Odoaccar: S Odoacer – 2078 multa habebis: S habebis multa – 2079 et: S *deest* – in sua tenuit: S tenuit in sua – XV.9 Postquam...intrauit: S cum uero Odoacher intrasset – 2080/2081 ad...eo: S contra eum pugnaturus – 2082 Odoaccar: S Odoacer – cum: S in – 2084 uero: S quoque – adduxit...ibi: S usque Placentiam adduxit ibique – precepit: S fecit – 2086 eas: S *deest* – usque ad solum: S terra tenuis – XV.10 Odoaccar: S Odoacer – accrescere: S occurrere – rex...est: S regem se fecit – 2088 presumpserat imperialem: S imperialem presumpserat – uidens quia: S cum uideret quod – 2089 Odoaccar: S Odoacer – 2090/2091 gloriosum est: S fuit gloriosum – 2091 cepta: S incepta – 2092 Odoaccar: S Odoacer – in: S *deest* – 2092/2093 tenuit...annos: S tocuis Italie regnum per xiiii annos tenebat – 2093/2094 uenit...Italiam: S ab Orientis partibus ueniens Italiam intrauit ut possideret eam – 2094 quia pro causa: S pro qua causa – idem: S *deest* – 2095 uenerit: S illuc uenerit

2027 regni: U imperii – Bugo: U Ugor – rex: U rex Alannorum cum exercitu – Ricimer: U Ricimeris – 2028 Pergamo: U Bergamo – 2030 Athemius: U Anthemius – 2031 ignis egressus: U egressus ignis – edificia: U ibi edificia – 2034 ab Asilisco: U a Basilisco – 2036 Orientali...parte: U Orientis uero partibus – surrexit: U insurrexit – 2037 precepit: U fecit – Sicilia: U Scitilia – XV.3 Hoc in tempore: U in tempore hoc – exorta: U orta – 2040 sanctissimus: U sanctissimu – 2041 de Ticino: U Ticini – 2042 pacem: U pacem ipsam – socero: U cum socero – suo: U *deest* – 2043 populorum: U *deest* – contra...suum: U cum Anthemio genero suo – Alii: U et alii – 2044 alii: U et alii – 2045 Olibrium: U Olubrium – Romam: U urbem Romam – XV.4 principem: U *deest* – ut adiuuaret: U adiuuare – 2049 uocatur Adrianus: U nominatur Adriani – 2050 principem: U *deest* – 2051 in: U *deest* – 2051/2052 letatus est: U est letatus – 2052 perfidia: U superbia – XV.5 dum: U cum – Rome: U *deest* – 2055 Licerius: U Lacerius – factus: U effectus – 2056 Gaudiuarus: U Gundualus – Cimeris: U Ricimeris – 2058 Euricus: U Enricus – apud: U *deest* – XV.6 alio¹...Guisigothe: U alii Ostrogothi et alii Guisigothi – 2060 redeamus: U tendamus – uera ratio: U narratio – 2061 imperatoris: U a superioribus imperatoribus – 2063 Alaricus: U Alaricus cum suis – 2065 Fridiarno: U Fridigerno – 2066 in Occidente cum Alarico: U cum Alarico in Occidente – Guisigothe: U Guisigothi – XV.7 decem...Zeno: U *deest* – 2071 eo: U eo qui similabat illi – XV.8 Odoaccar: U Odoacar – 2073 Italiam: U in Italiam – famam: U famam id est nomen – 2075 accipiat: U acciperet – 2076 capud: U *deest* – 2077 sanctissimus: U sanctus – Odoaccar: U Odochar – 2079 tenuit potestate: U potestate tenuit – XV.9 Italiam: U in Italiam – 2083 eam: U eum – cum: U *deest* – 2084 ad: U usque – precepit: U fecit – 2085 sibi subdiderunt: U subdiderunt sibi – 2086 illis: U illi – eas: U *deest* – XV.10 2088 accipere: U *deest* – 2088/2089 sibi subiugasset: U subiugasset sibi – 2090/2091 gloriosum est: U fuit gloriosum – 2092 in: U *deest* – 2094 seu: U uel

2096 fuerat: **S** erat – 2097 presentaliter...subtraxit: **S** illo mortuo statim subtraxit – de subpotestate: **S** a potestate – **XV.11** Similiter...Hunnorum: **S** et illud idem Ardaricus rex Gepidarum fecit – 2098 alie: **S** multe alie – 2099 recesserunt...illorum: **S** a seruitute eorum recesserunt – quia: **S** quod – 2100 receserunt: **S** recessissent – illis: **S** eis – Ceperunt persequi: **S** et statim sequiti sunt – Walamir...suo: **S** populo suo Walamir – 2102 remanserant: **S** euaderent – iam...Gothos: **S** de cetero Gothos timerent – **XV.12** iam dictus: **S** predictus – 2104 predictum: **S** prefatum – 2105 accepit regnum: **S** regnum accepit illius – 2106 quem...tenuerat: **S** *deest* – **XV.13** iam dicto: **S** *deest* – accepit...eius: **S** Theodericus filius eius regnum accepit – 2108 precepit: **S** fecit – 2109 multa diuicia: **S** multis diuiciis – et²: **S** *deest* – fecit eum: **S** eum fecit – honor: **S** *deest* – 2110 nec non et: **S** insuper – **XV.14** uiueret Theodericus: **S** Theodericus uiueret – 2112 penuriam famis: **S** penuriam famis quam habebant – predare: **S** predari – ut: **S** sicut – 2113 et...Vituperant: **S** et cum ipse imperator non daret eis tantum annonem quod sufficeret eis, uituperabant autem – 2114 Mandant...quia: **S** et direxerunt legatos ad Theodericum qui dicerent ei quod – 2114/2115 in...Grecos: **S** apud Grecos in deliciis uiueret – 2115 eius: **S** suus – famem pateretur: **S** fame affligeretur – 2115/2116 rediret...illius: **S** et ut festinanter rediret ne gens ipsius periret – 2116 Hoc...audiens: **S** hoc audito Theodericus – 2117 eius: **S** suus – paciebatur: **S** pateretur – et: **S** ei – illi: **S** ei – habitandum: **S** inhabitandum – 2117/2118 Talia...audiens: **S** quod cum Zeno imperator audisset – 2118 eundem Theodericum: **S** illum – Tamen: **S** uerumptamen – 2119 commendauit: **S** commisit – 2120 permisit abire: **S** abire permisit – **XV.15** igitur: **S** itaque – Ostrogothos: **S** Ostrogothas – 2122 repararent: **S** prepararent – intrarent...posidendam: **S** cum eo ad possidendam Italiam pergerent – namque: **S** tamen – 2123 Italiam intraret: **S** intraret Italiam – uicit¹...illos: **S** post cum Bulgaris et uicit utrosque – 2124 Ostrogothorum: **S** Hostrogothorum – habebat: **S** habere poterat – ueniens: **S** et ueniens – 2125 Pannonias: **S** Pannoniam – in¹: **S** *deest* – 2126 Odoaccar: **S** Odoacer – 2127 fecitque...fugere: **S** atque fugauit – cum uenisset: **S** uenit – 2127/2128 iterum...pugnandum: **S** cui iterum Odoacer occurrit pugnaturus – 2128 pugnaui et: **S** congressus – 2129 illius exercitus: **S** exercitus illius – illum: **S** ipsum – coegit: **S** compulit – **XV.16** Theodericus...atque: **S** et dum illos fortiter persequetur – comprehendit: **S** apprehendit – 2131 cum...uenit: **S** cum illis quos habuit fugiens uenit – 2131/2132 noluerunt...accipere: **S** Romani noluerunt eum recipere – 2133 clausit...ibi: **S** se ibi clausit – uenit Mediolanum: **S** Mediolanum uenit – **XV.17** talie...cause: **S** talia – Burgundiorum Gundauarus: **S** Burgundionum Gundibaudus – in²: **S** *deest* – 2135 Mediolanus: **S** Mediolanum – depredauit: **S** depredatus est – 2136 Theodericus dimisit: **S** dimisit Theodericus – 2137 sorores: **S** et sorores suas – ut...Odoaccar: **S** *deest* – 2138 uero: **S** *deest* – eum¹: **S** Odoacer – **XV.18** Odoaccar: **S** Odoacer – 2140 susceptus: **S** receptus – 2141 uictu eis: **S** uictualibus – **XV.19** fierent: **S** fiebant – 2142/2143 dissipabatur a Bulgaris: **S** a Bulgaris dissipabatur – 2144 namque: **S** etiam eo tempore – 2144/2145 Arrianum heresem: **S** Arrianam heresim – 2145 sequebatur: **S** sequutus – mandauit in exilium: **S** in exilium trusit – quod: **S** hoc quod – 2147 habere uiderentur: **S** haberent – 2148 dialegorum: **S** dialogorum – **XV.20** itaque: **S** interim – **XVI.1** de: **S** in – aptum: **S** congruum – 2152 computemus: **S** tempora computemus – possit...agnoscere: **S** agnosci possit – **XVI.2** imperatoris: **S** *deest* – in Constantinopoli: **S** *deest* – heresem: **S** heresim – 2155 heretici: **S** *deest* – 2156 et: **S** atque – 2158 facta: **S** perpetrata – **XVI.3** suo: **S** *deest* – 2162 mandauit in exilium: **S** in exilium misit – Sardinia: **S** Sardiniam – mandauit: **S** misit – 2163 illuc in Sardiniam: **S** *deest*

XV.11 subpotestate: **U** potestate – 2097/2098 Similiter...subdominium: **U** et alie gentes similiter et Aldericus rex Tepidarum exiuit de subdominio – 2100 Ardaricus: **U** Ardericus – 2101 tantos: **U** multos – **XV.12** ei: **U** *deest* – 2103 Theodericum: **U** Theodoricum – Thiudimeris: **U** Thindemeris *et sic semper* – 2105 eius²: **U** *deest* – **XV.13** hoc: **U** *deest* – precepit: **U** fecit – 2109 Eciam: **U** *deest* – 2110 et: **U** *deest* – **XV.14** ut: **U** que – Vituperant: **U** Victuperant – Mandant qui dicerent: **U** mandauit qui diceret – Theoderico: **U** Theodorico – 2115 famem: **U** fame – 2116 ei angustias: **U** angustias ei – 2117 et: **U** et deinde – 2119 illi¹: **U** *deest* – illi²: **U** *deest* – 2120 permisit abire: **U** abire permisit – **XV.15** Ostrogothos: **U** Ostrogothas – 2122 repararent...posidendam: **U** prepararentur et intrarent cum eo ad possidendam Italiam – namque: **U** tamen – 2124 ueniens: **U** et ueniens – 2125 Pannonias: **U** Pannoniam – Aquileiam: **U** Aquilegiam – 2126 magno: **U** grande – 2127 coegit: **U** fecit – **XV.16** autem: **U** uero – 2132 accipere: **U** recipere – **XV.17** uero: **U** *deest* – crudeliter eum: **U** eum crudeliter – **XV.18** modiorum: **U** modia – uictu: **U** uictualio – eis: **U** *deest* – **XV.19** fierent: **U** fiebant – 2143 Constantinopolis: **U** Constantinopolim – in...diebus: **U** *deest* – 2144 Gensericum: **U** Gensericum regem – acceperat: **U** accepit – Arrianum: **U** Arrianam – 2146 defendebant: **U** tenebant – 2147 repugnabant: **U** pugnabant – sic: **U** sicut – 2148 dialegorum: **U** dialogon – **XV.20** sedecim: **U** x – **XVI.1** imperio: **U** imperatore – **XVI.2** quadrigentesimo...secundo: **U** cccii – 2154 Constantinopoli: **U** Constantinopolim – 2156 magna...Rome: **U** facta est contentio inter Romanos – **XVI.3** Honorico: **U** honorifico – in regno: **U** regnum – 2162 mandauit: **U** mandabat

XVI.4 Olympus: **S** Olimpius – 2165 blasfemie: **S** blasphema – 2166 Arrianus: **S** Arrianus episcopus – 2167 minorem...Sanctum: **S** Filium et Spiritum Sanctum minorers esse Patre – 2168 baptizare: **S** baptizatum – 2169/2170 baptismum...uolebat: **S** baptizari uoluit – 2170 uidendo...causam: **S** uiso tanto miraculo – abiit...ecclesiam: **S** ad Catholicam ecclesiam abiit – 2173 preparauit: **S** fecit – **XVI.5** herese: **S** heresi – ceperat: **S** acceperat – tunc: **S** *deest* – 2177 de: **S** a – eiecit: **S** eos eiecit – eiam: **S** *deest* – 2177/2178 ponere...nauim: **S** intrare nauem – 2178 precepit...intrarent: **S** precepit eis ut abirent et in nullam ciuitatem Grecie uenirent – 2178/2179 Non...tempus: **S** post non multum temporis uero – 2179 percussit: **S** cecidit super – a: **S** *deest* – uitam finiuit: **S** mortuus est – **XVI.6** Iustinus: **S** Iustinianus – 2182 Iustinus: **S** Iustinianus – honore: **S** cum honore – 2183 heresim: **S** heresi – **XVI.7** Hildericus: **S** Heldericus – 2185 Guandalorum: **S** Waldalorum – Quia: **S** qui – 2185/2186 et...Africam: **S** quam Gensericus captiuam de Roma in Affricam duxerat – 2186 Hildericus: **S** Heldericus – 2187 qui...Arrianus: **S** *deest* – 2188 erat rectus: **S** factus est bonus – 2188/2189 quando...quia: **S** cum appropinquaret dies mortis eius et uideret quod – 2189 tulit: **S** fecit – 2189/2190 non...haberet: **S** numquam in regno suo haberet catholicos Christianos – 2190 ubi: **S** quando – 2191 precepit reuocare: **S** fecit reuocari – 2192 mandauerat: **S** miserat – restaurare ecclesias: **S** ut restaurarent ecclesias suas – tempore: **S** a tempore – 2193 Hilderici: **S** istius Helderici – erant: **S** fuerant – **XVI.8** Interea: **S** *deest* – partibus orientalibus: **S** Orientis partibus – illo...in: **S** adhuc in eodem – 2195 Iustinus: **S** Iustinianus – pro...decertabat: **S** ardore fidei accensus studebat – precepit: **S** ordinauit – 2196 audiens: **S** audito – 2197 Iustinum: **S** Iustinianum – 2198 illi: **S** ei – quia: **S** quod – redderet...eos: **S** redderet hereticis ecclesias suas et promitteret eos – 2199 de: **S** in – cum: **S** in – **XVI.9** Venientes: **S** uenientes autem – recepit...honorifice: **S** honorifice recepti sunt ab eo – 2202 hoc: **S** id – dimitteret: **S** permetteret – 2202/2203 et...Italiam: **S** ne Theodericus Italiam dissiparet – 2203 angustiam: **S** angustias – 2204 Arrianosque: **S** et Arrianos – 2205 per...tempus: **S** aliquanto tempore – iniquitatis sue: **S** sue iniquitatis – 2206 patricium: **S** *deest* – **XVI.10** Ille...precepit: **S** qui eum in carceris afflictione occidi fecit – suis: **S** eius – 2209 fuerat: **S** iuerat – pro...Theodericus: **S** fecit Theodericus pro nimia sua malicia – 2210 propter: **S** propterea – 2210/2211 receperat...honorifice: **S** honorifice eum receperat – 2211 Pro...eum: **S** pro ista causa etiam diuina ultio cecidit super illum – 2212 subita: **S** subitanea – 2213 eiusdem: **S** ipsius – 2214 portabatur: **S** portaretur – **XVI.11** Athanaricum: **S** Athalaricum – 2217 Iustinus: **S** Iustinianus – apud Constantinopolim: **S** in Constantinopoli – in pace: **S** defunctus in pace – 2220 Iustini: **S** Iustiniani – 2221 reparandam: **S** reparandum – 2222 pugnandum: **S** pugnatuum – 2223 dissipabant...illorum: **S** terras illorum deuastabant – Audiens: **S** abiens – autem: **S** *deest* – 2224 ab...est: **S** reuersus est ab eis – **XVI.12** regnum: **S** regno – 2226 est: **S** *deest* – 2227 in eo fecerat: **S** ei contulerat – fecit...balneo: **S** in balneo fecit eam strangulari – 2228 ipso: **S** *deest* – suum filium: **S** filium suum – 2229 idem: **S** ipse – in graui ira accendit se: **S** graui ira accensus est – **XVI.13** iratum haberet: **S** offendisset – 2232 posset acquirere: **S** recuperaret – 2233 imperatorem: **S** *deest* – cepit...colloquium: **S** et conferens cum eo – 2234 tenere...heretici: **S** doctrinam Euticetis heretici tenere – namque: **S** uero – 2234/2235 multum...pape: **S** imperator ualde minabatur eidem pape – 2235 Videns: **S** uidens autem – 2236 ex uoluntate: **S** per uoluntatem – 2237 sicut et ille: **S** *deest* – 2238 catholicam fidem: **S** fidem catholicam – Nam dixerat: **S** dixerat etiam – 2239 Reuertente autem: **S** reuerso itaque – eodem: **S** *deest* – 2240 tunc isdem: **S** *deest* – 2241 qui...defendebat: **S** de eadem heresi quam ipse defendebat – a: **S** *deest* – 2242 Insuper et: **S** et insuper – suasit imperatorem: **S** suauit imperatori – eundem episcopum: **S** illum – mandaret: **S** mitteret – 2243 pontifex: **S** papa – in: **S** ibi in – **XVI.14** tenerent: **S** tenuissent – 2245 Iustinianus imperator: **S** imperator Iustinianus – exercitu: **S** exercitu ad pugnandum – Commissa: **S** commissa igitur – 2245/2246 Belisarius...Guandalis: **S** cum Waldalis Belisarius – 2246 Gelismerum: **S** et Gelismerum – comprehendit: **S** apprehendit – 2247 et: **S** illum et – recollegit Africam: **S** Affricam recollegit

XVI.4 Arrianus: **U** Arrianus episcopus – 2167 minorem...Patri: **U** Filium minorem Patre – 2168 ego: **U** *deest* – 2173 preparauit: **U** fecerat – **XVI.5** herese: **U** heresem – 2176 Constantinopolim: **U** in Constantinopolim – reuocarent: **U** reuocaret – 2177 de: **U** a – ponere: **U** imponere – 2178 nauim ueterem: **U** nauis ueteri – apud Greciam: **U** de Grecia – 2178/2179 Non...tempus: **U** post non uero multum temporis – 2179 percussit eum: **U** eum percussit – uitam finiuit: **U** mortuus est – **XVI.6** quingentesimo...decimo: **U** ccccxxviii – 2181 Capuane: **U** Capue – 2182 honore: **U** cum honore – 2183 reuocauit: **U** uocauit – **XVI.7** Eo: **U** eodem – 2185 Guandalorum: **U** Vandalorum – Quia: **U** qui – 2187/2188 matris...monita: **U** catholice monita matris sue – 2191 prius etiam quam: **U** priusquam etiam – precepit: **U** fecit – pater eius: **U** eius pater – 2192 ecclesias: **U** omnes ecclesias suas – usque: **U** et usque – 2193 tempora Hilderici: **U** tempus istius Ilderici – erant: **U** fuerant – **XVI.8** in...tempore: **U** in orientis partibus adhuc in illo tempore – 2195 Iustinus: **U** Iustinianus – precepit: **U** ordinauit – 2196 ...ecclesias catholici episcopi consecrarent: **U** *Hic finis est codicis Urbinatis Latini 961*

XVI.15 fortiter...faciebat: **S** Belisarius uiriliter egerat – 2249 direxit eum ad: **S** missus est ab illo – super: **S** supra – 2250 seruicio: **S** seruitute – 2248 cum...moraretur: **S** moratus est ibi per aliquantum tempus et interea – 2252 Successit: **S** cui successit – regnum: **S** regno – Statim...inuasit: **S** qui statim postquam regnum inuaserat – 2252/2253 tulit...uxorem: **S** per uiolentiam filiam alamasguinthe regine tulit et habuit eam sibi uxorem – **XVI.16** uenit ad: **S** Belisarius uenit in – in: **S** ad – uero: **S** *deest* – 2255 cepit...fortiter: **S** totis uiribus cepit – 2256 ibi...apprehendit: **S** illam impugnaret ui apprehendit eam – et...eam: **S** cum autem intraret ciuitatem – 2256/2259 tanta...pepercit: **S** tanta ira accensus est, ut non solum in Gothos qui ibi habitabant seiret, immo etiam quod nulli hominum ipsius ciuitatis parceret neque iuueni neque seni nec etiam sanctimonialibus pepercit – 2259 Maritos...precepit: **S** uiros ante facies uxorū suarū decollari fecit – 2259/2260 captiuas...illarum: **S** cum filiabus earum captiuas abduxit – 2260 depredauit: **S** depredatus est – et: **S** *deest* – **XVI.17** abiit Romam: **S** Romam perrexit – Tunc: **S** intrante illo in Romam – 2262 egredientes Urbem: **S** egressi sunt de Roma – fugerunt Rauennam: **S** Rauennam fugerunt – ut: **S** postquam – 2263/2264 Videns...haberet: **S** uidens autem Belisarius se non habere – 2265 obsidere ceperunt: **S** obsiderunt – per circuitum: **S** in circuitu – 2266 depredabant: **S** depredati sunt – Romanorum: **S** de Romanis – 2268 defenditur: **S** defendebatur – **XVI.18** qui...pugnabant: **S** *deest* – 2270 in: **S** *deest* – 2271 ut...dixit: **S** sicut uir sanctus Dacius Mediolanensis episcopus dixit ut – 2272 possedissent Gothi: **S** Gothi possedissent – 2273 super...terror: **S** terror super eos – 2274 iterum: **S** *deest* – **XVI.19** Iterum Guitigis: **S** Guitigis iterum – 2276 cum eo: **S** *deest* – Commissa: **S** et commissa – mortui sunt: **S** ceciderunt – Ille...fugiens: **S** ipse uero fugit – 2277/2278 persecutus...adduxit: **S** persecutus uiuum ipsum adduxit – 2278 factam uictoriam: **S** uictoriam factam – 2279 portauit: **S** deduxit – Videns: **S** uidens autem – imperator eundem: **S** *deest* – magnum...habuit: **S** multum est gauisus de illo – 2280 non...tempus: **S** post non multum temporis – illi: **S** ei – regendam: **S** regendum – 2282 contra Guintarium: **S** pugnaturum contra Guintari – 2283 sollicitauerat ad rebellandum: **S** ad rebellandum sollicitabat – Belisarius peruenisset: **S** peruenisset Belisarius – 2284 Guintarium: **S** Guintari – sibi: **S** ipsius imperii potestati – 2284/2286 Exinde...descripserat: **S** et sic uictor existens Belisarius Romam rediit et crucem auream ex centum libris auri constantem et gemmis ornatam preciosis, in quam etiam suas uictorias descripserat, secum portauit – 2287 Vigilie: **S** Vigili – **XVI.20** In: **S** *deest* – ipsis: **S** istis – beatissimus: **S** beatus – pater: **S** *deest* – 2289 habitabat: **S** habitauit – 2291 Pannonias: **S** Pannoniam – Aluuin: **S** Alboin – **XVI.22** postquam...est: **S** dum captus esset – 2293 tunc: **S** *deest* – 2294 fecerunt: **S** constituerunt – 2296 uenientes: **S** iter facientes – 2297 Inde: **S** et inde – 2298/2299 obsidere ceperunt: **S** obsederunt – 2299 Tantam...paciebatur: **S** tanta enim tunc Roma penuria famis angustiabatur – carnes filiorum: **S** homines carnes filiorum suorum – 2300-2301 Lassis...ciuitatem: **S** lassatis igitur Romanis intantum quod ciuitatem defendere non ualerent – 2301 Ostensi: **S** Ostiensi – intrauit: **S** irrupit – 2301-2302 precepit...bucinam: **S** fecit sonari buccina – 2302 Romanus: **S** *deest* – aut!: **S** *deest* – 2303 abscondere: **S** absconderet – 2303-2304 aliquantum tempus: **S** aliquanto tempore – 2304-2305 ista...aduenit: **S** istam benignitatem, ut estimo, aliunde habuit – 2305 hoc: **S** id – propter: **S** per – fecit ei: **S** ei fecit – illum abiit: **S** ipsum uenit – 2306 firmum...spiritum: **S** certum spiritum prophecie – beatus Benedictus: **S** *deest* – idem: **S** ipse – **XVI.23** Rome: **S** a Roma – 2309 adnunciantes: **S** et annunciant – 2310 presentaliter mandat: **S** direxit presentaliter – populo: **S** exercitu – suum cubicularium: **S** cubicularium suum – 2311 succurret Rome: **S** Rome succurreret – que...erat: **S** *deest* – isdem: **S** *deest* – 2312 habuit: **S** fecit – pugnando: **S** *deest* – prope...illos: **S** fere usque ad internitionem illos deleuit – 2312/2313 regemque...regnauit: **S** et regem eorum Totilam qui decem annis regnauerat occidit – 2313 sub potestate: **S** ad potestatem

BIBLIOGRAPHY

Series

AB = Association Guillaume Budé
BT = Bibliotheca Teubneriana
CSEL = Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum
MGH = Monumenta Germaniae Historica
 AA = Auctores antiquissimi
 Epp DK = Epistulae, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit
 PL = Poetae Latini medii aevii
 SRL = Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum
 SRM = Scriptores rerum Merovingicarum
 SS = Scriptores (in folio)
OMT = Oxford Medieval Texts
PL = Patrologiae cursus completus, series Latina

Texts

Sextus Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus*, see Festy 2002.
Bede, *Chronica maiora et minora*, MGH AA 3, 226-354.
Bede, *Chronicon breve*, PL 90, 1174-80.
Bede, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, OMT, 1969.
Collatio Alexandri et Dindimi, see Pfister 1910, Yankowsky 1962, Pritchard 1995.
Commonitorium Palladii, see Kübler 1891, Pfister 1910, Derret 1960, Berghof 1967, Pritchard 1993.
Descriptio Dindimi de vita et moribus Bragmanorum, see Pfister 1910, Derret 1960, Yankowsky 1962, Berghof 1967, Schwarz 1975/76, Pritchard 1993.
Epistola Alexandri ad Aristotelem, see Pfister 1910, Walther Boer 1973, Feldbusch 1976.
Eutropius, See Santini 1992² and Droysen 1879.
Excidium Troie, see Bate 1986 .
Gerbert of Aurillac, *Epistulae*, MGH Epp DK 2, See also: Pratt Latin 1961.
Gregory of Tours, *Historiae*, MGH SRM I, I, 2
Historia Alexandri Magni (Historia de preliis), See A. Hilka 1976-79.
Historia Ecclesiastica Tripartita, PL 70, 889-1214.
Historical notes on 10th century Southern Italy, see Pertz 1839.
Isidore, *Chronicon*, PL 83, 1018-58.
Isidore, *Origines*, PL 82, 74-758.
Jerome, *Chronicon*, PL 27, 1-508.
Jerome, *Commentarium in Danielelem*, PL 25, 492-584.
Jordanes, *Romana et Getica*, MGH AA 5, 1-138.
Julius Valerius, *Res Gestae Alexandri Macedonis translatae ex Aesopo Graeco. Accedunt Collatio Alexandri cum Dindimo, rege Bragmanorum, per litteras facta et Epistola Alexandri ad Aristotelem, magistrum suum, de itinere suo et de situ Indiae*, BT, 1889.
Justinus, *Historiarum Philippicarum Epitoma*, BT, 1972.
Landolfus Sagax: *Historia Romana*, See Crivellucci 1912/1913.
Leo Archipresbyter, see Pfister 1913, Landgraf 1885.
Leo of Vercelli, *Versus de Gregorio et Ottone Augusto*, MGH PL 5, 477-80.
Liber Alexandri Magni, See Schnell 1989.
Liber Historiae Francorum, MGH, SRM 2, 215-328.
Orosius, *Historiae adversus paganos*, CSEL 5.
Paulus Diaconus: *Historia Romana*, See Crivellucci 1914.
Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, MGH SRL, 12-187.
Pseudo-Callisthenes, *Historia Alexandri Magni*, Ed. C. Müller, Paris 1846.

Modern literature

- Alfonsi, L. 1976: "Romani e barbari nella *Historia Langobardorum* di Paolo Diacono", *Romano-barbarica* 1, 1-23.
- Allen, M. I. 2003: "Universal History 300-1000: Origins and Western Developments", in Mauskopf Deliyannis 2003, 17-42.
- Althoff, G. 1996: *Otto III*, Darmstadt.
- Althoff, G. 1998: "Magdeburg – Halberstadt – Merseburg. Bischöfliche Repräsentation und Interessenvertretung im ottonischen Sachsen", in *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen* edited by G. Althoff and E. Schubert, Sigmaringen, 267-93.
- Althoff, G., Fried, J. and Geary, P. (ed.) 2002: *Medieval Concepts of the Past: Ritual, Memory, Historiography*, Cambridge.
- Andersson-Schmitt M. & Hedlund M. 1988: *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung I*, Stockholm.
- Andreis, S. 1868: "Intorno al codice bambergense di Paolo Diacono", *Archivio storico italiano* 7, 23-52.
- Angenendt, A. 1994: "Der eine Adam und die vielen Stammväter. Idee und Wirklichkeit der *Origo gentis* im Mittelalter", *Herkunft und Ursprung – Historische und mytische Formen der Legitimation* (Ed. Wunderli, P.), Sigmaringen, 27-52.
- Anton, H. 1994: "Origo gentis – Volksgeschichte. Zur Auseinandersetzung mit Walter Goffarts Werk 'The Narrators of Barbarian History'", in Scharer & Scheibelreiter 1994, 262-307.
- Bandini A. M. 1775: *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae II*, Firenze.
- Banniard, M. 1992: *Viva voce – communication écrite et communication orale du IVe au IXe siècle en Occident latin*, Paris.
- Banniard, M. 1997: *Du latin aux langues romanes*, Paris.
- Barlow, J. 1995: "Gregory of Tours and the Myth of the Trojan Origins of the Franks", in H. Keller and J. Wollasch (ed.): *Frühmittelalterliche Studien*, Berlin, 86-95.
- Bate, A. K. 1986: "Excidium Troie", *Lateinische Sprache und Literatur des Mittelalters* 23, Frankfurt am Main.
- Bauch, G. 1873: *Über die Historia Romana des Paulus Diaconus. Eine Quellenuntersuchung*, Göttingen.
- Bauer, C., Boehm, L., Müller, M. and Spörl, J. (ed.) 1965: *Speculum historiale: Geschichte im Spiegel von Geschichtsschreibung und Geschichtsdeutung*, Freiburg.
- Becker H. 1890: "Zur Alexandersage", *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* 41, 888-91.
- Becker, P. J./Brandis, T. 1985: *Die theologischen lateinischen Handschriften in Folio der Staatsbibliothek preussischer Kulturbesitz Berlin II: Ms. theol. lat. fol.*, Wiesbaden.
- Berghoff, W. 1967: "Palladius de gentibus Indiae et Bragmanibus", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 24.
- Bernhardt, J. W. 2002: "King Henry II of Germany: Royal Self-Representation and Historical Memory", in Althoff et al. (ed.) 2002, 19-38.
- Berschlin, W. 1980: *Griechisch-Lateinisches Mittelalter. Von Hieronymus zu Nikolaus von Kues*. Berlin.
- Bethmann, L. 1839: "Pauli Diaconi Historia Langobardorum", *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 7, 328-37.
- Bethmann, L. 1851a: "Paulus Diaconus Leben und Schriften", *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 10, 247-334.
- Bethmann, L. 1851b: "Die Geschichtsschreibung der Langobarden", *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 10, 335-387.
- Beumann, H. 1950: *Widukind aus Korvei – Untersuchungen zur Geschichtsschreibung und Ideengeschichte des 10. Jahrhunderts*, Weimar.
- Beumann, H. 1968: "Geschichtsschreibung im frühen und hohen Mittelalter", in Scheschkewitz (ed.) 1968, 72-85.
- Beumann, H. 1972: *Wissenschaft vom Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze*, Köln.
- Beumann, H. 1982: "Imperator Romanorum, rex gentium", in N.Kamp and J.Wollasch (ed.): *Tradition als historische Kraft*, Berlin, 214-30.
- Beumann, H. 1987: *Die Ottonen*, Stuttgart.
- Bianchi, D. 1931-33: "Senso storico di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 27-29.
- Bianchi, D. 1934a: "Storia, leggenda e meraviglioso in Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 31.
- Bianchi, D. 1934b: "L'elemento epico nella Historia Langobardorum di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 31.
- Bianchi, D. 1952-53: "Di alcuni caratteri stilistici della 'Historia Langobardorum' di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 40, 1-75.
- Bianchi, D. 1953: "Per il testo della 'Historia Langobardorum' di Paolo Diacono", *Secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 121-137.

- Bianchi, D. 1956-57: "Appunti sulla Historia Romana di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 42, 5-27.
- Bianchi, D. 1961: "Da Gregorio di Tours a Paolo Diacono", *Aevum* 34.
- Bianchi-Giovini, A. 1845: "Di un codice singolare di Paolo Diacono", *Rivista Europea*, 640-48.
- Billanovich, M. 1989: "Intorno alla 'Iubilatio' di Felice Feliciano", *Italia medioevale e umanistica* 32, Padova, 351-58.
- Bird, H. W. 1988: "Eutropius: his Life and Career", *Échos du monde classique* 32, 51-60.
- Bird, H. W. 1992: *Eutropius: Breviarium – translated with an introduction and commentary*, Liverpool.
- Bischoff, B. 1979: *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*, Berlin.
- Bischoff, B. 1992: "Italianische Handschriften des neunten bis elften Jahrhunderts in frühmittelalterlichen Bibliotheken ausserhalb Italiens", in *Questa* 1992, 171-194.
- Blank, R. 1968: *Weltdarstellung und Weltbild in Würzburg und Bamberg vom 8. bis zum Ende des 12. Jahrhunderts, Ein Beitrag zur Bildungsgeschichte des Mittelalters*, Bamberg.
- Bleckmann, B. 1999: "Epitome de Caesaribus, Landolfus Sagax und 300 000 Alamannen. Zwei Bemerkungen anlässlich der neuen Epitome-Ausgabe von M. Festy.", *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 2, 139-149.
- Boehm, L. 1965: "Der wissenschaftstheoretische Ort der Historia im früheren Mittelalter – Die Geschichte auf dem Wege zur 'Geschichtswissenschaft'", in Bauer (ed.) 1965, 663-93.
- Boeren, P. C. 1979: *Catalogus van de handschriften van het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum, s'Gravenhage*.
- Bognetti, G. P. 1967: "I ministri romani dei re longobardi e un'opinione di Alessandro Manzoni", in G. B. Bognetti: *L'età longobarda III*, Milano, 49-66.
- Bognetti, G. P. 1967: "Processo logico e integrazione delle fonti nella storiografia di Paolo Diacono", in G. B. Bognetti: *L'età longobarda III*, Milano, 159-184.
- Boitani, P. (ed.) 1997: *Alessandro nel medioevo occidentale*, Milano.
- Bonamente, G. 1977: "La biografia di Eutropio lo storico", *Annali della Facoltà di Lettere di Macerata* 10, 161-210.
- Børch, M. (ed.) 2004: *Text and Voice: The Rhetoric of Authority in the Middle Ages*, Odense.
- Brackmann, A. 1967: *Gesammelte Aufsätze*, Darmstadt.
- Brezzi, P. 1976: "Cronache universali e storia della salvezza", *Atti del congresso internazionale tenuto in occasione del novantesimo anniversario della fondazione dell'istituto storico italiano*, Roma, 317-36.
- Brezzi, P. 1991: "Chroniques universelles du Moyen Age et histoire du salut", in Genet 1991, 235-45.
- Brincken, A. D. von den 1957a: *Studien zur lateinischen Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos von Freising*, Düsseldorf.
- Brincken, A. D. von den 1957b: "Weltären", *Archiv für Kulturgeschichte* 39, Köln, 133-149.
- Brunhölzl, F. 1975-92: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Erster Band: Von Cassiodor bis zum Ausklang der karolingischen Erneuerung. Zweiter Band: Die Zwischenzeit vom Ausklang des karolingischen Zeitalters bis zur Mitte des elften Jahrhunderts*, München.
- Brunner, O. 1956: *Neue Wege der Sozialgeschichte*, Göttingen.
- Bullough, D. 1986: "Ethnic History and the Carolingians: An Alternative Reading of Paul the Deacon's Historia Langobardorum", in Holdsworth 1986, 85-105.
- Burrow, J. A. 1988: *The Ages of Man: A Study of Medieval Writing and Thought*, Oxford.
- Caeneghem, R. C. 1978: *Guide to the Sources of Medieval History*, New York.
- Capitani, O. 2001: "Paolo Diacono e la storiografia altomedievale", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale. Atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto medioevo, Cividale del Friuli 24-29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 25-44.
- Capo, L. (ed.) 1992: *Paolo Diacono – Storia dei Longobardi*, Roma.
- Capo, L. 1996: "La polemica longobarda sulla caduta del regno", *Rivista storica italiana* 108, 5-35.
- Capo, L. 2000: "Paolo Diacono e il mondo franco: l'incontro di due esperienze storiografiche", in Chiesa (ed.) 2000, 39-74.
- Cappelli, C. 1961: *Lexicon Abbreviatarum: Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milano.
- Cary, G. A. 1954: "A note on the medieval history of the Collatio Alexandri cum Dindimo", *Classica et Mediaevalia* 15, 125-129.
- Cary, G. A. 1987: *The medieval Alexander*, New York.
- Caspar, E. 1909: *Petrus Diaconus und die Monte Cassineser Fälschungen*, Berlin.
- Cavallo, G. 1977, *Libri e lettori nel medioevo. Guida storica e critica*, Roma.
- Cavallo, G., Leonardi, C. and Menestò, E. 1992-98: *Lo spazio letterario del medioevo – I. il medioevo latino: I la produzione del testo, II la circolazione del testo, III la ricezione del testo, IV l'attualizzazione del testo, V cronologia e bibliografia della letteratura mediolatina*, Roma.
- Cencetti, G. 1958: "Paleografia Latina", *Guide allo studio della civiltà romana*, Napoli.

- Cerquiglini, B. 1989: *Éloge de la variante : histoire critique de la philologie*, Paris.
- Cervani, R. 1981: "Romanità e cristianesimo nella prospettiva storiografica altomedievale", *Annali di storia della facoltà di lettere dell'Università di Lecce* 4, 5-40.
- Cervani, R. 1986: "La fonte tridentina della *Historia Langobardorum* di Paolo Diacono", *Atti della Accademia Roveretana degli Agiati* 236, 97-104.
- Chiesa, P. 1991: "Le traduzioni dal greco: L'evoluzione della scuola napoletana nel X secolo", *Mittelateinisches Jahrbuch* 24/25, Stuttgart, 67-86.
- Chiesa, P. 1998: "Storia Romana e libri di storia romana fra IX e XI secolo", *Roma antica nel Medioevo: Mito, rappresentazioni, sopravvivenze nella 'Respublica Christiana' dei secoli IX-XIII*, *Atti della quattordicesima Settimana internazionale di studio*, Mendola, 231-258.
- Chiesa, P. (ed.) 2000: *Paolo Diacono: uno scrittore fra tradizione longobarda e rinnovamento carolingio*, Udine.
- Chiesa, P. 2001: "Caratteristiche della trasmissione dell'*Historia Langobardorum*", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale. Atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto medioevo, Cividale del Friuli 24-29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 45-66.
- Cilento, N. 1966: *Italia meridionale Longobarda*, Milano.
- Cilento, N. 1969: *Civiltà Napoletana del medioevo nei secoli VI-XII*, Napoli.
- Cilento, N. 1970: "La storiografia nell'Italia meridionale", *Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo* XVII, Spoleto, 521-556.
- Cingolani, S. M. 1995: *Le storie dei langobardi. Dall'origine a Paolo Diacono*, Roma.
- Cipolla, C. 1892: "Ricerche intorno al Anonimus Valesiano II", *Bullettino dell'Istituto storico italiano* 11, Roma 7-98.
- Cipolla, C. 1901: *Note bibliografiche circa l'odierna condizione degli studi critici sul testo delle opere di Paolo Diacono*, Venezia.
- Corbato, C. 1975, "Paolo Diacono", *Antichità altoadriatiche* 7, 7-22.
- Corsini, E. 1968: *Introduzione alle 'Storie' di Orosio*, Torino.
- Coxe H. O. 1852: *Catalogus codicum mss. qui in collegiis aulisque Oxoniensibus hodie asservantur, II: Catalogus codicum mss. Collegii B. Mariae Magdalenae*, Oxford.
- Crivellucci, A. 1900: "Di alcune questioni relative alla vita di Paolo Diacono storico dei Langobardi", *Studi Storici* 9, 3-19.
- Crivellucci, A. 1912-13: "Landolfi Sagacis *Historia Romana*", *Fonti per la storia d'Italia* 49/50, Roma.
- Crivellucci, A. 1914: "Pauli Diaconi *Historia Romana*", *Fonti per la storia d'Italia* 51, Roma.
- Crivellucci, A. 1921: "Per l'edizione della *Historia Romana*", *Bullettino dell'Istituto storico italiano* 40, Roma, 7-103.
- Croke, B. 1983; "The Origins of the Christian World Chronicle", in Croke and Emmet (ed.) 1983, 116-131.
- Croke, B. and Emmet A. M. (ed.) 1983: *History and Historians in Late Antiquity*, Sydney.
- Curtius, E. R. 1948: *Europäisches Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern.
- Dahn, F. 1876: *Paulus Diaconus*, Leipzig.
- Dain, A. 1975: *Les Manuscrits*, Paris.
- Dall, A. 1931: "Notes on the vocabulary of the homiliary of Paul the Deacon", *Archivum Latinitatis Medii Aevii* 6, 160-175.
- De Hamel, C. 1992: *Scribes and Illuminators*, London.
- Del Giudice, P. 1889: "Lo storico dei Longobardi e la critica odierna", (= chapter 1 in Del Giudice: *Studi di storia e diritto*), Milano.
- Delisle, L. 1891: *Manuscrits latins et français ajoutés aux fonds des nouvelles acquisitions pendant les années 1875-1891*, Paris.
- Delorez, A. 2003: *The Paleography of Gothic Manuscript Books*, Cambridge.
- Dengler-Schreiber, K. 1979: *Scriptorium und Bibliothek des Klosters Michelsberg in Bamberg*, Graz.
- De Ricci, S. 1932: *A Handlist of Manuscripts in the Library of the Earl of Leicester at Holkham Hall*, Oxford.
- Derret, J. D. M. 1960: "The History of Palladius on the Races of India and the Brahmans", *Classica et Mediaevalia* 21, 64-135.
- Dobiaš-Roždestvenskaja O. A. & Bakhtine W. W. 1991: *Les anciens manuscrits latins de la Bibliothèque publique Saltykov-Shchedrin de Leningrad, VIIIe – début IXe siècle*, Paris.
- Droysen, H. 1875: "Die Zusammensetzung der *Historia Romana* des Paulus Diaconus", *Forschungen zur deutschen Geschichte* 15, 167-180.
- Droysen, H. 1879: *Eutropii Breviarium ab Urbe condita cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis*, MGH, AA 2.
- Dupré-Theseider, E. 1962: "Otto I und Italien", *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 20/1, 53-69.

- Eklund, S. 1970: *The Periphrastic, Completive and Finite Use of the Present Participle in Latin: with special regard to translations of Christian texts in Greek up to 600 A.D.*, Uppsala.
- d'Elia, S. 1968: "Quos Epitomes de Caesaribus libros Paulus Diaconus et Landolfus Sagax adhibuerunt", *Rendiconti della Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti* 43, 19-62.
- Engels, L. J. 1961: "Observations sur le vocabulaire de Paul Diacre", *Latinitatis Christianorum primaeva* 16, Nijmegen.
- Evans, G. R. 1977: "Time and Eternity: Boethian and Augustinian Sources of the Thought of the Late Eleventh and Early Twelfth Centuries", *Classical Folia* 31, 105-118.
- Fabbrini, F. 1979: *Paolo Orosio: uno storico*, Roma.
- Feldbusch, M. 1976: "Der Brief Alexanders an Aristoteles über die Wunder Indiens. Synoptische Edition", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 78.
- Fernández L. R. 1984: *Catálogo de los manuscritos clásicos latinos existentes en España*, Madrid.
- Ferrari, M. 1991: "Manoscritti e testi fra Lombardia e Germania nel secolo X", *Mittelateinisches Jahrbuch* 24-25, Stuttgart, 105-115.
- Festy, M. 2002: *Abrégé des Césars*, AB.
- Fichtenau, H. 1964: "Vom Verständnis der römischen Geschichte bei deutschen Chronisten des Mittelalters", *Festschrift Percy Schramm zu seinem 70. Geburtstag*, Wiesbaden, 401-419.
- Finch, C. E. 1957: "Two Vatican Manuscripts of the Anonymous *Excidium Troiae*", *Manuscripta* 1, 131-49.
- Fleckenstein, J. 1978: *Early Medieval Germany* (transl. by B. S. Smith), Amsterdam.
- Fleckenstein, J. 1982: "Zum mittelalterlichen Geschichtsbewusstsein", *Archäologie und Geschichtsbewusstsein*, München, 53-68.
- Foulet, A./Speer M. S. 1979: *On Editing Old French Texts*, Lawrence.
- Frugoni, A. 1969: "La biblioteca di Giovanni III duca di Napoli – Dal Prologus dell'arciprete Leone al 'Romanzo di Alessandro' ", *Annali della scuola speciale per archivisti e bibliotecari dell'Università di Roma* 9, 161-171.
- Funkenstein, A. 1965: *Heilsplan und natürliche Entwicklung: Formen der Gegenwartsbestimmung im Geschichtsdenken des hohen Mittelalters*, München.
- Galasso, G. 1959-60: "Le città Campane nell'alto medioevo", *Archivio storico per le province Napoletane* 38-39, Napoli.
- Gandino, G. 2001: "La dialettica tra il passato e il presente nelle opere di Paolo Diacono", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale, atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto medioevo, Cividale del Friuli 24-29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 67-98.
- Ganz, P. (ed.) 1986: *The Role of the Book in medieval Culture: proceedings of the Oxford International Symposium, 26 September-1 October 1982*, Turnhout
- Gardiner, K. H. J. 1978: "On translating Paul the Deacon", *Parergon* 21, 41-42.
- Gardiner, K. H. J. 1983: "Paul the Deacon and Secundus of Trent", in Croke and Emmet (ed.) 1983, 147-53.
- Geary, P. J. 1994: *Phantoms of Remembrance: memory and oblivion at the end of the first millennium*, Princeton.
- Geary, P. J. 2002: "Oblivion Between Orality and Textuality in the Tenth Century", in Althoff et al. (ed.) 2002 111-22.
- Genet, J.-P. (ed.) 1991: *l'Historiographie médiévale en Europe: actes du colloque organisé par la Fondation européenne de la science au Centre de recherches historiques et juridiques de l'Université Paris I du 29 mars au 1er avril 1989*, Paris.
- Gilissen, L. 1977: *Prolegomenes a la codicologie: recherches sur la construction des cahiers et la mise en page des manuscrits médiévaux*, Gent.
- Giuliano, M. L. 1933: *Coltura e attività calligrafica nel secolo XII a Verona*, Padova.
- Glenisson, J. 1988: *Le livre au moyen âge*, Paris.
- Glenn, J. 2004: *Politics and History in the Tenth Century – The Work and World of Richer of Reims*, Cambridge.
- Goetz, H.-W. 1980: *Die Geschichtstheologie des Orosius*, Darmstadt.
- Goetz, H.-W. 1991: "On the Universality of Universal History", in Genet 1991, 247-261.
- Goetz, H.-W. 1994: "Historiographisches Zeitbewusstsein im frühen Mittelalter. Zum Umgang mit der Zeit in der karolingischen Geschichtsschreibung", in Scharer & Scheibelreiter (ed.) 1994, 158-78.
- Goetz, H.-W. 1999a: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*, Berlin.
- Goetz, H.-W. 1999b: *Moderne Mediävistik – Stand und Perspektiven der Mittelalterforschung*, Darmstadt
- Goetz, H.-W. 2002: "The Concept of Time in the Historiography of the Eleventh and Twelfth Centuries", in Althoff et al. (ed.) 2002, 139-168.
- Goetz, H.-W. and Jarnut, J. (ed.) 2003: *Mediävistik im 21. Jahrhundert: Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung*, München.
- Goez, W. 1958: *Translatio imperii: Ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Tübingen.

- Goffart, W. 1988: *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550-800): Jordanes, Gregory of Tours, Bede and Paul the Deacon*, Princeton.
- Görich, K. 1995: *Otto III. Romanus, Saxonicus et Italicus: Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiographie*, Sigmaringen.
- Goyens, M and Verbeke W. (ed.) 2003: *The Dawn of the Written Vernacular in Western Europe*, Leuven.
- Grotz, H. 1993: *La storiografia medioevale – Introduzione e sguardo panoramico*, Roma.
- Grundmann, H. 1934: “Die Grundzüge der mittelalterlichen Geschichtsanschauungen”, *Archiv für Kulturgeschichte* 24, 326-36.
- Grundmann, H. 1957: “Die Eigenart mittelalterlicher Geschichtsanschauung”, in Stammler 1957, 1273-1336.
- Grundmann, H. 1965: *Geschichtsschreibung im Mittelalter: Gattungen, Epochen, Eigenart*, Göttingen.
- Grundmann, H. 1968: “Geschichtsschreibung im späteren Mittelalter“, in Scheschkewitz 1968, 86-93.
- Guenée, B. 1980: *Histoire et culture historique dans l’occident médiéval*, Paris.
- Gunderson, L. L. 1980: “Alexander’s letter to Aristotle about India”, *Beiträge zur Klassischen Philologie* 110.
- Hafner, W. 1957: “Paulus Diaconus und der ihm zugeschriebene Kommentar zur Regula S. Benedicti”, in Basilius Steidle (ed.), *Commentationes in Regulam S. Benedicti, Studia Anselmiana* 42, Roma 347-358.
- Hanetseder, E. 1994: “Der angebliche Brief Alexanders an Aristoteles über die Wunder Indiens: Eine sprachliche Untersuchung der Fassung in der Bamberger Handschrift”, *Bulletin Du Cange: Archivium Latinitatis medii aevi* 52, 167-200.
- Hehl, E.-D., Seibert, H. and Staab, F. 1987: *Deus qui mutat tempora, Menschen und Institutionen im Wandel des Mittelalters; Festschrift für Alfons Becker zu seinem fünfundsechzigsten Geburtstag*, Sigmaringen.
- Heinzelmann, M. 1994: “Die Franken und die fränkische Geschichte in der Perspektive der Historiographie Gregors von Tours”, in Scharer and Scheibelreiter (ed.) 1994, 326-44.
- Helssig R. 1926-28: *Die lateinischen und deutschen Handschriften, I: Die theologischen Handschriften I (Ms 1-500)*, Leipzig.
- Herman, J. 1996: “The end of the history of Latin“, *Romance Philology* 49, 364-82.
- Herman, J. (ed.) 1998: “La transizione dal latino alle lingue romanze”, *Atti della Tavola Rotonda di Linguistica Storica Università Ca’ Foscari di Venezia 14-15 giugno 1996*, Tübingen.
- Herman, J. 2000: *Vulgar Latin* (transl. by R. Wright), Pennsylvania.
- Hilka, A. 1976: “Historia Alexandri Magni”, *Beiträge zur Klassischen Philologie* 79.
- Hilka, A. 1977: “Historia Alexandri Magni”, *Beiträge zur Klassischen Philologie* 89.
- Hilka, A. 1979: “Historia Alexandri Magni (*Historia de preliis*)”, *Beiträge zur Klassischen Philologie* 107.
- Hoffmann, H. 1986: *Buchkunst und Königtum im ottonischen und frühsalischen Reich*, Stuttgart.
- Hoffmann, H. 1992: “Igi von Halberstadt – Nadda von Gemrode – Rochus von Ilsenburg”, *Deutsches Archiv* 48, 83-96.
- Hoffmann, H. 1995: “Bamberger Handschriften des 10. und des 11. Jahrhunderts”, *Monumenta Germaniae Historica, Schriften* 39, Hannover .
- Hofmann, H. 1991: “Profil der lateinischen Historiographie im zehnten Jahrhundert”, *Il secolo di ferro: mito e realtà del secolo X, Settimane di studio del centro italiano di studi sull’alto medioevo* 38, Spoleto, 837-905.
- Holdsworth, C. and Wiseman, T. P. (ed.) 1986: *The Inheritance of Historiography 350-900*, Exeter.
- Holtz, L. (ed.) 1989: *Traduction et traducteurs au Moyen Âge*, Paris.
- Hourlier, J. 1979: “Le témoignage de Paul Diacre”, *Studia monastica* 21, 205-11
- Huschner, W. 2003: “Transalpine Kommunikation im Mittelalter: Diplomatische, kulturelle und politische Wechselwirkungen zwischen Italien und dem nordalpinen Reich (9.-11. Jahrhundert)”, *Monumenta Germaniae Historica, Schriften* 52, Hannover.
- Jäck 1831, *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 4, 44-50.
- Jacobi, R. 1877: *Die Quellen der Langobardergeschichte des Paulus Diaconus. Ein Beitrag zur Geschichte deutscher Historiographie*, Halle.
- Ker, N.R. 1949: “Salisbury Cathedral Manuscripts and Patrick Young’s Catalogue“, *The Wiltshire Magazine* 53, 153-83.
- Kersken, N. 1995: *Geschichtsschreibung im Europa der “Nationes”; Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter*, Köln.
- Kersken, N. 2003: “High and Late Medieval National Historiography”, in Mauskopf Deliyannis 2003, 181-216.
- Kindermann, U. 1998: *Einführung in die lateinische Literatur des mittelalterlichen Europa*, Turnhout.
- Kirmeier, J. et al. (ed.) 2002: *Kaiser Heinrich II 1002 – 1024*, Augsburg.
- Klotz 1920: “Rezension und Anzeigen. Julius Makowsky, De collatione Alexandri Magni et Dindimi”, *Berliner philologische Wochenschrift* 49, 1153-55.
- Knaepen, A. 2001: “L’histoire gréco-romaine dans les sources littéraires latines de la première moitié du IXe siècle: quelques conclusions provisoires”, *Revue Belge de Philologie et d’Histoire* 79, Bruxelles, 341-372.
- Kooper, E. (ed.) 1999: “The Medieval Chronicle”, *Proceedings of the 1st International Conference on the Medieval Chronicle, Driebergen/Utrecht 13-16 July 1996*, Amsterdam.

- Kooper, E. (ed.) 2002: "The Medieval Chronicle", *Proceedings of the 2nd International Conference on the Medieval Chronicle, Driebergen/Utrecht 16-21 July 1999*, Amsterdam.
- Kratz, D. M. 1991: "Leo of Naples' Alexander Romance. Translation and Transformation", *Mittellateinisches Jahrbuch* 24/25, Stuttgart, 225-234.
- Kretschmer, M. T. 2003: "Una versione abbreviata e parafrasata della 'Historia Romana' di Landolfo Sagace: Edizione del codice Paris, Bibliothèque Nationale, n. a. lat. 1523-II", *Symbolae Osloenses* 78, 71-128.
- Kreutz, B. M. 1991: *Before the Normans – Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, Philadelphia.
- Krüger, K. H. 1976: *Die Universalchroniken*, Louvain.
- Krüger, K. H. 1981: "Zur 'beneventanischen' Konzeption der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus", *Frühmittelalterliche Studien* 15, 18-35.
- Kübler, B. 1891: "Commonitorium Palladii. Briefwechsel zwischen Alexander dem Grossen und Dindimus, dem König der Bramanen. Brief Alexanders des Grossen an Aristoteles über die Wunder Indiens nach der Bamberger Handschrift E. III 14 zum erstenmal herausgegeben", *Romanische Forschungen* 6, 203-237.
- Lacroix, B. 1965: *Orose et ses idées*, Montréal.
- Lacroix, B. 1971: *l'Historien au moyen âge*, Montréal.
- Lammers, W. (ed.) 1965: *Geschichtsdenken und Geschichtsbild im Mittelalter: ausgewählte Aufsätze und Arbeiten aus den Jahren 1933 bis 1959*, Darmstadt.
- Landgraf, G. 1885: *Die Vita Alexandri Magni des Archipresbyters Leo nach der Bamberger und ältesten Münchener Handschrift zum erstenmal hrsg.*, Erlangen.
- Langosch, K. 1963: *Lateinisches Mittelalter: Einleitung in Sprache und Literatur*, Darmstadt.
- Langosch, K. 1990: *Mittellatein und Europa: Führung in die Hauptliteratur des Mittelalters*, Darmstadt.
- Leclercq, J. 1975: "Experience and Interpretation of Time in the Early Middle Ages", *Studies in Medieval Culture* 5, 9-19.
- Leicht, P. S. 1953 "Paolo Diacono e gli altri scrittori delle vicende d'Italia nell'età carolingia", *Secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 57-74.
- Leitschuh, F./Fischer, H. 1895: *Katalog der Handschriften der königlichen Bibliothek zu Bamberg* I,2, Bamberg, 119-127.
- Lemarie, J. 1989: *Introduction à la codicologie*, Louvain.
- Lentini, A. 1953: "La grammatica d'Ilderico; documento dell'attività letteraria di Paolo Diacono", *Atti del secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 217-40.
- Leonardi, C. 2001: "La figura di Paolo Diacono", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale. Atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto medioevo, Cividale del Friuli 24-29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 13-24.
- Leonardi, C. 2002: *Letteratura latina medievale – un manuale. 1: Secoli VI-IX, 2: Secoli X-XII, 3: Secoli XIII-XIV*, Firenze.
- Limone, O. 1988: "La 'Vita Gregorii' di Paolo Diacono", *Studi Medievali* ser. 3a 29, 902-6.
- Löfstedt, E. 1959: *Late Latin*, Oslo.
- Löwith, K. 1953: *Weltgeschichte und Heilsgeschehen. Die theologischen Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie*, Stuttgart.
- Maas, P. 1927: *Textkritik*, Leipzig.
- Magoun, F. P. 1929: *The Gestes of King Alexander of Macedon*. Oxford.
- Makowsky 1919: *De collatione Alexandri Magni et Dindimi* (Diss.), Wrocław.
- Manitius, M. 1911-31: "Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. 1: Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts, 2: Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat, 3: Vom Ausbruch des Kirchenstreites bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts", *Handbuch der Altertumswissenschaft* IX 2.1-3, München.
- Manzoni, A. 1867: *Tragedie e Poesie*, Milano.
- Martinez Pizarro, J. 2003: "Ethnic and National History ca. 500-1000", in Mauskopf Deliyannis (ed.) 2003, 43-88.
- Mauskopf Deliyannis, D. (ed.) 2003: *Historiography in the Middle Ages*, Leiden.
- McKitterick, R. 1994: "The Audience for Latin Historiography in the Early Middle Ages: Text Transmission and Manuscript Dissemination", in Schärer (ed.) 1994, 96-114.
- McKitterick, R. 2000: "Paolo Diacono e i Franchi: il contesto storico e culturale", in Chiesa (ed.) 2000, 9-28.
- McKitterick, R. 2001: "Ottonische Kultur und Bildung", in Puhle 2001, 209-24.
- Melville, G. 1975: "System und Diachronie – Untersuchungen zur theoretischen Grundlegung geschichtsschreibischer Praxis im Mittelalter", *Historisches Jahrbuch* 95, Freiburg, 33-67 + 308-341.
- Melville, G. 1980: "Spätmittelalterliche Geschichtskompendien: Eine Aufgabenstellung", *Römische historische Mitteilungen* 22, Wien, 51-104.
- Melville, G. 1982: "Wozu Geschichte schreiben? Stellung und Funktion der Historie im Mittelalter", in Koselleck, R., Lutz, H. and Rüsen, J. (ed.): *Theorie der Geschichte*, München, 86-146.

- Melville, G. 1987: "Geschichte in graphischer Gestalt: Beobachtungen zu einer spätmittelalterlichen Darstellungsweise", in Patze, H. (ed.): *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späteren Mittelalter*, Sigmaringen, 57-154.
- Melville, G. 1988: "Kompilation, Fiktion und Diskurs. Aspekte zur heuristischen Methode der mittelalterlichen Geschichtsschreiber", in Meier, C. and Rösen, J. (ed.): *Historische Methode*, München, 133-153.
- Melville, G. 1991: "Le problème des connaissances historiques au Moyen Age. Compilation et transmission des textes", in Genet 1991, 21-41.
- Menghini, E. 1904: "Dello stato presente degli studi intorno alla vita di Paolo Diacono", *Bollettino della Società pavese di storia patria* 4, 15-100, 231-85, 313-66.
- Meyer, O. 1959: "Weltchronistik und Computus im hochmittelalterlichen Bamberg", *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 19, 241 ff.
- Meyer, W. 1893: *Verzeichniss der Handschriften im Preussischen Staate I,2: Die Handschriften in Göttingen – Universitätsbibliothek*, Berlin.
- Momigliano, A. 1964: *Secondo contributo alla storia degli studi classici*, Roma.
- Momigliano, A. 1970: "L'età del trapasso fra storiografia antica e storiografia medievale (320-550 D.C.)", *Spoleto Settimane* 17, 89-118.
- Momigliano, A. 1984: *Settimo contributo alla storia degli studi classici e del mondo antico*, Roma.
- Mommsen, T. 1880: "Die Quellen der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 5, 53-103.
- Monod, G. 1879: "Review of Bethmann 'Paulus Diaconus' et al.", *Revue critique d'histoire et de littérature*, N. S. 7, 272-76.
- Morelli C. 1920: "Sulle tracce del romanzo e della novella. Alessandro e Dandamis.", *Studi italiani di filologia classica* N. S. 1, 25-100.
- Morghen, R. 1974, "La civiltà dei Longobardi nella 'Historia Langobardorum' di Paolo Diacono", *La civiltà dei Longobardi in Europa – atti del convegno dell'Accademia nazionale dei lincei*, Roma.
- Mortensen, L. B. 1991: *Civiliserede Barbarer: historikeren Paulus Diaconus og hans forgængere*, København.
- Mortensen, L. B. 1992: "The Texts and Contexts of Ancient Roman History in Twelfth-Century Western Scholarship", in P. Magdalino (ed.): *The Perception of the Past in Twelfth-Century Europe*, London, 99-116.
- Mortensen, L. B. 1994: "The Glorious Past, Entertainment, Example or History? Levels of Twelfth-century Historical Culture", *Culture and History* 13, 57-71.
- Mortensen, L. B. 1995: "Change of Style and Content as an Aspect of the Copying Process. A Recent Trend in the Study of medieval Latin Historiography", *Bilan et perspectives des études médiévales en Europe. Actes du premier Congrès européen d'Études Médiévales* edited by Hamesse, J., Louvain-la-Neuve, 265-276.
- Mortensen, L. B. 1998: "Working with Ancient Roman History: a Comparison of Carolingian and Twelfth-century Scholarly Endeavours", in C. Leonardi (ed.): *Gli umanissimi medievali. Atti del II Congresso dell'Internationale Mittellateinerkomitee* Firenze 11-15 settembre 1993, Firenze, 411-420.
- Mortensen, L. B. 2000a: "Imperio Romano, Historia Romana e Historia Langobardorum", in Chiesa 2000, 355-366.
- Mortensen, L. B. 2000b: "The Diffusion of Roman Histories in the Middle Ages. A List of Orosius, Eutropius, Paulus Diaconus and Landolfus Sagax Manuscripts", *Filologia Mediolatina* VI-VII, 101-200.
- Mortensen, L. B. 2003: "The Study of Medieval Latin Literature – an Expanding Field of Little Impact?", in Goetz 2003, 135-147.
- Mortensen, L. B. 2004: "The Rhetoric of the Latin Page: Authority, Persuasion and Latinity in Medieval and Renaissance Historiography", in Borch 2004, 65-96.
- Müller, F. L. 1995: *Eutropii Breviarium ab Urbe condita. Einleitung, Text und Übersetzung. Anmerkungen, index nominum a) geographicorum b) historicorum*, Stuttgart.
- Munk Olsen B. 1982-89: *L'Étude des auteurs classiques latins aux XIe et XIIe siècles. 1: Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du IXe au XIIe siècle : Apicius-Juvénal, 2: Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du IXe au XIIe siècle : Livius-Vitruvius, Florilèges-Essais de plume, 3:1: Les classiques dans les bibliothèques médiévales, 3:2: Addenda et corrigenda. Tables*, Paris.
- Munk Olsen, B. 1995: "La diffusion et l'étude des Historiens antiques au XIIe siècle", *Mediaevalia Lovaniensia Series I*, Studia XXIV, Leiden, 21-43.
- Mütherich, F. 1986: "The Library of Otto III", in Ganz 1986, 11-25.
- Narducci H. 1893: *Catalogus codicum manuscriptorum praeter Graecos et Orientales in Biblioteca Angelica olim coenobii sancti Augustini de Urbe*, Roma.
- Neff, K. 1892: "Zur Frage der Quellen der Historia Langobardorum", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 17, 204-8.
- Nogara B. 1912: *Codices Vaticani Latini, III: Codices 1461-2059*, Roma.

- Norberg, D. 1974: *Au seuil du moyen âge: études linguistiques, métriques et littéraires*, Padova.
- Norberg, D. 1975: "Die Entwicklung des Lateins in Italien von Gregor dem Grossen bis Paulus Diaconus", *Mittellateinische Philologie*, in Önnersfors, A.: *Beiträge zur Erforschung der mittelalterlichen Latinität*, Darmstadt, 88-105.
- Oldoni, M. 1987: Paolo Diacono, *Miscellanea Cassinese* 55, 231-58.
- Olleris, A. 1867: *Opera – Oeuvres de Gerbert*, Paris.
- Parkes, M. 1991: *Scribes, Scripts and Readers: Studies in the Communication, Presentation and Dissemination of Medieval Texts*, London.
- Pasquali, G. 1962²: *Storia della tradizione e critica del testo*, Firenze.
- Pauli, R. 1876: "Über Ms Magdal. Lat. 14 zu Oxford", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* I, 161-168.
- Pellegrin, E. (et al.) 1975-91: *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane. Catalogue I-III*, Paris.
- Pertz, G. H. 1839: *Annales, chronica et historiae aevi Saxonici*, MGH SS 3, 548-9.
- Petrucci, A. 1995: *Writers and Readers in Medieval Italy. Studies in the History of Written Culture*, London.
- Pfister, F. 1910: *Kleine Texte zum Alexanderroman: Commonitorium Palladii, Briefwechsel zwischen Alexander und Dindimus, Brief Alexanders über die Wunder Indiens nach der Bamberger Handschrift herausgegeben*, Heidelberg.
- Pfister, F. 1911: "Die parataktische Darstellungsform in der volkstümlichen Erzählung", *Wochenschrift für klassische Philologie* 29, 809-13.
- Pfister, F. 1912: "Vulgärlatein und Vulgärgriechisch", *Rheinisches Museum für Philologie* 67, 195-208.
- Pfister, F. 1913: *Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo*, Heidelberg.
- Pfister, F. 1915: "Bemerkungen zur Sprache des Archipresbyters Leo und der vulgärlateinischen Alexandertraktate", *Wochenschrift für klassische Philologie* 32, 328-336.
- Pfister, F. 1921: "Die Brahmanen in der Alexandersage", *Philologische Wochenschrift* 41, 569-75.
- Pfister, F. 1976: "Kleine Schriften zum Alexanderroman", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 61.
- Piovan, F. 1997: "Il monastero e la biblioteca di San Giovanni di Verdara", *Le biblioteche e la città* (ed. R. Piva), Verona, 57-67.
- Pohl, W. 1994: "Paulus Diaconus und die 'Historia Langobardorum': Text und Tradition", in Scharer (ed.) 1994, 375-405.
- Pontoni, A. 1946: *Introduzione agli studi su Paolo Diacono storico dei longobardi*, Napoli.
- Pontoni, A. 1953 "Su di un cimitero alto medievale a Montecassino e sul sepolcro di Paolo Diacono", *Secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 255-65.
- Pontoni, P. G. 1940: *Introduzione alla Historia Langobardorum di Paolo Diacono*, Milano.
- Pratt Lattin, H. 1961: *The Letters of Gerbert with his Papal Privileges as Sylvester II*, New York.
- Pritchard, T. 1993: "The 'Ambrose' Text of Alexander and the Brahmins", *Classica et Mediaevalia* 44, 109-39.
- Pritchard, T. 1995: "The Collatio Alexandri et Dindimi. A Revised Text" *Classica et Mediaevalia* 46, 255-83.
- Puhle, M. (ed.) 2001: *Otto der Grosse – Magdeburg und Europa: eine Ausstellung im Kulturhistorischen Museum Magdeburg vom 27. August-2. Dezember 2001; Katalog der 27. Ausstellung des Europarates und Landesausstellung des Sachsen-Anhalt*, Mainz.
- Questa, C. and Raffaelli, R. (ed.) 1982: *Il libro e il testo: Atti del convegno internazionale*. Istituto di Civiltà Antiche dell'Università di Urbino and Istituto di Paleografia dell'Università di Roma, Urbino.
- Randa, A. (ed.) 1969: *Mensch und Weltgeschichte: zur Geschichte der Universalgeschichtsschreibung*, Salzburg.
- Reuter, T. 1991: *Germany in the Early Middle Ages 800-1056*, London.
- Reynolds, L. D./Wilson, N. G. 1991³: *Scribes and scholars - a guide to the transmission of Greek and Latin literature*, Oxford.
- Ringel, I. H. 1987: "Ipse transfert regna et mutat tempora. Beobachtungen zur Herkunft von Dan. 2,21 bei Urban II", in Hehl 1987, 129-36.
- Rogan, H. 1992: *Paulus Diaconus – Laudator temporis acti: Königsdarstellung und Aufbauprinzip der Buchschlüsse als Antwort auf die Frage nach dem von Paulus intendierten Ende der Historia Langobardorum* (Diss.), Graz.
- Ross, D. J. 1959: "A New Manuscript of Archpriest Leo of Naples. Nativitas et victoria Alexandri Magni", *Classica et Mediaevalia* 20, 98-158.
- Rühl, F. 1880: "Ein Anekdoten zur Gothischen Urgeschichte", *Jahrbücher für klassische Philologie*, 549-76.
- Sambin, P. 1956: "La formazione quattrocentesca della biblioteca di S. Giovanni di Verdara in Padova", *Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti* 114, Venezia, 263-80.
- Santini, C. 1992: *Eutropii Breviarium ab Urbe condita*, BT.
- Scharer, A. and Scheibelreiter (ed.) 1994: *Historiographie im frühen Mittelalter*, Wien.
- Scheschkewitz, J. (ed.) 1968: *Geschichtsschreibung: Epochen, Methoden, Gestalten*, Düsseldorf.

- Schmale, F. J. 1985: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung: eine Einführung*, Darmstadt.
- Schmidt, L. 1888: "Paulus Diaconus und die Origo gentis Langobardorum", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 13, 391-408.
- Schmidt, R. 1955/56: "Aetates mundi: Die Weltalter als Gliederungsprinzip der Geschichte", *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 67, Stuttgart, 288-317.
- Schnell, R. 1989: *Liber Alexandri. Die Alexandergeschichte der Handschrift Paris, B. N., n.a.l. 310: Untersuchungen und Textausgabe*, München.
- Schramm, P. E. 1975: *Kaiser, Rom und Renovatio – Studien zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit*, Darmstadt.
- Schwarz, F. F. 1975/76: "Alexanders Gespräch mit den Brahmanen, eingeleitet und erklärt.", *Litterae Latinae* XXXI, 1-16.
- Scivoletti, N. 1970: "La civiltas del IV sec. ed Eutropio", *Giornale Italiano di filologia* n. s. 1, 14-45.
- Selig, M. et al. (ed.) 1993: "Le passage à l'écrit des langues romanes", Tübingen.
- Sestan, E. 1966: "Qualche aspetto della personalità di Paolo Diacono nella sua Historia Romana", *Italia medievale*, Napoli, 50-75.
- Sestan, E. 1970: "La storiografia dell'Italia Longobarda: Paolo Diacono", *Spoletto Settimane* 17, 357-96.
- Settis-Frugoni, C. 1973: "Historia Alexandri elevati per griphos ad aerem – Origine, iconografia e fortuna di un tema", *Istituto storico italiano, studi storici* 80-82, Roma.
- Smalley, B. 1974: *Historians in the Middle Ages*, London.
- Smetana, C. 1979: "Paul the Deacon's patristic anthology", *Contributions of the UCLA center for medieval and renaissance studies* 10, 75-97.
- Søby Christensen, A. 2002: *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths: studies in a migration myth* (Diss.), København.
- Spörl, J. 1935: *Grundformen hochmittelalterlicher Geschichtsanschauung, Studien zum Weltbild der Geschichtsschreiber des 12. Jahrhunderts*, München.
- Spörl, J. 1965: "Das mittelalterliche Geschichtsdenken als Forschungsaufgabe", in Lammers 1965, 1-29.
- Sprandel, R. 2003: "World Historiography in the Late Middle Ages", in Mauskopf Deliyannis 2003, 157-180.
- Sprüner, Karl 1838: *Paul Warnefrieds Diakons von Forum Julii Geschichte der Langobarden, zum ersten male nach einem Codex der königlichen Bibliothek zu Bamberg aus dem X. Jahrhundert übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Sprüner*, Hamburg.
- Stammler, W. 1957: "Deutsche Philologie im Aufriss", Berlin.
- Staubach, N. 1995: "Christiana tempora. Augustin und das Ende der alten Geschichte in der Weltchronik Frechulfs von Lisieux", in H. Keller and J. Wollasch (ed.): *Frühmittelalterliche Studien*, Berlin, 167-206.
- Steinmann, M. 2001: "Die Collatio Alexandri et Dindimi – eine annotierte Arbeitsbibliographie", *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 4, 51-84
- Stornajolo C. 1912: *Codices Urbinales Latini, II: Codices 501-1000*, Roma.
- Stotz, P. 1996: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Lautlehre", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.3, München.
- Stotz, P. 1998: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Formenlehre, Syntax und Stilistik", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.4, München.
- Stotz, P. 2000: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Bedeutungswandel und Wortbildung", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.2, München.
- Stotz, P. 2002: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Einleitung, lexikologische Praxis, Wörter und Sachen, Lehnwortgut", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.1, München.
- Stotz, P. 2004: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Bibliographie, Quellenübersicht und Register", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.5, München.
- Supino Martini, P. 1987: *Roma e l'area grafica romanesca (Secolo X-XII)*, Alessandria.
- Sutherland, J. 1975: "The idea of revenge in Lombard society in the eighth and tenth centuries: The cases of Paul the Deacon and Liudprand of Cremona", *Speculum* 50, 391-410.
- Thomson, S. H. 1969: *Latin Bookhands of the Later Middle Ages, 1100-1500*, Cambridge.
- Timpanaro, S. 1981: *La genesi del metodo del Lachmann*, Padova.
- Tomea, P. 1993: *Tradizione apostolica e coscienza cittadina a Milano nel medioevo – La leggenda di san Barnaba*, Milano.
- Traube, L. 1904: "Paläographische Forschungen" IV, Abh. 24/1, München.
- Väänänen, V. 1981³: *Introduction au latin vulgaire*, Paris.
- Vatasso M. & Franchi de' Cavalieri P. 1902: *Codices Vaticani Latini, I: Codices 1-678*, Roma.
- Vaughan, R. 1986: "The Past in the Middle Ages", *Journal of Medieval History* 12 Amsterdam, 1-14.
- Vennebusch J. 1980: *Die theologischen Handschriften des Staatsarchiv Köln, II: Die Quart-Handschriften der Gymnasialbibliothek*, Köln.

- Vernet, A. 1976: "Problemi specifici delle edizioni delle cronache medievali, in Fonti medioevali e problematica storiografica", *Atti del congresso internazionale tenuto in occasione del novantesimo anniversario della fondazione dell'istituto storico italiano*, Roma, 301-16.
- Vinay, G. 1950: "Paolo Diacono e la poesia. Nota.", *Convivium*, N. S. I, 97-113.
- Vinay, G. 1978: *Alto medioevo latino. Conversazioni e no*, Napoli.
- Vitali, M. C. 1983: "L'umanista Padovano Giovanni Marcanova e la sua biblioteca", *Ateneo Veneto* 21, 127-61.
- Waitz, G. 1847: "Über eine Bamberger Handschrift", *Archiv der Gesellschaft für Aeltere Deutsche Geschichtskunde* 9, 673-703.
- Waitz, G. 1876: "Über die handschriftliche Überlieferung und die Sprache der *Historia Langobardorum* des Paulus", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* I, 533-66.
- Walther Boer, W. 1973: "Epistola Alexandri ad Aristotelem", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 50.
- Wattenbach-Levison 1952: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter – Vorzeit und Karolinger*, Weimar.
- Weinfurter, S. 2002: "Authority and Legitimation of Royal Policy and Action: The Case of Henry II", in Althoff et al. (ed.) 2002, 1-18.
- Weissensteiner, J. 1994: "Cassiodor/Jordanes als Geschichtsschreiber", in Scharer and Scheibelreiter (ed.) 1994, 308-325.
- Wenta, J. (ed.) 1999: *Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa: Projekte und Forschungsprobleme*, Torún.
- Werner, K. F. 1987: "Gott, Herrscher und Historiograph. Der Geschichtsschreiber als Interpret des Wirkens Gottes in der Welt und Ratgeber der Könige (4. bis 12. Jahrhundert)", in Hehl (ed.) 1987, 1-31.
- Westerbergh, U. 1957: "Chronicon Salernitanum: a critical edition with studies on literary and historical sources and on language", *Studia Latina Stockholmiensia* 3.
- Whitton, D. 1973: "The Annales Romani and Codex Vaticanus 1984", *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano* 84, 125-143.
- Wright, R. (ed.) 1996: *Latin and the Romance Languages in the Early Middle Ages*, Pennsylvania.
- Wright, R. 2002: *A Sociophilological Study of Late Latin*, Turnhout.
- Yankowski, S. V. 1962: *The Brahman Episode. St Ambrose's Version of the Colloquy between Alexander the Great and the Brahmans of India edited from a Vatican manuscript*, Ansbach.
- Zanella, G: 1990: "La legittimazione del potere regale nelle 'Storie' di Gregorio di Tours e Paolo Diacono", *Studi medievali* (serie 3) 31, 55-84.